İÇİNDEKİLER CİLT II

1) Web Sitelerinin Pazarlanmasında Estetik Özelliklerin Rolü: Online Gazeteler Üzerinde Bir Araştırma

Hüseyin Sabri Kurtuldu, Salih Yıldız, Zuhal Çilingir 1

2) Yeniden Yerleştirme Danışmanlığı (Outplacement) Programına Katılan Kişilerin Ve İşletme Yöneticilerinin Bu Programla İlgili Düşüncelerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

Serkan Bayraktaroğlu, Sevdiye Ersoy, Lale Mustafayeva 12

3) Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları

Sibel Güler 24

4) TKY Uygulamalarının Mesleki Ve Teknik Ortaöğretimde Eğitim Faaliyetlerine Ve Yönetici Davranışlarına Etkileri: Denizli İli Örneği

Şenol Okay 31

5) Sürdürülebilir Yerel Kalkınma ve Kent Konseyleri

H. Tuğba Eroğlu 44

6) Köy Kanunu Tasarısı Taslağı Üzerine Bir Değerlendirme

Yakup Altan, Uysal Kerman, Mehmet Aktel 56

7) Gamma ve Erlan Dağılımlarının Birikimli Fonksiyonlarının Elde Edilmesinde Pratik Bir Gösterim

Yalçın Karagöz 66

8) Isparta İlinde Sağlık Hizmetlerinden Yararlananların Özelleştirme Uygulamalarına Karşı Tutumlarına Yönelik Ampirik Bir Çalışma

Ali Yavuz, Hüseyin Güçlü Çiçek, Murat Akbelen 70

9) Uluslararası Doğrudan Yatırımların KOBİ'lerin Gelişmesindeki Etkilerinin Yapısal Eşitlik Modeli İle İncelenmesi

Yavuz Odabaşı, Hüseyin Önder, Özer Özçelik 85

10) 19. Yüzyılda Nasturilerde Eğitim ve Öğretim

Murat Gökhan Dalyan 97

11) Pharnabazos II Hakkında Yeni Bir Yorum

Gökhan Coşkun 106

12) Yalova İşgücü Piyasasının Analizi

Yüksel Bayraktar 113

13) Çalışanların İş Güvencesi Algısının Belirleyicileri ve İş Güvencesinden Memnuniyetin Organizasyonel Bağlılık, İş Stresi ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi

Özerk Dığın, Sinan Ünsar 133

14) Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Becerisi

Kübra Korkut, Emine Babaoğlan 146

15) Şehir Algısının Şehir Orijinli Ürünlerin Algısına Etkisi: Afyonkarahisar Şehri Gıda Ürünleri Üzerinde Bir Araştırma

Yusuf Karaca, Süleyman Dündar 157

16) Analyse de l'Existence, Ontologique, Phénoménologique et Existentiale, Chez Martin Heidegger et Jean-Paul Sartre

Talip Karakaya 169

17) Türkiye'de Modernleşme Süreci Bağlamında Oryantalist ve Oksidentalist Bakışlar

Turgay Uzun, Gülbahar Atasever 175

18) Küreselleşme Kalkınma İlişkisi

Mehmet Yunus ÇELİK, Hüsnü ERKAN 183

19) Çok Uluslu Şirketler Türkiye Ekonomisi İçin Tehdit Mi, Fırsat Mı?

Ümit Güner, Alper Yılmaz 197

20) Gelişmekte Olan Ülkelerin İncelendiği Hesaplanabilir Genel Denge Modellerine Yönelik İki Dönemli Bir Karşılaştırma: Rassal Literatür Taraması

Seçkin Sunal 213

21) Türkiye'de Emeklilik Yatırım Fonlarının Performans Değerlendirmesi

Ayten Turan Kurtaran, Ahmet Kurtaran 248

22) Şebeke Organizasyon Nedir, Ne Değildir?

Lutfiye Özdemir 260

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Web Sitelerinin Pazarlanmasında Estetik Özelliklerin Rolü: Online Gazeteler Üzerinde Bir Araştırma

Hüseyin Sabri Kurtuldu[*] Salih Yıldız[**] Zuhal Çilingir[***]

Özet: Müşteri tatmini, satın alma karar sürecinde önemli bir unsur olduğundan, işletmelerin devamının sağlanması için gereklidir. Ancak müşteriler ürün/hizmetlerin sadece fonksiyonel özellikleri ile tatmin olmaz. Ürün/hizmete ilişkin estetik özelliklerin de müşteri tatmininde etkili olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, online hizmet pazarlanmasında estetik özelliklerin müşteri tatmini üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Gazetelerin web sayfalarına ilişkin estetik özelliklerin müşteri tatmini üzerindeki etkilerinin yanı sıra gazetelerin kullanımına ilişkin demografiklerin, müşterilerin tatmin düzeyleri üzerinde farklılığa neden olup olmadıkları da araştırılmaktadır. Yüz yüze anket yöntemiyle elde edilen verilerin analiz edilmesiyle estetik özelliklerden çekicilik, eşsizlik, dizayn, stil ve yaratıcılığın müşteri tatmini üzerinde etkili olduğu; kullanım demografiklerinin de müşterilerin tatmin olma düzeylerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Online Pazarlama, Estetik Özellikler, Müşteri Tatmini, Online gazeteler

The Role of Aesthetic Factors on Online Marketing: An Application on Newswires

Abstract: Because of the fact that customer satisfaction is an important element on the process of purchasing decision, customer satisfaction is necessary for providing continuance of business. It is known that customers are not only satisfied with functional factors of products/services; aesthetic factors of products/services are also effective on the customer satisfaction. Accordingly, the aim of this paper is to show the effect of aesthetic factors of online marketing on the customer satisfaction. It is analyzed that the influence of aesthetic factors of newswires on customer satisfaction, besides it is also examined that whether the consumption demographics of newswires make difference on customer satisfaction level. The data is acquired by the way of conducting survey to customers of face to face. The data analyzed shows that attractiveness, uniqueness, design, style and mystery which are some of the aesthetic factors are effective on the customer satisfaction and that consumption demographics also create significant difference on customer satisfaction level.

Keywords: Online Marketing, Aesthetic Factors, Customer Satisfaction, Newswires

GİRİŞ

Bir ürün/hizmetin pazarlanmasında o ürün/hizmetin performans özellikleri, fiyatı, düzenli servisi ve ödeme kolaylıkları kadar renk, görünüm, dizayn, çekicilik gibi fiziksel özellikleri de rol oynamaktadır. Ürün/hizmete ilişkin sözü edilen fiziksel özellikler estetik özellikler olarak nitelendirilebilir. Bir otomobil rengi, çizgileri ve zarifliğiyle; bir beyaz eşya duruşu ve inceliğiyle; bir mobilya uyumlu desen örgüsü ve şıklığıyla; bir kıyafet stil ve çekiciliğiyle müşterileri motive edebilir.

Patton (1999: 312) estetiği, güzellik, hisler ve duygular olarak tanımlamaktadır. Estetik özellikle pazar estetiği ile ilgili bir diğer tanım estetiğin, iş yetenekleri, kültür ve güzellik olduğu şeklindedir (Monthoux ve Strati, 2002: 7-8). Konu yarar boyutuyla ele alındığında, estetiğin müşterilerin hayatındaki yaşamsal önemi; organizasyonlara müşterilerin çeşitli duygusal yöntemlerle çekme olanaklarını vermesinde ve müşteri tatmini ve bağlılığı yoluyla hem müşterilerin hem de organizasyonların bu durumdan yararlanmalarını sağlamasında yattığı görülmektedir. Bu

[*] Doç.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, hskurtuldu@ktu.edu.tr
[**] Öğr.Gör., Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, salihyildiz@gumushane.edu.tr
[***] Arş.Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, zcilingir@ktu.edu.tr

bağlamla müşteri tatmininin herhangi bir organizasyonun devamlılığının sağlanmasında hayati bir kriter olduğu bilinmektedir (Kau ve Loh, 2006: 101). Caruana ve Malta'ya göre (2002: 815) müşteri tatmini, tüketim sonrasında, müşterilerin geçmiş beklentileri ve gerçek hizmet performansı arasındaki algılanan farkın değerlendirilmesi sonucu müşterilerin verdiği yanıttır. Beerli vd. (2004: 257) göre ise müşteri tatmini tüketim esnasında veya sonrasında bazı satış öncesi standartlarla kıyaslanan hizmetin performansına dayalı duygusal bir yanıttır.

Literatürde ürün/hizmete ilişkin estetik özelliklerin müşteri tatmininin öncülü olduğunu (Szymansky ve Hise, 2000; Garbarino ve Johnson, 2001; Zhou, 2004; Ribbink vd., 2004; Poon ve Low, 2005) ve müşterilerin tercihleri (Garbarino ve Johnson, 2001; Cho ve diğerleri, 2002; Anderson ve Srinivasan, 2003) ile müşteri tatmini arasında bir ilişki olduğunu ileri süren çalışmalara rastlanmaktadır. Bu bağlamda, çalışmada öncelikle konuya ilişkin literatür incelenerek, araştırmanın metodolojisi kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır.

LİTERATÜR

Richardson vd. (1996) mağazalarda estetik özellikleri ele aldıkları çalışmalarında firma markası ile mağaza çekiciliğinin ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Leanidov (1996) ürün standardizasyonunda estetiği, sosyo-kültürel faktörler içerisinde ikinci sırada göstermektedir. Bhat ve Reddy (1998) marka sembollerini inceledikleri çalışmalarında; marka sembollerini heyecan, romantizm, tutku, duygu, gizem ve eşsizlik gibi estetik faktörlerin temsil ettiği sonucuna ulaşmışlardır. Auty ve Elliott (1998) markanın moda özelliği taşımasında estetik faktörlerden stilin ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Ho ve Cheng (1999) değer karması oluşumunu ele aldıkları araştırmalarında da fonksiyonlar ve kalitenin değer karmaşasını; estetik değerlerin ise kaliteyi ve fonksiyonları etkilediğini ifade etmektedirler. Fiore vd. (2000) estetik özelliklerden duygusal zevkin ürün seçiminde etkili bir faktör konumunda olduğunu dile getirmişlerdir. Curkovic vd. (2000) otomobil sektöründe kalite performansının rekabet yönünü ele almışlar, dizayn kalitesinin bir estetik unsur olarak faktör analizi bünyesinde kalite faktörü içerisinde bir rekabet değişkeni olduğunu ileri sürmüşlerdir. Rio vd. (2001) markaya yönelik tercih ve tutumun geliştirilmesinde beklenen yarar değişkenlerinden birinin estetik olduğunu ileri sürmektedirler. Jun ve Cai (2001) online sistem kalitesinin bir estetik unsur olan Web sitesinin estetiğiyle ilişkilendirilmesini içerik analizi kullanarak ele almışlardır. Estetik özellikleri ürün kalite boyutları arasında değerlendiren Sebastianelli ve Tamimi (2002) üretici ve tüketici temelli ürün yönlendiricileri ve üstünlük faktörü ile estetik arasında bir ilişki olduğunu gözlemlemişlerdir. Jansson vd. (2002) satın alma noktalarını daha çekici kılmak adına yaptıkları araştırmalarında estetik faktörlerden açıklık ve gizemin ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Fiore vd. (2004) dizayn yeniliğini işledikleri çalışmalarında yeni dizayn edilmiş ürün kullanımına isteklilik ile heyecan veren tecrübeler ve ürün estetiği gibi estetik öğeler arasında ilişki olduğunu vurgulamışlardır. Chang vd. (2003) yeni bir ürün sunum biçimi ile estetiğin ilişkili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yang vd. (2003) web siteleri ile estetiği bir araya getirdikleri çalışmalarında deneklerin %90'ı bir web sitesini tercih etme sebeplerinin estetik olduğunu ifade etmişlerdir. Riley ve Lacroix (2003) lüks bir web sitesinden beklenen özellikler arasında estetiğin %60 tercih düzeyinde ilk sırada yer almaktadır. İki araştırmacı Gilboa ve Rafaeli (2003) perakendecilikte canlılık, güzellik, baskınlık, karmaşıklık şeklinde ele alınan estetik faktörler arasında ilişki saptamışlardır. Markalama üzerinde çalışan Delong ve çalışma arkadaşları (2004: 150) ürün dizaynı ve yenilik gibi estetik öğelerin Amerika'da markalama konusunda daha fazla dikkate alındığını söylemektedirler. Blankson (2004) aracı firma markalarının tercih edilmesinde estetik özelliklerden çekiciliğin büyük bir rol oynadığını belirtmektedir. Khalid ve Helander (2004) ürün dizaynında etkili olan müşteri ihtiyaçlarını incelemişler ve faktör analizi kullanarak eşsizlik, yeni dizayn, renk kombinasyonu, stil ve uygunluk faktörlerini, estetik ana başlığı altında ihtiyaç duyulan unsurlar olarak nitelendirmişlerdir. Yang vd. (2004) online sistem kalitesinin estetik değişkeninden etkilendiğini ileri sürmüşlerdir. Constantinides (2004) online müşteri davranışlarını dizayn, sunum kalitesi, stil ve atmosfer gibi estetik özelliklerin etkisi altında olduğunu teorik nitelikteki çalışmasında ele almaktadır. Govers ve Schoormans (2005) ürün kişiliği oluşturulması üzerinde estetiğin rolünü belirlerken, ürün kişiliği üzerinde ürün çekiciliği ve dizayn gibi estetik özelliklerin etkide bulunduklarını ileri sürmüşlerdir. Swan vd. (2005) pazar performansı ve sağlam fonksiyonel yeterliliği estetik yeterlilikle ilişkilendirmişlerdir. Kurtuluş vd. (2007) basılı gazeteler ve web sayfalarına ilişkin bir ilişki analizi yaparak aralarındaki farklılıkları ortaya koydukları çalışmalarında çekicilik ve dizaynın müşteri algılamaları üzerinde farklılık yarattığını ileri sürmüşlerdir.

Literatürde estetik özellikler ile müşteri tercihleri ve müşteri tatmininin birlikte ele alındığı çalışmalara da rastlanmaktadır. Wakefield ve Blodgett (1996) da boş zaman faaliyetleri üzerinde yaptıkları çalışmalarında benzer şekilde estetiğin beklenen hizmet kalitesine etki ettiğini; hizmet kalitesinin de müşteri tatmininin öncülü olduğunu ortaya koymuşlardır. Szymansky ve Hise (2000) elektronik ortamda kitap, cd, bilgisayar ve seyahat müşterileri

üzerinde kolaylık, ürünün sipariş edilmesi ve ürün hakkında bilgi alınmasını kapsayan satış planlaması ve finansal güvenlik değişkenlerinin yanı sıra web sitesinin dizaynı gibi estetik özelliklerin de online tatmin öncüllerinden olduğunu ileri sürmüşler ve bu öncüllerden ürün siparişi dışındakilerin online tatmin üzerinde olumlu ve güçlü bir etkiye sahip oluğunu ispatlamışlardır. Garbarino ve Johnson (2001) ürün kullanımı ve tatminiyle ilgili faktör analizi çalışmalarında, kültürel zenginlik, duygusal tecrübe, sanatın koruyuculuğunu yapma gibi estetik özellikleri zenginlik faktörü başlığı altında sunmuşlardır. Cho ve diğerleri (2002) online ve offline alışverişlerde müşteri şikayetleri ve tekrar satın alma niyetlerini incelemişler; müşterilerin geçmiş satın alma deneyimleri ve müşteri tatminsizliğinin müşterilerin satın alma niyetleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu iddia etmişlerdir. Yun vd. (2003) cep telefonu kullanıcılarının tatmin düzeylerini ele aldıkları çalışmalarında yaş ve cinsiyet gibi demografik değişkenlerin estetik bir unsur olan çekicilikle ilişkili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Anderson ve Srinivasan (2003) müşteri ve işletme seviyesinde online hizmet tatmininin online sadakat davranışı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Anderson ve Srinivasan (2003) müşteri seviyesinde satın alma miktarı ve kolaylığın online tatmin ile online sadakat ilişkisinde olumlu yönde ataletin ise olumsuz yönde; işletme seviyesinde ise işletmenin geliştirdiği güven ve işletmenin algılanan değerinin olumlu yönde etki yarattığını ileri sürmektedirler. Zhou (2004) bankacılıkta müşterilerin tatmin düzeylerini araştırdığı çalışmasında, tatmin düzeyi üzerinde hizmet kalitesinin öncülleri olarak ele alınan estetik özelliklerin (müşterilerin gönülden ilgili olmaları, çalışanların nezaketi, fiziksel niteliklerin çekiciliği ve çalışanların şıklığını) etkili olduğu sonucuna varmıştır. Ribbink vd. (2004) online kitap ve CD alışverişinde üniversite öğrencilerinin web sitesinin çekiciliği, düzeni, rengi ve dizaynının müşterilerin tatmin düzeyleri üzerinde etkili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ribbink ve çalışma arkadaşları (2004) bu estetik özellikleın online hizmet kalitesi değişkenlerinden biri olduğunu dile getirmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında, hizmet kalitesinin müşteri tatmini üzerindeki etkisini doğrulayan çalışmalara (Cronin ve Taylor, 1992; Bloemer vd., 1998; Oh, 1999; Brady ve Robertson, 2001; Butcher vd. 2001; Caruana ve Malta, 2002; Beerli vd., 2004; Wong, 2004; Chumpitaz ve Paparoidarmis, 2004;Aydın ve Özer, 2005; Ehigie, 2006; Tsoukatos ve Rand, 2006) da rastlanmaktadır. Poon ve Low (2005) Malezya'daki otellerden müşterilerin tatmin olma düzeylerini ortaya çıkarmaya çalışmışlar, batılıların estetik bir unsur olan görünüme doğululardan daha fazla önem verdiklerini belirtmişlerdir.

Yukarıda sözü edilen çalışmalar, canlılığını sürekli koruyan ve her geçen gün estetik özelliklerle kendine değer kazandırmaya çalışan dinamik internet ortamında web gazeteleriyle ilgili çekici olabileceği düşünülen bir araştırma yapılmasını gündeme getirmektedir.

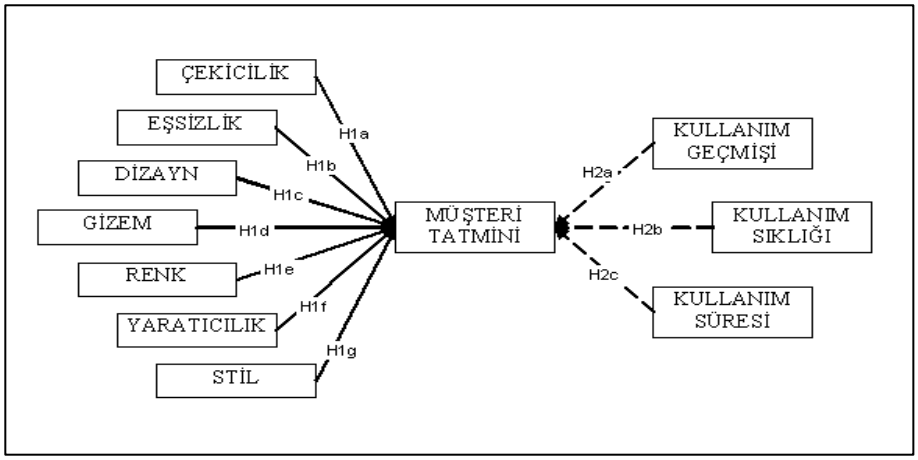
ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmanın Amacı

Çalışmada online hizmet sunumunda etkili olan estetik özellikler belirlenerek, söz konusu estetik özellikler ile hizmet kullanımına ilişkin demografiklerin müşteri tatmini üzerindeki rolü incelenmiştir. Ayrıca çalışma ile online hizmet işletmesi yöneticileri ve konuyla ilgilenen akademisyenlere yol gösterilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

İkincil veri kaynaklarından yararlanılarak geliştirilen araştırma modeli Şekil 1'de görüldüğü gibidir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

H_1: Web gazetelerine ilişkin estetik özellikler müşteri tatminini pozitif yönde etkiler
H_{1a}: Web gazetesinin çekiciliği müşteri tatminini pozitif yönde etkiler.
H_{1b}: Web gazetesinin eşsizliği müşteri tatminini pozitif yönde etkiler.
H_{1c}: Web gazetesinin dizaynı müşteri tatminini pozitif yönde etkiler.
H_{1d}: Web gazetesinin gizemi müşteri tatminini pozitif yönde etkiler.
H_{1e}: Web gazetesinin renk kombinasyonu müşteri tatminini pozitif yönde etkiler.
H_{1f}: Web gazetesinin yaratıcılığı müşteri tatminini pozitif yönde etkiler.
H_{1g}: Web gazetesinin stili müşteri tatminini pozitif yönde etkiler.

H_2: Kullanıma ilişkin demografikler müşterilerin tatmin düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.
H_{2a}: Müşterilerin web gazetesini kullanım geçmişi tatmin olma düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.
H_{2b}: Müşterilerin web gazetesini kullanım sıklığı tatmin olma düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.
H_{2c}: Müşterilerin web gazetesini kullanım süresi tatmin olma düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olur.

Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları
Araştırmanın ana kütlesi, Trabzon ilindeki tüm online gazete okuyucularından oluşmaktadır. Ana kütlenin tamamına ulaşmak mali ve teknik açıdan çok güç olduğundan örnekleme çerçevesi tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi benimsenerek 400 olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla elde edilen bulgular sadece söz konusu örneklem için geçerli olup, genellenemez, ancak okuyucuların geneli hakkında belli bir ölçüde fikir verebilir. Araştırma verilerinin elde edilmesinde yüz yüze anket yöntemi kullanılmış olup, anketler Forum Alışveriş merkezinde 10 Pazarlama Araştırmaları dersi öğrencisi tarafından Mart ayı boyunca yapılmıştır. Söz konusu alışveriş merkezi Trabzon'un en büyük alışveriş merkezi olup, her sosyo-ekonomik gruptan bireyler tarafından ziyaret edilmektedir.

Araştırmanın kapsamı dahilindeki en yüksek tirajlara sahip 20 gazetenin Mart ayı itibariyle tirajları haftalar itibariyle Tablo 1'de görüldüğü gibidir.

Tablo 1: Mart Ayı Haftalık Gazete Tirajları

	GAZETELER	2-8 Mart	9-15 Mart	16-22 Mart	23-29 Mart
1	ZAMAN	768.051	762.294	764.001	762.636
2	POSTA	593.401	590.249	569.518	558.489
3	HÜRRİYET	487.714	493.710	488.794	485.237
4	SABAH	434.406	424.759	430.633	425.996
5	P.FOTOMAÇ	241.362	248.687	303.572	286.486
6	MİLLİYET	230.521	222.820	222.665	217.743
7	VATAN	220.500	217.109	222.111	215.999
8	FANATİK	208.357	212.479	235.337	196.131
9	HABERTÜRK	195.610	207.399	197.030	164.017
10	TAKVİM	172.271	171.152	163.878	161.543
11	AKŞAM	151.819	150.319	151.278	154.167
12	TÜRKİYE	143.442	144.102	144.116	144.037
13	SÖZCÜ	129.967	134.091	132.513	134.384
14	GÜNEŞ	132.614	134.076	133.476	129.546
15	STAR	122.229	121.552	108.794	111.912
16	YENİ ŞAFAK	106.193	106.536	108.503	110.398
17	CUMHURİYET	67.408	65.988	65.658	66.115
18	MİLLİ GAZETE	54.444	56.625	59.223	58.640
19	A.ŞOK	55.760	55.896	55.007	98.075
20	A.VAKİT	55.391	55.509	54.482	56.862

Kaynak: www.medyatava.com/tiraj.asp, www.netgazete.com/ratingtiraj/tiraj.htm.

Mart ayına ilişkin tirajlar incelendiğinde 1995 yılında online hizmet sunumuna giden Türkiye'de ilk olduğunu iddia eden Zaman gazetesini, aynı yayın grubuna ait Posta ve Hürriyet gazetesi takip etmektedir. Benzer şekilde dördüncü ve beşinci sırayı aynı yayın grubuna ait gazeteler olan Sabah ve P. Fotomaç gazeteleri paylaşmaktadır.

Bilgi ve Verilerin Analizi

Araştırma sonucunda elde edilen bulguların analizinde, çok değişkenli istatistiksel analizlerden yararlanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenirlilikleri test edilirken, en yaygın kullanım alanına sahip İç Tutarlılık Analizi metodu olan Cronbach Alfa Katsayısı yöntemi kullanılmıştır. Güvenirlilik analizi sonucu elde edilen ölçeklerin geçerliliklerinde ise, Faktör Analizi kullanılmış olup, analiz sonucunda her bir faktörün toplam açıklanan varyansları ve değişkenlerin ilgili faktörler korelasyonunu gösteren faktör yükleri dikkate alınmıştır. Ölçeklerin güvenirlilik ve geçerlilikleri belirlendikten sonra araştırma hipotezleri Çoklu Regresyon Analizi ve Tek Yönlü Varyans Analizi ile test edilmiştir.

Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Özellikleri

		Frekans (n)	**Yüzde (%)**
CİNSİYET	Kadın	188	47
	Erkek	212	53
MEDENİ DURUM	Bekar	206	51,5
	Evli	194	48,5
YAŞ GRUBU	18-25 yaş	94	23,5
	26-33 yaş	102	25,5
	34-41 yaş	119	29,75
	42-49 yaş	55	13,75
	50 yaş ve üzeri	30	7,5
AYLIK NET GELİR	600 TL ve altı	39	9,75
	601-1100 TL arası	113	28,25
	1101-1600 TL arası	88	22
	1601-2100 TL arası	102	25,5
	2101 TL ve üzeri	58	14,5
ÖĞRENİM DURUMU	İlköğretim	91	22,75
	Lise	156	39
	Üniversite	131	32,75
	Lisansüstü	22	5,5
MESLEK GRUBU	Serbest Meslek	78	19,5
	Memur	56	14
	İşçi	64	16
	Emekli	44	11
	Ev Hanımı	55	13,75
	Öğrenci	74	18,5
	İşsiz	29	7,25

Katılımcıların cinsiyete, medeni duruma, yaş grubuna, aylık net gelire, öğrenim durumuna ve meslek grubuna göre dağılımları Tablo 2'de yer almaktadır. Katılımcıların %53'ünü erkekler, %47'sini ise kadınlar oluşturmaktadır. Ayrıca bu katılımcıların %51,5'i bekar ve %48,5'i evli iken; %29,75'i 34-41 yaş arası ve %7,5'i 50 yaş ve üzeri yaş

grubuna dahildir. Katılımcıların %28,25'i 601 TL-1100 TL arası ve %9,75'i 600 TL ve altı aylık net gelire sahip iken; %39'u lise ve %5,5'i ise lisansüstü mezunudur. Son olarak da katılımcıların, %19,5'i serbest meslek ve %7,25'i işsiz gruplarına dahildir.

Katılımcıların web gazetelerini kullanımına ilişkin demografikleri Tablo 3'de özetlenmektedir.

Tablo 3: Web Gazetelerinin Kullanımına İlişkin Demografikler

GAZETELER	**Frekans**	**Yüzde (%)**	**KULLANIM SIKLIĞI**	**Frekans**	**Yüzde (%)**
Zaman	32	8	Ayda birden az(seyrek)	26	6,5
Posta	13	3,25	Ayda bir	83	20,75
Hürriyet	72	18	Haftada bir	66	16,5
Sabah	39	9,75	Gün aşırı	63	15,75
P.Fotomaç	21	5,25	Her gün	162	40,5
Milliyet	83	20,75	*TOPLAM*	400	100
Vatan	26	6,5	**KULLANIM SÜRESİ**	**Frekans**	**Yüzde (%)**
Fanatik	18	4,5	30 Dakika ve altı	141	35,25
Habertürk	61	15,25	31 – 60 Dakika arası	95	23,75
Diğer	35	8,75	61 – 90 Dakika arası	72	18
TOPLAM	*400*	*100*	91 – 120 Dakika arası	46	11,5
KULLANIM	**Frekans**	**Yüzde (%)**	121 Dakika ve üstü	46	11,5
12 ay ve altı	53	13,25	*TOPLAM*	*400*	*100*
13-24 ay arası	114	28,5			
25-36 ay arası	86	21,5			
37-48 ay arası	72	18			
49 ay ve üzeri	75	18,75			
TOPLAM	*400*	*100*			

Katılımcıların takip ettikleri web gazeteleri, web gazetelerine ilişkin kullanım geçmişleri, kullanım sıklıkları ve kullanım sürelerine göre dağılımları tablo 3'de görüldüğü gibidir. Tablo 3'e göre katılımcıların %20,75'i Milliyet ve %3,25'i Posta web gazetelerini takip etmektedir. Katılımcıların %28,5'i 13-24 ay ve %13,25'i 1 yıldan daha az web gazetesi kullanım geçmişine sahiptirler. Katılımcıların %40,5'i her gün ve %6,5'i ayda bir kereden daha az sıklıkta web gazetelerine girmektedirler. Web gazetelerini kullanım sürelerine göre ise katılımcıların %35,25'i 30 dakikadan az ve %11,5'i 121 dakika ve üstü süreyle web gazetesini okumaktadır.

Tablo 4: Araştırmada yer alan ölçeklerin soru-bütün istatistikleri

Soru	**Soru silinirse Ortalama**	**Soru silinirse varyans**	**Düzeltilmiş soru Toplam korelasyon**	**Soru silinirse Alfa**
1 (EÖ 1)	19,9350	25,224	,737	,854
2 (EÖ 2)	19,5875	26,358	,749	,853
3 (EÖ 3)	20,3775	25,985	,648	,867
4 (EÖ 4)	19,8400	27,413	,635	,867
5 (EÖ 5)	19,9725	28,558	,543	,878
6 (EÖ 6)	20,1400	26,266	,709	,858
7 (EÖ 7)	20,3075	27,577	,653	,865

(EÖ = Estetik Özellikler) Alfa: 0,881				**Genel**
1 (MT 1)				
2 (MT 2)	10,2450	6,511	,721	,734
3 (MT 3)	10,2375	7,184	,565	,807
4 (MT 4)	10,1025	7,240	,570	,804
	10,2000	6,657	,713	,738
(MT = Müşteri Tatmini) Alfa: 0,819				**Genel**

Araştırmada yer alan ölçeklerin güvenirliliklerini belirlemek amacıyla Cronbach Alfa istatistiği yapılmış ve Tablo 4'deki sonuçlar elde edilmiştir. Tablo 4'te görüldüğü gibi estetik özellikler ve müşteri tatmini ölçeklerinin Genel Alfa katsayısı sırasıyla 0,881 ve 0,819 olarak bulunmuştur. Soru Silinirse Alfa sütunundaki değerlere bakıldığında bütün değerler Genel Alfa değerinden düşük olduğundan hiçbir soru ölçekten çıkarılmayacaktır.

Tablo 5: Araştırmada yer alan ölçeklerin geçerlilik analizleri

Bileşen	**Özdeğer**	**% Varyans**	**% Kümülatif**	**Özdeğer>1**	**%Varyans**	**% Kümülatif**	**Bileşen Yükü**
1 (EÖ 1)	4,104	58,631	58,631	4,104	58,631	58,631	,815
2 (EÖ 2)	,864	12,349	70,980				,832
3 (EÖ 3)	,777	11,100	82,079				,749
4 (EÖ 4)	,552	7,889	89,968				,746
5 (EÖ 5)	,351	5,008	94,976				,647
6 (EÖ 6)	,192	2,745	97,722				,798
7 (EÖ 7)	,159	2,278	100,00				,759
(EÖ = Estetik Özellikler) KMO: 0,762				**Bartlett Test: 1628,142**			**p<0,000**
1 (MT 1)	2,602	65,050	65,050	2,602	65,050	65,050	,856
2 (MT 2)	,834	20,838	85,888				,751
3 (MT 3)	,344	8,596	94,484				,759
4 (MT 4)	,221	5,516	100,00				,854
(MT = Müşteri Tatmini) KMO: 0,643				**Bartlett Test: 716,116**			**p<0,000**

Araştırmada yer alan ölçeklerin Faktör Analizi sonuçları Tablo 5'de yer almaktadır. Tablo 5'de görüldüğü gibi, Estetik özellikler ölçeğinin maddeleri, ölçeğin toplam varyansının %58,631'ini ve Müşteri Tatmini ölçeğinin maddeleri, ölçeğin toplam varyansının %65,050'sini açıklayan tek bir faktör altında gruplanabilmektedir. Dolayısıyla herhangi bir ölçek maddesinin ölçekten çıkarılması gerekmemektedir. Verilerin Faktör Analizi'ne uygunluğunu belirleyen KMO ve Bartlett Testi de ayrıca verilmiştir.

Birinci Araştırma Hipotezinin Testi

Estetik özelliklerin müşterilerin tatmin olma düzeylerine etkilerinin araştırıldığı birinci araştırma hipotezinin testinde Çoklu Regresyon Analizinden yararlanılmaktadır.

Tablo 6: Müşteri Tatminine İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	T	P
Sabit	0,929	0,100	-	9,260	0,000
EÖ 1- Çekicilik	0,215	0,034	0,312	6,366	0,000
EÖ 2- Eşsizlik	0,190	0,039	0,243	4,830	0,000
EÖ 3- Dizayn	0,079	0,031	0,117	2,556	0,011
EÖ 4- Gizem	-	0,035	-	-	0,491
EÖ 5- Renk	-	0,029	-	-	0,621
EÖ 6- Yaratıcılık	0,099	0,034	0,134	2,919	0,004
EÖ 7- Stil	0,202	0,039	0,250	5,211	0,000
		R^2=0,808	**F=275,337**		**p=0,000**

Tablo 6'daki **B** değerleri kısmi regresyon katsayılarını vermekte ve formüldeki değişkenlerin eğimlerini göstermektedir. **B**'ye bakıldığında, Çekicilik faktöründeki 1 birimlik artış, Müşteri Tatmininde 0,215 birim artışa yol açacaktır. Aynı şekilde Eşsizlik faktöründeki 1 birimlik artış, Müşteri Tatminini 0,190 birim arttıracaktır. **β** ise standardize edilmiş regresyon katsayıları olup, bağımlı değişkene ilişkin göreli önem sıralarını yorumlamakta yardımcı olmaktadır. Estetik özellik değişkenleri birlikte müşteri tatmini ile yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki vermektedir. **R^2,** bağımsız değişkenlerin müşteri tatminine ilişkin toplam varyansın yaklaşık yüzde kaçını birlikte açıkladıklarını gösteren determinasyon katsayısıdır. Söz konusu 7 değişken müşteri tatminindeki toplam varyansın yaklaşık %81'ini açıklamaktadır. **β** değerleri incelendiğinde estetik özelliklerin müşteri tatmini üzerindeki göreli önem sırası çekicilik, stil, eşsizlik, yaratıcılık, dizayn, gizem ve renk kombinasyonudur. Ancak web sitesinin gizemi ve renk kombinasyonunun müşteri tatmini üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçlarda görülmektedir. Regresyon analizi sonuçlarından web gazetesine ilişkin estetik özelliklerden çekicilik, eşsizlik, dizayn, yaratıcılık ve stilin müşteri tatmini üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla birinci araştırma hipotezi gizem ve renk kombinasyonu dışındaki estetik özellikler kabul edilebilir.

İkinci Araştırma Hipotezinin Testi

Web gazetelerinin kullanımına ilişkin demografiklerin müşterilerin tatmin düzeyleri üzerinde anlamlı farklılığa neden olup olmadığının araştırıldığı İkinci araştırma hipotezinin testinde Tek Yönlü Varyans Analizinden faydalanılmaktadır.

Tablo 7: Kullanım Demografiklerinin Müşteri Tatmini Üzerinde Farklılık Yaratıp Yaratmadığını Araştıran Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Gruplar	X	S	F	P	Gruplar Arası Farklar
KG	1- (12 ay ve altı)	3,0566	0,86414	5,482	0,000	1-2, 1-5, 3-5
	2- (13-24 ay arası)	3,4386	0,87274			
	3- (25-36 ay arası)	3,3605	0,73425			
	4- (37-48 ay arası)	3,4167	0,78274			
	5- (49 ay ve üzeri)	3,7333	0,82746			
KS	1- (Ayda birden az)	2,8846	0,99305	5,062	0,001	1-3, 1-4, 1-5
	2- (Ayda bir)	3,2771	0,81620			
	3- (Haftada bir)	3,6212	0,71823			
	4- (Gün aşırı)	3,5873	0,87316			
	5- (Her gün)	3,4383	0,81096			
KSr	1- (30 Dakika ve altı)	3,2624	0,84215	5,742	0,000	1-2, 1-4, 1-5, 2-3 3-4, 3-5
	2- (31-60 Dakika	3,5684	0,89505			
	3- (61-90 Dakika	3,2083	0,74941			
	4- (91-120 Dakika	3,7174	0,65534			
	5- (121 Dakika ve	3,6522	0,82239			

Tablo 7'ye göre katılımcıların müşteri tatmini düzeyleri arasında kullanım demografiklerine göre 0,05 anlamlılık düzeyinde farklılık gözlemlenmektedir. Grup ortalamaları arasında yapılan varyansların homojenliği dolayısıyla kullanılan Tukey testi sonuçlarından kullanım geçmişinde 1-2, 1-5 ve 3-5 gruplarının; kullanım sıklığına göre 1-3, 1-4 ve 1-5 gruplarının ve kullanım süresine göre 1-2, 1-4, 1-5, 2-3, 3-4 ve 3-5 gruplarının anlamlı ölçüde farklılaştığı görülmektedir. Bu nedenle ikinci araştırma hipotezi kabul edilmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Gazeteler, bireylerin çevrelerinde ve dünyada oluşan gelişmelerden haberdar olmalarını sağlayan önemli bir yazılı iletişim aracıdır. Radyo ve televizyonun günlük hayatlarımızda yerini alması, gazete sayılarının artmasıyla ve bilişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerle yayın grupları teknolojik imkanlardan yararlanma yoluna gitmişlerdir. Diğer bir ifadeyle her bir gazetenin internet ortamında okunabilmesini sağlamışlardır. Okuyucular, sabit bir internet bağlantısı mevcut olduğunda okunması ücretsiz olduğundan, gelişen çevre bilincinin etkisiyle çevre dostu olduğundan, kullanım kolaylığı, haberlerin güncelliği, gazete arşivine ulaşılabilmesi, estetik özellikleri ve gelişmelere ilişkin çok sayıda resim ve video görüntülerine ulaşılabilinmesi gibi imkanlar sunduğundan gazeteleri web sitelerinden okuma yoluna gitmektedirler.

Her sektörde olduğu gibi online iletişim sektöründe ürün/hizmetin fonksiyonel ve sembolik özelliklerinin yanı sıra estetik özellikleri de ürün/hizmete ilişkin davranış ve tutumların belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bilindiği üzere müşteri tatmini, her işletme için hedeflenen bir olgu olup, müşterilerin davranışsal sonuçlarının öncülü niteliğindedir. Dolayısıyla çalışmanın amacı, online iletişim sektöründe gazetelerin estetik özelliklerinin tatmin üzerindeki etkisini ortaya koymak; kullanıma ilişkin demografiklerin de müşteri tatmini üzerindeki rolünü açıklanmaktır. Araştırmanın ana kütlesini Trabzon ili online gazete okuyucuları oluşturmakta ise de mevcut imkanlardan ötürü tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme kullanılarak örneklem büyüklüğü 400 olarak belirlenmiştir. Bu nedenle elde edilen bulguların genellenememesi araştırmanın en önemli kısıtını oluşturmaktadır. Forum alışveriş merkezinde yüzyüze anket yöntemi ile elde edilen verilerin Faktör Analizi ve Cronbach Alfa Katsayısı yöntemlerine tabi tutulmasıyla, araştırmanın ölçeklerinin geçerlilik ve güvenilirliğinin yüksek olduğu ileri sürülebilir.

Araştırma hipotezlerinin testinde, Çoklu Regresyon Analizi ve Tek Yönlü Varyans Analizinden yararlanılmıştır. Estetik özelliklerin müşteri tatmini üzerindeki etkisini araştıran birinci araştırma hipotezi estetik özelliklerden çekicilik, eşsizlik, dizayn, stil ve yaratıcılık için doğrulanmıştır. Söz konusu örneklem için müşteri tatmini üzerinde en etkili olan estetik özelliklerin çekicilik, dizayn ve eşsizlik olduğu; elde edilen bulguların literatürü destekler nitelikte olduğu ileri sürülebilir. İkinci araştırma hipotezi kullanım demografiklerinin katılımcıların tatmin olma düzeyleri üzerindeki farklılığını araştırmaktadır. Tek Yönlü Varyans analizi sonuçlarından müşterilerin kullanım geçmişi, kullanım sıklığı ve süresinin katılımcıların tatmin düzeylerinde anlamlı farklılığa neden olması bulgusuyla ikinci araştırma hipotezi de doğrulanmıştır. Gelecek çalışmalarda, müşteri tatmininin davranışsal sonuçları da araştırma modeline eklenerek, farklı örneklemler ve sektörler üzerinde araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Anderson, R.E. ve Srinivasan, S.S. (2003). "E-Satisfaction and E-Loyalty: A Contingency Framework", Psychology and Marketing, 20/2: 123-138.

Auty, S. ve Elliott, R. (1998). "Fashion Involvement, Self-Monitoring and the Meaning of Brands", Journal of Product & Brand Management, 7/2: 109-123.

Aydın, S. ve Özer, G. (2005). "National Customer Satisfaction Indices: An Implementation in the Turkish Mobile Telephone Market", Marketing Intelligence & Planning, 23/5: 486-504.

Beerli, A., Martin J.D. ve Quintana A. (2004). "A Model of Customer Loyalty in the Retail Banking Market", European Journal of Marketing, 38/1-2: 253-275.

Bhat, S. ve Reddy, S.K. (1998). "Symbolic and Functional Positioning of Brands", Journal of Consumer Marketing, 15/1: 32-43.

Blankson, C. (2004). "Positioning Strategies and Incidence of Congruence of Two UK Store Card Brands", Journal of Product & Brand Management, 13/5: 315-328.

Bloemer, J., Ruyter, K. ve Peeters, P. (1998). "Investigating Drivers of Bank Loyalty: The Complex Relationship Between Image, Service Quality and Satisfaction", International Journal of Bank Marketing, 16/7: 276-286.

Brady, M.K. ve Robertson, C.J. (2001). "Searching for a Consensus on the Antecedent Role of Service Quality and Satisfaction: An Exploratory Cross- National Study", Journal of Business Research, 51: 53-60.

Butcher, K., Sparks, B. ve O'Callaghan, F. (2001). "Evaluative and Relational Influences on Service Loyalty", International Journal of Service Industry Management, 12/4: 310-327.

Caruana, A. ve Malta, M. (2002). "Service Loyalty: The Effects of Service Quality and the Mediating Role of Consumer Satisfaction", European Journal of Marketing, 36/ 7-8: 811-828.

Chang, S.C., Lin, N.P., Yang, C.L. ve Sheu, C. (2003). "Quality Dimensions, Capabilities and Business Strategy: An Empirical Study in High-Tech Industry", Total Quality Management, 14/4: 407-421.

Cho, Y., Hiltz, R. ve Fjermestad, J. (2002). "The Effects of Post-Purchase Evaluation Factors on Online vs Offline Customer Complaining Behaviour: Implications for Customer Loyalty", Advances in Consumer Research, 29/1: 318-326.

Chumpitaz, R. ve Paparoidamis, N. (2004). "Service Quality and Marketing Performance in Business-to-Business Markets: Exploring the Mediating Role of Client Satisfaction", Managing Service Quality, 14/2-3: 235-248.

Constantinides, E. (2004). "Influencing the Online Consumer's Behavior: The Web Experience", Internet Research, 14/2: 111-126.

Cronin, J.J. ve Taylor, S.A. (1992). "Measuring Service Quality: A Reexamination and Extension", Journal of Marketing, 56/3: 55-68.

Curkovic, S., Vickery, S.K. ve Droge, C. (2000). "An Empirical Analysis of the Competitive Dimensions of Quality Performance in the Automotive Supply Industry", International Journal of Operations & Production Management, 20/3: 386-403.

Delong, M., Bao, M., Wu, J., Chao, H. ve Li, M. (2004). "Perception of US Branded Apparel in Shanghai", Journal of Fashion Marketing and Management, 8/2: 141-153.

Ehigie, B.O. (2006). "Correlates of Customer Loyalty to Their Bank: A Case Study in Nigeria", International Journal of Bank Marketing, 24/7: 494-508.

Fiore, A.M., Yah, X. ve Yoh, E. (2000). "Effects of a Product Display and Environmental Fragrancing on Approach Responses and Pleasurable Experiences", Psychology & Marketing, 17/1: 27-54.

Fiore, A.M., Lee, S.E. ve Kunz, G. (2004). "Individual Differences, Motivations, and Willingness to Use a Mass Customization Option for Fashion Products", European Journal of Marketing, 38/7: 835-849.

Garbarino, E. ve Johnson, M.S. (2001). "Effects of Consumer Goals on Attribute Weighting, Overall Satisfaction, and Product Usage", Psychology & Marketing, 18/9: 929-949.

Gilboa, S. ve Rafaeli, A. (2003). "Store Environment, Emotions and Approach Behaviour: Applying Environmental Aesthetics to Retailing", The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research, 13/2: 195-211.

Govers, P.C.M. ve Schoormans, J.P.L. (2005). "Product Personality and Its Influence on Consumer Preference", Journal of Consumer Marketing, 22/4: 189-197.

Ho, D.C.K. ve Cheng, E.W.L. (1999). "Techniques: Quest for Value Mix", Managing Service Quality, 9/3: 204-208.

Jansson, C., Bointon, B. ve Marlow, N. (2002). "Determinants of Consumers' Aesthetic Responses to Point-of-Purchase Materials", International Journal of Consumer Studies, 26/2: 145-153.

Jun, M. ve Cai, S. (2001). "The Key Determinants of Internet Banking Service Quality: A Content Analysis", International Journal of Bank Marketing, 19/7: 276-291.

Khalid, H.M. ve Helander, M. (2004). "A Framework for Affective Customer Needs in Product Design", Theoretical Issues in Ergonomics Science, 5/1: 27-42.

Kurtuluş, S., Kurtuluş, K. ve Bulut, D. (2007). "The Content Analysis of Online Newspapers in Turkey and Consumer Perceptions", International Multi-Conference on Society, Cybernetics and Informatics, July 12-15, Orlando, Florida, USA.

Monthoux, P.G. ve Strati, A. (2002). "Modernity/Art Marketing/Aesthetic-A Note on the Social Aesthetics of Georg Simmel", Consumption, Markets and Culture, 5/1: 1-11.

Oh, H. (1999). "Service Quality, Customer Satisfaction, and Customer Value: A Holistic Perspective" International Journal of Hospitality Management, 18: 67-82.

Patton, A.H. (1999). "Deconstructung Design for Marketing: Tools for Accessing the Design Process", Journal of Market Focused Management, 4: 309-318.

Poon, W.C. ve Low, K.L. (2005). "Are Travellers Satisfied with Malaysian Hotels?", International Journal of Contemporary Hospitality Management, 17/3: 217-227.

Ribbink, D., Riel, Allard C.R, Liljander, V. ve Streukens, S. (2004). "Comfort Your Online Customer: Quality, Trust and Loyalty on the Internet", Managing Service Quality, 14/6: 446-456.

Richardson, P., Jain, A.K. ve Dick, A. (1996). "The Influence of Store Aesthetics on Evaluation of Private Label Brands", Journal of Product & Brand Management, 5/1: 19-28.

Riley, F.D. ve Lacroix, C. (2003). "Luxury Branding on the Internet: Lost Opportunity or Impossibility? ", Marketing Intelligence & Planning, 21/2: 96-104.

Rio, A.B., Vazquez, R. ve Iglesias, V. (2001). "The Role of the Brand Name in Obtaining Differential Advantages", Journal of Product & Brand Management, 10/7: 452-465.

Sebastianelli, R. ve Tamimi, N. (2002). "How Product Quality Dimensions Relate to Defining Quality", International Journal of Quality & Reliability Management, 19/4: 442-453.

Swan, K.S., Kotabe, M. ve Allred, B.B. (2005), "Exploring Robust Design Capabilities, Their Role in Creating Global Products, and Their Relationship to Firm Performance", The Journal of Product Innovation Management", 22: 144-164.

Szymanski, D.M. ve Hise, R.T. (2000). "E-Satisfaction: An Initial Examination", Journal of Retailing, 76/3: 309-322.

Tsoukatos, E. ve Rand, G. K. (2006). "Path Analysis of Perceived Service Quality, Satisfaction and Loyalty in Greek Insurance", Managing Service Quality, 16/5: 501-519.

Wakefield, K.L. ve Blodgett, J.G. (1996). "The Effect of the Servicespace on Customers' Behavioral Intentions in Leisure Service Settings", Journal of Services Marketing, 10/6: 45-61.

Wong, A. (2004). "The Role of Emotional Satisfaction in Service Encounters", Managing Service Quality, 14/5: 365-376.

Yang, Z, Jun, M. ve Peterson, R.T. (2004). "Measuring Customer Perceived Online Service Quality", International Journal of Operations & Production Management, 24/11: 1149-1174.

Yang, Z., Peterson, R.T. ve Cai, S. (2003). "Service Quality Dimensions of Internet Retailing: An Exploratory Analysis", Journal of Services Marketing, 17/7: 685-700.

Yun, M.H, Han, S.H., Hong, S.W. ve Kim, J. (2003). "Incorporating User Satisfaction into the Look-and-Feel of Mobile Phone Design", Ergonomics, 46/13-14: 1423-1440.

Zhou, L. (2004). "A Dimension-Specific Analysis of Performance-only Measurement of Service Quality and Satisfaction in China's Retail Banking", Journal of Services Marketing, 18/7: 534-546.

http://www.medyatava.com/tiraj.asp (Erişim tarihi: 03 Mart 2009).
http://www.netgazete.com/ratingtiraj/tiraj.htm (Erişim tarihi: 03 Mart 2009).

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Yeniden Yerleştirme Danışmanlığı (Outplacement) Programına Katılan Kişilerin Ve İşletme Yöneticilerinin Bu Programla İlgili Düşüncelerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

Serkan Bayraktaroğlu[*] Sevdiye Ersoy[**] Lale Mustafayeva[***]

ÖZET: Küçülme, performans düşüklüğü, birleşme veya satın almalar, işletmenin kapatılması gibi farklı nedenlerle işgücünün azaltılması durumunda işine son verilen çalışanlara işletme tarafından farklı destekler sunulabilir. İşletme işten çıkartma durumu sonucunda yasalar çerçevesinde üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmektedir. Ancak yasalar çerçevesinde belirlenen yardımlar pasif yardımlardır. Yeniden yerleştirme danışmanlığı pasif yardımların dışında kişilerin işlerine son verilmesi durumunda ortaya çıkan şok, endişe, umutsuzluk, kızgınlık, hayal kırıklığı gibi duygularının azaltılmasına ve bireylerin işgücü piyasasına daha hızlı bir şekilde entegre olmalarını amaçlayan "aktif" bir yardımdır. İşletmeler yasalar ile düzenlenmemiş olmasına rağmen çalışanları adına bu desteği satın alarak işten çıkarttıkları çalışanlarının kendileri için değerli oldukları mesajını vermektedirler. Bu çalışmada yeniden yerleştirme danışmanlığı hizmeti veren bir danışmanlık firmasından süreçle ilgili bilgiler sağlanmış ve bu hizmetten yararlanan işletme ve bireylerle mülakatlar yapılmış ve bu süreci nasıl algıladıkları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: İşten Çıkartma", "Pasif Yardım", "Aktif Yardım", " Yeniden Yerleştirme Danışmanlığı.

SUMMARY: There may be some support give to the ex-employees who lost their jobs recently due to several reasons such as downsizing, low-performance, mergers acquisitions and firm closing-downs. Companies have to obey their obligations when they sack their employees within the legal framework. However, these supports are only passive aid programmes and supports. However, outplacement programmes are active support programmes as outplacement programmes aim at easing the process of lay of for the employees as they feel shocked, angry, anxious, and disappointment when they are sacked. Although it is not organised by the present framework, companies prefer supporting their ex-employees more actively. In this research the data were collected through a management consultancy firm as well as interviews conducted with the managers and ex-employees of the companies that utilised outplacement programmes. At the end of the paper their perceptions of the outplacement process has been compared.

Keywords: Lay off, Passive Aid, Active Aid, Outplacement.

GİRİŞ

Gittikçe daha çok dinamikleşen rekabetçi ortam ve küreselleşme trendi, işletmelerin küçülme politikasına daha çok başvurmalarına yol açmıştır. 1970'ler ve 1980'lerde küçülme politikalarının etkileri daha çok mavi yakalı çalışanlara yansımış olsa da 1980'lerin ortalarından itibaren beyaz yakalı çalışanlar da bu politikaların olumsuz etkilerine maruz kalmaya başlamışlardır (Appelbaum, 1999). Günümüzdeki işletmeler, istihdam ettikleri niteliklerde ve miktarda çalışanlarına iş güvencesi vermekte daha çok zorlanmaktadır (Doherty, 1998).

Küçülme politikalarının sık sık başvurulduğu ortamda işletmelerin, çalışanlarının geçmişteki çalışmalarını ve bağlılıklarını takdir ettiğini ve bu zor dönemde de onların yanında olduğunu göstermesi gerekmektedir (Papalexandris, 1996). Yeniden yerleştirme danışmanlığı (YYD), işten çıkarılanlara ya da ayrılanlara yeni iş bulma yeteneklerini artıracak şekilde destek olmak, bağlantılar oluşturmak, eğitimler vermek ve danışmanlık yapmaktır (Barutçugil, 2004). Ayrıca bu hizmetin kapsamına işgücü pazarında mevcut taleplerin araştırılması, bireylerin

[*] Prof. Dr. Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü
[**] Sakarya Üniversitesi S.B.E. Doktora Öğrencisi
[***] Sakarya Üniversitesi S.B.E. Doktora Öğrencisi

yeteneklerinin bu pazarda tanıtımı (Degroot, 1994), CV geliştirme, niteliklerin yeniden gözden geçirilmesi ve geliştirilmesi de girmektedir (Doherty, 1998).

İşletmeler işten çıkartma durumu sonucunda yasalar çerçevesinde üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmektedirler. Ancak yasalar çerçevesinde belirlenen yardımlar "pasif" yardımlardır ve işsiz kalma durumunun mali yükünü azaltmaya yönelik uygulamalardır. YYD pasif yardımların dışında kişilerin işlerine son verilmesi durumunda ortaya çıkan şok, endişe, umutsuzluk, kızgınlık, hayal kırıklığı gibi duygularının azaltılmasında ve bireylerin işgücü piyasasına daha hızlı bir şekilde entegre olmalarını amaçlayan aktif bir yardımdır. İşletmeler yasalar ile düzenlenmemiş olmasına rağmen çalışanları adına bu desteği satın alarak işten çıkarttıkları çalışanlarının kendileri için değerli oldukları mesajını vermektedirler. Sosyal sorumluluk çerçevesinde düşünüldüğünde işletme olumlu imajını korumaya devam ederken, YYD hizmetinden yararlanan bireyler ise iş arama süreçlerini etkinlik kazandırmaktadırlar.

Kurumsallaşmış işletmeler ve bazı danışmanlık şirketleri tarafından verilen bir hizmet olarak tanınan YYD, son yirmi yılda bir endüstriye dönüşmüştür. Gelecekte söz konusu hizmetin ister bir üst düzey yönetici, ister elli orta düzey yöneticisi, isterse de bin mavi yakalı çalışanın işe alma sözleşmelerinde muhakkak yer alacağı tahmin edilmektedir (Filipczak, 1992). Artan oranda çevreye uyum kaygısını taşıyan işletmelerin çalışanlarını "tazeleme" ihtiyacını daha fazla hissetmeleriyle ve büyüme amacını abartmış işletmelerin "zayıflama" gereğini duymaları ile bu hizmet, İnsan Kaynakları Yönetimi'nin temel fonksiyonlarından birine dönüşebileceği düşünülmektedir.

YENİDEN YERLEŞTİRME DANIŞMANLIĞININ ÇERÇEVESİ

Yeniden Yerleştirme Danışmanlığının Tanımı

YYD, işletme küçülmelerinin yol açtığı ekonomik ve sosyal sorunlara karşılık olarak ortaya çıkmıştır (Scott ve Keiner, 1996). YYD, ücreti işveren tarafından karşılanan ve işten çıkartılan bireylere mümkün olan en kısa sürede yeni bir işveren bulma ve kariyerlerinde yeni bir yön çizme aşamasında sağlanan bire bir veya grup olarak düzenlenen destek hizmetleridir (De Witte ve diğerleri, 2005).

Gün geçtikçe daha fazla konuyu içererek büyüyen bu hizmet, günümüzün yeni kariyer anlayışının kabul edilmiş bir yönü haline gelerek, işlerine son verilen veya iş olanakları ortadan kaldırılan çalışanların, kendilerine güvenlerini tazeleyerek işlerini kaybetmiş olma durumuyla yüzleşmelerine, etkili iş arama stratejileri ve tekniklerini öğrenmelerine ve başarılı bir iş arama kampanyası yürütmelerine yardımcı olan bir süreçtir (Dereli, 2003a).

YYD, performanslardaki gerileme, işgücünün küçülmesi, birleşme ve satın almalar, firma kapanışları ve yeniden yapılanma gibi çeşitli nedenlerle açığa alınmış bireylere bu geçiş döneminde destek vermek amacıyla kariyerlerinde ulaşmak istedikleri bir sonraki noktaya, en çabuk ve kolay nasıl ulaşabileceklerini göstermek için uygulanan bir kariyer danışmanlığıdır. Bu hizmet, çalışanını açığa almak zorunda kalan işletmelerin bu kişilere ücretsiz olarak sunduğu bir destektir. YYD'nda amaç işten çıkartılan bireylere direkt olarak iş bulmak değildir. Bu hizmetin temel amacı, bireylerin işgücü piyasasına yeniden uyumunu sağlamaktır (Doherty, 1997). İş arayacak kişilerin donanımlarını güçlendirmek, morallerini yükseltmek ve bağlantılarını artırarak iş bulmalarını kolaylaştırmak ve hızlandırmak bu desteğin temel amacıdır. Ancak bu hizmet bireylerin iş bulmasını kolaylaştırırken yeni istihdam yaratmayı garanti etmemektedir (Dereli, 2003b; Doherty, 1998).

Son zamanlar YYD desteğinin bir çeşidi olan gizli outplacement gündeme gelmeye başlamıştır. Gizli outplacement, bir işletmenin istihdamına devam etmek istemese de son veremediği çalışanlarını (genellikle üst düzey yöneticileri) onlara fark ettirmeden YYD firmaları ile yeni istihdamları konusunda anlaşma yapmalarını öngörmektedir. YYD firması, o çalışanlara daha cazip iş teklifleri sunmaya çalışarak onları bu siparişi veren kurumdan uzaklaştırmaya çalışmaktadır (Danyukova, 2008).

YYD hizmetinin son zamanlar yaygınlaşmasında sadece hep gündemde olan işten çıkartmalar değil, ayrıca bu sürecin gittikçe daha artan oranda işletmelerin yeniden yapılandırma programlarının vazgeçilmez prosedürü haline gelmesi etkili olmuştur (Aleksandrova, 2008).

Yeniden Yerleştirme Danışmanlığının Kapsamı

Genellikle uygulamada YYD programları bu konuda uzmanlaşan danışmanlık firmaları tarafından sunulur. YYD firmaları, örgütsel küçülmeye alternatif üretmeye çalışarak yöneticilere işletmelerindeki yeniden yapılandırma sürecinin gerçekleştirilmesinde yardım etmektedirler. (Gorden, 1993; Scott ve Kleiner, 1996). Öte yandan uygulamada yeniden danışmanlık hizmetlerinin işten çıkaran firma tarafından sağlandığı örneklere da rastlanmaktadır. Dahili yeniden yerleştirme de denilebilecek bu uygulamada bilgilendirme hizmetleri özellikle büyük işletmelerin bünyelerinde bulundurdukları hukuk personeli tarafından verilirken, psikolojik ve danışmanlık hizmetleri de İKY personeli tarafından sağlanmaktadır (Snejnevskaya, 2008).

YYD yardımı üç unsuru içerir. Bunlar; psikolojik destek, becerilerin geliştirilmesi, bireysel koçluk veya rehberlik uygulamalarıdır. Geliştirme aşamasında kişilerin güçlü ve zayıf tarafları, istekleri, beklentileri ve yetkinlikleri belirlenmeye çalışılır. Bu unsur özellikle düşük vasıflı ve istihdam edilebilirliliği düşük olanlar için daha önemlidir (De Witte ve diğerleri, 2005). YYD'nın en önemli özelliği müşterilerine iş arama stratejilerinin geliştirilmesi hakkında bilgi vermesidir (Scott ve Kleiner, 1996).

Bir YYD programı şu konuları kapsayabilir; psikolojik destek, becerilerin geliştirilmesi, kariyer danışmanlığı, iş ilanlarına başvuru yapmak, finansal açıdan öneriler, kişinin güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi, etkili özgeçmiş hazırlama teknikleri, etkili başvurma teknikleri, doğru yöntemlerle iş arama, mülakat yöntemleri, işgücü pazarının analiz edilmesi, iş görüşmesi ve ücret pazarlığı aşamasında dikkat edilecek konular, yabancı dil öğrenimi (De Witte ve diğerleri, 2005; Göğüş, 2005; Doherty, 1998; Zajas ve Cates, 1995).

YYD yardımının ne zaman başlaması gerektiği ise uygulamada tartışmalı bir konudur. Eğer işsiz kalan bireyler kendilerine hemen iş bulurlarsa işletme açısından erken başlanan yardım, gereksiz masraflara yol açabilir. Ancak psikolojik açıdan yaklaşıldığında bu destek mümkün olan en kısa zamanda sağlanmalıdır. Çünkü işsizlik döneminde çalışanlar cesaretlerini kaybedebilirler, motivasyonları düşebilir ve bu durumda tekrar işgücü piyasasına entegrasyonları zorlaşabilir (De Witte ve diğerleri, 2005).
YYD programı işten çıkartılan bireylerin ihtiyaçlarına yönelik olarak iş bulmalarını kolaylaştıracak nitelikte hazırlanmalıdır. YYD bire bir sağlanacağı gibi seminer şeklinde de sunulabilir.

İlk YYD programları üst düzey yöneticilerine yönelik olsa da geniş çaplı işten çıkartmalar bu hizmetin daha alt basamaklardaki bireyleri ihtiva etmesine sebep olmuştur (Filipzcak, 1992). Yeniden yerleştirme hizmetinin kapsamı uygulandığı kişi sayısına göre değişebilmektedir. Örneğin, kriz dönemlerinde kitlesel işten çıkarmalar için uygulanan grupsal YYD (outplacement) programları, kriz akabinde tek tük işten çıkartmaların söz konusu olduğu durumlarda uygulanan bireysel yeniden yerleştirme programlarından farklıdır. Örneğin, bireysel yeniden yerleştirme programları kapsamında yapılan mülakatlar daha derinlemesine yapılarak bu süreçte kişinin bireysel kariyeri, beklentileri, hayat-iş dengesi daha çok göz önünde bulundurulmaktadır (Campbell,1996).

Yeniden Yerleştirme Danışmanlığının Yararları

YYD öncelikle pragmatik bir uygulama olarak ortaya çıkmış daha sonra her düzeyde işten çıkartmaların artması ile birlikte stratejik bir insan kaynakları yönetimi uygulaması haline dönüşmüştür. Aynı zamanda bu uygulama yurt dışında büyük bir sektörün oluşmasına da neden olmuştur (Doherty, 1998).

YYD'nın işgücünü azaltan işletme, işten çıkartılan birey ve işletmede kalan diğer çalışanlar için farklı yararları bulunmaktadır. Bu hizmetten sağlanan üç taraflı faydalar aşağıdaki gibi özetlenebilir (Dawson ve Dawson, 1994, Scott ve Kleiner, 1996; Flude, 1994; Doherty, 1998; Walker, 1992www.insankaynaklari.com, 2007).

- YYD yöneticilere işten çıkarma sürecinde daha proaktif davranabilmeleri konusunda katkı sağlar.
- İşten çıkartma sürecinde oluşabilecek negatif duyguların en aza indirilmesini sağlar.
- İşletmenin kamuoyu önünde ve iş dünyasında itibarını yükseltir.
- İşletmeye karışı olumlu duyguların devamını sağlar.
- YYD sadece işten çıkartılan çalışanların değil işletmede kalan çalışanların da endişelerini azaltır.

- Bireylerin işsizliğe geçişlerini ve işgücü piyasasına adapte olmalarını kolaylaştırmaktadır.
- Ayrılan kişilerin işletmeye verebileceği zararların önüne geçer ve yasal yollara başvurma olasılığını azaltır.
- Kişinin olumlu, yapıcı bakış açısını ve hayat enerjisini korumasına yardımcı olur.
- Kişinin stres kaynaklarıyla başa çıkmasını amaçlar.
- Kişinin tarafsız ölçülerle kendisini tanımasına, daha doğru bir kariyer planı yapmasına yardımcı olur.
- Kişinin iş arama çalışmalarına etkinlik kazandırır.
- İşten ayrılanların yeni işyerlerinde bile çalıştıkları eski kuruma karşı saygılarının devam etmesini sağlar, rakiplere bilgi transferini önler.
- İşletmenin çalışanlarının geleceklerine duyarlı olduklarını gösterirken, güvensizlik sorunlarının aşılmasına ve isteğe bağlı işgücü devir oranının azalması yönünde katkı sağlar.

İşten çıkartmalar, işletmenin bağlılığının azami ölçüde test edildiği durumlardır Bu hizmetin işten çıkartılan ve kalan personeli olumlu etkilemesi, karşılıklılık ilkesi ile açıklanabilir. Bu ilkeye göre çalışanlar, işletmelerinin kendilerine karşı bağlılık hissettikleri zaman bağlılık davranışlarını sergilerler (Brockner ve diğerleri, 1987). Yeniden yerleştirme hizmetinin işletme için en büyük getirilerinden biri de imajının korunmasını sağlamasıdır. Ayrıca YYD'nın yaygın olduğu ülkelerde bir devlet desteği olarak bu hizmet için katlanılan maddi tutar vergilere tabi tutulmaz (Scott ve Kleiner, 1996).

Türkiye'de Yeniden Yerleştirme Danışmanlığı

Türkiye'de yaşanan 2001 krizinden sonra işletmeler kaçınılmaz olarak işten çıkarma yoluna gitmişlerdir. Yurt dışında yaygınlıkla uygulanan işten çıkartılanlara yerleştirme danışmanlığının sunulması Türkiye'de ilk defa bu dönemde gündeme gelmiştir. Ancak hem bu dönemde hem de günümüzde Türkiye'de işten çıkarttıkları çalışanlarına bu desteği sağlayan işletmelerin çoğunu yabancı veya çokuluslu işletmeler oluşturmaktadır (Coşkun ve Bayraktaroğlu, 2002).

Yurtdışında işten çıkartılanlara yaygın olarak sağlanan bu hizmet halen Türk işletmelerinin yeterince ilgisini çekmemektedir. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri Türkiye'deki işletmelerin Personel Yönetimi'nden İnsan Kaynakları Yönetimi'ne tam olarak geçememiş olmalarıdır. Çünkü Personel Yönetiminde işten çıkartma süreci pasif olarak düşünülür ve birey işten çıkartıldıktan sonra ilişkiler sona erer. Ancak İnsan Kaynakları Yönetiminde işten çıkartma yönetilmesi gereken önemli bir süreç olarak görülür. Çalışanların ve işten çıkartmayı yapan işletmenin bu süreçten en az zararla çıkması hedeflenir. İşine son verilen işgücüne YYD hizmeti sağlanarak ilişkilerin aktif olarak devam etmesi sağlanır. İşten çıkartma sürecinin etkinlikle yönetilmesine sağladığı katkılar dikkate alındığında ilerleyen dönemde bu hizmetin Türkiye'de de yaygın olarak kullanılacağı söylenebilir.

ARAŞTIRMANIN ÇERÇEVESİ

Araştırmanın Amacı

Türkiye'de YYD konusu üzerine yapılmış farklı araştırmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında özel danışmanlık firmaları tarafından sağlanan YYD programı sürecinin nasıl gerçekleştiğini (Bayraktaroğlu ve diğerleri, 2008; Arslan, 2004), Özelleştirme Destek Projesi kapsamında sunulan YYD programına katılan çalışanların program ile ilgili değerlendirmeleri (Göğüş, 2005), işten çıkarttığı çalışanlara YYD desteği sağlayan işletmelerde geride kalan çalışanların bu destek ile ilgili tutumlarını (Dereli, 2003b) belirlemeye yönelik olarak yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Ancak işlerine son verilen ve bu doğrultuda YYD programına katılan kişilerin bu destek hakkındaki düşüncelerini belirlemeye yönelik olarak yapılmış bir araştırma bulunmamaktadır. Çalışmamızın amacı, bu anlamda YYD hizmetinden faydalanmış kişilerin program hakkındaki düşüncelerinin belirlenmeye çalışılmasıdır. Ayrıca işten çıkardığı çalışanlarına bu desteği satın alan işletme yöneticilerinin program hakkındaki düşünceleri de belirlenmeye çalışılarak, yöneticiler ve bu programa katılan kişilerin programla ilgili görüşleri karşılaştırılacaktır.

Araştırma Yöntemi

Araştırma sürecinde öncelikle Türkiye'de profesyonel olarak YYD hizmetini sunan danışmanlık firmalarından biri olan Adecco yöneticisi ile görüşülmüş ve sundukları destek hakkında bilgi alınmıştır. Daha sonra firmanın desteği ile

bu programlara katılan kişilere ve programı satın alan işletmelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmada veri elde etme yöntemi olarak yarı-yapılandırılmış mülakat formları kullanılmıştır. Bu amaçla, yöneticilerin ve katılımcıların yeniden yerleştirme programı ile ilgili düşüncelerinin belirlenmesine yönelik iki ayrı mülakat formu geliştirilmiştir. Hem yerleştirme danışmanlığı hizmeti alan kişilere hem de bu hizmetten yararlanan şirketlerin İK yöneticilerine yarı-yapılandırılmış mülakatlar uygulandıktan sonra, bu mülakatların dökümü ve içerik analizi yapılmıştır. YYD hizmeti alan şirketlerden 9 İK yöneticisi ve bu hizmetten yararlanmış olan 13 kişiyle mülakatlar yapılmıştır. İçerik analiz sonuçları tablolar halinde gösterilerek her iki grup için de değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırmanın Kısıtları

Bu çalışmada karşılaşılan en büyük zorluklardan birisi örnekleme ulaşma konusunda yaşanmıştır. Mevcut ekonomik şartlar ve işletmelerin içinde bulunduğu durum göz önüne alındığında örnekleme ulaşma konusunda güçlüklerle karşılaşılmıştır. Bunun diğer bir sebebi, YYD hizmetinin ülkemizde yeterince tanınmaması, dolayısıyla uygulama alanının sınırlı olmasıdır.

Adecco Firmasının Tanıtımı

Adecco bünyesinde Lee Hecht Harrison'u da barındıran dünyanın çeşitli yerlerinde şubeleri bulunan bir insan kaynakları danışmanlık firmasıdır. 70 ülkede 6700 şubesi, 35 000 çalışanı bulunan Forbes Global 500 şirketinden biridir. Adecco Türkiye'de 1997 yılındaki kuruluşundan bu yana faaliyetlerini sürdürmektedir. Firma, dünya çapında kariyer yönetim hizmetleri adı altında işletmelere üç konuda danışmanlık hizmeti sunmaktadır. Bunlar; kariyer geliştirme, liderlik danışmanlığı ve YYD'dır (outplacement).

Adecco Danışmanlık Şirketi'nde YYD Hizmeti

Danışmanlık firması outplacement kavramının Türkçe karşılığı olarak "Yeni Kariyere Geçiş Hizmetleri" kavramını kullanmaktadır. Firma bu hizmeti sunarak işten çıkartılan kişilerin daha hızlı ve etkin bir şekilde iş bulmalarını amaçlamakta, birebir işe yerleştirme yapmamaktadır. Yeni bir pozisyona yerleşme bu sürecin sonucunda gerçekleşmektedir. Dolayısı ile hizmetin hedefi "yeni bir pozisyona yerleşmeyi kolaylaştırmak" olarak tanımlanmaktadır. Müşteri portföylerini mavi ve beyaz yakalı çalışanlar, üst düzey yöneticiler kısacası tüm kademelerde çalışanlar oluşturmaktadır.

Danışmanlık firması YYD hizmetinin sunulmasıyla birlikte üç grubun bu hizmetten faydalandıklarını düşünmektedir. Bunlar;

- Kendi kararları dışında çok başarılı olsalar bile işletmenin farklı nedenlerle işten çıkardığı profesyoneller. Bu kişilere doğru işi bulma konusunda firma destek sağlamaktadır. Doğru iş kişinin eğitimine, sahip olduğu tecrübeye ve yetkinliğine en uygun olacak iştir.
- İşten çıkarmayı gerçekleştiren işletmelerin bu süreci etkinlikle yönetmesi için firma "en iyi uygulamalar" başlığı altında işletmelere destek sağlamaktadır.
- YYD hizmetinin daha çok işten çıkartılan kişilere fayda yarattığı düşünülse de işletmede kalanlara da sağladığı faydalar çok büyüktür. "Benim işletmem öyle bir işletme ki işten ayırdığı çalışanlarına bile değer veriyor" düşüncesinin oluşmasında YYD'nın sağladığı motivasyon çok anlamlı olmaktadır.
-

Firmaya göre işletmeler YYD hizmetlerini şu nedenlerle satın almaktadırlar:

- Doğru insan kaynakları politikası,
- Sosyal sorumluluk,
- Prestij (özellikle rakiplere ve alıcılara doğru mesajın iletilmesinde)
- Morallerin yüksek tutulması,
- Performans beklentilerin karşılanmadığı durumlarda değişimi sürekli kılabilme aracı olarak,
- Bazı ülkelerde (Amerika, Fransa ve Belçika) kanuni zorunluluk olarak belirli sayıda işten çıkartma gerçekleştiğinde işletmeler bu hizmeti satın almaktadırlar.

- Aynı zamanda işten çıkartılan çalışanın işletme ile ilgili sahip olduğu bilgileri işletmenin rakiplerine veya ilgililere ifşa etmemesi açısından "bir vicdani rahatsızlık duygusu" oluşturulması da hedeflenmektedir.
-

YYD'na bakıldığında firma işten çıkartmaların yapılmasından önce ve yapılmasından sonra olarak süreci ikiye ayırmaktadır.

Genel olarak "outplacement" projesi süreci şu şekilde gerçekleşmektedir:

- Planlama ve iletişim stratejisi,
- İşten ayrılma bildirgesi eğitimi,
- Aday ve çalışanların oryantasyonu,
- Outplacement programı,
- Proje durum ve geribildirim paylaşımı,
- Değişim sonrası takip.

Eğer işten çıkarılacak kişi sayısı fazla ise öncelikle bu sürecin planlaması yapılmaktadır. İşletme kültürüne bağlı olarak çıkartmaların nasıl gerçekleştirileceği, kişiye işten çıkartıldığının kimin, ne zaman, nasıl söyleyeceği ve ne tür mesajlar vereceği konusu netleştirildikten sonra bu konuda firma bildirimi yapacak yöneticilere eğitim vermektedir. Genellikle toplu çıkartmalarda, kilit konumdaki bir kişinin işten çıkartılmasında veya işten çıkartılmasının neticesinde sorunlu olabileceği düşünüldüğü durumlarda danışmanlık firmasından bir kişi işten çıkartma bildiriminin yapılacağı zaman işletmede hazır bulunmaktadır. İlgili yönetici tarafından işten çıkartma bildirimi yapıldıktan diğer bir ifadeyle kişi işten çıkartıldığını öğrendikten sonra danışmanlık firmasından gelen kişilerden kendisine sunulacak destek hakkında bilgi almaktadır. Böylelikle danışmanlık firması ile kişi arasında ilk iletişim kurulmuş olmaktadır. Buradaki amaç işten çıkartma bildiriminin profesyonel bir bakış açısıyla gerçekleştirilmesidir. İşten çıkartılan kişilere bu hizmet sunulurken aynı zamanda danışmanlık firması işletmeye de süreç ile ilgili geri bildirimde bulunarak değişimi takip etmektedir.
Firma YYD süreci ile ilgili AIM (Assess opportunity, Implement search, Manage Transition) adı altında bir metodoloji geliştirmiştir. Duruma bağlı olarak 2, 4, 6 ay devam eden bu süreçte kişilere düzeyleri birbiriyle aynı olmak koşuluyla grup veya bire bir destek sağlanmaktadır.

Fırsat Analizleri: Fırsat analizleri bölümünde işten çıkartılan çalışanların kariyer hedeflerinin tanımlanması ve bireysel "pazarlama planının" oluşturulması yer almaktadır. Kişiler yetkinliklerini işgücü pazarında nasıl daha iyi tanıtabilecekleri konusunda yardım almaktadırlar. Bu aşamanın kilometre taşları olarak ortam araştırması, profesyonel hedef belirleme, iletişim stratejisi belirleme ve özgeçmişin oluşturulması ve yetkinlikler doğrultusunda hedef pazarın belirlenmesi amaçlanmaktadır.

İş Araştırma Yöntemi Uygulamaları: Metodolojinin bu aşamasında kariyer hedefleri tanımlandıktan sonra iş arama sürecine aktif olarak başlanmaktadır. İşgücü piyasası ile ilgili bilgilerin toplanması, açık pozisyonlara başvurarak mesajların ilgililerle paylaşılması, işe alımdan sorumlu yetkililerle iletişime geçme ve diğer iş araştırma yöntemlerini de değerlendirme bu aşamada yerine getirilen uygulamalardır.

Yeni Kariyere Geçiş Yönetimi: Bu aşamada kişilerin iş araştırma sürecinin başarıyla sonuçlandırılmış olmaları ve adaylara tüm kariyerleri boyunca kullanabilecekleri kariyer yönetim becerilerinin kazandırılması hedeflenmektedir. Mülakat, tekliflerin değerlendirilmesi, müzakere sürecinin gerçekleştirilmesi ve son olarak da kişinin yeni pozisyona geçiş yapması bu sürecin çıktıları olmaktadır.

Firmanın yeni kariyere geçiş hizmeti metodolojisinde yer alan aşamalar kişilere göre yer değiştirebilmekte veya farlılaşabilmektedir. Örneğin üst düzey bir yöneticiye verilen hizmet mesajların ilgililerle paylaşılması ile başlayabilmektedir. Aynı zamanda etkin bir özgeçmiş hazırlama konusunda daha az bilgi sahibi olan çalışanlara bu konuda daha yoğun bilgi verilebilmektedir.

Mülakat Dökümlerinin Analizi

Çalışmanın bu bölümünde katılımcılar ve insan kaynakları yöneticileri ile yapılan yarı yapılandırılmış mülakatların içerik analizine tabi tutulmasıyla elde edilen bulgulara yer verilecektir.

Katılımcılara İlişkin Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri şu şekilde özetlenebilir: Katılımcıların oluşturduğu örneklemin 8'i kadın, 5'i erkektir. 6'sı 26–35, 6'sı 36–50 ve 1'i 51–65 yaş aralığında yer almaktadır. Buna göre katılımcıların tamamına yakının kariyerlerini kurma ve kariyer ortası devrelerinde yer aldıkları söylenebilir. Eğitim düzeyleri incelendiğinde katılımcıların 12'sinin lisans, 1'inin lise mezunu olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda örneklemi oluşturan kişilerin eğitim düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. İlgili literatürde bu desteğin uygulamada eğitim düzeyi görece daha yüksek çalışanlara sağlandığı yönünde bulgular mevcuttur. Örneklemin eğitim düzeyi incelendiğinde bu bulgunun çalışmamız tarafından da desteklendiği söylenebilir. Örneklemde yer alan katılımcıların 8'i evlidir ve 7'si işlerinden ayrılmadan önce yönetici personel düzeyinde istihdam edilmiş, beyaz yakalı çalışanlardır. Örneklemin 3'ü ayrıldığı işletmede 1 yıldan az, 4'ü 1-5yıl, 2'si 6–10 yıl, 4'ü de 11–15 yıl arasında çalışmışlardır. Katılımcıların 10'u işten ayrılmadan önce işletme tarafından sağlanacak YYD hakkında kendilerine bilgi verildiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca katılımcıların 12'si kariyer hayatlarında ilk defa YYD desteği aldıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılarla yapılan yarı-yapılandırılmış mülakat dokümanları içerik analizi yöntemiyle incelenmeye çalışılmıştır. Analiz sonucu elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir:

- Katılımcıların tamamına yakını (11) işten çıkartıldıkları işletmelerinin böyle bir hizmet sağlamalarını kendileri için bir fırsat olarak gördüklerini bildirmişlerdir. YYD desteği alan katılımcılardan 8'i ayrıldıkları işletmelerinin kendilerine böyle bir destek sağlamasını çalışanlara verilen değerin bir göstergesi olarak görmektedirler.
- Katılımcıların tamamına yakını (12) sunulan desteğin kesin olarak istihdamı garanti etmediğini, hizmetin yeni bir işe yerleşmeyi kolaylaştırma amaçlı sağlandığını bildiklerini ifade etmişlerdir. Bu anlamda yeni bir işe yerleşme kişilerin istihdam edilebilirliliklerine bağlı olarak değişecektir.
- Katılımcılardan yarısına yakını (6) bu programa katılarak yeni bir işi daha kolay bulabileceklerini düşündüklerini belirtmişlerdir. Ancak katılımcılardan 4'ü aldıkları bu desteğin geleceğe yönelik kaygılarını azaltmadığını, 7'si ise bu konuda kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. YYD programının temel hedeflerinden biri yeni bir işe yerleştirmeyi kolaylaştırmaktır. Ancak destek sonrası istihdam garantisi doğal olarak yoktur. Dolayısı ile katılımcıların bu konuda nispeten karamsar olmaları şaşırtıcı değildir. Ayrıca bu bulgu kişilerin program sonrasında bir işe yerleşemeyebilecekleri bilincinde ve gerçekçi beklentilere sahip olduklarını da göstermektedir.
- Katılımcılardan 5'i işten çıkartıldıkları işletmenin böyle bir hizmet sunması nedeniyle geride kalan çalışanlar kendilerini daha güvende hissedeceklerini, 4'ü ise YYD sağlanmasına rağmen geride kalan çalışanların işten çıkartılma korkusu ile kendilerini güvende hissedemeyeceklerini ifade etmişlerdir. Özellikle işten çıkartmaların yoğun olarak yapıldığı dönemlerde, çalışanların örgütlerine karşı güven ve bağlılık düzeylerinde azalma olduğu bilinmektedir. İşletmelerin YYD desteği sunmalarının en önemli nedenlerinden biri de örgütsel güvenin ve bağlılığın korunmasıdır. Hizmetin bu anlamda etkili olduğu söylenebilir.
- Katılımcılardan 6'sı almış oldukları bu desteğin işten çıkartılma sonucu oluşan öfke, endişe ve umutsuzluk hislerini azaltmadığını ifade ederken, 4'ü de tam tersi bir görüş bildirmişlerdir.
- Katılımcılardan 6'sı aldıkları desteğin işletme faaliyetlerinin sosyal sorumluluk bilinci ile yerine getirildiğinin ifadesi olduğunu belirtmişlerdir. 4'ü ise bunun bir sosyal sorumluluk ifadesi olmayacağını düşünmektedir. YYD hizmetinin işletme tarafından talep edilmesinin en önemli amacı, işletme uygulamalarının sosyal sorumluluk bilinci ile yerine getirildiğinin kamuoyu ile paylaşılmasıdır. Bu anlamda hizmetin katılımcıların yarısına yakını tarafından bu yönde algılandığı söylenebilir.
- Katılımcıların 9'u ayrıldıkları işletmelerine karşı kötü duygular hissetmediklerini ifade ederken, 2'si bu soruya olumsuz yanıt vermişlerdir. Katılımcıların çoğu (10) çevreleriyle işten çıkartıldıkları işletme ile ilgili konuşurlarken olumlu cümleler kurduklarını 2'si ise bunun tersini belirtmişlerdir. Bu bulgu çalışanların eski işletmelerine karşı aynı zamanda olumlu duygularının devam ettiğini göstermektedir. Bu yönde hizmetin işten çıkartma yapan işletme açısından önemli bir katkı sağladığı ve hizmeti satın alma amaçlarından birinin yerine getirildiği söylenebilir.

- Örneklemin tamamı (13) işten ayrıldıkları işletmelerine karşı zarar verici bir davranışta bulunmayacaklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgu aynı zamanda araştırmanın diğer bulguları olan katılımcıların çoğunun ayrıldıkları işletmelerine karşı kötü duygular hissetmedikleri ve çevreleriyle işten çıkartıldıkları işletme ile ilgili konuşurlarken olumlu cümleler kurdukları bulguları ile örtüşmektedir. İşletme sırlarının ifşa edilmemesi, işletmeye karşı açılacak davaların önlenmesi ve bu anlamda çalışanları vicdanlarıyla baş başa bırakma bu hizmetin en temel amaçlarındandır. Çalışmamızda elde edilen bulgular hizmetin bu yönde başarıya ulaştığını göstermektedir.
- 9 katılımcı YYD programının kendilerini yeniden tanıma ve kariyerlerini değerlendirme imkânı sağladığını düşünmektedir. 1 katılımcı böyle bir faydanın oluşmadığını, diğerleri ise bu konuda kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan 10'u aldıkları destek sonrasında katılacakları iş görüşmelerinde eskiye nazaran daha başarılı olacaklarını düşündüklerini belirtmişlerdir. Tamamına yakını (12) etkin bir özgeçmiş yazma becerisi kazandıklarını, 5'i de iletişim kurma yeteneklerinin bu hizmetten olumlu yönde etkilendiğini ifade etmişlerdir. Elde edilen başka bir bulguya göre, 8 katılımcının aldıkları kariyer danışmanlığı hizmetinden tam anlamıyla memnun kalmadıkları görülmektedir. 5'i ise bu hizmetten kesinlikle faydalandıklarını ifade etmişlerdir.
- 7 katılımcı YYD hizmetinden yararlanarak kendi çabalarıyla ulaşamayacakları iş araştırma kaynaklarına ulaştıklarını ve bu yönde fayda yarattıklarını belirtmişlerdir. 5 katılımcı ise bu konuda kesin bir ifadede bulunmamışlardır. 1 katılımcı da bu anlamda hizmetten yararlanamadığını ifade etmiştir.
- 9 katılımcı aldıkları destek sayesinde kendilerini iş aramaya daha kolay adapte ettiklerini ifade etmişlerdir. YYD programının katılımcılar açısından yarattığı düşünülen en önemli yarar, işsizlik sürecinin etkinlikle yönetimi sonucunda işgücü piyasasına daha kolay adapte olunmasıdır. Bu anlamda programın hedefine ulaştığı söylenebilir. Katılımcılardan 6'sı bundan sonra çalışacakları işletmelerin de işten çıkardıkları çalışanlarına YYD hizmeti vermelerine dikkat edeceklerini belirtmişlerdir.
- Katılımcıların tamamına yakını (11) danışmanlık firması tarafından sunulan metodolojik yaklaşım sayesinde daha sistemli bir iş arama sürecinin ve bu süreçte nasıl daha proaktif olunabileceğini öğrendiklerini ve bu yönde fayda yarattıklarını ifade etmişlerdir. Genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların 9'u danışmanlık firması tarafından sunulan programdan memnun kaldıklarını belirtmişlerdir. Özellikle iş görüşmesi ve etkin bir özgeçmiş hazırlama konusunda katılımcıların yüksek oranda fayda yarattıkları ileri sürülebilir. Kariyer danışmanlığı konusunda ise beklentilerin karşılanmadığı söylenebilir.
- Katılımcıların tamamına yakını (11) aldıkları bu desteği işten çıkartılma durumu ile karşı karşıya kalan her çalışana tavsiye etmektedirler. Bu aynı zamanda hizmetin başarı ile sunulduğunu ve katılımcıların da bu imkândan yararlandıklarını göstermektedir.
- Katılımcıların çoğunluğu (10) işten çıkartıldıktan sonra aldıkları destek sayesinde iş bulma süreçlerini daha etkin bir şekilde yönetebildiklerini ifade etmişlerdir. Bu anlamda hizmetin çalışanlar açısından iş bulma sürecinin en verimli şekilde değerlendirilmesi olan temel hedefine ulaşıldığı söylenebilir. Katılımcıların yarısından çoğu (8) aldıkları destek sayesinde tüm kariyer hayatları boyunca kullanabilecekleri kariyer yönetim becerilerini kazandıklarını ifade etmişlerdir. 4'ü bu konuda kesin olarak fikir bildirmemişlerdir.

İnsan Kaynakları Yöneticilerine İlişkin Bulgular

İK yöneticilerinin demografik özellikleri şu şekilde özetlenebilir: Örneklemin 8'i kadın, 1'i erkektir. 1'i 20–25, 6'sı 26–35, 2'si 36–50 yaş aralığında yer almaktadır. Yöneticilerin 6'sı lisans, 3'ü ise yüksek lisans mezunudur. Katılımcılar işletmelerinde İK yöneticisi olarak görev yapmaktadırlar ve 8'i evlidir. Örneklemde yer alan yöneticilerin 1'i 1 yıldan az süreyle, 4'ü 1–5 yıl, 2'si 6–10 yıl, 1'i 11–15 yıl, 1'i de 16 yıldan fazla süreyle işletmelerinde çalışmaya devam etmektedirler. Örneklemde yer alan işletmelerin 8'i yabancı ortaklıdır. Literatürde Türkiye'de YYD hizmeti talep eden işletmelerin çoğunun yabancı ortaklı olduğuna dair bulgular mevcuttur. Bu anlamda çalışmanın örneklemi dikkate alınarak Türk işletmelerinin hizmete yeterince talep göstermedikleri söylenebilir. Örneklemdeki işletmelerin 3'ü ilaç, 2'si bilgi teknolojileri-bilişim, diğerleri kimya, sağlık-medikal, elektronik ve alkollü içecek sektörlerinde faaliyet göstermektedirler. Örneklemdeki en eski işletme 1969'dan beri, en yenisi ise 2004 yılından beri faaliyetlerini sürdürmektedirler. Ayrıca işletmelerde 89 ile 550 arasında çalışan istihdam edilmektedir.

İK yöneticileriyle yapılan yarı-yapılandırılmış mülakatlar neticesinde elde edilen bulgular aşağıdaki gibidir:

- İK yöneticilerinin hepsi işletmelerinin faaliyetlerini sosyal sorumluluk bilinci ile yerine getirdiklerini, işten çıkarttıkları kişilere sağladıkları desteğin de bu bilincin bir ifadesi olduğunu belirtmişlerdir. YYD hizmetinin talep edilmesinin en önemli nedenlerinden birisi kamuoyuna işletme faaliyetlerinin sosyal sorumluluk bilinci ile yerine getirildiğinin bildirilmesidir. Bu yönde hizmetin katkısı büyüktür.
- İK yöneticilerinin hepsi işten ayırmak durumunda kaldıkları kişilere bu hizmeti sağlayarak, onlara değer verdiklerini ifade ettiklerini düşünmektedirler. İşten çıkartılan kişilere bu desteği sağlamak adına katlanılan maliyet onlara verilen değerin bir göstergesidir. Günümüzde mevcut çalışanlarını geliştirici destek sağlamayan işletmelerin varlığı dikkate alındığında bu hizmetin özel bir anlamının olduğu söylenebilir. Örneklemde yer alan 7 İK yöneticisi YYD hizmetini satın almaya başladıktan sonra işletme imajlarının bu durumdan olumlu yönde etkilendiğini ifade etmişlerdir. 2 yönetici ise böyle bir değerlendirme yapmamışlardır.
- 6 yönetici YYD programını işten ayırdıkları tüm düzeyde çalışanlara sağladıklarını ifade ederlerken, 3'ü bu hizmeti sadece üst düzey çalışanlara sağladıklarını belirtmişlerdir. İdeal olan YYD programının tüm düzey çalışanlara sunulmasıdır. Ancak uygulamada durum bu şekilde olmayabilmektedir. Üst düzey çalışanların işletme ile ilgili kilit bilgilere daha çok sahip olmaları onlara bu desteğin öncelikli olarak sağlanmasının temel nedenlerinden biri olarak görülebilir.
- 7 İK yöneticisi işten çıkarmak durumunda kaldıkları çalışanlara bu hizmeti sunarak geride kalan çalışanların kendilerini daha güvende hissetmelerini sağladıklarını ifade etmişlerdir. YYD programının işletme, işten çıkartılan ve geride kalan çalışanlara fayda sağladığı bilinmektedir. Geride kalan çalışanların işten çıkartmaların yapıldığı dönemlerde bağlılık ve güven düzeylerinin korunması işletme için önemli bir konu olmaktadır. Ayrıca işletmeler bu desteği sağlayarak işten ayırmak durumunda kaldıkları kişilerin kendilerini öfkeli, endişeli ve umutsuz hissetmelerini engellemeye çalışmaktadırlar. Yöneticilerin çoğu (7) hizmetin bu anlamda başarıya ulaştığını ifade etmişlerdir.
- İK yöneticilerinin 7'si işten çıkardıkları çalışanlara YYD desteği sağlayarak onların işletmelerine karşı kötü duygular hissetmelerini engellediklerini düşünmektedirler. 2 yönetici ise sadece bu hizmetin oluşabilecek kötü duyguları önlemede yeterli olmadığını belirtmişlerdir.
- İK yöneticilerinden 6'sı sağlanan YYD desteği neticesinde işten çıkardıkları kişilerin işletmelerine karşı olumlu duygularının devam ettiğini düşündüklerini belirtmişlerdir. 3'ü ise böyle bir değerlendirme yapmamıştır. 7 yönetici kendilerine YYD desteği sağladıkları kişilerin işletmelerine karşı zarar verici bir davranışta bulunmayacaklarını düşündüklerini ifade etmişlerdir. 2 yönetici ise bundan emin olmadıklarını belirtmişlerdir.
- Örneklemdeki yöneticilerin tamamına yakını (8) işten çıkardıkları çalışanlara bu hizmeti sunarak, Türkiye'de YYD desteğinin tanınırlılığını artırdıklarını ifade etmişlerdir. Yabancı ortaklı işletmelerin bu anlamda sağladığı katkı göz ardı edilemez. Özellikle ABD ve Avrupa ülkelerinde bu hizmeti sunan firmalar büyük bir sektör oluşturmuştur. Görece Türkiye'de yeni tanınmaya başlayan hizmet uygulandıkça ve faydaları anlaşıldıkça gelecek dönemlerde YYD'nın daha bilinir bir hale geleceği öngörüsünde bulunulabilir.
- İK yöneticilerinin tamamı (9) YYD programının işten ayırmak durumunda kaldıkları kişilerin iş bulma süreçlerini etkin bir biçimde değerlendirmelerini sağladıklarını düşünmektedirler. Yöneticilere göre gerek verilen moral desteği gerekse firmanın sağladığı eğitim desteği bu sürecin etkinliğini artırmaktadır.
- İK yöneticilerinin hepsi danışmanlık firmasının hizmeti etkin bir biçimde katılımcılara sunduğunu ve kendilerinin programla ilgili olumlu geri bildirim aldıklarını ifade etmişlerdir. Danışmanlık firmasının programı profesyonel bir bakış açısı ile sunması hem programa katılan kişilerin hem de bu hizmeti satın alarak belli bir maliyete katlanan işletmelerin hizmetten memnun kalmasına neden olmaktadır.
- 6 İK yöneticisi ilerleyen dönemlerde YYD desteğini kendi bünyelerinde sunmayı planladıklarını belirtirken, 3 yönetici ise bu hizmeti danışmanlık firmasından almayı sürdüreceklerini ifade etmişlerdir.
- Katılımcıların tamamı programla ilgili olarak çevreden aldıkları geri bildirimin olumlu olduğunu ve programla ilgili beklentilerinin karşılandığını ifade etmişlerdir. Bu yönde hizmetin hedefine ulaştığı söylenebilir. Ayrıca katılımcıların tamamına yakını (8) işten çıkartma yapmak durumunda kaldıkları zamanlarda bu hizmeti talep etmeye devam edeceklerini ifade etmişlerdir.

Programın daha etkili olabilmesi için İK yöneticilerinin yaptığı öneriler şu şekilde özetlenebilir:

Yöneticiler programın başarılı olabilmesi için öncelikle bu süreçte üst yönetimden tam destek alınması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunu yanında YYD programı sadece danışman firmanın yürüttüğü bir süreç olmaktan çıkmalı, İK departmanı ve ayrılan personellerin yöneticileri tarafından desteklenip, takip edilmelidir. İşletmelerin bağlantı içerisinde oldukları network kullanılarak ayrılan personelleri için referans olup, onlara iş fırsatları yaratmada etkin rol oynamaları etik ve uygun bir davranış modeli olabilecektir. İK yöneticileri programın çalışanların işletmeye olan güvenini olumlu yönde etkilediğini savunurlarken, bu hizmet sayesinde işe yerleşmelerin artması halinde YYD desteğinin bilinirliliğinin daha çok artacağını ifade etmektedirler.

Programa Katılan Kişiler ve İK Yöneticilerinden Elde Edilen Bulguların Birlikte Değerlendirilmesi

İK yöneticilerinin tamamı YYD desteğinin sosyal sorumluluk ifadesi olduğunu belirtirlerken, katılımcıların yarısı durumun böyle olduğunu düşünmektedirler. İK yöneticilerinin tamamı ve programdan yararlanan kişilerin çoğu bu hizmeti işletmelerinin çalışanlarına verdiği değerin ifadesi olarak düşünmektedirler. Yöneticilerin çoğu (7) ve katılımcıların yarısına yakını (5) geride kalan çalışanların bu hizmet sayesinde kendilerini güvende hissedeceklerini düşündüklerini belirtmişlerdir. YYD desteğinin sağlanmasının en önemli nedenlerinden biri işten çıkartılan kişilerde oluşabilecek öfke, endişe ve umutsuzluk hislerinin azaltılmaya çalışılmasıdır. Yöneticilerin çoğu (7) hizmetin bu anlamda başarıya ulaştığını ifade ederlerken, katılımcıların yarısına yakını (6) hizmetin bu anlamda yeterince etkili olmadığını belirtmişlerdir. YYD desteğinin kesin bir işe yerleşmeyi garanti etmemesi ve kişilerin yeni bir işi bulana kadar yaşayacakları belirsizlik durumu onların gelecekle ilgili kaygılar taşımalarına neden olmaktadır. Hizmetin bu yönde katkısı olduğu kabul edilmekle birlikte, işsizlik durumunda oluşacak belirsizliği ortadan kaldırıcı bir uygulama olmadığı da bilinmektedir. İK yöneticilerinin ve katılımcılardan elde edilen bulgular dikkate alındığında çoğunlukla her iki tarafında YYD desteğinin kişilerin ayrıldıkları işletmelerine karşı kötü duygular hissetmelerini engelleyeceği yönünde görüş bildirdikleri söylenebilir. Programa katılan kişilerin tamamı ve İK yöneticilerinin çoğunluğu (8) bu desteğin sağlanmasıyla birlikte işletmenin zarar verici kötü davranışlardan korunacağını ifade etmişlerdir. Bu bulgu hizmetin talep edilme nedenlerinden birinin gerçekleştirildiğini göstermektedir. İK yöneticilerinin hepsi danışmanlık firmasının hizmeti etkin bir biçimde katılımcılara sunduğunu ve katılımcıların çoğunluğu da (9) kendilerine sunulan bu hizmetten memnun kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu geri bildirim danışmanlık firmasının bazı eksiklikler olmasına rağmen genel olarak süreci etkinlikle yönettiği anlamına gelmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünyaya baktığımızda YYD bir insan kaynakları politikası olarak değer bulmaktadır. Türkiye'de ise bu hizmet henüz çok yenidir. Günümüzde devam eden ekonomik kriz sonucunda bütün dünyada YYD hizmetine talep artmıştır. Türkiye'de ilk defa 2001 döneminde yaşanan krizle birlikte gündeme gelmiş ve içinde bulunduğumuz 2008 küresel krizinde de sınırla oranda da olsa uygulanmaktadır. İşten çıkartmaların yoğun olduğu özellikle kriz dönemlerinde acaba sıra bana ne zaman gelecek kaygısıyla çalışmaya devam eden kişilerin morallerinin ve verimliliklerinin düşük olduğu bilinmektedir. Firma bu dönemlerde talep geldiğinde kalan çalışanlara da doğru mesajların verilmesinde işletmelere destek olmaktadır. Sadece işten çıkartılanlara değil aynı zamanda kalanlara seminerler düzenleyerek işgücü azaltılması sonucu motivasyonun düşmemesi konusunda yardım sağlamaktadır. Bu çalışmada ülkemizdeki YYD hizmetlerinden bir örnek uygulama ve etkileri ele alınmıştır.

Öncelikle YYD pasif yardımların dışında kişilerin işlerine son verilmesi durumunda ortaya çıkan şok, endişe, umutsuzluk, kızgınlık, hayal kırıklığı gibi duygularının azaltılmasında ve bireylerin işgücü piyasasına daha hızlı bir şekilde entegre olmalarını amaçlayan aktif bir yardımdır. İşletmeler değişik sebeplerle işlerini kaybeden çalışanlarına aktif bir şekilde destek olabilmektedirler. Bu da çalışanlarda işletmelerine karşı güven duygusunu -işten ayrıldıktan sonra bile- geliştirmektedir. YYD hizmeti bu güven duygusunun etkisiyle çalışanların işletmeden ayrılmasından sonra işletmeye zarar vermelerini de önlemektedir. Nitekim hem İK yöneticileri hem de bu destekten yararlanmış kişiler ile yapılan mülakatlarda elde edilen bulgular dikkate alındığında, hizmetin işten çıkartılan kişilerin işletmeye karşı olumlu duygularının devamını sağladığı ve onların işletmelerine karşı zarar verici bir davranışta bulunmamaları yönünde vicdanlarıyla baş başa bırakıldıkları söylenebilir. Bu zarara vermeyi sadece fiziksel anlamda değil, firma imajının zedelenmesi anlamında anlamak gereklidir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, Yeniden Yerleştirme Desteği işten çıkartma sürecinin planlı bir şekilde yerine getirildiğinin, işletmenin işten çıkartılan kişilere bile değer verdiğinin ve sosyal sorumluluk bilincinin ifadesi olarak görülebilir. Bu anlamda hizmetin kamuoyu önünde işletme imajına yaptığı katkı tartışılmazdır.

Çalışmamızın örneklemi dikkate alındığında programa katılan kişilerin eğitim düzeylerinin yüksek olduğu ve bu çalışanların tamamına yakınının beyaz yakalı olduğu görülmektedir. İlgili literatürde ideal olarak programın tüm düzeyde işten çıkartılan çalışanlara sağlanması gerektiği önerilmektedir. Ancak uygulamada durumun böyle olmadığı görülmektedir. Türkiye'de hizmetin bilinirliliği artıkça uygulamanın tüm kademelere yayılabileceği öngörüsünde bulunulabilir. YYD'nın sadece işten çıkartılan kişilere değil, işletmede kalan çalışanlara ve işletmeye faydaları göz önünde bulundurulduğunda, ülkemizde bu hizmet tanındıkça ve faydaları anlaşıldıkça gelecek dönemlerde daha yaygın bir biçimde kullanılacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

ALEKSANDROVA, N. (2009) Uprovleniya Personala v Usloviyax Krizisa, *www.arsenal-hr.ru/arsenal/inform/kriz.pdf*, erişim tarihi: 10.04.2009.

APPELBAUM, Steven H.; Everard, Andrea and Hung, Loretta T.S. (1999), "Strategic Downsizing: Critical Success Factors", **Management Decision,** 37(7): 535–552.

ARSLAN, Bader, Halil (2004) Örgütsel Küçülme, Yeniden Yerleştirmede Destek Danışmanlığı ve Türkiye Uygulaması, **Basılmamış Doktora Tezi,** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BARUTÇUGİL, İsmet (2004), **Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi**, Kariyer Yayıncılık, İstanbul.

BAYRAKTAROĞLU, S., S. Ersoy ve L. Mustafayeva (2008), "Ülkemizde İşten Çıkartılanlara Destek Hizmetinin (Outplacement) Gelişimi: Bir Örnek Olay", **1. Ulusal Çalışma İlişkileri Kongresi Bildiriler Kitabı**, 6–8 Kasım, s.671–682, Sakarya.

BROCKNER, J.; Grover, S.; Reed, T., DeWittt, Rocki ve O 'Malley M., (1987), Survivors' Reactions to Layoffs: We Get by with a Littlkle Help for our friends, **Administrative Science Quarterly**, 32, 526-541

CAMPBELL, I. (1996), Public Sector Restructuring: the Human Dimensions, **Management Development Review**, 9,4, 23-25 1996

COŞKUN, R. ve S. Bayraktaroğlu (2002); "Kriz Dönemlerinde İKY uygulamaları: Sendikalı Büyük İşletmelerin Tepkilerine İlişkin Ön Bulgular"; **10. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi,** 23-25 Mayıs, Istanbul, ss 263-275.

DANYUKOVA, M., (2008), Autpleysment- Etiket Krasivogo Uvolneniya, **Moskovskiy Buxgalter,** 11.

DAWSON, K. ve Dawson, S. N. (1994), "Immediate Outplacement Can Help Everyone Through the Transition", **HR Focus,** 71(2).

DEGROOT, D. R.(1994), "A Look at German Outplacement and Career Management", **The İnternational Journal of Career Management,** 6 (5): 11–17.

DERELİ, B. (2003a), "İşten çıkartılanlara Destek Hizmeti (Outplacement) ve Bu Hizmetin Türkiye'de Gelişmesi", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**, 4: 87–118.

DERELİ, B. (2003b), İşten Çıkarılanlara Destek Hizmeti (Outplacement) ve Türkiye'de Bu Hizmeti Sunan Şirketlerin Çalışanlarının Hizmete Yönelik Tutumlarını İnceleyen Bir Araştırma, **Basılmamış Doktora Tezi,** İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

DE WITTE, H., Vandoorne, J., Verlinden, R. ve Cuyper, N. (2005), "Outplacement and Re-employment Measures during Organizational Restructuring in Belgium", **Journal of European Industrial Training**, Vol 29, No 2, 148-164.

DOHERTY, N. (1998), "The Role of Outplacement in Redundancy Management", **Personel Review**, 27(4): 343-353.

FILIPZCAK, B. (1992), "Group Outplacement: More than "How to Write a Resume", **Training,** 29 (6): 45-51.

FLUDE, R. (1994), "Downsizing: Selecting Who Should Stay and Who Should Go", **Employee Counselling Today**, Vol. 6 No. 6, p.11-17.

GORDEN, J R. (1993) **A Diagnostic Approach to Organizational Behavior**, 4th ed., Allyn & Bacon, Needham Heights, MA

GÖĞÜŞ, S. (2005), İşten Çıkarılanlara Destek Hizmeti Verilmesi (Outplacement) ve Türkiye'deki Uygulamalara İlişkin Bir Araştırma, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,** İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

PAPALEXANDRİS, N. (1996) Downsizing and outplacement: The Role Of Human Resource Management. **The International Journal of Human Resource Management,** 7 (3): 605-617.

SCOTT, J. M. ve Kleiner, B. H. (1996), "Outplacement Counselling: an Effective Tool for Certified Public", **Accounting Firms**, Vol 8, No 1, 25-31.

SNEJNEVSKAYA, A. (2008) "Outplacement. Kak eto delayetsya? ili neot'emlemaya chasty korporativnoy kul'turı Zapada." www.grata.perm.ru/files/stat16.doc

WALKER, J. W (1992), *Human Resource Strategy*, McGraw- Hill International Editions, Hightstown.

www.insankaynaklari.com/ikdotnet/IcerikDetay.aspx?KayitNo=9350, 20.02.2008.

ZAJAS, J., Jay ve Harold, C. (1995), "The Outplacement and Marketing of Executives In a Changing Workforce", Executive Development, Vol. 8, No. 3 p. 9-13.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları

Sibel Güler*

ÖZET: Bu çalışmada amaç, Türk Mutfak kültürü ve yeme içme alışkanlıklarının tarihsel süreç içindeki durumunu ortaya koymaktır. Yemek yemek, insanoğlunun yaşamını devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu en önemli olgudur. Yemek ile ilgili alışkanlıklar toplumdan topluma farklılıklar göstermektedir. Bu tür alışkanlıklar o toplumun kültürel bir parçasıdır. Toplumun yaşam şekli, o toplumun beslenme kültürünü yansıtmaktadır. Yaşam şeklinin değişmesi, beslenme alışkanlıklarının ve kültürünün değişmesinde önemli bir etkendir. Türk Mutfak kültürü denildiğinde, Türkiye toprakları üzerinde yaşayan insanların tüketmiş olduğu yiyecek ve içecekler ile bunların hazırlanmasında, pişirilmesinde ve saklanmasında kullanılan araç gereç ve teknikler anlaşılmalıdır. Türk Mutfak kültürü, dünyanın en önemli mutfakları arasında yer almaktadır. Türkiye'de yerel mutfakların özgün etkilerini içinde barındıran köklü ve çok yönlü bir mutfak kültürü yaşamaktadır. Diğer kültürlerle yaşanan etkileşim, Asya ve Anadolu mutfaklarının sunmuş olduğu ürünlerin çeşitliliği, Selçuklu ve Osmanlı saraylarında gelişen yeni tatlar gibi nedenler bugünkü Türk Mutfak kültürünün çeşitlenmesinde ve şekillenmesinde rol oynamıştır. Bu bağlamda, Türk Mutfak kültürünün geçmişten günümüze nasıl şekillendiği ve yeme içme alışkanlıklarının bölgeden bölgeye gösterdikleri farklılıklar açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Türk Mutfak Kültürü, Yeme İçme Alışkanlıkları

Turkish Kitchen Culture and Eating and Drinking Habits

ABSTRACT: This study aims at exploring the Turkish kitchen culture and eating and drinking habits throughout the history. Eating is the most important need for human beings to survive. Eating habits may vary within different societies. These habits are a cultural aspect of a society. A society's life-style reflects its nutritional culture. A change in life-style is an important factor on a society's nutritional habits and nutritional culture.Turkish kitchen culture should be understood as; food and drinks consumed by people who are living only in the borders of Turkish Republic, and the tools and techniques which are used to prepare, cook and store these food and drinks. Turkish kitchen culture is one of the most important kitchens in the world. In Turkey, there lives a very old and varied kitchen culture which includes authentic effects of local kitchens. Interactions with other cultures, varied productions served by Asian and Anatolian kitchens, new tastes arose in Seljuk and Ottoman palaces are all played important roles in the variation and development of current Turkish kitchen. In this respect, this study explains how Turkish kitchen has developed through the history and how eating and drinking habits vary in different parts of the country.

Keywords: Turkish Kitchen Culture, Eating and Drinking Habits.

GİRİŞ

Bir toplumun sahip olduğu kültürel değerler, toplumların yaşam biçimlerini, yeme-içme alışkanlıkları üzerinde etkilidir. Farklı toplumların, farklı kültürlere sahip olduğu bir gerçektir. Türk toplumu da, yemek çeşitleri, tadı, özelliği bakımından diğer topluluklara göre farklılıklar göstermektedir.(www.turkishcuisine.org, 2008). Türkler, tarihte yer almaya başladıkları andan itibaren, beslenmeye çok önem vermişlerdir. Yeme içme sosyal hayatta her zaman önemli bir faktör olmuştur. Öyle ki Türk idarecileri, halkını aç ve çıplak bırakmamayı ana ilke olarak görmüşlerdir (Talas, 2005: 275).

Türk Mutfak kültürü incelendiğinde, Türklerin 10. ve 11. y.y'a dayanan Orta Asya'dan günümüze değin süren tarihsel bir süreci görebilmekteyiz. Asya ve Anadolu topraklarının sunmuş olduğu ürünlerin çeşitliliği, tarihsel süreç

* Yrd. Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Y.O.

boyunca diğer kültürlerle yaşanan etkileşim, Selçuklu ve Osmanlı saraylarında yeni gelişen tatların varlığı, Mezopotamya'dan kaynaklanan Anadolu mutfağının varlığı gibi etkenler Türk mutfağının renkliliğini ve çeşit zenginliğini sağlayan unsurlardır. Göçebe kültüründen, Anadolu, Selçuklu ve Osmanlı geçmişine dayanan Türk Mutfak kültürü, günümüze kadar çok gelişmiş ve olgunlaşmış durumdadır (www.gurmeguide.com.tr, 2007). Gastronomi uzmanlarına göre, Türk mutfağı dünyanın önemli mutfakları arasında yer almaktadır.

TÜRK MUTFAK KÜLTÜRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

Orta Asya'dan Anadolu'ya göçen Türkler, tarihsel geçmişleri nedeniyle zengin bir kültüre sahiptirler. Orta Asya göçebe insanının et ve mayalanmış süt ürünlerini kullanmaları, Mezopotamya'nın tahılları, Akdeniz çevresinin sebze ve meyveleri, Güney Asya'nın baharatı ile birlikte kullanılarak zengin bir Türk yemek kültürünün oluşmasında etkili olmuştur (Baysal, 1993b:12).

Orta Asya Türkleri, tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Yemeklerde en çok buğday ve buğday unu ile yapılan yağlı hamur işleri daha ön plana çıkmıştır. Darıdan yapılan boza, Orta Asya Türklerinin ilk gıdaları arasında yer almaktadır. Orta Asya Türklerinde, "av hayvanları" önemli bir yer teşkil etmektedir (Argıllı, 2005:14). At önemli bir beslenme kaynağı ve ulaşım aracıdır. Eski Türklerin temel yiyeceği, koyun ve süt ürünleridir (www.kultur.gov.tr, 2008). Koyunu sırasıyla, keçi ve sığır izlemektedir. Bu hayvanlar süt üretimi için kullanılmaktadır. Türk sofrasında süt tek başına tüketildiği gibi, tereyağı, peynir, yoğurt, ayran, çökelek gibi süt ürünleri ile sütlü yoğurtlu yemek ve tatlılar olarak oldukça çeşitlilik göstermektedir (Ciğerim,2001:54). Mayalanmış kısrak sütünden elde edilmiş kımız, eski Türklerin en önemli içkileri arasında yer almaktadır (Baysal, 1993a:32). Yoğurt, kurutularak kışın tüketilmek üzere saklanmaktadır. Kurutulmuş yoğurt "Kurut" olarak adlandırılırken, Anadolu'da bazı yörelerde hala görülmektedir (Yılmaz, 2002:52). Yoğurda ılık suyun katılıp, hayvan derilerinden elde edilen tulumlarda çalkalanıp tereyağı çıkartılması, yağı alındıktan sonra tuz konularak kaynatılması ve süzülmesi ile çökelek, keş gibi peynir türlerinin yapılması geleneği hala devam etmektedir. Hububatlar da, Türk Mutfak kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Çorbalar çok yaygın olarak tüketilmektedir. Özellikle tarhana çorbası, yoğurtlu çorba, un çorbası, mercimek çorbası en çok tüketilen ve bilinen çorbalar arasındadır.

Türk Mutfak kültürü içinde Selçuklular yemek çeşitleri, yemek pişirme ve muhafaza teknikleri ile kendilerine has bir mutfak kültürü oluşturmuşlardır. Selçuklularda kuşluk ve akşam (zevale) yemeği adı verilen iki öğün bulunmaktadır. Kuşluk, sabahla öğlen arasında yapılmaktadır. Tok tutan yemekler tercih edilmektedir. Akşam yemeğinde ise çeşit boldur ve hava kararmadan yenmektedir. Selçuklular döneminde et, un ve yağ yemek alışkanlığının simgesi olarak görülmektedir. Kuzu, erkeç, keçi, at ve tavuk en çok eti yenen hayvandır. Bunlara kuşlar ve balıklar ilave edilebilir. Kesilen hayvanın sakatatının çok tüketildiği Selçuklularda, sebze yemekleri pek tercih edilmemiştir.

İslamiyet, Türk Mutfak kültüründe yemek konusunda pek çok uygulama ve gelenekler yaratmıştır (Tezcan,1997:141).Yemek yedikten sonra sofra duasının yapılması çok yaygın bir gelenektir. Türklerin, İslamiyeti seçmelerinden sonra yiyecek içecek kültürlerinde dinin etkisi oldukça görülmektedir. Örneğin, Kuran-ı Kerimde yasak olan domuz eti Türk Mutfak kültüründe hiç yer almamıştır. Eşek, at, katır gibi tek tırnaklı hayvanların eti ve sütü de yine dinin etkisiyle mutfağımıza hiç girmemiştir. Günümüzde de Türk Mutfak kültüründe bu tür hayvanlar hala yer almamaktadır. İslam dininin etkisiyle Arap mutfağının varlığı Türk Mutfak kültüründe daha çok hissedilmeye başlamıştır (Baysal vd.,1993:3). Özellikle Güneydoğu bölgesi yemeklerinde Arap mutfak kültürünün etkisi fazladır. Baharatın fazla kullanılması, örneğin acı biberin kullanımı bu etkinin örneklerindendir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişmesi, Türk Mutfak kültürüne de yansımıştır. 15. y.y. da yemekler çeşit olarak az ve sade; 16. y.y.'da ise en görkemli yıllarını yaşamıştır. 17. ve 18. y.y.'da da bu görkemli dönem devam etmiş ancak 19. y.y.'da Osmanlı İmparatorluğu'nun fakirleşme sürecine girmesi Türk Mutfak kültürünü de etkilemiştir. Türk Mutfak kültürünün Osmanlı İmparatorluğu döneminde gelişmesinin diğer bir nedeni de, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok geniş coğrafi alana hakim olması ve bunun sonucunda çok farklı kültürlerle tanışması ve etkilenmesidir (Tuncel, 2000:50).

Osmanlılarda Mutfak, Saray yaşamının önemli bir parçasıdır. Padişah ve erkanı ile soylular bir sofra etrafında toplanmayı bir sosyal aktivite olarak görmüş bu yüzden de Saray mutfağı daima yenilikler arayan, lezzetli ve zengin türler meydana getiren bir yer olmuştur. Padişah erkanının hoşuna giden yemekleri üretmek ve verilen ziyafetleri

daha gösterişli yapabilmek için aşçılar birbirleriyle yarışarak Türk Mutfak kültürünün zenginleşmesine katkıda bulunmuşlardır (Ciğerim, 2001:56).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türk Mutfak kültürü, Saray mutfağı ve Halk mutfağı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır:

Saray mutfağı, Padişah, Valide Sultan ve Divan halkı için hazırlanmış gösterişli sofralardır. Kalabalık saray çevresini doyurabilmek için aşçılar yeni yeni yemekler icat etmişlerdir. 1200'e varan kadrosuyla sadece saray çevresini değil aynı zamanda gelen konukların yemek ihtiyaçlarına da cevap vermeye çalışmışlardır (Yılmaz,2002:53). Saray mutfağının gelişimi, Fatih Sultan Mehmet'in 15.y.y.'ın ikinci yarısında Topkapı Sarayına yeni mutfaklar yaptırmasıyla başlamıştır (Mussmann ve Pahalı,1994:17). Marmara Denizi'ne bakan, sayısız kubbe ve bacalarıyla dikkat çeken bu mutfaklara " Yeni Saray" adı verilmiştir (Gürkan, 2007:5)

Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethetmesiyle saraydaki Osmanlı yemeklerinde büyük değişiklikler yaşanmıştır. Deniz ürünlerinin tüketimi bu dönemde oldukça artmıştır. Yine bu dönemde Fatih Kanunnamesi ile Osmanlılarda ilk defa yemek yeme kuralları uygulanmaya başlanmıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminde yemeğin çeşitliliğinden çok sade ve doyuruculuğuna önem verilmektedir. Saraydaki görevlilere verilen yemekler arasında, lahana çorbası, baklava, yoğurtlu ve ıspanaklı büryani, pekmezli yoğurt tatlısı, yoğurtlu pazı ve ayran, şerbet yer almaktadır (Ünver, 1952:42). Aşağıda Tablo 1'de Fatih Sultan Mehmet'in Saray Mutfağında tüketilen malzemeler görülmektedir.

Osmanlıların 19.y.y.da Batı ile ilişkilerini ilerletmeleri sonucu mutfak kültürümüz de Avrupa'dan etkilenmeye başlamıştır. İlk önceleri sofra adabında yenilikler başlamış, daha sonraları sini yerine masa, minder yerine sandalye, ortak kullanılan tencere yerine herkesin kendine ait kullandığı tabak ve beraberinde çatal, bıçak ve su takımları saraylarda kullanılmaya başlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Saray mutfağı kadar gösterişli olmasa da Halk mutfağı da lezzet ve çeşit bakımından çok zengindir. Misafirperver bir yapıya sahip olan halk, hazırlanan yemekleri misafirlerine beğendirebilmek için çok çaba göstermişler ve bunun için özel lezzetler ortaya çıkartmışlardır.

Tablo1. Fatih Sultan Mehmet'in Saray Mutfağında Tüketilen Malzemeler

Yiyecek türü	Yiyecek
Baklagiller ve Tahıllar	Bulgur, pirinç, un, mercimek, buğday nişastası, nohut
Sebzeler	Pırasa, lahana, ıspanak, pazı, şalgam, hıyar, soğan
Yağlar	Zeytinyağı, kuyruk yağı, sade yağ
Otlar ve baharat	Misk, safran, zeytin, maydanoz, hardal, sarımsak, kişniş, nane, kimyon, Eflak tuzu, sakız, sirke, fülfül (karabiber), tarçın, karanfil, anber
Hayvansal gıdalar	Yumurta, tavuk, peynir, süt, yoğurt, kaymak, istiridye, karides, paça, kaz, sığır işkembesi, bal, av kuşları, balık

Kaynak: Faroqhi, Suraiya ve Neumann, Christoph K. (2006). Soframız Nur, Hanemiz Mamur. (Çeviren: Zeynep Yelçe). Kitap Yayınevi, s.38, İstanbul.

TÜRKLERDE YEME İÇME ALIŞKANLIKLARI

Türklerin yeme içme alışkanlıkları incelenirken; Tarımsal Yapı ve Göçebe Kültürünün Etkisi, Başka Toplumlardan Etkilenme, Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre Farklılaşma, Türklerde Davranış Kalıpları, Yemeklerin Bölgelere göre Farklılık Göstermesi ve Toplu Yemek Yeme Geleneği gibi faktörlerin etkili olduğu görülmektedir.

Tarımsal Yapı ve Göçebe Kültürünün Etkisi

Türklerin yeme içme alışkanlıklarına bakıldığında, tarımsal yapının ve göçebe kültürünün etkisinin oldukça fazla olduğunu görmekteyiz. Türklerin temel gıda maddeleri arasında koyun eti ve süt ürünleri gelmektedir. Eski Türklerde göç edilen yerlerdeki bitkilerin kullanımı pek yoktur. Türk yiyeceklerinin çoğunu hububatlar oluşturmaktadır. Kuru

fasulye, nohut, bulgur pilavı, soğan Türk yiyeceğinin simgesi olmuştur. Kırsal kesimde özellikle çok fazla tercih edildiği görülmektedir.

Sebzelerin ve hububatların çoğu, kıymalı, kuşbaşı etli, salçalı ve sulu olarak pişirilmektedir. Bu nedenle çorba çeşitleri oldukça fazladır. Günümüzde hala kahvaltıda bile çorba içimi yaygındır (www.turkishcuisine.org, 2008).Besin değeri yüksek olan tarhanadan yapılan tarhana çorbası, yoğurtlu çorba, un çorbası, mercimek ve pirinç çorbaları en çok tercih edilen ve içilen çorbalardır. Sulu yemek ya da çorba çok tüketildiği için, ekmekte çok tüketilmektedir. "Ekmeksiz bir sofrada karın doymaz" inancı ülkemizde çok yaygındır(www.turkishcuisine.org, 2008).

Türklerin, eskiden beri beslenmeleri için kullandıkları temel besin grupları arasında tahıllar önemli bir yer tutmaktadır (Nuhoğlu, 2005:14). En çok üretilen ve tüketilen tahıl türü buğdaydır. Buğday genellikle una çevrilerek tüketilmektedir. Buğday unu, Türk Mutfak kültüründe ekmek yapımında çok kullanılmaktadır. Ekmek, Türk sofralarının en vazgeçilmez, en çok hürmet gören ve en başköşede yerini almış besinidir. Ekmeğin kutsal bir yiyecek olmasının yanında, dinsel bir niteliği de bulunmaktadır (www.turkishcuisine.org, 2008). Genelde somun, bazlama ve yufka olmak üzere üç tür ekmek tüketilmektedir. Hatta çoğu zaman içine konan bir ya da iki katıkla ekmek bir öğün olarak tüketilmektedir (Baysal, 1993b:14). Osmanlıda Batı tarzının etkileri görülmeye başladığında, ekmek üretiminde de değişiklikler meydana gelmiştir. Eskiden ekmek yapımında taş değirmenlerde öğütülen tam buğday ve çavdar unu kullanılırken, günümüzde artık kepeği ve özü alınmış un kullanılmaya başlanmıştır.

Tarımsal yapının etkisini, hamur işlerinin tüketiminin oldukça yaygın olmasından anlayabiliriz. Yoğurtlu, etli olarak yapılan "Mantı" en sevilen hamur işi yiyecekler arasında yer almaktadır. Mantı daha çok evlerde yapılmakta ancak son dönemlerde ev yemeği yapan Restoranlarda da ev yapımı mantının yapıldığını görmekteyiz. Buğday unundan yapılmış olan hamurun ince olarak açılması sonucu değişik börek türleri de Türk Mutfak kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Açılan hamur haşlanarak börek haline getirilirse "su böreği" iç konduktan sonra sarılarak ve kızartılarak yapılırsa "sigara böreği" adını almaktadır (Nuhoğlu, 2005:15).

Erişte, makarna ve çorba olarak yapılan hamur işleri arasında yer almaktadır. Sebzeli, etli, peynirli ve patatesli yapılan börek yine çok sevilen bir hamur türüdür. Hamurdan tatlı yapılması geleneği çok uzun yıllardan beri devam etmektedir. Baklava cevizli, fıstıklı, ve kaymaklı olarak yapılmakta ve dünyaca tanınmaktadır (www.turkishcuisine.org, 2008).

Başka Toplumlardan Etkilenme

Osmanlılar döneminde, Türk Mutfak kültürünün gelişmesindeki en önemli nedenler arasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun çok geniş bir coğrafi alana yayılmış olmasıdır. Özellikle Batı toplumlarıyla yaşanan etkileşim, Türk Mutfak kültürünün değişmesine, gelişmesine neden olmuştur. Bu değişim ve gelişim tek taraflı olmamıştır. Türk Mutfak kültürü de diğer mutfakları etkilemiştir. Örneğin; Pasta Fransız mutfağından, makarna İtalyan mutfağından Türk Mutfak kültürüne girmiştir. Bunun yanında buğday unundan yapılan hamurun açılması ile yapılan eriştenin kırsal kesimde uzun yıllardan beri tüketilmesi, makarnanın Anadolu'dan İtalya'ya geçtiğini düşündürmektedir (Baysal, 1993a:39).

Türklerin, Anadolu'ya göç etmesi ile birlikte, oradaki yemek kültüründen etkilenmişlerdir. Örneğin, bir tatlı olan "Tavukgöğsü" ve "Kazandibi" Romalılardan kalmadır (www.kültür.gov.tr, 2008). Balık, zeytin, zeytinyağlı yemeklerin pek çoğu Bizanslılardan geçmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethetmesiyle Saraydaki Osmanlı yemeklerinde büyük değişiklikler yaşanmıştır. Deniz ürünlerinin tüketimi bu dönemde oldukça artmıştır. Lahana çorbası, baklava, yoğurtlu ve ıspanaklı büryani, pekmezli yoğurt tatlısı, yoğurtlu pazı ve ayran, papaz yahnisi, midye dolması, sardalya ve balık konservesi, karides gibi yiyeceklerin bu dönemde Saray'da çok fazlaca tüketildiği görülmektedir. (Ünver, 1952:42).

Osmanlı döneminde Batı kültürünün etkisi ile birlikte, Fransız yemeklerini görebilmek mümkündür. Patates, domates, taze biber, kabak çeşitleri gibi bugünkü Türk Mutfak kültüründe yer alan ve çok sevilen sebzelerin Amerika kıtasının keşfedilmesi ile yeni kıtadan eski dünyaya zaman içinde yayılması etkili olmuş, Türk Mutfak kültüründe de

yer almaya başlamıştır (Samancı ve Croxford, 2006:13). Özellikle domatesin Türk Mutfak kültüründe kullanılmaya başlanması oldukça geç olmuştur. Ancak 1800 yıllarında başında domates kullanımı yaygınlaşmıştır.

Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre Farklılaşma

Sosyo-ekonomik düzey, ailelerin beslenme alışkanlıklarında rol oynayan önemli bir faktördür. Yapılan bir araştırmada; gelir düzeyi arttıkça ekmek ve diğer buğday ürünlerine olan talebin azaldığı, pirinç tüketiminin ise arttığı ortaya konmaktadır (www.kultur.gov.tr, 2008). Et, Türk Mutfak kültüründe önemli bir besin öğesidir. Özellikle ziyafetlerde, özel günlerde, düğünlerde etli yemeklerin verilmesi geleneği hala devam etmektedir (Merdol,1998:123).Ancak toplumların ekonomik durumunun kötüye gitmesi, beslenme alışkanlıklarının değişmesine neden olmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, mutfağın Saray ve Halk mutfağı olarak ayrılması aslında sosyo-ekonomik düzeyin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Saray mutfağı çeşit olarak daha zengin ve gösterişli iken, halk mutfağı çeşit olarak zengin ancak daha sade bir mutfağa sahiptir.

Türklerde Davranış Kalıpları

Türk Mutfak kültürünün zenginleşmesinde, geleneksel Türk misafirperverliğinin önemli bir yeri vardır (Sürücüoğlu ve Akman, 1998:45). Dünyanın her yerinde arkadaşlara, akrabalara, dostlara ikram olarak yiyecek ve içecek verilmesi geleneksel bir hal almıştır. Yiyecek ikramları, konukseverliğin bir ölçütüdür (Tezcan, 1993:56). Türklerde misafirler önemli kişilerdir. “Misafire ikramda kusur edilmez” sözü Türklerin konukseverliğini açıklayan en önemli sözler arasıda yer almaktadır. Misafirlere, mutlaka yemek ikram edilir. Çayın yanında muhakkak pasta, börek, kurabiye verilmesi geleneği kentlerde bile hala devam etmektedir.

Türklerin geleneksel davranışlarından bir tanesi de, yemeğin çabuk yenmesidir. Özellikle kırsal kesimde “yemeği çabuk yiyerek sofradan kalkmak” anlayışı hakimdir. Eskiden kalma ve günümüzde hala kullanılan “Adam olacak çocuk sofrada yemek yemesinden belli olur” sözü bu davranışı doğrulamaktadır.

Yemeğe başlamadan önce ellerin mutlaka yıkanması gerekmektedir. Yemeğe besmele ile başlamak ve yemeğin bitiminde şükretmek, İslam dininin etkisinin yeme içme alışkanlıkları üzerindeki etkisini göstermektedir. Türkler, bazı yiyecekleri İslam dini yasakladığı için tüketmezler. Bazı yiyeceklerin tercih edilmesi, bazılarının tercih edilmemesinde dini inançların etkisi görülmektedir (Merdol, 1998:140).

Türk Mutfak kültüründe yemek genelde evde yenir. Evde yenilmesinin ana nedeni, temizlik, lezzet ve ekonomik faktörlerdir. Ancak günümüzde, şehir hayatının temposu, insanların dışarıda yemek yeme alışkanlıklarının artması ve yemek yemenin bir olay, bir tören, bir zevk ve bir estetik hal almasını sağlamıştır.

Osmanlı döneminde, Saray da bile batılı anlamda bir “yemek odası” anlayışı yoktur. Yemek vakti geldiğinde, “sini” denilen yuvarlak tablalar küçük sehpaların üzerine konur, yemek yiyecek olanlar bu sinin etrafında toplanırdı. Siniler en fazla beş yada altı kişilikti. Sinin üzerinde, örtü, tabak, çatal-bıçak olmazdı, yemek elle yenir, asla çatal ve bıçak kullanılmazdı (Yerasimos,2005:34). Ekmek elle koparılır, et ve tavuk elle yenirdi. Osmanlılarda kullanılan tek araç kaşıktır. Bu yüzden kaşık Osmanlı yemek kültüründe önemli bir yer teşkil etmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre; günümüzde kırsal kesimde %63.9 oranında ailelerin sofraya konan ortak bir kaptan, %36.1 oranında herkese ayrı bir tabak içinde yemek servisinin yapıldığı; büyük kentlerde ise bu oranın %70.8’e çıktığı görülmektedir (www.kultur.gov.tr, 2008). Masada ayrı kaptan yemek yeme alışkanlığı her geçen gün artmaktadır. Bu değişimin nedeni, sofradaki herkesin eşit miktarda yemeklerden yararlanması ve bireyler arasında hastalık yayılmasının en aza indirgenmek istenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu gün bile hala, kırsal kesimin büyük bir çoğunluğunda, sini etrafında yemek yeme alışkanlığı bulunmaktadır.

Yemeklerin Bölgelere Göre Farklılık Göstermesi

Türkiye'de bölgeler arasında değişik çeşitte yemek türlerini bulmak mümkündür. Her bölgenin kendine özgü pişirme teknikleri ve beslenme kültürü bulunmaktadır (Maviş, 2003:58). Bu farklılıklar iller arasında bile değişiklikler gösterebilmektedir.

Karadeniz bölgesinde, hamsiden yapılan yemek türleri o yörenin mutfak kültürünün ne kadar zengin olduğunu göstermektedir. Hamsi pilavı, hamsi kayganası, hamsi haşlaması, hamsi böreği bu çeşitlerden sadece birkaç tanesidir.

Kayseri'de yirmi çeşit pastırma söz konusudur (www.turkishcuisine.org, 2008). Bu pastırma çeşitlerinin hepsinin ayrı bir tadı ayrı bir lezzeti bulunmaktadır.

Türkiye'de, yaşanılan bölgenin iklimi ve yetiştirilen sebze ve meyvelere göre mutfak kültürünü ve çeşit zenginliğini görmek mümkündür.

Toplu Yemek Yeme Geleneği

Türklerde toplu olarak yemek yeme geleneği oldukça eskilere dayanır. Türk Mutfak kültürü ile ilgili gelenek ve uygulamalar günümüzde hala uygulanmaktadır. Doğumdan ölüme kadar geçen zaman içinde, insanların özel günleri ile ilgili törenlerde, dinsel veya toplumsal kökenli bayramlarda ikram edilen yiyecek ve içecekler sanki bir kurala bağlıymış gibi uygulanmaktadır. Anadolu'da, yeni doğan bebek ziyaret edildiğinde "Loğusa şerbeti" ikram edilmektedir. Gelen konuklara, Loğusa şerbetinin yanında, pide yada tavuklu pilav ve ayran ikram edilir. Ayni şekilde, bebeğin ilk dişi çıktığında haşlanmış buğday olan "hedik" ikram edilmesi eskiden beri devam eden bir gelenektir (Halıcı,1997:65).

Anadolu'da, dinsel törenlerde gelen konuklara yemek vermek bir gelenektir. Bu yemek, ölünün cenazesinin kalktığı gün ve genelde 40. ölüm gününde, yakınları tarafından gelen akrabalara, arkadaşlara, cenazede görev alan kişilere ve komşulara verilmektedir (Tezcan,1997:142). Bunun yanında, Ramazan ayında toplu olarak iftar yemeği verilmesi, hacıya giden kişilerin yakın akraba ve arkadaşlara yemek vermesi yada mevlüt okutması şehir ve kırsal kesimde uygulanan gelenekler arasında yer almaktadır.

Türk Mutfak kültüründe düğünde (evlenme, sünnet) yemek verilmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Eskiden, düğün sahibi kendi evinde gelen konuklara yemek ikram ederken, günümüzde yemekli düğünler yapılmaya başlanmıştır. Her iki şekli ile de bu uygulamanın devam ettiği görülmektedir.

SONUÇ

Kökleri çok eskilere dayanan, zenginlik kaynaklarını geniş bir coğrafyaya yayılmasından alan ve çeşit zenginliği olan Türk Mutfak kültürü dünyanın en büyük mutfakları arasında yer almaktadır.

Türkiye'de yerel mutfakların özgün etkilerini içinde barındıran köklü ve çok yönlü bir mutfak kültürü yaşamaktadır. Geleneksel olarak sofralarda yer alan yemekler, çorba, etli yemekler, zeytinyağlı sebzeler, salata ve tatlılardır. Sofrada çabuk yemek yemek, bir tabaktan birlikte yemek, yemeğe başlamadan besmele çekmek ve yemek sonunda sofra duası yapmak gibi alışkanlıklar geçmişten günümüze kadar devam etmiştir. Bu gün bile hala bu alışkanlıkların devam ettiği görülmektedir.

Küreselleşmenin etkisi ile diğer dünya mutfaklarından etkilenmeler, fast food gibi bazı akımların etkili olduğu günümüzde, Türk Mutfak kültürünün yaşaması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda yapılması gerekenler bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

ARGILLI, E. (2005), **Elif'in Mutfağından Ağzınıza Layık 400 Tarif**, İstanbul: Omega Yayınları.

BAYSAL, A.(1993a), **Beslenme Kültürümüz**, Kültür Bakanlığı Yayınları:1230, Ankara.

BAYSAL, A. (1993b), "*Türk Yemek Kültüründe Değişmeler, Beslenme ve Sağlık Yönünden Değişmeler*", **Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar,** Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No:3, s.12-20.

BAYSAL, A.; Merdol, T.K.; Saçır, H.; Taşçı, N.C. ve Başoğlu,S. (1996), **Türk Mutfağından Örnekler**, Kültür Bakanlığı Yayınları:1570, Ankara.

CİĞERİM, N. (2001), "*Batı ve Türk Mutfağı'nın Gelişimi, Etkileşimi ve Yiyecek-İçecek Hizmetlerinde Türk Mutfağının Yerine Bir Bakış*", **Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar,** Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No:28, s. 49-61.

FAROGHİ, S. ve NEUMANN, C. K. (2006), **Soframız Nur, Hanemiz Mamur** (Çeviren: Zeynep Yelçe), İstanbul: Kitap Yayınevi.

GÜRKAN, O.T. (2007), **Yöresel Türk Mutfağı**, İstanbul: Yaylım Yayıncılık.

HALICI, N. (1997), "*Anadolu Bayramlarında Beyaz Renkler*", **Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar,** Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No:20, s. 65-67.

NUHOĞLU, F. (2005), **Türk Mutfağından Yedi Renk**, İstanbul: Pozitif Yayıncılık.

MAVİŞ, F. (2003), **Endüstriyel Yiyecek Üretimi**, Ankara: Detay Yayıncılık.

MERDOL, T.K. (1998), "*Tarihten Günümüze Toplumlar ve Beslenme Alışkanlıkları*", **Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar,** Türk Halk Kültürünü Araştırma Ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No:22, s. 135-143.

MUSSMANN, K.D. ve PAHALI, C. (1994), **Mutfak Hizmetleri**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları Yayın No: 397, Eskişehir.

SAMANCI, Ö. ve CROXFORD S. (2006), **XIX. Yüzyıl İstanbul Mutfağı**, İstanbul: Medyatik Yayınları

SAMANCI, Ö. "Geçmişten Günümüze Türk Mutfağı". www.gurmeguide.com/content.asp?ctID=102&Rec=186 (18.09.2007).

SÜRÜCÜOĞLU, M.S. ve AKMAN, M. (1998), *"Türk Mutfağının Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Değişim Nedenleri"*, **Standart Dergisi**, 439: s.42-53.

TALAS, M (2005), "*Tarihi Süreçte Türk Beslenme Kültürü ve Mehmet Eröz'e Göre Türk Yemekleri*", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 18: s.273-283.

TEZCAN, M. (1993), "*Yemeklerin Toplumsal Fonksiyonları*", **Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar:** Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No:20, s.54-60.

TEZCAN, M. (1997), "*Yemek Kültürü Üzerine Dinsel Etkiler*", **Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar:** Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın No:20, s. 139-146.

TEZCAN, M. "Türklerde Yeme İçme Alışkanlıkları ve Buna İlişkin Davranış Kalıpları". www.turkish-cuisine.org/articles.php?Pages=Articles (21.01.2008).

Türk Mutfak Kültürünün Genel Nitelikleri. www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx? (08.04.2008).

TUNCEL, M. (2000), "Fast Food (Hızlı Yemek) Sisteminin Türk Mutfağına Uyarlanması ve Bir Uygulama", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm ve Otel İşletmeciliği Anabilim Dalı, Eskişehir.

ÜNVER, S. (1952), **Fatih Devri Yemekleri**, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

YERASİMOS, M. (2005), **500 Yıllık Osmanlı Mutfağı**, İstanbul: Boyut Yayın Grubu.

YILMAZ, A. (2002), **İşyerimiz Mutfak, Mesleğimiz Aşçılık, Sanatımız Pişirmek**, İstanbul.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

TKY Uygulamalarının Mesleki Ve Teknik Ortaöğretimde Eğitim Faaliyetlerine Ve Yönetici Davranışlarına Etkileri: Denizli İli Örneği

Şenol Okay*

Özet: Bu çalışmanın amacı; mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında uygulanan Toplam Kalite Yönetimi (TKY) çalışmalarının öğretmenler tarafından, eğitim faaliyetlerine ve yönetici davranışlarına etkilerini değerlendirmektir. Araştırmada tarama yöntemi kullanılmış olup, çalışma grubunu Denizli'de faaliyet gösteren üç adet meslek lisesindeki ölçme aracına cevap veren 251 öğretmen oluşturmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgular, okullarda uygulanan TKY çalışmalarının eğitim faaliyetlerine ve yönetici davranışlarına etkilerinin orta düzeyde olduğunu göstermiştir. Ayrıca, araştırmaya katılan öğretmenlerin, eğitim faaliyetlerinin değerlendirilmesinde branş farklılığına ve kısmi olarak da TKY ekiplerinde çalışma farklılığına göre anlamlı düzeyde farklılık bulunmuştur. Bunun yanında yönetimle ilgili değerlendirmede branş farklılığına göre anlamlı farklılık çıkarken, TKY ekiplerinde çalışma farklılığına göre anlamlı farklılık çıkmamıştır. Eğitim faaliyetleri ve yönetici davranışlarının değerlendirilmesinde öğretmenlerin hizmet sürelerine göre anlamlı düzeyde farklılık gerçekleşmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kalite, TKY, Eğitimde TKY, Mesleki ve Teknik Eğitim

Effects Of TQM Applications To Education Activities And Manager Behavıors In Vocational And Technical Secondary Education: Denizli City Sample

Abstract: The aim of this study is to evaluate by teachers the effects of Total Quality Management (TQM) studies applied in vocational and technical secondary education institutions to education activities and manager behaviors. Survey method is used in the study and the working group includes 251 teachers that respond the evaluating means in the three vocational high schools in Denizli. The findings obtained in the study show that the effects of TQM studies applied in the schools to education activities and manager behaviors are at intermediate level. In addition, a meaningful difference is found in the evaluation of education activities of the teachers participated in the research according to branch difference and partially to working difference in the TQM groups. Besides, there is a meaningful difference according to the branch difference while there is not according to the working difference in TQM groups in the evaluation about the management. A meaningful difference does not exist according to the working periods of the teachers in the evaluation of education activities and manager behaviors.

Keywords: Quality, TQM, TQM in Education, Vocational and Technical Education

GİRİŞ

Küreselleşen dünyada, işletmelerde kullanılan teknolojinin benzeştiği dikkate alındığında, rekabette ve yenilik çalışmalarında "insan" faktörünün ve onun birikimlerinin etkinliği artmaktadır. Bu durumda bütün sistemin temelini oluşturan bireyin teknik ve çalışma disiplini bakımından donanımının artırılması gerekli hale gelmektedir. Bunun gerçekleştirilmesinin yolu da kaliteli bir mesleki ve teknik eğitim-öğretim sürecinden geçmektedir. Genç nüfusun gittikçe arttığı ülkemizde buna paralel istihdamda artış görülmemektedir. İşsizliğin artmasının yanında işverenler nitelikli insan kaynağı bulmakta güçlükler yaşamaktadırlar. Teknolojideki hızlı ilerleyişe uyum sağlamış ve sanayicinin beklentilerini karşılayabilecek insan kaynağı yetiştirme mesleki ve teknik eğitim veren kurumların verdikleri eğitimin niteliğinin artırılmasını gerektirmektedir. Son yıllarda okullarda uygulamaya konulan TKY çalışmalarının genel amacı, okullardaki verilen eğitim-öğretimin niteliğini artırmaktır.

* Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi

Ulusal ve uluslar arası ortamda her alanda rekabetin artması ile yönetim sistemlerinin amacı, kurumun kendi alanındaki lider olabilmesi için mal veya hizmet üretiminde rekabet gücünü yükseltmektir. Bu amaca ulaşmak için en önemli kaynak nitelikli insan gücüdür. Nitelikli insan gücünün yetiştirildiği eğitim kurumlarının sağladığı hizmet kalitesi de tüm sektörlerin kalitesini etkileyen temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. (Peker, 1996).

Değişen ve gelişen dünyaya ayak uydurmak, gelişmelere ve yeniliklere açık olmak bireylerin katma değerini yükselten önemli etkenlerdendir. Bu özelliklerin kazanılmasında örgün eğitim süreci içerisinde öğrenim görülen okulların ve burada verilen eğitimin önemi yadsınamaz. Artık toplumsal yapıdaki sürekli değişmeler ile bilim ve teknolojideki gelişmeler eğitime duyulan ihtiyacı zorunlu hale getirmektedir. Bir ülkede üretilen ve tüketilen bilginin kalitesi ve bunu belirleyen yetişmiş insan gücünün sahip olduğu özellikler, uluslar arası platformda o ülkenin yerini belirlemede önemli role sahiptir (Cafoğlu, 1996).

Eğitim kavramı, belirli amaçlara bağlı olarak, bireylerin kendi yaşantıları aracılığıyla insan davranışlarında belirli program süreçlerine dayalı olarak, kısıtlı ve istenilir davranışlar oluşturma sürecidir. Eğitim belirli davranışlar değiştirme ve geliştirme etkinliği olduğu ve bu değiştirme etkinliğinin, belirli genel ve özel amaçlara, dahası, yöntem ve tekniklere, programlara dayanması gerektiği ileri sürülerek; onun ilerleyen, gelişen bir süreç olduğu vurgulanmaktadır (Küçükahmet vd., 2003:105). Son yıllarda okullarda gerçekleştirilen eğitim-öğretim faaliyetlerinin niteliğini artırıcı yöntemlerden TKY uygulamaları yapılmaktadır.

Toplam Kalite Yönetimi, bir kuruluştaki herkesin katılımı ile süreçlerin ve bu süreçlerden oluşan ürün ve hizmetlerin sürekli iyileştirilmesine, bu ürün ve hizmetlerin sunulduğu iç ve dış müşterilerin gereksinim ve beklentilerinin karşılanması ve aşılmasına yönelik bir yönetim biçimidir (Soylu, 1998:196). Toplam kalite yönetimi örgüt fonksiyonları ve sonuçlar yerine, süreçler üzerinde odaklaşan tüm çalışanların niteliklerinin artırılması ile yönetim kararlarının sağlıklı bilgi ve veri toplanması analizine dayandıran, tüm maddi ve manevi örgüt kaynaklarını bir bütünlük içinde ele alan bir yaklaşımdır (Ersen, 1997).

Avrupa kalite ödülü kriterlerine göre TKY şöyle tanımlanmaktadır; "müracaatçı memnuniyetinin, çalışanların memnuniyetinin ve toplumda olumlu etkilerin sağlanabilmesi, iş sonuçlarında mükemmelliğe ulaşabilmesi için politika ve stratejilerin uygun bir liderlik anlayışı ile yönetilmesi ve yönlendirilmesidir (Yolcuoğlu, 2001). TKY, müşterilerin şu anki olduğu kadar gelecekteki beklenti ve ihtiyaçlarını da tespit edip, bunları karşılayarak aşmayı ve mutlak müşteri memnuniyetini hedef alan bir yönetim felsefesi ve iş yapma biçimidir (Onay ve Koroğlu, 1996:109). TKY'nin amaçlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Şimşek, 2001:108);

- İşletmelerde üst yönetimden en alt birimlere kadar bütün çalışanların işbirliği içinde çalışmalarını sağlamak,
- Sürekli iyileştirme ve geliştirme alışkanlığını yerleştirmek,
- Daima en üst kalite düzeyine ulaşmaya çalışmak,
- Sıfır hatayı esas alarak israfı önlemek,
- Çalışanların moral ve verimliliğini artırmak,
- Ürün işlem zamanlarını kısaltmak ve teslimat hızını yükseltmek,
- Yüksek rekabet gücü elde etmek için maliyetleri düşürerek kaliteli mamulü ucuza satmak,
- Müşteriyi %100 tatmin ederek onların güvenini kazanmak,
- Şirketin belirlenen hedeflere ulaşmasını sağlamaktır.

Eğitimde toplam kalite hareketi oldukça yeni bir olgudur. Bu konuda, özellikle 1980'lerin sonundan önceki tarihlere ait çok az referans vardır. TKY doğrultusunda öncü sayılabilecek bazı yeniden düzenleme çalışmaları, ilk kez Amerika Birleşik Devletleri'ndeki (ABD) bazı devlet okulları ile İngiltere'deki bazı okullarda yürütülmüştür. ABD'deki çalışmalar daha önce başlamış olmakla birlikte her iki ülkede de ilgi 1990 ve sonrasında artmaya başlamıştır. Kalite ile ilgili fikirlerin çoğunluğu, özellikle yüksek öğretimde, oldukça iyi bir şekilde geliştirilmiş ve kalite kavramları giderek artan biçimde araştırılmaya ve okullarda uygulanmaya başlanmıştır (Ensari, 2000:20).

Eğitimde TKY, çevre ile etkileşim içerisinde, çevrenin ihtiyaçlarını takip eden, okulu etkileyen unsurları dengede tutan, değişime açık, okul içinde öğretmen, öğrenci ve personel arasında ahengi sağlayan, iyi ilişkiler kuran,

demokratik, anlayışlı, statükocu olmayan geniş görüş açısına sahip, eldeki kaynakları rasyonel kullanan bir yönetim felsefesidir (Şimşek, 2000). Eğitimde toplam kalite, sürekli gelişme yoluyla tüm işgörenler ve öğrencilerin etkili olarak katılımda bulundukları, artan müşteri doyumu ile betimlenen bir eğitimsel kültürdür. TKY ilk sözü edilen temel olmak üzere "yönetimin kararlılığı, müşteri ve işgörende odaklanma, sürekli gelişme (Kaizen) ve herkesin katılımı" öğelerinden oluşmaktadır (Aksu, 2002:149).

TKY'nin eğitim sisteminde uygulanması sonucunda sağlanabilecek olası yararları şunlardır (Erdem, 2000):

- Eğitimde kalite kavramı ve bilinci oluşur.
- Öğrenci, öğrenci velisi ve işveren odaklı örgüt kültürü oluşur.
- Öğrenen bir okul oluşur.
- Okullarda toplumun ve işverenlerin istediği kaliteli insan yetiştirilir.
- Eğitim örgütlerinde ekip çalışmasıyla örgütsel sorumluluk gelişir.
- Eğitim yönetiminde toptan katılımcılık sağlanır.
- Eğitim örgütlerinde işlevsel bir örgüt yapısı kurulur.
- Eğitimde kaliteye dayalı performans ve performans değerlendirme anlayışı oluşur.
- Eğitim iş görenlerinin hizmet içi eğitimi sürekli olur.
- Eğitim araştırmaları değişimi belirleyen motor bir güç olur.
- Eğitim yönetiminde lider yöneticiler dönemi başlar.
- Eğitim örgütlerinde TKY, iş görenlerce bir yaşam biçimi olarak benimsenir.

Günümüzde TKY felsefesinin okullarda uygunlama amacı, kendilerini yargılayandan çok destekleyen, sadece ders veren değil yol gösterip, taktik veren; bir sınıfın duvarları arasında izole edilmiş, yalnızca öğrencileriyle ilgilenen bir kişi olarak değil; veli, yönetici, diğer öğretmenler ve iş adamları gibi toplumun tüm bireyleri ile iletişimi tercih eden tüm eğitimcilere yardım etmektir (Köksal, 1998).

Toplam kalite okullarını betimleyen sekiz ilke belirlenmiştir (Scott. ve Janonei, 1994:139):

1. Müşteri Odaklılık: Öğrenci ana baba ve toplum katılımı ile müşteri koşul ve gereksinimlerini karşılama,
2. Sürekli gelişme görüşüne üst yönetimin katılması,
3. Kalite geliştirme eğitimi,
4. Yerinden yönetim: Öğretmen ve ana baba işbirliğiyle oluşturulan yerinden yönetim takımları,
5. Süreç, ürün ve hizmetlerin sürekli gelişimi,
6. Başarının sürekli ve geçerli ölçümleri,
7. Öğretmen ve yönetici başarımlarını ölçütlere uygunluk açısından değerlendirme.
8. Sürekli gelişme için hız ve zaman kullanımı: Öğretmenlerin zamanı nasıl kullandıkları öğrenci başarısını etkiler. Bu ilke, her öğrencinin görevi için harcayacağı zamanı kendi önceliğine göre belirlemesi anlamına gelir.

MEB merkez, taşra ve yurt dışı teşkilatı ile bağlı olduğu okul ve kurumlarda yürütülen faaliyetlerin toplam kalite yönetimi anlayışına göre gerçekleşmesine ilişkin "TKY Uygulamaları Yönergesi" Kasım 1999 tarihli ve 2506 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 2000/14 sayılı genelge ile "TKY Uygulamaları Yönergesi" ve "TKY Uygulama Projesi" makam onayı ile yürürlüğe girmiştir TKY Uygulama Yönergesi çerçevesinde hazırlanan "TKY Uygulama Projesi" MEB merkez teşkilatı birimlerinin TKY anlayışına üç aşamada geçilmesini öngörmüş ve çalışmalarını başlatmıştır (meb.gov.tr, 2007).

TKY odaklı mesleki ve teknik eğitimin amacı aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Özel, 2000);

- Mesleki ve teknik eğitimde hayat boyu öğrenciler yaratmak,
- Mesleki ve teknik eğitimde öğrenmeden hoşlanan öğrenciler yaratmak,
- Toplumun geleceği düşünülerek topluma üretken üyeler yetiştirmek,
- Diğerleri ile işbirliği yapmaya istekli insanları, teşvik etmek ve desteklemek,
- Sürekli gelişen öğrenciler yetiştirmek,
- Mesleki ve teknik eğitimi herkes için yüksek kârlar sağlamaktır.

Türkiye sanayisi, ekonomisi ve istihdamı açısından büyük öneme sahip mesleki ve teknik eğitim veren okullar, gelişen teknolojiye hızla uyum sağlayarak sanayinin istediği özelliklerde insan kaynaklarını karşılamaya çalışmaktadırlar. Bu eğitim süreci içerisinde daha nitelikli öğrenci yetiştirmek amacıyla okullarda TKY uygulamaları ile eğitimin verimi ve kalitesinin artırılması hedeflenmektedir. Okullarda uygulanan TKY çalışmalarının, öğretmenler tarafından değerlendirilerek ne düzeyde etkili olduğunun tespit edilmesi çalışmaların etkisi açısından önem oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada; mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında uygulanan TKY çalışmalarının öğretmenler tarafından; eğitim faaliyetlerine ve yönetici davranışlarına etkileri değerlendirilerek sonuçlarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu genel amaç doğrultusunda, aşağıdaki alt problemlere de cevap aranmıştır:

1. Yapılan değerlendirmeler genel kültür ve meslek dersleri öğretmenlerine göre farklılık göstermekte midir?
2. TKY uygulama değerlendirmeleri TKY iyileştirme ekiplerinde görev alanlarla–almayanlara göre farklılık göstermekte midir?
3. Değerlendirmeler öğretmenlerin hizmet sürelerine göre farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışıldığı ve çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde çalışma yapmaya uygun olduğu (Karasar, 2005) için tarama modeline dayalı olarak gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırma grubunu 2007-2008 öğretim yılında Denizli'de faaliyet gösteren üç adet meslek lisesindeki öğretmenler oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan veri toplama aracını 251 öğretmen tam ve eksiksiz bir şekilde cevap vermiştir.

Veri Toplama Aracı

Yapılan araştırmada Öz (2006) tarafından geliştirilmiş ölçekten yararlanılmıştır. Ölçek okullardaki TKY çalışmalarının, eğitim faaliyetlerine ve yönetici davranışlarına etkilerini tespite yönelik maddelerden oluşmuştur. Ölçeğin ön uygulanması 140 öğretmen üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik çalışması için Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmıştır.

Yapılan güvenilirlik çalışmasında, ölçeğin ilk faktörü olan eğitim faaliyetleri boyutuna yönelik Cronbach Alfa katsayısı .88 olarak hesaplanmış, madde toplam korelasyonları ise .39 ile .79 arasında gerçekleşmiştir. İkinci faktöre (yönetim faaliyetleri) ilişkin Cronbach Alfa katsayısı .90 iken, madde toplam korelasyonları .61 ile .79 arasında çıkmıştır. Buna göre, yapılan ön uygulama sonucu ölçekten elde edilen verilerin oldukça güvenilir sonuçlar verdiği ifade edilebilir. Araştırmada kullanılan Likert ölçeğinde aralıkların genişliği "dizi genişliği/yapılacak grup sayısı" sayısı formülü ile hesaplanmıştır. Buna göre aralıklar oluşmuştur ve sınıflama bu ölçeğe göre yapılmıştır. "1,00-1,80 hiç katılmıyorum", "1,81-2,60 katılmıyorum", "2,61-3,40 kararsızım", "3,41-4,20 katılıyorum", "4,21-5,00 tamamen katılıyorum" şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır (Tekin, 1993).

Verilerin Analizi

Çalışmada elde edilen veriler SPSS for Windows 12.0 istatistik programında analiz edilmiştir. TKY uygulamalarının okullarda eğitim faaliyetlerine ve yönetim anlayışına etkilerini belirlemek için aritmetik ortalama ve standart sapmanın yanı sıra, genel kültür-meslek dersleri, TKY ekiplerinde çalışıp-çalışmama durumunda

değerlendirilmelerinin farklılığına ilişkin bağımsız guruplar t testi analizi kullanılmıştır. Ayrıca görev süresi değişkenine göre değerlendirmelerde farklılık olup olmadığını belirlemek için tek yönlü varyans (ANOVA) analizi ve gruplar arasındaki olası farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Tukey-HSD testi kullanılmıştır. Gruplar arasındaki farklılıkların test edilmesinde anlamlılık düzeyi $p<.05$ olarak alınmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma bulguları tablolar yardımıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

Araştırmaya katılanlar hakkında genel bilgiler

Tablo 1. Demografik Bulgular

Değişkenler		**f**	**%**
Cinsiyet Dağılımı	Kadın	63	25.1
	Erkek	188	74.9
TOPLAM		251	100
Branş Dağılımı	Genel Kültür	104	41.4
	Meslek Dersleri	147	58.6
TOPLAM		251	100
TKY Ekiplerinde Çalışma	Evet	104	41.4
	Hayır	147	58.6
TOPLAM		251	100
Hizmet Yılı	1-5	18	7.2
	6-10	32	12.7
	11-15	50	19.9
	16-20	58	23.1
	21-25	44	17.5
	26 ve daha fazla	49	19.5
TOPLAM		251	100

Ankete cevap verenlerin cinsiyet dağılımı incelendiğinde, %74.9'unun erkek ve %25.1'inin kadın olduğu görülmektedir. Ankete cevap verenlerin branş dağılımı incelendiğinde, %41.4'ünün genel kültür öğretmeni, %58.6'sının meslek dersi öğretmeni olduğu görülmüştür. TKY'nin uygulanmaya başlandığı okullarda kurulan ekiplerde öğretmenlerin %41.4'ünün görev almakta, buna karşılık %58.6'sının ise görev almamaktadır. Öğretmenlerin mesleki hizmet yıllarına göre dağılımı incelendiğinde, % 7.2'sinin 1-5 yıl, % 12.7'sinin 6-10 yıl, %19.9'unun 11-15 yıl, % 23.1'inin 16-20 yıl, % 17.5'inin 21-25 yıl ve %.19.5'inin de 26 yıl ve daha fazla hizmet yılını doldurduğu görülmüştür. Tablo 1 incelendiğinde öğretmenlerin % 60'ının 15 yıldan fazla görev yaptıkları görülmektedir. Mesleki tecrübenin ve geçmiş uygulamalar ile TKY uygulamalarının kıyaslanması ve ankete bu birikimlerin aktarılması açısından alınan sonuçların önemini arttırdığı ifade edilebilir.

Araştırmaya Katılanların TKY Uygulamalarını Değerlendirmelerine İlişkin Görüşleri

Bu kısımda okullarda görev yapan öğretmenlerin TKY uygulamaları sonucu eğitim faaliyetleri, yönetim çalışmaları ve iletişim ile ilgili değerlendirilmeleri incelenmektedir. Tablo 2'de okullar da TKY uygulamaları sonucunda eğitim faaliyetlerinin değerlendirmesi ile ilgili öğretmenlerin verdiği cevaplar görülmektedir.

Tablo 2. Eğitim Faaliyetlerinin Değerlendirilmesine İlişkin Görüşler

	Okullardaki Eğitim Faaliyetleriyle İlgili Yargılar	N	$\overline{X}$	S
E1	TKY anlayışı eğitime tam olarak uygulanabilmektedir.	251	2.55	1.05
E2	TKY eğitim faaliyetlerinde görev alan eğiticiler konuya tam olarak inanarak gönüllü olarak çalışmaktadırlar	251	2.76	1.05
E3	Okullardaki program yoğunluğu TKY uygulamalarının başarısını olumlu yönde etkilemektedir.	251	2.78	1.03
E4	Okulumuzda iyileştirme ekiplerinde yöntem ve teknikler belirlenerek planlı çalışılmakta ve sonuçlar sürekli değerlendirilerek yeni strateji planı bu sonuçlara göre yapılmaktadır.	251	2.94	1.01
E5	Okulumuzda TKY uygulama faaliyetleri yeterli düzeydedir.	251	2.74	1.01
E6	TKY' deki kavram ve ifadeler eğitime tam olarak uyarlanmıştır.	251	2.65	1.02
E7	Okulumuzun başarısının artması için TKY anlayışının yerleşmesi zorunludur.	251	3.70	1.26
	Toplam	251	2.87	1.06

Tablo 2'deki bulgular incelendiğinde, katılımcıların TKY uygulamalarının eğitim faaliyetlerine etkilerini değerlendirmelerinde genel olarak kararsız bir tutum sergiledikleri görülmektedir ($\overline{X}$ =2.87). Tablodaki bulgulara göre, öğretmenlerin TKY'nin eğitim faaliyetlerine etkileri ile ilgili en olumlu görüşe sahip oldukları yargı "Okulumuzun başarısının artması için TKY anlayışının yerleşmesi zorunludur" maddesidir. Bu maddeye ilişkin öğretmenler "katılıyorum" ($\overline{X}$ =3.70) düzeyinde görüş belirtmişlerdir. Bunun yanında öğretmenler; "Okulumuzda iyileştirme ekiplerinde yöntem ve teknikler belirlenerek planlı çalışılmakta ve sonuçlar sürekli değerlendirilerek yeni strateji planı bu sonuçlara göre yapılmaktadır." ($\overline{X}$ =2.94), "Okullardaki program yoğunluğu TKY uygulamalarının başarısını olumlu yönde etkilemektedir." ($\overline{X}$ =2.78) ve "TKY eğitim faaliyetlerinde görev alan eğiticiler konuya tam olarak inanarak gönüllü olarak çalışmaktadırlar." ($\overline{X}$ =2.76) maddelerine "karasızım" düzeyinde görüş belirtmişlerdir. Katılımcıların en az katılım gösterdikleri yargı ise "TKY anlayışı eğitime tam olarak uygulanabilmektedir." ($\overline{X}$ =2.55) maddesidir.

Tablo 2'deki bulgulara göre, öğretmenlerin teorik olarak TKY anlayışını büyük oranda benimsedikleri, uygulamaların okullarda başarının artmasına katkı sağlayacağını düşündükleri görülmektedir. Buna karşılık, okullarda TKY çalışmalarının tam olarak uygulanamadığı belirtilmektedir. Bunun nedenleri de TKY' deki kavram ve ifadelerin eğitime tam olarak uyarlanamadığı, okullarda sistemin kuruluşunda ve işletilmesinde sorunlar yaşandığı ifade edilmektedir. Ayrıca TKY eğitim faaliyetlerinde görev alan eğiticilerin inanarak istekli çalışmamaları sistemin kuruluşunda sorunlara yol açabilmektedir.

Tablo 3. Okul Yönetimi İle İlgili Yargılara İlişkin Görüşler

	Yönetimle İlgili Yargılar	N	$\overline{X}$	S
Y1	Okulumuzda yönetici ve öğretmenler TKY faaliyetlerine ve eğitimlerine gönüllü olarak katılmaktadır.	251	2.82	1.08
Y2	Okulumuzda okul müdürü; okul yönetimine ilişkin kararlarda öğretmen, diğer personel, öğrenci ve veli görüşlerine önem vermektedir.	251	3.05	1.09
Y3	Okul yöneticileri personel arasında iletişim ve işbirliğini arttırmak için çaba sarf etmektedir.	251	2.98	1.10
Y4	Okulumuzdaki Okul Gelişim ve Yönetim Ekibi (OGYE) TKY uygulama planı hazırlanması ve uygulanması konusunda yeterlidir.	251	3.08	1.01
Y5	Okul müdürü TKY faaliyetlerinin koordinasyonunu en iyi şekilde yapmaktadır.	251	2.95	1.06
Y6	Okulumuzda yönetici ve öğretmenler TKY uygulamaları konusunda yeterince eğitimden geçmişlerdir.	251	2.64	1.03

Y7	Okulumuzda TKY uygulamaları için gerekli fiziksel alt yapı ve donanım yeterlidir.	251	2.82	1.10
	Toplam	251	2.90	1.06

Tablo 3'de görüldüğü gibi, öğretmenlerin okullardaki TKY uygulamalarının yönetim anlayışına etkilerinin değerlendirmelerinde genel olarak kararsız bir tutum sergiledikleri görülmektedir ($\overline{X}$ =2.90). Öğretmenlerin TKY çalışmalarının yönetim boyutu ile ilgili yargıların tamamında "kararsızım" düzeyinde görüş belirtmişlerdir. Bununla birlikte, öğretmenlerin maddeler arasında en çok "Okulumuzda okul müdürü; okul yönetimine ilişkin kararlarda öğretmen, diğer personel, öğrenci ve veli görüşlerine önem vermektedir." ($\overline{X}$ =3.05) yargısına katılım gösterirken, en az katılım gösterdikleri yargı ise 2.64 aritmetik ortalama ile "Okulumuzda yönetici ve öğretmenler TKY uygulamaları konusunda yeterince eğitimden geçmişlerdir." maddesidir.

Tablo 3 incelendiğinde, öğretmenlerin okullarındaki TKY uygulamaları da yönetici davranışlarına ilişkin olumlu ya da olumsuz düzeyde görüş içerisinde olmadıkları, genel olarak kararsız düzeyde oldukları görülmektedir. TKY anlayışı gereği yönetici davranışlarının "liderlik" anlayışı çerçevesinde öncü ve lokomotif rol oynaması, okullarda TKY çalışmalarının daha verimli sonuçlar vermesini sağlayabilmektedir. Ancak mevcut idareci kadrosunda da değişim ve dönüşümlerin kısa zamanda olmaması ve zaman alması dikkate alındığında, TKY uygulama sürecinde okullarda yönetim anlayışında değişimlerin başladığı, ancak bu değişimin hızının yeterli olmadığı ifade edilebilir. Katılımcı ve yatay bir yönetim anlayışıyla okul yönetiminin öğretmen-personel-öğrenci ve veliden oluşan tüm paydaşların görüşlerine önem vermesi, "aidiyet" bilincini güçlendirici etki oluşturabilecektir.

Tablo 4. Öğretmenlerin TKY uygulamalarının eğitim faaliyetlerine etkilerinin branş farklılığına ilişkin t-testi sonuçları

	Branş	N	$\overline{X}$	S	t	p
E1	Genel Kültür	104	2.39	1.05	-2.02	**0.04***
	Meslek Dersleri	147	2.66	1.04		
E2	Genel Kültür	104	2.62	1.06	-1.72	0.08
	Meslek Dersleri	147	2.85	1.04		
E3	Genel Kültür	104	2.63	.99	-1.95	**0.04***
	Meslek Dersleri	147	2.89	1.04		
E4	Genel Kültür	104	2.78	.96	-2.10	**0.03***
	Meslek Dersleri	147	3.06	1.04		
E5	Genel Kültür	104	2.63	.94	-1.45	0.14
	Meslek Dersleri	147	2.82	1.05		
E6	Genel Kültür	104	2.51	.96	-1.75	**0.04***
	Meslek Dersleri	147	2.74	1.05		
E7	Genel Kültür	104	3.62	1.28	-0.88	0.37
	Meslek Dersleri	147	3.76	1.25		

***p< .05**

Öğretmenlerin okullardaki TKY uygulamalarının eğitim faaliyetlerine etkilerinin branş farklılığına ilişkin bulgular Tablo 4'de görülmektedir. Elde edilen verilere göre; "E1" [t(249)= -2.02; p**<**.05], "E3" [t(249)= -1.95; p**<**.05], "E4" [t(249)= -2.10; p**<**.05] ve "E6" [t(249)= 1.75; p**<**.05] yargılarında anlamlı farklılık çıkarken, "E2" [t(249)= -1.75; p**>**.05], "E5" [t(249)= -1.45; p**>**.05] ve "E7" [t(249)= 0.88; p**>**.05] yargıları da branş yönünden anlamlı düzeyde farklılık gerçekleşmemiştir. Ortaya çıkan anlamlı farklılıklar dördünde de meslek derslerinin lehine gerçekleşmiştir. Buna göre mesleki ve teknik eğitim veren okullarda görev yapan meslek dersleri öğretmenleri, genel kültür dersleri öğretmenlerine göre okullardaki TKY uygulamalarının eğitime olumlu düzeyde katkı sağladığı görüşündedirler. Aradaki farklılık TKY çalışmalarının ve sisteminin atölyelerde daha başarılı uygulanmış olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 5. Öğretmenlerin TKY uygulamalarının yönetim boyutuna etkilerinin branş farklılığına ilişkin t-testi sonuçları

	Branş	N	$\overline{X}$	S	t	p
Y1	Genel Kültür	104	2.62	1.03	-2.41	**0.01***
	Meslek Dersleri	147	2.95	1.10		
Y2	Genel Kültür	104	3.05	1.07	0.02	0.98
	Meslek Dersleri	147	3.05	1.10		
Y3	Genel Kültür	104	2.93	1.07	-0.66	0.50
	Meslek Dersleri	147	3.02	1.12		
Y4	Genel Kültür	104	2.95	.99	-1.78	**0.04***
	Meslek Dersleri	147	3.18	1.02		
Y5	Genel Kültür	104	2.90	1.00	-0.65	0.51
	Meslek Dersleri	147	2.99	1.10		
	Meslek Dersleri	147	2.74	1.05		
Y6	Genel Kültür	104	2.46	.97	-2.39	**0.01***
	Meslek Dersleri	147	2.77	1.05		
Y7	Genel Kültür	104	2.73	.99	-1.08	0.27
	Meslek Dersleri	147	2.88	1.16		

***p< .05**

Tablo 5'de TKY uygulamalarından yönetim boyutuna ilişkin branş farklılığına yönelik bulgular görülmektedir. Tablo incelendiğinde; "Y1" [t(249)= -2.41; p<.05], "Y4" [t(249)= -1.78; p<.05] ve "Y6" [t(249)= -2.39; p<.05] yargılarında anlamlı farklılık çıkarken, diğer yargılarda ise anlamlı düzeyde farklılık gerçekleşmemiştir [t(249)= 0.02; p>.05], [t(249)= -0.66; p>.05], [t(249)= -0.65; p>.05] ve [t(249)= -1.08; p>.05]. Meslek dersleri öğretmenleri, okullarındaki yönetici ve öğretmenlerin TKY faaliyetlerine, eğitimlerine gönüllü olarak katılımları, ayrıca alınan TKY eğitimlerinin yeterliliği konusunda genel kültür dersleri öğretmenlerine göre daha olumlu değerlendirdikleri görülmektedir. Bunun yanında okul gelişim ve yönetim ekibinin de çalışmalarını başarılı olarak değerlendirdikleri ifade edilebilir.

Tablo 6. Öğretmenlerin TKY uygulamalarının eğitim faaliyetlerine etkilerinin TKY ekiplerinde çalışma farklılığına yönelik t-testi sonuçları

	TKY Ekiplerinde Çalışma	**N**	$\overline{X}$	**S**	**t**	**p**
E1	Evet	134	2.67	1.15	1.89	**.05***
	Hayır	117	2.41	.92		
E2	Evet	134	2.74	1.13	-.23	.81
	Hayır	117	2.77	.96		
E3	Evet	134	2.81	1.12	.46	.64
	Hayır	117	2.75	.91		
E4	Evet	134	2.98	1.08	.61	.54
	Hayır	117	2.90	.93		
E5	Evet	134	2.73	1.09	-.10	.91
	Hayır	117	2.75	.91		
E6	Evet	134	2.64	1.11	-.06	.94
	Hayır	117	2.65	.91		
E7	Evet	134	3.88	1.28	2.31	**.02***
	Hayır	117	3.51	1.22		

***p< .05**

Araştırmaya katılan öğretmenlerin okullarındaki TKY uygulamalarının eğitim faaliyetlerine etkilerinin TKY ekiplerinde çalışma farklılığına ilişkin bulgular Tablo 6'da görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre; "E1" [t(249)=

1.89; p<.05] ve "E7" [t(249)= 2.31; p**<**.05] yargılarında anlamlı farklılık çıkarken, "E2" [t(249)= -0.23; p**>**.05], "E3" [t(249)= 0.46; p**>**.05], "E4" [t(249)= 0.61; p**>**.05], "E5" [t(249)= -0.10; p**>**.05] ve "E6" [t(249)= 0.06; p**>**.05] yargılarında TKY ekiplerinde çalışma farklılığına ilişkin anlamlı düzeyde farklılık gerçekleşmemiştir. Ortaya çıkan anlamlı farklılıklar her iki yargıda da TKY ekip çalışmalarına katılanlar lehine gerçekleşmiştir. Çalışmalara katılan öğretmenlerin okullarda TKY uygulamalarının yapılması ve okul başarısının artmasında TKY anlayışının uygulaması gerektiği görüşlerine katılmayanlara oranla pozitif baktıkları görülmektedir. Buna göre teorik bilgilenmenin ötesinde uygulama içerisinde görev alan öğretmenlerin TKY uygulamalarının eğitimin kalitesini ve başarısını artırıcı etki ortaya koyacağına olan inançları arttığı ifade edilebilir.

Tablo 7'de öğretmenlerin TKY uygulamalarının yönetim boyutunu değerlendirmelerinde, TKY ekiplerinde çalışma değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir [t(249)= 0.46; p**>**.05], [t(249)= 0.64; p**>**.05], [t(249)= 0.64; p**>**.05], [t(249)= 0.65; p**>**.05], [t(249)= 0.46; p**>**.05], [t(249)= 0.67; p**>**.05] ve [t(249)= -0.45; p**>**.05]. TKY ekiplerinde görev alanlarla almayanların yönetim boyutunu değerlendirmelerinin birbirlerine yakın sonuçlar olduğu görülmektedir. Buna göre TKY ekiplerinde çalışma farklılığının yönetim boyutunu değerlendirmede farklılık oluşturacak bir değişken olmadığı söylenebilir.

Tablo 7. Öğretmenlerin TKY uygulamalarının yönetim boyutuna etkilerinin TKY ekiplerinde çalışma farklılığına yönelik t-testi sonuçları

	TKY Ekiplerinde Çalışma	**N**	$\overline{X}$	**S**	**t**	**p**
Y1	Evet	134	2.85	1.15	.46	.64
	Hayır	117	2.78	1.01		
Y2	Evet	134	3.09	1.10	.64	.52
	Hayır	117	3.00	1.07		
Y3	Evet	134	3.02	1.11	.64	.52
	Hayır	117	2.94	1.10		
Y4	Evet	134	3.12	1.07	.65	.51
	Hayır	117	3.04	.94		
Y5	Evet	134	2.98	1.09	.46	.64
	Hayır	117	2.92	1.02		
Y6	Evet	134	2.68	1.15	.67	.50
	Hayır	117	2.59	.88		
Y7	Evet	134	2.79	1.17	-.45	.64
	Hayır	117	2.85	1.01		

***p< .05**

Tablo 8'de araştırmaya katılan öğretmenlerin TKY uygulamalarının eğitim boyutuna etkilerine ilişkin görüşlerinin hizmet yıllarına göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular verilmektedir.

Tablo 8'deki bulgular incelendiğinde ; "E1" [F(5,245)= 5.315; p**<**.05], "E2" [F(5,245)= 3.123; p**<**.05], "E4" [F(5,245)= 2.702; p**<**.05], "E5" [F(5,245)= 2.690; p**<**.05], "E6" [F(5,245)= 3.076; p**<**.05] ve "E7" [F(5,245)= 3.177; p**<**.05] yargıları öğretmelerin hizmet yıllarına göre 0.05 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Buna karşılık; "E3" [F(5,245)= 2.240; p**>**.05] yargısında ise hizmet yıllarına göre anlamlı fark bulunamamıştır.

Çıkan anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Tukey-HSD çoklu karşılaştırma testi uygulanmıştır. Buna "TKY anlayışı eğitime tam olarak uygulanabilmektedir" yargısına 6-10 hizmet yılı aralığında görev yapan öğretmenlerin diğer tüm aralıktaki öğretmenlere göre olumsuz değerlendirdikleri görülmektedir. "TKY eğitim faaliyetlerinde görev alan eğiticiler konuya tam olarak inanarak gönüllü olarak çalışmaktadırlar" yargısını 6-10 hizmet aralığı görev yapan öğretmenlerin 16-20 ve 26 ve daha fazla süredir görev yapan öğretmenlere göre daha düşük düzeyde değerlendikleri ifade edilebilir.

Tablo 8. Öğretmenlerin; TKY uygulamalarının eğitim boyutuna etkilerine ilişkin görüşlerinin, hizmet yıllarına göre farklılığına ilişkin ANOVA sonuçları

	Varyansın Kaynağı	*KT*	*SD*	*KO*	*F*	*p*	*Fark Tukey-Hsd*
E1	Gruplararası	27.401	5	5.480	5.315	.000	(1-2, 3-2, 4-2, 5-2, 6-2)
	Gruplar içi	252.623	245	1.031			
	Toplam	280.024	250				
E2	Gruplararası	16.755	5	3.351	3.123	.009	(4-2, 6-2)
	Gruplar içi	262.902	245	1.073			
	Toplam	279.657	250				
E3	Gruplararası	11.440	5	2.288	2.199	.055	
	Gruplar içi	254.942	245	1.041			
	Toplam	266.382	250				
E4	Gruplararası	13.499	5	2.700	2.702	.021	(3-2, 6-2)
	Gruplar içi	244.828	245	.999			
	Toplam	258.327	250				
E5	Gruplararası	13.408	5	2.682	2.690	.022	(3-2,4-2, 6-2)
	Gruplar içi	244.274	245	.997			
	Toplam	257.681	250				
E6	Gruplararası	15.405	5	3.081	3.076	.010	(1-2, 6-2)
	Gruplar içi	245.439	245	1.002			
	Toplam	260.845	250				
E7	Gruplararası	24.339	5	4.868	3.177	.008	(3-2, 3-5)
	Gruplar içi	375.430	245	1.532			
	Toplam	399.769	250				

Tablo 9'da araştırmaya katılan öğretmenlerin TKY uygulamalarının yönetim boyutuna etkilerine ilişkin görüşlerinin hizmet yıllarına göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular verilmektedir.

Tablo 9'daki bulgular incelendiğinde ; "Y1" [F(5,245)= 4.549; p**<**.05], "Y3" [F(5,245)= 2.889; p**<**.05], "Y4" [F(5,245)= 2.601; p**<**.05], "Y5" [F(5,245)= 2.619; p**<**.05], "Y6" [F(5,245)= 4.675; p**<**.05] ve "Y7" [F(5,245)= 2.706; p**<**.05] yargıları öğretmelerin hizmet yıllarına göre 0.05 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Buna karşılık; "Y2" [F(5,245)= 2.240; p**>**.05] yargısında ise hizmet yıllarına göre anlamlı fark bulunamamıştır. Okul yöneticilerinin almış olduğu kararların değerlendirilmesinde araştırmaya katılan öğretmenlerin hizmet yıllarına göre bakış açılarında farklılık görülmemektedir.

Tablo 9. Öğretmenlerin; TKY uygulamalarının yönetim boyutuna etkilerine ilişkin görüşlerinin, hizmet yıllarına göre farklılığına ilişkin ANOVA sonuçları

	Varyansın Kaynağı	*KT*	*SD*	*KO*	*F*	*p*	*Fark Tukey-Hsd*
Y1	Gruplararası	25.274	5	5.055	4.559	.001	(1-2, 3-2, 4-2, 5-2, 6-2)
	Gruplar içi	271.658	245	1.109			
	Toplam	296.932	250				
Y2	Gruplararası	12.991	5	2.598	2.240	.051	
	Gruplar içi	284.228	245	1.160			
	Toplam	297.219	250				
Y3	Gruplararası	16.981	5	3.396	2.889	.015	(3-2)
	Gruplar içi	287.983	245	1.175			
	Toplam	304.964	250				
Y4	Gruplararası	13.009	5	2.602	2.601	.026	(3-2, 6-2)

	Gruplar içi	245.063	245	1.000			
	Toplam	258.072	250				
Y5	Gruplararası	14.333	5	2.867	2.619	.025	(4-2, 6-2)
	Gruplar içi	268.185	245	1.095			
	Toplam	282.518	250				
Y6	Gruplararası	23.294	5	4.659	4.675	.000	(1-2, 3-2, 4-2, 5-2, 6-2)
	Gruplar içi	244.148	245	.997			
	Toplam	267.442	250				
Y7	Gruplararası	15.851	5	3.170	2.706	.021	(5-2, 6-2)
	Gruplar içi	287.081	245	1.172			
	Toplam	302.932	250				

Tukey-HSD testi sonuçlarına göre *"Okulumuzda yönetici ve öğretmenler TKY faaliyetlerine ve eğitimlerine gönüllü olarak katılmaktadır."* ve *"Okulumuzda yönetici ve öğretmenler TKY uygulamaları konusunda yeterince eğitimden geçmişlerdir."* yargılarını 6-10 hizmet yılı aralığında görev yapan öğretmenlerin diğer öğretmenlere oranla olumsuz değerlendirdikleri görülmektedir. Diğer yargılarda değerlendirildiğinde okullarda TKY uygulamalarında yönetim boyutuna ilişkin değerlendirmelerde 6-10 hizmet yılı aralığında görev yapan öğretmenlerin yönetim boyutuna ilişkin memnuniyet düzeylerinin diğer öğretmenlere göre daha düşük olduğu dikkat çekmektedir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Mesleki ve teknik eğitim gerçekleştirilen ortaöğretim kurumlarında yapılan alan araştırması sonucunda aşağıdaki sonuçlara varılmıştır;

- Araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu okul başarısının artmasında TKY anlayışının uygulanmasının gerekli olduğunu belirtmişlerdir.
- Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında uygulamaya başlanan TKY çalışmaları henüz istenilen düzeyde uygulamaya konulamadığı ifade edilebilir. Bunun nedenleri arasında, TKY eğitim faaliyetlerinin yeterli olmaması, okullardaki program yoğunluğu ve TKY'deki kavram ve ifadelerin sisteme tam olarak uyarlanamaması gösterilebilir.
- Okullardaki iyileştirme ekiplerinin orta düzeyde çalıştıkları ve bu faaliyetler sonucunda yeni strateji planları geliştirdikleri ifade edilebilir.
- TKY uygulamalarında yönetici davranışlarında "liderlik" anlayışı çerçevesinde yeterli yönetici davranışının sergilenemediği görülmekle beraber, belirli bir değişim ve dönüşümün mevcut idarecilerde başlamış olduğu belirtilebilir.
- Okul yönetimlerinin okul, personel, öğrenci ve velinin görüşlerine belirli düzeyde önem verdikleri görülmektedir. Bu tutumun yaygınlaştırılması, paydaşlar arasındaki iletişimin gerçekleştirilmesi, başarıyı artırıcı bir etki oluşturacağı düşünülmektedir.
- Okullarda öğretmen ve idarecilerin TKY uygulamaları konusunda yeterli eğitimden geçmedikleri belirtilmektedir. Uygulamada yaşanan sorunların temelinde bu eksikliğin olabileceği öngörülmektedir.
- TKY uygulamalarının okullarda paydaşlar arasında iletişim istenilen düzeyde görülmemektedir. Okul kültüründe iletişimin paydaşlar arasında açık, ancak değişim hızının düşük olduğu ifade edilebilir.
- TKY uygulamalarının eğitime etkileri değerlendirmede, meslek dersleri öğretmenleri ile genel kültür öğretmeleri arasında anlamlı düzeyde farklılıklar vardır. Meslek dersleri öğretmenleri yapılan çalışmaları daha pozitif değerlendirmişleridir.
- Branş farklılığına ilişkin TKY uygulamalarının paydaşlar arasındaki iletişime etkilerinin değerlendirmesinde anlamlı bir farklılık gerçekleşmemiştir.
- TKY ekiplerinde görev alan öğretmenlerin, TKY uygulamalarının eğitime etkisine yönelik değerlendirmelerinde, görev almayanlara göre, TKY'nin yararlarına ilişkin daha olumlu bakış açısı içerinde oldukları görülmektedir.
- 6-10 yıl aralığında görev yapan öğretmenlerin her üç boyutta da (eğitim, yönetim ve iletişim) okullardaki TKY uygulamalarının etkilerine ilişkin değerlendirmelerinde diğer öğretmenlere göre memnuniyet düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir.

Yapılan araştırmada elde edilen sonuçlara göre aşağıdaki önerilerde bulunulabilir,

- TKY uygulamalarının yapıldığı okullarda görev yapan öğretmenlerin TKY ile ilgili bilgili eksiklikleri eğitim çalışmaları ile giderilmelidir.
- TKY eğitim çalışmalarında teorik bilginin yanında özellikle "pratik" uygulamalar yapılarak (takım çalışmaları, problem çözme araçları, beyin fırtınası vb.) öğretmenlerin TKY uygulamaları konusunda net bilgilere sahip olmaları sağlanmalıdır.
- Belirli periyotlarla okullarda yapılan TKY uygulamalarının değerlendirilmesi yapılmalı, sonuçlar bütün paydaşlar ile paylaşılmalıdır.
- Değerlendirmeler sonucunda okulda başarılı takım ve bireyler belirlenerek, bütün paydaşların katılımıyla düzenlenecek törenlerle ödüllendirilmeleri sağlanmalıdır.
- Bunun yanında, değerlendirmeler sonucunda istenen başarının ve verimin elde edilemediği konular tespit edilerek bunların çözümüne veya iyileştirilmesine yönelik çalışmalar başlatılmalıdır.
- Yöneticilerin TKY anlayışı çerçevesinde "liderlik" davranışları gösterebilmeleri için yöneticilerin eğitimlerine ağırlık verilmelidir.
- Yöneticilerin diğer paydaşlarla olan ilişkilerini artırıcı iletişim kanallarını artırıcı ve sürekli açık tutucu çaba içerisinde olmalıdırlar. Bu çalışma sonucunda paydaşlardaki "aidiyet" duygusunun kuvvetlenebileceği ifade edilebilir.
- TKY ekiplerinde görev alma maddi ve manevi olarak teşvik edilerek, bütün öğretmenlerin TKY uygulama sürecinin parçası olması sağlanmalıdır. Bu durum okul kültüründe TKY felsefesinin yerleşmesini hızlandırıcı etki oluşturabilecektir.

KAYNAKÇA

AKSU, M., (2002), **Eğitimde Stratejik Planlama ve Toplam Kalite Yönetimi**, Ankara: Anı Yayıncılık.

CAFOĞLU, Z., (1996), **Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi,** İstanbul: Avni Akyol Ümit Kültür Vakfı Yayınları.

ENSARİ, H., (2000), **21. Yüzyıl Okulları İçin Toplam Kalite Yönetimi,** , İstanbul: Sistem Yayıncılık.

ERDEM, A. R, (2000), *"Toplam Kalite Yönetimi Uygulamasının Eğitim Sistemine Sağlayacağı Olası Yararlar"*, **Eğitim Araştırmaları Dergisi**. Yıl 1, Sayı 1, 31-36.

ERSEN, H., (1997), **Toplam Kalite ve İnsan Kaynakları Yönetimi İlişkisi, Verimli Olmanın Yolu**, 2. Baskı. İstanbul.

KARASAR, N., (2005), **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara: Nobel Yayıncılık.

KÖKSAL, H. (1998). **Kalite Okullarına Geçişte Toplam Kalite Yönetimi,** İstanbul: Dünya Yayıncılık.

KÜÇÜKAHMET, L., KÜLAHOĞLU, Ş.Ö., ÇALIK, T., TOPSES, G., ÖKSÜZOĞLU, A.F., KORKMAZ, A., (2003), **Öğretmenlik Mesleğine Giriş,** Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

MEB, (2007), **Millî Eğitim Bakanlığı Toplam Kalite Yönetimi Uygulama Yönergesi** , (meb.gov.tr/ erişim Nisan 2007)

ONAY, İ., ve KOROĞLU, A., (1996), *"Toplam Kalite Müşteri İçin Üstün Değer Yönetimi"*, **Verimlilik Dergisi, Toplam Kalite Özel Sayısı,** 2:109-116.

ÖZ, İ., (2006), **Karabük İlindeki Mesleki ve Teknik Okul ve Kurumlarındaki TKY Uygulaması**, Karaelmas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük.

ÖZEL, E., (2000), **"Mesleki Ve Teknik Eğitimde Kalite Arayışları Ve Bir Model Önerisi",** , Dumlupınar

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Kütahya.

PEKER, Ö., (1996), *"Eğitimde Kalite ve Akreditasyon"*, **Amme İdaresi Dergisi,** Haziran, 2(27), 63-78.

SCOTT, M. ve JANONEI, M., (1994), *"Eight principles for "total quality" schools"*, **Education,**115(1), 139,

SOYLU, K., (1998), **TKY Sözlüğü**, İstanbul: Beyaz Yayınları.

ŞİMŞEK, M., (2000), **Sorularla Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Güvence Sistemleri,.** İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

ŞİMŞEK, M., (2001), **Toplam Kalite Yönetimi**, İstanbul: Alfa Yayınları.

TEKİN, H., (1993), **Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme**, Ankara: Yargı Yayınları.

YOLCUOĞLU, İ.G., (2001), **İnsana Hizmet Veren Kurumlarda Toplam Kalite Yönetimi**, İstanbul: Golden Print.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Sürdürülebilir Yerel Kalkınma ve Kent Konseyleri

H. Tuğba Eroğlu*

ÖZET: Kalkınma ve çevreye ilişkin sorunların tüm dünyayı ilgilendiren başlıca küresel sorunlar olarak kabul edilmesinin ardından bu sorunların çözümüne ilişkin politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Bu politikalar içinde yerele ilişkin politikaların önemi giderek artmaktadır. Küresel zirve ve toplantılarda yerelin gelişmesi ve ilerlemesi ile çevreye duyarlılığın artması, kalkınmada sürekliliğin sağlanabileceğinin altı çizilmiştir. Bu toplantılar içinde Binyıl Zirvesinde bu temel başlık altında sekiz temel hedef Binyıl Kalkınma Hedefleri olarak belirlenmiştir. Eğitimden sağlığa, cinsiyet eşitliğinden çocuk ve anne sağlığına, yoksullukla ve açlıkla mücadeleden küresel işbirliğine kadar ekonomik, sosyal, siyasal tüm alanları kapsayan bu hedeflerin "yerel yönetişimci" bir yaklaşımla yaygınlaştırılması ve yerelleştirilmesi hedeflenmiştir. Böylelikle yerelin sosyo-ekonomik ve siyasi olarak gelişmesi ve ilerlemesine vurgu yapılmıştır. Ülkemizde bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde en önemli rolün 5393 sayılı Belediye Kanunu ile kurulması zorunlu hale getirilen kent konseylerine ait olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira yerelin kalkınmasına ve çevreye duyarlılığın artırılmasına ilişkin bir kent vizyonunun oluşturulması, ortak bilinç ve akıl ile hareket edilmesinde katılımcı bir yaklaşım sergileyen kent konseyleri yerel kalkınmanın da başlıca aktörleri olmaktadır. Kent konseylerinin kendilerinden beklenen rolleri oynamalarında Binyıl Kalkınma Hedeflerinin belirlediği çalışma alanları da önemli birer belirleyici olmaktadır.Bu çalışmada kent konseylerinin Binyıl Kalkınma Hedeflerinden hareketle yerel kalkınmadaki rolleri yapısal ve işlevsel olarak irdelenecektir. Ayrıca gerçekleştirdikleri faaliyetler, yerel kalkınmadaki etkinlik ve işlevsellikleri, yaşanan sorunlar ve bunlara yönelik çözüm önerileri çerçevesinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yerel kalkınma, Binyıl Kalkınma Hedefleri, kent konseyleri, yerel yönetişim

Sustainable Local Development and City Councils

ABSTRACT: Policies regarding development and environmental issues have started to be developed after accepting that these problems concern the world as a whole. Among these policies, local policies are gaining importance. In global summits and meetings, local development and progress and environmental awareness are underlined as means to ensure permanent development. Within these meetings, the Millennium Summit has set eight main objectives under this fundamental title. The goal is to localise and spread these social, economical and political aims concerning education, health, sexual equality, mother and child care, poverty, combat against hunger, global cooperation, with a "local governance" approach, thereby emphasizing the improvement of socio-economical and political development of localities. It will not be wrong to say that these goals are realised in our country thanks to the important role played by the civic/city councils, establishments of which have been made necessary with the Municipality Law (No:5393) . Formation of civic vision for local development and for environmental awareness, and establishment of the city councils displaying a participatory role for mutual awareness and reason, are the principal actors of local development. The working fields established by the Millennium Development Goals are also decisive in the outcome of the roles expected by the city councils. In this study, the action of the Millennium Development Goals will provide details for the role of the city councils, structurally and functionally. Furthermore, these activities will be tackled within the framework of their efficiency in local developments and their functionality, the problems encountered and the solution propositions.

Keywords: Local development, Millennium Development Goals, city councils, local governance

GİRİŞ

* Yrd. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi İİBFKamu Yönetimi Bölümü

21. yüzyılda dünya gündeminde "kalkınma ve çevre" başlıca küresel sorunlar olarak kabul edilmiş, bu sorunların çözümünde küresel girişimlerin yerini yerel girişimler almaya başlamıştır. Sürdürülebilir bir kalkınma ile doğal kaynakların korunması, yoksullukla mücadele, salgın hastalıkların önlenmesi, cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve küresel işbirliklerin kurulması bağlamında BM üye ülkelerinin liderleri tarafından imzalanan binyıl bildirgesinde kalkınma ve çevreye ilişkin olarak sekiz temel hedef belirlenmiştir.

Bu hedeflerin merkezi yönetim, yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör işbirliğinde "yerel yönetişimci" bir yaklaşımla yaygınlaştırılması ve yerelleştirilmesi Yerel Gündem 21 programı kapsamında ele alınmış, yerelin ekonomik, sosyal, insani ve kültürel olarak gelişimi hedeflenmiştir.

Bu hedefin gerçekleştirilmesinde başlıca aktörler kent konseyleridir. Yerel yönetimde reform çalışmaları çerçevesinde çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunun 76. maddesiyle kurulması zorunlu olan kent konseyleri, kentte yaşam koşullarının iyileştirilmesi, çevreye duyarlılığın artırılması, dezavantajlı grupların rollerinin güçlendirilmesi, kentin tarihi dokusunun korunmasına ilişkin olarak kentte ortak akıl ve bilinçle şekillenen bir vizyon oluşturan, saydam, katılımcı, hesap verebilir ve yurttaş odaklı bir yönetim anlayışını benimsemiş demokratik platformlardır. Bu bağlamda kent konseylerini yerel kalkınmanın sağlanmasında da başlıca aktörler olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Bu çalışmada kent konseyleri, yerel kalkınmanın sağlanmasında önemli birer başlık olan Binyıl Kalkınma Hedeflerini yerelleştirilmesi ve yaygınlaştırması bağlamında yapısal ve işlevsel olarak irdelenecektir. Kent konseylerinin yerel kalkınmadaki rollerine vurgu yapılarak yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri ele alınacaktır.

YEREL KALKINMA

21. yüzyılın ortak hedeflerinin çevre ve kalkınma olarak belirlenmesinin ardından bu sorunlara kalıcı çözümlerin bulunması çerçevesinde hazırlanan Gündem 21 Eylem Planı ve Yerel Gündem 21 Projesi bu alandaki önemli girişimlerdir. Gündem 21, kalkınma ve çevre arasında denge kurulmasını hedefleyen "sürdürülebilir gelişme" kavramının yaşama geçirilmesine yönelik, küresel uzlaşmanın ve politik taahhütlerin en üst düzeydeki ifadesi olan bir eylem planıdır. Gündem 21'in, bir yandan günümüzdeki artan yoksulluk, açlık, salgın hastalıklar, çevre kirliliği gibi sorunları çözümlemeyi, diğer yandan da dünyayı 21. yüzyılın tehditlerine karşı hazırlamayı hedeflediği vurgulanmaktadır (*www.kentkonseyleri.net*, 2009).

Yerel Gündem 21 ise, hedeflenen sürdürülebilir kalkınmanın yerel düzeyde yaşama geçirilmesini sağlayacak bir mekanizma ve başlıca toplu girişim projesidir. Yerel Gündem 21, özellikle yerel ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik olarak çeşitli katılımcı mekanizmaları içeren ve yerel ortaklıklara dayalı "yönetişim" anlayışının hayata geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Yerel Gündem 21 çevresel olmanın ötesinde kadınlara, gençlere, çocuklara yönelik girişimleri ile yerel düzeyde kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi, geleceğe ilişkin olarak çevre ve yaşam kalitesinin artırılmasını hedefleyen bir eylem planıdır.

Yerel Gündem 21 ile kalkınma ve çevre konularındaki duyarlılığın artırılması yönündeki çalışmalarla yerel öncelikler, yerel halk ve yerel kalkınma konuları önem kazanmıştır. Yerel kalkınma, yerelin sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal alanda gelişiminin merkezin ve yerelin işbirliğinde gerçekleştirilmesidir. Bu bağlamda katılımcı karar verme ve sosyal diyalog ile kamu-özel sektör işbirliği yerel kalkınmanın iki önemli ayağını oluşturmaktadır. Katılımcı karar verme ve sosyal diyalog, yerelin büyümesi ve gelişmesi, sürdürülebilir kalkınma politikalarının belirlenmesinde yerel paydaşların birlikte karar vermesidir. Bu süreçte olası riskleri önlemek ve çatışmaları azaltmak için aralarında bir diyaloğun kurulması şarttır. Diğer yandan yerel kaynakların sosyo-ekonomik hareketliliği artıracak şekilde kullanılabilmesi için kamu ve özel sektör arasında bir işbirliğinin kurulması ve bu sürece sivil toplum kuruluşlarının da dahil edilmesiyle güç birliğinin oluşturulmasıdır. Böylece yerel kalkınma geleneksel kalkınmadaki gibi yukarıdan aşağıya doğru değil aşağıdan yukarıya doğru oluşacaktır (Van Boekel, Van Logtestjin, 2002: 7).

Yerel kalkınma, insan odaklı, eşitlikçi ve kapsayıcı, kalkınmanın ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel boyutları arasında bir tamamlayıcı olduğu ölçüde çevre ve kalkınmaya ilişkin sorunların çözümünde olumlu sonuçlar

alınabilecektir (Göymen, 2009). Ancak bu zaman alan ve aşama aşama gerçekleşen bir süreçtir. Bu aşamaları şu şekilde sıralamak mümkündür (Van Boekel, Van Logtestjin, 2002: 7-8).

- *Bölgesel analiz ve kurumsal çerçeve:* Yerel kalkınma bilincinin oluşturulması ve kaynakların tespiti için sosyo-ekonomik analiz ilk aşamayı oluşturmaktadır. Böylelikle kurumsal çerçeve çizilerek yerel paydaşların farklı faaliyetleri ve amaçları ortaya çıkacaktır. Yerel paydaşların ve yerelin sosyo-ekonomik yapılarının tanımlanmasının ardından paydaşlar bir araya gelebilecektir.

- *Konsensus:* Kalkınma süresince yerel ve merkezi otoriteler ile sivil toplum kuruluşları arasında bir uzlaşının sağlandığı aşamadır. Bu aşamada aktörler kalkınma bilincini edinmeye ve bu süreci sahiplenmeye başlarlar. Artık yerele ilişkin bilgilerin paylaşılacağı platformlar oluşturulmaya başlanır.

- **Yerel forum:** Bu aşama ikincinin devamı niteliğinde bir aşamadır. Burada yerel aktörler edindikleri bilgileri paylaşmakta ve sorumluluk almaktadırlar. Bilgiler paylaşıldıkça kalkınma sürecinin şeffaflığı da artmaktadır.

- *Yerel kalkınma stratejilerinin belirlenmesi:* Bu aşamada yerel aktörlerin yerele ilişkin SWOT-GZFT Analizi (Strengh, Weakness, Opportunies, Threaht; Güçlü, Zayıf, Fırsat, Tehdit) (bkz. Çukurçayır, Eroğlu, 2003) yapmaları beklenir. Bu analiz ile mevcut durum değerlendirilerek yerele ilişkin iç ve dış çevre analizi yapılması istenmektedir. İç çevre analizi ile yerelin güçlü ve zayıf yönleri tespit edilecektir. Dış çevre analizi ile de olası tehditler ve karşılaşabileceği fırsatlar öngörülecektir. Elde edilen veriler ile yerel aktörlerin güçlü yönlerin sürdürülmesi, zayıf yönlerin güçlendirilmesi, tehditlerin engellenebilmesi ve fırsatlardan yararlanılması için de stratejilerin belirlenmesi bu aşamada gerçekleşmektedir.

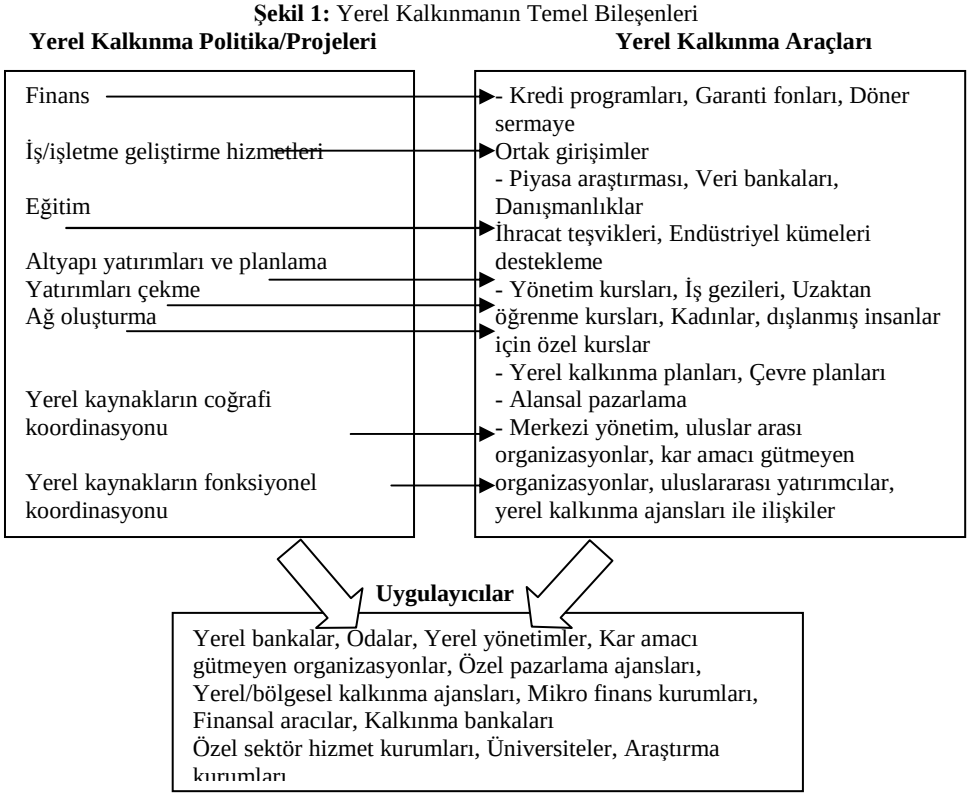
- *Yerel stratejilerin uygulanması:* Bir önceki aşamada belirlenen stratejilerin uygulanmasıyla yerel aktörler kendi kaynak ve kapasitelerine göre bir yapı oluşturulmasında sorumlu olacaklardır.
Görülüyor ki yerel kalkınma yerel paydaşlar arasındaki işbirliği ve güç birliği ile yukarıda da değinildiği gibi aşağıdan yukarıya doğru bir kalkınma modeli ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda UNITAR (United Nations Institute for Training and Research) tarafından hazırlanan Yerel Kalkınma Programı, bu alandaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Yerel Kalkınma Programı, merkezi ve yerel yönetimlere yardımcı olmanın yanı sıra yerel aktörlerin kalkınma stratejilerinin kapasitelerini iyileştirme ve biçimlendirme ve karar vermede yerel katılımı artırma amacını taşımaktadır. Program, yerel aktör/otoritelerin yerel kalkınmalarını iyileştirmeleri ve tasarlamaları için katkı sağlamayı içermektedir. Yerel kalkınma programı ile bireylerin katılımı ve yerel-ulusal kapasitesinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Yerel Kalkınma Programının öncelikli alanları şöyle sıralanabilir (*www.unitar.org*, 2009):

- Sürdürebilir Kentleşme ve Çevre
- Yerel Ekonomik Kalkınma
- Yerel Yönetişim ve Kurumsal Destek
- Sağlık ve İnsan Güvenliği

Program, özellikle sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun azaltılması için demokratik yönetişim koşullarının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Yerel kalkınma, yerel kaynakların ki bunlar arasında emek, sermaye, tarihsel birikim, girişimcilik, maddi kaynaklar sayılabilir, bu kaynakların kullanımı ve uygulamalarını kapsamaktadır. Bunun yanı sıra yerel düzeyde yerel kapasiteyi ve yenilenmesini kontrol etme işlevini de üstlenmektedir (Garofoli, 2002: 228). Yerel kalkınma programı, merkezi ve yerel otoriteler, sivil toplum kuruluşları ve yurttaşların katılımı ile birlikte kamu kaynaklarından yararlananların lehine, yaşam koşullarını iyileştirici ve yoksulluğu azaltıcı politikaların belirlenmesinde önemli bir girişimdir (Stein, 2001: 11). Bu girişimin temel bileşenleri şu şekilde gösterilebilir (Van Boekel, Van Logtestjin, 2002: 8-9):

Şekil 1: Yerel Kalkınmanın Temel Bileşenleri

Kaynak: Van Boekel, Van Logtestjin, 2002: 8-9'dan uyarlanmıştır.

Şekilden de görüleceği üzere yerel kalkınma yerel yönetişimci bir yaklaşımla yerelin gelişimi ve büyümesini hedefleyen bir süreçtir. Bu bağlamda yerel kalkınmanın amaçları da şu şekilde sıralanabilir (unitar.org, 2009):

- Yerel otoritelerin yerel kalkınmalarını teşvik etmek ve etkin bir katılım süreciyle paydaşları ve toplumu güçlendirme için destek sağlamak
- Yerel ve ulusal paydaşlar arasında ve aynı zamanda uluslararası kalkınma paydaşları arasında en iyi uygulamaları artırmak ve bir bilgi merkezi oluşturmak
- Kentten kente işbirliğini teşvik etmek
- Uluslararası sözleşmeler ile çevre ve sürdürülebilir kalkınma konusunda anlaşmaların uygulanması için yerel yönetimlerin kapasitelerini artırmak
- Yerel sorunlara çözüm üretecek bir program oluşturmak
- Yerel demokrasi ve iyi yönetişimi teşvik etmek

Bunlara ek olarak programda BM Zirvesinde kabul edilen Binyıl Kalkınma Hedeflerinin gerçekleştirilmesiyle yerelde yoksulluğun ortadan kaldırılması, okur-yazar oranının artırılması, cinsiyet eşitliğinin sağlanması hususunda katılımcı bir yönetim yaklaşımına da vurgu yapılmaktadır.

TÜRKİYE'DE BİNYIL KALKINMA HEDEFLERİ VE YEREL KALKINMA

2000 yılı Eylül ayında Binyıl Zirvesinde BM üye ülkelerce kalkınmayı gerçekleştirecek özel hedeflerle biçimlendirilen küresel bir ortaklık vizyonu oluşturulmuştur. Özellikle 189 üye ülke tarafından imzalanan Binyıl Kalkınma Hedefleri olarak isimlendirilen hedefler çerçevesinde 2015 yılına kadar yoksulluğun yarı yarıya azaltılması

hedeflenmiştir. Bununla birlikte beş yaş altı çocuk ölüm oranlarının azaltılması ve anne ölümlerini ¾ oranında azaltılması da hedeflenmiştir. Yine hedefler içinde herkesin temel eğitim alması ve eğitimde cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına da vurgu yapılmaktadır. Aynı zamanda salgın hastalıklarla mücadelenin artırılması yönünde de hedefler belirlenmiştir. Sonuç olarak Binyıl Kalkınma Hedefleri olarak isimlendirilen bu hedefleri şu şekilde özetlemek mümkündür (Atkinson, 2006: 327-328):

Şekil 2: Binyıl Kalkınma Hedefleri

HEDEF 1: Mutlak Yoksulluk ve Açlığı Ortadan Kaldırmak	1990 ile 2015 yılları arasında günlük geliri bir doların altında olan nüfusu yarıya indirmek. 1990 ile 2015 yılları arasında açlıkla karşı karşıya olan nüfusun oranını yarıya indirmek.
HEDEF 2: Herkesin Temel Eğitim Almasını Sağlamak	2015 yılına kadar dünyanın her yerindeki kız ve erkek çocukların, ilköğretimi eksiksiz olarak tamamlamasını sağlamak.
HEDEF 3: Kadınların Durumunu Güçlendirmek ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini	Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ilk ve orta öğretimde tercihen 2005 yılına kadar ve eğitimin her düzeyinde 2015 yılına kadar ortadan kaldırmak.
HEDEF 4: Çocuk Ölümlerini Azaltmak	1990 ve 2015 yılları arasında beş yaş altı çocukların ölümlerini 2/3 oranında azaltmak.
HEDEF 5: Anne Sağlığını İyileştirmek	1990 ile 2015 yılları arasında gebelik, doğum ve loğusalık sırasında meydana gelen anne ölümlerini 3/4 oranında azaltmak
HEDEF 6: HIV/AIDS Sıtma ve Diğer Salgın Hastalıların Yayılımını Durdurmak	2015 yılına gelindiğinde HIV/AIDS'in yayılımını durdurmuş olmak ve geriletmeye başlamak. 2015 yılına gelindiğinde sıtmanın ve diğer salgın hastalıkların yayılımını durdurmuş olmak ve geriletmeye başlamak.
HEDEF 7: Çevresel Sürdürülebilirliği Sağlamak	Sürdürülebilir kalkınma ilkelerini ülke politikaları ve programları bütünleştirmek ve çevresel kaynakların yok oluşunu tersine çevirmek. 2015 yılına kadar güvenli içme suyuna ve temel atık sistemine erişimi olmayan nüfusun oranını yarı yarıya azaltmak. 2020 yılına kadar gecekonduda yaşayan en az 100 milyon kişinin yaşamlarında belirgin bir iyileşmeyi sağlamak.
HEDEF 8: Kalkınma için Küresel Ortaklıklar Geliştirmek	Ticari ve finansal sistem geliştirmek. Denize kıyısı olmayan ülkelerin ve kalkınmakta olan küçük ada ülkelerinin özel ihtiyaçlarını ele almak. Kalkınmakta olan ülkelerin borç problemleri ile kapsamlı şekilde ilgilenmek.

Kaynak: *www.undp.org*, 2009

Görülüyor ki Binyıl Kalkınma Hedefleri, çevre ve kalkınma konularında küresel sermayeye yönelik bir vizyonun oluşmasında ve mevcut kalkınma politikalarının iyileştirilmesi bağlamında bir misyonun tespit edilmesinde önemli belirleyicilerdir (Thiesmeyer, 2009: 15). Diğer bir ifadeyle Binyıl Kalkınma Hedefleri uluslararası vizyonun belirlenmesinde, bu vizyonu gerçekleştirecek yaygın ve güçlü stratejik hedeflerin saptanmasında ve bunların uygulanmasında küresel değerlendirmelerin ve yerel saptamaların yapılmasında önemli birer yol haritası çizmektedirler (Bradbury, Clark, 2009: 391).

Küresel olarak belirlenmiş olsa da Binyıl Kalkınma Hedefleri ile yerel kalkınma arasındaki bağı göz ardı etmemek gerekir. Çünkü bu hedeflerin yerelleştirilmesiyle yerel kalkınmanın sağlanması hedeflenmektedir. Özellikle UNITAR'ın Yerel Kalkınma Programının temelinde bu hedefi gerçekleştirme yer almaktadır. Program, yerel otoriteler, sivil toplum, kalkınma ortakları ve özel sektör arasında kendi vizyonlarını ve kalkınma önceliklerini, yerel

koşullarını ve ihtiyaçlarını daha iyi yansıtacak şekilde güçlü ortaklıklar kurulmasını hedeflemektedir (*www.unitar.org*, 2009).

Ülkemizde yerel kalkınma ile ilgili çalışmalarda özellikle Yerel Gündem 21 Programından söz edilebilir. Programın III. Aşaması Binyıl Kalkınma Hedeflerinin ve yapılan zirve toplantılarında sıralanan değerlerin yerel düzeyde teşvik edilmesi ve somutlaştırılmasını kapsayan "Türkiye'de Yerel Gündem 21 Yönetişim Ağı Yoluyla BM Binyıl Bildirgesi Hedefleri ve Jonannesburg Uygulama Planının Yerelleştirilmesi" başlıklı proje, yerel kalkınma için önemli bir adımdır. Böylece "kentlerde yoksulluğun azaltılması", "yaşam kalitesinin arttırılması" ve "çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması" gibi çalışma alanları oluşturulmuştur. Son aşamada da yönetişim ağı aracılığıyla BM Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin Yerelleştirilmesi'ne yer verilmiştir. Bu proje ile Binyıl Kalkınma Hedefleri uygulamalarının yaygınlaştırılması hedeflenmiştir (*www.kentkonseyleri.net*, 2009).

Projede Binyıl Kalkınma Hedeflerine öncelik verilerek, hedeflere ulaşılması için yerel düzeyde eyleme geçilmesinin gerekliliğine vurgu yapılmış ve yerel yönetimlerin rolü üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda projenin hedefleri yerel kalkınma ile ilişkilendirilerek şu şekilde değerlendirilebilir (*www.kentkonseyleri.net*, 2009):

- Ulusal ve yerel düzeyde Binyıl Kalkınma Hedeflerinin yerelleştirmek ve hedeflere ulaşmada yerel yönetişimi teşvik etmek (bu amaçla "Kentimiz BM Binyıl Kalkınma Hedefleri'ni Destekliyor!" başlıklı bir kampanya başlatılması).
- Binyıl Kalkınma Hedefleri ile ilgili farkındalığı artırarak, yerel kalkınma konusunda yerel yönetimlerin ve kent halkının bilinç düzeyini artırmak
- Yerel yönetimlerin stratejik planlarında Binyıl Kalkınma Hedefleri ile bağlantılı hedeflere yer vermek ve yerel kalkınmanın gerçekleştirilebilirliğini bir strateji haline getirmek.
- Yerel yönetimlerin ve kent konseylerinin, Binyıl Kalkınma Hedeflerinin gerçekleştirilmesini izleme ve destekleme konusundaki kapasitelerini güçlendirmek böylelikle yerel kalkınmanın gerçekleştirilebilirliğini artırmak.
- Yerel Gündem 21 Programı kapsamında oluşturulan Kent Konseylerinin kapasitelerinin, yerel düzeyde etkin olarak Binyıl Kalkınma Hedeflerine odaklanacak şekilde geliştirmek, böylece yerel kalkınmadaki rolüne vurgu yapmak
- Kent konseyleri bünyesinde kurulan kadın, gençlik ve çocuk meclisleri ve çalışma grupları aracılığıyla Binyıl Kalkınma Hedefleri içinde yoksullukla mücadelede, kadınların toplumsal rollerinin güçlendirilmesinde, çocuk sağlığının iyileştirilmesinde yerel otoriteleri güçlendirmek ve yerel kalkınmanın yerel - merkez işbirliğinde gerçekleştirilmesini sağlamak

Bu hedefler çerçevesinde yerel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde kent konseylerinin rolünün giderek artan bir öneme sahip olduğu görülmektedir.

BİNYIL KALKINMA HEDEFLERİNİN UYGULANMASINDA KENT KONSEYLERİ

Kent konseyleri hususunda bu platformları etkisiz ve anlamsız girişimler olarak değerlendirenlerin yanı sıra, kent konseylerinin yerel katılımın teşvik edilmesi ve örgütlenmesinde, yerel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde çok önemli bir işleve sahip olduğu görüşünü destekleyenlerin sayısı giderek artmaktadır. Kent konseylerinin genel işlevi, kentteki tüm paydaşları bir araya getirerek, tüm kenti içine alan bir ortak akıl oluşturmak ve bu ortak aklın özellikle yerel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde kullanılmasını teşvik etmektir (Emrealp, 2005: 65).

Kent konseyleri, kentin çevre ve kalkınma önceliklerinin ve hedeflerinin saptanmasına ilişkin ortak bir vizyonun belirlenmesinde yönetişimci bir yaklaşım sergileyen yapılardır. Bu vizyonun gerçekleştirilmesinde, ilgili hedeflerin ve stratejilerin belirlenmesinde, yürütülmesinde ve sonuçta yerel kalkınmada önemli bir rol üstlenmektedirler. Kent konseyleri bu işlevini meclisleri ve çalışma grupları aracılığıyla gerçekleştirmektedir.

Kent konseylerinin amacı yerel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde ortak bir bilinç oluşturarak merkezi yönetim, yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları ve yerel halk arasında kurulacak işbirliği çerçevesinde yerel yönetişime dayalı bir kalkınma politikası oluşturmaktır. Oldukça önemli işlevlere sahip olan kent konseylerinin kuruluşu Belediye kanunun 76. maddesi ile düzenlenmiştir. Gerek Yerel Gündem 21 ortağı olan kentlerde gerekse ortak olmayan kentlerdeki kent konseyleri aracılığı ile Binyıl Kalkınma Hedeflerinin yerelleştirilmesi ve uygulamalarının yaygınlaştırılmasındaki başarılarının ölçülebilmesinde birtakım göstergeler belirlenmiştir. Bu göstergelerde öncelikle yapısal bir değerlendirme yapılmaktadır. Kent konseyinde görüşülen konuların belediye meclisi gündemine alınmış olması ve

hedef ile ilgili en az bir çalışma grubunun kurulmuş olmasına yer verilmektedir. Daha sonra işlevsel olarak değerlendirmeye yönelik göstergeler üzerinde durulmakta, hedefin gerçekleştirilmesi ve izlenmesi ile ilgili hususlar ele alınmaktadır. Bu göstergeler aşağıda özetlenmektedir (UCLG-MEWA, UNDP, 2008, s. 2-16):

Yoksullukla mücadele ve açlığı ortadan kaldırmak
-Hedef ile ilgili olarak kentteki yoksulluk haritasının çıkarılmasına ilişkin çalışmalar.
-Yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması/azaltılması konusundaki bilinç düzeyinin arttırılmasına yönelik yapılacak çalışmalar.
-Özel ilgi gerektiren gruplar başta olmak üzere, yerel düzeyde işsizliği azaltmaya ve istihdamı arttırmaya yönelik açılan kurslar.
-Yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması veya azaltılmasına yönelik hazırlanacak projeler.
-Hedefe ilişkin projelerin yer aldığı stratejik plan ve programlar.
-İhtiyaç sahiplerine sürekli veya belirli dönemlerde yapılan giyecek, yiyecek ve yakacak yardımları.

Herkesin temel eğitim almasını sağlamak
-Kız ve erkek çocukların, ilköğretimi eksiksiz olarak tamamlamasını sağlamak konusundaki bilinç düzeyinin arttırılmasına yönelik çalışmalar.
-İlköğretimde okullaşma oranının yükseltilmesine yönelik projeler.
-Genç nüfus içerisinde, okur-yazarlık oranının yükseltilmesine yönelik projeler.
-Özel ilgi gerektiren ve muhtaç çocuklara yönelik eğitim faaliyetleri.
-Okulların fiziksel durumlarının ve eğitim donanımlarının iyileştirilmesine katkı ve destekleyici çalışmalar.

Kadınların durumunu güçlendirmek ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak
-Kadınların toplumsal ve siyasal yaşamın her alanına katılımında fırsat eşitliği sağlanması.
-Kadınlara karşı yapılan her türlü ayırımcılığın ve aile içi şiddetin azaltılması hususunda bilinç düzeyini artırıcı çalışmalar.
-Kadınların ulusal ve yerel meclislerdeki temsil eşitsizliğinin giderilmesine yönelik çalışmalar.

Çocuk ölümlerini azaltmak ve anne sağlığını iyileştirmek
-Beş yaşın altındaki çocuklarda ölüm oranının azaltılması konusundaki bilinç düzeyinin arttırılması.
-Bebeklerin ve küçük çocukların temel hastalıklara karşı bağışıklık kazandırılmasına yönelik aşı kampanyaları.
-Anne sağlığı ile ilgili diğer çalışmaların tamamlayıcısı olarak kentte nitelikli temel sağlık hizmetlerine yönelik talebi ve bu hizmetlerin sunumunu artırmaya yönelik stratejilerin geliştirilmesi.
-Anne ölümlerinin azaltılmasına yönelik projeler.

Salgın hastalıklarla mücadele
-Salgın hastalıklar konusunda kapsamlı ve güvenilir bilgiye sahip olanların oranını yükseltecek çalışmalar.
-Bu konudaki bilinç düzeyinin arttırılmasına yönelik çalışmalar.

Çevresel sürdürülebilirlik
-Yerel halkın bilinç düzeyinin arttırılmasına yönelik çalışmalar.
-Sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin yerel politikalar ve programlarla bütünleştirilmesi ve çevresel kaynakların yok oluşunun tersine çevrilmesine yönelik projeler,
-Su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımına ve atık sistemlerinin iyileştirilmesine yönelik projeler
-Sağlıksız kentsel alanların iyileştirilmesine yönelik projeler.

Kalkınmada küresel ortaklıklar
-Gençler için uygun ve üretken iş imkanları yaratmak için stratejiler geliştirilmesi ve uygulanmasına yönelik projeler.
-Başta bilgi ve iletişim olmak üzere, yeni teknolojilerden yararlanmak için özel sektörle işbirliği yapılmasına yönelik projeler

Görülüyor ki kent konseylerinin varlığı; özellikle Binyıl Kalkınma Hedeflerinin kent konseyleri aracılığıyla yerelleştirilmesi, yerel halkın ihtiyaçlarının karşılanması, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, diğer bir ifadeyle insani kalkınmanın gerçekleştirilmesi bakımından önemlidir. Diğer yandan yoksullukla ve hastalıkla mücadele, açlığın

ortadan kaldırılması/azaltılması, sosyal yardım ve dayanışmanın artırılması ile sosyal kalkınma açısından önemlidir. Ayrıca istihdam olanaklarının artırılması, meslek edindirme kursları, ev kadınlarının el emeklerinin değerlendirilmesi ile birlikte kentsel yoksulluğun azaltılması, ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde de aktif rol almaktadır. Bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde sözü edilen sosyal, ekonomik, insani açıdan yerelin gelişmesi ve büyümesi anlamında yerel kalkınmadır. Çalışmanın bu bölümünde yerel kalkınmada ön plana çıkan eğitim, çevre, yoksulluk başlıkları çerçevesinde kent konseylerinin web siteleri ve yayınları aracılığıyla kamuoyuna sundukları etkinliklerinden örnekler verilerek Binyıl Kalkınma Hedeflerinin gerçekleştirilmesi bağlamında yerel kalkınmadaki rolleri ele alınacaktır.

KENT KONSEYLERİNİN YEREL KALKINMAYA KATKILARI

UNITAR'ın yerel kalkınma programında yer aldığı gibi yerel kalkınmanın gerçekleşebilmesinde Binyıl Kalkınma Hedeflerinin belirgin bir rolü bulunmaktadır. Ülkemizde Binyıl Kalkınma Hedeflerinin uygulanmasında, yerelleştirilmesinde, yaygınlaştırılmasında kent konseylerinin rolü giderek artmaktadır. Burada kent konseylerinin bu konuya ilişkin yürüttükleri çalışmalardan verilen örneklerle bu alandaki rollerinin bir değerlendirilmesi yapılmaktadır (*bursakentkonseyi,org.tr*, 2009; *izmir-yerelgundem21.org.tr*, 2009; *kutahya.bel.tr/yg21*, 2009; *mersin.bel.tr*, 2009; *sakarya.bel.tr*, 2009; *adanakentkonseyi.org.tr*, 2009; *antalyakentkonseyi.org*, 2009; *manisa.bel.tr/yg21*, 2009; *afyonkentkonseyi.org*, 2009; *batmankentkonseyi.org*, 2009; *mardin.bel.tr*, 2009; *edirnekentkonseyi.org*, 2009; Çukurçayır ve Eroğlu, 2009).

Mutlak yoksulluk ve açlıkla mücadele kapsamında özellikle Bursa Kent Konseyi'nce oluşturulan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Grubu açtığı sevgi mağazaları ve gıda bankası ile ihtiyacı olan kişilere giyecek ve yiyecek yardımı yapmaktadır. Ayrıca Bursa kent konseyinin kentin bir yoksulluk haritası çıkarması çalışmaları da bu anlamda önemlidir. İzmir Yerel Gündem 21 Kent Konseyi yoksullukla mücadele ile ilgili çalışmaların eşgüdümlü bir şekilde yürütülmesi ve etkinliklerinin artırılması için bütünleşik bir yönetim sergilemektedir. Bu da yürütülen çalışmaları bir arada değerlendirebilmek ve bu konuda farkındalığı artırmak adına yine başarılı bir faaliyet olarak değerlendirilebilir. Kütahya Kent Konseyi'nin Yoksullukla ve İşsizlikle Mücadele Derneği, bu konuda kurumsal bir yapılanmaya gidildiğini göstermektedir.

Yerel Gündem 21 Mersin Kent Konseyi'nin giyecek yardımı için yürüttüğü "Giymiyorsan Giydir" kampanyası, Sakarya Kent Konseyi'nin ihtiyacı olan öğrencilere yönelik eğitim için kullanılabilecekleri yardım çeklerinin verilmesi kent konseylerinin yoksullukla mücadelede yürütülen çalışmalar arasında gösterilebilir.

Kentteki dezavantajlı grupların topluma kazandırılması ve istihdam edilmeleri çerçevesinde Adana Kent Konseyi Çocuk Platformu, Adana Sanayi Odası ve Sokak Çocukları Derneği ile birlikte "Negatiften Pozitife Kaynak Projesi" kapsamında kentsel yoksullukla mücadelede uygulanabilir bir model sergilemiştir (Adana Kent Konseyi, 2007: 115-118). Yine bu alanda bir başka proje Antalya Kent Konseyi'nin "Engelleri Aşalım Projesi"dir. Projenin özel hedefi ailesinde engelli birey olan ve çalışmak zorunda kalan çocuk ve ailesinin desteklenerek yoksulluklarının azaltılması ve toplumla bütünleşmelerinin sağlanmasıdır. Ayrıca Antalya Kent Konseyi kente göç eden ailelerin bulunduğu mahallelerde ihtiyacı olan öğrencilerin okuldaki başarılarını artırılmasında destekleyici bir misyon üstlenmektedir. Aynı zamanda bu çocukların aile bireylerinin de meslek sahibi olmaları yolunda destek verilmektedir.

Aslında sosyal belediyecilik başlığı altında yürütülmekte olan bu faaliyetler, artık kent konseyleri aracılığıyla ve Binyıl Kalkınma Hedeflerinin yerelleştirilmesi ve yaygınlaştırılması bağlamında yürütülmektedir. Diğer hedeflerle karşılaştırıldığında uygulanabilirliği fazla olan bir hedeftir. Ancak 2015 yılına kadar yoksulluğun tamamen ortadan kaldırılmasının da çok mümkün olmadığının belirtilmesi gerekmektedir.

Temel eğitimin alınması ile ilgili olarak İzmir Yerel Gündem 21 Kent Konseyi Ulusal Eğitime Destek Kampanyası çerçevesinde çalışmalar yürütmüştür. Okullara maddi bakımdan destek olunması hususunda Manisa Kent Konseyi ihtiyacı olduğunu tespit ettiği okullara kitap yardımında bulunmuştur. Ayrıca Afyonkarahisar Kent Konseyi Eğitim ve İstihdam grubu tarafından kadınlara okuma-yazma kursu verilmiş, okur-yazar oranının artırılması ve herkesin eğitim alması yönünde faaliyetler yürütülmüştür.

Yerel kalkınmadaki en önemli başlıklarından kadınların toplumdaki rolünün güçlendirilmesi ve cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıyla ilgili olarak özellikle kadına şiddetin azaltılması ve şiddete uğrayan mağdur kadınların korunmasına ilişkin olarak kent konseylerinin yürüttükleri çeşitli çalışmalar göze çarpmaktadır. Batman Kent Konseyi şiddete maruz kalan kadınlar için bir kadın sığınma istasyonunun kurulma çalışmalarını başlatmıştır. Yine kadına yönelik şiddetin azaltılması ve mağdur kadınlar için Adana Kent Konseyi Kadın Meclisince yürütülen "Önce İnsan, Sonra Kadınım! Şiddet Mağdurları Sosyalleştirme" projesi Yerel Gündem 21-Yerel Projelere Destekleme Programı kapsamında desteklenmiştir. İzmir Yerel Gündem 21 Kent Konseyi toplumsal şiddet ve aile içi şiddet, kadın sığınma evlerinin yapılanması ve toplumsal bilinç oluşturma ile ilgili çeşitli bilinçlendirme toplantıları düzenlenmiştir. Yine Mardin Kent Konseyi ve Kadın Emeği Değerlendirme Vakfının işbirliğinde kadına karşı şiddet ile ilgili olara bir bilgilendirme toplantısı yapılmıştır. Ayrıca Adana Kent Konseyi Kadın Meclisi Eğitim ve İstihdam Kozası tarafından okullarda bu konularda seminer çalışmaları yürütülmüştür. Bu çalışmalar göstergeler arasında yer alan bilinçlendirme toplantıları bağlamında faaliyetler yürütüldüğünü göstermektedir. Bu etkinliklerin yanı sıra özellikle kadınların emeklerinin değerlendirilmesiyle yoksullukla mücadele kapsamında da faaliyetler yürütüldüğü görülmektedir. Afyonkarahisar Kent Konseyince kurulan Kadın El Emeği Satış Merkezi ihtiyaç sahibi kadınlara hizmet vermektedir. Ayrıca Manisa Kent Konseyi aracılığı ile kadın danışma ve dayanışma merkezi açılmıştır. Artvin Belediyesi Kent Konseyi Kadın Danışma ve Dayanışma Merkezinde bayanlara yönelik kurslar verilmektedir. Kadınların el ve ev işi ürünlerini satışa sunabilecekleri stantlar kurulmuştur. Sakarya Kent Konseyi tarafından mağdur kadınların el işlerini sergileyip satabilecekleri mekanlar kurulmuştur. Manisa Kent Konseyince kadınların ev ekonomisine katkıda bulunmalarını sağlamak üzere ev hanımlarına yönelik kurslar düzenlenmiştir.

Kadınların siyasetteki rollerinin artırılması yönündeki çalışmalara bakıldığı zaman kent konseyi kadın meclisleri kadın temsilcilerin sayılarının artması amacı ile imza kampanyası düzenlemişlerdir. Manisa Kent Konseyi, kadının siyasetteki rolü, duruşu ve bakış açısı ile ilgili kadın milletvekilleri, kadın meclis üyelerinin de katılımıyla paneller düzenlemiştir. Kadın ve siyaset konusunda Afyonkarahisar Kent Konseyi Kadın Meclisinin UNDP'ye hazırlamış oldukları projenin kabul edilmiş olması önemli bir gelişmedir.

Binyıl Kalkınma Hedeflerinin önemli başlıklarından biri olarak değerlendirilebilecek cinsiyet eşitliğinin sağlanması ile ilgili çalışmalar artarak devam etmektedir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi yerel kalkınma açısından da oldukça önemlidir. Zira sosyal kalkınmanın ve insani kalkınmanın gerçekleşmesi hususunda kadının toplumsal rolünün güçlendirilmesi oldukça önemli bir alanı oluşturmaktadır. Bu çalışmalar da gösteriyor ki bu alanda önemli faaliyetler yürütülmektedir ancak yerel kalkınmanın sürekliliği ve etkinliği açısından daha da artırılması gerektiğinin altı çizilmelidir.

21. yüzyılın gündeminde yer alan kalkınma ve çevre başlıklarını içeren bir başka hedef sürdürebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi bu bağlamda kentin doğal kaynaklarının, tarihi dokusunun korunması, kültürel mirasa sahip çıkılması ve bu konuda yerel halkın bilinçlendirilmesidir. Bu bağlamda Adana Kent Konseyince "Taşköprü Koruma-Kurtarma-Yaşatma ve Kent Kimliğine Kazandırma" projesi ile kültürel mirasa sahip çıkarak kentin tarihi dokusunun korunması hedeflenmiştir. Edirne Kent Konseyince Edirne'nin tarihi kimliğinin korunmasına yönelik faaliyetler yürütülmektedir. Ayrıca Edirne Kent Konseyi doğal kaynakların korunması yönünde onlarca sivil toplum kuruluşunun bir araya getirilmesiyle "Su Yaşamdır Platformu"nu oluşturulmasında yer almıştır. Yine Trakya'nın planlanması aşamasında yer almak ve Trakya'nın tarım, su ve sanayi alanlarında doğru planlanması için yerel halkın sesini ilgililere duyurmak amacıyla Trakya Kent Konseyleri Birliği kurulmasına öncülük etmiştir. Diğer yandan Antalya kent konseyi Altyapı Çalışma Grubu katı atık projesi ve içme suyu projeleri ile kentin alt yapısının güçlendirilmesi ve doğal kaynaklarının korunması yönünde çalışmalar yürütmektedir. İzmir Kent Konseyi tarafından katılımcı bir yönetim yaklaşımı izlenerek kent sorunları ve çözümlerine tüm ortakların katkılarının sağlanması istenmiştir. Ayrıca İzmir'de su kaynaklarının kullanımı ve sürdürülebilirliği ile ilgili çalışmalar kent konseyince yürütülmektedir.

Sivas Kent Konseyi tarafından ise Kentlilik Bilincini Geliştirme Çalışma Grubunun hazırladığı Çevre Temizliği Konulu proje değerlendirilmiş ve birçok (Kent Meydanı-Selçuk Parkı Düzenlemesi, Semt Pazarlarının Modernizasyonu, Yeni Terminal Binası gibi) kentsel dönüşüm projesi hayata geçirilmiştir. Tekirdağ Kent Konseyince tarihi evlerin restore edilmesi, çeşmelerde restorasyon ile tarihi dokunun korunması ve alt yapı çalışmalarının iyileştirilmesi yönünde faaliyetler yürütülmüştür. Adana Kent Konseyi Çevre Kozası ve Adana Sanayi Odası işbirliğiyle hazırlanan Çevre Projesiyle çevresel tehditlerin fırsatlara dönüştürülmesi amaçlanmış, "KOBİ'ler

İçin Sektörel Katı Atık Eğitimi" başlatılmış, kimya, plastik- kauçuk ve metal sektörlerinde faaliyet gösteren 30 küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşu görevlilerine atıkların kazanıma dönüştürülmesi konusunda eğitim verilmesi hedeflenmiştir.

Kent konseyleri kent halkının yaşam standartlarının iyileştirilmesi, yerel yönetişimin gerçekleştirilmesi ve yerel kalkınmanın sağlanmasına yönelik olarak Binyıl Kalkınma Hedefleri uygulamalarında önemli bir rol üstlenmektedir. Ancak bu çalışmaların yeterince yaygınlaşmamış olması, tüm kent konseylerinin bu sürece dahil olmaması, formalite icabı yapılan birtakım düzenlemeler bu alanda özellikle işlevsel olarak birtakım sorunların yaşandığını göstermektedir (Çukurçayır ve Eroğlu, 2009). Yerel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde gerçekte çok önemli bir rol üstlenmesine rağmen bu rolün yerine getirilmesindeki yetersizlikler kalkınmanın da önünde bir engel olmaktadır.

SONUÇ

Küreselleşme ile birlikte sınırların aşıldığı dünyanın giderek küçüldüğü günümüzde kalkınma ve çevre sorunları da tüm dünyayı ilgilendiren küresel sorunlar olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla BM tarafından yapılan dünya zirveleri, konferanslar ve toplantılarda bu sorunların çözümüne yönelik olarak kararlar alınmıştır. 2000 yılında toplanan binyıl zirvesinde de bu başlıkları içine alan binyıl bildirgesi üye ülkeler tarafından imzalanmıştır. Bu bildirgede ekonomik, sosyal, insani kalkınmaya yönelik olarak sekiz temel hedef Binyıl Kalkınma Hedefleri başlığı altında belirlenmiştir. Amaç yönetişimci bir yaklaşımla kalkınmanın sağlanabilmesidir. Bu hedefler eğitim, sağlık, cinsiyet eşitliği, açlık, yoksulluk, salgın hastalık gibi pek çok başlığı içermektedir. Tüm dünyada gerçekleştirilmesi istenilen bu hedeflerle daha çok yerelin kalkınması ve yerel halkın ihtiyaçlarının karşılanması ele alınmaktadır. Her ne kadar küresel olarak belirlense de çözüm öncelikle yerelde gerçekleştirilmelidir. Bu bağlamda söz konusu Binyıl Kalkınma Hedeflerinin yerelleştirilmesi ve yaygınlaştırılması gündeme gelmiştir.

Bu başlıkları içeren Yerel Gündem 21 yerel halkın katılımının artırılması, ihtiyaçlarının karşılanması, yerelde ekonomik, sosyal gelişmelerin sağlanması için ortak bir yönetim anlayışını beraberinde getirmektedir. Bu sürecin önemli belirleyicileri de Binyıl Kalkınma Hedeflerinin uygulamaları ile çizilen stratejilerdir. Hedeflerin uygulanmasında ise en önemli aktörler kent konseyleri olarak karşımıza çıkmaktadır demek çok yanlış olmayacaktır.

Kent konseyleri katılımcı yönetim anlayışı ve ortak bir vizyonun oluşturulmasında önemli bir rol üstlenmektedirler. Zira kent konseyleri yeni yönetim anlayışının da bir yansıması olarak katılımcı, şeffaf, hesap verebilir yönetimin sergilenmesinde anahtar oluşumlardır. Özellikle işlevleri açısından değerlendirildiğinde yerel halkın yaşam standartlarının iyileştirilmesi, kentte ortak bir vizyonun oluşturulması, kentlinin korunması, kentin doğal kaynaklarının sürdürülebilirliğinin sağlanması, kentte kadın, genç ve çocukların toplumsal rollerinin güçlendirilmesi, kentte paylaşma, dayanışma ve yardımlaşmanın artırılması gibi pek çok görevi yönetişimci bir yaklaşımla yerine getirmesi beklenmektedir. Bu beklentileri özetle yerel kalkınma başlığı altında da toplamak mümkündür. Öte yandan bu sayılan hususlar aynı zamanda Yerel Gündem 21 kapsamında da gerçekleştirilmesi istenilen hedeflerdir ve Binyıl Kalkınma Hedeflerinin yerelleştirilmesiyle birlikte bunların gerçekleştirilmesi yolunda önemli adımlar atılmaktadır. Yerel Gündem 21 planının 3. ve 4. aşamaları bu Binyıl Kalkınma Hedeflerinin uygulamalarının artırılması ve yaygınlaştırılması ile ilgili projeleri içermektedir. Bu bağlamda özellikle yerelin kalkınması hedeflenmektedir.

Bu çalışmada kent konseylerinin yürüttükleri faaliyetlerden örnekler verilerek yerel kalkınmadaki rolleri üzerinde durulmaktadır. Yürütülen faaliyetler özellikle kadınların toplumsal rollerinin güçlendirilmesi, açlık ve yoksullukla mücadele, eğitim olanaklarının artırılması ve sürdürülebilir kalkınmaya ilişkindir.

Bu faaliyetler değerlendirildiğinde bu alanda önemli adımlar atıldığını söylemekle birlikte bunların yeterli olmadığını da ifade etmek gerekir. Zira yasal olarak kurulması zorunlu kent konseylerinin her ne kadar yapısal olarak ortaya çıkmış olsa da işlevsel anlamda istenilen düzeye gelmediği görülmektedir. Bütün kentler göz önüne alındığında yürütülen faaliyetler bu anlamda yetersiz kalmaktadır.

Ancak diğer yandan bakıldığında uygulamalar sonucunda kadınlara ve gençlere yönelik meslek edinme kursları ile istihdam olanaklarının artırılması; okuma yazma kampanyaları ile okuryazar oranının artırılması; kadınların özellikle okuma yazma öğrenmelerinin teşvik edilmesi; kadınların ev ekonomisine katkıda bulunacak şekilde imkanların sunulması; anne ve çocuk sağlığı ile ilgili kampanyaların yürütülmesi; kentin tarihi dokusunun korunmasına ilişkin

projelerin hazırlanması; doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması; kentteki yaşam standartlarının artırılması çerçevesinde önemli uygulamalar da karşımıza çıkmaktadır.

Elde edilen bulgular ışığında bu yürütülen faaliyetlerin merkez-yerel yönetim, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve kent halkı arasındaki işbirliği ile gerçekleştirildiği düşünüldüğünde yerel yönetişim ağının kurulduğu görülmektedir. Bununla birlikte aslında gerçekleşen yerel kalkınmadır. Ekonomik, sosyal, insani ve sürdürülebilir kalkınma, yerel ölçekte ve katılımcı bir anlayışla birlikte gerçekleşmektedir. Bu bağlamda kent konseylerine düşen görev oldukça fazladır ve kent konseylerinin işlevselliğinin artırılması sadece yerel yönetişim olarak değil yerel kalkınmanın sağlanmasında da bir zorunluluktur demek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

ADANA KENT KONSEYİ (2007). **Adana Kent Konseyi Çalışma Raporu 2005-2007**, Adana Kent Konseyi Yayınları, Adana.

ATKINSON, A. B. (2006). *"Global Public Finance and Funding the Millennium Development Goals"*, **De Economist** 154, No. 3, 325-339

BRADBURY, J., CLARK J. (2009). *"The Millennium Development Goalposts: Researching the Score on and off the Field"*, **Journal of Health Management**, 11, 391, 391-404.
ÇUKURÇAYIR, M. A., EROĞLU, H. T. (2003). *"Klasik Yönetim Anlayışından Stratejik Yönetime: Strateji Geliştirme SWOT Analizi"*, Der. ÇUKURÇAYIR, M. A., **Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi**, Çizgi Kitabevi, Konya, 227-254.

ÇUKURÇAYIR, M. A., EROĞLU, H. T. (2009). *"Kent Yönetiminde Demokratik Bir Açılım Olarak Kent Konseyleri"*, Ed. GÖRMEZ K., ÖKMEN, M., **Yerel Yönetimlerin Güncel Sorunları**, Beta Yay., İstanbul, 225-247.

EMREALP, S. (2005). **Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler El Kitabı**, IULA-EMME (UCLG-MEWA) Yayını, İstanbul.

GAROFOLİ, G. (2002). *"Local Development in Europe: Theoretical Models and International Comparisons"*, **European Urban and Regional Studies**, 9, 225-239.

GÖYMEN, K. *"Yerel Kalkınma Önderi Ve Paydaşı Olarak Belediyeler"*, **https://research.sabanciuniv.edu/1427/1/KorelGoymen.pdf**

STEIN, A. (2001). *"Participation and sustainability in social projects: the experience of the Local Development Programme (PRODEL) in Nicaragua"*, **Environment&Urbanization**, Vol. 13 No. 1, 11-35.

THIESMEYER, L. (2009). *"What's Millennial about the MDGs? Discursive Boundaries of Public Health in Southeast Asia"*, **Journal of Health Management,** 11, 1, 15-33.

VAN BOEKEL, G., VAN LOGTESTIJN M., (2002). *"Applying the Comprehensive LED Approach: The Case of Mozambique"*, **Cooperative Branch International Labour Office**, Geneva, Switzerland,

UCLG-MEWA, UNDP (2008). **Türkiye Yerel Gündem 21 Programı Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin Yerelleştirilmesi Konusunda Kent Konseylerinin Rolü ve İşlevinin Değerlendirilmesine Yönelik Başarı Kriterleri ve Göstergeler**, UCLG-MEWA, UNDP Yayınları, İstanbul.

İNTERNET ADRESLERİ

www.unitar.org, 26.12.2009
http://www.kentkonseyleri.net, 27.12.2009
http://www.bursakentkonseyi,org.tr 29.12.2009

http://www.izmir-yerelgundem21.org.tr, 28.12.2009
http://www.kutahya.bel.tr/yg21, 29.12.2009
http://www.mersin.bel.tr, 29.12.2009
http://www.sakarya.bel.tr, 27.12.2009
http://www.adanakentkonseyi.org.tr, 30.12.2009
http://www.antalyakentkonseyi.org, 29.12.2009
http://www.manisa.bel.tr/yg21, 31.12.2009
http://www.afyonkentkonseyi.org, 29.12.2009
http://www.batmankentkonseyi.org, 20.12.2009
http://www.mardin.bel.tr, 20.12.2009
http://www.edirnekentkonseyi.org, 24.12.2009.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Köy Kanunu Tasarısı Taslağı Üzerine Bir Değerlendirme

Yakup Altan [1] Uysal Kerman [2] Mehmet Aktel [3]

Özet: Bu çalışmanın amacı, Köy Kanunu Tasarısı Taslağı ile 442 sayılı Köy Kanunu'nun karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Karşılaştırma köyün; tanımı ve özellikleri, kuruluşu, görev ve yetkileri, organları ve görevleri, personeli, mali yapısı, yerleşim planı ve birliklerle ilişkisi başlıkları üzerinden yapılmıştır. Taslak ile köyler nüfus esasına göre kademelendirilmekte; köy kurulması düzenlenmekte; köyün görevleri yeniden tanımlanmakta; köyün organları belirlenmekte; köylerin ihtiyaç halinde sözleşmeli personel istihdam edebilecekleri belirtilmekte; köylerin mali yapısı güçlendirilmekte; birliklerle ilgili ayrıntılı bir düzenlemeye gidilmekte; köy yönetimlerine genel düzenleme ve idari yaptırım yetkisi tanınmakta ve geri çağırma uygulaması yerel yönetim mevzuatına dâhil edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Köy, Köy Kanunu, Yerel Yönetim, Köy Kanunu Tasarısı Taslağı.

An Assessment on The Village Draft Bill

Abstract: The aim of this study is to analyze Village Draft Bill and the Village Law no. 442 comparatively. The comparison was made in terms of definition of village, its characteristics, foundation, functions and powers, bodies and duties, staff, financial structure, settlement plan and relations with unions. By the draft, villages are echeloned on the basis of population, foundation of villages is regulated, and functions of village are redefined; its bodies are determined, it is stated villages employ contract worker if it is needed, financial structure of villages is consolidated, detailed legal arrangements for unions are made, administrative sanctions and general arrangement authorization is given to village administrations and recall is attached to legislation of local administration.

Keywords: Public Administration, Village, Village Law, Local Administration, The Village Draft Bill.

GİRİŞ

Türkiye'deki yerel yönetim birimleri içinde nüfus itibariyle en küçük, tarihsel açıdan en eski[4] ve sayıca en fazla olan yerleşim birimi köylerdir (Gözler, 2008: 200). 2009 yılı itibariyle 34.146 köy bulunmaktadır. Köylerde yaşayan nüfus Cumhuriyet'in ilanından günümüze sürekli bir düşüş eğilimi göstererek, 2008 yılı sonu rakamlarına göre il ve ilçe merkezlerinde yerleşik nüfus 53.611.723, köylerde ise 12.047.755 olarak tespit edilmiştir (TÜİK, 2009).

İl özel idareleri ve belediyeler Tanzimat dönemi reformlarıyla Türk yönetim yapısına girerken, köy ise toplumun siyasi, sosyal ve idari ihtiyaçlarının doğal bir sonucu olarak daha önceden ortaya çıkmıştır. Köyler, Tanzimat'la birlikte diğer yerel yönetim birimlerinin oluşturulması sırasında yeniden ele alınmış (Eryılmaz, 1997: 199; Nadaroğlu, 1989: 343), 1864 ve 1871 Nizamnameleri ile yeni bir statüye kavuşturulmuştur (Ortaylı, 2000: 111-112). Yapılan bu düzenlemelerde köye tüzel kişilik tanınmamıştır (Gözübüyük, 2008: 214; Eryılmaz, 1997: 56).

1864 Nizamnamesi ile Osmanlı İmparatorluğu vilayet, liva (sancak), kaza, ve karye (köy) olmak üzere yeni yönetsel birimlere ayrılmıştır. Nizamname'ye göre, köy yönetiminin başı muhtardır ve her köyde, dini açıdan her cemaat için seçimle gelen iki muhtarın bulunması öngörülmüştür. Ancak, bir cemaat yirmi haneden az olduğunda yalnız bir

[1] Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü.
[2] Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü.
[3] Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü.
[4] Daha ayrıntılı bilgi için bkz. SOYSAL, M. (1967). **Local Government in Turkey**. Ankara: TODAİE.

muhtar seçilecektir (Tuna Vilayeti Nizamnamesi[5] 58. md.). Nizamname'de her köyde bir belediye örgütünün kurulması (4. md.); bekçi, korucu ve köy zabıtası bulunması (61. md.); her cemaat için en fazla 12 en az 3 kişiden meydana gelen bir ihtiyar meclisinin oluşturulması (62. md.) düzenleme altına alınmıştır.

1871 Nizamnamesi[6], vilayet, liva (sancak), kaza, nahiye ve köy yönetimini ayrıntılı bir şekilde düzenlemiş, köyler seçimle gelen muhtarlar tarafından yönetilen en küçük yönetsel birim olarak ele alınmıştır (Seyitdanlıoğlu, 1996: 90-91). Nizamname'de köy muhtarı ve ihtiyar meclisinin görevleri açıkça belirlenmiştir (60. md; 107. md.).

1864 ve 1871 Nizamnameleriyle oluşturulan bu yapı, 1913 yılında çıkarılan İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkati'ne kadar devam etmiştir. 1913'deki bu düzenleme ile 1864 ve 1871 Nizamnameleri yürürlükten kaldırılmıştır. Bu gelişme sonrası köyler, 1924 yılına kadar yasal dayanaktan yoksun kalmış, ancak hükümet izniyle görevlerine devam etmiştir (Eryılmaz, 1997: 56).

Cumhuriyet'in ilanından sonra 18 Mart 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu[7] kabul edilmiştir. 442 sayılı Köy Kanunu, önceki düzenlemelerin aksine köyü ilk defa kamu tüzel kişiliği olan bir yerel yönetim birimi olarak düzenlemiştir (Keleş, 1994: 153; Kavruk, 2004: 60). Kanun, açık ve sade bir dille yazılmasının yanısıra, ileri bir mali özerklik anlayışını da (köy yönetimlerine yerel vergi salabilme –salma- ve toplama yetkisinin verilmesi) beraberinde getirmiştir (İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, 1998: 150).

Köylerin yönetiminde önemli fonksiyonlar üstlenen Köy Kanunu, günümüze kadar bazı değişikliklere uğrasa da yürürlükte kalmıştır. Ancak, değişen koşullar karşısında Kanun'un yetersiz kaldığı da bütün kesimlerce kabul edilmektedir.

Yerel yönetim birimlerinden belediye ve il özel idarelerinin hukuki yapıları, 2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 2005 yılında yürürlüğe giren 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler sonrası, köylerin de yerel yönetim reformları içerisine dâhil edilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Bu bağlamda, köylerle ilgili yeni bir yasal düzenleme yapılması amacıyla İçişleri Bakanlığı bünyesinde "Köy Kanunu Hazırlama Grubu" oluşturulmuş ve 2008 yılında merkezi ve yerel yönetim temsilcilerinin ve öğretim üyelerinin katıldığı geniş kapsamlı bir "Köy Kanunu Çalıştayı" düzenlenmiştir. Çalıştay sonrası hazırlanan "Köy Kanunu Tasarısı Taslağı"[8], İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'nün internet sitesinde yayınlanmış, kurumların ve kamuoyunun görüşlerine açılmıştır.

Köy Kanunu Tasarısı Taslağı'nın genel gerekçesinde, Türk kamu yönetiminde kapsamlı bir reform çalışması başlatıldığı ve bu çerçevede büyükşehir belediyelerine, belediyelere ve il özel idarelerine ilişkin yasal düzenleme çalışmalarının tamamlandığı; bu yasal düzenleme çalışmalarıyla merkezi yönetim tarafından yürütülen yerel nitelikli kamusal hizmetlerin yerel yönetimlere devrinin sağlandığı; böylece hem bu alanı düzenleyen temel mevzuatın çağdaş esaslara göre yenilendiği hem de yerel yönetim sisteminin uluslararası normlara ve özellikle de Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na uyumunun sağlandığı; bu sürecin eksik kalan tek boyutunun köy yönetimleri olduğu; 1924 yılı koşullarında tanımlanan köy yönetiminin görevlerinin de kentleşme, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelere paralel olarak anlamını ve önemini yitirdiği; belirtilen sebeplerle 442 sayılı Köy Kanunu'nun köklü bir değişime tabi tutulmasının zorunlu olduğu vurgulanmaktadır.

---

[5] Nizamname için bkz. SEYİTDANLIOĞLU, M. (1996). *"Yerel Yönetim Metinleri (III) Tuna Vilayeti Nizamnamesi"*, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 5, Sayı 2, Mart, ss. 67-81.

[6] Nizamname için bkz. SEYİTDANLIOĞLU, M. (1996). *"Yerel Yönetim Metinleri (VI): 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri"*, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 5, Sayı 5, Eylül, ss. 89-103; SEYİTDANLIOĞLU, M. (1996). *"Yerel Yönetim Metinleri (VII): 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri"*, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 5, Sayı 6, Kasım, ss. 89-99.

[7] 18.03.1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu, 07.04.1924 tarih ve 68 sayılı Resmi Gazete.

[8] Köy Kanunu Tasarısı Taslağı için bkz. http://www.mahalli-idareler.gov.tr/Home/Dokumanlar/koy_kanunu_tasarisi_taslagi.doc. 10.01.2010.

Yakup Altan
Uysal Kerman
Mehmet Aktel

Bu çalışmada, Köy Kanunu Tasarısı Taslağı ile 442 sayılı Köy Kanunu karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Karşılaştırma köyün tanımı ve özellikleri, kuruluşu, görev ve yetkileri, organları ve görevleri, personeli, mali yapısı, yerleşim planı ve birliklerle ilişkisi başlıkları üzerinden yapılacaktır.

442 SAYILI KÖY KANUNU İLE KÖY KANUNU TASARISI TASLAĞI'NIN KARŞILAŞTIRILMASI

442 sayılı Köy Kanunu ile yeni Köy Kanunu Tasarısı Taslağı biçimsel olarak karşılaştırıldığında; 442 sayılı Kanun'un 10 fasıl, 97 madde, 18 ek madde ve 1 geçici maddeden; Taslağın ise 5 kısım, 55 madde ve 1 geçici maddeden oluştuğu görülmektedir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. İki Kanun'un Biçimsel Karşılaştırması

442 Sayılı Köy Kanunu	Köy Kanunu Tasarısı Taslağı
BİRİNCİ FASIL: (1-11 md.)	**BİRİNCİ KISIM:** Genel Hükümler **Birinci Bölüm:** Amaç, Kapsam ve Tanımlar (1-3 md.) **İkinci Bölüm:** Köylerin Kuruluşu ve Sınırları (4-10 md.) **Üçüncü Bölüm:** Köyün Görev ve Yetkileri (11. md.)
İKİNCİ FASIL: Köy İşleri (12-14 md.)	
ÜÇÜNCÜ FASIL: İmece ve Köy Parası (15-19 md.)	**İKİNCİ KISIM:** Organlar **Birinci Bölüm:** Köy Meclisi (12-20 md.) **İkinci Bölüm:** Muhtar (21-26 md.) **Üçüncü Bölüm:** Organlara İlişkin Ortak Hükümler (27-30 md.)
DÖRDÜNCÜ FASIL: Köy Muhtarının ve İhtiyar Meclisi Azalarının Seçilme Yolu (20-33 md.)	
BEŞİNCİ FASIL: Muhtarın Göreceği İşler (34-48 md.)	**ÜÇÜNCÜ KISIM:** Personel ve Mali Hükümler **Birinci Bölüm:** Köy Personeli (31- 32 md.) **İkinci Bölüm:** Gelir ve Giderler 33- 34 md.) **Üçüncü Bölüm:** Köy Bütçesi ve Denetim (35- 37 md.) **Dördüncü Bölüm:** Diğer Mali Hükümler (38- 40 md.)
ALTINCI FASIL: İhtiyar Meclislerinin Göreceği Davalar (49-56 md.)	
YEDİNCİ FASIL: Davaların Nasıl Görüleceği (57-67 md.)	**DÖRDÜNCÜ KISIM:** Yenileme Planı ve Köy Yerleşim Alanı **Birinci Bölüm:** Kırsal Alan Yenileme Planı (41. md.) **İkinci Bölüm:** Köy Yerleşim Planı (42. md.)
SEKİZİNCİ FASIL: Köy Korucuları ve Göreceği İşler (68- 82 md.)	
DOKUZUNCU FASIL: Köy İmamları (83-86 md.)	**BEŞİNCİ KISIM:** Çeşitli ve Son Hükümler **Birinci Bölüm:** Çeşitli Hükümler (43- 51 md.) **İkinci Bölüm:** Değiştirilen, Yürürlükten Kaldırılan ve Uygulanmayacak Hükümler (52- 55 md.- 1 Geçici Madde)
ONUNCU FASIL: Müteferrik maddeler (87-97 md.-Ek Maddeler 1-18 md.- 1 Geçici Madde)	

Her iki metnin düzenlediği konular benzer olmakla birlikte, taslağın madde sayısının az olduğu, ancak konuları birbirinden ayrı ve sistematik biçimde ele aldığı görülmektedir.

Köyün Tanımı ve Özellikleri

442 sayılı Köy Kanunu'nda köy, nüfus, yerleşim ve yönetsel özellikleri açısından üç farklı şekilde tanımlanmıştır. Kanun, nüfusu 2000'den az olan yerleşim yerlerini köy olarak tanımlamakta (1. md.), nüfusu 150'den az olan yerleşim yerlerinde Köy Kanunu'nun uygulanamayacağını (89. md.) belirterek bir alt sınır tespit etmektedir.

Taslakta köye ilişkin tanımlama tek maddede verilmiş (3/a md.), nüfus esasına göre de köyler kademelendirilmiştir (4. md.). Buna göre, nüfusu 1501'den yukarı olan köyler 1. grup, nüfusu 251'den 1500'e kadar olan köyler 2. grup ve nüfusu 250'ye kadar olan köyler ise üçüncü grup köyler şeklinde gruplandırılmıştır. Nüfus kriteri ile ilgili olarak Taslağın 4. maddesinde herhangi bir alt eşik belirtilmemiş olmasına rağmen, 5/5 maddesinde ayrılmayla kurulacak köylerin nüfusunun en az 250 olması gerektiği ifade edilmiştir. Yine Taslağın 5/6 maddesinde de ayrılma suretiyle köy kurulması halinde ayrılınan köyün nüfusunun 250'nin, belediyenin nüfusunun ise 5000'in altına düşmemesi zorunluluğu getirilmiştir. Bu düzenleme 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 4. maddesinde belirtilen "Nüfusu 5.000 ve üzerinde olan yerleşim birimlerinde belediye kurulabilir" hükmü ile uyumludur.

Tablo 2. Köyün Tanımı ve Özellikleri

442 Sayılı Köy Kanunu	Köy Kanunu Tasarısı Taslağı
- Nüfusu 2,000'den aşağı yurtlara köy denir (1. Md.) - Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler (2. md.) - Köy, bir yerden bir yere götürülebilen veya götürülemeyen mallara sahip olan ve işbu kanun ile kendisine verilen işleri yapan başlı başına bir varlıktır (7. md.) - İşbu Köy Kanunu kadın ve erkek nüfusu yüz elliden yukarı olan köyler içindir (89. md.)	- Köy: Sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan, karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, kamu tüzel kişiliğine sahip, ibadethane, okul, otlak, yaylak, mera, baltalık gibi orta malları bulunan, bağ ve bahçeleriyle birlikte insanların toplu ve dağınık evlerde oturdukları yerleşimleri ifade eder (3/a md.) - Köyler nüfuslarına göre, a) Nüfusu 1501'den yukarı köyler birinci grup, b) Nüfusu 251'den 1500'e kadar olan köyler ikinci grup, c) Nüfusu 250'ye kadar olan köyler üçüncü grup köyler olarak gruplandırılmıştır (4. md.)

Taslağın genel gerekçesinde köylerin kademelendirilmesinin nedeni olarak, nüfusu az olan köylerle nüfusu çok olan köylerin gereksinimlerinin birbirinden farklı olduğu ve bu sebeple köyleri tek tip yönetsel model ile açıklamanın çeşitli sorunlara yol açtığı gösterilmektedir. Kademelendirme, ölçek ekonomilerinden yararlanarak köy yönetimlerinin idari ve mali kapasitelerinin artırılmasını amaçlamaktadır. Küçük köylerde ise köylere hizmet götürme birliklerinin işlevsel hale getirileceği belirtilmektedir.

Köyün Kuruluşu

442 sayılı Köy Kanunu'nda köy kurulması ile ilgili her hangi bir hüküm yer almamaktadır. Köylerin kurulma koşulları, 11.05.1988 tarih ve 19811 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Sınır Anlaşmazlığı, Mülki Ayrılma ve Birleşme ile Köy Kurulması ve Kaldırılması Hakkında Yönetmelik"te belirlenmiştir. Taslak, bu yönetmelik ile uyumludur. Taslağın 5. maddesinde köylerin kurulmasında uyulacak ölçütler ve yöntem sıralanmıştır. Taslakta ayrıca, olağanüstü ve mücbir sebeplerle İçişleri Bakanlığı kararıyla köy kurulabileceği de belirtilmektedir.

Tablo 3. Köyün Kuruluşu

442 Sayılı Köy Kanunu	Köy Kanunu Tasarısı Taslağı
- Her hangi bir hüküm yok	-Köy kurulmasında coğrafi, ekonomik, sosyal şartlar ile nüfus ve kamu hizmetlerinin gerekleri göz önünde bulundurulur (5/1 md.) -Köy; köy veya belediyelerin bazı kısımlarının bulundukları idari birimden ayrılarak kendi aralarında birleşmesi ya da iki veya daha fazla köyün kendi aralarında veya belediyelerin bazı kısımları ile birleşmesi yoluyla kurulur (5/2 md.) -Köy, kayıtlı seçmenlerin en az yarısından bir fazlasının mahallin en büyük mülki idare amirine yazılı başvurusu veya valinin doğrudan talebi üzerine yapılan halk oylamasıyla, valinin teklifi ve İçişleri Bakanlığının kararıyla kurulur (5/3 md.) -Çeşitli olağanüstü ve mücbir sebeplerle İçişleri Bakanlığı kararıyla köy kurulabilir (5/4 md)

Köyün Görev ve Yetkileri

442 sayılı Kanun'da köyün görevleri "Köy İşleri" başlığı altında, zorunlu ve isteğe bağlı görevler olarak düzenlenmiştir (12. md.). Sağlık, temizlik, yol, su, ağaçlandırma gibi görevler köyün zorunlu görevleri; çamaşırlık, pazaryeri, çarşı yapımı, berber ve nalbant yetiştirilmesi gibi görevler ise isteğe bağlı görevleri arasında sayılmıştır. Bu görevlerin önemli bir bölümü (devlet parasını kıymetinden aşağı aldırmamak, berber, nalbant ve ayakkabıcı yetiştirmek) günümüz koşullarında anlamını yitirmiştir.

Köy Kanunu Tasarısı Taslağı'nda ise köyün görevleri "Köyün Görev ve Yetkileri" başlığı altında tek bir maddede 23 ayrı görev olarak belirtilmiştir (11. md.). Yol, su ve kanalizasyon gibi tesislerin bakımı, onarımı ve işletilmesi; çevrenin korunması; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım faaliyetleri ile spor faaliyetleri düzenlenmesi; personel istihdamı bu görevler arasındadır. Taslakta belirtilen bu görevlerin tamamının birinci grup köyler tarafından yerine getirileceği belirtilirken, ikinci ve üçüncü grup köyler bazı görevlerden muaf tutulmuştur (11/2 md.).

Tablo 4. Köyün Görev ve Yetkileri

442 Sayılı Köy Kanunu	Köy Kanunu Tasarısı Taslağı
-Köye ait işler ikiye ayrılır (12. md.): 1 - Mecburi olan işler (37 ayrı görev -13. md.) 2 - Köylünün isteğine bağlı olan işler (32 ayrı görev- 14. md.)	- Köyün görev ve yetkileri- (23 ayrı görev- 11/1 md.)

Köyün Organları ve Görevleri

442 sayılı Köy Kanunu'nda köyün organları köy derneği, köy muhtarı ve ihtiyar meclisinden oluşurken (20. md.), taslakta ise köy meclisi ve muhtardan oluşmaktadır (12. md.). Taslak, 442 sayılı Kanun'da var olan "köy derneği"ne yer vermeyerek farklı bir düzenleme öngörmektedir. 442 sayılı Köy Kanunu'nda köy derneğinin görevleri; köy muhtarını ve ihtiyar meclisi üyelerini seçmek (20. md.), muhtarın ücretini belirlemek (19. md.), köy imamını tayin

etmek (83. md.) ve yapılması köylünün isteğine bağlı olan işlerin mecburi işler arasına alınmasına karar vermek (12. md.) olarak belirlenmiştir. Ancak uygulamada, köy imamlarının 22.06.1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun (29. md.) ile Diyanet İşleri Başkanlığı'na bırakılması, 29.08.1977 tarih ve 2108 sayılı Muhtar Ödenek ve Sosyal Güvenlik Yasası ile de muhtarlara devletçe maaş bağlanması gibi sebeplerle köy derneğinin neredeyse işlevini tamamen yitirdiği görülmektedir (Kavruk, 2004: 72). Taslağın genel gerekçesinde ve madde gerekçesinde de (12. md.) köy derneğinin işlevini yitirdiği için kaldırıldığı, ihtiyar meclisinin adının da 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'na paralel olarak köy meclisi adını aldığı ifade edilmektedir (12. md. gerekçesi).

Köyün organları ve yapısı bakımından Taslağın getirdiği bir diğer değişiklik de köy meclisi üyeleri konusundadır. 442 sayılı Köy Kanunu'nda köy imamı ile köy öğretmeni veya başöğretmen köy ihtiyar meclisinin doğal üyeleri olarak sayılırken, Taslak bu görevlileri köy meclisinin üyeleri arasına almamış, köy meclisinin tamamen seçilmiş üyelerden oluşacağını belirtmiştir (13. md.).

Tablo 5. Köyün Organları

442 Sayılı Köy Kanunu	Köy Kanunu Tasarısı Taslağı
- Köy derneği - Köy muhtarı - İhtiyar meclisi (20. md.)	- Köy meclisi - Muhtar (12. md.)

Mevcut Köy Kanunu'nda ihtiyar meclisinin görev ve yetkileri 43 ilâ 48'inci maddeler arasında belirlenmiştir. Bu görevler arasında, imece ve salmaya karar vermek, muhtarın harcamalarını denetlemek, köy bütçesini kabul etmek, kamulaştırma kararı vermek ve imeceye katılmayanlara para cezası vermek yer almaktadır. Taslakta köy meclisinin görev ve yetkileri 14. maddede düzenlenmiştir. Bu görevler: bütçe ve kesin hesabı kabul etmek; taşınmaz mal alımına, satımına, takasına, tahsisine, tahsis şeklinin değiştirilmesine ve süresi on yılı geçmemek üzere kiralanmasına karar vermek; köy adına yapılacak kamulaştırmalar için kamu yararı kararı almak; şartlı bağışları kabul etmek; köy tarafından kullanıma sunulan mal ve hizmetlerin ücret tarifesini belirlemek; köy bağlısı, meydan, yol, sokak, cadde ve benzeri yerlere ad vermek; şebekeli içme suyu olan köylerde, her konut için su sayacı takılması zorunluluğu getirilip getirilmeyeceğine karar vermek; diğer mahallî idarelerle birlik kurulmasına, kurulmuş birliklere katılmaya veya ayrılmaya karar vermek; köye ait taşınmazları, aslî görev ve hizmetlerinde kullanılmak üzere bedelli veya bedelsiz olarak İl özel idaresi ve köylere hizmet götürme birliklerine devir veya süresi yirmi beş yılı geçmemek üzere tahsise karar vermek; köyü ilgilendiren önemli işlerin karara bağlanması için tüm seçmenlerin görüş ve düşüncelerini tespit etmek amacıyla kamuoyu yoklaması ve araştırması yapmaktır. Belirtilen görevler incelendiğinde, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda belirtilen belediye meclisinin görev ve yetkileriyle (18. md.) yaklaşık olarak benzer bir düzenleme olduğu görülmektedir.

442 sayılı Köy Kanunu'nda muhtarın görevleri devlet işleri ve köy işleri olmak üzere iki başlık altında düzenlenmiştir (35. md.). Bu durum, muhtarın hem köy idaresinin başı, hem de köyde devletin temsilcisi olmasının bir sonucudur (Gözler, 2008: 203). Muhtarın göreceği devlet işleri 16 ayrı görev (36. md.), köy işleri ise 7 ayrı görev (37. md.) olarak belirtilmiştir. Devlet işlerinden bazıları, hükümet tarafından bildirilecek kanunları, nizamları köy içinde ilan etmek ve halka anlatmak ve kanunlar, nizamlar, talimatlar, emirler ile kendisine verilecek işleri görmek; köyde asayişi korumak; salgın ve bulaşıcı hastalıkları günü gününe hükümete haber vermek; asker toplamak, bakaya ve kaçakları hükümete haber vermek; mahkemelerden gönderilen celpname ve her türlü tezkere ve hükümleri lazım gelenlere bildirerek istenilen işleri yapmak ve mahkeme mübaşirine ve jandarmaya vazifesinde kolaylık göstermektir. Köy işlerinden bazıları ise, ihtiyar meclisi ile görüştükten sonra köylüyü işe çağırmak; ihtiyar meclisi kararı ile köy işlerine harcanacak parayı toplamak ve harcanması için emir vermek; köy işlerinde hem davacı, hem hasım olarak mahkemede bulunmaktır. Taslakta muhtarın görevleri, devlet işleri ve köy işleri şeklinde bir ayrıma tabi tutulmadan tek başlık altında toplanmıştır (22. md.- 18 ayrı görev). Bu görevlerden bazıları, köy tüzel kişiliğinin başı sıfatıyla, davacı veya davalı olarak yargı yerlerinde, resmi dairelerde ve törenlerde köyü temsil etmek veya ettirmek; nikâh kıymak; köy organlarına başkanlık etmek; köyün taşınır ve taşınmaz mallarını idare etmek; kamulaştırma kararlarını uygulamak; taşınmaz mal satımına, trampasına ve tahsisine ilişkin meclis kararlarını uygulamak; süresi üç yılı geçmemek üzere kiralanmasına karar vermek; köy meclisinin kararlarını uygulamak; köy meclisinin kararına istinaden köy adına sözleşme yapmak; köyde çalışacak personeli görevlendirmek ve bunlarla sözleşme yapmaktır.

Köy Personeli

Köy personeli konusu 442 sayılı Kanun'da ayrı bir başlık altında düzenlenmemiş olmakla birlikte Kanun'un 68 ilâ 82. maddeleri arasında köy korucusundan, 83 ilâ 86. maddeleri arasında köy imamından ve 39. maddesinde de köy kâtibinden bahsedilmektedir. Köy öğretmeni de yasada ihtiyar meclisinin doğal üyesi olarak belirtilmekte, ancak merkezi yönetimin personeli olması sebebiyle köy personeli arasında kabul edilmemektedir. Yine köy imamı, 22.06.1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun (29. md.) ile merkezi idarenin personeli haline gelmiştir. Son olarak köy kâtibi Kanun'da zorunlu olarak bulundurulması gereken personel şeklinde belirtilmemiş, köyde kâtip bulunmazsa yazıların köy öğretmeni ve imam tarafından yazılabileceği ifade edilmiştir (39. md.).

Taslakta ise köy personeli, ayrı bir başlık altında düzenlenmiştir (31. md.). Buna göre, köyler ihtiyaç halinde mimar, mühendis, veteriner, teknisyen, tekniker, köy kâtibi, bekçi, işçi ve çoban istihdam edebilecektir. Belirtilen personel, İş Kanunu hükümlerine göre yıllık veya kısmi zamanlı sözleşme ile çalıştırılabilecektir. Bunlardan köy bekçisinin görev ve yetkileri Taslağın 32. maddesinde belirtilmiştir.

Tablo 6. Köy Personeli

442 Sayılı Köy Kanunu	Köy Kanunu Tasarısı Taslağı
- Köy korucusu (68-82. md.) - Köy imamı (83-86. md.) - Köy katibi (39. md.)	- İhtiyaç halinde köylerde; mimar, mühendis, veteriner, teknisyen, tekniker, köy kâtibi, bekçi, işçi ve çoban İş Kanunu hükümlerine göre yıllık veya kısmi zamanlı sözleşme ile çalıştırılabilir (31/1 md.).

Köyün Mali Yapısı

442 sayılı Köy Kanunu'nda köyün gelirleri 15 ilâ 19. maddeler arasında imece, salma ve para cezaları, emlak ve arazi gelirleri, harçlar vb. gelirler olarak belirtilmiştir. Köyün giderleri ise Kanun'un 18. maddesinde köylünün isteğine bağlı olmayan ve köylünün isteğine bağlı olan giderler şeklinde ifade edilmiştir. İsteğe bağlı olmayan giderler arasında, köy muhtarının köy derneğince kesilen aylık veya seneliği; varsa kâtip aylığı; köy adına yazılı veya vakıf, emlak ve arazinin vergi ve başka masrafı; köyün zorunlu işlerine gerekli olacak paralar; isteğe bağlı iken zorunlu yapılan işlerde kullanılacak paralar; köy işine bakacak adamların aylığı sayılmaktadır (19. md.). Bu giderler arasında yer alan köy muhtarının aylık veya seneliği, 29.08.1977 tarih ve 2108 sayılı Muhtar Ödenek ve Sosyal Güvenlik Yasası ile muhtarlara devletin maaş bağlamasıyla, köyün gideri olmaktan çıkarılmıştır.

Taslak'ta köyün gelirleri 33. maddede, giderleri ise 34. maddede düzenlenmiştir. Köyün gelirleri, genel bütçe vergi gelirlerinden binde beşi oranında ayrılacak pay; bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşları tarafından gönderilen tahsisli ödenekler hariç, il özel idarelerinin gerçekleşen en son yıl bütçe gelirlerinin yüzde biri oranında ayrılacak pay; kamu kurum ve kuruluşlarından proje karşılığı veya karşılıksız aktarılan her türlü kaynak; taşınmaz ve kira gelirleri; ücret tarifelerinden elde edilen gelirler; faiz ve ceza gelirleri; bağış ve yardımlar ve diğer gelirlerdir (33/1 md). Taslak köyün gelirleri açısından önemli bir yenilik getirerek, imece ve salmaya yer vermemiş, köy yönetimlerine nüfuslarıyla orantılı olarak genel bütçeden ve il özel idarelerinin bütçe gelirlerinden pay ayrılacağını belirtmiştir. Bu düzenleme 1982 Anayasası'nın 127. maddesinde belirtilen mahalli "……idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır." hükmünün köy yönetimleri açısından hayata geçirilmesidir. Tasarı yasalaştığı takdirde, belediye ve il özel idareleri gibi köylere de merkezi bütçeden pay ayrılarak köylerin mali yapısı güçlendirilecektir.

Taslakta köyün giderleri olarak, köy binaları, tesisleri ile araç ve malzemelerinin temini, yapımı, bakımı ve onarımı için yapılan giderler; personel giderleri; her türlü altyapı, yapım, onarım ve bakım giderleri; gelirlerin tahsili için yapılacak giderler; mezarlıkların tesisi, korunması ve bakımına ilişkin giderler; dava, takip ve icra giderleri; bu Kanun ve diğer kanunlarla köye verilen görevlerin yerine getirilmesi için yapılan giderler ve diğer giderler sayılmıştır (34. md.).

Taslakta ayrıca köyün mali yapısı ile ilgili olarak, birinci gruba giren köylerin bütçe hazırlama zorunluluğu (35/1 md.); köy yönetiminin gelir ve giderleri ile diğer idari işlemlerin valilik ve kaymakamlıklar tarafından denetleneceği (37/1 md.); köylerin her türlü iş için ihale yapabilecekleri (38-39. md.) de düzenlenmiştir.

Tablo 7. Köyün Mali Yapısı

442 Sayılı Köy Kanunu	Köy Kanunu Tasarısı Taslağı
GELİRLER - İmece (15. md.) - Salma (17. md.) - Para cezaları, harçlar, emlak ve arazi gelirleri, bağışlar, köy adına ekilen tarla gelirleri, ocak işetmeleri gelirleri, otlaklardan ve meralardan fazlasının kira paraları vb. (17. md.) **GİDERLER (18-19. md.)** - Köylünün isteğine bağlı olmayan giderler - Köylünün isteğine bağlı olan giderler	- Köyün gelirleri (33. md.) - Köyün giderleri (34. md.)

Köy Yerleşim Planı

Köy yerleşim planı, 442 sayılı Köy Kanunu'nda 1987 yılında yapılan değişiklik ile ek madde 9 ve devamında, Taslakta ise ayrı bir başlık altında 42. maddede düzenlenmiştir. Her iki düzenleme ilk bakışta büyük ölçüde benzerlik göstermekle birlikte, 442 sayılı Kanun'da "köy yerleşme planı" taslakta ise "köy yerleşim planı" ifadesi kullanılmıştır.

Tablo 8. Köy Yerleşim Planı

442 Sayılı Köy Kanunu	Köy Kanunu Tasarısı Taslağı
- Köy muhtarı, köy ihtiyar meclisinin olumlu kararını aldıktan sonra, köy yerleşme planının yapılmasını bağlı bulunduğu mülki amirinden talep edebilir. **Köy yerleşme planı**, köy yerleşik ve gelişme alanını ihtiva eder (Ek Madde 9).	- Köy yerleşim planı, köyün yerleşik alan sınırını, bu alan içerisindeki yerleşim parsellerini, hâlihazır konut ve diğer yapılarla ortak kullanımda olan yapılarının yerleşim düzenini, köy içi yolları ve bağlantılarını gösterir. **Köy yerleşim planı**, köyün mevcut yerleşimini ve gerektiğinde gelişme alanını ihtiva eder (42/1 md.).

Köyün Birliklerle İlişkisi

442 sayılı Köy Kanunu birliklerle ilgili doğrudan herhangi bir hüküm içermemektedir. Ancak, 47. maddede, iki veya daha fazla köyün kendi aralarındaki işler için bir araya gelerek karar alabileceklerini belirtmekle, köylerin birlik benzeri yapılar oluşturabileceklerini de zımnen kabul etmiş olmaktadır.

442 sayılı Kanun'dan farklı olarak yeni Köy Kanunu Tasarısı Taslağı'nda birliklerle ilgili olarak ayrıntılı bir düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre, köylerin, köylere hizmet götürme birliklerinin (43. md.) ve kurulacak olan "Türkiye Köyler Birliği"nin doğal üyesi olacakları (45/1 md.) ifade edilmektedir. Türkiye Köyler Birliği, Türk yerel yönetim mevzuatında ilk kez yer alan bir kurumsal yapıdır. Ayrıca Taslakta köylerin diğer kuruluşlarla ilişkileri de düzenlenmiş, bu kapsamda ortak hizmet projeleri gerçekleştirebilecekleri belirtilmiştir (44. md.). Taslağın 14. maddesinde, diğer yerel yönetim birimleri ile birlik kurulmasına, kurulmuş birliklere katılmaya veya ayrılmaya köy meclisinin karar verebileceği de ifade edilmiştir.

Tablo 9. Köyün Birliklerle İlişkisi

442 Sayılı Köy Kanunu	Köy Kanunu Tasarısı Taslağı
- İki ve daha ziyade köyler arasındaki işler için o köylerin muhtar ve ihtiyar meclisleri kendi aralarında kararlaştıracakları bir köyde toplanarak konuşurlar ve ne türlü yapılacağını ve her köyün o işte ne türlü yardım edeceğini kararlaştırırlar ve ondan sonra Hükümete haber vererek alacakları izne göre işe başlarlar. (47. md.) - İki veya daha ziyade köylere düşen işler için köylerin ihtiyar meclisleri kendi aralarında anlaşamazlarsa bunlardan bir tarafın dilemesi üzerine köyün bağlı olduğu Hükümet reisi işe karışır ve o köylerin ihtiyar meclislerini toplayarak işi bitirir (48. md.).	- Köyler, bağlı oldukları ilçede kurulan köylere hizmet götürme birliklerinin doğal üyesidir (43. md.). - Köylerin menfaatlerini korumak, rehberlik etmek, köyler arasında yardımlaşma ve işbirliğini teşvik etmek, iyi uygulama örneklerini yaygınlaştırmak, personelin eğitimini sağlamak, köylerle ilgili kanun hazırlıklarında görüş bildirmek amacıyla ülke düzeyinde sadece bir birlik kurulabilir. Köyler, ülke düzeyinde kurulan köyler birliğinin doğal üyesidir. Birliğin merkezi Ankara'dır (45/1 md.). - Türkiye Köyler Birliğinin organları; meclis, encümen ve başkandan oluşur (45/2 md.) - Köy meclisi, diğer mahallî idarelerle birlik kurulmasına, kurulmuş birliklere katılmaya veya ayrılmaya karar verebilir (14/1-g md.).

SONUÇ

1982 Anayasası'na göre Türkiye'deki yerel yönetim birimleri belediye, il özel idaresi ve köydür. Belediye ve il özel idaresinin hukuki yapıları, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile yeniden düzenlenmiştir. Ancak 1924 yılında çıkarılan Köy Kanunu, bazı değişikliklere uğramış olsa da yürürlükte kalmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkarılan Köy Kanunu teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeler sonucu toplumun gereksinimlerini karşılamaktan uzaklaşmıştır. 1924 yılından günümüze kadar birçok kez köye ilişkin kanun tasarıları hazırlanmış, ancak çeşitli sebeplerle yasalaşamamıştır. Bu konudaki son girişim, İçişleri Bakanlığı bünyesinde 2008 yılında çalışmaları başlatılan "Köy Kanunu Tasarısı Taslağı"dır. Söz konusu Taslak ve yürürlükteki Köy Kanunu incelendiğinde, her ikisinin de benzer konuları düzenledikleri görülmekle birlikte, Taslak köy yönetimine ilişkin birçok yeniliği de beraberinde getirmektedir.

Taslakta ilk olarak, köyler nüfus esasına göre kademelendirilmektedir. Kademelendirme ile ölçek ekonomilerinden yararlanılarak köy yönetimlerinin idari ve mali kapasitelerinin artırılması amaçlanmaktadır. Küçük köyler için de köylere hizmet götürme birlikleri daha işlevsel hale getirilmektedir.

İkinci olarak, Taslakta köy kurulması düzenlenmektedir. Köylerin kurulmasında coğrafî, ekonomik, sosyal şartlar ile nüfus ve kamu hizmetleri gereklerinin göz önünde bulundurulacağı belirtilirken, İçişleri Bakanlığı kararıyla da köy kurulabileceği hüküm altına alınmaktadır.

Üçüncü olarak, köyün görevleri yeniden tanımlanarak, günün koşullarına göre düzenlenmektedir.

Dördüncü olarak, işlevini yitiren köy derneği kaldırılmakta ve ihtiyar meclisinin de adı değiştirilerek, köyün organlarının köy muhtarı ve köy meclisinden oluşacağı ifade edilmektedir. Ayrıca köy meclisinin tamamen seçilmiş üyelerden oluşacağı belirtilerek, farklı bir düzenlemeye de yer verilmektedir.

Beşinci olarak, köy personeli ayrı bir başlık altında yer almakta, köylerin ihtiyaç halinde İş Kanunu hükümlerine göre sözleşmeli olarak mimar, mühendis, veteriner, teknisyen, tekniker, köy kâtibi, bekçi, işçi ve çoban istihdam edebilecekleri belirtilmektedir.

Altıncı olarak, imece ve salma kaldırılmakta, köy yönetimlerine nüfuslarıyla orantılı, genel bütçeden ve il özel idaresi bütçe gelirlerinden pay ayrılmaktadır. Böylece köylerin mali yapısı güçlendirilmektedir.

Yedinci olarak, birliklerle ilgili ayrıntılı bir düzenlemeye gidilmektedir. Taslakta köylerin, kurulacak olan "Türkiye Köyler Birliği"nin ve köylere hizmet götürme birliklerinin doğal üyesi olacakları ifade edilmektedir. Ayrıca köylerin diğer kuruluşlarla ortak hizmet projeleri gerçekleştirebilecekleri de belirtilmektedir.

Son olarak, 442 sayılı yasada bulunmayan bazı konulara Taslakta yer verildiği görülmektedir. Bunlardan ilki, köy yönetimlerine genel düzenleme ve idari yaptırım yetkisi tanınmasıdır. Buna göre "Köy meclisi, kanunlara aykırı olmamak ve mahallin en büyük mülki idare amirinin onayı ile köy içi ulaşımın temini, su kaynaklarının korunması ve su şebekesinin kullanımı, kamu yapıları ve ortak hizmet alanlarının kullanımı, kamu düzeninin sağlanması, genel sağlık ve çevrenin korunması amacıyla, genel emirler çıkarabilir ve düzenleme yapabilir" (46/1 md.). İkincisi ise, *geri çağırma*dır. Geri çağırma, köyün organlarının görevlerini yapmamaları durumunda, seçmenlere halk oylamasına giderek muhtarın ve meclisin görevlerine son verme hakkı tanınmasıdır (3/1d md.; 28. md.). Taslağın genel gerekçesinde bunun bir pilot uygulama olduğu belirtilmektedir. Buradan hareketle geri çağırma uygulamasının diğer yerel yönetim birimlerine de yaygınlaştırılacağı sonucu çıkarılabilir. Bu iki durum, Türk yerel yönetim mevzuatı açısından yeni bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

Taslağın getirdiği yeni düzenleme genel olarak değerlendirildiğinde, köy yönetiminin eskiye oranla daha işlevsel bir yerel yönetim birimi haline dönüştürüldüğü görülmektedir.

KAYNAKÇA

ERYILMAZ, B. (1997). **Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılanması**. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.

GÖZLER, K. (2008). **İdare Hukuku Dersleri**. 7. b. Bursa: Ekin Kitabevi.

GÖZÜBÜYÜK, A. Ş. (2008). **Türkiye'nin Yönetim Yapısı**. Ankara: Turhan Kitabevi.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü (1998). **Cumhuriyet'in 75. Yılında Mahalli İdarelerimiz**. Ed. Hasan Canpolat. Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayınları.

KAVRUK, H. (2004). **Köy ve Mahalle: Yerleşim ve Yönetim Birimi**. Ankara: Odak Yayınları.

Köy Kanunu Tasarısı Taslağı. İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü. http://www.mahalli-idareler.gov.tr. 20.01.2010.

NADAROĞLU, H. (1989). **Mahalli İdareler**. İstanbul: Beta.

ORTAYLI, İ. (2000). **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

SEYİTDANLIOĞLU, M. (1996). *"Yerel Yönetim Metinleri (III) Tuna Vilayeti Nizamnamesi"*, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 5, Sayı 2, Mart, ss. 67-81.

SEYİTDANLIOĞLU, M. (1996). *"Yerel Yönetim Metinleri (VI): 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri"*, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 5, Sayı 5, Eylül, ss. 89-103.

SEYİTDANLIOĞLU, M. (1996). *"Yerel Yönetim Metinleri (VII): 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri"*, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 5, Sayı 6, Kasım, ss. 89-99.

Sınır Anlaşmazlığı, Mülki Ayrılma ve Birleşme ile Köy Kurulması ve Kaldırılması Hakkında Yönetmelik. 11.05.1988 tarih ve 19811 sayılı Resmi Gazete.

SOYSAL, M. (1967). **Local Governnment in Turkey**. Ankara: TODAİE.

TÜİK Haber Bülteni. (2009). **Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2008 Nüfus Sayımı Sonuçları**. Ocak. Sayı 14.

KELEŞ, R. (1994). **Yerinden Yönetim ve Siyaset**. İstanbul: Cem Yayınevi.

18.03.1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu. 07.04.1924 tarih ve 68 sayılı Resmi Gazete.

22.06.1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun. 02.07.1965 tarih ve sayılı 12038 sayılı Resmi Gazete.

29.08.1977 tarih ve 2108 sayılı Muhtar Ödenek ve Sosyal Güvenlik Yasası. 10.09.1977 tarih ve 16053 sayılı Resmi Gazete.

03.07.2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu. 13.07.2005 tarih ve 25874 sayılı Resmi Gazete.

http://www.yerelnet.org.tr/iller/ 21.01.2009.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Gamma ve Erlan Dağılımlarının Birikimli Fonksiyonlarının Elde Edilmesinde Pratik Bir Gösterim

Yalçın Karagöz*

ÖZET: Bu çalışmada; ispatlanması, iyi derecede matematik bilgisi gerektiren Gamma ve Erlang dağılımlarının birikimli fonksiyonları için, pratik bir yöntem sunulacaktır.
Anahtar Kelimeler: Gamma Dağılımı, Erlang Dağılımı, Gamma ve Erlang Dağılımlarının Birikimli Fonksiyonları.

ABSTRACT: In this study, a practical method is presented to prove the Cumulative Functions of Gamma and Erlang Distributions requiring certain mathematical information.
Keywords: Gamma Distribution, Erlang Distributions, Cumulative Function of Gamma and Erlang Distributions

GİRİŞ

X rassal değişkenin parametreleri $\alpha > 0$ ve $\beta > 0$ olmak üzere,

$$f(x) = \begin{cases} \dfrac{1}{\Gamma(\alpha)\beta^{\alpha}} x^{\alpha-1} e^{-x/\beta} & , \quad x > 0 \ \text{için} \\ 0 & , \quad \text{diğer durumlarda} \end{cases}$$

fonksiyonuna, gamma dağılımının olasılık yoğunluk fonksiyonu denir. Burada α şekil ve β skala parametresidir(Ali 1998: 223; Buck 1990: 85). Gamma dağılımının birikimli fonksiyonu

$$F(x) = P(X \le x) = 1 - P(X > x) = 1 - \int_{t=x}^{\infty} \frac{t^{\alpha-1}.e^{-1/\beta}}{\Gamma(\alpha)\beta^{\alpha}} dt \quad , \quad x > 0 \ \text{için}$$

biçiminde yazılır. Burada $y = \dfrac{t}{\beta} \Rightarrow t = \beta y \Rightarrow dt = \beta dy$ dönüşümü yapılarak,

$$F(x) = 1 - \int_{t=x}^{\infty} \frac{t^{\alpha-1}.e^{-t/\beta}}{\Gamma(\alpha)\beta^{\alpha}} dt = 1 - \int_{\beta y}^{\infty} \frac{(\beta y)^{\alpha-1}.e^{-\beta y/\beta}}{\Gamma(\alpha)\beta^{\alpha}} \beta dy = 1 - \frac{\beta^{\alpha}}{\Gamma(\alpha)\beta^{\alpha}} \int_{\beta y}^{\infty} y^{\alpha-1}.e^{-y} dy$$

$$= 1 - \frac{1}{\Gamma(\alpha)} \int_{\beta y}^{\infty} y^{\alpha-1}.e^{-y} dy = 1 - \int_{\beta y}^{\infty} \frac{y^{\alpha-1}.e^{-y}}{\Gamma(\alpha)} dy$$

elde edilir. $\Gamma(n) = (n-1)!$ olduğundan (Port 1994 444),

$$F(x) = 1 - \int_{y\beta}^{\infty} \frac{y^{\alpha-1}.e^{-y}}{\Gamma(\alpha)} dy = 1 - \frac{1}{(\alpha-1)!} \int_{y\beta}^{\infty} y^{\alpha-1} e^{-y} dy$$

yazılır. Burada kısmi integral uygulamak için $u = y^{\alpha-1}$ ifadesinin $\alpha - 1$ defa türevi ve $dv = e^{-y} dy$ ifadesinin de $\alpha - 1$ defa integrali alınarak,

* Yrd. Doç. Dr. Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonometri Bölümü İstatistik Anabilimdalı

$$+\,u = y^{\alpha-1} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots \quad dv = e^{-y}dy$$
$$-\,u' = (\alpha-1)y^{\alpha-2} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots \quad -e^{-y}$$
$$+\,u'' = (\alpha-1)(\alpha-2)y^{\alpha-3} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots \quad e^{-y}$$
$$-\,u''' = (\alpha-1)(\alpha-2)(\alpha-3)y^{\alpha-4} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots \quad -e^{-y}$$
$$\ldots\ldots\ldots\ldots$$
$$-\,u^{(\alpha-1)} = (\alpha-1)(\alpha-2)(\alpha-3)\ \ldots\ [\alpha-(\alpha-1)]y^{0} \quad \ldots\ldots\ldots \quad -e^{-y}$$
$$+\,u^{\alpha} = 0 \quad \ldots\ldots\ldots\ldots \quad e^{-y}$$

elde edilir. u tarafındaki her eleman, kendi satırının karşısında bulunan ifadenin integrali ile çarpılarak,

$$F(x) = 1 - \frac{1}{(\alpha-1)!}\int_{y\beta}^{\infty} y^{\alpha-1}e^{-y}dy$$

$$= 1 + \frac{e^{-y}}{(\alpha-1)!}\Big\{y^{\alpha-1} + (\alpha-1)y^{\alpha-2} + (\alpha-1)(\alpha-2)y^{\alpha-3}$$
$$+ (\alpha-1)(\alpha-2)(\alpha-3)\,y^{\alpha-4} + \ldots + (\alpha-1)(\alpha-2)(\alpha-3)\ \ldots\ [\alpha-(\alpha-1)]y^{0}\Big\}\Big|_{y\beta}^{\infty}$$

$$= 1 + \frac{e^{-y}}{(\alpha-1)!}\left\{\frac{y^{\alpha-1}}{(\alpha-1)!} + \frac{(\alpha-1)y^{\alpha-2}}{(\alpha-1)!} + \frac{(\alpha-1)(\alpha-2)y^{\alpha-3}}{(\alpha-1)!}\right.$$
$$\left. + \frac{(\alpha-1)(\alpha-2)(\alpha-3)\,y^{\alpha-4}}{(\alpha-1)!} + \ldots + \frac{(\alpha-1)(\alpha-2)(\alpha-3)\ \ldots\ [\alpha-(\alpha-1)]y^{0}}{(\alpha-1)!}\right\}\Big|_{y\beta}^{\infty}$$

$$= 1 + e^{-y}\left(\frac{y^{\alpha-1}}{(\alpha-1)!} + \frac{y^{\alpha-2}}{(\alpha-2)!} + \frac{y^{\alpha-3}}{(\alpha-3)!} + \frac{y^{\alpha-4}}{(\alpha-4)!} + \ldots + 1\right)\Big|_{y\beta}^{\infty}$$

bulunur. ∞ için e^{-y}'nin değeri sıfır olacaktır. $y\beta$ değeri yerine yazılırsa

$$F(x) = 1\left[0 - e^{-y\beta}\left(\frac{(y\beta)^{\alpha-1}}{(\alpha-1)!} + \frac{(y\beta)^{\alpha-2}}{(\alpha-2)!} + \frac{(y\beta)^{\alpha-3}}{(\alpha-3)!} + \frac{(y\beta)^{\alpha-4}}{(\alpha-4)!} + \ldots + \frac{y^{0}}{0!}\right)\right]$$

$$F(x) = -e^{-y\beta}\left(\frac{(y\beta)^{\alpha-1}}{(\alpha-1)!} + \frac{(y\beta)^{\alpha-2}}{(\alpha-2)!} + \frac{(y\beta)^{\alpha-3}}{(\alpha-3)!} + \frac{(y\beta)^{\alpha-4}}{(\alpha-4)!} + \ldots + \frac{y^{0}}{0!}\right)$$

$$F(x) = -e^{-y\beta}\left(\underbrace{\frac{(y\beta)^{\alpha-1}}{(\alpha-1)!}}_{k=\alpha-1\text{ için}} + \underbrace{\frac{(y\beta)^{\alpha-2}}{(\alpha-2)!}}_{k=\alpha-2\text{ için}} + \underbrace{\frac{(y\beta)^{\alpha-3}}{(\alpha-3)!}}_{k=\alpha-3\text{ için}} + \underbrace{\frac{(y\beta)^{\alpha-4}}{(\alpha-4)!}}_{k=\alpha-4\text{ için}} + \ldots + \underbrace{\frac{y^0}{0!}}_{k=0\text{ için}} \right)$$

$$F(x) = 1 - \sum_{k=0}^{\alpha-1} \frac{e^{-y\beta}(y\beta)^k}{k!}$$

elde edilir. **Erlang dağılımı;** Gamma dağılımınının özel bir halidir. $\alpha > 0$ ve tamsayı olduğunda Gamma dağılımı, Erlang dağılımı haline gelir (Hasting-Peacock 1975 54). X rassal değişkeninin parametreleri $\alpha > 0$, $\beta > 0$ ve α tamsayı olmak üzere,

$$f(x) = \begin{cases} \dfrac{1}{(\alpha-1)!\beta^{\alpha}} x^{\alpha-1} e^{-x/\beta} & , \quad x > 0 \ \text{için} \\ 0 & , \quad \text{diğer durumlarda} \end{cases}$$

fonksiyonuna, Erlang dağılımının olasılık yoğunluk fonksiyonu denir. Burada α şekil, β skala parametresidir. Erlang dağılımının birikimli fonksiyonu

$$F(x) = P(X \le x) = 1 - P(X > x) = 1 - \int_{t=x}^{\infty} \frac{t^{\alpha-1}.e^{-1/\beta}}{(\alpha-1)!\beta^{\alpha}} dt \quad , \quad x > 0 \ \text{için}$$

biçiminde yazılır ve $y = \dfrac{t}{\beta} \ \Rightarrow \ t = \beta y \ \Rightarrow \ dt = \beta dy$ dönüşümü yapılarak,

$$F(x) = 1 - \int_{t=x}^{\infty} \frac{t^{\alpha-1}.e^{-t/\beta}}{(\alpha-1)!\beta^{\alpha}} dt = 1 - \int_{\beta y}^{\infty} \frac{(\beta y)^{\alpha-1}.e^{-\beta y/\beta}}{(\alpha-1)!\beta^{\alpha}} \beta dy$$

$$= 1 - \frac{\beta^{\alpha}}{(\alpha-1)!\beta^{\alpha}} \int_{\beta y}^{\infty} y^{\alpha-1}.e^{-y} dy = 1 - \frac{1}{(\alpha-1)!} \int_{\beta y}^{\infty} y^{\alpha-1}.e^{-y} dy$$

$$= 1 - \frac{1}{(\alpha-1)!} \int_{\beta y}^{\infty} y^{\alpha-1}.e^{-y} dy$$

elde edilir. Burada kısmi integral uygulamak için, $u = y^{\alpha-1}$ ifadesinin $\alpha-1$ defa türevi ve $dv = e^{-y}dy$ ifadesinin de $\alpha-1$ defa integrali alınarak,

$+ u = y^{\alpha-1}$ ..... $dv = e^{-y}dy$
$- u' = (\alpha-1)y^{\alpha-2}$ ..... $-e^{-y}$
$+ u'' = (\alpha-1)(\alpha-2)y^{\alpha-3}$ ..... e^{-y}
$- u''' = (\alpha-1)(\alpha-2)(\alpha-3)y^{\alpha-4}$ ..... $-e^{-y}$
.....
$- u^{(\alpha-1)} = (\alpha-1)(\alpha-2)(\alpha-3) \ \ldots \ [\alpha-(\alpha-1)]y^0$ ..... $-e^{-y}$
$+ u^{\alpha} = 0$ ..... e^{-y}

elde edilir. u tarafındaki her eleman, kendi satırının karşısında bulunan ifadenin integrali ile çarpılarak,

$$F(x) = 1 - \frac{1}{(\alpha-1)!}\int_{y\beta}^{\infty} y^{\alpha-1}e^{-y}dy$$

$$= 1 + \frac{e^{-y}}{(\alpha-1)!}\Big\{y^{\alpha-1} + (\alpha-1)y^{\alpha-2} + (\alpha-1)(\alpha-2)y^{\alpha-3}$$

$$+ (\alpha-1)(\alpha-2)(\alpha-3)\,y^{\alpha-4} + \ \ldots\ + (\alpha-1)(\alpha-2)(\alpha-3)\ \ \ldots\ \ [\alpha-(\alpha-1)]y^{0}\Big\}\Big|_{y\beta}^{\infty}$$

$$= 1 + \frac{e^{-y}}{(\alpha-1)!}\left\{\frac{y^{\alpha-1}}{(\alpha-1)!} + \frac{(\alpha-1)y^{\alpha-2}}{(\alpha-1)!} + \frac{(\alpha-1)(\alpha-2)y^{\alpha-3}}{(\alpha-1)!}\right.$$

$$\left. + \frac{(\alpha-1)(\alpha-2)(\alpha-3)\,y^{\alpha-4}}{(\alpha-1)!} + \ \ldots\ + \frac{(\alpha-1)(\alpha-2)(\alpha-3)\ \ \ldots\ \ [\alpha-(\alpha-1)]y^{0}}{(\alpha-1)!}\right\}\Big|_{y\beta}^{\infty}$$

$$= 1 + e^{-y}\left(\frac{y^{\alpha-1}}{(\alpha-1)!} + \frac{y^{\alpha-2}}{(\alpha-2)!} + \frac{y^{\alpha-3}}{(\alpha-3)!} + \frac{y^{\alpha-4}}{(\alpha-4)!} + \ \ldots\ + 1\right)\Big|_{y\beta}^{\infty}$$

bulunur. ∞ için e^{-y}'nin değeri sıfır olacaktır. $y\beta$ değeri yerine yazılırsa

$$F(x) = 1\left[0 - e^{-y\beta}\left(\frac{(y\beta)^{\alpha-1}}{(\alpha-1)!} + \frac{(y\beta)^{\alpha-2}}{(\alpha-2)!} + \frac{(y\beta)^{\alpha-3}}{(\alpha-3)!} + \frac{(y\beta)^{\alpha-4}}{(\alpha-4)!} + \ \ldots\ + \frac{y^{0}}{0!}\right)\right]$$

$$F(x) = -e^{-y\beta}\left(\frac{(y\beta)^{\alpha-1}}{(\alpha-1)!} + \frac{(y\beta)^{\alpha-2}}{(\alpha-2)!} + \frac{(y\beta)^{\alpha-3}}{(\alpha-3)!} + \frac{(y\beta)^{\alpha-4}}{(\alpha-4)!} + \ \ldots\ + \frac{y^{0}}{0!}\right)$$

$$F(x) = -e^{-y\beta}\left(\underbrace{\frac{(y\beta)^{\alpha-1}}{(\alpha-1)!}}_{k=\alpha-1\text{ için}} + \underbrace{\frac{(y\beta)^{\alpha-2}}{(\alpha-2)!}}_{k=\alpha-2\text{ için}} + \underbrace{\frac{(y\beta)^{\alpha-3}}{(\alpha-3)!}}_{k=\alpha-3\text{ için}} + \underbrace{\frac{(y\beta)^{\alpha-4}}{(\alpha-4)!}}_{k=\alpha-4\text{ için}} + \ \ldots\ + \underbrace{\frac{y^{0}}{0!}}_{k=0\text{ için}}\right)$$

$$F(x) = 1 - \sum_{k=0}^{\alpha-1}\frac{e^{-y\beta}(y\beta)^{k}}{k!}$$

elde edilir.

SONUÇ

Bu çalışmada; Gamma ve Erlang dağılımlarının birikimli olasılık yoğunluk fonksiyonları, pratik bir yöntemle elde edilmiştir.

KAYNAKLAR

ALI, Mukhtar M., "Probability Models On Horse-Race Outcames," **Journal of Applied Statistics**, 1998, Vol. 25, No.2. ss.223.

BUCK, James R. and Tzvı Raz, "Development and Application of Parameter Maps," **Computers and Industrial Engineerig**, 1990, Vol. 18, No.1. ss.85.

HASTING N.A.J. and J.B. Peacock, **Statistical Distributions**, Butterworth Group, london,

PORT, Sidney C., **Theoretical Probability for Applications**, John Wiley and Sons, İnc., New York, 1994.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Isparta İlinde Sağlık Hizmetlerinden Yararlananların Özelleştirme Uygulamalarına Karşı Tutumlarına Yönelik Ampirik Bir Çalışma

Ali Yavuz[*] Hüseyin Güçlü Çiçek[**] Murat Akbelen[***]

"Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar.
.. ….. herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlığı ve iyi yaşaması
için yeterli yaşama standartlarına hakkı vardır".

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948)[*]

Özet: Bu çalışmanın amacı, yarı kamusal mal ve hizmet olan sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesinin yaygınlaştırılması karşısında hizmetten yararlananların algılarını, Isparta özelinde ortaya koyarak değerlendirmektir. Çalışmada yöntem olarak anket seçilmiştir. Belirlenen sorular Isparta ilinde faaliyet gösteren üniversite, devlet ve özel hastaneler ile özel polikliniklerden hizmet alan hastalara yöneltilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler "SPSS for Windows" programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda sağlık hizmetlerinden yararlananların özelleştirme uygulamalarına yönelik önemli çekinceleri olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Hizmetleri, Özelleştirme, Isparta

An Empirical Study on The Perception of Health Service Beneficiaries in Isparta Against Privatisation Practices

Abstract: The objective of the study is to evaluate the perceptions of service beneficiaries in the case of Isparta for the dissemination of the privatisation of health services that is semi-public good and service. In the study, a survey methodology is applied. The questions are asked to those patients taking service from university, public and private hospitals and private polyclinics operating in Isparta. The data gathered are analyzed through "SPSS for Windows" software. As the result of the study, it is determined that those health service beneficiaries have significant question marks in their minds against privatization practices.

Key Words: Health Services, Privatisation, Isparta

GİRİŞ

Bilindiği gibi sağlık hizmetleri geleneksel olarak devlet tarafından sunulan yarı kamusal nitelikli bir mal-hizmettir. Buna bağlı olarak birçok ülkede devletin temel görevlerinden biri olarak sayılmış ve bu yükümlülük anayasal ve yasal temellere dayandırılmıştır. Bu yükümlülük aynı zamanda sosyal devletin bir gereği olarak düşünülmüştür. Sosyal devlet, vatandaşlarının sosyal ve ekonomik haklardan yararlanmaları için gerekli düzenlemeleri yapar. Bu anlayış, batı toplumlarında çoğunlukla "refah devleti" olarak anılır (Alptekin, 2005: 3). Sağlık hizmetlerinin bireye yeterli, eşit ve hızlı bir şekilde götürülmesi, vatandaşların ruhsal ve fiziksel bütünlüğün korunmasının bir göstergesidir. Vatandaşların sosyal durumlarıyla, refahlarıyla ilgilenen, onlara asgari bir yaşam düzeyi sağlamayı ödev bilen" devlet, sosyal devlet olarak tanımlanmaktadır (Alptekin, 2005: 3). İçinde bulunduğumuz dönemde, 1980'li yıllarda başlayıp, 1990'lı yıllarda hız kazanan sağlık hizmetlerinde özelleştirme uygulamaları, daha çok rekabet ortamı yaratmak, çalışanların

[*] Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi Maliye Bölümü, aliyavuz@iibf.sdu.edu.tr.
[**] Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi Maliye Bölümü, hgcicek@iibf.sdu.edu.tr.
[***] Süleyman Demirel Üniversitesi Maliye Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.
[*] Universal Declaration of Human Rights/Declaration Üniverselle des Droits de l'Homme. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948 tarihli ve 217 A (III) sayılı kararıyla benimsendi ve ilan edildi.

ve üretilen hizmetlerin verimliliğini arttırmak, bir kamu hizmeti olan sağlık hizmeti sunumu için devletin üzerine aldığı yükü hafifletmek amacıyla yapılmaktadır.

Günümüzde sağlık hizmetlerinin yürütülmesinde özellikle büyük yerleşim merkezlerinde özel hastaneler, özel poliklinikler kurulmuş ve yoğunluk kazanmıştır. Devlet, koruyucu, tedavi edici ve rehabilite edici sağlık hizmetlerini uygularken kendisine ait sağlık kuruluşlarında, sağlık hizmetlerini destekleyen temizlik, yemek, güvenlik, tamir bakım ve onarım gibi bazı faaliyetleri sözleşme ve ihale gibi yöntemlerle özel kuruluşlara vermektedir.

ÜLKEMİZDE MEVCUT SAĞLIK HİZMETİ UYGULAMASI

Temel özellikleri bakımından sosyal güvenlik, toplumda bireyleri karşılaşabilecekleri risklere karşı korumayı ve risklerin zararlı sonuçlarını ortadan kaldırmayı amaçlar. Bu anlamda bütün bireylerin hiçbir ayrıma tabi olmadan insan onuruna yakışır asgari bir yaşam ve refah düzeyine ulaşması hedeflenir. Bu hedeflerin gerçekleşmesi için devlet gerekli sistemi kurar ve bunu yasal bir temele dayandırır (Erkul –Altan-Gerek, 1983: 134). Bugün Dünyada ülkelerin sağlık hizmetinin finansmanı üç yöntem ile sağlanmaktadır. Bu yöntemler özel finansman, kamu sağlık sigortacılığı ve genel vergilerden oluşturulan ulusal sağlık sistemleridir. Mevcut uygulamada Türkiye'de uygulanan sistem karma olup, şu yöntemlere göre sağlığın finansmanı sağlanmaktadır (Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası, 2010).

Bunlardan ilki prim ödeme sistemidir. Bu sistemde SSK ve Bağ – Kur'lular sosyal güvenlik kuruluşlarına ödedikleri prim karşılığında sağlık hizmetinden yararlanmaktadırlar. Devlet memurları prim ödemedikleri halde devletin doğrudan katkısı ile sağlık hizmetlerinden yararlanmaktadırlar.

İkinci yöntem ise katkı payı ödemesi şeklindedir. Sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olanlar her türlü tedavide kullanılan ortez, protez gibi araçlar ile ilaçlardan katkı payı ödemektedirler.

Üçüncüsü devletin ve sosyal güvenlik kuruluşlarının katkısı ile gerçekleşmektedir. Ödeme gücü olmayan vatandaşların yeşil kart ile tedavi giderleri devlettin Sağlık Bakanlığı bütçesine aktardığı kaynaktan karşılanmaktadır. Ayrıca 65 yaş aylığı alanlar ile er ve erbaşlar, gaziler, dul ve yetimlerin tedavi giderleri devletin ve sosyal güvenlik kuruluşlarının katkısı ile karşılanmaktadır.

Ülkemizde özel sağlık kurumları ile kamu sağlık kurumlarına cepten ödeme ile de kaynak aktarılmaktadır. Finansmana paralel olarak ülkelerin sağlık hizmetlerini sunumu da üç yöntem ile yapılmaktadır. Ülkemizde koruyucu sağlık hizmetlerinin tamamı Sağlık Bakanlığı tarafından da verilmektedir. Koruyucu sağlık hizmetlerinde 7 adet aşı ile aile planlaması hizmetleri ücretsiz olup, diğer hizmetler ücret karşılığı verilmektedir. Halk sağlığı, eğitimi, çeşitli çevre sağlığı faaliyetleri ücretsiz olmasına rağmen, düşük seviyede verilmektedir. Birinci basamak sağlık hizmetleri ile ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetleri Sağlık Bakanlığı tarafından verilmekte, üçüncü basamak sağlık hizmetleri üniversite hastaneleri tarafından da verilmektedir. Ayrıca Milli Savunma Bakanlığı tarafından birinci, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetleri verilmektedir.

Sağlık Bakanlığı ve üniversite hastanelerinde bu hizmetleri veren personel devlet memuru, kadro karşılığı sözleşmeli personel, işçi, çakılı sözleşmeli personel, taşeron işçisi, döner sermaye işçisi şeklindeki istihdam biçimleri ile çalışmaktadır.

Özel Sağlık Kurumlarıyla Sağlık Hizmetlerinin Sunumu: Özel hastane ve poliklinikler ile kamuda çalışan hekimlerin muayenehaneleri bu hizmeti vermektedir. Özel sağlık kurumlarında hizmet veren personel kendi hesabına çalışanlar ile işçi ve taşeron işçilerinden oluşmaktadır. Buralarda sendikal örgütlenme çok düşük seviyededir. Türkiye'deki sosyal güvenlik kuruluşlarının hepsinin özel sağlık kurumlarıyla sözleşmeleri bulunmaktadır.

ALAN ARAŞTIRMASI

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Isparta ilinde yaptığımız anket çalışması, Isparta Devlet Hastanesi, Gülkent Devlet Hastanesi, Isparta ilindeki özel hastaneler ve polikliniklerden hizmet alan 129 hastayı kapsamaktadır. Katılımcıların çeşitli demografik özellikleri aşağıdaki bölümlerde ayrıntılarıyla verilmiştir.

Araştırmada anketlerde sorulacak sorular öncelikle Isparta Devlet Hastanesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi ve özel hastanelerde çalışan doktorlar, hastane idarecileri, hemşireler ve diğer sağlık personeli ile öngörüşmeler yapılmış ve onların görüşleri de alınarak tespit edilmiştir. Soruların bir bölümü ise sağlık hizmetlerinde özelleştirme konusunda çeşitli yayınlarda ortaya konan ana fikirler doğrultusunda hazırlanmıştır. Araştırmanın verileri, sağlık hizmetlerinde özelleştirme uygulamaları ve bu sektörde çalışanlar ile hizmet alan hastalar arasında bu uygulamaların etkilerini ortaya koymak maksadıyla yapılan bir anket çalışması ile elde edilmiştir.

Çalışmanın araştırma kısmı bir haftada tamamlanmıştır. Araştırmaya katılanlar kolay yoldan örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Hastalara uygulanacak anket formları servis hemşirelerine teslim edilmiş ve kabul eden hastalara uygulattırılmıştır. Araştırmaya katılanların sorulara verdikleri cevaplar 5'li likert ölçeği ile değerlendirilmiştir. Ölçekte 1 çok olumsuz etkiler (azaltır), 2 olumsuz etkiler (azaltır), 3 değiştirmez, 4 olumlu (arttırır) ve 5 çok olumlu (çok arttırır) anlamına gelmektedir.

Özellikle hastalara uygulanan anketlerde, bazı kavramların bilinmemesi nedeniyle, soruların bir bölümünde anlama sorunları yaşanmıştır. Anket ile elde edilen veriler istatistiksel analizler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Araştırmanın hipotezleri

Çalışmamızda alternatif hipotezler test edilmiştir. Dolayısıyla, istatistiksel analizler sonucunda "kabul" ya da "red" edilen hipotezler alternatif hipotezlerdir (Acar, N. Ömürbek, V. Ömürbek, 2004: 6). Yukarıda belirtilen araştırma amaçları çerçevesinde araştırmayla ilgili geliştirilen hipotezleri şu şekilde belirtmek mümkündür.

H_1: Sağlık Hizmetlerinin özelleştirilmesi, koruyucu sağlık hizmetlerini olumsuz yönde etkiler.
H_2: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi, muayene ücretlerini arttırır.
H_3: Sağlık Hizmetlerinin özelleşmesi, ilaç fiyatlarını arttırır.
H_4: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi sonucunda daha çok kar elde etmek için, özel sektör gereğinden fazla teşhis ve tanı işlemi yapar.
H_5: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi teşhis ve tedavi olanaklarında bir değişmenin olmayacaktır.
H_6: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi kırsal kesimde ve köylerde yaşayanlara etkisinin olumsuz yönde etkilenecektir.
H_7: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi, hastanelerin temizlik ve sağlığa uygunluk konularında bir değişikliğe sebep olmaz.
H_8: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi, tüm topluma hizmet yerine farklı özel topluluklara hizmet eden sağlık kurumları ortaya çıkabilir
H_9: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi, hasta haklarının sağlanması ve korunması konusunda olumsuz yönde etki eder.
H_{10}: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi, tıp uygulamalarında etik olmayan yaklaşımları artırır.
H_{11}: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi, hasta doktor ilişkisini olumsuz yönde etkiler.
H_{12}: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi, devletin sağlık harcamalarını olumsuz etkiler.

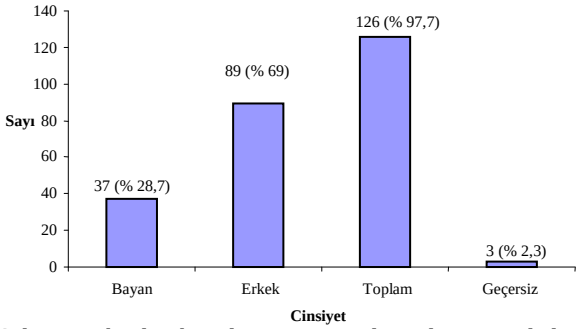
Hastalar Üzerinde Yapılan Anket Çalışmasında Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen anket uygulaması sonucunda elde edilen veriler kodlanarak SPSS 10.0 Windows paket programına yüklenmiş ve araştırma sonuçları doğrultusunda çeşitli istatiksel analizlere tabi tutulmuştur. Söz konusu analiz sonuçları ve bunlara ilişkin istatistikî bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Deneklerin Demografik Özellikleri

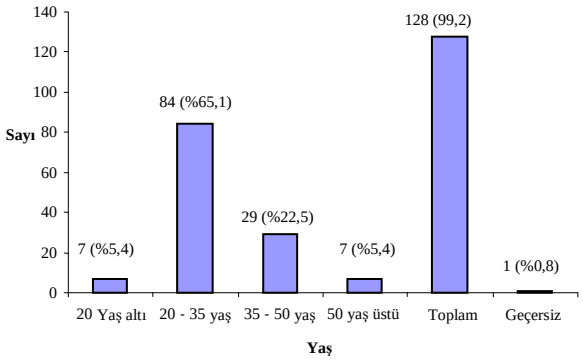
Bu bölümde çalışmaya katılan hastaların, cinsiyet, yaş, hizmet aldığı hastane, sosyal güvenceleri, meslekleri, eğitim durumları incelenmiştir.

Grafik 1: Hastaların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

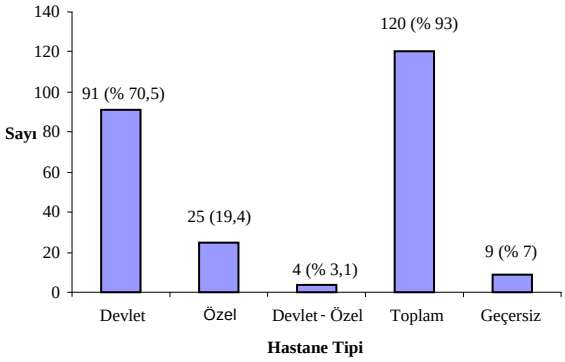
Çalışmaya katılan hastaların cinsiyet durumlarını incelediğimizde, % 28,7'sinin (37) bayan ve % 69'unun (89) ise erkek olduğu görülmektedir. % 2,3'ü (3) ise anket formlarında cinsiyet bölümünü işaretlememiştir.

Grafik 2: Hastaların Yaş Durumlarına Göre Dağılımı

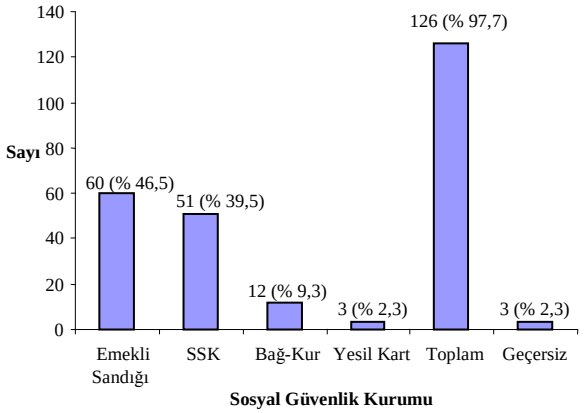
Hastaların yaşları ise, 20 yaş ve altı % 5,4 (7); 20-35 yaş arası % 65,1 (84); 35-50 yaş arası % 22,5 (29); 50 yaş üstü % 5,4 (7)olarak tabloda görülmektedir. En kalabalık kitleyi genç yaş grubu olarak nitelendirebileceğimiz 20-35 yaş arasında olanlar oluşturmaktadır.

Grafik 3: Hastaların Hizmet Aldıkları Hastanelere Göre Dağılımı

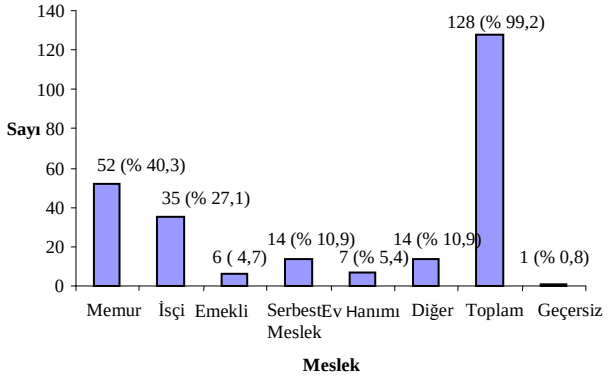
Çalışmamıza katılan hastaların hizmet aldığı hastaneleri incelediğimizde ise % 70,5'inin (91) devlet hastaneleri, % 19,4'ü (25) özel hastaneler, % 3,1'i (4) ise hem devlet hem de özel hastaneleri olduğu görülmektedir. Yine bu konuda çalışmamıza katılan 129 hastadan 9'u hizmet aldığı sağlık kuruluşunu işaretlememiştir.

Grafik 4: Hastaların Bağlı Oldukları Sosyal Güvenlik Kurumları

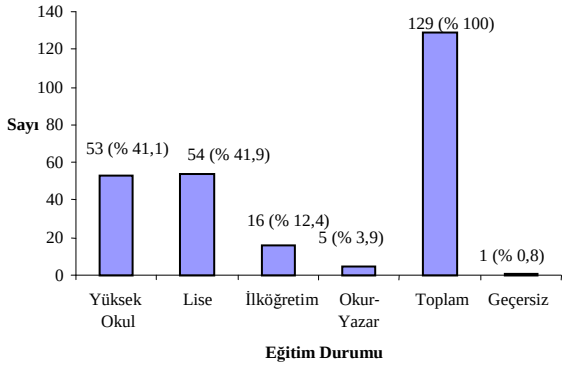
Hastalarımızın sosyal güvenceleri ise tabloda görüldüğü gibi, % 46,5'inin (60) Emekli Sandığına, % 39,5'inin (51) SSK'ya, % 9,3'ünün (12) Bağ-Kur'a bağlı olduğu görülmektedir. Hastaların % 2,3'ü (3) ise yeşil kartlıdır.

Grafik 5: Hastaların Mesleklere Göre Dağılımı

Çalışmaya katılan hastaların mesleklerini incelediğimizde ise gibi % 40,3'nün (52) memur, % 27,1'nin (35) işçi, % 4,7'sinin (6) emekli, % 10,9'nun (14) serbest meslek sahibi, % 5,4'nün (7) ev hanımı, % 10,9'nun (14) ise diğer meslek gruplarından olduğu görülmektedir.

Grafik 6: Hastaların Eğitim Seviyelerine Göre Dağılımı

Çalışmamıza katılan hastaların eğitim durumu tabloda görüldüğü gibi % 41,1'inin (53) üniversite ve yüksekokul, % 41,9'unun (54) lise, % 12,4'ünün (16) ilköğretim, mezunu, % 3,9'unun (5) ise okuryazar olduğu ortaya çıkmıştır. İlköğretim mezunu ve okuryazarların büyük bir bölümü anket doldurma konusunda isteksiz davranmışlardır.

Araştırmaya İlişkin Bulguların Değerlendirilmesi

H_1: Sağlık Hizmetlerinin özelleştirilmesi, koruyucu sağlık hizmetlerini[1] olumsuz yönde etkiler.

Tablo 1: Sağlıkta Özelleştirmenin Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Etkisi

Etkiler	Frekans	Yüzde
Çok Olumsuz etkiler	28	21,7
Olumsuz etkiler	20	15,5
Değiştirmez	12	9,3
Olumlu etkiler	37	28,7
Çok olumlu etkiler	31	24
Toplam	128	99,2
Geçersiz	1	0,8

	N	Ortalama	St. Sapma	Std. Hata	
	128	3,1797	1,5082	0,1333	
t	df	Sig. (Çift Kuyruk)	Ortalama Farkı	95% Güven Aralığında	
				Alt	Üst
1,348	127	0,18	0,1797	-8,41E-02	0,4435

Tablo 1'de sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesinin koruyucu sağlık hizmetlerine yönelik etkisinin yer aldığı dağılımlar verilmiştir. Buna göre verilen cevaplardan % 21,7'si (28) çok olumsuz etkiler, % 15,5'i (20) olumsuz

[1] "Koruyucu hekimlik, "Bedensel ve ruhsal sakatlıkların oluşumunu ve gelişimini, toplumun organize edilmiş çabalarıyla önlemenin yanı sıra, bireylerin ve bunların ailelerinin sağlığından sorumlu olan iyi bir hekim tarafından, bağışıklıma, sağlık eğitimi ve benzeri çabalarla herkes tarafından, bir bütün olarak toplum sağlığını daha iyiye götürmek için tüm olanaklar kullanılarak yapılan hekimliktir." Koruyucu sağlık hizmetlerinin temeli bu türden koruyucu hekimlik hizmetlerine dayanmaktadır ve aynı zamanda bireyin ve toplumun sağlığının korunmasında ve geliştirilmesinde kişiye ve çevreye yönelik alınması gereken tüm tedbirleri içermektedir." http://www.who.int/en/ (Erişim: 01.07.2009) (World Health Organization)

etkiler şeklinde cevaplandırırken, % 9,3'ü (12) değiştirmeyeceği kanaatindedir. % 28,7 (37) oranında bir grup bir miktar etkiler, % 24 (31) oranında bir grup ise çok olumlu etkiler düşüncesindedir. Bu sonuçtan hastaların % 52'7lik (68) bir bölümünün sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesinin koruyucu sağlık hizmetlerini olumlu etkileyeceği düşüncesinde olduğunu çıkartabiliriz. Sonuçlar hipotezimizle çelişmektedir. Hipotez için yapılan t test sonuçlarına göre p değerini incelediğimizde p=0.180'dir. Bu durumda p>0,05 şeklindedir. Bu sonuç bize hipotezimizin hastalar tarafından red edildiğini göstermektedir.

H_2: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi, muayene ücretlerini artırır.

Tablo 2: Sağlıkta Özelleştirmenin Muayene Ücretlerine Etkisi

Etki	Frekans	Yüzde
Çok azaltır	14	10,9
Azaltır	8	6,2
Değiştirmez	15	11,6
Arttırır	39	30,2
Çok arttırır	50	38,8
Toplam	126	97,7
Geçersiz	3	2,3

	N	Ortalama	St. Sapma	Std. Hata	
	126	3,8175	1,323	0,1179	
t	df	Sig. (Çift Kuyruk)	Ortalama Farkı	95% Güven Aralığında Alt	Üst
6,936	125	0	0,8175	0,5842	1,0507

Bu önermeye verilen cevaplar incelendiğinde hastaların % 10,9'luk (14) bir bölümü tedavi ücretleri çok azalır, % 6,2'lik (8) bir bölümü azaltır şeklinde düşünürken, % 11,6'lık (15) bir bölüm ise değiştirmeyeceğini ifade etmektedir. Bu soruya % 30,2 (39) oranında hasta ise tedavi ücretlerinin biraz artacağı şeklinde yanıt verirken, % 38,8 (50) oranında bir grup ise çok arttırır şeklinde cevaplandırmıştır. Bu soruya hastaların toplam % 69'u (89), tedavi ücretleri artacaktır şeklinde cevap vermiştir. Sonuçlar hipotezimizi destekler yöndedir.

İkinci hipotez için yapılan t test sonuçlarına göre p değerini incelediğimizde p=0.000'dır. Bu durumda p<0,05 şeklindedir. Bu sonuç bize ikinci hipotezimizin hastalar tarafından kabul edildiğini göstermektedir.

H_3: Sağlık Hizmetlerinin özelleşmesi, ilaç fiyatlarını artırır.

Tablo 3: Sağlıkta Özelleştirmenin İlaç Fiyatlarına Etkisi

Etki	Frekans	Yüzde
Çok azaltır	10	7,8
Biraz azaltır	6	4,7
Değiştirmez	34	26,4
Arttırır	38	29,5
Çok arttırır	38	29,5
Toplam	126	97,7
Geçersiz	3	2,3

	N	Ortalama	St. Sapma	St. Hata	
	126	3,6984	1,1817	0,1053	
t	df	Sig. (Çift Kuyruk)	Ortalama Farkı	Alt	95% Güven Aralığında Üst

6,634	125	0	0,6984	0,4901	0,9068

Tablo 3'ü incelendiğinde çalışmaya katılan hastaların % 7,8'i ilaç fiyatlarının çok düşeceğini, % 4,7'si (10) bir miktar azaltacağını, % 26,6'sı (34) fiyatların değişmeyeceğini düşünürken, Fiyatların bir miktar artacağını düşünenler % 29,5 (38) ve fiyatların çok artacağını düşünenlerin oranı da % 29,5'dir (38). Fiyatların artacağını düşünenlerin oranı toplamda % 59'dur (76). Bu sonuçlar hipotezimize destek vermektedir.

Üçüncü hipotez için yapılan t test sonuçlarına göre, p değeri p=0.000'dır. Bu durumda p<0,05 şeklindedir. Bu sonuç bize hipotezimizin hastalar tarafından kabul edildiğini göstermektedir.

H_4: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi sonucunda daha çok kar elde etmek için, özel sektör gereğinden fazla teşhis ve tanı işlemi yapar.

Tablo 4: Sağlıkta Özelleştirmenin, Teşhis Tanı İşlemlerine Etkisi

Etki	Frekans	Yüzde
Çok azaltır	6	4,7
Azaltır	3	2,3
Değiştirmez	21	16,3
Arttırır	28	21,7
Çok arttırır	67	51,9
Toplam	125	96,9
Geçersiz	4	3,1

	N	Ortalama	St. Sapma	St. Hata	
	125	4,176	1,1003	9,84E-02	
t	df	Sig. (Çift Kuyruk)	Ortalama Farkı	95% Güven Aralığında Alt	Üst
11,949	124	0	1,176	0,9812	1,3708

Tablo 4'ü incelendiğinde hastaların % 4,7'si (6) özel hastanelerin yaygınlaşması durumunda bu tür işlemlerin çok azalacağını düşünmektedir. Hastaların % 2,3'ü (3) işlemlerin biraz azalacağını ileri sürerken, % 16,3 (21) oranında bir grup ise herhangi bir şeyin değişmeyeceğini ifade etmişlerdir. % 21,7 (28) oranında bir grup özel sağlık kurumlarının yaygınlaşması ile daha çok kar elde edebilmek için teşhisler maksadıyla doktorların gereğinden fazla işlem yaptırabileceklerini savunmaktadır. İşlemlerin çok artacağını düşünen grup ise % 51,9 (67) ile oldukça yüksek bir orandır. Bu konuda işlemlerin sayısının gereksiz yere artacağını düşünenlerin toplam oranı ise % 73,6'dır (95). Bu sonuçlar hipotezimize destek vermektedir.

Dördüncü hipotez için yapılan t test sonuçlarına göre, p değeri p=0.000'dır. Bu durumda p< 0,05 şeklindedir. Bu sonuç bize dördüncü hipotezimizin hastalar tarafından kabul edildiğini göstermektedir

H_5: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi teşhis ve tedavi olanaklarında bir değişmeye neden olmayacaktır.

Tablo 5: Sağlıkta Özelleştirmenin, Teşhis Ve Tedavi Olanaklarına Etkisi

Etki	Frekans	Yüzde
Çok olumsuz etkiler	7	5,4
Olumsuz etkiler	7	5,4
Değiştirmez	54	41,9
Olumlu etkiler	29	22,5
Çok olumlu etkiler	28	21,7
Toplam	125	96,9

Geçersiz		4		3,1

	N	Ortalama	St. Sapma	Std. Hata	
	125	3,512	1,0748	9,61E-02	
T	df	Sig. (Çift Kuyruk)	Ortalama Farkı	95% Güven Aralığında	
				Alt	Üst
5,326	124	0	0,512	0,3217	0,7023

Tablo 5'i incelendiğinde hastaların % 5,4'ü (7) doğru teşhis koyma ve tedavi olanaklarında çok olumsuz etkileyeceğini, % 5,4'ü (7) bir miktar olumsuz yönde etkileyeceğini görüşünde iken, % 41,9'luk (54) bir kesim ise doğru teşhis koyma ve tedavi olanaklarında herhangi bir değişim olmayacağı kanaatindedir. Hastaların % 22,5 (29) oranında bir kesimi teşhis koyma ve tedavi olanaklarında bir miktar olumlu etkileyeceğini düşünmektedir. Hastaların 21,7'lık (28) bir bölümü de çok olumlu yönde etkileyeceğini savunmaktadır. Sonuçlar hipotezimizi desteklemektedir.

Hipotez için yapılan t test sonuçları tablo 5'in ikinci kısmında yer almaktadır. Burada p=,000'dır ve p<0,05 şeklindedir. Bu sonuç bize hipotezimizin hastalar tarafından kabul edildiğini göstermektedir.

H_6: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi kırsal kesimde ve köylerde yaşayanları olumsuz yönde etkilenecektir.

Tablo 6: Sağlıkta Özelleşmenin Kırsal Kesimdekilere Etkisi

Etki	Frekans	Yüzde
Çok olumsuz etkiler	58	45
Olumsuz etkiler	24	18,6
Değiştirmez	19	14,7
Olumlu etkiler	12	9,3
Çok olumlu etkiler	13	10,1
Toplam	126	97,7
Geçersiz	3	2,3

	N	Ortalama	St. Sapma	St. Hata	
	126	2,1905	1,3782	0,1228	
t	df	Sig. (Çift Kuyruk)	Ortalama Farkı	95% Güven Aralığında	
				Alt	Üst
-6,593	125	0	-0,8095	-1,0525	-0,5665

Tablo 6'yı incelediğimizde sağlık hizmetlerinde özelleştirmenin yaygınlaştırılması sonucunda köylerde ve kırsal alanda yaşayanların hizmet sunumundan çok olumsuz etkileneceğini düşünenler hastaların % 45'dir (58). Hastaların % 18'6'sı (24) bu durumdan kırsal alanda yaşayanların biraz olumsuz etkileneceği düşüncesindedir.% 14,7'lik (19) bir kesim ise herhangi bir değişiklik olmayacağı düşüncesindedir. Hastaların % 9,3'lük oranda bir bölümü ise bu durumun kırsal alanda sağlık hizmetlerini bir miktar geliştireceğini düşünmektedir. Özelleştirmenin kırsal alanda sağlık hizmetlerini çok geliştireceğini düşünenlerin oranı ise % 10,1'dir (13). Bu soruda bizim hipotezimiz olan "Sağlık hizmetlerinde özelleştirmenin yaygınlaştırılması sonucunda köylerde ve kırsal alanda yaşayanların hizmet sunumundan olumsuz etkileneceği" şeklinde düşünenlerin oranı ise toplam % 63,6'dır (82). Bu sonuç hipotezimizi desteklemektedir.

Hipotez için yapılan t test sonuçlarına göre, p değerini incelediğimizde p=,000'dır. Bu durumda p<0,05 şeklindedir. Bu sonuç bize hipotezimizin hastalar tarafından kabul edildiğini göstermektedir.

H_7: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi, hastanelerin temizlik ve sağlığa uygunluk konularında bir değişikliğe sebep olmaz.

Tablo 7: Sağlıkta Özelleşmenin Hastanelerin Temizlik Ve Hijyen Konusunda Etkisi

Etki	Frekans	Yüzde
Çok olumsuz etkiler	5	3,9
Olumsuz etkiler	1	0,8
Değiştirmez	16	12,4
Olumlu etkiler	30	23,3
Çok olumlu etkiler	73	56,6
Toplam	125	96,9
Geçersiz	4	3,1

	N	Ortalama	St. Sapma	St. Hata	
	125	4,32	1,0048	8,987E-02	
t	df	Sig. (Çift Kuyruk)	Ortalama Farkı	95% Güven Aralığında	
				Alt	Üst
14,687	124	0	1,32	1,1421	1,4979

Ankete katılan hastaların bu soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde % 3,9'luk (5) bir bölümü hastanelerin temizlik ve hijyen konularında gösterecekleri hassasiyetlerinin çok azalacağını , % 0,8'lik (1) bir bölümü olumsuz etkileyeceğini, % 12,4'ü (16) herhangi bir değişiklik olmayacağını, % 23,3'lük (30) bir bölümü biraz arttıracağını, % 56,6 (73) oranında bir grubu ise, hastanelerin temizlik ve hijyen konularında gösterecekleri hassasiyetlerinin çok olumlu yönde artacağını ifade etmişlerdir. Bu soruya hastaların % 79,9'luk (103) bir bölümü ağırlama hizmetleri, sağlığa uygunluk ve temizlik konularının olumlu yönde etkileneceğini belirtmiştir bu da bizim hipotezimizle çelişmektedir.

Burada p değerini incelediğimizde p=,000'dır. Bu durumda p< 0,05 şeklindedir. Aynı zamanda ortalama fark değeri + değer çıktığı için yedinci hipotezimizin hastalar tarafından red edildiğini göstermektedir.

H_8: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi, tüm topluma hizmet yerine farklı özel topluluklara hizmet eden sağlık kurumları ortaya çıkabilir.

Tablo 8: Sağlıkta Özelleştirmenin, Farklı Özel Topluluklara Hizmet Eden Sağlık Kurumlarına Etkisi

Etki	Frekans	Yüzde
Tamamen ortadan kalkabilir	1	0,8
Kısmen kalkabilir	4	3,1
Değiştirmez	22	17,1
Oluşabilir	54	41,9
Çok sayıda oluşur	44	34,1
Toplam	125	96,9
Geçersiz	4	3,1

N	Ortalama	St. Sapma	Std. Hata
125	4,088	0,8521	7,62E-02

Test Value=3

t	df	Sig. (Çift Kuyruk)	Ortalama Farkı	95% Güven Aralığında	
				Alt	Üst
14,276	124	0	1,088	0,9372	1,2388

Tablo 8 incelendiğinde, sağlıkta özelleştirmenin yaygınlaştırılması sonucunda tüm topluma hizmet yerine farklı özel topluluklara hizmet eden sağlık kurumlarının ortadan kalkacağını düşünenlerin oranı % 0,8 (1) Varsa bile azaltacağını düşünenlerin oranı % 3,1 (4). Değişiklik olmayacağını düşünenlerin oranı % 17,1'dür (22). % 41,9 (54) oranında bir kesim ise özelleştirme sonucunda tüm topluma hizmet yerine farklı özel topluluklara hizmet eden yeni sağlık kurumlarının oluşabileceğini, % 34,1'lik (44) bir kesim ise bu tür sağlık kurumlarının çok sayıda oluşabileceğini savunmaktadır.

Çıkan sonuç bizim hipotezimiz olan, "tüm topluma hizmet yerine farklı özel topluluklara hizmet eden sağlık kurumları ortaya çıkabilir" hipotezini desteklemektedir, bu şekilde düşünenlerin oranı toplam % 76'dır (98).

Burada p değerini incelediğimizde p=,000'dır. Bu durumda p< 0,05 şeklindedir. Bu sonuç hipotezimizin kabul edildiğini göstermektedir.

H_9: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi, hasta haklarının sağlanması ve korunması konusunda olumsuz yönde etki eder.

Tablo 9: Sağlıkta Özelleşmenin, Hasta Haklarına Etkisi

Etki	Frekans	Yüzde
Çok olumsuz etkiler	21	16,3
Olumsuz etkiler	28	21,7
Değiştirmez	19	14,7
Olumlu etkiler	26	20,2
Çok olumlu etkiler	31	24
Toplam	125	96,9
Geçersiz	4	3,1

	N	Ortalama	St. Sapma	St. Hata
	125	3,144	1,4464	0,1294

t	df	Sig. (Çift Kuyruk)	Ortalama Farkı	95% Güven Aralığında	
				Alt	Üst
1,113	124	0,268	0,144	-0,1121	0,4001

Hasta hakları günümüzde başta insan onuru ve kendi yaşamını belirleme hakkı, güvenli bir yaşam sürdürme, özel yaşam, gizlilik, düşünce ve inanç özgürlüğü, bilgilendirme, onam, bakım, tedavi ve tedaviye başvurudan ibaret olarak ele alınmaktadır. Sağlık bakımının bir üstünlük olmayıp bir "hak" olduğu inancı geniş kitlelerce benimsenmiş bir felsefedir (Elçioğlu, 1997).

Hastaların fiziksel olduğu kadar ruhsal sağlığını da korumak için hastalığa ve hastaneye uyumu sağlayacak hakların uygulanması gerekir(Vural, 1995). Türkiye'de Sağlık Bakanlığı toplumun sağlık alanındaki gelişmelerin bireye yansıtılmasını ve herkese eşit bir şekilde ulaştırma ve denetimi sorumluluğu verilmiştir (Sütlaş, 2000: 32).

Hasta hakları ile ilgili yapılan ilk çalışmalardan biri 1981 yılında Dünya Hekimler Birliği'nin düzenlediği toplantıda alınan kararlardır. Lizbon Bildirgesi adı verilen yarım sayfa metin 6 ana maddeyi içermektedir. Bunlar:
- Hekim seçme hakkı

- Özgürce, bir hekime muayene olma hakkı,
- Aydınlatılmış onam hakkı,
- Hasta sırlarını saklama hakkı,
- Saygın bir şekilde ölme hakkı,
- Teselli edenini/telkinde bulunanı seçme hakkı (Akdur, 1997:44).

Tablo 9 incelendiğinde, sağlıkta özelleştirmenin yaygınlaştırılması sonucunda hasta haklarının sağlanması ve korunması açısından çok olumsuz etkisi olur şeklinde düşünenlerin oranı % 16,3'tür (21), Olumsuz etkiler şeklinde düşünenler ise % 21,7 (28) oranındadır. Değişiklik olmayacağını düşünenlerin oranı 14,7'dir (19). % 20,2 (26) oranında bir kesim ise özelleştirme sonucunda hasta haklarını sağlamak ve korumak olgusunun bir miktar olumlu gelişeceğini düşünmektedir. Bu konuda çok gelişme olacağını düşünenlerin sayısı % 24'tür (31).

Yukarıdaki oranları incelediğimizde, olumsuz etkiler şeklinde düşünenlerin toplamda oranı % 38 (49), Olumlu etkiler şeklinde düşünenlerin oranı ise toplamda % 44,2'dir (57). Çıkan sonuçlar "Sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi, hasta haklarının sağlanması ve korunması açısından olumsuz etki eder" hipotezimizle çelişmektedir.

Burada p değerini incelediğimizde p=,000'dır. Bu durumda p< 0,05 şeklindedir. Ancak ortalama fark + değer çıkmıştır. Bu sonuç bize dokuzuncu hipotezimiz için yapılan anketin hastalar tarafında red edildiğini göstermektedir.

H_{10}: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi, tıp uygulamalarında etik olmayan yaklaşımları artırır.

Tablo 10: Sağlıkta Özelleştirmenin, Tıp Etiğine Etkisi

Etki	Frekans	Yüzde
Çok arttırır	4	3,1
Biraz arttırır	2	1,6
Değiştirmez	37	28,7
Bir miktar azaltır	38	29,5
Çok azaltır	44	34,1
Toplam	125	96,9
Geçersiz	4	3,1

	N	Ortalama	St. Sapma	St. Hata	
	125	3,928	1,0014	8,96E-02	
t	df	Sig. (Çift Kuyruk)	Ortalama Farkı	95% Güven Aralığında Alt	Üst
10,361	124	0	0,928	0,7507	1,1053

Tablo 10'u incelediğimizde çok azaltır şeklinde düşünenlerin oranı % 3,1 (4), bir miktar azaltır diyenler %1,6 (2), değiştirmez şeklinde düşünenler % 28,7 (37) dir. Bizim hipotezimizi destekleyen ve "Sağlıkta özelleştirmenin yaygınlaştırılması Tıp uygulamalarındaki organ hırsızlığı gibi etik olmayan yaklaşımları arttırır" şeklinde düşünenlerin oranı % 29,5 (38), çok arttırır diye düşünenlerin oranı ise % 34,1'dir (44). Sonuçlar hipotezimizi desteklemektedir.

Burada p değerini incelediğimizde p=,000'dır. Bu durumda p< 0,05 şeklindedir. Bu sonuç bize onuncu hipotezimiz için yapılan anketin hastalar tarafından kabul edildiğini göstermektedir.

H_{11}: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi, hasta doktor ilişkisini olumsuz yönde etkiler.

Tablo 11: Sağlıkta Özelleştirmenin, Hasta Doktor İlişkisine Etkisi

Etki	Frekans	Yüzde

Çok olumsuz etkiler	70	54,3
Olumsuz etkiler	23	17,8
Değiştirmez	16	12,4
Olumlu etkiler	9	7
Çok olumlu etkiler	8	6,2
Total	126	97,7
Geçersiz	3	2,3

	N	Ortalama	St. Sapma	St. Hata	
	126	1,9048	1,2421	0,1107	
t	df	Sig. (Çift Kuyruk)	Ortalama Farkı	95% Güven Aralığında	
				Alt	Üst
-9,898	125	0	-1,0952	-1,3142	-0,8792

Tablo 11 incelendiğinde, hasta doktor ilişkisi ticaret adamı müşteri ilişkisine doğru bir yönde değişir şeklinde düşünür diyenlerin oranı % 54,3 (70), biraz değişir diyenler % 17,8 (23),değişmez % 12,4 (16) tür Biraz daha iyi olur şeklinde düşünenler ise % 7 (9), hasta doktor ilişkisi daha iyi olur şeklinde düşünenler ise % 6,2 (8) oranındadır. Sonuçlar "hasta doktor ilişkisi ticaret adamı müşteri ilişkisine doğru bir yönde değişir" şeklindeki hipotezimizi desteklemektedir.

Burada p değerini incelediğimizde p=,000'dır. Bu durumda p<0,05 şeklindedir. Bu sonuç bize onbirinci hipotezimiz için yapılan anketin hastalar tarafından kabul edildiğini göstermektedir.

H_{12}: Sağlık hizmetlerinin özelleşmesi, devletin sağlık harcamalarını olumsuz etkiler.

Tablo 12: Sağlıkta Özelleştirmenin, Devletin Sağlık Harcamalarına Etkisi

Etki	Frekans	Yüzde
Çok olumsuz etkiler	45	34,9
Olumsuz etkiler	28	21,7
Değiştirmez	24	18,6
Olumlu etkiler	20	15,5
Çok olumlu etkiler	9	7
Toplam	126	97,7
Geçersiz	3	2,3

	N	Ortalama	St. Sapma	St. Hata	
	126	2,3651	1,306	0,1163	
t	df	Sig. (Çift Kuyruk)	Ortalama Farkı	95% Güven Aralığında	
				Alt	Üst
-5,457	125	0	-0,6349	-0,8652	-0,4047

Tablo 12'yi incelediğimizde, sağlık harcamaları çok artar diye düşünenlerin oranı % 34,9 (45), Sağlık harcamaları biraz artar diyenlerin oranı, % 21,7 (28), Değişmez diyenler % 18,6 (22), sağlık harcamaları biraz azalır şeklinde düşünenlerin oranı % 15,5 (20), çok azalır şeklinde düşünenler % 7 (9) oranındadır. Devletin sağlık harcamalarının artacağını düşünenlerin oranı toplam olarak % 56,6'dır (73). Sonuç hipotezimizi desteklemektedir

Burada p değerini incelediğimizde p=,000'dır. Bu durumda p<0,05 şeklindedir. Bu sonuç bize onikinci hipotezimiz için yapılan anketin hastalar tarafından kabul edildiğini göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada sağlık hizmetlerinde son dönemde yapılan özelleştirme uygulamalarının hastalar açısından nasıl algılandığı konusunda Isparta özelinde yapılan anket çalışması ile elde edilen cevaplar değerlendirilmiş ve bazı önerilerde bulunulmuştur.

-Araştırmada yer alan bireylerin büyük çoğunluğunu erkek katılımcılar oluşturmuştur. Bunun temel nedenini bayanların anketi cevaplamada daha çekingen davranmaları oluşturmuştur.

-Katılımcıların önemli kısmı 20-35 yaş aralığında yer alan genç yaş grubu olarak nitelendirilebilecek kimselerden meydana gelmiştir. Bu sonuç değerlendirmelerin yapılmasında gençlerin düşüncelerinin ağırlık kazandığını göstermektedir. Bir başka ifade ile gençlerin sağlık hizmetlerinde özelleştirmenin yaygınlaşmasında geleceklerini nasıl etkileyebileceğini ve nasıl algıladıklarını ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.

-Araştırmaya katılan hastaların büyük çoğunluğu devlet hastanelerinden hizmet alanlardan oluşmaktadır. Devlet hastanelerinin özelleştirilmesinin veya özerkleştirilmesinin düşünüldüğü bu günlerde özellikle buralardan hizmet alan kimselerin düşüncelerinin ağırlık kazanması çalışmanın amacının gerçekleşmesini sağlamıştır.

-Katılımcıların tamamı SGK'lı olmakla birlikte, emekli sandığı ve SSK'lılar bu dağılım içerisinde büyük payı oluşturmaktadır.

-Çalışmaya katılan kimselerin önemli çoğunluğu memurdur. Bu bağlamda hipotezlerin kabul edilmesinde (bir başka ifade ile özelleştirmenin olumsuz etkilerinin ortaya konmasında) "özelleştirmeye memur bakış açısının" olduğu yadsınamaz.

-Katılımcıların büyük çoğunluğunun eğitim seviyesi yüksektir. Bu durum sorulara verilen cevapların tutarlılığını ve güvenilirliğini desteklemektedir.

-Çalışmada oluşturulan on iki hipotezin dokuzu kabul edilirken üçü reddedilmiştir. Buna göre;

-Sağlık Hizmetlerinin özelleştirilmesi, koruyucu sağlık hizmetlerini etkilemeyip aksine geliştireceği düşüncesi hakimdir. Ancak hipotez sınırda reddedilmiştir.

-Sağlık hizmetlerinden yararlananların büyük kısmı sağlık hizmetlerinin özelleşmesi, muayene ücretlerini ve ilaç fiyatlarını artıracağı düşüncesinde birleşmektedir.

-Hastalar aynı zamanda sağlık hizmetlerinin özelleşmesi sonucunda özel sektörün daha çok kar elde etmek için gereğinden fazla teşhis ve tanı işlemi yapacağını da düşünmektedir.

-Katılımcılar arasında sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi ile teşhis ve tedavi olanaklarında bir değişmenin olmayacağını düşünenlerin payı oldukça yüksek seviyededir.

-Katılımcıların önemli bölümü sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesinin kırsal kesimde ve köylerde yaşayanları olumsuz yönde etkileneceğini düşünmektedir.

-Katılımcıların önemli bir bölümü sağlık hizmetlerinin özelleşmesinin, hastanelerin temizlik ve hijyen konularında olumlu şekilde değişikliğe neden olacağını düşünmektedir. Buradan çıkan temel sonuç mevcut kamu hastanelerinin temizlik konusunda oldukça kötü durumda olduğu kanısıdır. Katılımcılar bu sorunun aşılmasında özelleştirmeyi önemli bir unsur olarak görmektedir.

-Katılımcıların büyük bir bölümü sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesinin, tüm toplum yerine belli kesimlere hizmet sunmaya odaklanan sağlık kurumları oluşturacağını düşünmektedir.

-Araştırmaya katılanlar içerisinde sağlık hizmetlerinin özelleşmesi, hasta haklarının sağlanması ve korunması konusunda olumsuz yönde etki eder diyenlerin oranı ağırlıkta olmakla birlikte, hipotezimiz sınırda kabul edilmiştir.

-Kabul edilen bir başka hipotezimiz, sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesinin, tıp uygulamalarında etik olmayan yaklaşımları artıracağı yönündedir. Ancak hipotezin sınır değerinde kabul edildiği yani, katılımcıların kısmen çekimser kaldığı ifade edilebilir.

-Pek çok açıdan sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı çıkan katılımcıların, özelleştirilmenin hasta-doktor ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceğini düşündükleri görülmektedir. Bu sonuç bize hastalar açısından mevcut hasta-doktor ilişkilerinin sağlıklı yürümediğini göstermektedir. Özelleştirme uygulamaları ile bu sorunun giderilebileceği görüşü hâkimdir.

-Son olarak katılımcılar sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesinin, devletin sağlık harcamalarını olumsuz etkileyeceğini düşünmektedir. Bu düşünce özel sağlık kuruluşlarının zaman zaman gereğinden fazla tetkik, tahlil vb. uygulamalar ile kötüye kullanabilecekleri endişesine dayanmaktadır.

Sonuç olarak, sağlık hizmetinden yararlanan kimselerin önemli çoğunluğu yukarıda ayrıntıları ile ele alınan sebeplerden dolayı hizmetin özelleştirilmesinin yaygınlaştırılmasına karşı oldukları görülmektedir. Buna rağmen devlet tarafından yürütülen sağlık hizmetlerinin hijyen eksikliği, hasta-doktor ilişkisinin istenen seviyede yürütülmemesi gibi sebeplerden dolayı aksadığı da ortadadır. Sorunların iyileştirilmesi sağlık hizmetinden yararlananların kamu hastanelerine bakış açısını olumlu yönde etkileyecek ve sağlık hizmetlerinin kalitesine arttıracaktır. Sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesinin vazgeçilmez bir yol olduğu konusunda toplumda yeterli düzeyde bir uzlaşı ve kabulün oluşmadığı görülmektedir.

KAYNAK

ACAR, Durmuş, ÖMÜRBEK, Nuri, ÖMÜRBEK., Vesile, "Gıda Sektöründe Kurumsal Kaynak Planlaması (Erp) Üzerine Bir Araştırma**, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1, 2004.

AKDUR, R., "Çağımızda Hasta - sağlık Çalışanları İlişkileri ve Hasta Hakları." **Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Dergisi**. Ankara: Hekimler Birliği Yayını, Cilt 5, 1997.

ALPTEKİ,N Kamil.,"Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetlerin Görünümü", 2005. http://www.http://www.sosyalhizmetuzmani.org/kuresellesmesosyaldevlet.doc,(28.05.2006).

ELÇİOĞLU, Ö. Ş., "Hasta Hakları Açısından Hekimlik Sırrı." **Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Dergisi**. Ankara: Hekimler Birliği Yayını, 1997.

ERKUL, İhsan – ALTAN, Ö. Zühtü – GEREK., Nüvit, **Sosyal Politika Dersleri**, C.2, A.Ü. ESBAV. Ya. No:48, Eskişehir 1983.

http://www.ses.org.tr (Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası, KESK),2010.

http://www.who.int/en/ (Erişim: 01.07.2009) (World Health Organization).

SÜTLAŞ., **Mustafa, Hasta ve Hasta Yakını Hakları**, Çiviyazıları yayıncılık İstanbul 2000.

Universal Declaration of Human Rights/Declaration Üniverselle des Droits de l'Homme (1948).

VURAL, G., "Hasta Hakları". **Kriz Dergisi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Psikiyatrik Kriz Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını 3 (1 – 2), Bahar – Güz 1995.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Uluslararası Doğrudan Yatırımların KOBİ'lerin Gelişmesindeki Etkilerinin Yapısal Eşitlik Modeli İle İncelenmesi

Yavuz Odabaşı, Hüseyin Önder, Özer Özçelik [1]

Özet: KOBİ'ler ülke ekonomilerinin can damarı işletmelerdir. Bu işletmelerin gelişmesinde birçok faktörün etkisi olduğu bir gerçektir. Bu etkilerden bir tanesi ise uluslararası doğrudan yatırımlardır. Uluslararası doğrudan yatırımlar bir ülkeye, bölgeye veya şehre beraberinde teknik ve idari personel ile yeni teknoloji getirerek bir yatırım ve iş iklimi yaratmaktadır. Bu iş iklimi ekonomideki bütün ajanları etkilediği gibi KOBİ'leride etkileyebilecektir. Diğer taraftan bir ülkeye, bölgeye veya şehre uluslararası doğrudan yatırımların gelmesinde o ülkenin, bölgenin veya şehrin nüfus ve gelişmişlik düzeyleri belirleyici olabilmektedir. Bu çalışmada uluslararası doğrudan yatırımların Türkiye'de örneklem olarak alınan illerin gelişmişlik ve nüfus değişkenleri tarafından etkilenmesi ile uluslararası doğrudan yatırımların o ildeki KOBİ'lerin yurt dışı pazarlara açılmasına, Ar-Ge faaliyetlerinde bulunmasına ve kurumsallaşmasına olan etkileri eş anlı olarak yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda uluslararası doğrudan yatırımların yatırım yapacağı ilin gelişmişlik düzeyi ile nüfusundan etkilendiği, uluslararası doğrudan yatırımların ildeki KOBİ'lerin kurumsallaşmasını ve ihracat yapma olanaklarını arttırdığı sonucu bulunmuştur.
Anahtar Kelimeler: KOBİ, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar, Yapısal Eşitlik Modeli

Investigation of The Effects of International Direct Investment on SMEs' Development By Using Structural Equation Modeling

Abstract: SMEs are vital enterprises of any economy. Many factors play a crucial role in the process of development of these enterprises. One of these factors is the international direct investment. International direct investment creates and investment and business atmosphere around a country, region or a city where it brings new technology, technical and administrative staff. This business atmosphere as it influences all agents in the economy will also be able to influence SMEs. On the other hand, population and development levels of a country , region or a city could be a determinant factor for international direct investment's decision to enter a country, region or a city. In this study, the effects of development levels and population of provinces in Turkey on international direct investment, and the effect of international direct investment on SMEs opening up to foreign markets, on engaging R&D activities, and on institutionalization are analyzed simultaneously by using structural equation modeling. Following this analysis, it was concluded that international direct investment is effected by development levels and population of the city and it is also concluded that international direct investment effects institutionalization and opportunities to export of SMEs of that city.
Keywords: SME, International Direct Investment, Structural Equation Modeling

GİRİŞ

KOBİ'ler bir ülke ekonomisi içerisinde istihdam, katma değer ve sayı olarak önemli bir yer tutmaktadır. KOBİ'lerin bu alanlardaki sayısal üstünlüklerinin yanında yapılarından kaynaklanan bazı avantajlara da sahiptirler. Diğer taraftan KOBİ'lerin yapılarından kaynaklanan bazı dezavantajlara da sahiptir. Ekonominin karar alıcı mekanizmalarında yer alan kişi ve kurumların ülke ekonomisini ve ekonominin önemli bir parçası olan KOBİ'lerin avantaj ve dezavantajlarını iyi değerlendirip ona göre politika araçlarını kullanması gerekmektedir.

[1] Arş. Grv, Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü.

Bu çalışma KOBİ'lerin gelişmesinde uluslararası doğrudan yatırımların etkileri analiz edilmiştir. Böylece ekonomi için önemli bir dış kaynak durumunda olan uluslararası doğrudan yatırımların sadece dış açıkları finanse etmekle kalmayıp, ekonominin özellikle KOBİ'lerin yapısal dönüşümünü sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

KOBİ'LERİN TANIMI

KOBİ'lerle ilgili olarak birçok araştırma yapılmasına rağmen ülkelerin kendi bakış açılarına göre değişik ölçütler geliştirilmesi KOBİ'lerin ortak bir tanımının olmasını engellemektedir. KOBİ'lerin tanımı ülkeden ülkeye değişebildiği gibi, bir ülke içindeki bölgeler veya sektörler arasında dahi farklılaşabilir (Akdeniz, 2005:72). KOBİ'lerin tanımlanmasında ülkelerin farklı tanımlamalar yapmasına karşılık ortak bir tanımlama yapılabilmesi için bazı kriterler kullanılmaktadır. Bu kriterler temelde iki ana başlığa ayrılmaktadır. Bunlar; niceliksel ve niteliksel kriterlerdir.

Niteliksel ölçütler: İşletmelerin KOBİ sınıflandırmasında kullanılan büyüklükleri niteliksel olarak şu şekilde sıralamak mümkündür (Türkoğlu, 2003:275). Yönetimin bağımsızlığı ve yönetimde işlevselliğin sağlanması açısından uzmanlaşma, işletmenin kredi sağlayabilme olanağı işletmenin faaliyet göstermiş olduğu pazar içindeki yeri, işletme sermayesinin tümünün ya da bir bölümünün işletme sahibine ait olması, işletme üretiminde kullanılan sermaye ve emek miktarıdır.

İşletmelerin KOBİ sınıflandırmasın da kullanılan niteliksel büyüklükler tek başına yeterli olmamaktadır. Bu nedenle niceliksel kriterlerinde göz önüne alınması gerekmektedir (Unutkan ve Unutkan,1996:1)

Niceliksel ölçütler: İşletmelerin büyüklüklerinin sınıflandırılmasında kullanılan niceliksel kriterler ise şu şekilde sıralanabilir (İraz, 2006:369, Arslan, 2003:122): İşletmede çalıştırılan personel sayısı işletme personeline ödenen ücret ve maaşlar, belirli bir süre içinde kullanılan hammadde miktarı, işletme sermayesi (öz sermaye, çalışma sermayesi, sabit sermaye), işletmenin yapmış olduğu satış tutarı, işletmenin yaptığı üretim miktarı, işletmede kullanılan makinelerin miktarı ve güçleri, kullanılan enerji miktarı, işletmenin aktiflerinin toplamıdır.

Bu söz konusu kriterlerin sayısı çok daha fazla artırılabilmektedir. Fakat bu ölçütlerden hiçbirisi kendi başına KOBİ tanımlaması yapılmasına imkan vermemekle birlikte, mevcut ölçütler arasında en sık kullanılanı işletmede çalıştırılan personel sayısıdır (Akdeniz, 2005:72). Bütün bu bilgiler ışığında gerek ülkemizde, gerekse Avrupa Birliği'nde bazı KOBİ tanımlamaları yapılmıştır.

Türkiye'de ve Avrupa Birliği'nde KOBİ Tanımı

Avrupa Birliği'ne göre KOBİ, 1-250 kişi arasında işçi çalıştıran, yıllık satış hasılatı 40 milyon Euro'yu geçmeyen, mevcut sabit sermaye yatırım miktarı 27 milyon Euro'yu geçmeyen işletmelerdir (Aksoy ve Çabuk, 2006:41-42).

Avrupa Birliği'nde KOBİ tanımlamaları ile ilgili olarak ortak bir KOBİ tanımı geliştirilmiştir. Söz konusu çalışma 8 Mayıs 2003 tarihinde Brüksel'de yapılmış ve 1 Ocak 2005 tarihi itibarıyla da geçerlilik kazanmıştır. Buna göre çalıştırılan işçi sayısı 50 kişiden az ise, yıllık satış hâsılatı 10 milyon Euro'yu geçmiyorsa küçük ölçekli işletme, çalıştırılan işçi sayısı 250 kişiden az ise ve yıllık satış hasılatı 50 milyon Euro'yu geçmiyor ise orta ölçekli işletme söz konusudur (İraz, 2006:370, Eroğlu vd.2008:2). Avrupa Birliğinin yapmış olduğu bu KOBİ tanımını KOSGEB'te kullanmaktadır. "18.11.2005 tarihli 25997 sayılı resmi gazetede Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik" yayınlanarak KOBİ tanımı Avrupa Birliğinin tanımına yaklaştırılmıştır. Ayrıca işletmelerin bağımsız, ortak, bağımlı işletme türleri gibi tanımlarda getirilmiştir (KOSGEB 01/06/2009).

KOBİ'lerin Avantaj ve Dezavantajları

Günümüzde ülkeler, ekonomik açıdan daha güçlü olabilmek amacıyla sadece yurt içinde değil yurt dışındaki pazarlarda da kıyasıya bir rekabet içindedirler. Ülkelerin içinde bulunduğu bu rekabet ortamı KOBİ'leri de kapsamaktadır. Bu küresel rekabet ortamı içinde KOBİ'lerin avantaj ve dezavantajlarının dikkatli bir şekilde belirlenmesi onların ve tabi ki ülkenin gelişmesini yakından etkileyecektir.

KOBİ'lerin Avantajları

Ülke ekonomilerinde meydana gelen yeni dinamikler ve değişimler KOBİ'lerin ekonomik kalkınma ve gelişmedeki rolünün gittikçe daha da önem kazanmasına neden olmaktadır. KOBİ'lerin ülke ekonomisine katkılarını ve avantajlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Akdeniz, 2005:75, Yılmaz, 2003:3, Türkoğlu, 2003:276-279):

- Daha az yatırımla daha çok üretim ve ürün çeşitliliği sağlamaktadır,
- Daha düşük yatırım maliyetleriyle istihdam imkanı yaratmaktadır,
- Emek yoğun teknolojilerle çalışarak ve genelde düşük vasıflı eleman istihdam ederek işsizliğin aşağı çekilmesine katkıda bulunmaktadır.
- Esnek yapıları itibariyle ekonomik dalgalanmalardan daha az etkilenmektedir,
- Talep değişikliklerine ve çeşitliliklerine daha kolay uyum gösterebilmektedir,
- Teknolojik yenilikleri almaya esnek yapıları nedeniyle daha yatkındır,
- Bölgelerarası dengeli kalkınmayı sağlar,
- Gelir dağılımındaki dengesizlikleri azaltır,
- Bireysel tasarrufları teşvik eder,
- Büyük sanayi işletmelerinin destekleyicisi ve tamamlayıcısıdır,
- Ekonominin ve sosyal sistemlerin denge ve istikrar unsurudur.
- Teknik yenilikler konusunda verimliliğin yüksektir,
- İşçiler ile ilişkilerin daha yakındır,
- Bürokrasinin daha azdır.

KOBİ'lerin dezavantajları

KOBİ'lerin yukarıda sayılan avantajlarının yanında bazı önemli dezavantajlara da sahiptir. Ülke içerisinde yer alan KOBİ'lerin dezavantajlarının belirlenmesi ve bunların telafi edilmesi için politik karar alıcıların dikkatli davranması gerekmektedir. KOBİ'lerin genel olarak dezavantajlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Civan ve Tekinkuş,2002:8, Akgemici, 2001:15):

- Yönetimde yetersizlik,
- Olumsuz rekabet ortamı,
- Mevzuata hakim olma konusunda sıkıntı yaşanması ve bürokrasi,
- Kalifiye işgücü sıkıntısı,
- Finansal engeller ve sermaye kıtlığı,
- Araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin yeterli düzeyde olmaması,
- Finansal planlama ve bütçeleme konularında eksiklikler,
- Faaliyet alanının küçük olması,
- İhale, fuar gibi bir takım etkinliklere katılma konusunda sıkıntı yaşanması,
- Modern pazarlama yöntemlerini verimli bir şekilde kullanamama,
- Sermaye piyasalarından yeterince faydalanamama,
- Üretim ve satış koordinasyonun etkin sağlanamaması,
- Stratejik karar alma sürecinde sadece işletme sahip ve ortaklarının bulunması,
- İşletmede mali danışman veya uzman bulunduramama,
- Banka ve diğer finansal kurumlardan yeterli desteği görememe,
- Yeni ürün geliştirme konusunda yetersiz kalınması,
- Bağımsızlığını kaybetme ve batma riski.

KOBİ'lerin Ekonomideki Yeri ve Önemi

KOBİ'ler gelişmiş veya gelişmekte olsun bütün ülkelerin ekonomik yapısı içinde önemli bir yer teşkil etmektedirler. Özellikle yaratmış oldukları istihdam olanakları ve ülke ekonomisine sağladıkları gelir göz önüne alındığında bu

durum daha da göze çarpmaktadır. KOBİ'lerin genel ekonomik yapı içindeki öneminin bilincinde olan ülkeler, gelişmekte olsun veya olmasın KOBİ'lerin kurulması, büyümesi, korunması ve rakip firmalarla rekabet edebilecek bir yapıya kavuşması için gerekli ortamı sağlamak amacıyla çalışmalar yapmaktadırlar (Şamiloğlu ve Uygun, 2001:1). Türkiye'de KOBİ'lerin kurulması gelişmesi ve sağlıklı bir şekilde hayatını sürdürüp gelişebilmesi için özellikle özelleştirmenin yoğun olarak yaşandığı illerde İŞGEM (İş Geliştirme Merkezi), ORTKA (Ortak Kullanım Amaçlı Atölye), ORTLAB (Ortak Kullanım Amaçlı Laboratuar)v.b. uygulamaları KOSGEB aracılığı ile uygulamaktadır.

KOBİ'ler, sanayileşme süreci içinde bulunan ülke ekonomilerinin gelişimi konusunda dinamik bir güç pozisyonundadırlar. Bir ülke içinde mevcut işletmelerin büyük bir kısmını KOBİ'ler oluşturmaktadır (Akdede ve Turan, 2008:3). Dünyadaki bütün ülkelerde yer alan işletmelerin oransal olarak %95'ini KOBİ'ler oluşturmaktadır. Buna ek olarak toplam istihdamın oransal olarak %66'sını ve toplam üretim miktarının oransal olarak %55'ini yine KOBİ'ler oluşturmaktadır. Türkiye'de ise KOBİ'ler, Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2002 yılı verilerine göre, Türkiye'deki imalat sanayinde faaliyet yapan işletmelerin oransal olarak %99,5'lik kısmını oluşturmaktadır. Bu oranların istihdam açısından değerlendirilmesinde de benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. KOBİ'lerin istihdam ettiği işgücü sayısı ortalama olarak 3 milyon kişi civarındadır. Bu oran KOBİ'lerin Türkiye ekonomisinde imalat sanayindeki istihdamının %77'sini kapsamaktadır. KOBİ'ler ayrıca toplam katma değerin de %38'ini tek başlarına oluşturmaktadır (Koyuncugil ve Özgülbaş, 2008:1–2).

ULUSLARARASI DOĞRUDAN YATIRIMLAR ve KOBİ'LER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Küreselleşme ile birlikte uluslararası doğrudan yatırımların ekonomik yapı üzerindeki faydaları ve zararları, gerek yerli gerek yabancı literatürde uzun zamandır tartışma konusudur. Uluslararası doğrudan yatırımların, hedef ülke ekonomileri üzerindeki etkileri konusunda yaşanan bu tartışmalar, uluslararası doğrudan yatırımların tanımlanması hususunda da yaşanmaktadır. Ancak bütün bu tartışmalara rağmen ülkeler, uluslararası doğrudan yatırımları çekmek için büyük bir rekabet içerisindedirler.

Uluslararası doğrudan yatırımlar için UNCTAD, IMF, World Bank ve OECD tarafından yapılan tanımlamalar birbirlerine yakın tanımlamalar olmasına rağmen, çoğunlukla OECD'nin tanımı kullanılmaktadır. OECD'nin tanımına göre uluslararası doğrudan yatırımlar; bir ekonomide yerleşik yatırımcının, başka bir ekonomide kalıcı bir çıkar elde etme amacını yansıtmaktadır. Bu kalıcı çıkar, doğrudan yatırımcının işletme ve işletme yönetimi üzerinde uzun dönemli bir ilişkiyi ifade etmektedir (OECD, 1999: 7-8). Uluslararası doğrudan yatırımların tanımında yer alan uzun dönemli kalıcı ilişki hedef ülke ekonomisi üzerinde olumlu etkiye yol açacaktır. Bu etki KOBİ'lerin gelişmesine ve dış pazarlara açılmasında önemli bir yere sahiptir (Corupbekov, 2005:19). Birçok çalışmada görülmektedir ki; uluslararası doğrudan yatırımlar konusunda KOBİ'ler, büyük firmalara göre dezavantajlı durumdadır (Kuo ve Li, 2003:219).

Uluslararası Doğrudan Yatırımların Belirleyici Faktörleri

Uluslararası doğrudan yatırımların 1970'li yıllarda önem arz eden belirleyici faktörleri doğal kaynaklar, ucuz iş gücü ve yerel pazara yakınlıktı. 1980-1990 yılları arasında ise önemli belirleyici faktörler olarak; üretim faktörlerine erişilebilirlik, politika uygulama standartları ve bölgesel pazarlar öne çıkmıştır. Diğer taraftan, 1990'lardan itibaren önem kazanan diğer belirleyici faktörler ise; destekleyici fiziksel ve kurumsal altyapı, ölçek ekonomileri ve küresel-bölgesel düzeyde var olan piyasalardır (Dunning vd., 2007:28). 1990'lı yılların ortalarından itibaren uluslararası doğrudan yatırımlar, gelişmekte olan ülkeler için dış finansmanın en büyük bileşeni haline gelmiş, dolayısıyla uluslararası doğrudan yatırımları belirleyen faktörler daha da önem kazanmıştır. Kahai (2004) yapmış olduğu çalışmada uluslararası doğrudan yatırımları belirleyen faktörleri üç sınıfa ayırmıştır. İlk kategori hedef ülkenin; pazar büyüklüğü, büyüme potansiyeli, satın alma gücü, üretim maliyeti, coğrafik konumu ve doğal kaynaklar gibi geleneksel ekonomik faktörleri içermektedir. İkinci kategori hedef ülkenin, sosyal politik ve kültürel çevre ile ilgili olan faktörleri içerir. Üçüncü kategori ise hedef ülkenin; işlem maliyetlerinin büyüklüğü ile ilgili tedbirleri içermektedir (Kahai, 2004:43-44)

Uluslararası doğrudan yatırımların çeşidine bağlı olarak ise; kaynak arama, pazar arama ve verimlilik gibi faktörleri öne çıkmaktadır. (Nunnenkamp, 2002:5-6).

Tablo 1: Uluslararası Doğrudan Yatırımların Hedef Ülkedeki Belirleyicileri

Ekonomik Şartlar	Piyasalar	Büyüklük, Gelir Düzeyi, kentleşme, istikrar ve büyüme beklentileri, bölgesel pazarlara erişim, dağıtım ve talep modelleri.
	Kaynaklar	Doğal kaynaklar, yer seçimi
	Rekabet Gücü	İş gücü durumu, maliyet, beceri, eğitilebilirlik, yönetim teknik becerileri, girdiye erişim, fiziksel alt yapı, tedarikçi tabanı, teknoloji desteği.
Hedef Ülke Politikaları	Makro Politikalar	Önemli makro değişkenlerin yönetimi, havale kolaylığı, dövize erişim.
	Özel Sektör	Özel mülkiyetin tanıtımı, açık ve istikrarlı politikalar, kolay giriş/çıkış politikaları, etkin finansal piyasalar, diğer destekler.
	Ticaret ve Sanayi	Ticaret stratejisi, bölgesel bütünleşme ve pazarlara erişim, mülkiyet kontrolü, rekabet politikaları, KOBİ'ler için destek.
	Uluslararası Doğrudan Yatırım Politikaları	Giriş kolaylığı, mülkiyet, teşvikler, girdiye erişim, şeffaf ve istikrarlı politikalar.
Çok Uluslu Şirket Stratejileri	Risk Algılaması	Ülke riskinin algılanması, politik faktörler bağlılık, makro yönetim, işgücü piyasaları, politika istikrarı.
	Yer, Kaynak, Entegrasyon Transferi	Şirket stratejileri, ürün tedarik/girdileri, bağlı bütünleşmeler, stratejik ittifaklar, eğitim, teknoloji

Kaynak: Joong-Wan CHO (2004), "Foreign Direct Investment: Determinants, Trends in flows and Promotion Policies", Investment Promotion and Enterprise Development Bullentin for Asia and the Pacific, Vol:1, p.100.

Tablo 1'de hedef ülkeye yapılacak olan yatırım kararlarında belirleyiciliğe sahip olan faktörler dikkatli bir şekilde incelendiğinde, küreselleşmenin önemli bir faktör olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte ulusal politikaların rolünün, özellikle de liberalleşme amacı doğrultusunda geliştirilen politikaların, uluslararası doğrudan yatırımlar açısından ne kadar önemli olduğu da ifade edilmektedir. Uluslararası doğrudan yatırımların hedef ülkeye girişi üzerinde yer seçimine özgü belirleyiciler büyük öneme sahiptir (Cho, 2004:100)

Daha önceden de ifade edildiği üzere 1990'lı yıllarda uluslararası doğrudan yatırımların coğrafi dağılımının belirleyici faktörleri, 1970'li yıllara göre değişiklik göstermişlerdir. Ancak Hesckscher-Ohlin teoremi 1990'lara kadar geçerliliğini kaybetmiş ise de, 1990'larda uluslararası doğrudan yatırımların belirleyicileri kapsamında yabancı yatırımların bazı türlerinin coğrafi dağılımını ortaya koyabilmektedir. Bu kapsamda kuzey ve güney ülkeler göz önüne alındığında üretim sistemleri bütünleşirken, küresel veya bölgesel üretim pazarlama stratejilerinde de değişiklikler meydana gelmiştir (Dunning vd., 2007:31). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, uluslararası doğrudan yatırımların gelişmekte olan ülkelerdeki iç pazara dönük üretime yöneldikleri görülmektedir. Bu yönelmeye sebep ise, az gelişmiş ülkelerin sanayileşme politikalarını ithal ikamesi yönünde değiştirmeleridir. Son yıllarda Uluslararası doğrudan yatırımlarda hammadde temininin öneminin azaldığını, çok uluslu şirketlerin daha çok stratejik üstünlük sağlayacakları sektörlerde yoğunlaştı görülmektedir. Uluslararası doğrudan yatırımlar uluslararası para ve sermaye piyasalarında etkin bir rol üstlenmiş ve küreselleşmenin de en önemli faktörlerinden biri olmuştur (Yaşar vd., 2006:111).

Uluslararası doğrudan yatırımlar ev sahibi ülkede sermaye birikimini ve üretim kapasitesini artırmakta, istihdama, vergi gelirlerine, ülke içi rekabete ve ekonomik büyümeye olumlu katkılar yapmaktadır. Teorik olarak yapılmış olan çalışmalarda bu katkılar, taşma etkisi (Spillover effect) ile yerli firmaların verimliliğinde uluslararası doğrudan yatırımların olumlu bir rolü olduğunu göstermektedir (Hale ve Long, 2007:4). Dolayısıyla iyi bir yönetim ve beceri sistemine sahip bir KOBİ'nin bu taşma etkisinden yararlanarak büyümesi olasıdır (Tambunnan, 2007:118).

UYGULAMA

Bu çalışmada uluslararası doğrudan yatırımcıların Türkiye'de bir ile yatırım yapmasında o ilin gelişmişlik düzeyi ve nüfusunun ne kadar etkili olduğu ve uluslararası doğrudan yatırımları o ildeki KOBİ'lerin kurumsallaşmasına, Ar-Ge faaliyetlerine ve ihracat yapma olanaklarına etkisi analiz edilecektir. Yapılan analiz iller bazında gerçekleştirilecektir.

Yapılan analizde Hazine Müsteşarlığının izin vermiş olduğu yurt dışından gelen uluslararası doğrudan yatırım miktarı bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Bu veriler Hazine Müsteşarlığının internet adresinden alınmıştır. Bu internet sitesinde her ile gelen uluslararası yatırımcı miktarı (adet olarak) verilmektedir. Çalışmada sınanan hipotezler ve hipotezlere ait veriler ile kaynakları aşağıda verilmektedir. Analiz için Lisrel 8.51 programı kullanılmıştır.

Ana Kütle ve Örneklem

Çalışmada ana kütle olarak Türkiye'nin 81 ili alınmıştır. KOSGEB 38 il için saha araştırma çalışması olarak il raporları hazırlamıştır. Bu raporlarda ilgili ildeki KOBİ'lerin genel karakteristik özellikleri anket yöntemi sonucunda ortaya konmuştur. Bu çalışmalarda 38 adet ildeki 43.262 adet işletmeye anket uygulanmıştır. 38 ilin her biri için ayrı birer rapor hazırlanarak yayınlanmıştır. Bu 38 ilden 30´u örneklem olarak excell sayı jenaratörü kullanılarak rassal bir şekilde seçilmiştir. Böylece ana kütlenin % 37'si yani yaklaşık 3'te biri örneklem olarak alınmıştır. Örneklem olarak alınan iller Ek 1'de gösterilmektedir. Bu illere ilişkin KOSGEB'in hazırlamış olduğu saha araştırma raporlarından faydalanılmıştır.

Hipotezler

Çalışmada beş temel hipotez sınanacaktır. Bu hipotezler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır

H1: Herhangi bir ilin nüfusuyla o ile gelen uluslararası doğrudan yatırım miktarı arasında doğrusal ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Bir ilin nüfusunun kalabalık olması, uluslararası yatırımcının pazar beklentisinin yanı sıra aradığı nitelikli işgücünü temin etmek açısından da önemli olmaktadır. Bu çalışmada kullanılan nüfus verileri TUİK'in (Türkiye İstatistik Kurumu) sitesinden alınmıştır. Modelde dağılımı normalleştirmek adına nüfus rakamlarının doğal logaritması alınarak kullanılmıştır.

H2: Herhangi bir ilin gelişmişlik düzeyi ile o ile gelen uluslararası doğrudan yatırım miktarı arasında doğrusal ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Bir ilin gelişmişlik düzeyinin yüksek olması uluslararası yatırımcının o ile yatırım tercihinde önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. Çünkü uluslar arası yatırımcının o ile beraberinde getireceği teknik personel ve üst düzey yöneticilerin alışmış oldukları yaşam standartlarını hedef ülkede de devam ettirme isteğini karşılama amacıdır. Ayrıca uluslar arası yatırımcının yatırım yaptığı ilin yurt dışı ve yurt içi pazarlara açılmasında kullanacağı haberleşme ve ulaşım alt yapısının önemi de bu hipotezin sınanmasında kullanılan başka bir dayanaktır. Bu hipotezin sınanmasında DPT'nin (Devlet Planlama Teşkilatı) illerin sosyo - ekonomik gelişmişlik araştırması sonucu yayınlanan veriler kullanılmıştır.

H3: Herhangi bir ile yatırım yapan uluslararası yatırımcı o ildeki KOBİ'lerin kurumsallaşmasını doğrusal ve pozitif yönde etkilemektedir. Herhangi bir ile yatırım yapan uluslararası yatırımcı o ilden de kendine tedarikçi veya hizmet satın alacağı firmalar edinebilmektedir. Uluslararası yatırımcıların kendilerine tedarikçi seçerken kurumsallaşmış belli bir yönetim sistemini benimsemiş ve kendisi ile iş yapabileceği çapta bir KOBİ ile çalışmak istemesi gayet doğaldır. İllerdeki KOBİ'lerin kurumsallaşması modelde profesyonel yönetici değişkeni tarafından temsil edilmektedir. KOSGEB'in belli başlı iller üzerine yapmış olduğu KOBİ saha araştırmalarından profesyonel yönetici kullanan KOBİ'lerin oranı, KOBİ'lerde kurumsallaşmanın temsilcisi olarak seçilmiştir.

H4: Herhangi bir ile yatırım yapan uluslararası yatırımcı o ildeki KOBİ'lerin Ar-Ge faaliyetlerini doğrusal ve pozitif yönde etkilemektedir. Bir ilde yabancı yatırımcıların kümelenmesi ile uluslararası yatırımcıların beraberinde getirdiği yeni teknoloji ve Ar-Ge kültürünün KOBİ'leri de etkileyeceği varsayılmaktadır. Bu hipotezde kullanılan verinin kaynağı KOSGEB'in iller üzerine yapmış olduğu KOBİ saha araştırması anket sonuçlarında yer alan patent ve faydalı model sahibi, KOBİ oranı olarak kullanılmıştır. Ar-Ge faaliyetinin sonucunda şart olmasa da bir patent veya faydalı model ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle KOBİ'lerin Ar-Ge faaliyetlerini temsilen bu değişken seçilmiştir.

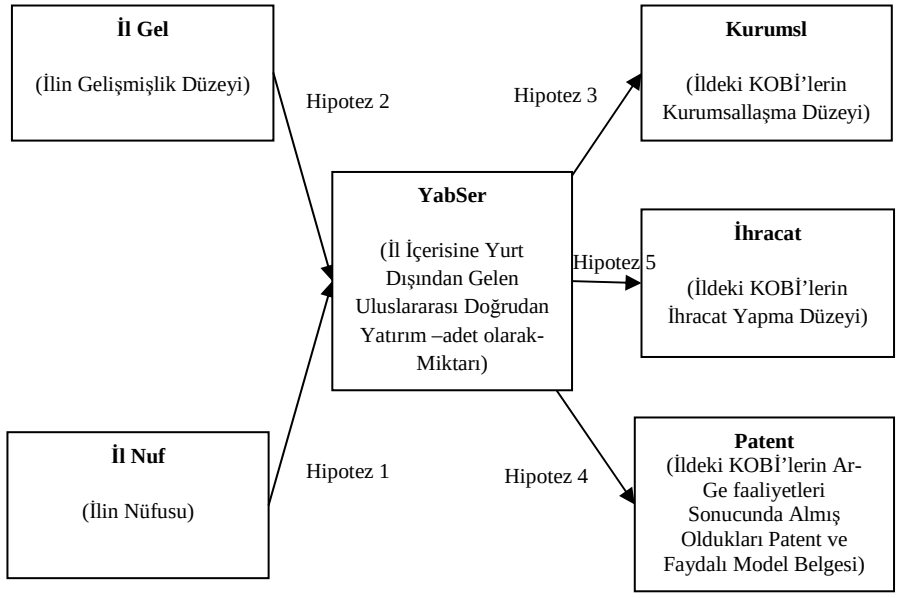
H5: Herhangi bir ile yatırım yapan uluslararası yatırımcı o ildeki KOBİ'lerin ihracat yapma olanaklarını doğrusal ve pozitif yönde etkilemektedir. İldeki uluslararası yatırımcılar ile iş yapmaya başlayan KOBİ'lerin uluslararası düzeyde mal üretme kapasitelerinin gelişmesi ve bu gelişme sonucunda yurt dışı pazarlara açılma kapasitelerinin artması beklenmektedir. Bu hipotezin analizinde yine KOSGEB'in yapmış olduğu KOBİ saha araştırma raporları kullanılmıştır.

Yöntem

Çalışmada yukarıda bahsedilen hipotezlerin sınanmasında yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modellerinin Path analizleri, çoklu grup uygulamaları, doğrulayıcı faktör analizleri gibi farklı model yapıları mevcuttur. Bu model yapılarında örtük değişkenler kullanılabileceği gibi gözlemlenebilen değişkenlerde kullanılmaktadır (Şimşek, 2007:3). Yapısal eşitlik modellemesi, bağımlı değişkenlerin bağımsız değişkenlere nasıl bağlı olduğunu gösteren bir ya da daha fazla doğrusal regresyon eşitliğini içermektedir (Yılmaz v.d. 2006: 175-176). Yapısal eşitlik modellerinde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin yönü çizilen oklar ile ilişkinin derecesi ise Path katsayıları ile gösterilmektedir (Ersöz v.d., 2009: 21). Bu yöntem ilk kez 1921'de Sewall Wright tarafından Journal of Agricultural Research'te yayımlanan makalesi ile analizlerde kullanılmaya başlanmıştır (Li, 1956, s:190). Daha sonra bu analiz üzerine çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Tukey (1954) ile Turner and Stevens (1959) bunlardan başlıcalarıdır (Wright, 1960, s:189). Path katsayıları 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Path katsayısı 1`e yaklaştıkça gücü artmaktadır.

Çalışmada analiz edilen modelin grafiksel gösterimi Şekil 1'de gösterilmektedir. Şekil 1`de daha önce analiz edileceği belirtilen hipotezlerde gösterilmektedir. Ayrıca şekildeki oklarda ilişkinin yönünü ifade etmektedir. Buna göre ilin gelişmişlik düzeyi ile ilin nüfusunun (Hipotez 1 ve 2), o ile gelen uluslararası yatırımcı miktarını etkilediği; o ildeki uluslararası yatırımcıların sayısı (veya yığılması) o ildeki KOBİ'leri bir sanayi iklimi yaratarak kurumsallaşmalarını, ihracat yapma olanaklarını ve Ar-Ge faaliyetlerini etkileyebileceği (Hipotez 3,4 ve 5) gösterilmektedir.

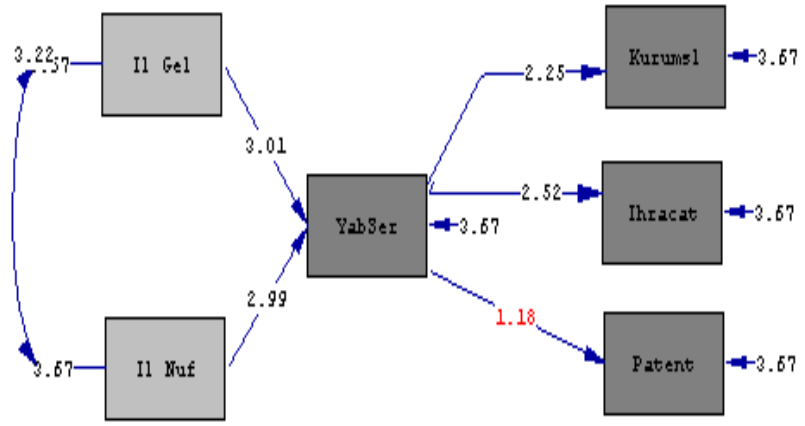
Şekil 1: Modelin Grafiksel Gösterimi

Bulgular

Şekil 1'de gösterilen modelin analizi sonucunda Şekil 1'de gösterilen t-değerleri elde edilmiştir. Path analizinde ilk önce modelde yer alan değişkenlerin t-değerlerine bakılması gerekmektedir. Bu modelde anlamlılık düzeyi olarak 0,05 alınmıştır. T-değeri 0,05 anlamlılık düzeyinde 1,96'dır. Bu sebeple t değeri 1,96'nın altında olan değişkenlerin 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişki ortaya koymadıkları için modelden çıkartılması ve geriye kalan değişkenlerin tekrar analiz edilmesi gerekmektedir. Bu durum modelde yer alan değişkenlerden hiç birinin 1,96 seviyesinin altında kalmamasına kadar devam edilmelidir (Şimşek 2007:86).

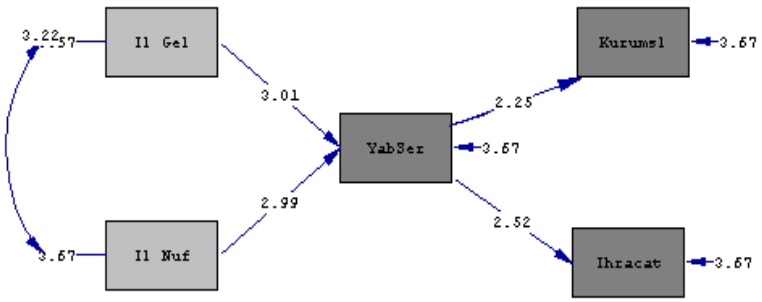
Şekil 2: Modelin T-Değerleri

Chi-Square=9.48, df=9, P-value=0.39393, RMSEA=0.045

Şekil 2'de görüldüğü üzere sadece patent değişkeninin t-değeri 1,96'nın altındadır. Dolayısı ile patent değişkeni ile YabSer değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı sonucu bulunmuştur. Bu nedenle Hipotez 4 red edilmiştir. Patent değişkeni modelden çıkartıldıktan sonra geriye kalan değişkenler tekrar analiz edilmiştir. Böylece ikinci modelin t-değerleri elde edilmiştir. İkinci modelin t-değerleri Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 3:İkinci Modelin T-Değerleri

Chi-Square=6.16, df=5, P-value=0.29086, RMSEA=0.093

Modelden, istatistiksel olarak anlamsız bulunan değişkenin çıkartılması ile geriye kalan değişkenlerin tekrar analiz edilmesi sonucunda 2. Modelin t değerleri Şekil 3'te gösterilmektedir. Bu şekilden de görüldüğü üzere modeldeki bütün değişkenlerin t-değerleri 1,96'nın üzerinde, diğer bir ifade ile istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Modeldeki değişkenlerin anlamlı bulunmasından sonra sıra modelin genel olarak anlamlı olup olmadığını incelemeye gelmiştir. Path analizinde modelin genel olarak anlamlılığını gösteren birçok istatistiksel yöntem ve katsayı mevcuttur. Bu istatistiksel katsayı ve yöntemlere modelin uyum iyiliği istatistikleri adı verilmektedir. Bu analiz yöntemini kullanan çalışmalarda sıklıkla kullanılan uyum iyiliği istatistikleri Tablo 2'de raporlanmıştır. Yıldızla işaretlenmiş olan uyum iyiliği ölçütleri modelin genel olarak anlamlı olduğu sonucunu vermektedir.

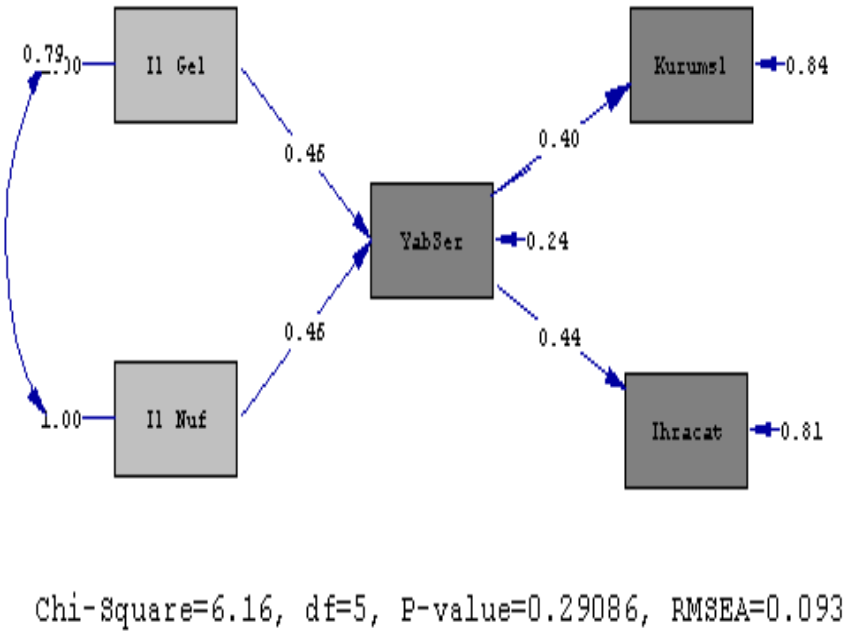
Tablo 2: Modelin Genel Olarak Anlamlılığına İlişkin İstatistikler

Uyum İyiliği Ölçütleri	**Kısaltması**	**Modele İlişkin Değerler**			**Modelin Genel Olarak Anlamlı Olması İçin Beklenen Değerler**
Kİ-Kare	X^2	1.87 *	Modelin Serbestlik derecesi "1"		Bu değerin serbestlik derecesine oranı 2`nin altında olması modelin genel olarak anlamlı olduğunu gösterir
Uyum İyiliği İndeksi	GFI	0.92 *			Bu değer 0 ile 1 arasında olmaktadır. 1`e yaklaştıkça model o kadar anlamlıdır. Çoklu regresyondaki R^2 şeklinde yorumlanır
Düzeltilmiş Uyum İyiliği İndeksi	AGFI	0.77 *			Parametre sayısına bağlı olarak GFI'nın düzeltilmiş şeklidir. Çoklu regresyondaki R^2 şeklinde yorumlanır
Karşılaştırmalı Uyum İyiliği İndeksi	CFI	0.98 *			Bu değer 0 ile 1 arasında olmaktadır. 1`e yaklaştıkça model o kadar anlamlıdır. Özellikle küçük örneklemlerde modelin güvenilirliği hakkında bilgi verir. Genellikle 0.95'den büyük olması istenir.
Kestirim Hatası Kareler Ortalamasının Karekökü	RMSEA	0.093*			Bu değerin sıfıra yaklaşması modelin anlamlı olması sonucunu verir. Bu değerin sıfır çıkması modelin mükemmel olduğunu gösterir. Fakat genel kabul görmüş değer 0.10 ve altıdır.
Akaieke'nin Bilgi Kriteri	AIC	Model Değeri 26.16 *	Bağımsızlık Modeli Değeri 97,42	Doymuş Model Değeri 30.00	Bu değişkenin modelin genel olarak anlamlı sayılması için "Model"değerinin "Bağımsızlık Modeli"ve "Doymuş Model" değerlerinden küçük olması gerekmektedir.

Tutarlı Akaieke'nin Bilgi Kriteri	CAIC	Model Değeri 50.17 *	Bağımsızlık Modeli Değeri 109.42	Doymuş Model Değeri 66.02	Bu değişkenin modelin genel olarak anlamlı sayılması için "Model"değerinin "Bağımsızlık Modeli"ve "Doymuş Model" değerlerinden küçük olması gerekmektedir.

Tablo 2'de gösterilen bütün uyum iyiliği istatistikleri dikkatle incelendiğinde model tümü itibariyle anlamlıdır. Modelin genel olarak anlamlı olduğunun bulunması sonucunda artık modeldeki değişkenlerin birbirlerine olan etki derecelerini görülebileceği Path katsayılarına geçilebilir. Modelin Path katsayıları Şekil 4'te gösterilmektedir.

Şekil 4: Modelin Standardize Edilmiş Path Katsayıları

Şekil 4'te gösterilen Path katsayıları standardize edilmiş değerlerdir. Bu değerlere göre ilin gelişmişlik düzeyiyle ilin nüfusu, o ile gelen uluslararası doğrudan yatırımcı miktarı üzerinde aynı etkiye (Path katsayıları 0,46) sahiptir. Bir ildeki uluslararası doğrudan yatırımcı miktarının 1 birim artması o ildeki KOBİ'lerin kurumsallaşmasını 0,40 birim, ihracat yapma olanaklarını ise 0,44 birim arttırmaktadır. Dolayısı ile H1, H2, H3 ve H5 hipotezleri ilişkinin yönü açısından da doğrulanmıştır.

Dolayısı ile bir ile yabancı sermaye gelmesindeki önemli belirleyicilerden ikisi olarak ilin gelişmişlik düzeyi ile o ilin nüfusu olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Yapılan analiz sonucunda Bir ilin nüfusuyla o ile gelen uluslararası doğrudan yatırım miktarı arasında doğrusal ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucu bulunmuştur. Bir ilin nüfusunun kalabalık olması, uluslararası yatırımcının pazar beklentisin karşılamasının yanı sıra aradığı nitelikli işgücünü temin etmek açısından da önemli olması bulunan sonuç ile örtüşmektedir. Şekil 4'te gösterilen standardize edilmiş path katsayıları Bir ilin gelişmişlik düzeyi ile o ile gelen uluslararası doğrudan yatırım miktarı arasında doğrusal ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucunu da ortaya koymaktadır. Bir ilin gelişmişlik düzeyinin yüksek olması uluslararası yatırımcının o ile beraberinde getireceği teknik personel ve üst düzey yöneticilerin alışmış oldukları yaşam

standartlarını hedef ülkede de devam ettirme isteğini karşılamasının yanı sıra haberleşme ve ulaşım alt yapısının önemini de vurgulamaktadır.

Yapılan analiz sonucunda Şekil 4'te gösterilen standardize edilmiş path katsayıları uluslararası doğrudan yatırımların KOBİ'lerin kurumsallaşmalarına ve ihracat kapasitelerinin artmasına etki ettiği sonucu bulunmuştur. Bir ile yatırım yapan uluslararası yatırımcı o ildeki KOBİ'lerin kurumsallaşmasını doğrusal ve pozitif yönde etkilemektedir. Çünkü uluslararası yatırımcı yatırım yaptığı ilden de kendine tedarikçi veya hizmet satın alacağı firmalar edinebilmektedir. Uluslararası yatırımcıların kendilerine tedarikçi seçerken kurumsallaşmış belli bir yönetim sistemini benimsemiş ve kendisi ile iş yapabileceği nitelikte bir KOBİ ile çalışacağı yapılan analiz sonucunda ortaya konmuştur. Diğer taraftan bir ile yatırım yapan uluslararası yatırımcı o ildeki KOBİ'lerin ihracat yapma olanaklarını doğrusal ve pozitif yönde etkilemektedir. İldeki uluslararası yatırımcılar ile iş yapmaya başlayan KOBİ'lerin uluslararası düzeyde mal üretme kapasitelerinin gelişmesi ve bu gelişme sonucunda yurt dışı pazarlara açılma kapasitelerinin artacağı da analiz sonucunda ortaya konan bir diğer konudur.

SONUÇ

Uluslararası doğrudan yatırımlar bir ülkenin dış ödemeler bilançosu açıklarını kapatmada, ülkeye döviz girdisi sağlama gibi parasal faydalarının yanında ülkedeki ekonomik kurumları ve iş dünyasını da etkileyip yapısal dönüşümleri sağlayabilmektedir. Uluslararası doğrudan yatırımların bu işlevi özellikle gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ortak özelliklerinden biri olan küçük ve orta büyüklükteki işletme sayısının ekonomi içerisindeki ağırlığının olumlu bir şekilde kullanılması ve ekonomideki yapısal dönüşümün KOBİ'leride etkileyerek gelişmelerinin ve dönüşümlerinin hızlanmasını sağlamak oldukça önemlidir.

Ekonomiye yön veren kişi ve kurumların yani hükümet ve bürokrasinin uluslararası doğrudan yatırım ve KOBİ politikalarını birlikte ele alması iki faktörün aynı anda işlemesi ve birbirlerini tamamlamalarına etki edecek düzenlemeler yapması gerekmektedir. Çünkü yapılan analiz sonucunda uluslararası doğrudan yatırımların örneklem olarak ele alınan illerde yer alan KOBİ'lerin kurumsallaşmasına ve ihracat yapabilme olanaklarına önemli derecede etkisi olduğu bulunmuştur. Bu açıdan KOSGEB ve Hazine Müsteşarlığının ortak politika araçları kullanması gerekmektedir.

Uluslararası doğrudan yatırımlara yerli KOBİ'ler ile belli bir oranda tedarikçi anlaşması yapması karşılığında ek vergisel avantajlar getirilmesi hem uluslararası doğrudan yatırımların ülke içine çekilmesinde hemde KOBİ'lerin gelişmesinde önemli ölçüde etkili olabileceği düşünülmektedir. Uluslararası doğrudan yatırımcının yatırım yaptığı ilin gelişmişlik düzeyine göre verilen destek miktarının oranının da arttırılması uygulamanın daha etkili olmasını sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

AKDEDE S. H. ve TURAN A. H. (2008), "Bilişim Sistemlerinin KOBİ'lerin Performansına Etkileri: Kaynak Temelli Yaklaşım İle Denizli İlinde Ampirik Bir Uygulama", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt.63, Sayı.4, ss.1-28.

AKDENİZ M. B. (2005), "KOBİ'lerin Ekonomik ve Sosyal Yapı İçindeki Yerleri, Destekleyici Kurumsal Çevreleri ve Avrupa Birliği'ne Uyum sürecinde yeniden Yapılandırılmaları**",** *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı.13, ss.69-90.

AKGEMİCİ T. (2001), *KOBİ'lerin Temel Sorunları ve Sağlanan Destekler*, KOSGEB Yayınları, Ankara.

AKSOY ALPŞAHİN U. ve ÇABUK A. (2006), "KOBİ'lerdeki Toplam Kalite Yönetimi Uygulamalarının Kurumsallaşma Üzerindeki Etkileri", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.9, Sayı.16, ss.39–56.

ARSLAN Ö. (2003), "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışma Sermayesi ve Bazı Finansal Yönetim Uygulamaları", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt.4, Sayı.1, ss.121–134.

AŞIKOĞLU R.,(1991), "Uluslararası Yatırım Kararlarında Etkili Olan Faktörler", *Kütahya İİBF Yıllığı*, s.54.

CHO, J.-W. (2004), "Foreign Direct Investment: Determinants, Trends in flows and Promotion Policies", *Investment Promotion and Enterprise Development Bullentin for Asia and the Pacific*, Vol:1, pp.99-112.

CİVAN M. ve TEKİNKUŞ M. (2002), "Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Avrupa Birliği'ne Uyum Süreci: Gaziantep Örneği", *ODTÜ Uluslararası Kongresi (ERC) IV. Bildiri Kitabı*, 11–14 Eylül Ankara, ss.1-34.

CORUPBEKOV, M. (2005), *Kırgızistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bu Yatırımları Belirleyen Etkenler Üzerine Bir Araştırma*, Kıgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi.

DPT, İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Araştırması, http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gosterge/, (12-05-2009)

DUNNING J.H., KIM K. Z, LEE C., (2007), "Restructturing the Regional Distribution of FDI: The Case of Japanese and US FDI", *Japan and World Economy*, Vol:19, Issue:1, pp.26-47.

EROĞLU İ., İNCE M. ve GÜL H. (2008), "Küresel Sistemde KOBİ'lerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Stratejik Boyutuyla Yeniden Yapılanma Gereği", *Girne Amerikan Üniversitesi Bir Çatışma veya Uzlaşma Kaynağı Olarak Küreselleşme Sempozyumu*, 13-15 Mayıs.

ERSÖZ S., PINARBASI M., TÜRKER A. K. ve YÜZÜKIRMIZI M. (2009)", Hizmet Kalitesinin Servqual Metodu İle Ölçümü ve Sonuçların Yapısal Eşitlik Modelleri İle Analizi: Öğretmen Evi Uygulaması, *"Kırıkkale Üniversitesi, Int.J.Eng.Research & Development*,Vol.1,No.1, ss:19-27

HALE G., LONG C. (2007), "Are There Productivity Spillovers from Foreign Direct Investment in China?, *Federal Reserve Bank of San FranciscoWorking Paper Series, February.*

Hazine Müsteşarlığı, İllere Göre İzin Verilen Yabancı Sermayeli Firma Sayıları, http://www.treasury.gov.tr/irj/portal/anonymous?NavigationTarget=navurl://831679608c6ba2da641258f88362f886 (16-05-2009)

İRAZ R. (2006), "Küresel Rekabet Ortamında Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Ulusal Sosyo-Ekonomik Sisteme Katkıları Açısından Değerlendirilmesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı.15, ss.367–380.

KAHAI, S.K.(2004), "Traditional and Non-Traditional Determinants of Foreign Direct Insvestment in Developing Countries", *Journal of Applied Business Research*, Vol:20, No:1, pp.43-50

KOSGEB, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik, http://destek.kosgeb.gov.tr/kobitanim/KobiYonetmelik.aspx

KOYUNCUGİL A. S. ve ÖZGÜLBAŞ N. (2008), "İMKB'de İşlem Gören KOBİ'lerin Güçlü ve Zayıf Yönleri: CHAID Karar Ağacı Uygulaması", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt.23, Sayı.1, ss.1–21.

KUO, H.C., LI, Y. (2003), "A Dynamic Decision Model of SME's FDI, *Small Business Economics*, Vol:20, pp.219-231.

LI C. C., (1956), "The Concept of Path Coefficient and Its Impact on Population Genetics", *Biometrics*, Vol. 12, No. 2, pp. 190-210

NUNNENKAMP P., (2002), "Determinants of FDI in Developing Countries: Has Globalisation Changed the Rules of the Game?", *Kiel Institute for World Economics*, *Working Paper*, No.1122, July, pp.1-47.

OECD (1999), *Bencmark definition of Foreign Direct Invesment*, Third Edition, OECD Publishing.

ÖZ E. ve YILMAZ B. (2007), "KOBİ'lerin Dış Ticarete Açılımında Dış Ticaret Şirketlerinin Rolü", *Çimento İşveren Dergisi*, Cilt.21, Sayı.6, ss.12-31.

ŞAMİLOĞLU F. ve UYGUN U. (2001), "KOBİ'lerde Ekonomik Kriz Yönetimi", *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı.57, ss.1-7.

ŞİMŞEK Ö. F. (2007), *Yapısal Eşitlik Modellerine Giriş Temel İlkeler ve LİSREL Uygulamaları*, Ekinoks Yayınları, Ankara

TAMBUNNAN, T. (2007), "Trade and Investment Liberalization Effects on Small and Medium-Sized Enterprise Development: A Literature Review and Case Study of Indonesia", *Towards Coherent Policy Frameworks: Understanding Trade and Investment Linkages*, United Nations ESCAP, Studies in Trade and Investment No: 62, New York, pp: 11–154.

TUİK, Nüfus İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=39&ust_id=11 (10-05-2009)

TÜRKOĞLU M. (2003), "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ'lerin) Büyük İşletmelerle Rekabetinde Stratejik İşbirlikleri Yaklaşımı: Göller Bölgesi Uygulaması", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt,13, Sayı.1, ss.273–290.

UNUTKAN Ö. ve UNUTKAN G. (1996), "Gümrük Birliği'ne Girişte Türk küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerine (KOBİ) Sağlanabilecek Vergisel Kolaylıklar", *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı.36,

WRIGHT S. (1960), "Path Coefficients and Path Regressions: Alternative or Complementary Concepts?" , *Biometrics*, Vol. 16, No. 2, pp. 189-202

YAŞAR E., ÇINAR İ.T. ve ÖZÇELİK Ö. (2006), "Küreselleşme Ekseninde Doğrudan Yabancı Yatırımların Evrimi", *Polis ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:4, Cilt:4, Sayı:1, Nisan, ss.95-113.

YILDIZ M. S. (2008), "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde (KOBİ) Bilgi Teknolojilerinin Firmalar Üzerindeki Etkileri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.7, Sayı.25, ss.212-239.

YILMAZ F. (2003), *Türkiye'de Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ'ler)*, İş Bankası İktisadi Araştırmalar ve Planlama Müdürlüğü, Ankara

YILMAZ V., ÇELIK H. E. ve EKİZ E. H. (2006)", "Kuruma Bağlılığı Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modelleriyle Araştırılması: Özel ve Devlet Bankası Örneği", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006/2, ss. 171–184

Ek: Örneklem Olarak Alınan İllerin Listesi

Afyon	Çanakkale	Gaziantep	Kayseri	Manisa	Sivas
Ankara	Çorum	İçel	Kocaeli	Nevşehir	Tokat
Antalya	Denizli	İstanbul	Konya	Ordu	Trabzon
Aydın	Diyarbakır	İzmir	Kütahya	Sakarya	Uşak
Bursa	Eskişehir	Kahramanmaraş	Malatya	Samsun	Zonguldak

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

19. Yüzyılda Nasturilerde Eğitim ve Öğretim

Murat Gökhan Dalyan*

Özet: 19. Yüzyılda Van-Hakkâri ve Urmiye bölgesinde yaşayan Hıristiyan bir topluluk olan Nasturiler, düzenli ve örgütlü eğitim öğretim kurumlarına sahip olmadıkları için eğitim alanında yetersiz bir topluluk olarak kalmışlardır. Hatta bu dönemde tek eğitimli sınıf sayılan ruhban sınıfı dahi dünyadaki gelişmelerden bihaber şekilde yaşamıştır. Misyonerlerin Nasturiler arasındaki yaptıkları misyonerlik amaçlı eğitim çalışmaları ise sadece mezhepsel çatışmayı arttırmıştır. Bu nedenle, 19. yüzyıl boyunca Nasturiler eğitimsiz bir topluluk olarak görülmüşlerdir.

19. Century Education and Training in Nestorians

Abstract: Nestorians were a christian community and they located throughout the region of Van, Hakkari and Urmiye in the 19th century. Nestorians did not have organized institutios in the field of education. As a result, they remained as an inefficient community in this field. Even the Clergy considered the only educated class was unaware of the lastest developments in the rest of the world. Also, Education activities made by Missionares among Nestorians caused secterian clashes. For this reason, Nestorians were regarded as illiterate community during 19th century.

Giriş

Eğitim, bir toplumun gelişmişlik ve geleceğe dönük hedeflerinin şekillendiği bir program ve kaderini belirleyen en önemli göstergelerden biridir. Bu nedenle bir toplumun eğitim seviyesi onun çağdaşlık ve medeniyetteki rolünü göstermesi açısından da önemlidir. Ortadoğu'nun kadim halklarından olan Nasturiler, ortaçağda yüksek bir kültüre sahip bir uygarlık düzeyi oluşturmalarına rağmen geçen zaman içerisinde eski vasıflarını kaybetmişlerdir. Bu makalede onların 19. yüzyıldaki eğitim durumlarına değinilmeye çalışılacaktır.

Nasturi Kavramı ve Nasturiler

Nasturi kavramı, Anadolu ve kuzey İran coğrafyasındaki insanların Hıristiyanlığın kabulünden sonra M.S 431 yılında Efes Konsülü ile birlikte başlayan dinî tartışmalar ve mezhepsel görüş farklılıklarından dolayı İstanbul Patriği Nastur'un görüşlerine inanan halka verilen isimdir. (Çelik, 1995; 150; Albayrak, 1997 s.27.)

19. yüzyılda Hakkâri ve Urmiye bölgesinde yaşayan Nasturiler göçebe ve yerleşik olmak üzere iki kısma ayrılmış bir biçimde yaşamaktaydılar. Göçebeler, Osmanlı Devleti'nin Hakkâri bölgesinde genel olarak diğer milletlere karışmadan ayrı bir şekilde yaşamakta ve dışarıdan bölgelerine gelen yabancıları hoş karşılamamaktaydılar. Hatta kendi aşiretlerinden olmayan başka Nasturiyi bile bölgelerine sokmadıkları gibi sadece çalışmak ve zahire almak için bölgelerinden ayrılırlardı. Yerleşik Nasturiler ise daha çok İran'ın Kuzeybatısındaki verimli tarım sahalarında, Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Van-Hakkâri, Amediye ve Behdinan bölgelerindeki kasaba ve köylerinde Müslüman komşularıyla bir arada yaşamaktaydılar. Bu Nasturiler, dağlı ve konargöçer kardeşlerine göre daha uysal ve barışçıl bir yaşam tarzına sahiptiler. (Dalyan, 2009a:12-24)

* Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi(mgdalyan@adiyaman.edu.tr)

Nasturileri toplumundan bir kare (Maunsell, 1902:resim3)

Nasturilerin Eğitim Durumu

Mezopotamya'da Hıristiyanlığı kabul eden ilk topluluklardan Nasturilerin kullandıkları dil olan Süryanice, ilkçağın sonu ortaçağın başlarından itibaren Anadolu'da bazı şehirlerde kültür ve edebiyat dili olarak kullanıldı. (Tanrıverdi, 2005:13-16). Bu sayede kısa sürede Nasturiler, İlk ve Ortaçağ boyunca Anadolu'nun ve Ortadoğu'nun çeşitli şehirlerinde; Urfa, Harran, İskenderiye ve Erbil'de olduğu gibi birçok felsefi okul ve akademi kurdular. Bizans'ın çeşitli baskılara rağmen bu akademilerde bilimsel konularla uğraşan ve kendilerini yetiştiren Nasturi bilim adamları, Arapların Mezopotamya'ya hakimiyeti ile onların eski Yunan ve Roma antik eserleri öğrenmelerine vesile oldular (Doru, 2005:63-99; Sarıkavak, 2005:89-99). Şöyle ki, Abbasilerin kurmuş oldukları Beytü'l Hikme ve Darü'l Hikme gibi tercüme ve akademi birimlerinin başında bulunarak birçok kitap ve bilimsel çevirinin yolunu açtılar. Bu çalışmalar, aynı zamanda eski antik eserlerin kaybolmamasını da sağladı (Demirci, 2005:41-59).

Nasturiler, 13 ve 14 yüzyıllardaki Moğol baskısından sonra bir daha kendilerine gelemediler ve eğitim alanında gerilediler. Bu nedenle 19. yüzyıla gelindiğinde Hakkâri dağlarında bulunan Nasturiler ile Urmiye'deki kardeşleri okul ve benzeri bir kuruma sahip değillerdi(Smith II, 1832:190; Perkins And Laurie, 1856:11; Smith And Dwight, 1834:391-92). 19. yüzyılda Hakkâri Bölgesi'nde var olan Hıristiyanlara ait iki okul ise Ermenilere aitti(Cuniet, 1891:653). Bu bağlamda, 1876 yılında Urmiye Bölgesi'nde misyonerlik faaliyetleri için araştırma gezisinde bulunan İngiliz Cutts(1884), Nasturilerin yaşadığı 104 köyde bir tane bile sürekli okul olmadığını belirtmişti (Cutts, 1884:25-27; İleri, 2000:36). Bu nedenle, Nasturi halkı dinine ve geleneklerine oldukça bağlı olmasına rağmen, okul açamadıklarından cahil ve dış dünyadan habersiz kaldı(Ainsworth II, MDCCCXLII: 284). Bu durumun nedeni, eğitim verecek Nasturi papazlarının yetersizliği ve eğitim verme görevinin belirli ailelerde kalmasıydı.

1833 yılında Urmiye'yi ziyaret eden ABCFM misyonerleri bu bölge ve çevresindeki yerleşim yerlerinde okuma ve yazma bilen bir Nasturinin neredeyse hiç bulunmadığını, bu toplumda okuma yazmanın yalnız bir iki din adamı ve çevresindekiler tarafından bilindiğini ifade etmektedir. (Report, 1837:65). Bu tespit, Nasturilerin 19. yüzyılın ilk yarısındaki eğitim durumunu ortaya koymak bakımından önemlidir.

19. yüzyıl boyunca, Nasturi toplumunun kendilerine ait olan düzenli bir okul ve eğitim kurumları olmaması okuryazar oranının yok denecek kadar az olmasının temel nedenini oluşturmaktaydı. Var olan eğitim ise dini olarak papazlar tarafından papaz adaylarına verilmekteydi. Toplumda oldukça saygı gören ve önemli bir yeri olan papaz sınıfına dâhil olmak isteyen 7 ile 12 yaş grubu arasındaki Nasturi çocukları, kış boyunca bir din görevlisinin evine gidip burada eski Süryanice, bazı dini metin ve ilahiler öğrenirlerdi. Sürenin kısıtlı olması, verilen eğitimin plansız oluşu, hocaların yetersizliği ve öğrenci sayısının azlığı verilen eğitimin yetersiz kalmasına neden oluyordu. Bu

nedenle, 19. yüzyılda toplumda eğitimli olarak bilinen Nasturi din görevlilerinin birçoğu, okudukları İncil'de bölümlerin bile açıklamasını yapacak durumda değillerdi.

Nasturiler arasında bulunmuş olan Misyoner Cutts (1884 ve 1887), onlarla yapmış olduğu sohbetler esnasında onların diğer bilimler ve dış dünya hakkında çok az şey bildiklerini, toplumda okuryazar ve en bilgili olarak görülen insanların bile dünyayı, küre değil de yatay bir düzlem olarak gördüklerine şahit oluyor ve bunu şaşkınlıkla karşılıyordu. Bu durum, 19. yüzyılda koskoca Nasturi toplumunda Süryanice konusunda yetkin ve uzman olan sadece birkaç din görevlisi bulunmasının temel nedenini açıklamaktadır. Var olan bütün bu olumsuzluklara rağmen okuma yazma faaliyetleri, yine de sadece din görevlilerinin şasi gayretleriyle yürütüldü (Grant, 1994:7; Cutts, 1884:13-14; Cutts, 1887:235) ancak onlara mahsus bir şey olarak kaldı ve halk arasında yaygınlaşamadı. Bunun bir sonucu olarak Nasturiler, 19. yüzyılda dünyada yaşanan her türlü gelişmelerden habersiz ve medeniyetten uzak yaşadılar (Marsden, II 1856:105-106; Badger I. MDCCCLII: 221).

Yüzyıllar geçtikçe Nasturi papazların eğitim düzeyleri ve yeterlikleri, bulundukları bölgenin dış dünyadan uzak olması ve birtakım olumsuz hayat şartlarından dolayı daha da bozuldu. Halkın ihtiyaçlarına cevap vermede yetersiz gelmeye başlayan papaz sınıfının yetiştirilmesi için papaz okullarının veya manastırlarının yeterince olmaması da bir başka etken olarak sayılabilir.

Papazların çoğu halk arasında dini görevlerini yaparken önlerindeki kutsal metni çok doğru okuyabilirler fakat okudukları metnin anlamını hemen hemen hiç anlayamazlardı. Genellikle dini bilgileri pek derin değildi; ancak bu durum, onların toplumdaki dini törenleri yapmasına engel olmuyordu(Albayrak, 1995:89). 1884 yılında Nasturiler arasında misyonerlik faaliyetlerinde bulunan İngiliz misyonerlerinden Wahl, Nasturilerin oldukça cahil ve bilgisiz kaldıklarını belirterek onlar içerisinde teolojiye tamamen hâkim 6 kişinin bile bulunmadığını belirtmekteydi (Riley, 1884:10). Assonui (1902) ise, 1902 yılında Hakkâri bölgesinde eski bir Süryanice metni kopya edebilecek insan sayısının kırkı geçmediğini ve bunlarında kopyalarının birçok eksiklikler ve hatalarla dolu olduğunu belirtiyordu. Ona göre, Hakkâri dağlarında dil bilgisi kurallarına uygun tam manasıyla eski Süryaniceyi anlayabilecek ve yazabilecek tek bir kişi bulunmaktaydı (Assonui, 1902: 83).

PRIESTS AND DEACONS OF THE OLD NESTORIAN CHURCH, BAGHDAD, 1919

Nasturi papazlar (Shedd, 1922: 32).

Nasturilerde Kadın Eğitimi

Nasturi toplumunda kadın ve kız çocuklarına eğitim verilmez ve bu hoş karşılanmazdı. Bu nedenle, Nasturi toplumunda kadınlar eğitimsiz kaldı. 1843 yılında Nasturiler arasında misyonerlik faaliyetlerinde bulunan ABCFM misyoneri Fidelia Fiske, Nasturi kadınları arasında okuma ve yazma bilen tek kişinin Nasturi patriği Mar Şamun'un

kız kardeşi Helena olduğunu kaydetmekteydi. Nasturiler arasında tahsil görme işlemi erkeklere özgü bir şeydi. Fiske, kadınlara okuma yazma öğrenmek isteyip istemediklerini sorduğunda *"Ben bir kadınım - ben bir kızım- sen beni papaz mı yapmak istiyorsun…"* gibi cevaplarla karşılaşıyordu. Kadınların bu tutumları, onların eğitimsiz kalmalarında kocalarından daha çok kendilerinin etkili oldukları şeklinde bir değerlendirme yapılmasına neden olabilir (Fiske, 1868:123; Anderson II, 1884:33). 19. yüzyılda misyonerlerin, Nasturiler arasında kendi mezheplerini yaymak için açtıkları okullar kadınların eğitimleri için büyük bir fırsat olarak görülebilirdi. Ancak onlar bile kadınların eğitim düzeyini istenildiği düzeyde değiştirmeye yetmedi. Bunun en büyük nedeni, Nasturi toplumunda evliliğin çok erken yaşlarda gerçekleşmesi ve 15 yaşına gelmiş bekâr kız çocuklarının artık evde kalmış sayılmasıydı. Bu nedenle misyoner okullarındaki öğrenciler, eğitimlerini tamamlamadan erken yaşlarda evlenmek maksadıyla okuldan ayrılmaktaydılar (Mildred, 1892: 61-62; Dalyan, 2009b:38-39). Yukarıdaki nedenlerden ötürü, 19. yüzyıl boyunca Nasturi kadınlar arasında eğitim faaliyetleri yaygınlaşamadı ve kadınların büyük bir çoğunluğu eğitimsiz kaldı.

Nasturi Edebiyatı

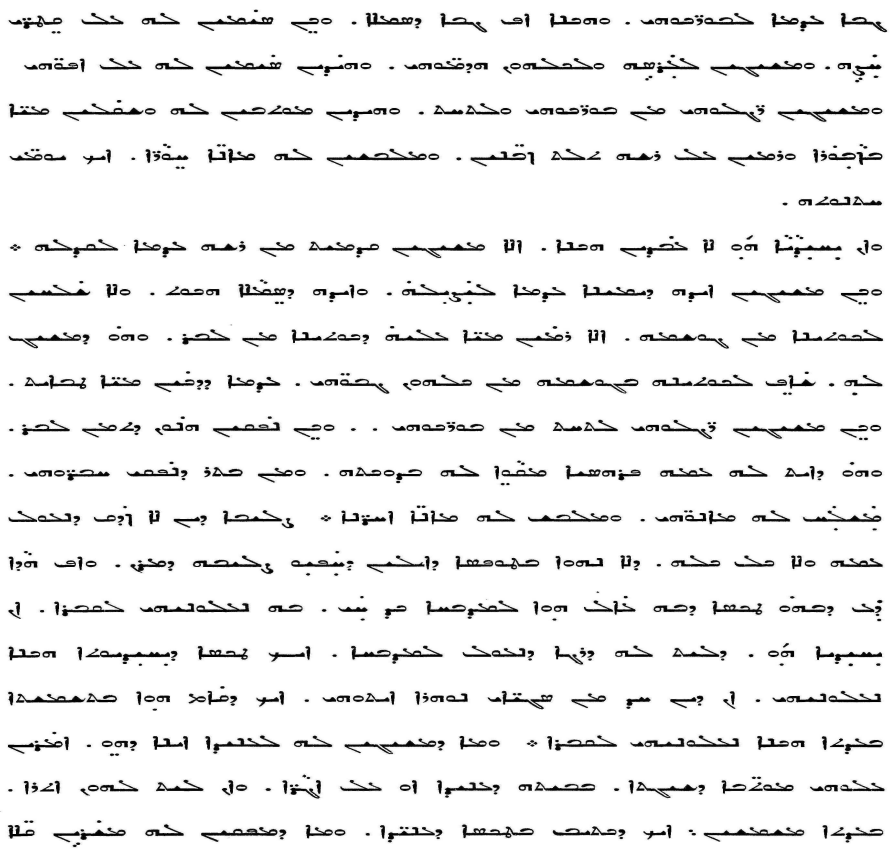
Nasturilerin tarih boyunca kullandıkları alfabe içinde 4'ü sesli olmak üzere yirmi iki harften meydana gelmektedir. Nasturi yazınsalında dildeki harf eksikliğinden kaynaklanan sıkıntıyı gidermek için harflerin üzerine özel işaretler konularak bu eksiklik giderilmiştir. Genel olarak Nasturi yazı dili, Yahudi yazınsalından etkilenmiştir (Lalayan, 1916:38). Zira bu kilisenin ilk yıllarındaki piskopos ve papazları çoğunlukla Yahudilerden oluşmuş, İncil ve Hıristiyanlık toplumda onlar vasıtasıyla yayılmıştır (Atiya, 2000:266). Dolayısıyla her iki taraf arasında yazınsal alanda etkileşim doğaldır.

19. yüzyılda Nasturilerin konuştukları dil modern Süryanicenin bir formu olup Fellahi, Surit veya Süryanice denilmekteydi. Hakkâri civarında yaşayan Nasturiler arasında konuşulan şivede birçok Kürtçe Musul civarlarında Arapça, Salamas, Urmiye, gibi Kuzeybatı İran bölgesinde ise daha çok Farsça kelime grupları ve sözcükleri bulunmakta ve bunlar günlük yaşamda kullanılmaktaydı. Hatta bu nedenle farklı bölgelerden gelen Nasturiler arasında zaman zaman iletişim sorunları da yaşanmıştır (Oussani, 1901:81).

Atiya (2005), Nasturi yazınsalındaki bu gerileme nedenini Moğol baskısının yanı sıra, onların İran bölgesinde yaşamlarının gereği olarak Asya kıtasına yayılan misyonerlik faaliyetlerinin bir sonucu olarak Süryani yazınsalından kopmaları ve ardından Arapların gelişiyle birlikte Araplaşma sürecine girmeleri olarak ifade etmektedir. Urmiye Bölgesi'ndeki Nasturilerden Gevalan Köyü Nasturi Papazı, halk arasında okuryazarlığın az olmasının temel nedenini, İran'lı devlet adamlarının kendilerinden fazla vergi aldıkları için çok çalışmak zorunda kaldıklarını, dolayısıyla okumaya zaman ayıramadıkları şeklinde açıklamıştır (Smith II, 1832:220; Smith And Dwight,1834:375, 391).

Nasturi toplumunda okuryazar olan birini bulmak son derece zordu. 1840'lı yıllarda, 1000-2000 kişi içinde okuryazar ancak bir kişi çıkmaktaydı. Bu kişi de çoğunlukla papaz veya yüksek rütbedeki diğer din adamlarından biriydi(Report, 1838: 80; Coleman, s. 578). 20. yüzyılın ilk yıllarında bölgede dolaşan ve Nasturi halkının okuryazarlık oranıyla ilgili bilgi veren Lalayan'ın şu sözleri dikkat çekicidir. *"Asurlular'ın büyük çoğunluğu cahil kalmışlardır. Okumayı bilenler, toplam nüfus içerisinde %1'i bile zor bulurlar…"* (Lalayan, 1916: 35-37.)

19. yüzyıl Nasturilerine ait kitaplar, oldukça eski dönemlere ait İnciller ve dini metinlerden oluşmuştur (Coleman, 1858:578; Cutts, 1884: 28-29). Bunun en büyük nedeni, okuma yazmanın sadece din adamlarına mahsus olması ve onların da genel olarak sadece bu konuda eser vermeleridir Dolayısıyla bu durum, toplumda az sayıda olan kitapların içeriğinin de sadece kiliseler tarihi ve dini esasları içeren metinlerden oluşmasına neden olmuştur. (Fraser, 1842:222; Anderson I, 1872:172-173; Smith II, 1833:256-257). Bu metinler arasında dini hikâyeler ve öyküler ise edebi olarak halka öğüt ve ders vermek amacını taşımaktadır (Tanrıverdi, 005:13-36).

Nasturilere ait bir yazınsal örnek (Hall, 1888:81)

Toplumda eğitim verecek kurum eksikliği ve eğitimli insan azlığı nedeniyle çok az kitap okunan Nasturi toplumunda kitap sayısı oldukça azdı. En büyük Nasturi köyünde bile birkaç dini kitap dışında başka bir materyal bulunamamıştır. 1840'lı yıllarda en zengin kütüphaneye sahip olan Nasturi Patriği Mar Şamun'un bile kütüphanesi, büyük bir bölümü birbirinin kopyasından ibaret 60 civarında kitaptan oluşmaktaydı (Perkins, 1841: 13-16; Coleman, 1858: 578).

19. yüzyılda misyonerlerin Nasturiler arasında matbaayı tanıtmasından önce kitaplar elle yazılmakta ve yine aynı şekilde bir birinden kopyalanarak çoğaltılmaktaydı. Nasturilerin matbuu kitap ile tanışmaları ise ilk defa 19. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra oldu. Bu anlamda dış dünyadan gelen matbaada basılı kitap, Nasturiler için oldukça yeni bir şey olup onları oldukça şaşırtmıştı (Richter, 1910:295;Perkins And Laurie, 1862:11 Anderson II, 1884:133; Emhardt And Lamsa, 1926:63). Bu anlamda ilk basılı kitap The Britisih Bible Asociation/ Britanya İncil Derneği adlı misyoner grubuna bağlı Mr. Joseph Wolf'un 1823 ile 1825 yılları arasında Nasturilere ait birçok eski elyazması İncil ve dini kitaplarının bir kopyasını alıp İngiltere'de matbaada çoğaltması ve tekrar Urmiye'ye gelerek bunları Nasturiler arasında dağıtması vasıtasıyla oldu (Malech, 1910: 323; Perkins And Laurie, 1862:8; Stoddart, MDCCCLV:5;Yonan, 1999:33; Vine, 1937:177; Coakley, 1992:18).

Nasturiler arasında matbaanın tanınmaya başlamasından sonra da kitapların elle yazması ve çoğaltılması usulü 20. yüzyıla kadar devam etti. Çünkü matbaaların bölgeye gelen misyonerlerin malı olması ve onlar tarafından misyonerlik amacına yönelik çalıştırılması nedeniyle, Nasturiler bu yeni teknolojiden faydalanamamış ve kitapların çoğaltılması işi yine özel kişiler tarafından yürütülmüştür. Bu bağlamda 1890'lı yıllarda Hakkâri bölgesindeki Koçaniş-Mar Shalita Kilisesinde, din adamı Rabban Yonan'ın görevi bu tür kitap kopyalarını gerçekleştirmekti (Maclean And Browne, 1891:19).

Nasturi toplumundaki bu kitap azlığı nedeniyle, oldukça az sayıda bulunan el yazması kitaplar oldukça değerli varlıklar olarak görülmüş yüzyıllarca genellikle kiliselerde gizli mahzenlerde titizlilikle korunmuş ve saklanmıştır (Justin Perkins, 1861:106*;* Emhardt And Lamsa, 1926:62-63). Ancak 19. yüzyıla kadar uzun yıllar çeşitli gizli bölmelerde saklanarak kuşaktan kuşağa aktarılan bu kitaplar Nasturiler ile Kürtler arasındaki mücadeleler ve Avrupalı misyonerlerin Nasturiler arasında giriştikleri faaliyetler neticesinde tahribata uğramıştır (Emhardt And Lamsa, 1926:62-63).

Misyonerler ve Nasturi Eğitimi

19. yüzyılın sonlarına doğru misyonerler tarafından Nasturi papaz ve din adamları oldukça bilgisiz ve çoğunun okuma yazması bile olmayan cahil kimseler olduğu ifade ediliyordu (Heazal And Margoliouth, 1913:13; Speer, 1911:22). Bu nedenle Nasturiler, misyonerleri kendilerini eğiterek dış dünya ile tanıştıracak insanlar olarak gördükleri için onların kendi bölgelerinde okul açmalarını büyük bir hararetle desteklediler. Ancak Nasturiler, özellikle 19. yüzyılın son dönemlerine doğru misyonerlerin kendileri için açmış oldukları okulların büyük bir bölümünün onların eğitim seviyelerini yükseltmek yerine sadece dini eğitim verdiklerini ve kendi mezheplerini ve İncili öğretmeye çalıştıklarını fark ettiler. Bunu Hakkâri dağlarındaki Baz Aşireti'ne bağlı Şavita köylüleri ile misyonerler arasında geçen diyaloglar en güzel şekilde açıklamaktaydı: *"… Buraya niçin geldiniz? Eğer sadece yoksulluğumuzu görmeye veya dinimizi değiştirmeye geldiyseniz, size ihtiyacımız yok. Fakat eğer düzenli ders okutulacak okullar açmak için bize yardım etmek istiyorsanız, o zaman hoş geldiniz ve böyle bir şeye gerçekten müteşekkir olacağız… Onlar (misyonerler) çocuklarını sadece rahip olsunlar diye eğitirler. Bütün dünyanın bildiği şeyleri öğretmezler. Bizim ise kendi rahiplerimiz zaten var. Gençlerimizi İncil'e göre çok iyi eğitebiliyoruz. Gençliğimizin yabancı dil öğrenmesini ve yabancı ülkelerde işe yarayabilecek bir bilgi birikimine sahip olmalarını istiyoruz. Ne yazık ki gençlerimize ne bir görev veriliyor ne de onlar her hangi bir yabancı dil öğrenebiliyorlar…"* bütün bu misyoner okullarına ve Nasturi isteklerine rağmen Nasturiler arasında okuryazar oranı oldukça düşük kalmıştır (Termen, 1910:20-21). Hatta zaman zaman misyonerlerin açmış oldukları okullar sayesinde insanları kendi mezheplerine katma çabaları yavaş yavaş halkın bu yeni mezhebe inananları dışlanma ve aşağılama şeklinde kendini göstermiştir (Laurie,1853: 143-44).

Bu nedenle, 19. yüzyılın sonlarına kadar Nasturiler arasındaki bu misyonerlik faaliyetlerine rağmen okuryazarlık bütün Nasturi halkına ulaşamamıştır. Okuryazar oranı oldukça düşük kalmıştır (Vartanov, 2005:34). 19. yüzyılla birlikte dış dünyadan gelen yabancıların Nasturilere ve eski yazma kitaplarına olan ilgileri, yüzyılların birikimi olan değerli kitaplarının çalınmasına ya da kaybolmasına neden olmuş ve Nasturiler için büyük bir kayıp teşkil etmiştir *(*Querterly Report of,1894:49-50). Çünkü misyonerler kendilerine göre sapkın ve yanlışlıklarla dolu olan Nasturi mezhebine ait olan el yazma eserlerin ve dini kitapların içerisinde karalamalar ve tahribatlar yaparak bunların yok olmasına neden olmuşlardır (Layard, 2000:119-120). Yaşanan bu olumsuzluklar nedeniyle, Misyoner eğitimcilere soğuk yaklaşılmış olsa da verilen eğitim etkili olmuş, farklı kültür ve eğitim seviyesinde farklı Nasturi gruplarının oluşmasına neden olmuştur.

Sonuç

19. Yüzyılda Hakkâri ve Urmiye bölgesinde yaşayan Nasturilerin önceki yüzyıllarda yaşadıkları olaylar ve bölgelerinin medeniyetten uzak kalması onların eğitim ve öğretim alanında geri kalmasına ve zamanla da var olan eğitim-öğretim kurumlarının yok olmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak adı geçen yüzyılda Nasturiler, eğitim alanında herhangi bir kuruma sahip olamamışlardır. Bu durum, toplumda var olan eğitimin sadece dini olarak erkek çocuklarına ve kış aylarında papaz evlerinde verilmeye çalışılması şeklinde uygulanması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu eğitim sistemi, toplumun ihtiyaçlarını karşılamadığı gibi okuryazar sınıfının sadece papaz sınıfına ait olmasına yol açmıştır. Verilen eğitimin yetersiz olması papaz sınıfının da birçok üyesinin cahil kalmasına neden olmuştur. 19. yüzyılda misyonerliğin başlaması ile eğitim öğretim faaliyetlerinde bir dalgalanma meydana gelmiş ise de bu hareketlilik bekleneni vermemiş; hatta tepkileri de beraberinde getirmiştir. Nasturiler eğitim alandaki bu yetersizliklerinden dolayı aynı yüzyılda cahil Hıristiyan topluluk olarak görülmüşlerdir.

BİBLİYOGRAFYA

AINSWORTH, WILLIAM FRANCIS, (MDCCCXLII **)**. **Travels and Research in Asia Minor, Mesopotamya, Chaldea, and Armenia c. II**, John W.Parker,West Strand, London

ALBAYRAK, KADİR,(1997). **Keldaniler ve Nasturîler**, Vadi Yayınları, Ankara.

ANDERSON, RUFUS (1872). **History of the Missions of the American Board of Commissioners Foreign Missions to the Oriental Churches c. I,** Boston.

ANDERSON, RUFUS,(1884). **History of the Misions of the American Board of Commissioners Foreign Missions to the Oriental Churches c.II**, Boston 1884.

ATİYA, AZİZ S.,(2005). **Doğu Hıristiyanlığı Tarihi**, Çev. Nurettin Hiç Yılmaz, Doz Yayınları, I.Baskı, İstanbul.

BADGER, GEORGE PERCY (MDCCCLII). **The Nestorians and their Rituals with the Narrative of a Mission to Mesopotamia and Coordistan in 1842-1844 Vol. I,** Joseph Masters, Aldersgate Street, And New Bond Street, London.

COAKLEY , J.F., (1992). **The Church of the East and Church of England a History of the Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission**, Clarendon Pres-Oxford.

COLEMAN, LYMAN (1858). **Ancient Christianity Exemplified in the Private, Domestic, Social, and Civil Life of Primative Christians, and in the Orginal Instıtutıons, Offices, Ordinances, and Rites of the Church,** Lıppıncott, Grambo & Co., Phıladelphia.

CUINET, VİTAL, (1891). **La Turquie D'Asie Gêographie Administrative Statisique Descriptive et Raisonnêe De Chaque Province De L'Asıe-Mineure c. II,** Ernest Leroux, Edıteur 28, Reu Bonaparte, 28, Paris.

CUTTS, EDWARD L. (1884) **The Assyrian Christians. Report of a Journey, Undertaken By Desire of His Grace the Archbishop of Canterbury and His Grace the Archbishop of York, Christians in Koordistan and Oroomiah**, London.

CUTTS, EDWARD L., (1887). **Christians Under the Crescent in Asia**, London.

ÇELİK, MEHMET, (1995). **Süryani Tarihi c. I**, Ayraç Yayınları, I.Baskı, Ankara.

DALYAN, MURAT GÖKHAN, (2009a). **19. Yüzyıl'da Nasturiler, (İdari-Sosyal-Yapı ve Siyasal İlişkiler)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

DALYAN, MURAT GÖKHAN,(2009). "19. Yüzyıl Nasturi Ya da Doğu Süryani Toplumunda Kadın ve Kadının Sosyal Statüsü", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, , Sayı:19, Mayıs 2009 Isparta. s.37-48.

DEMİRCİ, MUSTAFA, (2005). "Helen Düşün Kaynaklarının Arapça'ya Çevirisi ve Süryânîler", **Süryaniler ve Süryanilik II**., Orient Yay. No: 9, Ankara, s.41-59.

EMHARDT, WILLIAM CHAUNCEY, AND LAMSA, GEORGE M. , (1926). **The Oldest Christian People a Brief Account of the Assyrian People and the Fateful History of the Nestorian Church**, The Macmıllan Company, New York.

FISKE, D.T., (1868). **Faith Working By Love As Exemlified in the Life of Fidelia Fiske**, Congregational Sabbath School And Publishing Society, Boston.

FRASER, J.BAILLIE, (1842). **Mesopotamia and Assyria, from the Earliest Ages to Present Time; with Illusrations of their Natural History**, New Yok.

GRANT, DR. ASAHAL, (1994). **Nasturiler ya da Kayıp Boylar**, Çev. Meral Barış, Bet-Prasa-Bet-Froso, Nsibin Yayınevi, Södertalje-Sweden.

HALL, ISAAC H., (1888). "The Nestorian Ritual of Washing of the Dead", **Hebraica**, **Vol. 4, No. 2**, (Jan.,), s. 82-86.

HEAZAL, THE REV. F. N., MRS. MARGOLIOUTH, M.A., (1913). **Kurds & Christians**, London.

İLERİ, CİHANGİR, (2000). **Türkiyede Nasturi Sorunu (1830-1926***)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

LALAYAN, E. A., (1914). **Van Bölgesinde Asurlar**, Çev. Edip İhsan Polat, Tiflis.

LAURIE, REV. THOMAS, (1853) **Dr**.**Grant And The Mountain Nestorians**, Boston.

LAYARD, AUSTEN HENRY, (2000). **Ninova ve Kalıntıları Kürdistan'ın Keldani Hıristiyanları, Yezidiler ya da Şeytana Tapanların Ülkesine Bir Gezi, Eski Asur'un Töre ve Sanatlarının Araştırılması**, Çev. Zafer Avşar, Avesta Basın Yayın, İstanbul.

MACLEAN, ARTHUR JOHN AND BROWNE, WILLIAM HENRY, (1891). **The Catholicos of the East and His People, Being the Impressions of Five Years Work in the Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission" An Account of the Religious and Secular Life and Opinions of the Esatern Assyrian Christians of Kurdistan and Northern Persia (Know also as Nestorians),** London.

MALECH**,** GEORGE DAVID, (1910). **History of the Syrian Nation and the Old Evangelical-Apostolic Church of the East**, Minneapolis.

MARSDEN, J. B., (1856). **History of Christian Churches and Sects from the Earliest Ages of Christianity c. II**, London.

MARY LEWİS, SHEDD, *(*1922) . **The Measure of a Man the Life of William Ambrose Shedd Missionary to Persia**, New York.

MAUNSELL, F.R., (1901). "Central Kurdistan", **The Geographical Journal, Vol. No. 2,** (Aug.), s.212-241.

MILDRED, KATHARINE, (1892). "Letter from Sister Katharine Mildred. Sir, July 22nd,1892", **Quarterly Report of Assyrian Mission, No. IX., Published fort the Assyrian Mission**, London, s. 61-63.

OUSSANİ, GABRİEL, (1901). ",The Modern Chaldeans and Nestorians, and the Study of Syriac among Them", **Journal of the American Oriental Society, Vol. 22**, s.81-84.

PERKINS, JUSTIN AND LAURIE, THOMAS, (1862). **Historical Sketch of the Mission to the Nestorians and of the Assyria Mission,** New York,.

PERKİNS, JUSTİN, (1841). "The Nestorian Christians", **The American Biblical Repository, January 1841, Second Series, No IX-Whole No.XLI**, New York s.1-30.

PERKİNS, JUSTİN, (1863). **Missionary Life in Persia Being Glimses of the A Century of Labros among the Nestorians**, Boston 1863.

Querterly Report, (1894). "Letter from A Native Priest to the Archbishop", **of Assyrıan Mission, No. XVII**., Published For The Assyrıan Mission London, s.49-50.

Report (1837). of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read at the Twenty-Eight Annual Meeting, held in the City of Newark, N.J. , September 13, 14 & 15, 1837., Printed for the Broad By Crocker And Brewster, Boston, s.63-69.

Report (1838). of the American Board of Commissioners for Foreign Missions, Read at the Twenty-Ninth Annual Meeting, held in the City of Portland, Maıne, September 12, 13 & 14, 1838., Printed for the Broad By Crocker And Brewster, Boston s.76-81.

RICHTER, JULIUS, (1910). **A History of Protestan Missions in the Near East**, Fleming H.Revell Company, London And Edınburgh.

RILEY, ATHELSTAN, (1886). **Narrative of a Visit to the Assyrian Christians in Kurdistan Undertaken at the Request of the Archbishop of Canterbury in the Autumn Of 1884,** London.

SARIKAVAK, KAZIM ,(2005)."Urfa-Harran Okulları ve Süryaniler", **Süryaniler ve Süryanilik II**, Orient Yay. No: 9, Ankara, s.89-99.

SARIKAYA, MUAMMER, (2005). "Huneyn B. İshak (194/810-259/873)", **Süryaniler ve Süryanilik IV,** Orient Yay No:11, Ankara, s. 183-186.

SMITH, ELI AND DWIGHT, H.G.O., (1834). **Missionary Researches in Armenia: Including a Journey through Asia Minor, and into Georgia and Persia, with a Visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oroomiah and Salmas,** London.

SMITH, ELI, (1833)**. Researches of the Rev. E. Smith and Rev. H.G.O. Dwinght in Armenia: Including a Jurney Through Asia Minor, and into Georgia and Persia, with a Visit to the Nestorian and Chaldean Christians of Oormiah and Salmas, Vol. II,** Boston.

SPEER, ROBERT E., (1911). **The Hakim Sahib The Foreign Doctor a Biography Of Joseph Plumb Cochran, M.D Of Persia**, Fleming H. Revell Company, New York.

STODDART, DAVİD T., (MDCCCLV). **Grammar of the Modern Syrıac Language, As Spoken in Oroomıah, Persıa, and in Koordıstan**, New Haven,

TANRIVERDİ, EYÜP, (2005). "Ana Hatlarıyla Süyanî Edebiyatının Tarihi Gelişimi", **Süryaniler ve Süryanilik II**, Orient Yay. No: 9, Ankara, s.13-36.

TERMEN, İ.R., (1910). **1906'da Van Bölgesindeki Hakkâri Dağlarına Düzenlenen Bir Gezi İle İlgili Rapor**, Çev. Edip İhsan Polat, Tiflis.

VARTANOV, ELİYA, (2005). **Sibirya Sürgünü Asurîlerin Anıları (1949–1956),** Çev. H. Topuzoğlu, Yaba Yayınları, I.Baskı, İstanbul.

VINE, AUBREY R., (1937). **The Nestorian Churches A Concise History of Nestorian Christianity in Asia from the Persian Schism to the Modern Syrian,** Indepent Pres, Ltd Memorial Hall, E.C.4, London.

YONAN, GABRİELE , (1999). **Asur Soykırımı Unutulan Bir Holocaust**, Çeviren: Erol Sever, Pencere Yayınları, I. Baskı.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Pharnabazos II Hakkında Yeni Bir Yorum

Gökhan Coşkun*

ÖZET: Pharnabazos II, merkezi Daskyleion olan Hellespontine Phrygia'sına M.Ö. 414 yılında satrap olarak atanmıştır. Daskyleion'un Orta Akhaemenid Dönemi'nin son satrabı olan Pharnabazos II M.Ö. 388 yılına dek satraplık görevini sürdürmüştür. Pharnabazos II'nin satraplık yıllarında Batı Anadolu bir karmaşa içerisindedir. Peloponnesos savaşının da sürdüğü bu süreçte Persler ve Grekler arasında Batı Anadolu ve boğazların hakimiyeti üzerine büyük mücadeleler yaşanmıştır. Pharnabazos II söz konusu mücadelelerde büyük rol oynamıştır. Antik kaynaklar bu satrap ve yaptığı faaliyetler hakkında çok fazla bilgi vermektedir. Ancak antik kaynaklarda Pharnabazos II'nin Batı Anadolu'daki Pers güçlerinin başkomutanı (karanos) olduğuna dair hiç bir direkt bilgi bulunmamaktadır. Bu çalışmada antik kaynaklardan edindiğimiz bilgiler yorumlanarak Pharnabazos II'nin karanos olarak da görev yaptığı önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pharnabazos II, Satrap, Daskyleion, Karanos.

A New Comment On Pharnabazos II

ABSTRACT: Pharnabazos II, was appointed as the satrap of Hellespontine Phrygia, the center of which was Daskyleion, in 414 BC. Pharnabazos II who was the last satrap of the Middle Achaemenid Period continued his mission until 388 B.C. During the satrapy of Pharnabazos II Western Anatolia was in a state of chaos. During the period, which also covers the Peloponnesian War, a great struggle over the control of Western Anatolia and the straits between the Persians and Greeks took place. Pharnabazos II has a major role in the mentioned struggles. Antique sources have a myriad of information on this satrap and his activities. However, there is no direct evidence in these sources which suggests that Pharnabazos II was the commander-in-chief (karanos) of Persian forces in Western Anatolia. This study interprets the antique sources and asserts that Pharnabazos II was also the karanos.

Key Words: Pharnabazos II, Satrap, Daskyleion, Karanos.

Pharnabazos II, merkezi Daskyleion olan Hellespontine Phrygia'sının en önemli satraplarından biridir. Daskyleion satrapları arasında, adı antik metinlerde en çok karşımıza çıkan satraptır.[1]

Bir Pers terimi olan *Khshatrapavan* (satrap), krallığın koruyucusu anlamındadır. Satraplar, imparatorluk eyaletlerinin valileri olarak görev yapmışlardır. Satrapların yetkileri sadece sivil yönetimle sınırlı değildi. Onlar aynı zamanda askeri olaylar konusunda da yetkili birer komutandılar. Satraplar doğuştan soylu kişilerdi, bazı durumlarda kraliyet ailesinin doğum ya da evlilik yoluyla üyeleri olabilirlerdi. "İmitatio Regis"[2] Büyük Kral'ın birer temsilcisi olan satrapların zorunlu yaşam biçimiydi.[3]

* Yrd. Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

[1] Diod. Sic. 13. 45. 6; 14. 11. 1, 2, 3; 14. 22. 1; 14. 38. 3; 14. 39. 1, 6; 14. 79. 5; 14. 81. 6; 14. 83. 4; 14. 84. 3; 15. 29. 3-4; Nepos. *Alkib*. 9. 3; 10. 1-6; Nepos. *Datames* 3. 4, 5; Nepos. *Konon* 2. 1-2; 3. 2; 4. 1, 2, 5; Nepos. *Lys*. 4. 1-3; Plut. *Ages*. 8; 11; 12; 13 ; 23; Plut. *Lys*. 19; 20; Polyaenus. *Strat*. 7. 19; 24; Thuk. 8. 58. 1; Xen. *Ages*. 1. 23; Xen. *Anab*. 5. 6. 24; 7. 1. 2; Xen. *Hell*. 1. 1. 6, 14, 19, 24, 26, 31; 1. 2. 16; 1. 3. 5, 8, 9, 11, 12, 13, 14; 1. 4. 1, 5; 3. 1. 9, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 26; 3. 2. 1, 2, 9, 13; 3. 4. 10, 13, 26; 4. 1. 1, 7, 15, 17, 20, 24, 25, 29, 30, 31, 37, 38, 39, 40; 4. 8. 1, 2, 3, 7, 8, 9, 10; 5. 1. 28; Xen. *Hell. Oxyrh*. 7. 2; 18. 1; 19. 1; 21. 1; 21. 4; 22. 3.

[2] İmitatio Regis: Kralı taklit. Satraplar, Büyük Kralın eyaletlerdeki temsilcileri olduğu için onun yaşam biçimini taklit etmek zorundaydılar.

[3] Xen. *Kyr*. 8. 6. 10.

T. Bakır, antik kaynaklardan yola çıkarak, Akhaemenid krallarının, Sparda satraplarının, Atina ve Sparta komutanlarının rol aldıkları tarihi olayları bütünleştirmiş, bu dönemde Daskyleion'da görev yapan satraplar ve yönetim dönemlerinin tarihlerine dair bir sıralama yapmıştır[4] ve Daskyleion Satraplık Dönemini "Erken Akhaemenid", "Orta Akhaemenid" ve "Geç Akhaemenid" olmak üzere üç evreye ayırmıştır.[5] Pharnabazos II, Orta Akhaemenid Dönem'in son satrabı olup, Daskyleion satrabı Pharnakes'in oğludur. M.Ö. 445 yılında doğduğu düşünülen[6] Pharnabazos II, M.Ö. 414 yılında üstlendiği satraplık görevini M.Ö. 388 yılına kadar sürdürmüştür.[7]

Pharnabazos II'nin satraplık sınırları içindeki bazı bölgeleri küçük yönetim birimlerine (alt satraplık) ayırdığını ve bu birimlere o bölgelerin ileri gelen asillerinden ya da toprak sahiplerinden[8] birini yönetici (alt satrap) olarak atadığı bilinmektedir. Bu durumun en güzel örneği Kuzey Aiolis bölgesidir. Pharnabazos II, söz konusu bölgenin yönetimini Dardanoslu Zenis'e vermiştir. Zenis'in ölümünden sonra, onun yerine yönetici olarak karısı Mania geçmiştir.[9]

Pharnabazos II üzerine yapacağımız yorum öncesinde, bu satrabın döneminde gerçekleşen tarihsel olaylara değinmek faydalı olacaktır. Pharnabazos II döneminde gerçekleşen ve tarihi saptanılabilen olaylar kronolojik olarak aşağıda sunulmaktadır:

M.Ö. 411 yılında Abydos yakınlarında ordugah kuran[10] Pharnabazos II, Spartalılar ile Atinalılar arasındaki mücadelede, Spartalılarla birlikte Atinalılara karşı savaşmıştır.[11] M.Ö. 410 yılında ise yine Spartalılarla birlikte bu kez Kyzikos'u, Atinalılar'a karşı savunmuştur.[12] Daha sonra Spartalılar ve Pharnabazos II tarafından terk edilen[13] Kyzikos'u Atinalı Alkibiades ele geçirmiş ve bu polisten ağır bir vergi almıştır.[14] Atinalılar daha sonra Khalkedon arazisindeki Khrysopolis'e gidip polisi tahkim etmiş ve bir gümrük örgütü kurarak, Karadeniz'den gelen gemilerden yüzde on ölçüsünde gümrük vergisi almaya başlamışlardır. Atinalılar, buraya bölgeyi koruması, boğazdan geçen gemileri denetlemesi ve her fırsatta düşmana zarar vermesi için otuz gemiden oluşan bir birlik bırakmışlardır.[15] M.Ö. 410 yılında Peloponnessoslular, Kyzikos yakınlarındaki deniz savaşında gemilerini kaybettiklerinde, Pharnabazos II, müttefiklerini savaşa tekrar motive etmek amacıyla iki aylık maaş ve giyecek yardımı yapmış ve denizcileri silahlandırarak satraplığının sahillerine nöbetçi olarak yerleştirmiştir. Bunun yanı sıra, müttefiklerinin kaybettikleri gemilerin yerine, Antandros tersanelerinde yeni gemiler yaptırmıştır.[16] Daha sonra Antandros surlarının inşasını da tamamlatan Pharnabazos II, bu gerekli önlemleri aldıktan sonra Kalkhedon'u Atinalılar'ın kuşatmasından kurtarmak için yola çıkmıştır.[17]

M.Ö. 409 kışında Lambsakos'da Alkibiades'in komutasında toplanan Atinalılar, Abydos'a akın ettiğinde Pharnabazos II, önemli atlı kuvvetleri ile yardıma koşmuş fakat yenilerek kaçmak zorunda kalmıştır.[18] Kış aylarını Lampsakos'da geçiren Alkibiades ve ordusu, bu süreç içerisinde zaman zaman Pharnabazos II'nin topraklarına saldırarak ganimet elde etmişlerdir.[19]
Atinalılar, M.Ö. 408'de yeniden Kalkhedon'u kuşattıklarında, Pharnabazos II tekrar Spartalılar'ın yardımına gitmiş ve Kalkhedon Herakleion'u yakınlarına ordugah kurmuştur.[20] Daha sonra Atinalılar ile -Khalkedon'un yararına

[4] Bakır, 1991b; Bakır, 2001.
[5] Bakır, 1995; Bakır-Akbaşoğlu, 1997.
[6] Weiskopf, 1989: 27; Balcer, 1993: 84.
[7] Bakır, 1991a: 18; Bakır, 1991b: 79; Bakır, 1995: 276-277; Bakır-Akbaşoğlu, 1997.
[8] Batı Anadolu'da Persli toprak sahipleri için bkz. Briant, 1985: 165-195; Sekunda, 1985: 7-30; Kuhrt, 1995: 694.
[9] Xen. *Hell*. 3. 1. 10-15.
[10] Diod. Sic. 13. 45. 6.
[11] Xen. *Hell*. 1. 1. 6.
[12] Xen. *Hell*. 1. 1. 14.
[13] Xen. *Hell*. 1. 1. 19.
[14] Xen. *Hell*. 1. 1. 20.
[15] Xen. *Hell*. 1. 1. 22.
[16] Xen. *Hell*. 1. 1. 24-26.
[17] Xen. *Hell*. 1. 1. 26.
[18] Xen. *Hell*. 1. 2. 16.
[19] Xen. *Hell*. 1. 2. 1-7.
[20] Xen. *Hell*. 1. 3. 7.

olmak üzere- onlara yirmi talant vermesi ve elçilerini Büyük Kral huzuruna çıkarması konusunda anlaşma yapılmıştır.[21]

Atinalılar, Sparta-Pers hakimiyetindeki Byzantion ve Kalkhedon'u ele geçirmek için yaptıkları her girişimde karşılarında Pharnabazos II'yi bulmuşlardır. Hiç şüphesiz ki Persler, boğazların kontrolü açısından önemli stratejik konuma sahip bu iki polisin, Daskyleion Satraplığı'nın kontrolü altında kalmasına özen gösteriyordu. Fakat Pharnabazos II, elçileri Büyük Kral'ın huzuruna çıkarmak için bölgeden ayrıldığında Atinalılar Byzantion'u kuşatıp zaptetmişlerdir.[22] Pharnabazos II ve yanındaki elçiler Byzantion'da olup bitenleri, kışı geçirmekte oldukları Gordion'da öğrenmişlerdir[23] ve ilkbaharın başında Büyük Kral'ın yanına gitmek üzere yola çıkmışlardır.[24] Bu arada M.Ö. 407 yılında Batı Anadolu'daki Pers güçlerinin başkomutanı (karanos)[25] olarak atanmış bulunan Genç Kyros ile karşılaşıldığında Kyros, Pharnabazos II'den bu elçileri ya kendisine teslim etmesini ya da vatanlarına dönmelerine engel olmasını talep etmiştir. Bu durum karşısında Pharnabazos II bu elçileri üç yıl süreyle alıkoymuştur.[26] Bu elçiler daha sonra Kios'da serbest bırakılmıştır.[27]

M.Ö. 406 yılında Sparta donanmasının başına Lysandros'un geçirildiğini bildiren Xenophon'un pasajından anlaşıldığı üzere bu dönemde Kuzeybatı Anadolu'daki polisler Pers-Sparta kontrolü altında idi.[28] Batı Anadolu kıyılarını ve Ege adalarını Atinalılardan temizleyen Lysandros, daha sonra Yunanistan'a dönmüştür. Pers İmparatorluğu'nun Genç Kyros vasıtasıyla Lysandros'a yaptığı maddi yardımlar sonucunda, Peloponnesos Savaşı'nda Sparta, Atina'ya karşı net bir üstünlük sağlamıştır.[29]

M.Ö. 404 yılında Pers kralı Dareios II ölünce, onun yerine Artaxerxes II (M.Ö. 404-359) kral olmuştur. Bu durum karşısında imparatorluk tahtında gözü olan Genç Kyros, paralı askerlerden oluşan, yaklaşık 100.000 kişilik bir ordu toplayarak, kardeşi Artaxerxes II'nin üzerine yürümüştür.[30] M.Ö. 401 yılında, Babil'in 90 km. kuzeyindeki Kynaxa'da yapılan savaşta Genç Kyros'un ordusu galip gelmiştir. Fakat bu savaşta Genç Kyros hayatını kaybetmiştir ve boşta kalan ordusunun bir kısmı uzun mücadeleler sonucunda Batı Anadolu'ya gelebilmiştir. Xenophon'un da içinde bulunduğu bu ordu, Kuzeybatı Anadolu'ya vardıklarında, Daskyleion satrabı Pharnabazos II için bir takım sorunlara sebep olmuşlardır. Kalpe Limanı'nın yakınlarında açık ordugah kuran Grek ordusu açlık sıkıntısı çekince, yakındaki köylerden yiyecek bulmaya karar vererek yola çıktıklarında karşılarında Pharnabazos II'yi bulmuşlardır.[31]

Khalkedon'da, Khrysopolis'e varan ordu, ganimetlerini satmak için orada yedi gün kalmıştır.[32] Bu esnada Pharnabazos II Byzantion'da bulunan amiral Anaksibios'a bir elçi göndererek orduyu Asya'dan Avrupa'ya geçirmesini rica etmiştir.[33] Böylece ordu Byzantion'un karşısındaki Thrak köylerine götürülmüştür.[34]
Xenophon'un pasajlarından anlaşıldığına göre; Pharnabazos II, büyük bir tehlike oluşturan bu ordunun, kendi satraplık bölgesine girmesini hiç istememiş ve onları bu bölgeden uzaklaştırmak için elinden geleni yapmıştır.[35]

Genç Kyros'un ölümünden sonra, merkezi Sardes olan Sparda Satraplığı'na tekrar satrap olarak atanan Tissaphernes, İonia polislerinden kendisine bağlanmalarını istemiştir. Akhaemenid İmparatorluğu'nun saltanat savaşı sırasında Genç Kyros'u destekleyen İonialılar, bu durum karşısında korkuya kapılmış ve M.Ö. 400 yılında Spartalılar'dan

[21] Xen. *Hell*. 1. 3. 8.
[22] Xen. *Hell*. 1. 3. 14-21.
[23] Xen. *Hell*. 1. 4. 1.
[24] Xen. *Hell*. 1. 4. 2.
[25] Akhaemenid askeri terminolojisi için bkz. Sekunda, 1988. Karanos için: Sekunda, 1988: 74.
[26] Xen. *Hell*. 1. 4. 4-7.
[27] Xen. *Hell*. 1. 3. 1-22; 1. 4. 7.
[28] Xen. *Hell*. 2. 1. 17-19.
[29] Xen. *Hell*. 2. 2. 1-24.
[30] Xen. *Anab*.
[31] Xen. *Anab*. 6. 4. 1, 6-7, 23-24, 27-31.
[32] Xen. *Anab*. 6. 4. 38.
[33] Xen. *Anab*. 7. 1. 2-3.
[34] Xen. *Anab*. 7. 2. 1.
[35] Xen. *Anab*. 7. 2. 3-7, 11-12

yardım istemiştir.[36] Sparta ise Thibron kumandanlığındaki bir orduyu Anadolu'ya göndererek bu yardım isteğine karşılık vermiştir.[37] Daha sonra Thibron'un görevini devralan Derkylidas, Thissaphernes ile Pharnabazos arasındaki rekabetten faydalanmayı düşünerek, Tissaphernes ile anlaşmış ve Pharnabazos'un topraklarına doğru harekete geçerek, Pharnabazos yönetiminde bulunan Kuzey Aiolis'e gelmiştir.[38] Larisa, Hamaksitos ve Kolonai sahil polislerini kendi rızalarıyla alan Derkylidas, Aiolis polislerine haberciler göndererek; Pharnabazos II'ye karşı ayaklanarak bağımsızlıklarını ilan etmelerini ve kendisi ile ittifak yapmalarını bildirmiştir. Bunun sonucu olarak, Neandria, Ilion ve Kokylis polisleri Sparta tarafına geçmiştir. Kebren ise Derkylidas'a karşı çıkarak Pharnabazos II tarafından ödüllendirileceğini düşünmüş, fakat kısa bir süre sonra bu polis de teslim olmuştur. Derkylidas daha sonra Skepsis ve Gergis'e doğru ilerlemiştir. Skepsis, Pharnabazos II'nin öfkesinden korkan Meidias'ın[39] elinde bulunuyordu. Meidias, Skepsis'i teslim etmesinin yanı sıra, Gergis'e verdiği emirle, Derkylidas'ın burayı da herhangi bir direnmeyle karşılaşmadan ele geçirmesini sağlamıştır.[40]

Xenophon, Pharnabazos II ile Derkylidas arasında bir barışın yapıldığını bildirse de bu barışın koşulları hakkında hiçbir bilgi vermemektedir. Kış aylarını Bithynia'da geçiren Derkylidas, ertesi yıl sözü geçen barışı yenilemiş ve ardından Khersonessos'a gitmiştir.[41]

Spartalıların, İonia polislerinin özerkliği üzerine yürüttükleri politika sonucunda, Derkylidas komutasındaki Grek ordusu ile Tissaphernes ve Pharnabazos II'nin güçlerinden oluşan Pers ordusu Magnesia'da karşı karşıya gelmişlerdir. Fakat savaş olmamış ve görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde Derkilidas, Büyük Kralın Grek polislerine özerklik vermesini, Tissaphernes ve Pharnabazos II ise Grek ordusunun bütün polislerdeki birliklerini alarak Sparta'ya dönmesini istemiştir.[42] Bu sırada Büyük Kral ve Tissaphernes'in donanma toplayarak büyük bir sefere hazırlandığını öğrenen Sparta, M.Ö. 396 yılında Agesilaos[43] komutasındaki büyük bir orduyu Anadolu'ya göndermiştir.[44] Pharnabazos II ile arası iyi olmayan alt satrap Spithridates,[45] çocukları, serveti ve 200 kadar süvarisi ile Agesilaos'un tarafına geçmiştir.[46] Agesilaos'un ordusu Daskyleion'a yaklaştığı sırada Rhathines ve Pharnabazos II'nin üvey kardeşi Bagaios emrindeki süvarilerle karşılaşmış ve birbirlerine saldırmışlardır. Bu çatışmadan bir sonuç alamayan Sparta ordusu daha sonra denize doğru yönelmiştir.[47] Bu olayın sonucunda, daha güçlü bir ordu kurması gerektiğini anlayan Agesilaos, bölgedeki bütün polislerden asker toplamış ve bu orduyu Ephesos'da bir araya getirip talim yaptırmıştır (M.Ö. 395).[48] Bu yıl içinde Sardes arazisine giren Agesilaos, Pers süvarileri ile karşılaşmış ve onları bozguna uğratmıştır. Bu savaş esnasında Tissaphernes Sardes'te olduğu için vatan hainliği yapmakla suçlanmış ve Büyük Kral tarafından öldürtülerek yerine Tithraustes atanmıştır.[49]

Xenophon, M.Ö. 395 yılı sonbaharında Agesilaos'un, Spithridates'le birlikte, Daskyleion'un da içinde bulunduğu Hellespontine Phrygia bölgesini yakıp yıktığını bildirmektedir.[50] Bu durum karşısında Pharnabazos II satraplık merkezini terk etmek zorunda kalmıştır. Agesilaos ise Paphlagonia'ya gitmiş, daha sonra kışı geçirmek üzere

---

[36] Xen. *Hell*. 3. 1. 3.
[37] Xen. *Hell*. 3. 1. 4-7.
[38] Xen. *Hell*. 3. 1. 8-10.
[39] Pharnabazos II'nin alt satrabı Mania'nın damadı olan Meidias, Mania'yı ve oğlunu öldürmüştür. Bu olaydan sonra Pharnabazos II'ye armağanlar göndererek, Mania'nın yerine geçip, ülkeyi yönetmek için izin istediğinde Pharnabazos II "*Armağanlar senin olsun, oraya vardığımda armağanlarına da sana da el koyacağım*" şeklinde yanıt vermiştir (Xen. *Hell*. 3. 1. 15).
[40] Xen. *Hell*. 3. 1. 16-22.
[41] Xen. *Hell*. 3. 2. 1-2; 3. 2. 9.
[42] Xen. *Hell*. 3. 2. 12-20.
[43] Nepos. *Ages*. 2. 1-2; Plut. *Lys*. 22.
[44] Xen. *Hell*. 3. 4. 3.
[45] Pharnabazos II, Spithridates'in kızını odalık olarak istemekle ona hakaret etmiştir (Xen. *Ages*. 3. 3.).
[46] Xen. *Hell*. 3. 4. 10.
[47] Xen. *Hell*. 3. 4. 13-15.
[48] Xen. *Hell*. 3. 4. 16-18.
[49] Xen. *Hell*. 3. 4. 21-25.
[50] Xen. *Hell*. 4. 1. 1-4; 4. 1. 33. Daskyleion'da yapılan kazılarda bu tarihle uyum içindeki yangın tabakaları ile karşılaşılmıştır. Bkz. Bakır, 1991a: 18.

Daskyleion'a dönmüş ve kış boyunca ordusunu burada konaklatmıştır.[51] Bu esnada, ordugahını Daskyleion'a yüzelli stadion (27 km.) uzaklıktaki "'*korunaklı' ve büyük bir köy*" olan *Kaue*'de kurmuş[52] olan Pharnabazos II'nin fırsat bulduğunda baskın düzenlediği bilinmektedir.[53]

Pharnabazos II'in Kaue'de kamp kurduğu öğrenilince, Agesilaos, içinde Spithridates'in birliğinin de bulunduğu, Herippas komutasında bir ordu göndermiştir. Buraya yapılan baskın sonucunda Persler dağılıp kaçmış, ordugah zaptedilmiş ve bir çok ganimet elde edilmiştir. Daha sonra bu ganimetin paylaşılması konusunda anlaşmazlıklar yaşanmış ve Spithridates, Agesilaos'u terk etmiştir ki, bu durumu Xenophon, "*Agesilaos için bu sefer sırasında yediği darbelerin en büyüğü*"[54] olarak nitelendirmektedir. Bu olayların ardından Kyzikoslu Apollophanes'in arabuluculuğu ile Agesilaos ve Pharnabazos II bir dostluk andlaşması için görüşmüşlerdir.[55] Bu görüşme esnasında Agesilaos, Pharnabazos II'ye Büyük Kral'ın tarafını bırakıp, kendi yanlarına geçmesini önerdiğinde, Pharnabazos II'nin verdiği yanıt şöyle olmuştur:

> "*Eğer Kral başka bir başkomutan gönderip beni onun emrine verirse, dostunuz ve müttefiğiniz olacağım. Fakat komutayı bana verirse -şeref duygusu da bence böyle emreder- iyi biliniz ki sizinle bütün gücümle savaşacağım.*"[56]

Burada, Pharnabazos II'nin sözünü ettiği başkomutanlık (karanos) statüsü, daha önce Genç Kyros'a verilmişti.[57] Xenophon'un bu pasajından da anlaşılacağı üzere; bu statüyü kendisinden başkasının hak etmediğini düşünüyordu. Pharnabazos II ile Agesilaos, yaptıkları bu görüşmenin ardından dost olmuş ve Agesilaos, Pharnabazos II'ye verdiği söz gereğince onun satraplık bölgesinden derhal çıkmıştır.[58] Agesilaos ülkesinden gelen haberler sonucunda, vatanına geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu haberlere göre Büyük Kral'ın yaptığı maddi destek, Yunanistan'daki bazı polisleri bir araya getirmiş ve bunlar Sparta için bir tehdit unsuru haline gelmişti.[59]

Pharnabazos II, satraplık bölgesini yakıp yıkan Spartalılar'dan öcünü almak için çok fazla beklemek zorunda kalmamıştır. M.Ö. 394 yılında, Spartalılar ile Persler, Knidos'daki deniz savaşında karşı karşıya geldiklerinde Pharnabazos II, Pers donanmasının kumandanıydı ve Atinalı Konon ona yardım etmekteydi. Bu deniz savaşı sonucunda Pharnabazos II, Spartalılara karşı kesin bir zafer kazanmıştır.[60] Bu zaferden sonra Pharnabazos II ve Konon komutasındaki donanma öncelikle adaları ve kıyı polislerini dolaşarak Spartalı komutanları kovmuşlar ve bu polislere özerkliklerine saygı göstereceklerini ilan etmişlerdir. Daha sonra Pharnabazos II, Ephesos'da karaya çıkmış ve Konon'un emrine 40 gemi verdikten sonra, Sestos'da buluşmak üzere sözleşerek, kendi satraplığına doğru yola çıkmıştır. Bu sırada Abydos'da Pharnabazos II'nin eski bir düşmanı olan Derkylidas bulunmaktaydı. Derkylidas, Abydos'tan topladığı çok kalabalık ordu ile Sestos'a geçmiş ve savunma hazırlıkları yapmaya başlamıştı. Abydos ve Sestos'ta oluşan bu durum karşısında Pharnabazos II, bu iki polise Spartalıları kovmaları, aksi takdirde onlara savaş açacağını bildirmiştir. Pharnabazos II uyarılarının dinlenmediğini görünce bu polislerin arazilerini yağmalamaya başlamış fakat bu polisleri ele geçirememiştir.[61] Spartalıların ülkesini ele geçirmeyi ve mümkün olduğunca yaptıkları kötülüklerin intikamını almayı isteyen Pharnabazos II, yaptığı hazırlıklardan sonra M.Ö. 393 yılı baharında Melos'a gidip yerleşmiş ve burayı Spartalılara karşı üs olarak kullanmıştır. Pharnabazos II, ilk olarak Pherai'de kıyıya çıkıp burayı talan etmiştir. Daha sonra birçok bölgeye çıkartmalar yaparak kıyı bölgelerini talan etmiştir. Kıyıların limansızlığı, düşman müdahalesi ve erzak kıtlığından çekinen Pharnabazos II, donanmasını Kythera Adası'ndaki Phoinikus'a götürmüştür ve buraya Atinalı Nikophemos'un komutasında bir garnizon yerleştirmiştir. Bunun ardından Korinthos berzahında karaya çıkan Pharnabazos II, müttefikleri canla başla savaşmaları ve Büyük Kral'a olan

---

[51] Xen. *Hell*. 4. 1. 15-16.
[52] Xen. *Hell*. 4. 1. 20. Kaue'nin yeri henüz tespit edilmemiştir.
[53] Xen. *Hell*. 4. 1. 17-19.
[54] Xen. *Hell*. 4. 1. 20-28.
[55] Xen. *Hell*. 4. 1. 29-39.
[56] Xen. *Hell*. 4. 1. 37.
[57] Xen. *Hell*. 1. 4. 3-4
[58] Xen. *Hell*. 4. 1. 38-41.
[59] Xen. *Hell*. 4. 2. 1.
[60] Xen. *Hell*. 4. 3. 10-12.
[61] Xen. *Hell*. 4. 8. 1-6.

bağlılıklarını göstermeleri konusunda teşvik edip, yanındaki parayı onlara bırakarak ülkesine dönmüştür. Ayrıca Atina'nın surlarının tamiri için Konon'a da para yardımı yapmıştır.[62] Pharnabazos II, bu başarıları M.Ö. 387 yılında imzalanan Kral Barışı'na doğru elde etmiştir. M.Ö. 389 yılında Artaxerxes II tarafından İran'a çağrılana kadar, Daskyleion'da satraplık görevini devam ettiren,[63] bu başarılı satrap, M.Ö. 387 yılında Pers kralı Artaxerxes II'nin kızı Apame ile evlenmiştir.[64] M.Ö. 379 yılında, Mısır'da baş gösteren isyanı bastırmakla görevlendirilen Pharnabazos II, daha sonra muhtemelen ölene dek İran'da yaşamıştır.

Peloponnesos Savaşı döneminde sadece Yunanistan'da karışıklıklar yaşanmamıştır. Bu dönem aynı zamanda Batı Anadolu için de çok karışık bir dönem olmuştur. Pharnabazos II, Peloponnesos Savaşı'nın son yıllarında oldukça aktif bir rol oynamıştır. Bu karmaşa yılları boyunca, Sparda satrabı Tissaphernes ile rekabet içerisinde olup, kişisel güçler üzerine anlaşmazlıklar yaşamıştır.[65]

Pharnabazos II, M.Ö. 414 yılında satraplık görevini üstlendiğinde Peloponnesos Savaşı devam ediyordu. Bu dönemde de tıpkı daha önceki satrapların döneminde olduğu gibi boğazların ve bu stratejik bölgenin kontrolü için çeşitli mücadeleler verildiği anlaşılmaktadır. Bu mücadeleler esnasında Persler, müttefikleri Sparta ile birlikte hareket etmişlerdir. Bu dönemde, Daskyleion Satraplığı'nın sadece bölgedeki kontrolünü korumaya çalışmakla yetinmeyip Sparta güçleri ile birlikte, Atina'nın bu bölgedeki hakimiyetini tamamen sonlandırmayı hedef edindiği anlaşılmaktadır. M.Ö. 404 civarında Kuzeybatı Anadolu'daki polislerin Pers-Sparta kontrolü altında olduğu anlaşılmaktadır. M.Ö. 395 yılından sonra Sparta ile olan iyi ilişkiler bozulmuştur.

Antik kaynaklarda Pharnabazos II'nin Batı Anadolu'daki Pers güçlerinin başkomutanı (karanos) olduğuna dair hiç bir direkt bilgi bulunmamaktadır. Fakat antik kaynaklardan edindiğimiz diğer bilgiler doğrultusunda bu konu üzerine yorum yapmak mümkündür. M.Ö. 395 yılında Spartalı komutan Agesilaos'un Daskyleion'u yakıp yıkmasından sonra Pharnabazos II ile Agesilaos arasında yapılan görüşmeyi aktaran Xenophon'un pasajındaki satrabın ağzından çıkan şu sözler dikkat çekicidir:

> "*Eğer Kral **başka bir başkomutan** gönderip beni onun emrine verirse, dostunuz ve müttefiğiniz olacağım. Fakat **komutayı bana verirse** -şeref duygusu da bence böyle emreder- iyi biliniz ki sizinle bütün gücümle savaşacağım.*"[66]

Bu tarihten sonra Büyük Kral'ın Batı Anadolu'ya başka bir başkomutan göndermediği bilinmektedir. Dolayısıyla komutanın Pharnabazos II'ye verildiğini düşünmek mümkündür.

Diğer yandan Pharnabazos II, M.Ö. 394 yılında, Spartalılar ile Persler arasında Knidos'da gerçekleşen, deniz savaşında, Pers donanmasının komutanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Knidos'da zafer kazanan Pharnabazos II daha sonra, öncelikle adaları ve kıyı polislerini dolaşarak buralardaki Spartalı komutanları kovmuş ve bu polislere özerkliklerine saygı göstereceklerini ilan etmiştir. M.Ö. 393 yılında Melos'a yerleşerek, burayı Spartalıların ana vatanına karşı girişeceği sefer için üs edinen Pharnabazos II, daha sonra birçok yere çıkartmalar yaparak kıyı bölgelerini talan etmiştir. Kısacası Parnabazos II, satraplık sınırlarının dışına çıkmış, Perslerin düşmanı konumundaki Greklerin anavatanına saldırmış ve bunları Pers donanmasının komutanı olarak gerçekleştirmiştir.

Yukarıda sunulan tüm bilgilerden anlaşılacağı üzere Pharnabazos II, Akhaemenid İmparatorluğu'nun batıdaki tüm güçlerinin başkomutanı gibi hareket etmiş ve Büyük Kral'a sadık kalmıştır. Dolayısıyla, zaman zaman Sparda satrabı Tissaphernes ile kişisel güçler üzerine anlaşmazlıklar yaşayan Pharnabazos II'nin, en sonunda Perslerin Batı Anadolu'daki bütün askeri güçlerinin başkomutanı olarak görev yaptığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Diğer yandan M.Ö. 387 yılında Pers kralı Artaxerxes II'nin kızı Apame ile evlenmiş olması, onun Büyük Kral'ın gözünde ne kadar değerli biri olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak burada sunulan verilerden hareketle Pharnabazos II'nin sadece bir satrap olmadığını, M.Ö. 395 sonrasındaki bir tarihte karanos olduğunu önermek mümkündür.

---

[62] Xen. *Hell.* 4. 8. 7-10.
[63] Bakır, 1991b: 82.
[64] Plut. *Artaks*. 27. 4; Xen. *Hell.* 5. 1. 28; Xen. *Ages*. 3. 3.
[65] Thuk. 8. 6. 1-2; 8. 39. 1-2; 8. 62. 1.
[66] Xen. *Hell.* 4. 1. 37.

KAYNAKÇA

BAKIR, T. (1991a). "*Daskyleion 1990*", **XIII. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Bildiri Özetleri**, 18-19.
BAKIR, T. (1991b). "*Daskyleion*", **HÖYÜK** I, 75-84. Fig. 1-18.
BAKIR, T. (1995). "*Archäologische Beobachtungen über die Residenz in Daskyleion*", **PALLAS** 43, 269-285.
BAKIR, T. (2001). "*Die Satrapie in Daskyleion*" **Achaemenid Anatolia, Proceedings of the first International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period, Bandırma 15-18 August 1997**, Leiden, 169-180.
BAKIR-AKBAŞOĞLU, T. (1997). "*Satrapie in Daskyleion*" **First International Symposiumon Anatolia in the Achaemenid Period**, (Bandırma, August 15-18, 1997).
BALCER, J. M. (1993). "*The Ancient Persian Satrapies and Satraps in Western Anatolia*", **AMI** 26, 81-90.
BRİANT, P. (1985). "*Les Iranies D'Asia Mineure Apres la Chute de l'empire achéménide*", **DHA** 11, 165-195.
KUHRT, A. (1995). **The Ancient Near East c. 3000-330 B.C., vol. II**, London.
SEKUNDA, N. (1988). "*Achaemenid Military Terminology*", **AMI** 21, 69- 77.
SEKUNDA, N. V. (1985). "*Achaemenid Colonization in Lydia*", **REA** 87, 7-30.
WEİSKOPF, M. (1989). **The So-Called "Great Satraps Revolt"**, (*Historia* Heft 63), Stuttgart.

Antik Kaynaklar:

Diod. Sic.: Diodorus Siculus.
Nepos. *Ages*.: Cornelius Nepos, **Liber de Excellentibus Ducibus Exterarum Gentium. Agesilaos.**
Nepos. *Alkib*.: Cornelius Nepos, **Liber de Excellentibus Ducibus Exterarum Gentium. Alkibiades.**
Nepos. *Datames*: Cornelius Nepos, **Liber de Excellentibus Ducibus Exterarum Gentium. Datames.**
Nepos. *Konon*: Cornelius Nepos, **Liber de Excellentibus Ducibus Exterarum Gentium. Konon.**
Nepos. *Lys*.: Cornelius Nepos, **Liber de Excellentibus Ducibus Exterarum Gentium. Lysandros.**
Plut. *Ages*.: Plutarkhos, **Vitai. Agesilaos.**
Plut. *Artaks*.: Plutarkhos, **Vitai. Artaxerxes.**

Plut. *Lys*.: Plutarkhos, **Vitai. Lysandros.**
Polyaenus. *Strat*.: Polyaenus, **Stragemata.**
Thuk.: Thukydides.
Xen. *Ages*.: Xenophon, **Agesilaos.**
Xen. *Anab*.: Xenophon, **Anabasis.**
Xen. *Hell*.: Xenophon, **Hellenika.**
Xen. *Hell. Oxyrh*.: Xenophon, **Hellenika Oxyrhynkhia.**
Xen. *Kyr*.: Xenophon, **Kyropaidia.**

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Yalova İşgücü Piyasasının Analizi*

Yüksel Bayraktar, Dr., Kocaeli Üniversitesi

Özet: Bir ekonomide emek piyasasının yapısını bilmek, ortaya konacak istihdam politikaları açısından son derece önemlidir. Bu çerçevede bu çalışmanın amacı, Yalova işgücü piyasasını analiz etmek suretiyle mevcut durumu tespit etmek ve bu doğrultuda bir projeksiyon oluşturmaktır. Öncelikle Yalova işgücü piyasasının genel görünümü yansıtılacaktır. Daha sonra ise, Türkiye İş Kurumu'nun 2007 ve 2008 yılı İşgücü Araştırması Raporu karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek Yalova işgücü piyasasının panoraması çıkarılacaktır. Sonuç ve öneriler kısmı ile çalışma tamamlanacaktır.
Anahtar Sözcükler: Yalova, İşgücü Piyasası, İstihdam, İşsizlik

An Analysis of Labour Market in Yalova, Turkey

Abstract: To have detailed knowledge of the labour market in an economy is of vital importance for the employment policies to be determined and put into practice. The purpose of this research is, therefore, to define the current state of the laboıur market in Yalova province and determine a right approach to it. In this research, we will firstly shed light on the general apperance of labour market in Yalova. Secondly, the 2007 and 2008 reports of Turkish Labour Institute will be evaluated comparatively and panorama of labour market of Yalova will be worked out according to this comparison. The research will be completed with the display of results and suggestions.
Key Words: Yalova, labour market, employment, unemployment

GİRİŞ

Yalova ili çok eski tarihi kökenlere dayanan bir ildir. Buluntuları M.Ö. 3000 yılı ile Prehistorik döneme dayanan Yalova'da M.Ö. Kimmer istilası ve daha sonra Bithynia etkisi görülmektedir. Bithynia M.Ö. 74 yılında vasiyet yoluyla Roma'ya bağlanır. Daha sonra ise, Yalova'da Bizans etkisi görülür. Bizans etkisinden sonra Osmanlı döneminin başladığı Yalova, 1995 yılında İstanbul'un bir ilçesi iken il olur (TUİK, 2006: s.149).

Yalova İli'nin ekonomisi temelde tarım sektöründe çiçekçilik ve seracılık, sanayi sektöründe tekstil, kimya ve kağıt gibi alanlar ile turizm sektörüne dayanmaktadır. Yalova ilinde seracılık ve süs bitkileri üretimi; kapsadığı alan bakımından küçük paya sahip olmakla birlikte; tarımsal üretimde sağladığı ekonomik girdi bakımından yüksek bir paya sahiptir. Türkiye'deki kesme çiçek üretiminin yaklaşık % 25'lik bölümü Yalova tarafından gerçekleştirilmektedir. Yapılan üretim sadece yurt içi pazarlarda tüketilmemekte, aynı zamanda ihracat yapılmaktadır. Dış ticaret sektöründe Yalova İli'nden en çok kesme çiçek ve tekstil sektöründe kullanılan önemli bir hammadde olan elyaf ihraç edilmektedir. İthal edilen ürünlerin başında ise, bazı kimyevi hammaddeler, iplik, elyaf, makine ve çiçek soğanı bulunmaktadır. Yalova vergi gelirleri açısından Türkiye'ye önemli katkılarda bulunmakta olup, tahsilât oranı genellikle yüksektir. Yalova'da 11.110 adet Gelir Vergisi, 2.271 adet Kurumlar Vergisi, olmak üzere toplam 13.381 adet faal mükellef bulunmaktadır. Yalova'da 2008 yılı sonu itibariyle, 9.382 adet sigortalı işyeri ve toplam 24.457 sigortalı çalışan olduğu tespit edilmiştir. Bağ-Kur'a bağlı üye sayısı 18.436 ve Bağ-Kur'dan emekli, ölüm ve maluliyet aylığı alan sigortalıların sayısı ise 6.114'dür. Türkiye İş Kurumu'na 2008 yılı içinde iş bulma amacıyla başvuran 560 kişi ise, işe yerleştirilmiştir. 2008 yılında 940 kişi işsizlik sigortası için müracaatta bulunmuştur. İşsizlik Sigortası ödemesi devam eden kişi sayısı ise 414'dür. 2008 yılı içinde toplam 1.152.958 TL ödeme yapılmıştır. Yalova İli 2008 yılı resmi işsiz sayısı 3.032'dir (www.yalova.edu.tr).

YALOVA İŞGÜCÜ PİYASASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

* I. Yalova Kongresi'nde sunulan tebliğin eleştiriler ışığında geliştirilmiş halidir.

İlçelere Göre İşsizlik Oranları

Tablo 1, ilçelere göre işsizlik oranının dağılımını 2000 yılı itibariyle göstermektedir. Buna göre Tablo incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır. 2000 yılı itibariyle işsizliğin en düşük olduğu yer Altınova ilçesidir. Altınova ilçesinde hem erkekler, hem de kadınlar için işsizlik en düşük düzeydedir. İşsizlik, Termal ilçesinde de düşüktür. Bu iki ilçede, erkekler ve kadınlar için işsizlik rakamları birbirine yakındır. İşsizlik hem erkekler, hem de kadınlar için Merkezde oldukça yüksektir

Tablo 1: İlçelere Göre İşsizlik Oranının Dağılımı, 2000 Yılı İtibariyle (%)

	Merkez	**Altınova**	**Armutlu**	**Çınarcık**	**Çiftlikköy**	**Termal**
İ. O. /Toplam	11,8	2,3	6,7	7,9	6,5	5
İ. O. / Erkek	11,7	2,1	8,1	9	7	5,4
İ. O. / Kadın	12,2	2,8	3,7	5,8	5,6	4,4

Kaynak: TUİK, **Genel Nüfus Sayımı** 2000

Tablo 2, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova bölgesi için istihdam edilenlerin sektörel dağılımını göstermektedir. İstihdam edilenlerin sektörlere göre dağılımına bakmak suretiyle de işgücü piyasasının niteliği hakkında bilgi edinmek mümkündür. Buna göre Tablo 2 yardımıyla şu sonuçlara ulaşmak mümkündür: Tarım sektörü, istihdamın % 20'sini, sanayi sektörü, istihdamın % 34,6'sını, ticaret sektörü, istihdamın % 23,3'ünü, hizmetler sektörü, istihdamın % 22,1'ini oluşturmaktadır.

Tablo 2: Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova Bölgesi İçin İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı

Tarım (bin kişi)	**Sanayi (bin kişi)**	**Ticaret (bin kişi)**	**Hizmetler (bin kişi)**	**Toplam**
184	319	215	204	922
Tarım (%)	**Sanayi (%)**	**Ticaret (%)**	**Hizmetler (%)**	**Toplam**
20	34,6	23,3	22,1	100

Kaynak: TUİK, 2006
*Yuvarlama nedeniyle veriler toplamı vermeyebilir.
**Madencilik ve taşocakçılığı, imalat, elektrik, gaz ve su ile inşaat Sanayi başlığında verilmiştir.

Tablo 3, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova bölgesi için işgücü oranlarını 2006 yılı için göstermektedir. Buna göre ele alınan bölge için işgücüne katılım oranı % 47,9'dur. Bölgede 2006 yılı işsizlik oranı % 10,7 olarak gerçekleşmiştir. Tarım dışı işsizlik oranı ise % 12,9'dur.

Tablo 3: Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova Bölgesi İçin İşgücü Oranları

BÖLGE ADI	**Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova**
İşgücüne katılma oranı (%)	47,9
İşsizlik oranı (%)	10,7
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	12,9

Kaynak: TUİK, 2006

Tablo 4, işgücüne dahil olmayanların yıllar ve cinsiyete göre işgücüne dahil olmama nedenlerini göstermektedir. Buna göre erkelerin işgücüne dahil olmama nedenleri şu şekilde ifade edilebilir:

- ✓ İşgücüne dahil olmayan erkek nüfusu yıllar içinde azalmıştır.
- ✓ İş aramayıp çalışmaya hazır olanların (iradi işsizlerin) sayısı artmıştır.
- ✓ Mevsimlik çalışmada artış meydana gelmiştir.
- ✓ Erkeklerin işgücüne dahil olmama nedeni arasında eğitim, ikinci sıradadır.
- ✓ Erkeklerin işgücüne dahil olmamasının en önemli nedeni, emekliliktir.
- ✓ Çalışamaz halde olduğu için işgücüne katılmayan önemli bir nüfus bulunmaktadır.

Tablo 4: İşgücüne Dahil Olmayanların Yıllar Ve Cinsiyete Göre İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri (Düzey 2) (Bin Kişi, 15+ Yaş)

	İDON	**Neden**							
		İAÇHO		**MÇ**	**Eİ M**	**E/Ö**	**Em.**	**ÇH**	**D**
		İBÜO	**D**						
				ERKEK					
2004T*	**6.854**	**238**	**395**	**143**	**0**	**1.936**	**2.396**	**1.132**	**613**
KSDBY	338	2	8	1	0	111	138	47	30
2005T*	**6.996**	**332**	**470**	**101**	**0**	**1.952**	**2.396**	**1.193**	**552**
KSDBY	305	7	13	1	0	94	127	43	21
2006T*	**7.304**	**412**	**572**	**101**	**0**	**2.030**	**2.456**	**1.258**	**475**
KSDBY	300	4	20	4	0	91	122	43	15

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

Kısaltmalar: İDON, İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus; İAÇHO, iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar; İBÜO, İş Bulma Ümidi Olmayanlar; D, Diğer; MÇ, mevsimlik çalışanlar; EİM, ev işleri meşgul, E/Ö, eğitim/öğretim; Em., emekli; ÇH, çalışamaz halde.

Not: 1) Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir. 2) İki bin kişiden az gözlem değerlerinde örnek büyüklüğü güvenilir tahminler için yeterli değildir. *T, Türkiye toplamını ifade etmektedir. KSDBY, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova illerini temsil etmektedir.

Tablo 5, işgücüne dahil olmayan kadınların yıllar ve cinsiyete göre işgücüne dahil olmama nedenlerini göstermektedir. Buna göre kadınların işgücüne dahil olmama nedenleri şu şekilde ifade edilebilir:

- ✓ İşgücüne dahil olmayan kadın nüfusu 2005 yılı için azalmış, 2006 yılı için artmıştır.
- ✓ İş aramayıp çalışmaya hazır olanların (iradi işsizlerin) sayısı artmıştır. Bu durumda iş bulma ümidini kaybetmek önemli bir etken olmuştur.
- ✓ Mevsimlik çalışmada artış meydana gelmiştir.
- ✓ Kadınların işgücüne dahil olmamasının en önemli nedeni ev işleriyle meşgul olmalarıdır. Ancak bu da yıllar itibariyle azalmıştır. Yani, ev hanımları iş hayatına girmeye başlamıştır. Bu durum ise, "*doğal işsizlik oranının*" artmasına neden olacaktır.
- ✓ Kadınların işgücüne dahil olmamasının ikinci önemli nedeni, eğitimdir.
- ✓ Emeklilik kadınlar için çok önemli bir çalışmama nedeni değildir. Zira, emeklilik çağına kadar çalışan kadınların azlığı bunda önemli bir etkendir.
- ✓ Çalışamaz halde olduğu için işgücüne katılmayan nüfusta artış olmuştur.

Tablo 5: İşgücüne Dahil Olmayanların Yıllar Ve Cinsiyete Göre İşgücüne Dahil Olmama Nedenleri (Düzey 2) (Bin Kişi, 15+ Yaş)

	İDON	**Neden**							
		İAÇHO		**MÇ**	**EİM**	**E/Ö**	**Em.**	**ÇH**	**D**
		İBÜO	**D**						
Yıllar									
				KADIN					
2004 T*	**18.763**	**113**	**477**	**321**	**13.301**	**1.347**	**490**	**1.708**	**1.005**
KSDBY	862	1	4	5	688	68	19	53	24
2005T*	**19.264**	**217**	**695**	**380**	**13.025**	**1.441**	**512**	**1.905**	**1.089**
KSDBY	818	4	11	8	609	70	18	60	38
2006T*	**19.588**	**295**	**810**	**310**	**12.780**	**1.560**	**575**	**2.035**	**1.225**

KSDBY	823	6	15	12	581	73	19	73	44

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları
Not 1) Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir. 2) İki bin kişiden az gözlem değerlerinde örnek büyüklüğü güvenilir tahminler için yeterli değildir. *T, Türkiye toplamını ifade etmektedir.
Kısaltmalar: İDON, İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus; İAÇHO, iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar; İBÜO, İş Bulma Ümidi Olmayanlar; D, Diğer; MÇ, mevsimlik çalışanlar; EİM, ev işleri meşgul, E/Ö, eğitim/öğretim; Em., emekli; ÇH, çalışamaz halde.
KSDBY, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu ve Yalova illerini temsil etmektedir.

Tablo 6, bölge illerine göre 15-65 yaş arası nüfusun dağılımını 2008 yılı için göstermektedir. Tablo 6 incelendiğinde çalışma yaşındakilerin toplam nüfusa oranı % 67-68 arasında değiştiği görülmektedir.

Tablo 6: Bölge İllerine Göre 15-65 Yaş Arası Nüfusun Dağılımı, 2008

	Erkek	Kadın	Toplam (1) (15-65)	Toplam Nüfus (2)	1 / 2 (%)
Bolu	92594	91225	183819	268882	68,36
Kocaeli	527893	508807	1036700	1490358	69,56
Sakarya	290859	287314	578173	851292	67,91
Yalova	69284	68211	137495	197412	69,64
Düzce	111082	110703	221785	328611	67,49

Kaynak: TUİK, 2008

Tablo 7, ilçelere göre 15-65 yaş arası nüfusun dağılımını 2008 yılı için göstermektedir. Buna göre şu sonuçlara ulaşılabilir:

- ✓ Çalışma yaşındakilerin toplam nüfusa oranın en fazla olduğu ilçe, Çınarcıktır.
- ✓ Çalışma yaşındaki nüfusu en fazla olduğu ilçe, Merkez'dir.
- ✓ İlçelerde çalışma yaşının nüfusa oranı ortalama oran olan % 69,64'ün -/+ 1 puan fark etmektedir.

Tablo 7: İlçelere Göre 15-65 Yaş Arası Nüfusun Dağılımı, 2008

	Erkek	Kadın	Toplam (1) (15-65)	Toplam Nüfus (2)	1 / 2 (%)
Merkez	36812	37845	74657	107609	69,37
Altınova	8928	7585	16513	23563	70,08
Armutlu	2693	2561	5254	7821	67,1
Çınarcık	10105	9582	19687	27682	71,11
Çiftlikköy	8975	8904	17879	25630	69,75
Termal	1771	1734	3505	5107	68,63
Toplam	69284	68211	137495	197412	69,64

Kaynak: TUİK, 2008

Tablo 8, 2002 yılı için Yalova'da ekonomik faaliyet alanlarına göre istihdam alanlarını göstermektedir. Buna göre girişimin en fazla olduğu sektör, toptan ve perakende ticaret sektörüdür.

Tablo 8: 2002 Yılı İçin Yalova'da Ekonomik Faaliyet Alanlarına Göre İstihdam

Ekonomik Faaliyet Alanları	
Madencilik ve taşocakçılığı	451
İmalat	76204
Elektrik, Gaz ve Su	1989
İnşaat	10105
Toptan ve perakende ticaret	35513
Otel, lokanta ve kahvehane	11971
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	14166
Mali aracı kuruluşların faaliyetleri	2189
Gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri	7389

Eğitim	1855
Sağlık işleri ve sosyal hizmetler	1786
Diğer sosyal, Toplumsal ve Kişisel hizmet faaliyetleri	3886
Toplam	167504

Kaynak: DİE
(*) 5429 Sayılı Kanun gereği gizlilik ilkesine göre özel sektörde bir veya iki girişime ilişkin bilgiler verilmemiştir. (**) 5429 Sayılı Kanun gereği gizlilik ilkesine göre özel sektörde üç ve daha fazla girişime ilişkin bilgiler verilmemiştir. Gizlenmiş özel sektör verileri toplamda gösterilmiştir

Tablo 9, Yalova'da 2007 yılı için iş kayıtlarına göre girişim sayılarını göstermektedir. Buna göre, girişimin en fazla olduğu sektör, toptan ve perakende ticaret sektörüdür.

Tablo 9:Yalova'da 2007 Yılı İçin İş Kayıtlarına Göre Girişim Sayıları

İş Kayıtları	Sayı
Madencilik ve taşocakçılığı	13
İmalat	971
Elektrik, Gaz ve Su	14
İnşaat	601
Toptan ve perakende ticaret	4195
Otel, lokanta ve kahvehane	1089
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	1926
Mali aracı kuruluşların faaliyetleri	159
Gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri	615
Eğitim	58
Sağlık işleri ve sosyal hizmetler	135
Diğer sosyal, Toplumsal ve Kişisel hizmet faaliyetleri	807
Toplam	10583

Kaynak: TUİK, 2007
*TÜİK gizlilik yönetmeliği gereğince belirlenen gizlilik ilkeleri uyarınca bireysel verinin toplulaştırılması ile oluşturulan veri tablosunun her hangi bir hücresindeki istatistiki birim sayısının üçten az olması veya birim sayısı üç ve daha fazla olduğu halde bir veya iki birimin hakim durumunda olması halinde ilgili hücredeki veri gizli kabul edilir.
*Gizlenmiş özel sektör verileri toplamda gösterilmiştir.

TÜRKİYE İŞ KURUMU'NUN 2007 VE 2008 YILI İŞGÜCÜ ARAŞTIRMASI RAPORUNUN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

İşgücü piyasasının analizinde Türkiye İş Kurumu tarafından yapılan işgücü piyasası raporunun sonuçları oldukça önemlidir. Buna göre, 15-30 Ekim 2007 arasında Yalova il sınırları içinde faaliyet gösteren 50 ve üzerinde kişi istihdam eden 42 işyerine anket uygulanmıştır. Çalışmada gerçekleştirilen anket sayısının toplam işyeri sayısına oranı % 100'dür (TİK, 2007a:s. 2).

Aynı anket 2008 yılı içinde yapılmıştır. Bu çerçevede 20 Ekim-5 Aralık tarihleri arasında Türkiye'de 81 ilde 10 ve daha fazla kişi istihdam eden tüm kamu ve özel işyerlerinde bu anket uygulanmıştır. Yalova il sınırları 122 işyeri anketi doldurmuştur. Bu işyerlerinin 68'i 1-9 arası, 36'sı 10-50 arası, 18'i ise 50 ve daha fazla kişi istihdam eden işyerleri tarafından doldurulmuştur. (TİK, 2008a:s. 2). Çalışmaya konu olan anket şu sorulara cevap aramayı amaçlamıştır:

- ✓ Çalışanların ve açık işlerin meslekler ve sektörler itibariyle sayısı
- ✓ İhtiyaç duyulan mesleklerin eğitim düzeyleri itibariyle dağılımı
- ✓ Temininde güçlük çekilen meslekler
- ✓ İlerleyen dönemde istihdamında artış ya da azalış beklenen meslekler

Çalışanların Sektörlere Göre Dağılımı

Anket uygulamasında kayıtlı olarak 50 ve daha fazla kişi istihdam eden işyerleri dikkate alınmıştır. İşyerlerinde yapılan anketin sektörel dağılımı şu şekildedir. Tarım sektöründe 1, Sanayi sektöründe 19, inşaat sektöründe 6 ve Hizmetler sektöründe 16 işyeri olmak üzere toplam 42 adet işyerine anket yapılmıştır. Yapılan anketlerdeki bulgular değerlendirildiğinde Tablo 10'da ifade edilen verilere ulaşılmıştır (TİK, 2007a:s. 2).

TABLO 10: ÇALIŞANLARIN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI (2007)

SEKTÖRLER	İşyeri Sayısı	Erkek	Kadın	Toplam
Tekstil ve tekstil ürünleri imalatı	9	980	606	1586
Kağıt hamuru, kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	3	613	123	736
Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmet faaliyetleri	4	369	196	565
Kamu yönetimi ve savunma, zorunlu sosyal güvenlik	4	429	95	524
İnşaat	6	409	12	421
Gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri	2	225	97	322
Kimyasal madde ve ürünler ile suni elyaf imalatı	1	247	20	267
Elektrik, gaz, buhar ve sıcak su üretimi ve dağıtımı	2	210	14	224
Oteller ve lokantalar	1	198	24	222
Toptan ve perakende ticaret	3	153	18	171
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	1	132	29	161
Ana metal ve fabrikasyon metal ürünleri imalatı	1	125	2	127
Gıda ürünleri, içecek ve tütün imalatı	1	17	86	103
Eğitim	1	30	26	56
Tarım, avcılık ve ormancılık	1	38	12	50
Enerji üreten maddeler hark madencilik ve taşocağı	1	46	0	46
Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı	1	33	11	44
TOPLAM	**42**	**4254**	**1371**	**5625**

Kaynak: TİK, a.g.e, s. 2.

Tablo 10'da ifade edilen veriler değerlendirildiğinde işgücü piyasası ile ilgili olarak detaylı bir analiz yapmak mümkün olacaktır. Buna göre Tablo 10'dan yararlanılarak Yalova İli'nin işgücü piyasası ile ilgili olarak bir değerlendirme yapmak mümkün olacaktır.

Tablo 10 incelendiğinde hem erkek hem de kadınlar açısından incelendiğinde çalışanların % 28,2'sinin Tekstil ve Tekstil Ürünleri imalatı sektöründe çalıştığı görülmektedir. Dolayısıyla 50 ve daha fazla kişi çalıştıran işyerleri açısından yapılan incelemede en fazla istihdam imkanı sunan sektör, Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı sektörüdür. Bu durum Türkiye geneli için elde edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir. Türkiye genelinde de, çalışanların % 16'sı Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı sektöründe çalışmaktadır. Dolayısıyla Türkiye genelinde işyeri ve çalışan sayısının en fazla olduğu sektör Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı sektörüdür. Bununla birlikte bölge illeri açısından benzer bir sonuca ulaşılmamıştır. Sakarya İlinde çalışanların % 15,5'i Ulaşım Araçları İmalatı sektöründe çalışmaktadır. Sakarya'da Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı sektörü, en fazla istihdam imkanı sunan sektörler arasına üçüncü sırada yer almaktadır. Kocaeli'nde ise, Sakarya'ya benzer olarak çalışanların % 22,5'i Ulaşım Araçları İmalatı sektöründe çalışmaktadır. Kocaeli'nde Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı sektörü, en fazla istihdam imkanı sunan sektörler arasında 14. sırada yer almaktadır.

Diğer taraftan, Gıda Ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı sektörlerinde çalışan kadın sayısı erkek çalışan sayısından fazladır. Bu sektörde toplam 103 kişi çalışmaktadır. Çalışanların 17'si erkek, 86'sı kadındır. Kadınlar çoğunlukla imalat sanayinde istihdam edilmektedir. Tablo 10, 50 ve daha fazla kişinin istihdam edilen işyerlerini gösterdiği için

sınırlı bir bilgi vermektedir. Her ne kadar bu alanlar daha fazla katma değer üreten sektörler olsa da Tablo 11, 2008 yılı için çalışan sayısına bakmaksızın çalışanların sektörlere göre dağılımını göstermektedir.

Tablo 11: Çalışanların Sektörlere Göre Dağılımı (2008)

Sektör Adı	İş Yeri Sayısı	Erkek	Kadın	Toplam
Ulaşım Araçları İmalatı	11	633	3	636
Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı	3	209	318	527
Kimyasal Madde ve Ürünler İle Suni Elyaf İmalatı	2	259	26	285
Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	9	223	49	272
Toptan ve Perakende Ticaret	21	92	176	268
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	11	210	42	252
İnşaat	8	176	12	188
Makine ve Teçhizat İmalatı	4	163	7	170
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	3	75	33	108
Gıda Ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı	6	69	7	76
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	6	57	16	73
Kağıt Hamuru, Kağıt ve Kağıt Ür. İmal.; Bas. ve Yay.	2	59	7	66
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	6	19	14	33
Eğitim	2	20	10	30
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	3	17	8	25
Enerji Üreten Maddeler Hariç Maden. ve Taşocakçılığı	2	9	5	14
Elektrikli ve Optik Donanım İmalatı	2	11	3	14
Oteller ve Lokantalar	6	9	4	13
Başka Yerde Sınıflandırılmamış İmalatlar	6	12	0	12
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı	1	3	2	5
Ağaç Ürünleri İmalatı	4	5	0	5
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	2	0	3	3
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	1	0	3	3
Ev İçi Personel Çalıştıran Hane Halkları	1	1	0	1
TOPLAM	**122**	**2.331**	**748**	**3.079**

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2008, s. 4.

Tablo 11'den elde edilen sonuçlar biraz daha farklıdır. Buna göre, en fazla istihdam olanağı sağlayan sektör ulaşım ve ulaşım araçları imalatı sektörüdür. Toplam istihdamın % 20,7'si bu sektör oluşturmaktadır. Bu sektörde çalışanların tamamına yakını erkektir. İkinci sırada istihdam olanağı sağlayan sektör ise, Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı sektörüdür. Bu sektör ise, toplam istihdamın % 17,12'sini oluşturmaktadır. Bu sektörde çalışan bayan sayısı erkek sayısından daha fazladır.

Tablo en fazla istihdam olanağı sağlayan ilk beş sektörü göstermektedir.

Tablo 12: En Fazla İstihdam Olanağı Sağlayan Beş Sektör (2008)

Sektör Adı	İş Yeri Sayısı	Erkek	Kadın	Toplam
Ulaşım Araçları İmalatı	11	633	3	636
Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı	3	209	318	527
Kimyasal Madde ve Ürünler İle Suni Elyaf İmalatı	2	259	26	285
Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel	9	223	49	272

Hizmet Faaliyetleri				
Toptan ve Perakende Ticaret	21	92	176	268
Genel Toplam	**122**	**2.331**	**748**	**3.079**

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2008, s. 4.

En fazla istihdam olanağı sağlayan beş sektör, sırasıyla "Ulaşım Araçları İmalatı", "Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı", "Kimyasal Madde ve Ürünler İle Suni Elyaf İmalatı", "Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri", "Toptan ve Perakende Ticaret" sektörüdür. En çok istihdam olanağı sağlayan ilk üç sektör, imalat sektöründedir. İlk üç sektörün sağladığı istihdam olanağı, toplam istihdam olanağının % 47'sini oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, toplam istihdam olanağının % 47'sini imalat sektörü oluşturmaktadır. İlk beş sektörün sağladığı istihdam olanağı ise, toplam istihdam olanağının % 64,6'sını oluşturmaktadır.

2008 yılında anket yapılan işyerlerinde ikili bir sınıflamaya gidilmiştir. Buna göre, 1-9 arası ve 10 ve daha yukarısında kişi çalıştıran şeklinde bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Bu ayrım sayesinde küçük ölçekli işletmelerin istihdam olanakları ile büyük ölçekli işletmelerin istihdam olanaklarını kıyaslama imkanı oluşacaktır. Tablo 13, 1-9 arası istihdam sağlayan sektörlere göre dağılımı göstermektedir.

Tablo 13: 1-9 İstihdamlı İşyerlerinin Toplam İstihdam Olanakları

Sektör Adı	İş Yeri Sayısı	Erkek	Kadın	Toplam
Toptan ve Perakende Ticaret	16	21	13	34
İnşaat	5	25	1	26
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	7	14	7	21
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	5	12	7	19
Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	5	17	1	18
Ulaşım Araçları İmalatı	3	15	2	17
Oteller ve Lokantalar	6	9	4	13
Başka Yerde Sınıflandırılmamış İmalatlar	6	12	0	12
Makine ve Teçhizat İmalatı	1	7	0	7
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	2	4	1	5
Ağaç Ürünleri İmalatı	4	5	0	5
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı	1	3	2	5
Enerji Üreten Maddeler Hariç Maden. ve Taşocakçılığı	1	3	0	3
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	2	0	3	3
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	1	0	3	3
Elektrikli ve Optik Donanım İmalatı	1	2	0	2
Ev İçi Personel Çalıştıran Hane Halkları	1	1	0	1
TOPLAM	**68**	**151**	**44**	**195**

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2008, s. 4.

1-9 arası kişi çalıştıran işyerlerinde en fazla istihdam imkanı sağlayan sektör, Toptan ve Perakende Ticaret sektördür. İkinci sırada, İnşaat sektörü yer almaktadır. Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri, üçüncü istihdam olanağı sağlayan sektördür. Ancak bu sektörde kadınların oranı oldukça düşüktür.

Tabloda 14'de 10-50 arası istihdam sağlayan işyerlerinin çalıştırdığı kişi sayısı gösterilmektedir. Buna göre, ankete katılan bu şekildeki işyeri sayısı 8'dir. 10-50 arası kişi çalıştıran işyerlerinde toplam 92 kişi çalışmaktadır. Bunun 59'u erkek, 33'ü kadındır. 10-50 arası en fazla istihdam sağlayan sektör eğitim sektörüdür. Bu sektörde çalışan hem erkek, hem de kadın sayısı kendi içinde en fazladır. İkinci sırada yer alan sektör ise, Tarım, Avcılık ve Ormancılık'tır.

Tablo 14: 10-50 Arası İstihdamlı İşyerlerinin Toplam İstihdam İçindeki Yeri

Sektör Adı	İş Yeri Sayısı	Erkek	Kadın	Toplam
Eğitim	2	20	10	30
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	3	17	8	25
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	1	7	7	14
Elektrikli ve Optik Donanım İmalatı	1	9	3	12
Enerji Üreten Maddeler Hariç Maden. ve Taşocakçılığı	1	6	5	11
TOPLAM	8	59	33	92

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2008, s. 4.

Tabloda 50 ve daha yukarısında istihdam sağlayan işyerlerinin çalıştırdığı kişi sayısını gösterilmektedir.

Tablo 15: 50 ve Daha Yukarı İstihdamlı İşyerlerinin Toplam İstihdam İçindeki Yeri

Sektör Adı	İş Yeri Sayısı	Erkek	Kadın	Toplam
Ulaşım Araçları İmalatı	8	618	1	619
Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı	3	209	318	527
Kimyasal Madde ve Ürünler İle Suni Elyaf İmalatı	2	259	26	285
Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	4	206	48	254
Toptan ve Perakende Ticaret	5	71	163	234
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	4	196	35	231
Makine ve Teçhizat İmalatı	3	156	7	163
İnşaat	3	151	11	162
Plastik ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	3	75	33	108
Gıda Ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı	5	68	7	75
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	4	53	15	68
Kağıt Hamuru, Kağıt ve Kağıt Ür. İmal.; Bas. ve Yay.	2	59	7	66
TOPLAM	46	2121	671	2792

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2008, s. 4.

50 ve daha yukarısında istihdam sağlayan işyerleri içinde en yüksek istihdam olanağını Ulaşım Araçları İmalatı sektörü oluşturmaktadır. Bu sektördeki istihdam olanağı 50 ve daha yukarı istihdam olanağı sağlayan işyerleri toplamının % 22,2'sini oluşturmaktadır. İkinci sırada ise, Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı sektörü gelmektedir. Bu sektördeki istihdam olanağı 50 ve daha yukarı istihdam olanağı sağlayan işyerleri toplamının % 18,9'unu oluşturmaktadır. İlk beş sektör ise, 50 ve daha yukarı istihdam olanağı sağlayan işyerleri toplamının % 68,7'sini oluşturmaktadır.

İstihdam olanağı sağlayan işyerlerinin toplam içindeki oranına bakarak Yalaova'da işgücü piyasasının yapısı hakkında bilgi edinilebilir. Tablo 16, çalışanların sektörlere göre % dağılımını göstermektedir.

Tablo 16: Çalışanların Sektörlere Göre % Dağılımı

Sektör Adı	Erkek	Kadın	Toplam
1-9 İstihdam Sağlayan İşyerleri	6,5	5,9	6,3
10-50 İstihdam Sağlayan İşyerleri	2,5	4,4	3
50 ve Daha Yukarı İstihdam Sağlayan İşyerleri	91	89,7	90,7
Toplam	**100**	**100**	**100**

Tablo 16 incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılabilir:

- ✓ Toplam erkek çalışanların % 6,5'inin 1-9 İstihdam Sağlayan İşyerlerinde, % 2,5'inin 10-50 İstihdam Sağlayan İşyerlerinde, % 91'inin ise, 50 ve Daha Yukarı İstihdam Sağlayan İşyerlerinde çalıştığı görülmektedir.
- ✓ Toplam kadın çalışanların % 5,9'unun 1-9 İstihdam Sağlayan İşyerlerinde, % 4,4'ünün 10-50 İstihdam Sağlayan İşyerlerinde, % 90,7'sinin ise, 50 ve Daha Yukarı İstihdam Sağlayan İşyerlerinde çalıştığı görülmektedir.
- ✓ Toplam çalışanların % 6,3'ü 1-9 İstihdam Sağlayan İşyerlerinde, % 3'ü 10-50 İstihdam Sağlayan İşyerlerinde, % 90,7'si, 50 ve Daha Yukarı İstihdam Sağlayan İşyerlerinde çalıştığı görülmektedir.

Bu durumu grafik yardımıyla daha açık biçimde görmek mümkündür.

Çalışanların Cinsiyete Göre Dağılımı

2007 yılı için yapılan ankete göre 42 işyerinde toplam çalışan sayısı 5625'dir. Bu çalışanların 4254'ü erkek, 1371'i kadındır. Bu veriler değerlendirildiğinde toplam çalışanların % 75,6'sını erkeklerin, % 24,4'ünü kadınların oluşturduğu görülmektedir.

2008 yılı veriler122 işyerine yapılan anketlerden oluşmaktadır. Bu işyerlerinin 68'i 1-9 arası, 36'sı 10-50 arası, 18'i ise 50 ve daha fazla kişi istihdam eden işyerleri tarafından doldurulmuştur. Dolayısıyla 2008 yılı anketinin daha kapsayıcı olduğu ifade edilebilir. Buna göre, 3079 çalışanın 2331'i erkek, 748'i kadındır. Toplam çalışanların yüzde dağılımında da 2007 yılına göre çok küçük bir değişiklik olmuştur. Buna göre, çalışanların % 75,7'si erkek, % 24,3'ü kadınlardan oluşmaktadır.

Tablo 17: Yalova'da Çalışanların Cinsiyete Göre Dağılımı

Çalışanlar	**Çalışan Sayısı**		**Çalışanların % Dağılımı**	
	2007	**2008**	**2007**	**2008**
Erkek	4254	2331	75,6	75,7
Kadın	1371	748	24,4	24,3
Toplam	5625	3079	100	100

Türkiye İş Kurumu tarafından 81 ilin hepsi için yapılan bu anketin sonuçları Yalova'nın da içinde bulunduğu ve TUİK tarafından yapılan bölgesel ayrıma dayalı olarak karşılaştırmalı olarak sunulmaya çalışılacaktır. Bu raporlarda ulaşılan bilgilere dayanarak şu sonuçlara ulaşılabilir.

Tablo 18: Seçilmiş İllerde Çalışanların Dağılımı

	Çalışan Sayısı			**Çalışanların % Dağılımı**	
İller	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**	**Erkek**	**Kadın**
Bolu					
Kocaeli	97040	15788	112828	86	14
Sakarya	32581	6493	39074	83,4	16,6
Yalova	4254	1371	5625	75,6	24,4
Türkiye Geneli	1.867.002	549.132	2.416.134	77	23

Kaynak: TİK, İller İçin İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu, 2007.

Buna göre, Yalova ilinde çalışanlar içinde kadınların dağılımı % 24,4 ile Türkiye geneli olan % 23'den daha fazladır. Ele alınan bölge içinde kadınların çalışan grubu içinde en az yer aldığı il Kocaeli'dir.

Tablo 19, istihdam olanağı sağlayan işyerlerinin cinsiyete göre dağılımını göstermektedir.

Tablo 20: İstihdam Olanağı Sağlayan İşyerlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Sektör Adı	**İş Yeri Sayısı**	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**
1-9 İstihdam Sağlayan İşyerleri	68	151	44	195

10-50 İstihdam Sağlayan İşyerleri	8	59	33	92
50 ve Daha Yukarı İstihdam Sağlayan İşyerleri	46	2121	671	2792
Toplam	**122**	**2.331**	**748**	**3.079**

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2007

Tablo 19 incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılır:

- ✓ 1-9 arası istihdam olanağı sağlayan işyerlerinde çalışanların % 77,4'ü erkek, % 22,6'sı kadındır. 10-50 arası istihdam olanağı sağlayan işyerlerinde çalışanların % 64,1'i erkek, % 35,9'ı kadındır.
- ✓ 50 ve daha yukarı istihdam sağlayan işyerleri çalışanların % 75,9'si erkek, % 24,1'ü kadındır.
- ✓ Toplam çalışanlar içinde erkeklerin oranı % 75,7, kadınların oranı % 24,3'dür.
- ✓ Dolayısıyla 1-9 arası istihdam olanağı sağlayan kurumlar ile 50 ve daha yukarı istihdam olanağı sağlayan işyerlerinde % 75 civarında erkek çalışan bulunmaktadır. Kadınların yüzde ağırlığının daha fazla olduğu sektör 10-50 arası istihdam sağlayan işyerlerinin oluşturduğu sektördür.

Çalışanların Mesleklere Göre Dağılımı

Çalışanların mesleklerine göre dağılımında en fazla çalışanın bulunduğu ilk 40 meslek Tablo 20'de gösterilmiştir. Buna göre şu sonuçlara ulaşılabilir:

- ✓ Ele alınan mesleklerin hepsinde erkekler istihdam edilirken, 40 mesleğin 19'unda kadın istihdamının olmadığı görülmektedir.
- ✓ Kadınların istihdam edildiği 21 mesleğin 10'unda, istihdam edilen kadın sayısı 10'dan azdır. Bu sektörler özellikle beden gücüne dayalı olarak istihdamın gerçekleştirildiği sektörlerdir. Dolayısıyla kadın istihdamının işgücü içindeki oranının az olmasında bazı sektörde kadın istihdamının olmamasının rolü büyüktür.
- ✓ Dikiş makinesi operatörü, iplik temizleme, boyacı (örgü yünü), kalite kontrolcü ve diğer orta öğretim öğretmenleri gibi mesleklerde kadınların istihdam edilme oranı oldukça yüksektir.

Tablo 20: Çalışanların Mesleklerine Göre Dağılımı (2007)

MESLEKLER	ERKEK	KADIN	TOPLAM
Beden İşçisi (Genel)	1033	215	1248
Büro Memuru (Genel)	175	163	338
Beden İşçisi (Temizlik)	186	105	291
Bilgisayar Operatörü	89	187	276
Dikiş Makinesi Operatörü (Kumaş)	28	203	231
İplik Temizleme İşçisi	27	121	148
Garson (Servis Elemanı)	136	0	136
Endüstriyel Bakım-Onarım Elektrikçisi	114	0	114
Güvenlik Görevlisi	110	0	110
Taksi Şoförü	99	0	99
Konveyör Operatörü	81	0	81
Boyacı (Örgü Yünü)	38	42	80
Şoför (Yük Tasıma)	73	2	75
Üretim Yöneticisi (İmalat Sanayi)	70	5	75
Elektrik Teknisyeni (Genel)	71	1	74
Nezaretçi ve Ustabaşısı	69	0	69
Hat Çekici [Elektrik Cer Hatları)	66	0	66
Diğer Koruyucu Güvenlik Elemanları	62	3	65
Kalite Kontrolcü	22	41	63
Diğer Tahmil-Tahliye ve ilgili Yük Tasıma İşçileri	30	30	60
Mekanik Bakım-Onarımcı	60	0	60
Beden İsçisi (Bina İnşaatı)	58	0	58

Diğer Elektrik Montörleri	58	0	58
Forklift Operatörü	56	0	56
Komi	47	8	55
Kasiyer	51	2	53
Elektrikçi (Genel)	52	0	52
Üretim Paneli Kontrol operatörü	48	1	49
Kimya Mühendisi (Genel)	32	14	46
Diğer Orta Öğretim Öğretmenleri	19	20	39
Ambalajcı {Elle)	35	3	38
Greyder Operatörü	38	0	38
Diğer İnşaat Boyacıları	37	0	37
Ütücü (Elle)	37	0	37
Metal Mamuller Montaj İşçisi	35	0	35
Elyaf Eksperi	32	1	33
Aşçı	25	6	31
Bekçi	31	0	31
Otobüs Şoförü (Kaptan)	31	0	31
Fayans. Seramik ve Karo Döşemecisi	30	0	30

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2007, s. 4.

Tablo 21, mesleklere göre en fazla istihdam olanağı sağlayan ilk beş mesleği vermektedir. Buna göre şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

- ✓ En çok çalışanın yer aldığı meslek, beden işçiliğine dayalıdır. Beden işçiliğine dayalı meslekler, hem kadınlar için hem de erkekler için istihdamın en fazla olduğu mesleklerdir.
- ✓ Yalova ili için "Büro Memuru (Genel)" mesleki istihdam alanında ikinci sırayı almaktadır. Bununla birlikte, "Büro Memurluğu" kadınlar için dördüncü, erkekler için istihdamda üçüncü sırada yer almaktadır.
- ✓ İstihdamda üçüncü sırada yer alan meslek ise, temizliğe dayalı beden işçiliğidir. Bu alanda çalışanların 186'sı erkek, 105'i kadın olmak üzere 291 kişidir. Dolayısıyla temizliğe dayalı beden işçiliği mesleği, erkekler için ikinci istihdam alanı olarak ortaya çıkmaktadır.
- ✓ İstihdam imkanı sunmada, dördüncü sırada bilgisayar operatörlüğü mesleği ortaya çıkmaktadır. Bilgisayar operatörlüğü mesleğinde 89'u erkek, 187'si kadın olmak üzere 276 kişidir. Bu alanda çalışan kadın sayısı erkeklerin iki katıdır. Kadınlar için bilgisayar operatörlüğü mesleği, en fazla istihdam imkanı sunan üçüncü meslektir.
- ✓ İstihdam açısından beşinci sırada yer alan meslek ise, dikiş makinesi operatörlüğüdür. Bu alanda çalışan erkek sayısı 28, kadın sayısı ise, 203 olmak üzere toplam 231 kişi istihdam edilmektedir. Dikkat edilirse, kadınları nispi olarak en fazla istihdam edildikleri alan dikiş makinesi operatörlüğüdür. Bu açıdan meslek kursları ve bu alana yönelik eğitim verecek meslek liseleri ve meslek yüksek okulları ilin ihtiyaçlarını karşılamak açısından anlamlı olacaktır.

Tablo 21: Mesleklere Göre En Fazla İstihdam Olanağı Sağlayan İlk Beş Meslek

MESLEKLER	ERKEK	KADIN	TOPLAM
Beden İşçisi (Genel)	1033	215	1248
Büro Memuru (Genel)	175	163	338
Beden İşçisi (Temizlik)	186	105	291
Bilgisayar Operatörü	89	187	276
Dikiş Makinesi Operatörü (Kumaş)	28	203	231

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2007, s. 4.

Mesleklere istihdam edilen sayısı cinsiyete bağlı olarak da analiz edilebilir.
Buna göre erkeklerin en fazla istihdam edildiği beş meslek sırasıyla, beden işçisi (genel), büro memuru (genel), endüstriyel bakım-onarım elektrikçisi, taksi şoförü, konveyör operatörlüğüdür.

Kadınların en fazla istihdam edildiği beş meslek ise sırasıyla, beden işçisi (genel), dikiş makinesi operatörü (kumaş), bilgisayar operatör, büro memuru (genel), iplik temizleme işçisi şeklindedir.

Tablo 22, çalışanların mesleklerine göre dağılımı 2008 yılı için göstermektedir. Tablo 22 2008 yılı için incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

- ✓ İşyeri sayısı en fazla olan sektör, Toptan Perakende Ticaret sektörüdür. Toplam işyerlerinin % 17'si Ticaret sektöründedir.
- ✓ 9 ve daha az kişi istihdam eden işyerlerinde en fazla işyeri Ticaret sektöründe bulunmaktadır. Aynı zamanda bu 9 ve daha az kişi en çok çalışanın bulunduğu sektördür. 9 ve daha az kişi çalıştıran işyerlerinde çalışanların % 17,4'ü Ticaret sektöründe istihdam edilmektedir.
- ✓ 10 ve daha fazla kişi istihdam eden sektörlerde ise, en fazla işyeri Ulaşım Araçları İmalatı sektöründe bulunmaktadır.
- ✓ Toplan çalışan sayısından ön plana çıkan sektör, Ulaşım Araçları İmalatıdır. Toplam çalışanların % 20,7'si bu sektördedir. Yine, hem toplam çalışanların, hem de 10 ve daha fazla kişi istihdam eden işyerlerinde çalışanların en fazla istihdam edildiği alan bu sektördür. 10 ve daha fazla kişi istihdam eden işyerlerinde çalışanların % 21,5'i Ulaşım Araçları İmalatı sektöründedir.
- ✓ Erkeklerin % 27,2'si Ulaşım Araçları İmalatı sektöründe çalışmaktadır.
- ✓ Kadınların % 42,5'i Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı sektöründe çalışmaktadır.
- ✓ İşyerlerinin % 44,3'ü, 10 ve daha fazla kişi istihdam eden işyerlerinden oluşmaktadır.
- ✓ 10 ve daha fazla kişi istihdam eden işyerleri, toplam çalışanların % 93,7'sini oluşturmaktadır.(TİK, 2008a: ss. 4-5).
- ✓ Çile Makinesi İşçisi dışındaki sektörlerin hepsinde erkeklerin çalıştığı görülürken, kadınlar 13 sektörde çalışmamaktadır.
- ✓ Erkeklerin en çok istihdam edildiği meslek, Beden İşçiliğidir (Genel). Bu mesleği Kontrolörlük (Petrol Rafinesi) takip etmektedir.
- ✓ Kadınların en çok istihdam edildiği meslek ise, Diğer İplik İşçileri ve Sarıcılığıdır. Bu mesleği, Kesimhane İşçiliği takip etmektedir. Dikkat edilirse, kadınlara en fazla istihdam olanağı sunan sektör, Tekstil ve Tekstil Ürünleri İmalatı sektörüdür.

Tablo 22: Çalışanların Mesleklerine Göre Dağılımı (2008)

Meslek Adı	Erkek	Kadın	Toplam
Beden İşçisi (Genel)	426	9	435
Kontrolör (Petrol Rafinesi)	251	21	272
Beden İşçisi (Temizlik)	125	43	168
Satış Elemanı (Genel)	85	47	132
Diğer İplik İşçileri ve Sarıcıları	26	98	124
Gemi Onarım İşçisi	124	0	124
Güvenlik Görevlisi	109	6	115
Diğer Kaynakçılar ve Pürmüzcüler	104	0	104
Kesimhane İşçisi	11	91	102
Makineci (Dikiş)	22	70	92
Beden İşçisi (İnşaat)	84	0	84
Başka Yerde Sınıflandırılmamış İnşaat İşçileri (Diğer)	68	9	77
Zırh İşçisi (Gemi)	71	0	71
Triko Makineleri Operatörü	25	40	65
Diğer Kağıt İmalat İşçileri	53	3	56
İnşaat Çeliği İşçisi (Atölye)	54	0	54
Diğer Dokuyucular, Kontrolörler, Onarıcılar	2	48	50
Pazarlama Sorumlusu(Alışveriş Merkezi)	10	39	49
Diğer Plastik Mamuller İmalat İşçileri	36	9	45
İplik-Elyaf Boyama Makinesi Operatörü	34	7	41
İplikçi (Ring/Vater/Vargel)	17	19	36
Diğer Büro Memurları	17	14	31

Ambalajcı (Elle)	24	6	30
Şoför (Yük Taşıma)	27	0	27
Dokuma Makineleri Bakım-Onarımcısı	26	0	26
Satış Elemanı (Tanıtım)	21	4	25
Hamurkar	25	0	25
Cep Telefonu ve Aksesuarları Satış Elemanı	14	10	24
Plastik Mamuller İmal İşçisi	10	14	24
Open End Makinesi Operatörü	16	7	23
Fırıncı (Genel)	20	2	22
Çile Makinesi İşçisi	0	21	21
Gemi Montörü (Metal)	19	0	19
Uşak	16	0	16
Diğer Sıhhi Tesisat İşçileri ve Boru Tesisatçıları	16	0	16
Beden İşçisi (Bina İnşaatı)	16	0	16
İnşaat Malzemeleri Satış Elemanı	12	3	15
Çiftçi (Meyve Bahçesi, Üzüm Bağı, İlgili Ağaç ve Fidanlık Ür.)	10	5	15
Vals Taşlama Tezgahı Ayarcı-Operatörü (Metal İşçiliği)	15	0	15
Dikiş Makinesi Operatörü (Kumaş)	2	13	15
Sağlık Uzmanı	7	7	14
Gaz Altı Kaynakçısı	13	0	13
Elektrik Tamircisi	10	3	13
Diğer Kimyasal İşlemciler Ve İlgili İşçiler	8	5	13

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2008, s. 7.

En fazla istihdam olanağı sağlayan ilk beş meslek sırasıyla, Beden İşçisi (Genel), Kontrolör (Petrol Rafinesi), Beden İşçisi (Temizlik), Satış Elemanı (Genel), Diğer İplik İşçileri ve Sarıcıları mesleğidir. Erkekler, daha çok beden gücüne dayalı işlerde çalışmakta iken, kadınlar ticaret ve tekstil ürünleri imalatı sektöründe çalışmaktadır.

Tablo 23, 1-9 arası istihdam olanağı sağlayan işyerlerinin mesleklerine göre dağılımı açısından da ele alınabilir. Tablo 24 incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılabilir:

- ✓ 9 ve daha az kişi istihdam eden işyerlerinde en fazla çalışılan mesleğin Beden İşçisi (Bina İnşaatı), ve Gemi Onarım İşçiliği mesleğidir.
- ✓ Erkeklerin en fazla çalıştığı meslek Beden İşçisi (Bina İnşaatı) ve Gemi Onarım İşçiliğidir.
- ✓ Kadınların ise, en fazla çalıştığı meslek Satış Elemanlığıdır.

Tablo 23: 1-9 Arası Çalışanların Mesleklerine Göre Dağılımı

Meslek Adı	Erkek	Kadın	Toplam
Beden İşçisi (Bina İnşaatı)	16	0	16
Gemi Onarım İşçisi	12	0	12
Satış Elemanı (Genel)	3	8	11
Beden İşçisi (Temizlik)	8	0	8
Beden İşçisi (Genel)	5	2	7
Satış Elemanı (Tanıtım)	5	0	5
İnşaat Malzemeleri Satış Elemanı	3	2	5
Güvenlik Görevlisi	4	0	4
Diğer Büro Memurları	0	1	1
Şoför (Yük Taşıma)	1	0	1

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2008, s. 7

Tablo 24, 10-50 arası istihdam olanağı sağlayan işyerlerinin mesleklere göre dağılımı açısından da ele alınabilir. Tablo 24 incelendiğinde 10-50 arası istihdam olanağı sağlayan meslekler açısından şu sonuçlara ulaşılabilir:

- ✓ En fazla istihdam olanağı sağlayan meslek Pazarlama Sorumlusudur.
- ✓ Erkeklere en fazla istihdam olanağı sağlayan ilk iki meslek sırasıyla, Diğer Plastik Mamuller İmalat İşçileri ve İplik-Elyaf Boyama Makinesi Operatörlüğü mesleğidir.
- ✓ Kadınlara en fazla istihdam olanağı sağlayan ilk iki meslek, Pazarlama Sorumlusu ve Çile Makinesi İşçiliğidir. Çile Makinesi İşçiliği mesleğinde çalışanların tamamı kadındır.

Tablo 24: 10- 50 Arası İstihdam Sağlayan Yerlerde Çalışanların Mesleklerine Göre Dağılımı

Meslek Adı	Erkek	Kadın	Toplam
Pazarlama Sorumlusu(Alışveriş Merkezi)	10	39	49
Diğer Plastik Mamuller İmalat İşçileri	36	9	45
İplik-Elyaf Boyama Makinesi Operatörü	34	7	41
İplikçi (Ring/Vater/Vargel)	17	19	36
Diğer Büro Memurları	17	13	30
Ambalajcı (Elle)	24	6	30
Şoför (Yük Taşıma)	26	0	26
Dokuma Makineleri Bakım-Onarımcısı	26	0	26
Satış Elemanı (Tanıtım)	16	4	20
Hamurkar	25	0	25
Cep Telefonu ve Aksesuarları Satış Elemanı	14	10	24
Plastik Mamuller İmal İşçisi	10	14	24
Open End Makinesi Operatörü	16	7	23
Fırıncı (Genel)	20	2	22
Çile Makinesi İşçisi	0	21	21
Gemi Montörü (Metal)	19	0	19
Uşak	16	0	16
Diğer Sıhhi Tesisat İşçileri ve Boru Tesisatçıları	16	0	16
Beden İşçisi (Bina İnşaatı)	0	0	0
İnşaat Malzemeleri Satış Elemanı	9	1	10
Çiftçi (Meyve Bahçesi, Üzüm Bağı, İlgili Ağaç ve Fidanlık Ür.)	10	5	15
Vals Taşlama Tezgahı Ayarcı-Operatörü (Metal İşçiliği)	15	0	15
Dikiş Makinesi Operatörü (Kumaş)	2	13	15
Sağlık Uzmanı	7	7	14
Gaz Altı Kaynakçısı	13	0	13
Elektrik Tamircisi	10	3	13
Diğer Kimyasal İşlemciler Ve İlgili İşçiler	8	5	13

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2008, s. 7

Tablo 25, 50 ve Daha Yukarı İstihdam olanağı sağlayan işyerlerinin mesleklere göre dağılımı açısından da ele alınabilir.

- ✓ En fazla istihdam olanağını Beden İşçisi (Genel) mesleği sağlamaktadır.
- ✓ Beden İşçisi mesleği, erkeklere açısından en fazla istihdam olanağı sağlayan meslektir. Erkeklere istihdam olanağı sağlayan bir diğer meslek, Kontrolör (Petrol Rafinesi) mesleğidir.
- ✓ Kadınlar için en fazla istihdam olanağı sağlayan ilk iki meslek sırasıyla, Diğer İplik İşçileri ve Sarıcıları ve Kesimhane İşçiliği mesleğidir.
- ✓ 50 ve daha yukarı istihdam olanağı sağlayan mesleklerin istihdama katkısı oldukça yüksektir.

Tablo 25 : 50 Ve Daha Yukarı İstihdam Sağlayan Yerlerde Çalışanların Mesleklerine Göre Dağılımı

Meslek Adı	Erkek	Kadın	Toplam
Beden İşçisi (Genel)	421	7	428

Kontrolör (Petrol Rafinesi)	251	21	272
Beden İşçisi (Temizlik)	117	43	160
Satış Elemanı (Genel)	82	39	121
Diğer İplik İşçileri ve Sarıcıları	26	98	124
Gemi Onarım İşçisi	112	0	112
Güvenlik Görevlisi	105	6	111
Diğer Kaynakçılar ve Pürmüzcüler	104	0	104
Kesimhane İşçisi	11	91	102
Makineci (Dikiş)	22	70	92
Beden İşçisi (İnşaat)	84	0	84
Başka Yerde Sınıflandırılmamış İnşaat İşçileri (Diğer)	68	9	77
Zırh İşçisi (Gemi)	71	0	71
Triko Makineleri Operatörü	25	40	65
Diğer Kağıt İmalat İşçileri	53	3	56
İnşaat Çeliği İşçisi (Atölye)	54	0	54
Diğer Dokuyucular, Kontrolörler, Onarıcılar	2	48	50

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2008, s. 7

Mesleklere Göre Açık İş Sayısının Belirlenmesi

Tablo 26 mesleklere göre 2007 yılı için işyerlerinin ihtiyaç duyduğu eleman sayısını ve mesleklerini göstermektedir. Buna göre, 2007 yılı için işyerlerinin ihtiyaç duyduğu eleman sayısı en fazla beden işçiliğindedir. Zira, 39 açık işin yarısından fazlası beden işçiliğinden oluşmaktadır. Ayrıca 2007 yılı için açık işlerin tamamı sanayi sektöründedir.

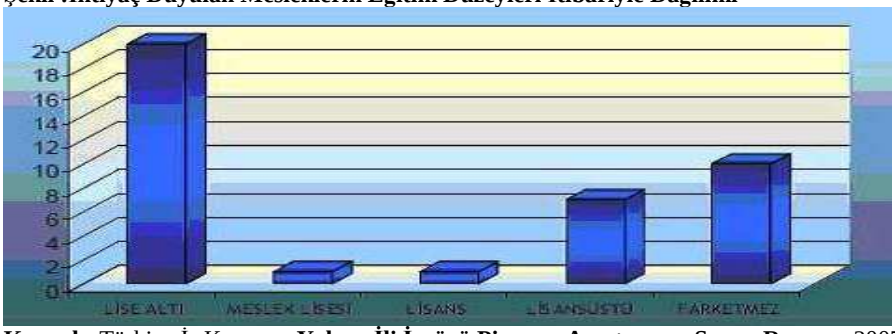
Tablo 26: Mesleklere Göre Açık İş Sayısı (2007)

MESLEKLER	AÇIK İŞ SAYISI
Beden İşçisi (Genel)	20
Dikiş Makinesi Operatörü (Kimaş)	10
Kimya Mühendisi (Genel)	2
Makine Mühendisi (Genel)	2
Tekstil Mühendisi	2
Diğer Servis işçileri (Manken ve Model)	1
Elektrik Teknisyeni (Genel)	1
Kimyager (Genel)	1
Toplam	39

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2007, s. 5.

Açık işlerin tamamının sanayi sektöründe olması ve yarısından fazlasının beden işçisinden oluşması, ihtiyaç duyulan elemanların eğitim düzeyini de etkilemektedir. Açık işlerin yarısından fazla kısmının beden işçiliğine dayanması, açık işler için en çok lise altı eğitimin tercih edilmesine yol açmaktadır. Açık işlerin tamamı sanayi sektöründe olmasına rağmen, istenilen eğitim düzeyinin düşük olmasında beden işçiliğine yönelik işgücü talebinin fazla olması yatmaktadır. Tekstil sektöründeki açık işler için, eğitim düzeyi önemli değilken, mühendislik için lisansüstü eğitim talep edilmektedir. Diğer taraftan meslek lisesi ve lisans eğitimi, açık işlerde aranılan en düşük özelliktir. Bu durumda açık işlerin sanayi sektöründe ve bedene dayalı olmasının rolü büyüktür. Ayrıca yine açık işlerin sanayi sektöründe ve özellikle tekstilde yoğunlaşmış olması, Yalova ilinde hizmet sektörünün istenilen düzeyde olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Şekil :İhtiyaç Duyulan Mesleklerin Eğitim Düzeyleri İtibariyle Dağılımı

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2007, s. 5.

Mesleklere göre açık iş sayısı 2008 yılı için incelendiğinde ABD merkezli uluslararası finansal krizin genelde Türkiye işgücü piyasasını, özelde Yalova işgücü piyasasına yansımaları ile ilgili fikir edinmek mümkün olacaktır. Anketin yapıldığı dönemde işyerlerinin ihtiyaç duyduğu eleman sayısı ve meslekleri Tablo 27'de gösterilmiştir. Buna göre, dokuz ve altında kişi çalıştıran yerlerde en fazla açık iş, muhasebe meslek elemanı ve erkek kuaförü alanında bulunmaktadır. Dikkat edilirse, ihtiyaç duyulan meslekler hem nitelik gerektiren meslekler, hem de hizmet sektöründeki mesleklerdir.

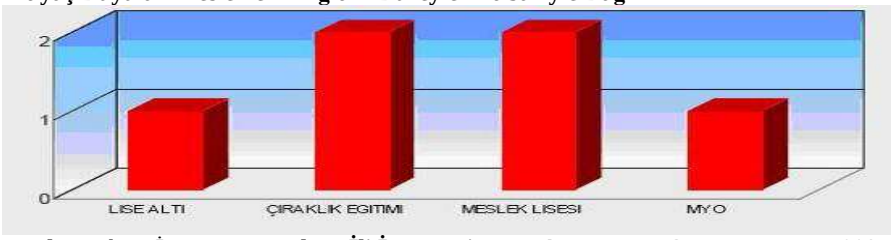
Tablo 27: Mesleklere Göre Açık İşler (2008)

MESLEKLER	TOPLAM	1-9	10+
Muhasebe Meslek Elemanı	2	2	0
Erkek Kuaförü	2	2	0
Kesimhane İşçisi	1	0	1
Dikiş Makinesi Operatörü (Kumaş)	1	0	1
Toplam	**6**	**4**	**2**

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2008, s. 8.

10 ve daha fazla kişi istihdam eden mesleklerde açık işler ise, kesimhane işçisi ve dikiş makinesi operatörlüğünden oluşmaktadır. Açık işlerin % 66'sı hizmet sektöründedir. Bu durum, ihtiyaç duyulan elemanların eğitim düzeyini de etkilemektedir. Buna göre, 2008 yılı için ihtiyaç duyulan elemanlar şu şekilde grafiksek olarak gösterilebilir.

İhtiyaç Duyulan Mesleklerin Eğitim Düzeyleri İtibariyle Dağılımı

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2008, s. 9.

Grafik incelendiğinde açık işler için en fazla istenen eğitim durumu, çıraklık eğitim merkezi mezunlar ile meslek lisesi mezunları talep edilmektedir. Lise altı ve meslek yüksek okulu mezunu olmakta açık işler için önemli bir tercih nedenİ olmaktadır. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken bir nokta, lisans ve lisans üstü düzeyde açık işin olmamasıdır. Bu durum lisans ve lisansüstü eğitimli bir işsizler grubunun olduğu şeklinde yorumlanabilir. Diğer bir ifadeyle, işgücü arzının işgücü talebinden fazla olduğunu düşündürmektedir.

2007 ve 2008 Yılları İçin Açık İş Sayısı Rakamlarının Karşılaştırılması

2007 yılındaki açık iş sayısı 2008 yılındaki açık iş sayısı ile kıyaslandığında önemli bir farklılık söz konusudur. Bu farklılıklar şu şekilde ifade edilebilir:

- ✓ 2007 yılında açık iş sayısı 39 iken, 2008 yılında 6'dır. Bu durumda 2008 krizinden işgücünün iş beğenmeme, iş arama gibi, friksiyonel eğilimlerinin azalmasının rolü olabilir. Zira, kriz ile birlikte işçilerin, işsiz kalmamak için hem gelir, hem de çalışma koşulları açısından oluşturdukları standartın altında çalışmayı kabul etmelerinin rolü olabilir.
- ✓ 2007 yılında açık işlerin hepsi sanayi sektöründe iken, 2008 yılında büyük kısmı hizmet sektöründedir. Bu durumda sanayi sektöründe, özellikle ihracata dayalı sektörlerde, kriz nedeniyle ortaya çıkan daralmanın işgücü fazlasına yol açmasının rolü olabilir.
- ✓ 2007 yılında açık işler için en çok lise altı eğitimi tercih edilirken, 2008 yılında çıraklık eğitimi mezunları tercih edilmektedir.
- ✓ 2007 yılında açık işler için talep edilen elemanlarda nitelik beden işine dayalı olduğu için nitelik ön plana çıkmazken, 2008 yılında nitelikli işgücüne dayalı talep ön plana çıkmıştır.

Temininde Güçlük Çekilen Meslekler

Temininde güçlük çekilen mesleklerin saptanması, hem doğru istihdam politikası belirlemek, hem de bu istihdam politikası çerçevesinde gerekli olan eğitim politikası açısından önemlidir. Bu açıdan Yalova ilinde 2007 ve 2008 yılları için temininde güçlük çekilen mesleklerin belirlenmesi, geleceğe yönelik istihdam ve eğitim politikasının belirlenmesi açısından önem arz edecektir.

Tablo 28: Temininde Güçlük Çekilen Meslekler (2007)

MESLEKLER	SAYI
Dikiş Makinesi Operatörü (Kumaş)	45
Makine Mühendisi (Genel)	3
Oksijen ve Elektrik Kaynakçısı (Genel)	3
İnşaat Mühendisi (Bina)	2
İnşaat Teknikeri	2
Kule Vinç Operatörü	2
Şoför (Yük Tasıma)	2
Diğer Servis İsçileri (Manken ve Model)	1
İş Sağlısı Ve Güvenliği Uzmanı	1
Kepçeli Araç Operatörü	1
Toplam	62

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2007, s. 6.

Tablo 28, 2007 yılı için temininde güçlük çekilen meslekleri göstermektedir. Buna göre temininde en fazla güçlük çekilen meslek grubu için tekstil sektörünün belirgin bir ağırlığı görülmektedir. En çok temininde güçlük çekilen meslek, dikiş makinesi operatörlüğüdür. Toplam temininde güçlük çekilen mesleklerde istihdam edilmek istenen kişi sayısı olan 62'nin 45'ini dikiş makinesi operatörlüğü oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, temininde güçlük çekilen mesleklerde istihdam edilmesi istenen kişilerin % 72,6'sını Dikiş Makinesi Operatör (Kumaş) oluşturmaktadır. Diğer temininde güçlük çekilen meslekler ise, Makine Mühendisi (Genel), Oksijen ve Elektrik Kaynakçısı mesleğidir. Temininden güçlük çekilen meslekler, nitelik ve beceriye dayalı mesleklerdir. Dolayısıyla vasıfsız işgücünün temininde herhangi bir güçlük söz konusu değildir.

Temininde güçlük çekilen meslekler 2008 yılı için de ele alındığında kıyaslama imkanı söz konusu olabilecektir.

Tablo 29: Temininde Güçlük Çekilen Meslekler (2008)

MESLEKLER	TOPLAM	1-9	10+
Gemi Onarım İşçisi	**10**	**0**	**10**
Motosiklet Sürücüsü	**1**	**0**	**1**

Toplam	**11**	**11**

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**, 2008, s. 9.

2008 yılı için temininde güçlük çekilen meslekler incelendiğinde 9 ve altında kişi istihdam eden işyerlerinde temininde güçlük çekilen meslek bulunmadığı görülmektedir. 10 ve üzerinde kişi istihdam eden meslekler için temininde en çok güçlük çekilen meslek gemi onarım işçisidir. Temininde güçlük çekilen mesleklerin % 91'ini Gemi Onarım İşçisi oluşturmaktadır. Yine, temininde güçlük çekilen mesleklerin nitelik ve beceri gerektiren meslekler olması dikkati çeken bir diğer konudur.

Temininde güçlük çekilen mesleklerin yapısı 2007 ve 2008 yılı için kıyaslandığında şu sonuçlara ulaşılabilir:

- ✓ Her iki yıl içinde temininde güçlük çekilen meslekler nitelik ve beceri gerektiren işlerdir. Vasıfsız işgücü istihdamı açısından herhangi bir sorun söz konusu değildir.
- ✓ Her iki yıl içinde temininde güçlük çekilen meslekler, mesleki bilgiye dayalı bir birikim gerektiren mesleklerdir. Bu durumu belediye ve Yalova üniversitesi işbirliği ile açılabilecek olan meslek kurslarının, meslek liselerinin, Yalova Üniversitesi tarafından kurulacak meslek yüksek okullarının ve teknik eleman yetiştirecek olan Mühendislik Fakültesi'nin ve diğer meslek yüksek okullarının dikkate alması gerekir. Bu açıdan Yalova Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi'nin (YÜSEM) kısa zamanda kurulup ve Yalova ilinde işletmelere yönelik eğitim faaliyetlerine başlamış olması da oldukça sevindiricidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yalova işgücü piyasasının analizini yapmayı amaçlayan bu çalışmanın sonuçları şu şekilde ifade edilebilir:

- ✓ Büro memurluğu mesleğinin 2007 yılı için Yalova'da erkek istihdamda üçüncü, kadın istihdamında dördüncü sırada yer aldığı dikkate alındığında Büro Yönetimi, Sekreterlik vb. bölümlerinin içinde barındıran Meslek Yüksek Okulu projesinin önemi ve anlamı ortaya çıkacaktır.
- ✓ Kadınlar için bilgisayar operatörlüğü mesleği, en fazla istihdam imkanı sunan üçüncü meslektir. İstihdam açısından beşinci sırada yer alan meslek ise, dikiş makinesi operatörlüğüdür. Bu alanda çalışan erkek sayısı 28, kadın sayısı ise, 203 olmak üzere toplam 231 kişi istihdam edilmektedir. Dikkat edilirse, kadınları nispi olarak en fazla istihdam edildikleri alan dikiş makinesi operatörlüğüdür. Bu açıdan meslek kursları ve bu alana yönelik eğitim verecek meslek liseleri ve meslek yüksek okulları ilin ihtiyaçlarını karşılamak açısından anlamlı olacaktır.
- ✓ Kadınların nispi olarak en fazla istihdam edildikleri alan dikiş makinesi operatörlüğüdür. Bu açıdan Yalova Üniversitesi işbirliği ile açılacak olan meslek kursları ve bu alana yönelik eğitim verecek meslek yüksek okulları ilin ihtiyaçlarını karşılamak açısından önemlidir.
- ✓ Temininde güçlük çekilen meslekler ve açık işlerde tekstil sektörü ön plana çıkmaktadır. Bu yüzdende istihdam politikaları, açık işlerin bulunduğu ve temininde güçlük çekilen mesleklerin ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde uygulanmalıdır. Bu çerçevede Yalova Üniversitesi'ne büyük rol düşmektedir.
- ✓ Hem Yalova Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi aracılığıyla işyerleri ile yapılan işbirliği çerçevesinde işgücü piyasasının aradığı nitelik ve beceriyi kazandırmaya yönelik eğitimler verilmeli, hem de bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik meslek yüksek okulları, yüksek okullar ve fakülteler oluşturulmalıdır.
- ✓ Nitelikli işgücünün işsiz kalmasını önlemeye yönelik olarak iş ve meslek danışmanlığı faaliyetleri önemsenmelidir. Özellikle öğrencilere mezun olmadan önce yeterli ölçüde sektörü, mesleği tanıyacak staj imkanı verilmelidir.
- ✓ Mezuniyet öncesi orta seviyede meslek tecrübesi kazandırılması hedef olmalıdır. Bunun içinde üniversite-ticaret ve sanayi odası işbirliği gereklidir.
- ✓ Çalışma yaşındakilerin önemli bir çalışmama nedeni olarak, çalışamama durumunun ön plana çıkması, *Sosyal Hizmetler* alanında yapılacak olan planlamayı kaçınılmaz kılmaktadır.
- ✓ Turizmin bölge istihdamı içindeki rolü düşük görünmektedir. Bu durumda turizmin amatör bir ruhla yapılmasının rolü olabilir. Bunun için Yalova'daki turizm potansiyelini harekete geçirebilmek için akademik temelde başlayan, fakat pratiğe dönük Yalova Üniversitesi desteği şarttır.
- ✓ Temininde güçlük çekilen meslekler ve açık işlerde tekstil sektörü ön plana çıkmaktadır. Bu yüzdende istihdam politikaları, açık işlerin bulunduğu ve temininde güçlük çekilen mesleklerin ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde uygulanmalıdır.

- ✓ Yine, nitelikli işgücünün işsiz kalmasını önlemeye yönelik olarak iş ve meslek danışmanlığı faaliyetleri önemsenmelidir. Özellikle öğrencilere mezun olmadan önce yeterli ölçüde sektörü, mesleği tanıyacak staj imkanı verilmeli ve mezuniyet öncesi orta seviyede meslek tecrübesi kazandırılmaya çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

TÜRKİYE İŞ KURUMU, (2007a). **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**.
TÜRKİYE İŞ KURUMU, (2007). **Sakarya İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**.
TÜRKİYE İŞ KURUMU, (2007). **Kocaeli İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**.
TÜRKİYE İŞ KURUMU, (2007) **Bolu İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**.
TÜRKİYE İŞ KURUMU, (2007) **Düzce İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**.
TÜRKİYE İŞ KURUMU, (2007). **Türkiye Geneli 2007 Yılı İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**.
TÜRKİYE İŞ KURUMU, (2008a). **Yalova İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**.
Türkiye İş Kurumu, (2008). **Sakarya İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**.
TÜRKİYE İŞ KURUMU, (2008). **Kocaeli İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**.
TÜRKİYE İŞ KURUMU, (2008). **Bolu İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**.
TÜRKİYE İŞ KURUMU, (2008). **Düzce İli İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**.
TÜRKİYE İŞ KURUMU, (2008). **Türkiye Geneli 2008 Yılı İşgücü Piyasası Araştırması Sonuç Raporu**.
TUİK, (2000).**Genel Nüfus Sayımı**.
TUİK, (2007). **Bölgesel Göstergeler 2006**, T.C. Başbakanlık İstatistik Kurumu.
DİE, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Yalova**, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1999.
www.yalova.gov.tr

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Çalışanların İş Güvencesi Algısının Belirleyicileri ve İş Güvencesinden Memnuniyetin Organizasyonel Bağlılık, İş Stresi ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi [1]

Özerk Dığın [2] Sinan Ünsar[3]

Özet: Günümüzde iş güvencesi, birçok çalışan açısından ücret beklentisinden daha önemli bir konu haline gelmiştir. Çalışanlarının beklentilerine önem veren organizasyonların etkinlik ve verimlilik düzeyinde önemli kazanımlar sağlayacağı dikkate alındığında, iş güvencesi konusuna gereken önemin verilmesi ile önemli sonuçlar elde edilebileceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, çalışanların iş güvencesinden memnuniyetlerinin örgütsel bağlılıkları, iş stresleri ve işten ayrılma eğilimlerine etkilerinin incelenmesidir. Araştırma verileri, gıda sektöründe faaliyet gösteren bir işletmeden elde edilmiştir. Yapılan analizlere göre, çalışanların iş ve iş güvencelerinden memnuniyetleri ile; örgütsel bağlılıkları arasında pozitif, iş stresi ve işten ayrılma eğilimleri arasında negatif yönlü bir ilişki saptanmıştır. Ayrıca, çalışanların iş güvencesi algılarında; istihdam biçimleri, sendikal güvenceleri ve yaşları açısından farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Kaynakları Yönetimi, İş Güvencesi, Örgütsel Bağlılık, İş Stresi, İşten Ayrılma Niyeti

The Determinants of Employees' Job Security Perception and An Empirical Research on the Effect of the Pleasure of Job Security on Organizational Commitment, Job Stress and Turnover Intention

Abstract: Nowadays job security became more important than salary expectation for lots of worker. When considered that the organization's which cares the workers' expectations, activity and efficiency level provide important increase; it is thought that important results can be acquired about job security was cared. The purpose of this observation; is to analyze organizational commitment in pleasure of worker's job s
ecurity, working stress and effects to release thought. Observation data were acquired from a business which is active in food sector. According to analyses, there was a positive relation between worker's pleasure of their job security and organizational commitment, negative relation between job stress and organizational intention to leave. Additionally, in direction of determined fundamental factors and demographic variants significant differences confirmed in workers' sensation in job security.

Keywords: Human Resources Management, Job Security, Organizational Commitment, Job Stress, Turnover İntention

GİRİŞ

Günümüzde küreselleşme ve artan rekabet nedeniyle değişen sosyo-ekonomik koşullara ayak uydurabilmek amacıyla organizasyonlar; küçülme ve yeniden yapılanma ile birlikte, esnek çalışma düzenlemeleri, özelleştirme, dış kaynak kullanımı ve taşeron uygulamalarına yönelmişlerdir. Bunun neticesinde, geçmişte organizasyonlar ile çalışanlar arasında var olan psikolojik sözleşme ortadan kalkmış, çekirdek iş gücü dışında, çalışanlara sağlanan iş güvencesi garantisi sona ermiştir. Ayrıca, ekonomik durgunluk ve krizler, işyerlerinin kapanmasına, işsizliğin artmasına, çalışanların; statü ve ücret kayıplarına, artan performans baskısına ve işsizlik tehlikesine maruz kalmalarına neden

[1] Bu makale 21-23 Mayıs 2009 Tarihlerinde yapılan 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresinde sunulmuş ve genişletilmiş özet olarak basılmış bildirinin tam metnidir.

[2] T.Ü.Sos.Bil.Ens. İşletme A.B.D. Y.Lisans Öğrencisi

[3] Yrd.Doç.Dr. T.Ü.İ.İ.B.F.İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

olmuştur. Tüm bu gelişmeler; belirsizlikleri arttırmış, iş güvencesi çalışanlar açısından hayati bir konu haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı; çalışanların iş güvencesine ilişkin memnuniyetlerinin; organizasyonel bağlılığa, iş stresine ve işten ayrılma niyetine olan etkilerini incelemektir. Bu bağlamda, çalışanların mevcut işlerindeki iş güvencesi algıları ile gelecekteki istihdam durumlarını nasıl algıladıkları birbirinden farklı olarak değerlendirilmiş ve çalışanların istihdam biçimleri, sendikal güvenceleri ve yaş gibi faktörler çerçevesinde iş güvencesi algı farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İŞ GÜVENCESİ KAVRAMI

İş güvencesi kavramı, 1980'li yıllardan itibaren yaygın bir biçimde araştırma konusu olmuştur. Çünkü iş güvencesi, birçok Avrupa ülkesi ve Amerika'da yaşanan işyeri kapanmaları, şirketlerin yeniden yapılandırma süreçleri ve geçici iş sözleşmelerdeki artış gibi temel değişikliklerden kaynaklanan oldukça önemli sosyal bir olgu haline gelmiştir (De Witte, 2005:1).

Greenhalgh ve Rosenblatt (1984), iş güvencesi kavramının özenli bir tanımını yapan ve aynı zamanda kavramın bazı kurumsal çıktılarını açıklayan ilk araştırmacılar arasındadırlar. Greenhalgh ve Rosenblatt iş güvencesizliğini, "tehdit altındaki bir işin, arzu edilen devamlılığı sağlamak için algılanan güçsüzlük" olarak tanımlamışlardır. Buna karşın, Probst (2002) iş güvencesini, "çalışanın işinin mevcut şekliyle devamlılığına ilişkin algısı" olarak tanımlamaktadır (Probst, 2003:451). Literatürdeki bu ve diğer tanımların ortak noktası, iş güvencesinin her şeyden önce öznel bir algılama olduğudur. Aynı nesnel durumda dahi (şirketin aldığı iş siparişlerinin azalması v.b. gibi) çalışanlar, iş güvencesizliğini farklı şekilde algılayabilmekte ve yine farklı şekillerde tepkiler gösterebilmektedirler (De Witte, 2005:2).

Günümüzde gerek kamu gerekse özel sektör organizasyonlarında giderek artan şekilde görülen küçülme, yeniden yapılanma ve organizasyonel değişim ile birlikte esnek çalışma düzenlemeleri iş güvencesini önemle üzerinde durulması gereken konulardan biri haline getirmiştir. Ekonomik krizler sonucu kapanan işyerlerinin sayısı ve işten çıkarmalar artmış, çalışanların çoğu işsiz kalırken, pek çoğu da, işsizlik tehlikesi ve iş güvencesizliği ile karşı karşıya kalmıştır. Özelleştirme ve taşeron uygulamaları da çalışanlarda iş güvencesizliği sorununun artmasında önemli etmenler olmuştur (Çakır, 2007:117).

Hartley ve arkadaşlarına göre iş güvencesizliği; çalışanların hissettikleri güvence duygusu ile istediği düzey arasındaki uyumsuzluktur. Davy ve arkadaşlarına göre ise, iş güvencesi, bir çalışanın işinin sürekliliği hakkındaki beklentisidir (Özyaman, 2007:3).

Van Vuuren (1990) ise, iş güvencesizliğini, bir kişinin işinin varlığını sürdürmek için hissettiği kaygı olarak tanımlarken, 3 bileşenini de tanımlamıştır. Birinci bileşen nesnel bir deneyim-algı, ikincisi gelecek hakkında belirsizlik, üçüncüsü de işinin sürekliliği hakkında kaygı olarak tanımlanmıştır (Özyaman, 2007:3).

Yukarıdaki tanımları irdelediğimizde çalışmayı yapan araştırmacılar olarak "iş güvencesi" kavramını; kişinin görev yaptığı iş yerinde istihdam açısından kendisini güvende görmesi ve gelecek endişesi taşımama durumu olarak değerlendirebilir.

İş güvencesi, çalışma hayatının belirli bir düzen ve istikrar içerisinde sürdürülmesi açısından üzerinde önemle durulması gereken konulardan birisi olarak değerlendirilebilir. "İş güvencesinin" öneminin ve ne anlama geldiğinin anlaşılmasının, "iş güvencesizliğinin" ne olduğunun açıklanması ile daha belirgin hale geleceği söylenebilir. Nitekim günümüz çalışma hayatındaki uygulamalar ile yasal düzenlemelerdeki esneklik arayışı, "iş güvencesinden" çok, "iş güvencesizliği" kavramının ve sonuçlarının açıklanmasına olanak sağladığı ifade edilebilir. (Çakır, 2007:119).

İŞ GÜVENCESİZLİĞİ ALGISININ BELİRLEYİCİLERİ

Klandermans v.d., iş güvencesizliği belirleyicilerini iki bileşen altında incelemektedir. Buna göre iş güvencesizliği, birinin algıladığı işini kaybetme olasılığı ile algıladığı işini kaybetme şiddetinin fonksiyonudur. Algılanan olasılığı ve

algılanan şiddeti veya ikisini de etkileyen tüm etkenler, şartlar veya durumlar iş güvencesizliğini arttırabilmektedir (Seçer, 2007:208). Söz konusu durum şekil 1'de gösterilmiştir.

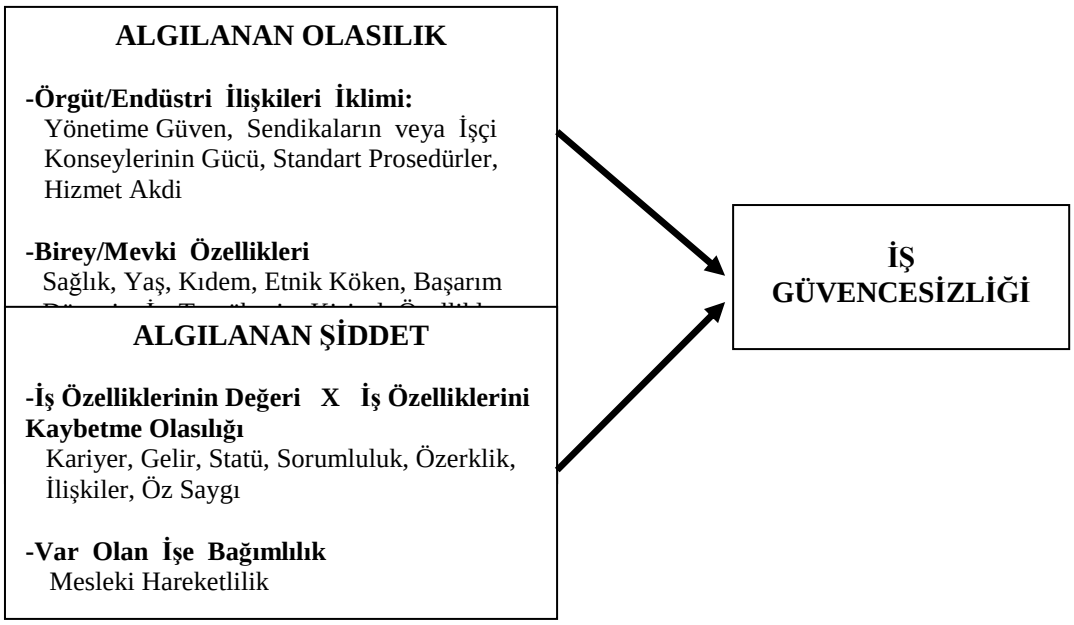
Araştırmacılar iş güvencesizliği algısının belirleyicilerini genel olarak üç grupta toplamaktadır (İsaoğlu, 2004:5):

1) Belirli çevresel ve organizasyonel şartlar (örneğin organizasyonel değişimler ve iletişim).

2) Çalışanın bireysel ve pozisyonel özellikleri (örneğin yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik statü, iş akdi çeşidi).

3) Çalışanın kişilik özellikleri (örneğin benlik değeri, kontrol odağı).

Şekil 1. İş Güvencesizliğinin Belirleyicileri

Kaynak: Seçer, B. (2007): "*Kariyer Sermayesi ve İstihdam Edilebilirliğin İş Güvencesizliği Üzerindeki Etkisi*", İzmir: Dokuz Eylül Ünv. Sosyal Bilimler Enst. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Doktora Tezi, s.210.

İŞ GÜVENCESİZLİĞİNİN SONUÇLARI

İş güvencesi algısının birey ve organizasyon açısından ciddi sonuçlar doğurduğu, yapılan araştırmalarda iş güvencesizliği algısının, işle ilgili birçok tutum ve davranışla ilişkili bulunduğu görülmektedir (İsaoğlu, 2004:13).

Şekil 2. İş Güvencesizliğinin Sonuçları

TEPKİNİN BİÇİMİ	TEPKİNİN ODAĞI: BİREYSEL	TEPKİNİN ODAĞI: ORGANİZASYONEL
KISA VADELİ	**İş Tutumları**	**Örgütsel Tutumlar**
	İş Doyumu	Örgütsel Bağlılık
	İşe Bağlılık	Güven
UZUN VADELİ	**Sağlık**	**İş İle İlgili Davranışları**
	Fiziksel Sağlık	Performans
	Zihinsel Sağlık	İşten Ayrılma Niyeti

Kaynak: Seçer, B. (2008): "Psikolojik Boyutuyla İş Güvencesizliği: Türleri, Başa Çıkma Süreci, Belirleyicileri ve Sonuçları", *İş ve Özel Yaşama Psikolojik Bakışlar*, Editör: Tarık Solmuş, İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 1. Baskı, Haziran 2008, s.290

İş güvencesizliğinin sonuçları, bireylerin iş güvencesizliği karşısında verdikleri tepkilerden oluşmaktadır. Bu tepkilerin ortaya çıkardığı sonuçlar, bireysel ve organizasyonel sonuçlar şeklinde ele alınabileceği gibi, kısa dönemli ve uzun dönemli sonuçlar olarak da değerlendirilebilir. İş güvencesizliğinin, birey, organizasyon ve zaman bağlamındaki sonuçları Şekil 2'de görülmektedir. Bireysel açıdan kişinin sağlığına zarar veren ve iş doyumunu düşüren etkiler doğuran iş güvencesizliği, organizasyon açıdan çalışanların organizasyonlarına olumsuz tutumlar sergilemelerine, organizasyonda kalma konusunda isteksizliğe ve performans düşüşüne neden olmaktadır. İş güvencesizliği işletmelerdeki etkisinden daha çok, çalışanların sağlıkları, tutum ve davranışları üzerinde belirgin etkiler ortaya çıkardığı belirtilmiştir (Çakır, 2007:128).

Araştırma modelindeki; istihdam biçimi, sendikal güvence, çalışma süresi, iş pozisyonu, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu gelir düzeyi ve yetişme yeri belirleyiciler olarak belirlenmişti. İşi benimseme, kültürel değerler ve prosedürel adalet ise moderatörlerdi. Modelimizde, iş güvencesi algısının kişilerarası ilişkilerden memnun kalma ve iş güvencesi memnuniyeti ve bunun sonuçları olan örgütsel bağlılık, iş stresi ve işten ayrılma niyetine olan etkisi araştırılmak istenmiştir. Literatür bilgisinden konuyla ilgili birkaç örnek verecek olursak, yaşlı çalışanların gençlere oranla daha fazla iş güvencesizliği algısı hissettiği görülmüştür. (Öz, 2008:157).
Rosenblatt ve Ruvio ise, yüksek iş güvencesizliğinin düşük organizasyonel bağlılığa yol açtığını; Chirumbolo ve Hellgren ise, organizasyonel bağlılığın iş güvencesizliği ile olumsuz yönde bir ilişkisinin olduğunu belirtmişlerdir. (Seçer, 2008:291).

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma temel olarak, farklı disiplinlerce ele alınan iş güvencesi kavramının sosyal ve psikolojik boyutlarının çalışanlar ve organizasyonları üzerindeki etkilerini insan kaynakları yönetimi bakış açısıyla ele almayı amaçlamaktadır. Çalışanların iş güvencesine ilişkin memnuniyetlerinin; organizasyonel bağlılıkları, iş stresleri ve işten ayrılma eğilimleri üzerindeki etkisini analiz etmek çalışmanın amacını oluşturmaktadır Yapılan çalışmayla çalışanların mevcut işlerindeki iş güvencesi algıları ile gelecekteki istihdam durumlarını nasıl algıladıkları birbirinden farklı olarak değerlendirilmiştir. Çalışanların istihdam biçimleri, sendikal güvenceleri, çalışma süreleri, iş pozisyonları ve demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, gelir düzeyi, v.b.) temelinde iş güvencesi algı farklılıklarının ortaya konulmasına çalışılmıştır. Bu çalışmada, iş güvencesi, şimdiye kadar ihmal

edildiği görülen sosyal ve psikolojik boyutları ile ele alınarak, çalışanlar ve işletmeler bakımından ortaya çıkardığı sonuçlar üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda, çalışanların iş güvencesi memnuniyetlerinin; organizasyonel bağlılıkları, iş stresleri ve işten ayrılma eğilimleri üzerindeki etkilerinin ortaya konulması ile önemli sonuçlara ulaşılabileceği ve bu doğrultuda önemli yararlar sağlayabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın Modeli

Araştırma Modeli; Tahira M. Probst tarafından 2003 yılında yayımlanan, "İş Güvencesi Endeksi ve İş Güvencesi Memnuniyeti Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Doğrulanması: Klasik Bir Test Teorisi ve IRT Yaklaşımı" adlı makalesinde ortaya koyduğu iş güvencesi modeli temel alınarak oluşturulmuştur (Probst, 2003:453). Bu araştırma, anket ve birincil verilere dayalı anlık araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Modelde belirleyiciler olarak; istihdam biçimi, sendikal güvence, çalışma süresi, iş pozisyonu, cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu gelir düzeyi ve yetişme yeri belirlenmiştir. Moderatörler ise; işi benimseme, kültürel değerler ve prosedürel adalettir. Modelde, iş güvencesi algısının iş tavırlarına olan etkisi (kişilerarası ilişkilerden memnun kalma ve iş güvencesi memnuniyeti) ve bunun sonuçları olan örgütsel bağlılık, iş stresi ve işten ayrılma niyetine olan etkisi tasarlanmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma modeli doğrultusunda; 3'ü iş güvencesi algısının belirleyicilerine, 6'sı iş güvencesinden memnuniyetin sonuçlarına ait olmak üzere, toplam 9 hipotez oluşturulmuştur. Çalışanların iş güvencesi algılarının belirleyicilerine yönelik olarak oluşturulan hipotezler şunlardır:

1) Daimi kadrolu çalışanların iş güvencesi algısı ile geçici kadroda çalışanların iş güvencesi algısı arasında anlamlı bir farklılık vardır. Daimi kadroda çalışanların iş güvencesi algısı, geçici kadroda çalışan ve istihdam garantisi bulunmayan çalışanlara oranla daha yüksektir.

2) Daimi kadrolu sendikalı çalışanların iş güvencesi algısı ile daimi kadrolu sendikasız çalışanların iş güvencesi algısı arasında anlamlı bir farklılık vardır. Sendika üyesi çalışanların iş güvencesi algısı, sendika üyesi olmayan ve kapsam dışı olarak adlandırılan daimi kadrolu personele göre daha yüksektir.

3) Çalışanların yaş grupları itibariyle iş güvencesini algılama düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar vardır.

Çalışanların iş güvencesinden memnuniyetlerinin sonuçlarına yönelik olarak oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

1) İş güvencesi memnuniyeti ile organizasyonel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır. Çalışanların iş güvencelerinden memnuniyetleri, organizasyonel bağlılıklarını pozitif yönde etkiler.

2) İş güvencesi memnuniyeti ile iş stresi arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Çalışanların iş güvencelerinden memnuniyetleri arttıkça iş stresleri azalırken, iş güvencelerinden memnuniyetleri azaldıkça iş stresleri artar.

3) İş güvencesi memnuniyeti ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Çalışanların iş güvencelerinden memnuniyetleri arttıkça işten ayrılma eğilimleri azalırken, iş güvencelerinden memnuniyetleri azaldıkça işten ayrılma eğilimleri artar.

4) İş memnuniyeti ile organizasyonel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır. Çalışanların iş memnuniyetleri (iş, amir ve birlikte çalışılan insanlardan memnuniyet), organizasyonel bağlılıklarını pozitif yönde etkiler.

5) İş memnuniyeti ile iş stresi arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Çalışanların iş memnuniyetleri (iş, amir ve birlikte çalışılan insanlardan memnuniyet) arttıkça iş stresleri azalırken, iş memnuniyetleri azaldıkça iş stresleri artar.

6) İş memnuniyeti ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Çalışanların iş memnuniyetleri (iş, amir ve birlikte çalışılan insanlardan memnuniyet) arttıkça işten ayrılma eğilimleri azalırken, iş memnuniyetleri azaldıkça işten ayrılma eğilimleri artar.

Araştırmada Kullanılan Anket Formu ve Ölçekler

Üç ana bölümden oluşan anketin birinci bölümünde; çalışanların sosyo-demografik özelliklerini ortaya çıkarmayı hedefleyen on sekiz soru yer almıştır. Anket formunun ikinci ve üçüncü bölümünde kullanılan ölçekler ise aşağıda belirtilmiştir. Aşağıda açıklanan ölçeklerdeki ifadelerin karşısında, 1:kesinlikle katılıyorum, 2:katılıyorum, 3:fikrim yok, 4:katılmıyorum ve 5:kesinlikle katılmıyorum ibareleri bulunmaktadır. Yani ölçek ifadeleri olumlu halden olumsuz hale gelmektedir.

İş Memnuniyeti Ölçekleri

İş memnuniyeti ölçekleri; işin kendisinden memnuniyet, çalışma arkadaşlarından memnuniyet ve amirden (yönetimden) memnuniyet olmak üzere, iş memnuniyetinin üç farklı boyutunu ölçmek amacıyla kullanılan ölçeklerdir (Önder ve Wasti, 2002:32). Kullanılan iş memnuniyeti ölçekleri; Smith, Kendall ve Hulin (1969) tarafından geliştirilen İş Tanımlama Ölçeğinin (Job Descriptive Index-JDI) beş alt boyutundan üçünü oluşturmaktadır (Çekmecelioğlu, 2005:28). İş Tanımlama ölçeği, Schneider ve Dachler (1978) ile Johnson, Smith ve Tucker (1982) tarafından geçerlik ve güvenirlik yönünden incelemiş ve uygun sonuçlara ulaşılmıştır. Ölçeğin Türkçeye çevirisi Ergin (1997) tarafından gerçekleştirilmiş, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları da yapılmıştır (Toker, 2007:96-97). Ölçeklerin Türkçedeki geçerlik ve güvenirlikleri, daha sonra, Wasti, Bergman, Glomb ve Drasgow (2000) tarafından da değerlendirilmiş ve uygun sonuçlar elde edilmiştir (Önder ve Wasti, 2002:32). İş memnuniyeti ölçeğinin Cronbach Alfa değeri 0.852 bulunmuş olup yüksek bir güvenilirliğe sahiptir.

İş Güvencesi Endeksi (Job Security Index-JSI) ve İş Güvencesi Memnuniyeti Ölçeği (Job Security Satisfaction-JSS)

İş Güvencesi Endeksi (JSI), iş güvencesinin ne şekilde algılandığını belirlemek amacıyla tasarlanmış iken, İş Güvencesi Memnuniyeti ölçeği (JSS), iş güvencesinin algılanan bu seviyesi ile ilgili olarak çalışanların tavırlarını, başka bir deyişle, duygusal reaksiyonlarını belirlemek için tasarlanmıştır. Probst'a göre bu iki farklı ölçüm de gereklidir. Nitekim, iki çalışanın iş güvencesi algısının aynı olduğu bir durumda dahi, bu iki çalışanın iş güvencelerine ilişkin duygusal tepkileri farklı olabilir. Bu duygusal tepkiler, çalışanın işe olan ekonomik bağlılık düzeyinden tutun da kişilik özelliklerine kadar birçok değişken tarafından etkilenebilir niteliktedir (Probst, 2003:452). İş güvencesi memnuniyeti ölçeğinin Cronbach Alfa değeri 0.804 bulunmuş olup yüksek bir güvenilirliğe sahiptir.

Organizasyonel Bağlılık Ölçeği

Araştırma kapsamında oluşturulan ankette yer alan organizasyonel bağlılık ölçeği, Meyer, Allen ve Smith tarafından geliştirilen ölçeğin Baysal ve Paksoy tarafından Türkçeye uyarlanan versiyonudur. Ölçekte; normatif bağlılık boyutunda dört ifade yer alırken, duygusal ve devam bağlılıkları boyutlarında altışar ifade bulunmaktadır. Meyer, Allen ve Smith'in orijinal ölçeğinde normatif boyutta iki ifade daha yer almasına karşın Baysal ve Paksoy'un çalışmasında söz konusu ifadeler analiz dışı tutulduğu için bu çalışmada da kullanılmamıştır. Ölçek, Polat'ın doktora tezinde yer alan şekli ile alınarak kullanılmıştır. Organizasyonel bağlılık ölçeğinde, Polat'ın çalışmasına paralel şekilde, beşli Likert tipi cevap formatı kullanılmıştır. (Polat, 2005:99 ve 154-155). Organizasyonel bağlılık ölçeğinin Cronbach Alfa değeri 0.822 bulunmuş olup yüksek bir güvenilirliğe sahiptir.

İş Stresi Ölçeği

Bu çalışmanın modeli kapsamında yer alan bir diğer değişken olan iş stresinin ölçümü için House ve Rizzo (1972) tarafından geliştirilen iş stresi ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek, çalışanın iş yerinde yaşadığı stresle ilişkili psikolojik ve psikosomatik semptomları ölçmektedir. Ölçek, çalışanın iş yerinde yaşadığı stresin ne derecede zihnini meşgul ettiğini belirlemeye yönelik olarak düzenlenmiştir. Araştırma kapsamında oluşturulan ankette yer alan iş stresi ölçeği, Efeoğlu'nun doktora tezinde yer alan şekli ile alınarak kullanılmıştır. İş stresi ölçeğinde, Efeoğlu'nun çalışmasına paralel şekilde, beşli Likert tipi cevap formatı kullanılmıştır (Efeoğlu, 2006:70,152). İs stresi ölçeğinin Cronbach Alfa değeri 0.820 olarak bulunmuş olup yüksek bir güvenilirliğe sahiptir.

İşten Ayrılma Eğilimi Ölçeği

Araştırma kapsamında oluşturulan ankette yer alan işten ayrılma eğilimi ölçeği, kavramsal olarak bir çalışanın işten ayrılma niyetini; ayrılmayı düşünme, iş arama eğilimi ve ayrılma eğilimi olmak üzere, üç gösterge ile tanımlamayı amaçlamaktadır. İşten ayrılma eğilimi ölçeği, Michigan Organizasyon Değerlendirme Anketi'nin bir parçası olarak geliştirilmiştir. Ölçek, Şenyüz'ün doktora tezinde yer alan şekli ile alınarak kullanılmıştır. İşten ayrılma eğilimi ölçeğinde, Şenyüz'ün çalışmasındaki yedili Likert tipi cevap formatı yerine, beşli Likert tipi cevap formatı kullanılmıştır (Şenyüz, 2003:42 ve 115). İşten ayrılma eğilimi ölçeğinin Cronbach Alfa değeri 0.970 bulunmuş olup yüksek bir güvenilirliğe sahiptir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Gıda sektöründe faaliyet gösteren ve İSO tarafından gerçekleştirilen "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu-2007" değerlendirmesinde belirlediği ilk 500 şirket içerisinde, ilk 100'de bulunan bir kurumun üretim işletmesinde çalışanlar oluşturmaktadır. Anketin uygulandığı dönemde işletme bünyesinde toplam çalışan sayısı yaklaşık olarak 550'dir. Yapılan çalışmada % 95 güven aralığı ve % 5 hata için için gerekli örneklem sayısı 217 olarak hesaplanmış ve 550 çalışandan oluşan bir evren için gerekli örnek büyüklüğü 226 olarak belirtilmişse de, bazı çalışanların anketi yanıtlamayabileceği ya da değerlendirmeye alınamayacak şekilde eksik ve hatalı doldurabileceği göz önünde bulundurularak anket, 350 adet olarak çoğaltılarak, İşletme Müdürlüğü'ne gönderilmiştir.

Verilerin Toplanması

Anket formları işçi, memur, şef, teknik eleman, usta, veznedar ve kalifiye eleman statüsündeki çalışanlara elden dağıtılmış ve daha sonra kapalı zarf içinde geri dönüşümü sağlanmıştır. Çalışanlarca teslim edilen zarfların açılması neticesinde; dağıtılan 350 adet anketten 277'si değerlendirilmeye alınmıştır. Çalışanların anket sorularına verdikleri cevaplar bilgisayar ortamına aktarılmış ve "SPSS Paket Programı" kullanılarak gerekli analiz ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan örneklem grubunun sosyo-demografik özelliklerini incelediğimizde; araştırmaya katılanların cinsiyet bakımından %80,1'inin erkek (222 kişi), %19.9'unun ise kadın (55 kişi) olduğu, yaş gurubu açısından %10.5'unun 25 yaş ve altı (29 kişi), %35.4'ünün 26-30 (98 kişi), %27.1'inin 31-35 (75 kişi), %8.7'sinin 36-40 (24 kişi), %13'ünün 41-45 (36 kişi) ve %5.4'ünün ise 46 yaş ve üzeri (15 kişi) yaş grubuna dahil olduğu, istihdam şekli bakımından %86.6'sının daimi (240 kişi) %13.4'ünün ise geçici kadrolu (37 kişi) oldukları, sendikaya üyelik açısından %73'ünün sendikaya üye (201 kişi) %27'sinin ise sendikaya üye olmadıkları (76 kişi), çalışma yılı (kıdem) açısından ise %80'ninin 10 yıl ve altı (220 kişi) %20'sinin ise 11 yıl ve üzeri (57 kişi) kıdeme sahip oldukları belirlenmiştir.

Araştırmada Kullanılacak Analiz Yöntemlerinin Belirlenmesi

Araştırmada kullanılacak analiz yöntemlerinin belirlenmesi amacıyla Kolmogorov-Smirnov Z testi yapılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen verilerin normal dağılım göstermesi nedeniyle, değişkenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde parametrik test yöntemlerinden t-testi ve varyans analizi, regresyon analizi yöntemleri kullanılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde çalışanların işlerinden, iş arkadaşlarından ve amirlerinden memnuniyetleri, iş güvencesi algıları, iş güvencesinden memnuniyetleri, organizasyonel bağlılıkları, iş stresleri ve işten ayrılma eğilimleri tanımlayıcı istatistikler yardımıyla özetlenmiş, daha sonra, söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiler araştırma modeli doğrultusunda oluşturulan hipotezler kullanılarak $p<0,05$ düzeyinde, istatistiksel olarak sınanmıştır.

İş Güvencesi Algısının Belirleyicilerine İlişkin Bulgular

Çalışanların iş güvencesi algılarının belirleyicilerine yönelik olarak araştırma modeli doğrultusunda oluşturulan hipotezlerin sınanmasıyla aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Daimi ve Geçici Kadroda Çalışanların İş Güvencesi Algısına İlişkin Bulgular

"Daimi kadrolu çalışanların iş güvencesi algısı ile geçici kadroda çalışanların iş güvencesi algısı arasında anlamlı bir farklılık vardır. Daimi kadroda çalışanların iş güvencesi algısı, geçici kadroda çalışan ve istihdam garantisi bulunmayan çalışanlara oranla daha yüksektir" hipotezi, t-testi yardımıyla sınanmış ve analiz sonuçları Tablo 1'de verilmiştir. Tablonun anlamlılık sütunundaki değerlerden hipotezde yer alan değişkenler arasındaki ilişkinin $p<0,01$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır

Tablo 1. Daimi ve Geçici Kadroda Çalışanların İş Güvencesi Algısına İlişkin t-Testi Sonuçları

		t	**df**	**Önem Derecesi**
İş Güvencesi	Varyansların Eşitliği Varsayımı	-5,786	275	0,000
	Varyansların Eşitsizliği Varsayımı	-5,010	43,807	0,000

Geçici veya belirli süreli iş akdi ile çalışanlar, sözleşmeleri gereği, iş güvencelerinin bulunmadığını bilmektedirler. Bu nedenle geçici kadroda çalışanların, daimi kadroda çalışanlara göre, daha düşük düzeyde iş güvencesi algılamaları doğal kabul edilebilir.

Sendikalı ve Sendikasız Çalışanların İş Güvencesi Algısına İlişkin Bulgular

"Daimi kadrolu sendikalı çalışanların iş güvencesi algısı ile daimi kadrolu sendikasız çalışanların iş güvencesi algısı arasında anlamlı bir farklılık vardır. Sendika üyesi çalışanların iş güvencesi algısı, sendika üyesi olmayan ve kapsam dışı olarak adlandırılan daimi kadrolu personele göre daha yüksektir." hipotezi t-testi yardımıyla sınanmış ve analiz sonuçları Tablo 2'de verilmiştir. Tablonun anlamlılık sütunundaki değerlerden hipotezde yer alan değişkenler arasındaki ilişkinin $p<0,01$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Daimi kadroda olmak çalışanlar açısından bir iş güvencesi faktörü olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Sendikalı ve Sendikasız Personelin İş Güvencesi Algısına İlişkin T-Testi Sonuçları

		t	**df**	**Önem Derecesi**
İş Güvencesi	Varyansların Eşitliği Varsayımı	-2,903	264	**0,004**
	Varyansların Eşitsizliği Varsayımı	-2,660	95,143	0,009

Sendika üyeliği, çalışanların iş güvencesi algıları üzerinde etkili olabileceği düşünülen bir etkendir. Araştırmanın yapıldığı işyerinde çalışanların %80'inden fazlasının üye oldukları güçlü bir sendikanın varlığı dikkate alındığında, bu yönde kurulan hipotezin kabul edilmesinin beklenilen bir sonuç olduğu söylenebilir. Sendikaya üye olan çalışanlar kendilerini iş güvencesi açısından güvende hissetmektedirler.

Çalışanların Yaş Grupları İtibariyle İş Güvencesi Algı Farklılıklarına Ait Bulgular

"Çalışanların yaş grupları itibariyle iş güvencesini algılama düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar vardır" hipotezi varyans analizi yardımıyla sınanmış ve analiz sonuçları Tablo 3'de verilmiştir. Tablonun anlamlılık sütunundaki değerlerden hipotezde yer alan değişkenler arasındaki ilişkinin $p<0,05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Çalışanların Yaş Grupları İtibariyle İş Güvencesi Algı Farklılıklarına Ait Varyans Analizi Sonuçları

	df	**Ortalama**	**F**	**Önem Derecesi**
Gruplar Arası	5	2,211	2,736	**0,020**
Grup İçi	271	0,808		
Toplam	276			

Mohr'un (2000) yaptığı araştırmada, yaş ve iş güvencesizliği algısı arasında güçlü ve olumlu bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre, yaşlı çalışanlar gençlere kıyasla daha fazla iş güvencesizliği algısı hissetmektedir (Öz, 2008:157). Araştırma yapılan işletmede bahsedilen araştırmanın tersi bir sonuca ulaşılmıştır. İşletmede, yaş grupları itibariyle artan bir iş güvencesi algısı mevcuttur. Yaş ve iş güvencesi algı farklılıkları arasında bu iki zıt sonucun; araştırma yapılan işletmenin yapısı, kültürel değerler, örneklemin sosyo demografik özellikleri, v.b. faktörlerin ayrıntılı olarak ortaya konulması ile anlaşılabileceği düşünülmektedir.

İş ve İş Güvencesinden Memnuniyetin Sonuçlarına İlişkin Bulgular

Çalışanların iş ve iş güvencesinden memnuniyetlerinin organizasyonel bağlılıkları, iş stresleri ve işten ayrılma niyetine etkisine yönelik olarak araştırma modeli doğrultusunda oluşturulan hipotezlerin sınanmasıyla aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

İş Güvencesi Memnuniyeti ve Organizasyonel Bağlılık Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

"İş güvencesi memnuniyeti ile organizasyonel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır. Çalışanların iş güvencelerinden memnuniyetleri, organizasyonel bağlılıklarını pozitif yönde etkiler" hipotezi varyans analizi yardımıyla sınanmış ve analiz sonuçları Tablo 4'de verilmiştir. Tablonun anlamlılık sütunundaki değerlerden hipotezde yer alan değişkenler arasındaki ilişkinin $p<0,01$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 4. İş Güvencesi Memnuniyeti ve Organizasyonel Bağlılık İlişkisinin Regresyon Analizi Sonuçları

	df	**Ortalama Kare**	**F**	**Önem Derecesi**
Regresyon	1	21,863	64,911	**0,000**
Fark	275	0,337		
Toplam	276			

Ashford, Lee ve Bobko (1989), algılanan iş güvencesizliğinin artmasının, organizasyonel bağlılığın azalması ile ilişkili olduğunu; Rosenblatt ve Ruvio (1996), yüksek iş güvencesizliğinin düşük organizasyonel bağlılığa yol açtığını; Chirumbolo ve Hellgren (2003), organizasyonel bağlılığın iş güvencesizliği ile olumsuz yönde bir ilişkisinin olduğunu belirtmektedirler (Seçer, 2008:291). Araştırma sonucu bu kapsamda elde edilen bulgular, organizasyonel bağlılık literatürünü destekler niteliktedir.

İş Güvencesi Memnuniyeti ve İş Stresi Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

"İş güvencesi memnuniyeti ile iş stresi arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Çalışanların iş güvencelerinden memnuniyetleri arttıkça iş stresleri azalırken, iş güvencelerinden memnuniyetleri azaldıkça iş stresleri artar" hipotezi regresyon analizi yardımıyla sınanmış ve analiz sonuçları Tablo 5'de verilmiştir. Tablonun anlamlılık sütunundaki değerlerden hipotezde yer alan değişkenler arasındaki ilişkinin $p<0,01$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5. İş Güvencesi Memnuniyeti ve İş Stresi Arasındaki İlişkinin Regresyon Analizi Sonuçları

	df	**Ortalama Kare**	**F**	**Önem Derecesi**
Regresyon	1	42,762	60,734	**0,000**
Fark	275	0,704		
Toplam	276			

İş güvencesizliği, literatürde stres yaratıcı bir faktör olarak ele alınmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nün ortak bir raporunda, iş ile ilgili muhtemel stres nedenleri arasında kariyer geliştirme başlığı altında iş güvencesizliğine de yer verilmektedir (Seçer, 2008:273). Araştırma sonucunda elde edilen bu sonucun, iş güvencesizliğinin stres yaratıcı bir faktör olduğunu doğruladığı söylenebilir.

İş Güvencesi Memnuniyeti ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

"İş güvencesi memnuniyeti ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Çalışanların iş güvencelerinden memnuniyetleri arttıkça işten ayrılma eğilimleri azalırken, iş güvencelerinden memnuniyetleri azaldıkça işten ayrılma eğilimleri artar" hipotezi regresyon analizi yardımıyla sınanmış ve analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Tablonun anlamlılık sütunundaki değerlerden hipotezde yer alan değişkenler arasındaki ilişkinin $p<0,01$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur.

Tablo 6. İş Güvencesi Memnuniyeti ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkinin Regresyon Analizi Sonuçları

	df	**Ortalama Kare**	**F**	**Önem Derecesi**
Regresyon	1	43,470	40,497	**0,000**
Fark	274	1,073		
Toplam	275			

King'in (2000) araştırmasında, iş güvencesizliği algısı oranının artmasıyla, çalışanların iş arama davranışında da artış olduğu tespit edilmiştir (Öz, 2008:163). İstihdam sürekliliği hakkında kaygı duyan çalışanların daha güvenceli kariyer

olanaklarına sahip olacakları yeni bir iş aramaları son derece doğaldır. Bu bakımdan, araştırma sonucunda elde edilen bu sonuç, literatürü de destekler niteliktedir.

İş Memnuniyeti İle Organizasyonel Bağlılık Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

"İş memnuniyeti ile organizasyonel bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır. Çalışanların iş memnuniyetleri (iş, amir ve birlikte çalışılan insanlardan memnuniyet), organizasyonel bağlılıklarını pozitif yönde etkiler" hipotezi regresyon analizi yardımıyla sınanmış ve analiz sonuçları Tablo 7'de verilmiştir. Tablonun anlamlılık sütunundaki değerlerden hipotezde yer alan değişkenler arasındaki ilişkinin $p<0,01$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur.

Tablo 7. İş Memnuniyeti İle Organizasyonel Bağlılık Arasındaki İlişkiye Ait Regresyon Analizi Sonuçları

	df	**Ortalama Kare**	**F**	**Önem Derecesi**
Regresyon	1	34,157	116,937	**0,000**
Fark	275	0,292		
Toplam	276			

İş memnuniyeti genel olarak, çalışanların işinden ve iş ortamından haz duymasıdır. Çalışanların iş ve iş yaşamına ilişkin olumlu ya da olumsuz duygularının, organizasyona bağlılıklarını da aynı yönde etkilemesi beklenilen bir sonuç olmalıdır. Nitekim yapılan araştırma sonucunda da; iş memnuniyeti ile organizasyon bağlılık arasında aynı yönde ve güçlü bir ilişki olduğu hipotezi kabul edilmiştir.

İş Memnuniyeti İle İş Stresi Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

"İş memnuniyeti ile iş stresi arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Çalışanların iş memnuniyetleri (iş, amir ve birlikte çalışılan insanlardan memnuniyet) arttıkça iş stresleri azalırken, iş memnuniyetleri azaldıkça iş stresleri artar" hipotezi regresyon analizi yardımıyla sınanmış ve analiz sonuçları Tablo 8'de verilmiştir. Tablonun anlamlılık sütunundaki değerlerden hipotezde yer alan değişkenler arasındaki ilişkinin $p<0,01$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 8. İş Memnuniyeti İle İş Stresi Arasındaki İlişkiye Ait Regresyon Analizi Sonuçları

	df	**Ortalama Kare**	**F**	**Önem Derecesi**
Regresyon	1	37,471	51,803	**0,000**
Fark	275	0,723		
Toplam	276			

Literatürde iş memnuniyetinin artması ile iş stresinin azaldığını ortaya koyan çalışmalara rastlanılmaktadır. Bu durum; çalışanın iyilik halinin doğal bir yansıması olarak kabul edilebilir.

İş Memnuniyeti İle İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

"İş memnuniyeti ile işten ayrılma niyeti arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Çalışanların iş memnuniyetleri (iş, amir ve birlikte çalışılan insanlardan memnuniyet) arttıkça işten ayrılma eğilimleri azalırken, iş memnuniyetleri

azaldıkça işten ayrılma niyetleri artar" hipotezi regresyon analizi yardımıyla sınanmış ve analiz sonuçları Tablo 9'da verilmiştir. Tablonun anlamlılık sütunundaki değerlerden hipotezde yer alan değişkenler arasındaki ilişkinin p<0,01 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 9. İş Memnuniyeti İle İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiye Ait Regresyon Analizi Sonuçları

	df	**Ortalama Kare**	**F**	**Önem Derecesi**
Regresyon	1	41,406	38,304	**0,000**
Fark	274	1,081		
Toplam	275			

İşinden memnun olmayan bir çalışanın, yeni bir iş imkanını araştırması son derece doğaldır. Bu bakımdan, araştırma sonucunda elde edilen bu bulgunun, beklenilen bir sonuç ve literatürü de destekler nitelikte olduğu ifade edilebilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışanların İş Güvencesi Algısının Belirleyicileri ve İş Güvencesinden Memnuniyetin Organizasyonel Bağlılık, İş Stresi ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisini belirlemeye yönelik olarak yapılan çalışma sonucunda; çalışanların iş güvencelerinden memnuniyetlerinin, mevcut işleri ile ilgili olarak algıladıkları iş güvencelerinden daha düşük oldukları, bir başka ifadeyle, çalışanlar mevcut işlerinde hissettikleri güvenden daha düşük bir iş güvencesi memnuniyetine sahip oldukları belirlenmiştir. Çalışanların iş güvencesi algılarının belirleyicilerine yönelik olarak oluşturulan hipotezlerin test edilmesi neticesinde; daimi ve geçici kadroda çalışanların (istihdam şekli), sendikalı ve sendikasız çalışanların (sendikal güvence) ve belli yaş gruplarında çalışanların iş güvencesi algılarında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiş ve bu yönde oluşturulan hipotezler kabul edilmiştir. Araştırma modeli doğrultusunda iş ve iş güvencesi memnuniyetinin sonuçlarına yönelik olarak oluşturulan hipotezlerin tamamı kabul edilmiştir. Kabul edilen araştırma hipotezlerine göre; çalışanların iş güvencesinden memnuniyeti ile organizasyon bağlılıkları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Günümüzde küreselleşme, artan rekabet, ekonomik krizler, artan işsizlik ve esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması, iş güvencesizliğini geniş bir çalışan kesimini ilgilendiren ve giderek derinleşen hayati bir konu haline getirmiştir. Bu araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar, iş güvencesinden memnuniyetsizliğin; örgütsel bağlılığı azaltıcı, iş stresi ve işten ayrılma eğilimini arttırıcı niteliği ile birey ve örgüte negatif etki edebilecek bir faktör olduğunu doğrulamaktadır. Yine, iş memnuniyetinin de örgütsel bağlılık, iş stresi ve işten ayrılma eğilimi üzerinde aynı yönde etkisi bulunmaktadır. Bu doğrultuda; iş güvencesizliğinden duyulan memnuniyetsizliğin birey ve örgüt açısından olumsuz etkilerinin; işin çeşitli boyutlarından duyulan memnuniyet düzeyinin arttırılmasına yönelik politika ve uygulamalar ile azaltılabileceği söylenebilir. Bunun sağlanabilmesi için ise, işin kendisinden, ücret uygulamalarından, iş arkadaşlarından ve yönetimden duyulan memnuniyet düzeylerini arttırmayı hedefleyen etkin ve tutarlı bir insan kaynakları yönetimi politika ve uygulamalarının oluşturularak hayata geçirilmesi gerektiği önerilebilir. Diğer bir öneri olarak da başka araştırmacılar tarafından, iş güvencesinin belirleyicilerine ilişkin farklı sektör ve işletmelerde ve yine daha büyük örneklem grupları üzerinde araştırma yapılması yoluyla daha sağlıklı sonuçlar elde edilebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Çakır, Ö. (2007). "İşini Kaybetme Kaygısı: İş Güvencesizliği", *Çalışma ve Toplum*, 2007/1, s. 117–140, http://www.calismatoplum.org/sayi12/Cakir.pdf (15.12.2007).

Çekmecelioğlu, H. G. (2005). "Örgüt İkliminin İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Bir Araştırma", *Cumhuriyet Ünv. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 23-39, http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/1220.pdf.(26.01.2008)

De Witte, H. (2005). "Job Insecurity: Review of The International Literatureon Definitions, Prevalence, Antecedents and Consequences", *SA Journal of Industrial Psychology*, 31 (4): 1-6.

Efeoğlu, İ. E. (2006). "*İş-Aile Yaşam Çatışmasının İş Stresi, İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkileri: İlaç Sektöründe Bir Araştırma*", Adana: Çukurova Ünv. Sosyal Bilimler Enst. İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi.

İsaoğlu, F. G. (2004). "*Özel Sektör Çalışanlarında İş Güvencesizliğinin Öz Yeterlik ve İş Performansı İle İlişkisi*", Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2004.

Önder, Ç. ve Wasti, S. A. (2002). "İş Güvencesi Endeksi ve İş Güvencesi Memnuniyeti Ölçeği: Güvenirlik ve Geçerlik Analizi", *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1: 23-47.

Öz, G. İ. (2008). "Özel Sektör Çalışanlarında İş Güvencesizliğinin Öz Yeterlik ve İş Performansı İle İlişkisi", *İş ve Özel Yaşama Psikolojik Bakışlar*, Editör: Tarık Solmuş, İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 1. Baskı, s.149-176, Haziran 2008.

Özyaman, F. B. (2007). "*Hemşirelerde İş Güvencesi Algısı ve Anksiyete veDepresyon Düzeylerine Etkisi*", İzmir: Dokuz Eylül Ünv. Sağlık Bilimleri Enst. İşçi Sağlığı Doktora Tezi.

Polat, Ş. (2005). "*Mesleğe-Örgüte Bağlılık ve İş Tatmini İle İşten Ayrılma İlişkisi ve Hemşireler Üzerinde Bir Araştırma*", İstanbul: İstanbul Ünv. Sosyal Bilimler Enst. İşletme Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı Doktora Tezi.

Probst, T. M. (2003). "Development And Validation Of The Job SecurityIndex And The Job Security Satisfaction Scale: A Classical Test Theory And IRT Approach", *Journal Of Occupational And Organizational Psychology*, 76: 451-467.

Seçer, B. (2007). "*Kariyer Sermayesi ve İstihdam Edilebilirliğin İş Güvencesizliği Üzerindeki Etkisi*", İzmir: Dokuz Eylül Ünv. Sosyal Bilimler Enst. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Seçer, B. (2008). "Psikolojik Boyutuyla İş Güvencesizliği: Türleri, Başa Çıkma Süreci, Belirleyicileri ve Sonuçları", *İş ve Özel Yaşama Psikolojik Bakışlar*, Editör: Tarık Solmuş, İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 1. Baskı,

Şenyüz, P. B. (2003). "*Örgütsel Bağlılığa Etki Eden Faktörler ve Örgütsel Bağlılık İle İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*", Gebze: Gebze Yüksek Teknoloji Enst. Sosyal Bilimler Enst. İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Toker, B. (2007). "Demografik Değişkenlerin İş Tatminine Etkileri:İzmir'deki Beş ve Dört Yıldızlı Otellere Yönelik Bir Uygulama", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt:8, Sayı: 1: 92-107, http://www1.dogus.edu.tr/dogustru/journal/cilt_8_sayi_1/M00175.pdf (30.03.2008).

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Becerisi*

Kübra Korkut** Emine Babaoğlan***

Özet: Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi beceri algılarının cinsiyet, deneyim süresi ve okulun bulunduğu yerleşim yeri değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymaktır. Genel tarama modelinde olan araştırmanın evrenini, 2008-2009 eğitim öğretim yılında Burdur ilinde görev yapan sınıf öğretmenleri oluşturmaktadır. Burdur ili Merkez, Ağlasun, Kemer, Gölhisar ile Bucak ilçelerindeki resmi ilköğretim okullarında öğretmenlik yapan 401 sınıf öğretmeni de araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın verileri "Sınıf Yönetimi Beceri Ölçeği" ve "Kişisel Bilgi Formu" ile toplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde aritmetik ortalama ve standart sapmanın yanı sıra t-testi ve MANOVA istatistik teknikleri kullanılmıştır. Bu işlemler bilgisayar ortamında SPSS 15.0 paket programı yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerilerinin bütün boyutlarındaki algıları cinsiyete göre farklılaşmamakla birlikte deneyim sürelerine ve okulların bulundukları yerleşim yerlerine göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Sınıf öğretmeni, sınıf yönetimi becerisi.

Classroom Management Ability of Classroom Teachers'

Abstract: This research aims to determine the classroom management ability perceptions differ according to the teachers' gender, the durations of the experiment and the location of the school. General survey model was used in the research. The sample of the study includes 423 public primary school teachers. However, in the research, 401 classroom teachers are reached in centrum of Burdur, the others are in Ağlasun, Kemer, Gölhisar district with Bucak district in Burdur.

Data of the study was collected with the teacher, classroom management ability scale and the demographic information form. Numerous statistical techniques such as means and standard deviations, t-test and MANOVA were used for analyzing the data. Statistical analysis of the data was done by computer, using SPSS Version 15.0.

This research findings show that the classroom teachers' classroom management ability perceptions in all dimensions weren't differing by gender but were differing by the durations of the experiment and the locations of the schools.

Key Words: Classroom teacher, classroom management ability.

GİRİŞ

Öğrencilerin eğitimsel amaçları etkili bir biçimde gerçekleştirebilmelerine, öğrenmelerini kolaylaştıracak sınıf koşullarını oluşturmaya ve geliştirmeye yönelik kurallar, kavramlar ve ilkeler grubuna sınıf yönetimi denir (Aydın, 2007). Başka bir ifade ile sınıf yönetimi, sınıfta olumlu bir öğrenme iklimi oluşturma, öğrencilerin kendilerini rahat ifade edebilmelerine ve potansiyellerini ortaya koyabilmelerine fırsat sağlama sürecidir (Turan, 2006). Daha farklı araştırmacılara göre ise sınıf yönetimi, öğretmenlerin, sınıftaki etkinliklerini kontrol etmeye yönelik öğrenme, sosyal etkileşim, öğrenci davranışını içeren bütün çabalarıdır (Burden, 2000; Good ve Brophy, 2000, Akt: Ritter ve Hancock, 2007). Daha iyi bir eğitim için öğretmenlerin eğiticilik özelliği kadar yöneticilik özelliklerinin de

---

* Bu araştırma Kübra Korkut'un, Yrd. Doç. Dr. Emine Babaoğlan'ın danışmanlığında hazırladığı Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu'nun desteklediği yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

** Eğitim Uzmanı kubra_korkut@yahoo.com.tr

*** Yrd. Doç. Dr. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ebabaoglan@mehmetakif.edu.tr

geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Sınıf yönetimi, eğitim yönetiminin ilk ve temel basamağıdır. Eğitim yönetiminin kalitesi, sınıf yönetiminin kalitesine bağlıdır (Başar, 2004; Ök, Göde ve Alkan, 2006). Sınıf yönetimi bir yöntem olarak, öğretmenlerin sınıf içi kadar dışını da kapsayan yönetim becerileri üzerine yoğunlaşmaktadır (Terzi, 2002). Aksoy'a (2003) göre, sınıf yönetiminin iki temel amacı vardır. Birincisi, sınıfta öğrenci motivasyonunu artıracak düzenli ve güvenli bir ortam oluşturmaktır. İkincisi ise, öğrenci sorumluluğunu geliştirmek ve öğrencilere kendi davranışlarını düzenleyebilmelerini öğretmektir. Bu amaçlara ulaşılabilmesi, hedef davranışların kazandırılacağı yerler olan sınıflarda uygun bir ortamın hazırlanmasına, sürdürülmesine ve etkin bir şekilde yönetilmesine bağlıdır (Demirtaş, 2005).

Öğretmen iyi bir öğretici olmanın yanında, aynı zamanda etkili bir yönetici olmak zorundadır (Sarıtaş, 2003). Etkili bir sınıf yönetiminde öğrenci davranışı güç ve zorlama ile değil, öğrencilere kendi öğrenme ortamlarını ve kendi davranışlarını kontrol etmeyi öğreterek düzenlenir. Sınıf yönetimi, öğrencilerin sorumluluk bilincinin geliştirilmesinde, kendilerini değerlendirme, kontrol etme ve bireysel kontrolü içselleştirmelerinde bir araç olarak görülür. Sınıf içindeki yaşamın, önceden belirlenmiş olan amaçlara uygun bir biçimde gerçekleşmesinden, öncelikle öğretmen sorumludur. Başka bir anlatımla, sınıfta öğrenme ortamının ve yaşantılarının düzenlenmesi ve yönetilmesi öğretmenin sorumluluğundadır. Bu nedenle öğretmenin, sınıf yönetiminin ilke ve yöntemlerini bilmesi gerekir. Böylece sınıf içi yaşam, daha sevimli, üretken ve yararlı olur (Aydın, 2007). Fiziksel olarak düzenlenmiş bir sınıf ortamında öğretmenlerin temel rolü öğrencilerin kendi davranışlarını kontrol etmelerine yardımcı olmak, aynı zamanda kabul edilebilir kurallar, teknikler ve yöntemler geliştirmektir. Sınıftaki her çocuk, özellikleri, kendine has öğrenme gereksinimleri ve her birisi ayrı bir birey olarak öğretmenin yönetimi altındadır. Öğretmenin sınıf ortamında bunları dikkate alması ve bunu sağlayacak becerilerle donatılması gerekmektedir (Sarı, 2002).

Öğretmenliğin ilk yıllarında, sınıf yönetimi, öğretmenlerin zamanlarının önemli bir bölümünü alır. Genç ve deneyimsiz öğretmenlerin çoğu, sınıfta disiplin sorunu ile karşılaşırlar (Gordon, 1996). Ancak davranış yönetimi ile ilgili karşılaşılan güçlükler sadece deneyimsiz öğretmenlerle sınırlı değildir. Deneyimli öğretmenlerin de sınıf yönetimi ile ilgili stratejilere gereksinimi vardır (Özyürek, 1996). Deneyimli öğretmenlerin çoğu da disiplin kurmaları gerektiğinde bu olayın sevimsiz olduğunu görmüşlerdir (Gordon, 1996). Sınıf yönetimi ile ilgili olarak öğretmenlerin karşılaştığı güçlükler, sınıf yapısından ve öğrenciden kaynaklandığı kadar öğretmenden de kaynaklanmaktadır. Öğretmenin yönetim ve öğretim tarzı, öğrencilerle ilgili beklentilerin düşük olması, öğretmenin bireysel özellikleri öğretmenden kaynaklanan sorunlardır (Öztürk, 2002). Öğretmenler istedikleri gibi öğretim yapamadıkları zaman, yoğun bir başarısızlık duygusu yaşadıklarından yakınırlar. Kazanılan deneyimler ve sınıf yönetimindeki ilkelerin belirli bir düzene göre uygulanması bu problemleri ortadan kaldıracaktır (Gürsel, 2005).

Öğretmenler, öğrenciyle iyi ilişkiler kurduklarında, katı disiplin kurmalarına, bir rolden başka bir role geçmelerine ve sert davranmalarına gerek kalmaz. Öğretmenler, öğrenciyle aralarındaki ilişki iyi olmadığında hiçbir öğretim yönteminin etkili olmayacağını göreceklerdir. Bu nedenle öğretmenlerin, öğrenciyle iletişimlerinde açıklık, önemseme ve birbirine gerek duyma gibi ilkelere dikkat etmeleri önerilmektedir (Gordon, 1996). Yönetimin özünde bireyi etkilemek vardır. Sınıf yönetimi de sınıftaki bireyleri etkilemeye dayalı bir etkinliktir (Erdoğan, 2001). Etkili bir sınıf yönetimi olmaksızın, eğitim sisteminin asıl hedefi olan istendik kalıcı davranışların kazandırılması güçtür (Terzi, 2002).

Sınıf, öğrencilerle öğretmenlerin buluştukları ortamdır. Eğitimin amacı olan, öğrenci davranışının oluşması burada başlar. Eğitim için gerekli birincil kaynaklar olan; öğrenci, öğretmen, program ve diğer unsurlar sınıfın içindedir. Eğitim yönetimi ve okul yönetiminin en büyük amacı eğitim öğretim etkinliklerini geliştirmek ve eğitim kalitesini yükseltmektir. Zihinlerde okul yönetiminin, sınıf yönetimi ile doğrudan ilgili olmadığı yönünde yanlış bir yaklaşım bulunmaktadır. Yönetimin, okulun fiziksel olarak geliştirilmesini veya gerekli araç gereç ve materyalin karşılanmasını ve eğitim olanaklarının sağlanmasını temel olarak aldığı düşünülür. Sınıf yönetiminin ise

öğretmenlerinin sorumluluğunda olduğu kabul edilmektedir. Oysa eğitimde başarıyı daha üst seviyelere çıkarmak için, sınıf yönetimini geliştirme düşüncesi bir amaç olarak ele alınmalıdır (Başar, 2004).

Sınıf yönetimini etkileyen bazı değişkenler vardır. Bu değişkenler; plan-program etkinlikleri ve fiziksel düzeni, öğretmen-öğrenci ilişkilerinin düzenlenmesi ve zaman kullanımı ile sınıf içi etkileşim ve davranış düzenlenmesidir (Başar, 2004; Çelik, 2003).

Çelikten'e (2008, s. 58) göre "sınıf yönetimini etkileyen etmenler sınıf içi ve sınıf dışı olmak üzere ikiye ayrılır". Sınıf yönetimini etkileyen sınıf içi etmenler: Öğrenci, öğretmen ve sınıf ortamıdır. Sınıf yönetimini etkileyen sınıf dışı etmenler ise yakın çevre ve uzak çevre olmak üzere ikiye ayrılır. Yakın çevre, aile, okul ve akran gruplarından; uzak çevre ise eğitim yönetimi, ülkenin genel yönetimi ve dünyadaki gelişmelerden oluşur.

İyi bir eğitimin nitelikli öğretmenlerle sağlanacağı göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Bununla birlikte etkili bir eğitim için, etkili bir sınıf yönetiminin sağlanması gereklidir (Ök ve diğerleri, 2006). Eğitim etkinliklerinde, beklenen başarıyı elde etmenin birinci koşulunun, etkili sınıf yönetimi olduğu belirtilmektedir (Aytekin, 2000). Sınıf yönetiminde ise en etkili öğe öğretmendir (Alkan, 2007; Celep, 2004). Çünkü öğretmenlerin sınıf yönetimindeki başarısı öğrencilerin başarısını doğrudan etkilemektedir (Özdemir, 2004).

Öğretmenlerin, gelişmelere paralel olarak öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alarak sınıf ortamı oluşturmaları ve etkili bir sınıf yönetimi becerisine sahip olmaları beklenir (Alkan, 2007). Öğretmen sınıfta düzeni sağladığında zamanını boş yere harcamak yerine öğretme amaçlarını gerçekleştirip kendini ve öğrencilerini geliştirmek için çaba harcayabilir. Etkili bir öğrenme ve öğretme süreci gerçekleştirmek isteyen öğretmenlerin sahip olmaları gereken en önemli beceri sınıflarındaki öğrencileri ve kaynakları sınıfın amaçları doğrultusunda harekete geçirme, yönlendirme yani yönetme becerisidir (Demirtaş, 2005). Sınıf yönetiminin önemi, sınıf içi süreçlerle ilgili olarak öğrencilerin akademik başarısı, öğretmen ve öğrenci davranışını etkileyen sosyal değişkenler ve öğretmen öz yeterlikleri gibi konularda yapılan birçok çalışmayla daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır (Turan, 2003).

Öğretmenlerin sınıf yönetimi beceri algıları üzerine yapılan çalışmalarda, bu algıları etkileyen değişkenlerden birinin cinsiyet olduğu ortaya konmuştur. Bu çalışmalarda genellikle kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre sınıf yönetimi becerileri anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur (Alkan, 2007; Erol, 2006; İlgar, 2007; Yalçınkaya ve Tonbul, 2002). Bazı çalışmalarda ise cinsiyetin sınıf yönetimi beceri algısını etkilemediği belirlenmiştir (Burç, 2006; Kutlu, 2006; Terzi, 2002).

Öğretmenlerin sınıf yönetimi algılarını etkileyen diğer bir değişkenin de deneyim süresi olduğu ortaya konmuştur (Akın, 2006; Alkan, 2007; İlgar, 2007; Sağlam, 2007; Erol, 2006; Terzi, 2001). Çalışmaların bir kısmı (Akın, 2006; Alkan, 2007; İlgar, 2007; Sağlam, 2007; Erol, 2006; Terzi, 2001) öğretmenlerin deneyim süresi arttıkça sınıf yönetimi becerilerinin de arttığını bir kısmı da (Güven ve Cevher, 2005; Ritter ve Hancock, 2007; Rosas ve West, 2009; Yalçın, 2007; Yalçınkaya ve Tonbul, 2002) deneyimin öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerini etkileyen bir değişken olmadığını ortaya koymuşlardır.

Bunlara ek olarak, öğretmenlerin görev yaptıkları okulların bulundukları yerleşim yerlerinin de sınıf yönetimi beceri algılarını etkileyen bir başka değişken olduğu belirlenmiştir (Alkan, 2007). Fakat bu çalışmalar oldukça sınırlıdır. Ayrıca, bu araştırmada etkisi incelenen bütün değişkenlerin öğretmenler ya da öğretmen adaylarına etkileri incelenmiştir. Aynı değişkenlerin, sınıf öğretmenlerine etkileri ile ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Alan yazındaki bu eksiklikler araştırmanın çıkış noktasını oluşturmuştur.

Alanyazın incelendiğinde, cinsiyet ve deneyimle ilgili yapılan çalışma sonuçlarının farklılık gösterdiği görülürken, öğretmenlerin çalıştığı okulların yerleşim yerlerine göre farklılık olup olmadığına ilişkin çalışmaların ise sınırlı

olduğu dikkati çekmiştir. Bu nedenle bu araştırmada, bu değişkenlerin sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi beceri algılarına etkisi incelenmiştir.

Bu bağlamda sınıfta eğitim öğretim sürecinin niteliğini belirleyen sınıf yönetimi becerisinin, sınıf öğretmenlerinin cinsiyetleri, deneyim süreleri ve okulların bulundukları yerleşim yerlerine göre anlamı farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi önemli görülmektedir. Bu amaç doğrultusunda şu araştırma sorularına yanıt aranacaktır:

a)Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi beceri algıları sınıf öğretmenlerinin cinsiyetlerine göre farklılık göstermekte midir?

b)Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi beceri algıları sınıf öğretmenlerinin deneyim sürelerine göre farklılık göstermekte midir?

c)Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi beceri algıları sınıf öğretmenlerinin çalıştıkları okulların bulundukları yerleşim yerlerine göre farklılık göstermekte midir?

YÖNTEM

Araştırma modeli

Araştırmada, var olan durumu ortaya koymak amacıyla, genel tarama modeli kullanılmıştır.

Evren ve örneklem

Burdur iline bağlı ilçelerdeki ilköğretim okullarında görev yapan 876 sınıf öğretmeni araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi, küme örnekleme (cluster sampling) yoluyla seçilmiştir. Örneklem seçiminde, Burdur ilindeki ilçeler dikkate alınmıştır. Örnekleme hangi ilçelerin alınacağı ad çekme yoluyla belirlenmiştir. Gay'e (1987) göre örneklem belirlerken, betimleyici araştırmalarda en az %10, küçük popülasyonlarda ise %20 örnek büyüklüğüne ihtiyaç olur. Yine korelasyon çalışmalarında en az 30 eleman olması gerekmektedir (Akt. Arlı ve Nazik, 2004). Bu araştırmada, Burdur ili şehir merkezinde (141) ve Ağlasun (37), Kemer (10), Gölhisar (85) ile Bucak (150) ilçelerindeki bütün ilköğretim okullarında öğretmenlik yapan 423 sınıf öğretmeninin 401'ine ulaşılmıştır. Bu sayı evrenin %46'sını oluşturmaktadır. Örnekleme ulaşılma oranı %94,7'dir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 141'i kadın, 260'ı erkektir.

Veri toplama aracı

Araştırmada sınıf öğretmenlerinin, sınıf yönetimi becerisine yönelik algılarını ölçmek üzere, Delson (1982) tarafından geliştirilen, Yalçınkaya ve Tonbul (2002) tarafından Türkçe'ye uyarlanan, "Sınıf Yönetimi Beceri Ölçeği" kullanılmıştır. Ayrıca sınıf öğretmenlerine ait bireysel (demografik) bilgileri toplamak amacıyla, bireysel bilgi formu kullanılmıştır. Ölçeğin kullanımı için ölçeği uyarlayan araştırmacılarla iletişim kurulmuş gerekli izinler alınmıştır. Bireysel bilgi formunda, sınıf öğretmenlerinin cinsiyetini, deneyim süresini ve çalıştıkları okulların bulunduğu yerleşim yerini belirtecekleri üç soru yer almaktadır.

Sınıf Yönetimi Beceri Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik çalışma analizi, bu araştırmada, Yalçınkaya ve Tonbul'un (2002) Türkçe'ye uyarlama çalışmasında bulunan 25 madde üzerinden yeniden yapılmıştır. Faktör analizinde KMO=.92 Barlett Sphericity (Sig.=.00, $p<.05$) testi anlamlı çıkmıştır. Faktör analizinde faktör yükü .30'un altında olan 10 madde ölçekten çıkarılmıştır. Ölçekte kalan 15 maddenin 1, 2, 3, 7, 12, ve 19. maddelerinin birinci faktörde (plan-program etkinlikleri ve fiziksel düzen), 10, 14, 15, 16 ve 17. maddelerinin ikinci faktörde (öğretmen-öğrenci

ilişkilerinin düzenlenmesi) ve 18, 22, 23 ve 24. maddelerinin üçüncü faktörde (zaman kullanımı ile sınıf içi etkileşim ve davranış düzenlemeleri) daha yüksek değerler verdikleri görülmüştür. Temel Bileşenler Analizi'ne göre bu üç faktör tarafından açıklanan toplam varyans %51.55'tir. Birinci faktörün açıkladığı varyans %18.51, ikinci faktörün %17.55 ve son olarak üçüncü faktörün %15.47'dir. Maddelerle ilgili olarak tanımlanan üç faktörün ortak varyanslarının .51 olduğu görülmektedir. Bu bulgu üç faktörün, ölçeğe ilişkin varyansın ve maddelerdeki toplam varyansın önemli bir kısmını açıkladığını göstermektedir. Bu araştırmadaki 15 maddelik ölçeğin üç faktörlü olmasının yanı sıra tek faktörlü de kullanılması uygun görülmektedir (Korkut, 2009).

Faktör analizi sonucunda "plan-program etkinlikleri ve fiziksel düzen" alt faktörü madde analizi sonuçlarına göre, faktörde yer alan maddelerin yük değerleri .33-.61 arasında değişmektedir. Bu boyutun güvenirliği için hesaplanan Alpha iç tutarlılık katsayısı α=.73'tür. "Öğretmen-öğrenci ilişkilerinin düzenlenmesi ve zaman kullanımı" faktöründe yer alan maddelerin yük değerleri .49-.61 arasında değişmektedir. Bu alt ölçeğinin Alpha iç tutarlılık katsayısı α=.78'dir. "Sınıf içi etkileşim ve davranış düzenlemeleri" faktöründe yer alan maddelerin yük değerleri .45-.72 arasındadır ve Alpha iç tutarlılık katsayısı α=.74'tür.

Ölçek likert tipi beşli dereceleme türündedir. Ölçeğin maddeleri için "çok iyi", "iyi", "orta", "zayıf" ve "çok zayıf" şeklinde 4'ten 0'a doğru dereceleme yapılmıştır. Buna göre bir öğretmenin ölçeğin bütününden alabileceği en düşük puan 0, en yüksek puan da 60'tır. Ölçekten alınan düşük puan, düşük sınıf yönetimi becerisi algısına, yüksek puan ise yüksek sınıf yönetimi becerisi algısına işaret etmektedir. Ölçüt aralığı 0-0,79 çok zayıf; 0,80-1,59 zayıf; 1,60-2,39 orta; 2,40-3,19 iyi; 3,20-4,0 çok iyi şeklindedir. Bu araştırmada sınıf yönetimi beceri ölçeğinin tek faktör çin Cronbach Alpha değeri α=.86 olarak bulunmuştur.

Verilerin analizi

Araştırma verilerinin analizinde, araştırmaya katılan öğretmenlerden elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediği test etmek için Kolmogrov-Smirnov testi yapılmıştır. Yapılan Kolmogrov-Smirnov testi sonuçlarına göre; araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerin sınıf yönetimi becerileri (Sig.=.06, p>.05) puanları, p>.05'ten büyük olduğu için normal dağılım gösterdiğine karar verilmiştir. İstatistiksel işlemler için SPSS 15.0'dan (Statistical Packet for Social Science-Sosyal Bilimler için İstatistik Paket Programı) yararlanılmıştır. Sınıf Yönetimi Becerileri Ölçeği'nden elde edilen puanlarla, sınıf yönetimi beceri algılarının bağımsız değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere tek örneklem t-testi tekniği ve çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) uygulanmıştır. Gruplar arası farkı belirlemek üzere Post-Hoc karşılaştırmalı analiz tekniklerinden Scheffe testi kullanılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Araştırma, sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi beceri algılarının; cinsiyet, deneyim süresi ve okulun bulunduğu yerleşim yerine göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bulgular bu değişkenlere göre başlıklandırılarak sunulmuştur.

Sınıf öğretmenlerinin cinsiyetlerine göre sınıf yönetimi beceri algıları

Sınıf öğretmenlerinin cinsiyetlerine göre sınıf yönetimi beceri algılarına ilişkin ortalamalar ve bunların cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin t testi sonuçları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyete Göre Sınıf Öğretmenlerinin Ortalamaları ve Sınıf Yönetimi Beceri Algılarına İlişkin t Testi Sonuçları

Sınıf Yönetimi Becerileri	Cinsiyet	n	$\overline{X}$	SS	Sd	t	p
Plan-program Etkinlikleri ve Fiziksel Düzen	Kadın	141	19.06	2.66	399	-.26	.79
	Erkek	260	19.13	2.63			
Öğretmen-Öğrenci İlişkisinin Düzenlenmesi ve Zaman Kullanımı	Kadın	141	16.78	2.24	399	-.26	.79
	Erkek	260	16.84	2.09			
Sınıf İçi Etkileşim ve Davranış Düzenlemeleri	Kadın	141	14.32	1.69	399	.16	.87
	Erkek	260	14.29	1.55			

p>.05

Tablo 1'de görüldüğü gibi, sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetiminin bütün boyutlarındaki beceri algıları cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Diğer bir ifadeyle kadın ve erkek öğretmenler sınıf yönetimi becerilerinin bütün boyutlarında kendilerini aynı derecede yeterli algılamaktadırlar. Bu durum, hem kadın hem de erkek öğretmenlerin, sınıf yönetimi becerilerini etkileyen sınıf içi ve dışı etmenlerin benzer olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Benzer bulgulara ulaşan Terzi'nin (2002) ve Burç'un (2006) araştırmalarında, öğretmenlerin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin algılarının cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği ortaya konmuştur. Aynı şekilde Kutlu (2006) da, sınıf ortamının düzenlenmesi, istenmeyen öğrenci davranışlarının oluşmadan engellenmesi ve sınıf ikliminin olumlulaştırılması boyutlarında öğretmenlerin cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşmıştır.

Deneyim sürelerine göre sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi beceri algıları

Deneyim süresi değişkeni altı alt gruba ayrılmıştır. Bunlar; 1-5, 6-10, 11-15, 16-20, 21-25 ve 26-30 yıl gruplarıdır. Bu altı alt gruba göre sınıf yönetimi beceri algılarına ilişkin betimsel analiz sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Deneyim Sürelerine Göre Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Beceri Algılarına İlişkin Betimsel Analiz Sonuçları

Sınıf Yönetimi Beceri Boyutları	Deneyim Süreleri	n	$\overline{X}$	SS
Plan-program Etkinlikleri ve Fiziksel Düzen	1-5 yıl	54	17.13	3.24
	6-10 yıl	58	18.50	2.98
	11-15 yıl	91	19.24	2.41
	16-20 yıl	73	19.83	2.23
	21-25 yıl	64	19.91	2.08
	26-30 yıl	61	19.54	2.01
Öğretmen-Öğrenci İlişkisinin Düzenlenmesi ve Zaman Kullanımı	1-5 yıl	54	15.89	2.44
	6-10 yıl	58	16.69	2.21
	11-15 yıl	91	16.72	2.17
	16-20 yıl	73	17.41	1.92
	21-25 yıl	64	16.89	2.20
	26-30 yıl	61	17.11	1.59
Sınıf İçi Etkileşim ve Davranış Düzenlemeleri	1-5 yıl	54	13.55	1.75
	6-10 yıl	58	14.02	1.91

	11-15 yıl	91	14.55	1.55
	16-20 yıl	73	14.79	1.33
	21-25 yıl	64	14.62	1.46
	26-30 yıl	61	13.93	1.30

Deneyim sürelerine göre sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi beceri algılarının farklılık gösterip göstermediğine ilişkin çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Deneyim Sürelerine Göre Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Beceri Algılarına İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Sonuçları

Sınıf Yönetimi Becerileri	Sd	F	p	Eta Kare	Anlamlı Fark
Plan-program Etkinlikleri ve Fiziksel Düzen	5	10.42	.00*	.12	1-3 1-4 1-5 1-6
Öğretmen-Öğrenci İlişkisinin Düzenlenmesi ve Zaman Kullanımı		3.60	.00*	.04	1-4
Sınıf İçi Etkileşim ve Davranış Düzenlemeleri		6.05	.00*	.07	1-3 1-4 1-5
Hata	395				
Toplam	**401**				

p*<.05

Tablo 3'te görüldüğü gibi, öğretmenlerin sınıf yönetimi becerileri üzerinde yapılan MANOVA sonuçları deneyim sürelerine göre sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetiminin her üç boyutuna ilişkin algılarının farklılık gösterdiğini [Wilks Lambda (Λ)=.833, F(3,393)=4.94, p<.05] ortaya koymaktadır.

Farkın kaynağını bulmak için yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre, deneyim süreleri 1-5 yıl ($\overline{X}$=17.13) olan öğretmenlerin; deneyim süreleri 11-15 yıl ($\overline{X}$=19.24), 16-20 yıl ($\overline{X}$=19.83), 21-25 yıl ($\overline{X}$=19.91) ve 26-30 yıl ($\overline{X}$=19.54) olanlara göre sınıf yönetiminin "plan-program etkinlikleri ve fiziksel düzen" boyutu beceri algıları, daha düşüktür. Diğer bir deyişle deneyim süreleri 10 yıldan fazla olan sınıf öğretmenlerinin, deneyim süreleri 1-5 yıl olanlara göre "plan-program etkinlikleri ve fiziksel düzen" boyutu beceri algıları daha yüksektir.

Deneyim süreleri 1-5 yıl olan öğretmenlerin ($\overline{X}$=15.89), deneyim süreleri 16-20 yıl ($\overline{X}$=17.41) olanlara göre, sınıf yönetiminin "öğretmen-öğrenci ilişkisinin düzenlenmesi ve zaman kullanımı" boyutu beceri algıları daha düşüktür. Diğer bir deyişle deneyim süreleri 16-20 yıl olan sınıf öğretmenlerinin, deneyim süreleri 1-5 yıl olanlara göre "öğretmen-öğrenci ilişkisinin düzenlenmesi ve zaman kullanımı" boyutu beceri algıları daha yüksektir.

Deneyim süreleri 1-5 yıl olan öğretmenlerin ($\overline{X}$=13.55), deneyim süreleri 11-15 yıl ($\overline{X}$=14.55), 16-20 yıl ($\overline{X}$=14.79) ve 21-25 yıl ($\overline{X}$=14.62) olanlara göre sınıf yönetiminin "sınıf içi etkileşim ve davranış düzenlemeleri" boyutu beceri algıları daha düşüktür. Diğer bir deyişle deneyim süreleri 11-25 yıl olan sınıf öğretmenlerinin, deneyim süreleri 1-5 yıl olanlara göre "sınıf içi etkileşim ve davranış düzenlemeleri" boyutu beceri algıları daha yüksektir.

Sınıf öğretmenlerinin, deneyim süresinin sınıf yönetimi becerisinde etkili olduğu, Alkan (2007); Erol (2006); İlgar (2007); Luo, Bellows ve Grady (2000); Özgün (2008) ve Terzi'nin (2001) bulguları ile paralellik göstermektedir. Bu araştırmanın bulgularıyla tutarlı sonuçlara ulaşan Kutlu (2006) öğretmenlerin deneyim süreleri arttıkça öğrencilerin yaş gruplarına göre problem davranış türlerini daha iyi bildiklerini ortaya koymuştur. Bu bulgulara dayanarak deneyim süresi 10 yıldan fazla olan öğretmenlerin, deneyim kazanması sonucu, sınıf yönetimi becerilerinin geliştiği yorumunu yapmıştır. Bu durumun öğretmenlerin mezun oldukları eğitim kurumlarında öğrenci kişilik özellikleri hakkında yeterli bilgiyi alamadıklarından, bunun sonucu olarak da meslekte ilk yıllarında bu konuda yeterli olmadıklarını düşünmelerinden kaynaklanabileceğini belirtmektedir. Mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin kullanmış oldukları etkinlikleri çeşitlendirmede güçlük çekiyor olabileceklerini bu nedenle de öğretmen yetiştiren eğitim kurumlarında uygulama çalışmalarına daha fazla önem verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Benzer bir araştırmada Luo ve diğerleri (2000) deneyim süresi az olan öğretmenlerin sınıf yönetiminde daha çok sorunla karşılaştığını belirlemiştir. Fakat deneyim süresinin tek başına sınıf yönetimi sorunlarını aşmada yeterli olmadığını ifade etmiştir.

Alkan (2007) meslek yaşamına yeni başlayan öğretmenlerin, ilk defa sınıfla baş başa kaldıklarından, sınıf yönetimi alanında yeterli deneyime sahip olmadıklarından, sınıf ortamındaki olumsuzluklar karşısında ne yapacaklarını tam olarak bilemediklerinden istenmeyen davranışlarla baş etme sürecinde olumsuz tutumlar sergilediklerini belirtmektedir. Ancak yıllar geçtikçe sınıf yönetimi ile ilgili deneyim kazandıklarından, sınıfı daha iyi kontrol ettiklerinden ve daha sabırlı olduklarından istenmeyen davranışlarla baş etme sürecinde daha olumlu davrandıklarını ifade etmiştir. Diğer bir deyişle deneyim süreleri öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerinde iyileşme sağlamıştır. Ayrıca Alkan (2007) yaptığı araştırmada mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin istenmeyen davranışlarla baş etme sürecinde daha olumsuz ve tutarsız davranışlar gösterdiğini belirlemiştir. Rosas ve West (2009) ise araştırmalarında, öğretmen adaylarının sınıf yönetim beceri algılarının çalışmakta olan öğretmenlere göre anlamlı olarak daha düşük olduğunu ortaya koymuşlardır.

Diğer yandan Yalçınkaya ve Tonbul (2002), sınıf öğretmenlerinin deneyim süresine göre sınıf yönetimi becerilerinin farklılık göstermediğini belirlemiştir. Ritter ve Hancock (2007) da deneyim süresine göre öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerinin farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Orta öğretim öğretmenleri üzerine yapılmış bir çalışmada da Yalçın (2007), öğretmenlerin sınıf yönetiminde gösterdikleri davranışlarının demokratikliğine ilişkin görüşlerinin deneyim sürensine göre farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde Güven ve Cevher (2005) de araştırmasında, okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerilerinin deneyim süresine göre farklılaşmadığını ortaya koymuştur

İlgili alanyazın incelendiğinde, araştırmaların sonuçlarına göre genel olarak deneyim sürelerinin öğretmenlerin sınıf yönetimi beceri algılarını etkilediği görülmektedir (Alkan, 2007; Erol, 2006; İlgar 2007; Luo, Bellows ve Grady, 2000; Özgün, 2008; Terzi, 2001). Aynı zamanda deneyim süresinin sınıf yönetimi için önemli ve belirleyici bir unsur olduğu belirlenmiştir (Kutlu, 2006). Bu araştırmada deneyim sürelerine göre öğretmenlerin plan-program etkinlikleri ve fiziksel düzen boyutu beceri algılarının farklılaştığı belirlenmiştir. Öğretmenlerin bu boyutta yüksek beceri sahibi olmaları deneyim sürelerine dayalı olabilir. Öğretmenlerin deneyimleri arttıkça, programa hakimiyetleri daha da artmış olabilir. Freiberg (2002) de deneyim süreleri az olan öğretmenlerin planlama üzerinde, deneyim süreleri fazla olan öğretmenlerden daha çok zaman harcadıklarını ve ertesi günün planını hazırlamak için gece geç saatlere kadar çalıştıklarını ifade etmektedir.

Öğretmenlerin sınıf içi etkileşim ve davranış düzenlemeleri boyutu beceri algıları da deneyim sürelerine göre farklılık göstermektedir. Beceriler zamanla gelişirler. Buna dayanarak, deneyim süreleri fazla olan öğretmenlerin, öğrenciyi rahatlıkla anladıkları ve kendi beklentilerini öğrencilere anlattıkları söylenebilir. Bayındır (2001) da öğretmenlerin yaşları ve deneyim süreleri arttıkça sınıf yönetimi becerilerini daha iyi sergilediklerini belirtmektedir. Nitekim Boldurmaz (2000) da deneyim süreleri fazla olan öğretmenlerin, genç meslektaşlarına göre sınıf yönetimi süreçlerini uygulamada daha rahat ve hazırlıklı olduklarını vurgulamaktadır.

Okulların bulundukları yerleşim yerlerine göre sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi beceri algıları

Öğretmenlerin görev yaptıkları okulların bulundukları yerleşim yerleri değişkeni üç alt gruba ayrılmıştır. Bunlar; köy, ilçe ve şehir merkezidir. Bu üç alt gruba göre öğretmenlerin sınıf yönetimi beceri algılarına ilişkin betimsel analiz sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Okulların Bulundukları Yerleşim Yerlerine Göre Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Becerilerine İlişkin Betimsel Analiz Sonuçları

Sınıf Yönetimi Becerileri	Yerleşim Yeri	n	$\overline{X}$	SS
Plan-program Etkinlikleri ve Fiziksel Düzen	Köy	94	16,35	2,36
	İlçe	188	19,41	2,02
	Şehir Merkezi	119	20,81	1,92
Öğretmen-Öğrenci İlişkisinin Düzenlenmesi ve Zaman Kullanımı	Köy	94	14,54	1,74
	İlçe	188	17,10	1,68
	Şehir Merkezi	119	18,17	1,59
Sınıf İçi Etkileşim ve Davranış Düzenlemeleri	Köy	94	12,73	1,48
	İlçe	188	14,53	1,37
	Şehir Merkezi	119	15,18	1,08

Öğretmenlerin görev yaptıkları okulların bulundukları yerleşim yerlerine göre sınıf yönetimi beceri algılarına ilişkin çok değişkenli varyans analizi (MANOVA) sonuçları ise Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Okulların Bulundukları Yerleşim Yerlerine Göre Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Becerilerine İlişkin Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) Sonuçları

Sınıf Yönetimi Becerileri Boyutları	Sd	F	p	Eta Kare	Anlamlı Fark
Plan-program Etkinlikleri ve Fiziksel Düzen	2	124.76	.00*	.38	1-2 1-3 2-3
Öğretmen-Öğrenci İlişkisinin Düzenlenmesi ve Zaman Kullanımı		128.95	.00*	.39	1-2 1-3 2-3
Sınıf İçi Etkileşim ve Davranış Düzenlemeleri		95.15	.00*	.32	1-2 1-3 2-3
Hata	398				
Toplam	401				

p*<.05

Tablo 5'te görüldüğü gibi, öğretmenlerin sınıf yönetimi beceri algılarına ilişkin MANOVA sonuçları, okulların bulundukları yerleşim yerlerine göre sınıf öğretmenlerinin "plan-program etkinlikleri ve fiziksel düzen", "öğretmen-

öğrenci ilişkisinin düzenlenmesi ve zaman kullanımı" ile "sınıf içi etkileşim ve davranış düzenlemeleri"ne ilişkin algılarının farklılık gösterdiğini [Wilks Lambda (Λ)=.464, F(3,396)=61.71, p<.05] ortaya koymaktadır.

Farkın kaynağını bulmak için yapılan Scheffe testi sonuçlarına göre, sınıf yönetiminin "plan-program etkinlikleri ve fiziksel düzen" boyutu beceri algıları köyde ($\overline{X}$=16.35) görev yapan öğretmenlerde, ilçede ($\overline{X}$=19.41) ve merkezde ($\overline{X}$=20.81) görev yapanlara göre daha düşüktür. Aynı zamanda ilçede ($\overline{X}$=19.41) görev yapan öğretmenlerin "plan-program etkinlikleri ve fiziksel düzen" boyutu beceri algıları şehir merkezinde ($\overline{X}$=20.81) görev yapanlara göre daha düşüktür. Diğer bir ifadeyle "plan-program etkinlikleri ve fiziksel düzen" boyutu beceri algıları şehir merkezinde görev yapan öğretmenlerin ilçede ve köyde görev yapanlara, ilçede görev yapan öğretmenlerin ise köyde görev yapanlara göre daha yüksektir.

Sınıf yönetiminin "öğretmen-öğrenci ilişkisinin düzenlenmesi ve zaman kullanımı" boyutu beceri algıları köyde ($\overline{X}$=14.54) görev yapan öğretmenlerde, ilçede ($\overline{X}$=17.10) ve şehir merkezinde ($\overline{X}$=18.17) görev yapanlara göre daha düşüktür. Aynı zamanda ilçede ($\overline{X}$=17.10) görev yapan öğretmenlerin "öğretmen-öğrenci ilişkisinin düzenlenmesi ve zaman kullanımı" boyutu beceri algıları şehir merkezinde ($\overline{X}$=18.17) görev yapanlara göre daha düşüktür. Başka bir ifadeyle, "öğretmen-öğrenci ilişkisinin düzenlenmesi ve zaman kullanımı" boyutu beceri algıları şehir merkezinde görev yapan öğretmenlerin ilçede ve köyde görev yapanlardan, ilçede görev yapan öğretmenlerin köyde görev yapan öğretmenlerden daha yüksektir.

Sınıf yönetiminin "sınıf içi etkileşim ve davranış düzenlemeleri" boyutu beceri algıları köyde ($\overline{X}$=12.73) görev yapan öğretmenlerde, ilçede ($\overline{X}$=14.53) ve merkezde ($\overline{X}$=15.18) görev yapanlara göre daha düşüktür. Aynı zamanda ilçede ($\overline{X}$=14.53) görev yapan öğretmenlerin "sınıf içi etkileşim ve davranış düzenlemeleri" boyutu beceri algıları merkezde ($\overline{X}$=15.18) görev yapanlara göre daha düşüktür. Diğer bir deyişle merkezde görev yapan öğretmenlerin, ilçede ve köyde görev yapanlardan, ilçede görev yapan öğretmenlerin de köyde görev yapanlardan "sınıf içi etkileşim ve davranış düzenlemeleri" boyutu beceri algıları daha yüksektir.

Alan yazında öğretmenlerin görev yaptıkları okulların bulundukları yerleşim yerlerine göre sınıf yönetimi beceri algılarına yönelik her hangi bir araştırmaya ulaşılamadığından, bu bulguyla dolaylı yönden ilgili araştırmalar tartışmaya dahil edilmiştir. Örneğin, Aksoy (2001) öğretmenlerin sınıf yönetiminde kullandıkları stratejileri etkileyen pek çok faktör olduğunu belirlemiştir. Okulun içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve kültürel çevre, okulun sahip olduğu olanaklar, sınıfların sayısı, yaş ve kişilik gibi öğrenci özellikleri, öğretmenin kendi bireyliği, öğrencilere, eğitime ve disipline yönelik inançları, almış oldukları eğitim, geçmiş yaşantı ve deneyimleri bu faktörler arasında yer almaktadır

Günay (2003) ise sınıf öğretmenlerinin kendi iletişim becerilerine ilişkin algılarının çalıştıkları okulların sosyo-ekonomik düzeylerinin yükselmesiyle doğru orantılı olarak olumlulaştığını tespit etmiştir. Kutlu (2006) da yaptığı araştırmada üst ve orta sosyo-ekonomik düzeydeki okullarda görev yapan öğretmenlerin daha demokratik bir ortam oluşturduklarını belirlemiştir. Nitekim Doğan (2004), merkezi bölgelerde görev yapan öğretmenlerin belirli hizmet senesini doldurma zorunluluğu olduğunu ifade etmiş ve yaptığı araştırmada merkezi bölgelerde çalışan öğretmenlerin yarıdan fazlasının 21 ve üstü yıl deneyim süresine sahip olduklarını belirlemiştir

Öğretmenin bulunduğu çevre öğretmeni etkilemektedir. Öyle ki Taşdemir'in (2006) araştırmasında sınıf öğretmenleri, okullarındaki eğitim-öğretim politikalarının belirlenmesinde en belirleyici faktörler olarak, "ilköğretim

programının hedef ve içeriği" ile "okulun bulunduğu çevre" faktörleri olduğunu belirtmişlerdir. Bu sonuçlara dayanarak, üç boyutta da, merkezdeki öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerinin, ilçeler ve köylerden, ilçelerdekilerin de köylerden daha iyi olması beklenen ve alan yazınla tutarlıdır bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Çünkü merkez ile ilçeler ve köyler arasındaki sosyal ve ekonomik koşullar birbirinden farklıdır. Bu farklılıkların (ulaşım, sağlık, ailenin sosyal ve ekonomik koşulları, okulun eğitim-öğretim gereksinimini karşılama potansiyeli, okulun ve sınıfın fiziksel düzeni ve benzeri) öğretmenin sınıf yönetimi becerisini etkilediği düşünülmektedir.

Örneğin, Kutlu (2006) araştırmasında alt sosyo-ekonomik düzeydeki okullardaki öğretmenlerin araç, gereç ve materyal konusunda sıkıntı yaşadıklarını belirlemiştir. Bu eksiklik öğrencinin motivasyonunu, dolayısıyla da öğretmenin sınıf yönetimi becerisini etkileyebilir. Bununla birlikte ilçede ve şehir merkezinde bulunan okullarda öğrenci ve velilerin beklentisi de öğretmenin sınıf yönetimi becerilerini etkileyebilir. İlçelerde ve şehir merkezinde sınıf yönetimi becerilerinin köylere göre daha yüksek çıkmasının nedenlerinden biri de, ilçelerde ve şehir merkezinde öğretmenlerin deneyim sürelerinin daha fazla olması olabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada ulaşılan sonuçlar ve öneriler şöyle sıralanabilir:

Sonuçlar

1. Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi beceri algıları, "plan-program etkinlikleri ve fiziksel düzen", "öğretmen-öğrenci ilişkisinin düzenlenmesi ve zaman kullanımı" ve "sınıf içi etkileşim ve davranış düzenlemeleri" boyutlarında, cinsiyete göre farklılık göstermemektedir.

2. Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi beceri algıları, deneyim sürelerine göre farklılık göstermektedir. "Plan-program etkinlikleri ve fiziksel düzen" boyutunda, deneyimi 10 yıldan fazla olan sınıf öğretmenleri, 1-5 yıl olanlardan; "öğretmen-öğrenci ilişkisinin düzenlenmesi ve zaman kullanımı" boyutunda 16-20 yıl deneyimi olanlar 1-5 yıl olanlardan; "sınıf içi etkileşim ve davranış düzenlemeleri" boyutunda 11-25 yıl deneyimi olanlar 1-5 yıl olanlardan daha yüksek sınıf yönetimi beceri algısına sahiptir.

3. Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi beceri algıları, çalıştıkları okulların bulunduğu yerleşim yerlerine göre farklılık göstermektedir. İl merkezinde çalışan sınıf öğretmenleri ilçe ve köyde çalışanlardan; ilçede çalışanlar da köyde çalışanlardan daha yüksek sınıf yönetimi beceri algısına sahiptir.

Öneriler

1. İl merkezindeki ve ilçelerdeki okullarda öğretmenlerin sınıf yönetimi beceri algılarını etkileyebilecek koşulların ve öğretmen çevrelerinin farkının neler olduğu araştırılabilir.

2. Araştırma farklı branşlardaki öğretmen gruplarına da uygulanabilir.

3. Araştırmada veri toplamak ve çözümlemek için nicel yöntemlerden yararlanılmıştır. Aynı konuda nitel yöntem ve teknikler kullanılarak daha açıklayıcı ve farklı bulgular elde edilebilir.

4. Bu araştırmanın farklı illerde yapılması araştırmaya farklı boyutlar katabilir.

5. Sınıf yönetimi beceri algılarının geliştirilmesi açısından deneyim süresi daha fazla olan öğretmenlerin, deneyimlerini mesleğe yeni başlayan öğretmenlerle paylaşması önerilebilir.

6. Mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin, deneyim süresi daha fazla olan öğretmenleri gözlemesi, sınıf yönetimi becerilerinin gelişimine katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

AKIN, U. (2006). *Öğretmenlerin sınıf yönetimi becerileri ile iş doyumları arasındaki ilişki.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

AKSOY, N. (2001). Sınıf yönetimi ve disiplin modellerinin dayandığı temel yaklaşımlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 7*(25), 9-20.

AKSOY, N. (2003). Sınıf içi kurallar. *E. Karip (Editör). Sınıf yönetimi.* Ankara: Pegem A Yayınları.

ALKAN, H. B. (2007). *İlköğretim öğretmenlerinin istenmeyen davranışlarla baş etme yöntemleri ve okulda şiddet.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

ARLI, M. VE NAZİK, M. H. (2004). *Bilimsel araştırmaya giriş*. Üçüncü Baskı. Ankara: Gazi Kitapevi.

AYDIN, A. (2007). *Sınıf Yönetimi*. Üçüncü Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları.

AYTEKİN, H. (2000). Sınıf yönetimi ve disiplinle ilgili kurallar geliştirme ve uygulama. L. Küçükahmet (Editör). *Sınıf yönetimi.* Ankara: Nobel Yayıncılık, 71-81.

BAŞAR, H. (2004). *Sınıf yönetimi*. On Birinci Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.

BAYINDIR, N. (2001). *Sınıf yönetiminde öğretmen davranışlarının öğrenci başarısı üzerindeki etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

BOLDURMAZ, A. (2000). *İlköğretim okullarındaki sınıf yönetimi süreçlerinin değerlendirilmesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

BURÇ, E. D. (2006). *İlköğretim okulu öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterlikleri (Hatay İli örneği).* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

CELEP, C. (2004). *Sınıf yönetimi ve disiplini*. Üçüncü Baskı. Ankara: Anı Yayıncılık.

ÇELİK, V. (2003). *Sınıf yönetimi*. İkinci Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

ÇELİKTEN, M. (2008). *Yapılandırmacı yaklaşıma göre sınıf yönetimi.* Ankara: Anı Yayıncılık.

DEMİRTAŞ, H. (2005). Sınıf yönetiminin temelleri. H. Kıran (Editör). *Etkili sınıf yönetimi.* Ankara: Anı Yayıncılık.

DOĞAN, C. (2004). Sınıf öğretmenlerinin derslere ilişkin görüşleri ve tercih ettikleri öğretim yöntemleri: İstanbul İli örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 193-203.

ERDOĞAN, İ. (2001). *Sınıf yönetimi ders, konferans, panel ve seminer etkinliklerinde başarının yolları*. Birinci Baskı. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

EROL, Z. (2006). *Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi uygulamalarına ilişkin görüşleri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

FREİBERG, H. J. (2002). Essantial skills for new teachers. *Educational Leadership*, 59(6), 56-60.

GORDON, T. (1996). *Etkili öğretmenlik eğitimi*. (Çev: E. Aksay). Birinci Baskı. İstanbul, Sistem Yayıncılık.

GÜNAY, K. (2003). Sınıf yönetiminde öğretmenlerin iletişim becerilerinin değerlendirilmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

GÜRSEL, M. (2005). *Eğitim yöneticisinin yeterlilikleri*: *Endüstri meslek lisesi müdürlerinin yeterliklerine ilişkin bir araştırma*. Konya: Eğitim Kitapevi Yayınları.

GÜVEN, E. D. VE CEVHER, F. N. (2005). Okul öncesi öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 85-107.

İLGAR, L. (2007). *İlköğretim öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerileri üzerine bir araştırma.* Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KORKUT, K. (2009). Sınıf öğretmenlerinin öz yeterlik inançları ile sınıf yönetimi beceri algıları arasındaki ilişki. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.

KUTLU, E. (2006). *Sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre sınıf yönetiminde davranış düzenleme sürecinin değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

LUO, J., BELLOWS, L. VE GRADY, M. (2000). Classroom management issues for teaching assistants. *Research in Higher Education,* 41(3), 353-383.

ÖK, M., GÖDE, O. VE ALKAN, V. (2006). İlköğretimde öğretmen-öğrenci etkileşiminde sınıf yönetimi kurallarının etkisi. *Milli Eğitim Dergisi,* 145.

ÖZDEMİR, İ. E. (2004). Sınıf ortamında istenmeyen davranışlar. Ş. Erçetin ve Ç. Özdemir (Editör). *Sınıf yönetimi.* Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 269-295.

ÖZGÜN, E. (2008). *İlköğretim birinci kademe öğretmenlerinin iş motivasyonları ile sınıf yönetim becerilerini algılama düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖZTÜRK, B. (2002). Sınıfta istenmeyen davranışların önlenmesi ve giderilmesi. E. Karip (Editör). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 144-156.

ÖZYÜREK, M. (1996). *Sınıfta davranış yönetimi*. Ankara: Karatepe Yayınları.

RİTTER, J. T. VE HANCOCK. D. R. (2007). Exploring the relationship between certification experience levels, and classroom management of classroom teachers. *Teaching and Teacher Education, 23*(7), 1206–1216.

ROSAS, C. VE WEST, M. (2009). Teachers beliefs about classroom management: Pre-service and inservice teachers' beliefs about classroom management. *International Journal of Applied Educational Studies, 5*(1), 54-61.

SAĞLAM, F. (2007). *İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin derslerinde bilgi teknolojisi kaynaklarından yararlanma öz yeterlikleri ve etki algılarının değerlendirilmesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

SARI, H. (2002). *Özel eğitime muhtaç öğrencilerin eğilimleriyle ilgili çağdaş öneriler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

SARITAŞ, M. (2003). Sınıf yönetimi ve disiplini ile ilgili kurallar geliştirme. L. Küçükahmet (Editör). *Sınıf yönetiminde yeni yaklaşımlar.* Ankara: Nobel Yayınları.

TAŞDEMİR, M. (2006). Sınıf öğretmenlerinin planlama yeterliklerini algılama düzeyleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 287-307.

TERZİ, Ç. (2001). *Öğretmenlerin sınıf yönetimi anlayışlarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

TERZİ, A. R. (2002). Sınıf yönetimi açısından etkili öğretmen davranışları. *Milli. Eğitim Dergisi, 155-156, 162-169*.

TURAN, S. (2003). Sınıf yönetiminin temelleri. M. Sişman ve S. Turan (Editörler). *Sınıf yönetimi.* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

TURAN, S. (2006). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

YALÇIN, G. (2007). *Ortaöğretim öğretmenlerinin sınıf yönetiminde gösterdikleri davranışların demokratikliğin ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri (Malatya İli örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

YALÇINKAYA, M. VE TONBUL, Y. (2002). İlköğretim okulu sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi becerilerine ilişkin algı ve gözlemleri. *Ege Eğitim Dergisi, 1*(2), 96-103.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Şehir Algısının Şehir Orijinli Ürünlerin Algısına Etkisi: Afyonkarahisar Şehri Gıda Ürünleri Üzerinde Bir Araştırma

Yusuf Karaca[*] Süleyman Dündar[**]

Özet: Global düzeyde yaşanan rekabet şehirler ve bölgeler arasında da yaşanmaktadır. Şehirlerin sahip oldukları imajları ve algılanış biçimleri şehre ait ürünlerin satışını ve tüketicilerin ürüne ilişkin algısını etkilemektedir. Tüketiciler ürünlerin kalite ve çeşitli özelliklerine ilişkin algıları ile ürünün yer orijini arasında ilişki kurmaktadır. Bu ilişkileri ölçmek amacıyla yapılan araştırmada Afyonkarahisar şehri ile bu şehir ile birlikte anılan bazı ürünleri tüketicilerin nasıl algıladıkları ve bu ürünlere karşı ortaya koydukları satın alma davranışı ile yer orijini arasında nasıl bir ilişki olduğu sorgulanmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar Afyonkarahisar şehrine ilişkin algıların niteliği ile bu şehir ile özdeşleşmiş ürünleri algılama arasında ilişkilerin olduğunu doğrulamıştır.

Anahtar Kelimeler: Yer Orijini, Şehir Pazarlaması, Şehir İmajı, Satın Alma Davranışı

The Effect of City Perception On City-Origined Products Perception: A Field Study On Food in Afyonkarahisar City

Abstract: Competition is taking place across the globe as well as between cities and zones. Cities' images and perceptions affect product's selling volume and consumer's perception toward the product produced in the corresponding city. Consumers make connections between product's place origin and perceptions of products' quality and their various features. In order to measure these relationships, a questionnnaire is conducted across Afyonkarahisar in 2009. Findings suggest that perceptions as to Afyonkarahisar by and large overlap with perceptions about products made in this city.

Anahtar Kelimeler: Place Origin, City Marketing, City Image, Purchasing Behaviour

Giriş

Günümüzde tüketiciler pazarlama çabalarının odağında yer almaktadır. Bu yüzden firmalar tüketici beklentilerini karşılamak ve tüketicileri etkilemek için birçok yöntemi bir arada uygulamaktadırlar. Tüketiciler de satın alma kararlarında risk unsurlarını en aza indirmek ve güvenli bir alışveriş gerçekleştirmek için çok yönlü değerleme ve karar verme işlemi gerçekleştirirler. Riski azaltmak amacıyla tüketiciler ürün orijini ile ürün algısını birlikte düşünebilirler. Şehrin tanıtımından ve pazarlamasından sorumlu yöneticiler bu olguyu dikkate alarak şehirlerine ilişkin olumlu algıların oluşmasını sağlayacak iletişim çabası içinde yer alırlar. Bu alanda sağlanacak bir başarı o şehrin ürünlerinin hedef pazarlarda kolayca benimsenmesini sağlayacaktır.

Afyonkarahisar şehri Türkiye'de kendine özgü ürünleri ile bilinen bir şehirdir. Özellikle gıda alanında bazı ürünleri adeta şehir ile özdeşleşmiştir. Ancak Afyonkarahisar Türkiye'nin çok gelişmiş ve önde olan illerinden birisi değildir. Sıradan bir Anadolu şehri özellikleri göstermektedir. Bu araştırma için şehrin belirtilen özellikleri uygun görüldüğünden örneklem olarak seçilmiştir. Amacımız Afyonkarahisar şehrine ilişkin algı ile bu şehrin ürünlerine ilişkin algı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Çünkü ürünlerin markalaşma çabaları ile orijinleri arasında ilişki olduğu gibi aynı zamanda bir şehrin marka şehir olması ile ürünlerin markalaşması arasında da ilişki olabilir. Bu

[*] Yrd.Doç.Dr. İ.İ.B.F İşletme Bölümü Afyon Kocatepe Üniversitesi
[**] Yrd.Doç.Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F İşletme Bölümü

sebeple bu konu yerel ürünlerini satan işletmeleri ilgilendirdiği ölçüde şehir pazarlaması yapan yöneticileri de doğrudan ilgilendirmektedir.

Pazarlamada Yer Orijini Kavramı ve Önemi

Şehirlerin pazarlanması yeni bir kavram değildir. Özellikle 1800'lü yıllarda Amerika'da yerleşimcileri çekmek amacıyla kullanılmaya başlanılan bu kavram günümüze kadar gelişerek devam etmiştir Ward (1998). Günümüzde ise bir kalkınma ve rekabet aracı olarak kullanılan bir olgu haline gelmiştir Dinis, (2004); Deffner ve Liouris, (2005). Şehir pazarlamasını "hedef pazarların ihtiyaçlarını tatmin edecek şekilde şehrin tasarlanması" olarak ifade eden Kotler vd. (1993:14), şehir pazarlamasının dört fonksiyonundan bahsetmektedirler. Bunlar;

- Şehrin doğru hizmet ve özellikleri içerecek şekilde tasarlanması
- Mevcut ve potansiyel müşterilerin teşvik edilmesi
- Şehrin ürün ve hizmetlerinin etkili, verimli ve kolay ulaşılabilir tarzda sunulması
- Potansiyel müşterilerin zihninde şehir ile ilgili olumlu imaj oluşturulması tanıtım faaliyetleri.

Papadopoulos'a (2004: 36-37) göre, şehir pazarlama çabalarının ürünü olarak şehir markalama dört temel hedeften bir veya daha fazlasını elde etmeyi amaçlamaktadır. Bunlar; şehir ürünlerinin dışarıya satışını desteklemek, yerel işletmeleri yabancı veya diğer bölgelerdeki işletmelerden korumak, kalkınma faktörlerini çekmek veya mevcutları tutmak ve ekonomik, sosyal ve politik anlamda şehirleri yerel ve ulusal düzeyde konumlandırmak

Rekabet, günümüzde yalnızca işletmeler arasında değil şehirler, bölgeler ve ülkeler arasında da açıkça görülmektedir. Hem stratejik yönetim literatürü hem de kent bilimcilerin araştırmaları dikkate alındığında, bilgi ekonomisinin geçerli olduğu günümüz dünyasında bir şehrin rekabet avantajını belirleyen iç ve dış faktörleri belirlemek mümkündür. Şehrin bünyesinde yer alan, şehrin denetim gücünün görece yüksek olduğu ve şehir performansını etkileyen faktörler bütünü olarak adlandırabileceğimiz iç faktörler şunlardır (Geyik ve Coşkun, 2004: 680)

- Coğrafi konum
- İnsan Sermayesi
- Eğitim altyapısı
- Girişimci kültür
- Doğal yapı
- Yerel yönetimin kalitesi
- Teknolojik potansiyel
- Toprak kalitesi
- Merkezi hükümet nezdinde şehrin temsil gücü
- Endüstriyel altyapısı
- Yatırım iklimi
- Şebekeleşme
- Vizyon Birliği

Yine şehrin iletişim/etkileşim içerisinde olduğu, kendi denetim alanı dışında olan ve performansını etkileyen faktörler bütünü olarak adlandırabileceğimiz dış faktörler şunlardır:

- Ülkenin genel ekonomik şartları
- Ülkenin genel siyasi şartları

- Çevre iller (rakipler)
- Müşteriler (üretilen ürün ve hizmete talip olanlar)
- Bölgede sanayi kümelerinin varlığı
- Bölgenin gelişmişlik düzeyi
- Uluslararası aktörler.

Bu faktörlerin hepsi bir şehrin imajının oluşumunda da rol oynar. "İmaj, insanların bir nesne ile ilgili sahip olduğu fikir, inanış ve izlenimler seti" olarak tanımlanmaktadır. Bu nesne bir ürün olabileceği gibi bazen bir ülke veya şehirde olabilmektedir. Bir nesne ile ilgili tutum ve davranışlar, o nesne ile ilgili imaja göre değiştiği için pazarlama açısından önemi büyüktür. İnsan davranışlarını yönlendiren faktör, ürünlerin veya nesnelerin gerçek özelliklerinden çok insanlar tarafından nasıl algılandığını tanımlayan imajdır. Kimlik, şirketlerin veya ülke ve şehirlerin, kendilerini veya ürünlerini nasıl gördüğünü veya görmek istediği ile ilgili bir kavram iken; imaj, ürün veya şirketlerin müşteriler tarafında nasıl algılandığını ifade etmektedir (Kotler, 2000: 273).

Artan rekabet ve küreselleşme ile birlikte çok sayıda küçük ve orta ölçekli işletme ürünlerini farklılaştıracak ve ona artı değer katacak stratejiler peşinde koşmaktadır. Bu hedefleri gerçekleştirmek için kullanılan seçeneklerden biri de ürünlerin yer orijini imajından faydalanmaktır. Pazarlamacılar, herhangi bir yerle ilgili olumlu imajı ürünlerini farklılaştırmak ve değerini artırmak için kullanmaktadırlar(Ittersum, Candel ve Meulenberg, 2003:215).

Markalar tüketicilerin zihinlerinde oluşan imajların bütünüdür. Farklı boyutlardaki imaj noktalarının oluşturduğu resim marka olarak değerlendirilir. Ancak markanın, isim, sembol, ambalaj, kimlik boyutlarından söz edilmektedir. Assael (1990) ve Shimp (2000) şehir pazarlamasında markanın önemli unsurları olarak isim, sembol, ambalaj, ün kavramlarını saymışlardır.

Çoğunlukla ülke ölçeğinde ele alınmış olsa da yer orjini, sadece ülke ölçeğinde geçerli olan bir kavram değildir. Kasaba, şehir, bölge, ülke hatta kıtalar yer orjininin konusu olabilmektedir. Şehir ve bölge imajları, özellikle yerel pazarlama üzerinde önemli etkiye sahiptir. Özellikle Kanada, ABD ve Brezilya gibi geniş coğrafi alana sahip ülkelerde bu etki kendini daha fazla hissettirmektedir (Papadopoulos ve Heslop, 1993: 32-33). Hatta bölge ve şehirler, insan kaynağı ve çevresel faktörler açısından daha homojen özellik gösterdiklerinden daha tutarlı imaja sahiptirler. Şehir ve bölgelerin bu özelliği, pazarlamacılara ürünlerini farklılaştırmak adına daha önemli fırsatlar sunmaktadır (Ittersum vd., 2003:215–216).

Ancak küreselleşme ile birlikte rekabet avantajı elde etmek isteyen işletmeler, farklı bölümlerini farklı coğrafyalarda konumlandırmaktadır. Çünkü ülke ve şehirlerin işletmelere sağladığı avantajlar, işletme bölümlerine göre farklılaşabilmektedir. Bazı ülke ve şehirler, üretim bölümü için avantajlı iken diğerleri araştırma geliştirme bölümü için avantajlı olabilmektedir. Bundan dolayı ülke orijini konusu ele alınırken artık sadece üretim yeri değil, tasarlandığı, montajlandığı yerler de önem kazanmıştır.

Jaffe ve Nebenzahl, (2001: 26) yer orijini ile ilgili şu şekilde bir sınıflandırma yapmıştır:

Vatan ülke: müşterilerin kalıcı olarak ikamet ettiği ülke olarak tanımlanmaktadır. İkamet edilen ülkenin müşteriler üzerinde sosyal ve kültürel etkileri söz konusudur. Bu etki hem tüketim modellerinde hem de farklı ülkelerde üretilen ürünlere karşı tutumda kendini gösterir.

Tasarım Ülkesi: ürünün tamamının veya bir parçasının tasarlandığı ülkedir. Pek çok ürün başka yerlerde üretilmiş olsa bile İtalya'nın tasarımla ilgili imajından dolayı İtalyan tasarımı olarak tanıtılmaktadır. Pazarlama stratejilerinde tasarım vurgusuna çok rastlanmamakla birlikte daha çok otomobil ve moda sektörlerinde görülmektedir.

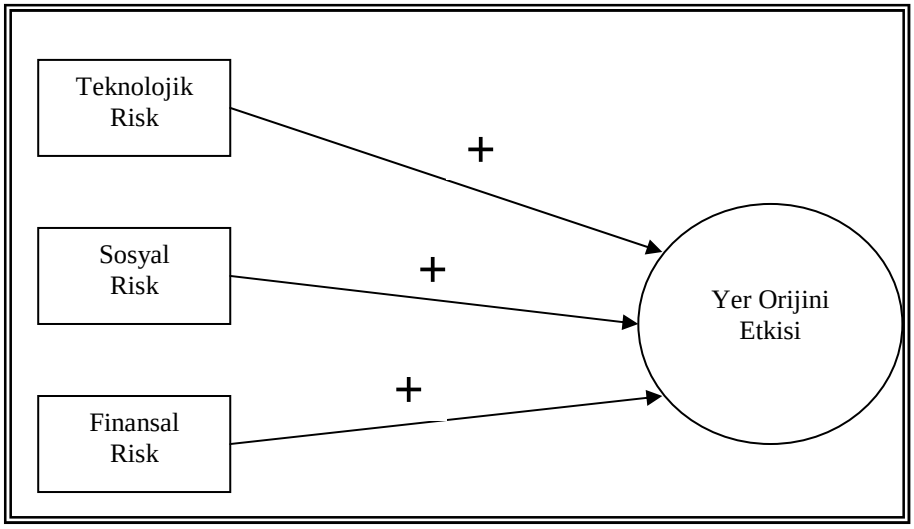
Üretim Ülkesi: genellikle son üretimin gerçekleştiği ülkedir. Ancak "Made-in" etiketi üretimin sadece bir ülkede gerçekleştirildiğini ima etmektedir. Halbuki önemli parçalar belirli ülkede üretilirken son montajı başka bir ülkede gerçekleştirilebilmektedir. Dolayısıyla bu başlığa parçaların üretildiği ve montajın yapıldığı ülke olarak iki alt başlık eklemek gerekmektedir.

Orijin ülke: Bazı marka ve ürünler, gerçekte nerede üretildiklerinden bağımsız olarak bazı ülkelerle ilişkilendirilmektedirler. Örneğin GE'nin pek çok ürünü ABD dışında üretiliyor olmasına rağmen pek çok müşteri GE bir ABD markası olarak düşünmektedir.

Yer Orijini Algısının Tüketici Satın Alma Davranışına Etkisi

Tüketiciler ürün değerlendirmelerini, ürünle doğrudan bağlantılı özellikler(tat, tasarım, performans) ve ürüne dolaylı bağlı özelliklere (fiyat, marka, garanti ve yer orijini) göre yapmaktadırlar. Ürünün dolaylı özellikleri arasında yer alan yer orijini, ürünün kalite algısı ve satın alma niyetini etkilemektedir. Bu etki, risk algısına göre değişmektedir. Teknik özellikler, ürünün sosyal önemi ve fiyat düzeyi artıkça yer orijininin ürün değerlendirme sürecindeki ağırlığı artmaktadır Wall vd.(1991, 105-113). Aşağıdaki şekilde algılanan bu riskler ile yer orijini etkisi görülmektedir.

Şekil 1. Risk Algısı - Yer Orijini Etkisi İlişkisi

Yer orijini etkisinin endüstriyel ürünlerde tüketici ürünlerine göre daha fazla olduğu görüşü risk yaklaşımı ile örtüşmektedir. Çünkü endüstriyel ürünlerde risk düzeyi tüketici ürünlerine göre daha fazladır. Endüstriyel ürünlere tüketici ürünlerinde görülen teknolojik, sosyal ve finansal risklerden farklı olarak ticari riski de eklemek gerekir Wall vd.(1991, 105-113).

Yerlerin sahip olduğu imaj, ürün gruplarına özgüdür. Bir yerin herhangi bir ürünle ilgili sahip olduğu olumlu imaj, diğer ürünler için olumlu veya aynı düzeyde olumlu olmayabilir (Ittersum vd., 2003:215–216). Aksine kimi zaman ülkelerin belirli ürünlerdeki şöhretleri zıt özellikteki ürün grupları için müşterilerin negatif algıya sahip olmalarına neden olabilmektedirler. Örneğin İtalya'nın moda ve tasarımla ilgili imajı bir bilgisayar markası olan Olivetti'nin marka imajını olumsuz yönde etkilemektedir(Anholt, 2007: 91).

Düşük farkındalığa sahip markalar için yer orijini, müşteriler açısından önemli bir kalite işareti olarak algılanabilmektedir. Ancak yer imajının olumsuz olduğu durumlarda güçlü markalar olumsuz yer orijini imajının etkisini azaltabilseler de farkındalığı düşük ürünler için bu olumsuzluğun etkisini azaltmak kolay olmamaktadır (Essoussi, ve Merunka, 2007: 420). Örneğin tüketiciler tarafından fazla bilinmeyen bir Alman markası ve ürünü yer orijini etkisi ile daha değerli bir marka olarak algılanabilirken; aynı şekilde fazla bilinmeyen bir İran ürünü gerçekte daha değerli olsa bile düşük değerli ürün veya marka olarak algılanabilir.

Ürün özelliklerinin karmaşıklığı ve riski arttıkça ve satın alma sıklığı azaldıkça yer orijininin değerlendirme sürecindeki ağırlığı artmaktadır. Bu koşullar nedeniyle bir yargıya varmakta zorlanan müşteriler, ürünlerin dış işaretlerinden biri olarak kabul edilen yer orijinine daha fazla önem vermektedirler. Bununla birlikte, müşterilerin ürün değerlendirmelerinde sadece yer orijinini kullandıklarını söylemek de mümkün değildir. Yer orijini diğer

değişkenlerle birlikte değerlendirilmektedir. (Papadopoulos ve Heslop, 1993: 94-95). Yer orijini imajının çok sayıda insanın ortak kanısını yansıtması; özellikle karmaşıklığın, belirsizliğin ve riskin yüksek olduğu durumlarda müşteriler için güvenilir ve önemli bir işaret olarak kabul edilmesine neden olmaktadır.

Yer orijini marka ve denkliği ilişkisi (brand equity) pek çok çalışmaya konu olmuştur Paulette vd. (2001), Stephen and James (1998), Ray and Johan (2007). Yer orijininin etkisi, marka denkliğinin bütün unsurları üzerinde aynı düzeyde olmasa da özellikle algılanan kalite, marka çağrışımları ve marka sadakati ile ilişki düzeyi oldukça yüksektir. Elektrikli ev aletleri üzerine yapılan bir çalışmada marka denkliğinin unsurları olarak görülen marka farkındalığı/çağrışımı, marka sadakati ve marka farklılığı ile yer orijini arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Çalışmada marka farklılığı, marka ile ilişkili olumlu ve lehte özellikler olarak kabul edilmekte ve yer imajının olumlu marka imajına yol açarak markayı farklılaştırdığı ifade edilmektedir. Olumlu yer imajına sahip ülke ve şehirlerden gelen ürünler, müşteriler tarafından daha güvenilir kabul edildiği için benzer niteliklere sahip ürünlere göre daha yüksek tercih edilirliğe sahip olmaktadır. Bu durum tekrar satın almaya ve dolayısıyla marka sadakatine neden olmaktadır. Olumlu yer imajına sahip ürünler müşteriler tarafından daha tanıdık ve kaliteli olarak algılanmaktadır. Bu da yer orijini, marka farkındalığı veya çağrışımı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır (Yasin, vd., 2007: 44).

Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Tüketicilerin satın alma kararı vermelerinde satın alacakları ürüne ilişkin algıları önemlidir. Özellikle ürünün kalitesine ilişki algıları belirleyen unsurlardan biride ürünün orijinine ilişkin algılardır. Bu çalışmanın amacı Afyonkarahisar dışında yaşayan ve Afyonkarahisarlı olmayan kişilerin bu şehre ilişkin nasıl bir algıya sahip oldukları ve bu algının bu şehre ait ürünlere ilişkin algıyı nasıl etkilediğini belirlemektir. Ayrıca ürün algısını oluşturan şehirle ilgili diğer unsurları da ortaya koymaktır. Bu amaçla oluşturulan hipotezler şunlardır.

Hipotez 1: Tüketicilerin Afyonkarahisar şehri imajı algısı ile şehre ait ürünlerin kalite imajı algısı arasında ilişki vardır.

Hipotez 2: Tüketicilerin Afyonkarahisar şehrine ait ürünler hakkındaki bilgilenme düzeyleri ürünleri satın alma karalarında etkilidir.
Hipotez 3: Tüketicilerin Afyonkarahisar şehriyle bir bağlantısının olması ile ürünler hakkında bilgilenme düzeyleri arasında ilişki vardır.

Hipotez 4: Tüketicilerin Afyonkarahisar şehrine geliş sayısı ile şehre ait ürünlerin kaliteleri ile ilgili algıları arasında ilişki vardır.

Araştırmanın Yöntemi

Bir şehre ilişkin algının o şehrin ürünlerine ilişkin algıyı nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla tanımlayıcı araştırma modeli kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formu ve forumda belirtilen yargı ifadeleri araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Anket formu üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde demografik sorular yer almıştır. İkinci bölüm ise genel olarak şehir pazarlaması literatüründe yer alan şehir imajı ve algısını oluşturan unsurların Afyonkarahisar şehrine uyarlanarak şehrin imajını ölçmek amacıyla oluşturulan maddelerden oluşmaktadır. Üçüncü bölümde de tüketicilerin Afyonkarahisar şehriyle özdeşleşmiş ürünler hakkındaki bilgileri ve ürünlerle ilgili değerlendirme ifadeleri yer almıştır. Bu yargı maddelerinin cevap seçeneklerinde beşli likert ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçeğin değerlemesinde; 1: Çok kötü, 2: Kötü, 3: Orta, 4: İyi, 5: Çok iyi değerleri kullanılmıştır.

Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklemini Afyonkarahisar ilindeki termal otellerde 01.04.2007- 31.06.2007 tarihleri arasında konaklayan müşterilerden belirli zaman aralıklarında yapılan anket görüşmelerini kabul eden müşteriler oluşturmuştur. Toplam 605 kişi ile anket yapılmış ancak ankete samimi ve titizlikle cevap verdiği düşünülen, verileri güvenilir bulunan 572 anket formu değerlemeye alınmıştır. Anket uygulaması anketörler tarafından yüz yüze görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir. Bu müşterilerin örneklem olarak seçilme nedeni; şehir pazarlaması

konseptinde şehre gelen turistlerin hedef kitle arasında yer almasındandır. Örneklemin demografik özelliklerine göre dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Örneklemin Demografik Özelliklere Göre Dağılımı

	Cinsiyet				**Toplam**
	Kadın		**Erkek**		
Yaş	**Sayý (237)**	**Oran (%41,4)**	**Sayý (335)**	**Oran (%58,6)**	**Sayý (552)**
20 yas altý	16	59,3	11	40,7	27
20-29 yaþ arasý	55	47,4	61	52,6	116
30-39 yaþ arasý	82	46,1	96	53,9	178
40-49 yaþ arasý	47	32,4	98	67,6	145
50-59 yaþ arasý	25	36,2	44	63,8	69
60 yaþ ve üzeri	12	32,4	25	67,6	37
Eğitim Durumu					
ilköðrenim	28	40,0	42	60,0	70
lise	69	42,3	94	57,7	163
Lisans	102	40,0	153	60,0	255
lisansüstü	38	45,2	46	54,8	84
Gelir Durumu					
0 - 999	13	43,3	17	56,7	30
1000-1999	41	57,7	30	42,3	71
2000-2999	21	51,2	20	48,8	41
3000-3999	34	36,6	59	63,4	93
4000-4999	65	41,7	91	58,3	156
5000 +	63	34,8	118	65,2	181
Geldiği İl					
Adana	6	50,0	6	50,0	12
Ankara	48	43,2	63	56,8	111
Antalya	17	48,6	18	51,4	35
Bursa	2	9,5	19	90,5	21
Eskiºehir	3	23,1	10	76,9	13
Mersin	3	27,3	8	72,7	11
Istanbul	73	44,2	92	55,8	165
Izmir	21	47,7	23	52,3	44
Kayseri	2	14,3	12	85,7	14
Kocaeli	3	30,0	7	70,0	10
Konya	7	35,0	13	65,0	20
Diðer	52	44,8	64	55,2	116
Geliş Sayısı					
ilkdefa	77	60,2	51	39,8	128
2. defa	36	37,5	60	62,5	96
3 ve daha fazlasý	124	35,6	224	64,4	348

Bulgular ve Değerlendirme

Araştırmada kullanılan anket formu ile elde edilen veriler SPSS paket programı kullanılarak analizler yapılmıştır. Anket formunda tüketicilerin Afyonkarahisar şehrine ilişkin algıları 19 özellikle ölçülmüştür. Bu özelliklere ilişkin cevap seçenekleri ve dağılımları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Tüketicilerin Şehrin Özelliklerine Göre Algılarının Frekans Dağılımı

	Toplam	Bilgim yok		çok kötü		kötü		orta		iyi		çok iyi	
	Sayı	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tatil imkanları	572	92	16,1	17	3,0	26	4,5	89	15,6	229	40,0	119	20,8
Alışveriş imkanları	572	128	22,4	22	3,8	42	7,3	118	20,6	197	34,4	65	11,4
Hizmet kalitesi	572	154	26,9	26	4,5	23	4,0	103	18,0	180	31,5	86	15,0
Şehrin görünümü	572	162	28,3	65	11,4	33	5,8	156	27,3	108	18,9	48	8,4
Temizlik	572	166	29,0	17	3,0	28	4,9	105	18,4	176	30,8	80	14,0
İklim	572	169	29,5	25	4,4	54	9,4	152	26,6	142	24,8	30	5,2
İnsanların davranışı	572	174	30,4	39	6,8	42	7,3	95	16,6	147	25,7	75	13,1
Doğal kaynakları	572	175	30,6	15	2,6	15	2,6	47	8,2	164	28,7	156	27,3
Doğası	572	176	30,8	26	4,5	44	7,7	162	28,3	124	21,7	40	7,0
Ulaşım	572	191	33,4	13	2,3	36	6,3	76	13,3	175	30,6	81	14,2
Ucuzluk	572	213	37,2	26	4,5	23	4,0	171	29,9	109	19,1	30	5,2
Sosyo Kültürel yapı	572	223	39,0	38	6,6	60	10,5	110	19,2	105	18,4	36	6,3
Gelişmişlik düzeyi	572	231	40,4	27	4,7	47	8,2	131	22,9	90	15,7	46	8,0
Sanayisi	572	238	41,6	16	2,8	67	11,7	130	22,7	95	16,6	26	4,5
Emniyet ve güvenlik	572	243	42,5	24	4,2	15	2,6	78	13,6	146	25,5	66	11,5
Eğlence imkanları	572	250	43,7	50	8,7	49	8,6	118	20,6	78	13,6	27	4,7
Sağlık imkanları	572	254	44,4	17	3,0	34	5,9	114	19,9	108	18,9	45	7,9
Tarihi ve turistik yerleri	572	256	44,8	18	3,1	43	7,5	98	17,1	110	19,2	47	8,2
Altyapı	572	305	53,3	23	4,0	35	6,1	113	19,8	69	12,1	27	4,7

Tablo 2'de şehirle ilgili özellikler bilgi sahibi olma oranına göre sıralanmıştır. Tüketicilerin şehirle ilgili en çok bilgi sahibi olduğu özelliği tatil imkanlarıdır. Tatil imkanları konusunda bilgim yok diyenlerin oranı %16,1'dir. Dolayısıyla % 83,9'unun tatil imkanları konusunda bilgisi vardır. Afyona gelen tüketicilerin tatil imkanları iyi ve çok iyi diyenlerin oranının toplamı % 60,8'dir. Afyonun tatil imkanları ile ilgili genel olarak olumlu bir algılama söz konusudur. Tüketicilerden bilgim yok diyenler değerlendirme dışı bırakılarak Tablo 2'de verilen özelliklere göre şehirle ilgili algılarının yukarıda bahsedildiği şekilde toplam puanları hesaplanmıştır. Puan aralığı 19-95 arasında değişmektedir. Bu puan değerlerine göre tüketiciler Afyonkarahisar şehrini algılayışı konusunda Tablo 3'de verilen tanımlamaya göre üç gruba ayrılmıştır.

Tablo 3: Tüketicilerin Afyonkarahisar Şehrini Algı Gruplaması

Puan aralığı	Algı tanımı
19-37	kötü
38-56	Orta
57-95	İyi

Şehirle özdeşleşmiş olan on ürüne ilişkin tüketicilerin ürünler hakkında bilgilerinin olup olmadığı belirlenmiştir. Ürünler hakkında bilgisi olanların ürünler hakkındaki kalite (iyi/kötü) algısı belirlenmiştir. Tüketicilerin Afyonkarahisar şehir algısı ile şehre özgü her bir ürünün kalite algısı arasında ki-kare bağımsızlık testi uygulanmıştır. Ki-kare bağımsızlık testine ilişkin istatistikler Tablo 4'de verilmiştir.

Tüketicilerin Afyonkarahisar şehrine ait algıları ile şehre ait her bir ürüne ilişkin kalite algıları arasında ilişki olduğu belirlenmiştir. Şehre ait on üründen her bir ürün için H_1 hipotezi desteklenmiştir. Şehre ilişkin algısı olumlu olan tüketicilerin şehre ait ürünlerin kalitesine ilişkin algıları da olumludur. Tüketicilerin şehir algısı ile şehre ait ürün algıları arasında orta düzeyde bir ilişki vardır. Şehir algısı ile ürün kalite algısının en yüksek olduğu ürün Kiraz, en düşük olduğu ürün ettir. Ancak kiraz en az bilinen üründür. Şehre ait algı ile ürünün kalite algısı ki-kare dağılım tabloları tablo sayısının çok fazla olacağından dolayı verilmemiştir.

Tablo 4 : Tüketicilerin Afyonkarahisar Şehri Hakkındaki Algıları İle Şehre Ait Ürünlerin Kalite Algılarına İlişkin Ki-kare İstatistik Değerleri

Ürün	N	Bilinme oranı (n=572) (%)	χ^2	C	P
Sucuk	416	72,7	52,3	0,34	0,000
Kaymak	345	60,3	46,8	0,33	0,000
Ekmek kadayıfı	342	59,8	49,8	0,36	0,000
Lokum	316	55,2	61,4	0,40	0,000
Et	250	43,7	27,2	0,31	0,000
Haşhaş	247	43,2	64,8	0,46	0,000
Patates	229	40,0	54,0	0,44	0,000
Köy ekmeği	211	36,9	50,3	0,44	0,000
Yumurta	207	36,2	51,9	0,45	0,000
Kiraz	133	23,3	50,7	0,53	0,000

Araştırmanın ikinci hipotezi olan, Tüketicilerin Afyonkarahisar şehrine ait ürünler hakkındaki bilgilerinin olması ürünleri satın almalarında etkilidir. Bu hipotezle ilgili olarak, tüketicilerin Afyonkarahisar şehri ile özdeşleşmiş on ürün hakkında bilgisi olup olmadığı ve bu ürünlerden satın alıp almadığı belirlenmiştir. Bu hipotezi doğrulamak için Ki-kare bağımsızlık testi yapılmıştır. Her bir ürün için Ki-kare bağımsızlık testine ilişkin istatistikler Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5 : Tüketicilerin Ürünler Hakkında Bilgisinin Olup Olması İle Ürünleri Satın Alıp Almama Durumlarına İlişkin Ki-Kare İstatistik Değerleri

Ürün	χ^2	C	P
Sucuk	278,2	0,57	0,000
Kaymak	174,6	0,48	0,000
Köy ekmeği	62,0	0,31	0,000

Lokum	184,0	0,49	0,000
Patates	156,3	0,46	0,000
Yumurta	162,8	0,47	0,000
Ekmek kadayıfı	86,4	0,36	0,000
Et	85,1	0,36	0,000
Kiraz	36,3	0,24	0,000
Haşhaş	29,4	0,22	0,000

Tüketicilerin Afyonkarahisar şehriyle özdeşleşmiş ürünler hakkında bilgi sahibi olmalarının, ürünü satın almalarında etkili olduğu belirlenmiştir. Böylece, tüketicilerin Afyonkarahisar şehrine ait ürünler hakkındaki bilgilerinin olması ürünleri satın almalarında etkilidir anlamında H_2 hipotezi desteklenmiştir. Her bir ürün için tüketicilerin ürün hakkında bilgi sahibi olma ile ürünü satın alma arasındaki ilişki dereceleri (C değerleri) Tablo 5'de verilmiştir. Bu ilişkinin en yüksek (C=0,57) olduğu ürün sucuk, en düşük (C=0,22) olduğu ürün haşhaştır.

Tüketicilerin Afyonkarahisar şehri ile bir bağlantısının (akrabalık, tanıdık, eş dost, iş alıveriş vb) olup olmaması ile şehrin ürünleri hakkında bilgisinin olup olmadığının belirlenmesi amacıyla bağlantı durumu ve ürün bilgi durumu tespit edilmiştir. Tüketiciler Afyonkarahisar şehri ile, herhangi bir nedenden dolayı bağlantısı olanlar ve olmayanlar olarak iki grupta sınıflandırılmıştır. Her bir ürün için tüketicilerin afyon şehri ile bağlantısı olup olmaması ile ürün hakkında bilgi sahibi olup olmaması arasındaki ilişki ki-kare bağımsızlık testi ile test edilmiştir. İlgili değerler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6 : Tüketicilerin Afyonkarahisar Şehri İle Bağlantısının Olup Olması İle Ürünler Hakkında Bilgisinin Olup Olmaması Durumlarına İlişkin Ki-Kare İstatistik Değerleri

Ürün	χ^2	C	P
Sucuk	329,5	0,60	0,000
Kaymak	184,8	0,49	0,000
Köy ekmeği	56,3	0,30	0,000
Lokum	165,4	0,47	0,000
Patates	182,4	0,49	0,000
Yumurta	98,6	0,38	0,000
Ekmek kadayıfı	102,4	0,39	0,000
Et	132,3	0,43	0,000
Kiraz	6,1	0,11	0,189
Haşhaş	14,3	0,18	0,006

Tüketicilerin Afyonkarahisar şehri ile bağlantısının olması şehre özgü on üründen dokuzunda ürünlerin bilinirliğinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (α =0,05). Tüketicilerin şehirle bağlantısının olmasının kirazın bilinir olmasında etkili olmadığı belirlenmiştir. Böylece bir ürün dışında, dokuz ürün için tüketicilerin şehirle bağlantısının ürünün bilinirliği üzerinde etkili olduğu anlamında H_3 hipotezi desteklenmiştir.

Araştırmanın dördüncü hipotezi, tüketicilerin Afyonkarahisar şehrine geliş sayısı ile şehre ait ürünlerin kaliteleri ile ilgili algılarında etkisinin olup olmadığının belirlenmesi ile ilgilidir. Bununla ilgili olarak tüketicilerin Afyona geliş sayıları; ilk defa, ikinci defa ve üç ve daha fazla gelenler olmak üzere üç grupta toplanmıştır. Her bir ürün için Afyonkarahisar şehrine geliş sayısının ürünlerin kalitesi konusundaki algısında etkisi olup olmadığının belirlenmesi için ki-kare bağımsızlık testi yapılmıştır. İlgili değerler Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Tüketicilerin Afyonkarahisar Şehrine Geliş Sayısı İle Ürünlerin Kalitesi Hakkında Algılarına İlişkin Ki-Kare İstatistik Değerleri

Ürün	χ^2	C	P
Sucuk	2,44	0,08	0,295
Kaymak	4,54	0,11	0,103

Köy ekmeği	8,47	0,20	0,014
Lokum	5,06	0,13	0,079
Patates	9,48	0,20	0,009
Yumurta	4,92	0,15	0,086
Ekmek kadayıfı	10,48	0,17	0,005
Et	9,71	0,19	0,008
Kiraz	7,96	0,24	0,019
Haşhaş	7,21	0,17	0,027

Tüketicilerin Afyonkarahisar şehrine geliş sayısı ile Sucuk, Kaymak, Lokum ve yumurta ürünlerinin kalitesi algısı arasında anlamlı bir ilişki belirlenememiştir (α=0,05). Bunların dışındaki ürünlerde ise zayıf bir ilişki vardır. Buradan hareketle şehre geliş sayısı ile ürünlerin kalite algısı arasında ilişki vardır hipotezini red edeceğiz.

Sonuç

Günümüzde şehirlerin tanıtımı ve imaj oluşturma yalnızca turizm amaçlı değildir. Bunun yanında şehre ait diğer ürünlerin de ulusal ve uluslararası pazarlarda tercih edilmesini sağlamanın da etkili bir aracıdır. Bu nedenledir ki şehirlerde kümelenme olgusu desteklenmekte ve bir çok şehir çeşitli ürünler ve/veya sektörlerle birlikte anılır olmuştur. Bu durum şehre yatırımcı çekmenin bir aracı olduğu gibi şehir ürünlerinin de satışını kolaylaştıran bir unsurdur. Afyonkarahisar şehri Türkiye genelinde gıda, termal turizm ve mermer sektörü ile bilinen ürünlere sahip ve bu alanlarda aynı zamanda kümelenme sağlamış bir şehirdir. Bu çalışmada termal turizm ve mermer araştırma dışında tutularak şehre özgü gıda ürünleri çalışmaya dahil edilmiştir. Afyonkarahisar özelinde yer orijini algısı ile yerel ürünlerin kalite algısı ve ayrıca ürünlere ilişkin algıyı belirlemede etkili olduğu düşünülen diğer unsurları belirlemek amacıyla oluşturulan hipotezlerin dördü de kabul edilmiştir. Buradan hareketle ulaşılan sonuçları şöyle özetlemek mümkündür.

Tüketicilerin Afyonkarahisar şehrine ilişkin algıları şehrin ürünlerine ilişkin algılarını etkilemektedir. Şehri algısı iyi olan tüketicilerin ürün kalite algısı da iyidir. Bir başka ifade ile ürünün orjini algısı ürün kalite algısını da etkilemektedir. Global ölçekte düşündüğümüzde yer orijini algısının ülkeler, devletler için de geçerli olduğunu görmekteyiz. Bazı ürünler ülkeleri ile olumlu anılmasına rağmen bazıları olumsuz olarak anılabilmektedir. Örneğin Türkiye'de Alman otomobili iyi olarak bilinirken Çin otomobili daha zayıf bir imaja sahiptir. Bu sebeple ürün ve marka yöneticileri ürünlerine algı oluştururken orijini dikkate almaları gerekir.

Ürünlere ait algıyı etkileyen diğer bir unsur ise ürünler hakkındaki bilgilenme düzeyidir. İnsanların bilgilenmelerini sağlayan bir çok iletişim araçları ve yöntemleri vardır. Yerel bazda ürünler söz konusu olduğunda tüm iletişim araçları içerisinde özellikle ağızdan ağza iletişim önemli bir bilgilenme kanalıdır. Örneğin hayatında hiç Afyonkarahisar kaymağı tatmamış bir kişi en iyi kaymak denilince duyduklarının etkisi ile Afyonkarahisar kaymağını en iyi kaymak olarak tanımlayabilir. Yani ürünler hakkında insanların ağızdan ağza iletişim yoluyla birbirlerine aktardıkları bilgiler ürün algısını etkiler. Sonuç olarak bir şehrin yöneticilerinin yaptıkları etkinliklerle ve tanıtımlarla yapmaya çalıştıkları şey kent ve ürünler hakkında insanların konuşmasını ve bilgilenmesini sağlamaktır. Araştırma sonuçlarımıza göre Afyonkarahisar ürünleri hakkında insanların bilgi sahibi olduklarını ve bu bilgilerinin ise ürün hakkındaki algılarını ve satın alma kararlarını etkilediğini görmekteyiz.

İnsanların bir şehirle herhangi bir şekilde bağlantısının olması şehir ve ürünler hakkında bilgilenmesi açısından önemli bir olgudur. Akraba, eş dost, veya tanıdıklar vasıtasıyla şehir ve ürünler hakkında bilgilenilir. Bu bilgiler şehir ve ürün algısının oluşmasında etkilidir. Ayrıca şehirle bağlantılı bu kişilerin şehir dışındaki tanıdıklara yerel ürünlerden göndermesi de bilgilenme ve algıyı belirleme konusunda etkili bir araçtır. Araştırma sonuçlarımıza göre de kiraz ürünü dışında diğer ürünlerde bu sonucu doğrulamaktadır. Araştırmanın diğer sonuçlarını da incelediğimizde kiraz ürünü en az bilinen ve şehir algısı ile en az ilişkili olan üründür. Bunun sebebi kiraz Afyonkarahisar'ın Sultandağı ilçesi ile bilinen ve çoğunlukla dış pazarlara giden bir üründür. Bundan dolayı kiraz ürünü diğer ürünlerden farklıdır. Bu sonuçlara göre insanların şehirle bağlantıları ürün algısını etkilemektedir. Bir şehrin pazarlamasından yalnızca yöneticiler değil şehir halkı da belli ölçüde sorumludur. Bu yüzden bir şehrin halkı şehri ve ürünlerini yabancılara en iyi şekilde tanıtmak için bilinçli bir çaba sergilemesi gerekir. Örneğin şehir dışındaki

tanıdıklarına rastgele ürünler ve hediyeler vermek yerine kendi şehirlerine özgü yerel ürünler vermesi daha bilinçli bir davranıştır.

İnsanların bir şehre geliş veya ziyaret sayıları şehre ve ürünlere ilişkin algıyı artırması beklenir. Bizim araştırmamızda ise bu yargının doğrulanmadığını görmekteyiz. Sucuk, kaymak, lokum ve yumurta ürünlerinde bu yargı doğrulanmamış diğer ürünlerde çok zayıf ilişki çıkmıştır. Bu sonucu açıklamak gerekirse Afyonkarahisar şehri Türkiye'nin en önemli kavşak noktalarından birisi üzerinde bulunduğu için insanların zorunlu olarak da olsa uğradığı yer olma özelliğindedir. Bu yüzden anketi cevaplayanlar açısından bu şehir yeterince bilinen bir şehir olduğu için yapılan ziyaretlerin bıraktığı etki ölçülememektedir. Bu konuda kavşak noktası olmayan şehirlere ait ölçümler ve yapılacak çalışmalar daha sağlıklı sonuçlar verebilir.

Sonuç olarak; bir şehrin tanıtımı ve pazarlanmasını şehrin ürünlerinden bağımsız olarak düşünmemek gerekir. Her ikisine ilişkin algının birbirlerini etkilediğini gözden uzak tutmamalıyız. Bu konudaki duyarlık sadece şehir yöneticilerine de ait değildir. Özellikle bir şehrin, bölgenin yerel üreticileri kendi ürünlerinin imajı ve algısını yönetirken şehrin imajı algısına da katkıda bulunacaklarını gözden uzak tutmadan ve şehrin imajının olumsuz olması durumunda bundan etkilenebileceklerini de bilmelidirler. Araştırma sonuçlarını bir bütün olarak düşündüğümüzde; şehir yöneticileri ve yatırımcılarının şehir ve ürünlerin pazarlanması hakkında başarılı olabilmek için şehre ilişkin olumlu algı oluşturma çabalarını sistematik biçimde yürütmeleri, ürünlerin tanıtımında insanların yerel ürünleri algılamalarını sağlamaları, ürünler hakkında yeterince ve doğru biçimde bilgilenmelerinin sağlanması ve şehirde yaşayan insanlarında bu çabalara katkıda bulunması gereklidir.

KAYNAKÇA

ANHOLT, S., (2006), "*Special Report on Europe's International Image, Q2 Plus an Update on The Status of 'Brand Denmark'"*. **Place Branding.** 2 (3), pp.263–270.

ASSAEL, H. (1990), "*Marketing: Principles And Strategy*". **Dryden Press: Orlando Prentice Hall International**: London

DEFFNER, A., LIOURIS, C., (2005), **City Marketing: A Significant Planning Tool For Urban Development In A Globalised Economy**, 45th Congress of The European Regıonal Scıence Assocıatıon, Vrıje Unıversıteıt Amsterdam.

DINIS, A, (2004), **Territorial Marketing: A Useful Tool For Competitiveness of Rural and Peripheral Areas**, 44th European Congress of ERSA, University of Porto.

ESSOUSSI, L. H. ve MERUNKA, D., (2007), "*Consumers' Product Evaluations in Emerging Markets, Does Country of Desing, Country of Manufacture, or Brand Image Matter?*", **International Marketing Review**, Vol. 24 No. 4, pp. 409-426.

GEYİK, M ve COŞKUN, R., (2004), "*Şehirler Arası Rekabette Bilginin Yeri"*, **3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Bildiriler Kitabı**, 24-25 Kasım, Eskişehir, s.680-681

ITTERSUM, K. V., CANDEL, M. J.J.M., MEULENBERG, M. T.G., (2003), "*The influence of The Image of a Product's Region of Origin on Product Evaluation*", **Journal of Business Research** 56, pp. 215– 226.

JAFFE, E. D., ve NEBENZAHL, I. D., (2001), **National Image and Comperitive Advantage**, Copenhagen Business School Pres, Copenhagen, Denmark.

KOTLER, P., (2000), **Marketing Management Millenium Edition**, *Tenth Edition*, Prentice-Hall, Inc. New Jersey, USA.

KOTLER P., REİN I. Ve HAİDER H.D., (1993), "*There's No Place Like Our Place! The Marketing of Cities, Regions, and Nations*", **The Futurist***;* Nov/Dec; 27, 6; Education Periodicals, pp.14-27.

PAULETTE, K., DWIGHT, R., ROGER, A.,(2001), "*Measurement and Tracking of Brand Equity in The Global Marketplace – The Pepsico Experience*", **International Marketing Review**, Volume 18, Issue 1, pp.91-96

PAPADOPOULOS, N. Ve HESLOP, L. A.,(1993), **Product - Country İmages, Impact and Role in İnternational Marketing**, İnternational Business Pres, New York, USA.

PAPADOPOULOS, N. (2004). "*Place branding: Evolution,Meaning and Implications"*. **Place Branding**, 1 (1), pp.36–49.

RAY, J., JOHAN, B., (2007), "*Regional Brand Image and Perceived Wine Quality The Consumer Perspective*", **International Journal Of Wine Business Research**, Volume 19, Issue 4, pp.276-297.

SHİMP, T (2000), **Advertising Promotion**, 5th Edition. Dryden Press: Orlando

STEPHEN, F., T., JAMES, M., M., (1998), "*Place-Based Marketing Strategies, Brand Equity and Valuation*", **Journal Of Product & Brand Management**, Volume 7, Issue 5, pp.379-399.

YASİN, N. M., NOOR, M. N. ve MOHAMED, O., (2007), "*Does Image of Country-of-origin Matter to Brand Equity?*", **Journal of Product & Brand Management**, Volume 16 · Number 1 · 2007 · pp.38–48.

WALL, M., LIEFELD. J. and L A. HESLOP (1991), "*Impact of Country- of Origin Cues on Consumer Judgments in Multj-Cue Situations A Covariance Analysis*", **Journal of the Academy of Marketing Science**, 19 (2), pp.105-113.

WARD, S.V. (1998), **Selling Places. The Marketing and Promotion of Towns and Cities, 1850-2000**. Routledge, New York.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Analyse de l'Existence, Ontologique, Phénoménologique et Existentiale, Chez Martin Heidegger et Jean-Paul Sartre

Talip Karakaya*

Ontological, Phenomenological and Existentialist Interpretations of the Concept of Existence in the Philosophy of Martin Heidegger and Jean-Paul Sartre

Abstract: The present study explores the ontological, phenomenological and existentialist interpretations of the concept of existence in the philosophy of two leading existentialist philosophers, Martin Heidegger and Jean-Paul Sartre. While human essence is in his existence for Heidegger, for Sartre existence comes before essence. For Sartre who conceptually talks about this concept this issue has to be elaborated. However, existence is not abstract for Heidegger. It is the condition of being human in a foreign and anxious place. According to him the most peculiar characteristics of existence are objectivity, inexpressibility, and inexplicability. However, for Sartre existence occurs through actions.

Keywords: Ontology, Phenomenology, Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre, Existence, Existentialism, Esence.

Résumé : Ce que nous voulons exposer dans cet article est de présenter des concepts différents de terme de l'*existence* chez Martin Heidegger et Jean-Paul Sartre. L'existence sartrienne étant la facticité, elle exprime la condition humaine d'un être pour lequel dans son être il y va de son être. D'autre côté, l'existence pour Heidegger n'est pas un cadre abstrait, un autre mot pour dire la condition humaine mais un lieu étrange et inquiétant. En bref, l'une des plus grandes caractéristiques de l'existence chez Heidegger est qu'elle n'est pas connaissable objectivement, et n'est pas définissable tout court. Mais chez Sartre l'existence¸ c'est avant tout d'être dans ses actes et par ses actes.
Mots : Phénoménologie, Ontologie, Existence, Existentialisme, Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre, Essence

Martin Heidegger ve Jean-Paul Sartre Felsefesinde Varoluş Kavramının Ontolojik, Fenomenolojik ve Varoluşçu Boyutta Analizi

Özet: Burada varoluşçuluğun iki büyük temsilcisi Martin Heidegger ve Jean-Paul Sartre felsefesinde varoluş kavramının ontolojik, fenomenolojik ve varoluşçu boyutta anlamını ortaya koymaktayız. Heidegger'in düşüncesinde insanın özü varoluşunda olmasına karşın Sartre'da varoluş özden önce gelir. Yine bu kavramdan soyut olarak bahseden Sartre'a göre bunun daha da açıklanması gerekmektedir. Oysa Heidegger'de varoluş soyut değildir. O yabancı ve kaygılı bir yerde insan olma koşuludur. Ona göre varoluşun en belirgin özellikleri arasında objektif, tanımlanamaz ve açıklanamaz olması yer alır. Oysa Sartre'da varoluş eylemlerle meydana gelir.

AnahtarKavramlar: Ontoloji, Varoluş, Fenomenoloji, Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre, Varoluşçuluk, Öz

INTRODUCTION

* Associate Professor Doctor, Dumlupınar University Faculty of Arts and Sciences, Sociology Department Faculty Members.

Ce que nous voudrons faire dans ce travail est analyser, le terme l'existence onthologique, phénoménologique et en plus existential, au sens de la pensée de Heidegger et celle de Sartre. Ce travail nous permettra de nous guider parmi les principales idées de ces philosophes. Avant analyser l'idée directrice de cet article, il faut exposer que trop de penseurs, soit chrétien soit athée, aient donnée les signification, ses explications à cette pensée. Chaque penseur s'est efforcé d'expliquer de sa perspective. L'un d'eux, est Martin Heidegger, et l'autre est Jean-Paul Sartre. Dans ses ouvres très connues, ils sont en traintent d'expliquer suffisamment ce qu'ils comprent de ce terme.

Il est indiquer que le terme d' existence, ontologiquemet, chez les penseurs existentialistes, retient une place important . Ce problème de la philosophie, chez-eux, indique le sens richesse. A cause de ça, nous voulons analyser très claire les idées de Sartre et celles de Heidegger. Maintenant nous nous demandons ces questions: Quelles sont les difficultés d'ontologique pour expliqer ce problème? Qu'en pense-t-il Sartre , Heidegger et d'autre penseurs existentialistes? Pourquoi Sartre et Heidegger s'occupent –t-ils de ceci? Et, qu'en est-ce qu' ils-ditent ?... Pourquoi ceci se voit très énorme et trés compliqué? D'ou vient-il sa puissance? Quelles sont-ils liaisons entre l'être avec l'existence? Pourquoie ceci est important pour Sartre et Heidegger?.. Dans ce travail, nous voulons répondre ces questions attachés d'existence.

D'abord, nous voulons commencer à traiter le vocabulaire d'existence avec une phrase célèbre de Hegel. Toute philosophie, dit-il, "dépend de son époque... ", (Hegel, 1954 : 91). c'est-à-dire que la philosophie parvient à donner sa consistance véritable à la préoccupation dominante qui inspire l'ensemble des activités des hommes à une époque donnée. On peut dire que la philosophie est comme le lieu de la cristallisation d'une époque qui accède par elle à une vue lucide sur elle-même. La philosophie, de plus, dessine le projet décisif de l'avenir d'une époque donnée. La question que nous posons ici est de savoir dans quelle mesure cette double référence à notre époque peut être qualifiée de philosophie de *l'existence*, et quelle est la portée de semblable application ?
Avant d'exposer très largement le concept d'existence chez ces philosophes, nous devons remarquer que la philosophie allemande a été marquée de façon décisive, entre les deux guerres, par la phénoménologie d'Edmund Husserl. En effet, s'ecartant des constructions subjectives des néokantiens, ce courant philosophique se tourna résolument vers "les choses elles-memes" (Husserl, 1950 : 183-186) et fit entrevoir la possibilité d'une nouvelle métaphysique. Mais l'essai décisif de fonder une métaphysique qui assumerait et prolongerait les tendances de l'époque ne semble être tentées que dans le premier tome de *Sein und Zeit*.

Avec « Sein und Zeit » en 1927 surgissait une « question sur le sens de l'être »- ou, plus court, une « question de l'être »- dont tout le monde sait qu'elle n'a pas cessé depuis lors de quider la pensée de Heidegger. Dès la première phrase du premièr livre, cette question se présente cependent comme enveloppée dans l'oubli. Sein und Zeit , est tout entier un unique effort de la pensée arracher à oubli la question de l'être (Wahl, 1954 : 39-43).

La méditation heideggerienne en direction de l'être comme tel culmine dans une thèse centrale dévoloppée pour la première fois thématiquement dans *Etre et Temps* et qui se maintient dans toute l'œuvre, celle de la signification essentiellement temporelle de l'être. La réponse heideggerienne à la question du sens de l'être est la suivante : l'être est compris dans l'horison du temps, le temps est la vérité de l'être (Boutot, 1995 : 20)**.** Toute l'œuvre de Heidegger est placée sous le signe de cette conjonction inédite de ll'être et du temps.

Comme nous avons vu en-haut que la question de l'être retient une place centrale de Heidegger. D'autre part, en interprétant l'être dans l'horizons du temps, Heidegger n'impose donc pas un sens nouveau à l'être, mais fais retour vers une signification de l'être aussi ancienne que la philosophie elle-même. Etre et Temps, dit Heidegger, entreprend non de fournir une nouvelle signification de l'être, mais bien d'ouvrir l'écoute pour la parole de l'être (Heidegger, 1976 : 280).

Quand nous revenons au centre de notre sujet, on voit que le concept d' *existence* qui devait par la suite rallier toute une génération philosophique jouait un rôle dominant dans l'ouvrage de Heidegger (Karakaya, 2003 : 42). Au bout du compte, toute la démarche de Heidegger est fondée sur la conviction qu'il y a un lien essentiel, où se fonde d'ailleurs toute compréhension, entre l'Etre et l'existence. L'existence est cet étant par qui ou en qui l'Etre se dévoile. La compréhension de l'Etre requiert le Dasein. Comme lieu, occation du dévoilement de l'Etre, Dasein est en quelque sorte marqué par l'Etre et hérite de la différence ontologique dans sa structure d'existant, le mettant à part de la réalité. Le rôle du terme *existence* dans *Sein und Zeit* fit réunir sous la dénomination commune de "*philosohie de*

l'existence." (Wahl, 1954 : 39-43) tous les courants de pensées influencés par la démarche de *Sein und Zeit*, comme certains courants autonomes mais aux préoccupations parallelès.

Pour donner un peu plus de chaire à cette exposé de la notion de l'existence chez Heidegger, je vais en dire un peu plus sur quelques existentiaux pris en considération dans Sein und Zeit (Salankis, 1954 : 17). Le premier existential qui compte dans son ouvre, c'est *l'Etre-au-monde*. Heidegger insiste sur le fait qu'exister, c'est avoir un monde. On peut d'abord comprendre de façon tout à fait simple cette affirmation : exister, c'est se trouver perpétuellement concerné par soi dans une projection vers le futur, ce qui peut se dire, plus communément, être toujours impliqué dans un affairement ; or cela suppose évidemment un champ où les activités corrélatives prennent place. En fait, ce que décrit Heidegger, c'est la superposition nécessaire entre être intéressé à son propre futur et être tourné vers un monde. Heidegger explique le terme "existence" par la racine du mot existere « ek-sistere », qui « surgir hors de… » (Hersch, 1981 : 415). L'existece est donc d'abord un arrachement : un arrachement à quoi ? Pour Heidegger, un arrachement à ce qui va sans dire, à l'ordinaire, à la « relation d'utilité », au lien des moyens ou des outils à leurs fins, à notre adaptation au monde qui nous entoure. L'existence s'arrache à la relation allant de soi qui nous cache la question primordiale de l'être de l'étant. En s'arrachant ainsi, l'existence occationne pour elle-même *la possibilité*. Pour Heidegger, la possibilité est une catégorie décisive. L'existence est ce qui a en soi des possibilités. Aprés avoir d'exposée cette description, nous en venons à la filiation entre Heidegger et Sartre. Ce n'est qu'en 1939 que Sartre aborde la lecture de Heidegger, *Etre et Temps, Qu'est-ce que la métaphysique ?*" Cette influence m'a parue quelquefois (...) providentielle , puisqu'elle est venue m'enseigner l'authentcité et l'historicité juste au moment où la guerre allait me rendre ces notions indispensables", (Sartre, 1983b : 229) écrit Sartre dans ses carnets en 1940. Plus généralement Sartre a emprunté à Heidegger les matériaux qui lui manquaient pour achever sa construction philosophique. Mais Heidegger n'est pas seulement un founisseur de concept, il bouscule l'univers sartriens. Ici, on peut poser ces questions : qu'aurait été Sartre sans Heidegger ? Comment s'articulent ces deux oeuvres philosophiques ? Leur définition de l'existence humaine n'est-elle pas identique ? Leur ontologie fondamentale de l'Etre, du Néant, et une transcendance n'est elle pas pareille ? Parce que des réponses diverses sont possibles.

Il faut remarquer que Heidegger et Sartre invoquent souvent la notion d'existence. Ils sont bien d'accord. L'existence est cette région particulière dans l'être à partir de laquelle la question de l'être peut être énoncée. Elle est d'abord premier fondement du fondement, origine de l'origine. Dès lors, toute réflexion sur les essences devient relative et secondaire. Heidegger : l'essence du dasein reside dans son existence (Wahl, 1954 :22). Sartre : l'existence précède l'essence. (Sartre, 1946a : 17). Voilà sembe-t-il un bel accord. Ce primat de l'existence ne démontre-t-il pas la communauté des deux pensées, n'est-il pas constitutif d'un courant, d'une école particulière que l'on peut nommer existentialiste ? Sartre accepte le qualificatif de "l'existentialisme est un humanisme" en 1946. Nullement répond Heidegger, l'existentialisme se joue sur un *plan* tout autre que le sien. Ce n'est là, tout comme la phénoménologique un courant anthropologique et subjectiviste qui n'est nullement son affaire. Que faut-il en penser ? S'agit-il seulement de poses, d'attitudes ? Il y a bien plutôt une explication de fond.

On peut souligner d'abord que le vocabulaire *existence* comporte une ancienne contrepartie : le mot essence. En réalité, c'est la transposition directe sur le plan nominal du verbe *esse* c'est-à-dire être. Le mot *essentia*, qui, à l'origine, disait l'être lui-même, s'est de plus en plus spécialisé dans la tâche de dire ce que sont les choses, par opposition au fait qu'elles sont. Ce qu'est une chose, c'est la manière dont on peut en donner une définition qui la distingue spécifiquement des autres choses en l'identifiant à elle-même. Les latins, quand ils philosophaient, autrement dit méditaient sur ce qui est, parlaient, on le sait par Sénèque, d'essence plutôt que d'existence. En latin, le vocabulaire *existentia* est un vocable très tardif. Non pas sans doute le verbe *existere* !.Mais il ne signifie pas du tout exister. *Existere* c'est d'abord sortir d'une maison, d'une cachette, d'un domaine (Beaufret, 1986: 55), c'est, ensuite et par extention, se montrer.

Que veut dire exister ? Exister est ce qui différencie l'homme, d'une part, de tous les autres êtres de ce monde, et d'autre part de Dieu qui en est le commencement et la fin. Le verbe exister signifie dès lors appartenir à la dimenion du temps. Mais les autres choses de ce monde comme, les fleurs, les arbres, les montagnes, les pierres, les animaux...etc appartiennent aussi à la dimension du temps. Mais ils n'existent pas. Parce que le temps de l'existence n'est pas celui qui ne cesse de s'allonger de moment en moment, mais celui qui comporte secrètement la longue préparation et le soudain empressement de l'instant. Il y a un autre terme important, c'est l'existant. L'existant est ainsi celui à qui quelque chose est *instant*, et qui se sent dès lors pressé, interpellé, réclamé par *l'instance*. Celui à

qui rien n'est instant n'existe pas. Mais l'homme existe toujours car il est réellement instant (Beaufret, 1986: 55) .

Quand Sartre parle d'existence, c'est de manière abstraite c'est-à-dire l'existence est un concept analytique. Sartre comme Heidegger le lui reproche dans le cadre de l'opposition entre *existentia* et *essentia*. Il y a ce dont l'essence précède l'existence : cette table, les objets en général,et ce qui surgit sans essence prédéterminée : la liberté humaine. L'existence sartrienne est cette facticité, cet évènement brut (Sartre, 1970a :538-546) . Elle exprime la condition humaine d'un *être* pour lequel dans son être il y va de son être : un être qui n'est pas, mais est une relation à lui-même. Notion abstraite, disions-nous, car dès qu'il s'agit de décrire cet *existant* d'un type particulier, le cadre général de l'existence s'évanouit. Ce qu'il y a, est une conscience intentionelle et des objets, du pour-soi et de l'en-soi, de l'être et du néant.

D'autre part, on voit que *l'existence* est vécue par une liberté subjective, comme écoulement de néantisation et d'objectivation. C'est ce mouvement ambivalent qui est la substance de l'existence humaine, qui constitue, peut-on dire son *vécu*. Pour Heidegger il s'agit là d'une confusion. L'existence n'est pas un cadre abstrait, un autre mot pour dire la condition humaine, mais un lieu étrange et inquiétant : celui où se manifeste le sens de l'être. Appréhender au travers de la vie, du comportement, des pensées de Pierre, Paul, ou Roquentin, c'est revenir en deçà de la notion d'existence. C'est considérer un existant particulier, qui n'est pas seulement un animal, mais que l'on peut définir comme *animaleraionale.*D'ailleurs,l'existence sartrienne ne fait pas problème. C'est un terme, un concept qui fournit un cadre commode. Sartre l'utilise indifférément *existant*, parfois une chose, parfois la totalité des choses, ce qu'il y a parfois l'existant humain. Mais il usera concuramment des termes de *réalité-humaine*, d'*être-là*, de *subjectivité* ou de *liberté* (Sartre,1970a : 55-60) pour désigner ce même phénomène. L'existence, en tant que telle, ne l'intéresse pas. Ce sont les modes de l'existence qui sont au centre de sa pensée.

Pour Heidegger en revanche, l'existence n'est pas un verbe actif, qui contient la totalité des questionnements. Qu'est ce qu'exister ? Comment comprendre une telle inrerrogation ? Que nous dit-elle, à quoi nous invite-t-elle ? Qui nous l'adresse ? La pensée heideggerienne ne cesse de méditer et d'approfondir ces questions. Ce souci conduit Heidegger à rechercher, sans jamais arriver à un résultat définitif, une expression qui coïncide le plus exactement possible avec ce dont il veut parler. Tour à tour, il recourt aux termes de *Dasein* ou *de Da-sein, d'Existenz, d'Existenz ou d'El-sistenz* avant de faire appel à un langage métaphorique, aux termes de *Lichtung*(éclaircie et en même temps clairière) ou *d'Offenheit*(ouverture, apérité) (Marcuzzi, 1994 :286-292). Cette évolution terminologique manifeste un engagement de la pensée. Elle n'est pas neutre mais traduit toujours un mouvement essentiel. Elle pose au traducteur et au commentateur des problèmes insolubles. Faut-il parler de *réalité-humaine*, *d'être-là*, *d'être-le-là*. Faut-il recourir à un néologisme comme celui *d'ex-sistence* qui a l'avantage de signifier une faille, une brisure, un *ouvere* en même temps qu'il évoque une intention,une *nullité essentielle* ? Nous avons choisi de retenir le terme *d'existence* quelle que soit l'époque heideggerienne à laquelle on se réfère, quitte à éclairer à partir de l'allemand les déplacements de sens. Mais nous aurons garde d'oublier que l'existence heideggerien n'a pas la même provenance, ni la même destination que l'existence sartrienne.

Comme on vient de le dire, le concept heideggerien d'*existence* n'est pas identique au concept scolastique de l'existence. Dans la terminologie scolastique, *existence* est opposée à *essence* (Faulquié, 1989 : 6) et ne signifie pas l'accomplissement de son être propre par l'homme. Le concept scolastique de l'existence jouit donc d'une extention universelle tandis qu'Heidegger le diminue dans son extention, et lui attribue comme une spécialisation ontologique.

D'autre part, chez Jean-Paul Sartre le terme d'existence signifie par contre l'*existentia* des scolastiques (Müller,1953 :11-12). Tout en cherchant à rallier étroitement les positions de Heidegger, Sartre finit par changer le sens de toutes les affirmations essentielles du philosophe allemand et par se trouver en opposition avec lui, affirmant, dans le contexte scolastique de l'essence et de l'existence, que l'existence précède l'essence.

On voit très clairement que l'opposition existence-essence peut être exprimée par le couple de termes être-la(=Dasein) et être–tel(=Sosein) (Heidegger, 1986: 178-223). L'existence signifie que quelque chose est-là, l'essence dit ce que c'est, que c'est *tel* et doit être tel, c'est-à-dire ne peut pas être autrement. L'essence est donc à la fois la possibilité interne et la nécessité d'un être.

CONCLUSION

Comme nous avons remarqué que Heidegger évite de rapprocher *l'ec-sistence* et *l'existentia* des scolastiques ; il évite aussi d'inverser au niveau de cette *existentia*, la hiérarchie qui règne dans la réalité finie. Or Sartre accomplit précisément ces deux actes. En termes de scolastique, l'existence suppose dans le monde fini l'essence, l'esence y est le principe d'être , ce qui porte l'existence, ce qui a l'existence et ce qui spécifie le mode qui caractérise l'accomplissement de cette existence. Mais d'ailleurs, chez Sartre, il en est tout différement : l'existence de l'homme dont le mode d'être est le *pour-soi*, en opposition avec le mode d'être *en-soi* des choses, précède l'existence. Autrement dit, Sartre veut remarquer l'analogie de cette distinction avec celle de Heidegger entre *Ek-sistenz* et Vorhandenheit (Wahl, 1998: 57-58). Parce que l'existence,chez lui,se crée son essence,essence indéterminée à priori dans son contenu, et posée par la liberté de l'homme comme son *quid* : ce qu'il est . L'une des plus grandes caractéristiques de l'existence, chez Heidegger, n'est pas définisable : elle n'est pas connaissable objectivement. Parce qu'elle n'est rien qui puisse devenir objet, elle n'est rien sur quoi je puisse m'expliquer. Il y a une autre remarque ;Heidegger substitue le *je-suis-dans-le*-monde (Heidegger,1986: 151-154), car il n'y a jamais de sujet *absolument* séparé du monde, et c'est le tort de la philosophie moderne d'avoir mis d'un côté l'ensemble de ce qui n'est pas le sujet. Le sujet crée toujours autour de lui un monde, ou, pour essayer de traduire les termes de Heidegger, mondanise un monde, car le monde n'est pas mais se mondanise. D'un autre côté, qu'est-ce que l'existence pour Sartre ? C'est avant tout d'être dans mes actes et par mes actes. Il emprunte la formule de Lequier : faire et en faisant se faire (Sartre, 1970a : 487-537). Selon Sartre, on se definit par ses actes. La valeur de nos affections ne peut être terminée que par les actes. De même qu'il n'y pas de génie autre que celui qui s'exprime par ses oeuvres. Briévement quant on peut comparer deux penseurs, on voit que le terrain philosophique et existential reste le terrain phénoménologique et ontique tandis que la philosophie de Heidegger cherche à pénétrer dans le fondement de l'ontologique. L'existentialisme de Sartre tente, servi par tous les moyens d'observation et d'analyse philosophique de l'époque contemporaine, de soulever l'éxistence et représente pour Heidegger un nouveau début de la pensée elle-même.

BIBLIOGRAPHIE

BEAUFRET, J. (1986). **De l'existentialisme à Heidegger**. Paris: Libr. Vrin.

BOUTOT, A. (1995). **Heidegger**. Paris : Presses Universitaires de France.

COLETTE, J. (1994). **L'Existentialisme**. Paris: Presses Universitaires de France.

FOULQUIE, P. (1989). **L'Existentialisme.** Paris: Presses Universitaires de France.

HEGEL, G. W. F. (1954). **Leçons Sur l'Histoire de la Philosophie**, **Tome-1**, Paris: Gallimard.

HEIDEGGER, M. (1986a). **L'Etre et Le Temps.** Paris: Gallimard.

HERSCH, J. (1981). **L' Etonnement Philosophique**. Paris : Gallimard.

HUSSERL, E. **Idées Directrices Pour Une Phénoménologie.** (1950). Trad. par Paul Ricoeur, Paris: Gallimard.

KARAKAYA, T. (2004). **Jean-Paul Sartre ve Varoluşçuluk**. Ankara: Elis.

MARCUZZI, M. (1994). *"Heidegger"***, Gradus Philosophique**. Paris:GF- Flammarion,.

MÜLLERl, M. (1953). **Crise de la Métaphisique**. Paris : Desclée de Brouwer.

SARTRE, J-P. (1946). **L'Existentialisme est un Humanisme**. Paris: Nagel.

SARTRE, J-P. (1970a). **L'Etre et le Néant**, Paris : Ed. Gallimard.

SARTRE, J-P. (1983b*).* **Carnets de la Drôle de Guerre**. Paris: Ed. Gallimard.

WAHL, J. (1998**). Introduction à la pensée de Heidegger**. Paris: Librairie Générale Française.

WAHL , J. (1954a**). Les Philosophies de l'existence**. Paris: A. Colin.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Türkiye'de Modernleşme Süreci Bağlamında Oryantalist ve Oksidentalist Bakışlar

Turgay Uzun* Gülbahar Atasever*

Özet: Oryantalizm kelimesi, Latincedeki "Doğu" anlamında "oriens" kelimesinden kaynaklanmaktadır. Said'e gore Batı, Doğunun gerçekliği ve batının romantik nosyonu arasındaki bir dikotomiyi meydana getirmiştir. Batı, tarihsel süreç içerisinde Orta Doğu ve Asya'ya önyargı ve ırkçı bakış açısıyla yaklaşmıştır. Orta Doğu ve Asya ise geri kalmış, kendi kültür ve tarihinden habersiz hale gelmiştir. Batı ise, bir kültür, tarih ve onlara vaat ettiği bir gelecek yaratmıştır. Türk modernleşmesi de bir dikotomiler dizisine (geleneksel-modern, din-bilim, imparatorluk-cumhuriyet) bağlı olarak ortaya çıkmış ve ikinci kavramlar (modernleşme-science ve cumhuriyet) birinciler (gelenek-din ve imparatorluk) üzerinde tercih edilir olmuştur. Bu çalışma, oryantalizm ve Oksidentalizm kavramları üzerinde durmakta ve Türk toplumunda modernleşme sürecinin "batılı" ve "doğulu" kesimlerinin nasıl oluştuğunu açıklamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Oksidentalizm, Modernleşme Doğu-Batı İlişkisi, Türk Modernleşmesi

Orientalism And Occidentalist Viewpoints in The Context of The Modernizing Process in Turkey

Abstract: The word of orientalism, derives from the Latin "oriens", which means "east". According to Said, the West has created a dichotomy, between the reality of the East, and the romantic notion of the "Orient". The Middle East and Asia are viewed with prejudice and racism. They are backward and unaware of their own history and culture. The West has created a culture, history, and future promise for them. Turkish modernity explicitly depends on a set of dichotomies (tradition-modernity, religion-science, and Empire-Republic) and implicitly favors the dichotomies second terms (modernity, science, and Republic) over the first (tradition, religion, and Empire). This study aims to examine, terms of orientalism and Occidentalism and how the process of modernization has created "western" and "eastern" social parts in Turkish society.

Keywords: Orientalism, Oksidentalism, Modernizing Western-eastern Relations, Modernizing in Turkey

Giriş

Oryantalizm kavramı, zaman zaman olumsuz bir anlam yüklenerek kullanılan ve özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda kapitalizmin gelişmesi ve sermaye birikimini artırması sürecinde biçimlenmiş, özellikle batılı araştırmacıların Doğu'ya ilişkin yaptıkları çalışmaları ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Batılı bir araştırıcının, aydının, yazarın veya bilim adamının Doğuyu konu alarak yaptığı bir çalışma "oryantalist" bir çalışmadır. Oryantalizm kavramı içerisindeki olumsuzluk aslında buradan kaynak bulmaktadır. Ortak bir "iyiyi" ifade eden Batı, kalkınma modeliyle, yaşam tarzı ve kültürüyle rakipsizdir. Batıdan Doğuya uzanan Doğulu uluslar ve kültürlere yönelik bu tip bir bakış açısı, dışlayıcı ve ötekileştirici bir içeriğe sahiptir aslında. Elbette bütün Doğuya ilişkin çalışma yapanları ve çalışmaların hepsini bu kategoride değerlendirmek doğru olmayacaktır. Gerçekten Doğuyu anlamak ve anlamlandırmak için de Batılıların yaptıkları çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Oksidentalizm ise, oryantalizmin sahip olduğu iddia edilen "sömürgeleştirici" içeriğine karşı bir tepki niteliğinde ortaya çıkmış bir düşünce olarak tanımlanabilir.

Oryantalizm Versus Oksidentalizm

Oryantalizm, Batı'nın Doğu'ya bakışını anlatan akademik bir bilgi bütünüdür. Bu tanım, belirli bir döneme kadar olumlu anlamıyla kullanılmış, bu dönemin ardından sömürgeci düşünceyle iç içe geçtiğinden dolayı olumsuz bir anlam yüklenip eleştirilemeye başlanmıştır. Oryantalizmin olumsuzlanmasının ardında yatan temel sebep onun ötekileştirici olma fonksiyonu olduğu söylenebilir. Bu niteliğini, Doğu ile Batı arasında kurmuş olduğu biz/onlar

* Doç. Dr., Muğla Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü
* Doktora, Muğla Üniversitesi SBE

dikotomisi ile oluşturmuş ve öteki olarak nitelediği Doğu hakkında çeşitli dışsallaştırıcı bakış açıları geliştirmiştir. Doğu, durağan, estetikten yoksun, akıldışı gibi ifadelerle nitelendirilerek daima Batı'nın kültürel dışarısını temsil etmiştir. Oksidentalizm ise, oryantalizme verilebilecek bir cevap niteliğinde gelişmiş ve hedefi ekseriyetle kendisini olumsuz tanımlamalardan arındırmak olmuştur.

Oryantalizm**,** bir bilim dalı, bir söylem tarzı (discourse), bir siyasi ideoloji ya da bir dünya görüşü olarak değerlendirilebilir. Ama en geniş tanımıyla oryantalizmin temeli, "biz/onlar" düalizmine dayanır. Oryantalizm, kendini batı (occident) denilen bir siyasi-kültürel oluşuma ait hisseden birinin doğu (orient) olarak betimlediği bir oluşumun öğeleri hakkında konuşmasıdır (Kontny, 2002,121) Bir zamanlar Doğu'yla ilgili, bilimsel olduğu varsayılan bir bilgi bütünü anlamına gelen bu sözcük, bugün Batı'nın iktidarı ile bilgisi arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. (Makdisi, 2004, 25).

Said, oryantalizmin uygar Batı ve uygar olmayan Doğu olarak ayrılan ikircikli bir yapısı olduğunu söylemişti (Swanson, 2004,107) O'na göre, oryantalizmin özü, Batı'nın üstünlüğü ile Doğu'nun ikinci planda kalması arasındaki yok edilemez ilişkiye dayanır (Kim-Chung, 2005,73) Oryantalizm, Batının olumlu ve tolumu ileriye götüren yönlerini kendi bakış açısıyla ele alırken, bir yandan da Doğu'nun sosyal durağanlığını da ifade etmiş oluyordu. Aslında, birçok durumda yazılmaya çalışılan Doğunun tarihi değil, Batının tarihinin bir tersi, ya da onun Doğu'daki suretidir. Oryantalist söylem açısından ele alındığında Batı, kendi tarihini, zamanını ve kısaca kendini, Doğu ile arasındaki farka dayanarak, yani Doğu'yu tarihten, sivil toplumdan, kentsel yapılardan, bireysellikten yoksun diye damgalayarak kurmuştur (Mutman, 1999, 44) batının tarihsel bağlamda varoluşunun temelinde Doğu'dan farklı olma ve Doğuya karşı olma durumunun da etkili olduğu söylenebilir. Özellikle, Doğu'nun keşfiyle birlikte, Batıdan gelenlerin Doğulu toplumlara bakışı ve geri dönüşlerinde Doğuyu kendi toplumlarına tasvir edişlerindeki tarz, kendi bulundukları noktanın "iyi" olduğu duygusunu pekiştirmeye yarayan bir anlayışı da ortaya çıkarmaktadır. Bir anlamda, Doğunun farklılığı, Batının kendi yapısını, yöntemlerini, yaşayış biçimlerini genel anlamda toplumsal ve siyasal varlığını "meşrulaştırmaya" yarayan bir araç biçiminde de algılanmıştır. Daha sonraki süreçlerde de bu algı, derinleşerek devam etmiş, "geri kalmış" Doğuya bakanlar, her bakışlarında kendi durumları daha "ileri" bir düzey olarak kabul etmişlerdir. Batı'daki her tür iktidar formasyonu da, kendi olumsuz taraflarını, "Doğu gibi olmaktan kaçınmak" için "göze alınan durumlar" olarak açıklamış, kendi konumlarını da zaman zaman "ölümü gösterip sıtmaya razı olma" bağlamında meşrulaştırmaya çalışmışlardır.

Bu bakış biçimine, yerleşik Batılı yapılara "devrimci" bir dönüşümü getirme iddiasındaki ideolojilerde, örneğin Marksizm'de de rastlanabilir. Marx, Batılı toplumların için geliştirdiği diyalektik bakış açısını, Doğulu toplumlara uygulamamış, "Asya Tipi Üretim tarzı" görüşünü, Doğu toplumlarını incelemek ve bu toplumsal yapılarda meydana gelen değişme-gelişmelerin Batı toplumlarının gelişmelerine benzemediğini vurgulamak için ortaya koymuştur. Kuşkusuz Doğu toplumları, Marx'ın 1850'lerden itibaren geliştirmekte olduğu feodalizmden kapitalizme oradan da sosyalizme geçiş aşamalarını yaşamamış ve yaşayamazdı. Batı ve Doğu farklıydı ve zıt yapıları ifade diyorlardı, ayrı biçimde incelenmeleri de doğaldı. Ancak bu bakış açısında geleneksel oryantalist anlayışın etkilerini yok saymak da doğru olmayacaktır.[1]

Oksidentalist düşünüşe göre ise, Batı'nın iddia ettiği gibi, modernizm, demokrasi ve gelişmişliğin sembolü yalnızca Batı değildir. Ayrıca Batı, kalabalık şehirlerin, toplumsal çöküşün ve maneviyatsızlığın simgesi olarak görülür. Bu düşünceler, Doğu'nun kendi modernitesini kendisinin yaratmasını gündeme getirmiştir. Diğer taraftan ise, Doğu, modernliğin transferini Batı'dan sadece metonimik olarak yani parçasal düzeyde yaparak kendi kendini oryantalize etmiştir (Yavuz, 2002,217). Bunun nedeni, modernliğin bir bütün olarak kavranamaması ve kendi ötekilerini yaratmasıdır. Böylece, Doğu'da oksidentalizm ile başlayan modernleşme teorisi kendini oryantalize ederek sürmüştür.

"Doğu'nun Batılılaşması" Süreci

[1] Nitekim daha sonraki süreçte, İngilizlerin Hindistan'ı işgalini Marx, "insanlık tarihinin doğal devinimi" olarak açıklarken, Kaliforniya'yı işgal eden ABD'lileri desteklemiş ve işgali, kendilerini temsil yeteneğine sahip olamayan Meksikalılardan Kaliforniya'nın kurtarılması olayı olarak nitelendirmiştir. Fransa'nın 1848 yılında Cezayir'i işgal etmesi üzerine Engels, Fransız işgalinin olumlu bir gelişme olduğunu belirtmiş, Marx ve Engels, direnişçilerden yana bir tavır almamışlardır.

Oryantalizm ve oksidentalizm kavramları, Batılı olmayan toplumların Batılılaşma ve modernleşme teorileri ile birlikte ele alınabilir. Oryantalizmin sadece Batı'dan Doğu'ya aktarılan bir güç ve söylem ifadesi olmadığı, onun aynı zamanda Doğu tarafından içselleştirilerek pragmatik bir istekle Doğu toplumlarının modernizasyon aracı yapıldığı da savulmuştur. (Ahıska, 2003,366). Aslında bu durum, kolonyalizmin inişe geçtiğinin düşünülmesine rağmen "oryantalist temsilin" sürdürülmesine ve tüm dünyada pratiklerinin devam etmesine izin vermektedir Ulus devletlerde ortaya çıkan oryantalizmin yerel oluşumunu ifade eden belli coğrafi, etnik ve kültürel yapıların öteki olarak işaretleniyor olması sorgulanmalıdır.

Modernleşme, Batı-dışı toplumlarda oryantalizmin temel kavramı olan ötekiliğin oluşmasında itici güce sahiptir. Söz konusu ötekilik söylemi, bu toplumlara modernliği getirenler ile toplumun geri kalanı arasında oluşmaktadır. Ulusal elitler, içselleştirilmiş oryantalizmi[2] ulusun inşası için kullandıklarında yerel olan, modernite ve ilerleme projesinin düzenleyici ve bilimsel hedefini temsil edenin ötekisi olarak ortaya çıkmaktadır (Zeydanlıoğlu, 2008,156-158).

Eisenstadt'a göre, Batı-dışı toplumlarda modernlik, kendiliğinden bir süreç olmaması sebebiyle yeni bir itici güce ihtiyaç duymaktadır. O'na göre, geleneksel bir yapı içerisinde varlığını idame ettiren toplumun çoğunluğunun modernleşme süreci için "itici bir güç" olmaması, sürece yeterli katkıyı vermemesi, bu tip toplumlarda "yol göstericiler"e daha fazla görev düştüğünün ifade edilmesine sebep olmaktadır. (Sevil, 1999,65). Modern devletin niteliğini kavrayabilmiş bu toplum kesimlerinin müdahalesi modernleşme kuramına göre, geleneksel toplumdan modern topluma geçiş aşamasında zorunludur ve geçiş gerçekleşinceye kadar demokrasi sorununu askıya almak, yani otoriter siyasal rejimlere katlanmak gerekmektedir (Köker, 1993,14). Dolayısıyla, Batılılaşma ideali, moderni getirenlerin devletçi ve otoriter yaklaşımıyla özdeşleştirilmektedir (Keyder, 1998,38). Batı-dışı toplumların modernleşme aşamasında ortaya çıkan bu türden baskıcı tutumlar, modernleştiriciler ile gelenekçiler arasındaki gerilimi perçinlemiştir. Bu durumun neticesinde Keyder'in ifadesiyle, modernleşmeye meydan okuyan, otantik görünüm altında bir direniş kültürü gelişmiştir. Tepeden dayatılan modernleşme, kaçınılmaz olarak nesnesini, yani mevcut yerli kültüre bağlı kalanları politize ederek onların kültürünü ancak tortusu kalmış bir söyleme dönüştürmüştür (Keyder, 1998,38).

Modernleşme sürecindeki toplumlarda, modernleşmeyi sahiplenen kesimler ile geleneksel yaşam biçimini sürdüren kesimler arasında bir ayırım ortaya çıkmaktadır. Modernliğin başatlığı, geleneksel yapıların "eskiliğine" karşı "yeniyi" temsil etmesinden de kaynaklanmaktadır. Modernleşmeyi savunan kesimler bu farkı, "çağdaş-çağdışı" ayırımına indirgeyerek, modernliğin tercih edilmesindeki "isabeti" ortaya koymaktadırlar. Sözü edilen bu çağdaş-çağdışı dikotomisinin temel mantığı Fabian tarafından "zaman" kavramıyla açıklanmaktadır. O'na göre, "Modernliğin ideolojik bir zaman anlayışı vardır ve ötekilerle ilişkisinde ötekileri kendisiyle aynı ilerleme düzeyini ve zamanı paylaşamayanlar yani çağdaş olmayanlar olarak tanımlar. Batı, ötekiyle ilişkisinin tanımına ideolojik bir zaman kavramı atfeder ve aralarındaki uzaklığa zaman ve mekan içinde mesafe olarak kurgulayarak Batılı olmayanlara çağdaş, kendisiyle eşzamanlı olma hakkı tanımaz." (Göle, 2002,61). Batılı ile Batı-dışı toplumlar arasındaki bu ayrım, Batı-dışı toplumlar içindeki ötekiliği ifade eden kesimlere uyarlandığında onlar, zaman-dışı toplum kesimleri haline gelerek geleneksel olanı ifade eder halde yeniden üretilmektedirler. Bu nedenle, Göle'nin ifadesiyle, Batı-dışı toplumlarda gelenek ile modernlik arasında özel bir kopukluktan, süreksizlikten söz etmek mümkündür. Geleneksel toplum klişesinin aksine bu toplumların gelenekselliksizleştirildikleri söylenebilir. Batı-dışı ortamlarda, gelenek ve modernlik birbiriyle örtüşmeyen ya da zayıf bir karşılıklılık gösteren uyumsuz parçacıklar olarak ortaya çıkmaktadır (Göle, 2002,65).

Osmanlı Toplumunda Batı-Doğu Ayırımı

Oksidentalizm, Doğu toplumlarının oryantalizmin aksine "kendi Batısını oluşturma" ve modernliği Batı'nın tekelinden kurtarıp kendi modernliğini tesis etme gayreti (Çoruk, 2007,199) olarak tanımlandığında, modernleşme sürecinin başında oksidentalist söylemin, ardından oryantalizmin ötekileştirici niteliğinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Oksidentalizm kavramı, modern Türk ulusal kimliğinin dünyevi/uzamsal kurgusu içinde Batı figürünün nasıl kavramsallaştığını anlatmak için kullanmıştır. On dokuzuncu yüzyılda Türk ulusal kimliğinin tanımlanma sürecinden bugüne kadar iki yapı arasındaki beraberlik sürecinde Batı, Doğu'nun karşı kutbunu temsil etmiştir (Ahıska, 2003,353). Batı uygarlığı, Osmanlılar tarafından üstün olarak kabul edilmekle birlikte Batı'nın ahlakı, tehlikeli sınıf

[2] İçselleştirilmiş Oryantalizm, Kemalizmin içinde doğduğu topluma ve kendisini üreten koşullara Batılı bir oryantalist muhakeme ve mantıkla yaklaşması sürecidir. Bkz. Hasan Bülent Kahraman, "İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm", Doğu-Batı sayı.20, Doğu Batı Yayınları, 2.baskı, Ankara, 2002, s.184.

çatışmaları ve emperyalist eğilimlerin ortaya çıkışı gibi pek çok nedenden dolayı küçümsenmiştir. Batı, hem gelişme aracı hem de bir tehdit kaynağı olarak görülmüştür (Ahıska, 2003,367). Bu nedenle, Batı-dışı toplumlar olarak örneğimizde Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ile Türkiye'nin ulus devlet kurma aşamasında kendi modernleşmelerini kendilerinin yaratması gündeme gelmiştir.

Osmanlı-Türk siyasal tarihi denilen nesnenin kendisinin oryantalizm tarafından kurulmuş bir nesne olduğu da söylenebilir. Oryantalizm, bilgiyi, hakikati ve onun evrensel öznesini Batı'da merkezleyen bir sorunsal olduğuna göre, Osmanlı-Türk tarihi, ekonomisi, kültürü vs. gibi bir nesne ister istemez oryantalizmin genel sorunsalı içinde belirlenir ve ortaya çıkar. Bu anlamda, Türkiye gibi yerlerden oryantalizmden bağımsız bir biçimde söz edilemez (Mutman, 2002,197). Bu nedenle, çağdaş Türkiye'yi oluşturan iki dönemi, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemini, iki ayrı ötekileştirme dönemi olarak incelemek o yıllarda sözü edilen topraklarda oryantalizmin etkisi var mıydı sorusuna cevap vermek açısından aydınlatıcı olacaktır. İlk olarak, Osmanlı dönemine bakıldığında, onun "millet sistemi" esasına dayalı bir yapılanmaya sahip olduğu görülür. Gayrimüslimler açısından ibadet ve ayin serbestliği en önemli haklardandır. Ayrıca, eğitim, haberleşme, sosyal güvenlik, nüfus ve yardımlaşma konularında tam anlamıyla özerk oldukları söylenebilir. Gayrimüslimlerin kendi aralarındaki nikâh, miras ve vasiyetle ilgili işleri de millet teşkilatlarınca yürütülmekteydi. Gayrimüslimlerin bu haklarının yanında yükümlülükleri de vardı. Örneğin askerlik çağına gelmiş erkekler cizye ödemek zorundaydılar. Öte yandan, toplumsal yaşamlarında birtakım sınırlamalara tabi olmuşlardı. Kıyafetlerinin Müslümanlara benzemesi, ata binmeleri, nalınla hamamda gezmeleri ve evlerinin Müslümanlardan yüksek olması yasaktı (Okutan, 2004,32). Bu tür uygulamalar, gayrimüslimlere yönelik din eksenli ötekileştirme unsuru taşıyan filler olmuştur.

Sonraki yıllarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki gelişmeleri takip etmesine paralel olarak, yönetimde dini söylemden dünyevi söyleme doğru bir yöneliş olmuştur. Nitekim Makdisi, Osmanlı oryantalizminin Osmanlı modernleşmesi ile çok-etnikli ve çok-dinli bir devletin geri kalmış taşrasını yeniden tanzim ve disipline eden, gelişmiş imparatorluk merkezindeki dünyevi itaat kavramı aracılığıyla, kurulu dini itaat söyleminin yerini alarak oluştuğunu ifade etmektedir (Makdisi, 2007,272). Bu süreç, 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat fermanları ile gayrimüslimler ile Müslümanları aynı statüye getirmeye çalışan birleştirici Osmanlıcılık düşüncesinin dayanağını teşkil etmektedir.

İlk olarak, Tanzimat fermanı ile başlayan milliyetçilik söylemi, birleşik bir Osmanlı modernitesi içinde farklı dini toplulukları, değişik etnik grupları, farklı bölgeleri ve ilerlemenin farklı düzeylerini bir arada tutmaya çalışan bir modernleşme projesidir. Böylece, Müslüman ile Müslüman olmayan, merkez ile çevre, bir Osmanlı eliti ile vergi ödeyen tebaa arasında bozulmaz bir fark olduğu ön kabulüne dayanan kadim emperyal tutumun terk edilişidir (Makdisi, 2007,289-290). Osmanlılık ideolojisi ile Osmanlı, toprakları üzerinde yaşayan herkesi ortak bir modernleşme çatısı altında toplamaya çalışmıştır.

Ne var ki Osmanlılık düşüncesi paradoksal olarak imparatorluğun bütün eyaletleri ve insanlarını resmi bir Osmanlıcılık milliyetçiliği içinde bütünleştirmeye çalıştığı ölçüde kapsayıcı, ancak yanı sıra zamansal olarak ayrıştırıcı ve son kertede ırksal olarak farklılaştırıcıdır. Makdisi'ye göre, Osmanlı reformu, hor görülen - imparatorluğun reforma tabi tutulmamış modern öncesi tebaası ve kırsalında somutlaşmış- bir Doğulu benlik ile tam olmasa da büyük oranda son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten Osmanlı-Türk seçkinlerince temsil edilen modernleşmiş Müslüman benlik arasında bir ayrım gözetmiştir (Makdisi, 2007,274-275).

On dokuzuncu yüzyıl boyunca eğitimleri artan oranda Batılılaşmış olan ve Karpat'a göre tarihleri Türkleştirilmiş olan Müslüman Osmanlı-Türk eliti mensupları, kendilerini Araplardan üstün ve milliyet açısından farklı göstermişlerdir. Onların gözünde Arapların tarihsel değerleri eskide kalmıştı ve bugünkü konumları daha güçlü olduğuna inanılan Türk milletinden daha aşağıda bulunmaktaydı (Makdisi, 2007,310). Bu yaklaşıma diğer bir örnek, Ahmet Cevdet Paşa'nın önderliğinde gerçekleştirilen Toroslar'ın göçer kabilelerini yerleşik hale getirme projesi olan Islahiye hareketi tamamen modern niteliğe sahip bir hükümet projesidir. Islahiye projesi, bir Osmanlı oryantalizmi kavramını hak edecek şekilde tüm oryantalist figürleri harekete geçirerek ilkel, başıbozuk göçer kabileleri toprağa yerleştirmeyi ve böylece ekilmeyen geniş arazileri tarımsal olarak verimli kılmayı amaçlar. Tamamen oryantalist ve emperyal bir düşünüş içinde göçer kabilelere adeta bir yaşama sistemleri ve kültürleri yokmuş gibi davranılmış ve göçerlik eksik, zayıf, ilkel ve vahşi bir yaşama tarzı olarak görülmüştür (Mutman, 2002,203). Görülüyor ki, Osmanlı reformu, Avrupalı sömürge idarecilerinin kendi sömürge halklarını temsil etmesine benzer biçimde, İmparatorluğun görece durgun diğer etnik ve ulusal gruplarının Osmanlı modernitesi içine taşınarak modern Osmanlı-Türk ulusuna

eklemlenmesi şeklinde gerçekleşmiştir (Makdisi, 2007,274). Bu durum, Osmanlı'da Batı oryantalizminin içselleştirilmesi olarak anlaşılabilir.

Cumhuriyet'in "Batısı ve Doğusu"

Cumhuriyetle beraber, Osmanlıdan devralınan çok kültürlü yapı, bir ulus-devlet yaratma aşamasında engel olarak görülür ve mümkün olduğunca homojen bir kültürel ve etnik yapı oluşturma ya yönelik eylemler ortaya çıkmaya başlar. Özellikle 1930'lu yıllarda büyük bir yaygınlık kazanan ulusun etnik-dilsel tanımı, Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi ile bilimsel bir temele oturtulmak istenir. Tarih Tezi ile Türklerin İslam öncesi dönemine vurgu yapılarak hem Türk uluslaşma sürecinin laik ilkeler çerçevesinde meşruiyeti sağlanmış, hem de Türk medeniyetinin gelişmişliği üzerinde durularak Türk tarihinin özgün bir niteliğe kavuşturulması amaçlanmıştır. Güneş-Dil Teorisi de Türk dilini birçok dilin temeli saymıştır. Ulusun içeriğinin etnik malzemeyle dolduruluyor olmasının doğal bir sonucu olarak uygulamada sıkça ırkçı yöntemler benimsenmiştir (Okutan, 2004,295-296). Böylece, Türkiye'de milli devletin kuruluş aşamasında toplumsal hayatın her alanını Türkleştirme çabaları, aynı anda ve kaçınılmaz olarak azınlık karşıtı politikalar bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Aktar, 2009,138). Çok kültürlü yapıyı veri olarak kabul eden Osmanlı modernleşmesi yerine, tek etnili ve seküler ulus-devlet projesi hedef olarak seçilir.

Osmanlı döneminde dini bir nitelik gösteren millet kavramı ancak, Cumhuriyet ile birlikte dini özelliklerinden arındırılarak, daha çok "dil, kültür ve ülkü birliği" terimleriyle anlaşılır ve anlatılır hale gelmeye başlamaktadır. . Buradaki amaç, Kemalist ideolojinin milliyetçiliğini, İslam dininden ayrı bir değerler sistemi olarak ortaya koymaktır. Halkçılık ideolojisinin ortaya koyduğu "toplumsal sınıfların yokluğu" düşüncesine paralel olarak, milliyetçilik ilkesinde siyasal hukuki eşitlik fikri geliştirilmiştir (Sevil, 1999,113-114). Bu nedenlerden dolayı, rejimin toplumun homojenleştirilmesini amaçladığı söylenebilir. Bu çerçevede devlet karşısında farklı olmaya çalışarak yasal siyasi ortamda yer almak güçtür. Çünkü devletin bağlılık ya da başkaldırı sınıflandırması içinde hareket etmesi söz konusudur. Merkeziyetçi, otoriter ve muhalefete hoşgörüsü olmayan devlette toplumsal eğilimin özerk gelişmesi istenmez (Yıldız, 1995,369). Bu bakımdan, Cumhuriyet tarihi boyunca etnik, ideolojik, dini ya da ekonomik nitelikli her türlü farklılaşma çoğulcu bir demokrasinin doğal bileşenleri olarak değil, birlik ve ilerlemeyi tehdit eden, istikrarsızlığa yol açan unsurlar olarak görülmüşlerdir. Böyle bir bakış açısına sahip olan modernist Türk elitleri antiliberal olan platformlarını yasalaştırıp meşrulaştırabilmişlerdir (Göle, 1998,73).

Kozmopolit Yapıdan Kurtulma Çabası

Osmanlıdan miras kalan demografik yapıyla cumhuriyetin hedeflenen devlet yapısını kurmasının güç olacağı, özellikle farklı etnik grupların varlığının modern ulus-devletin mantığı ile çeliştiği düşünülmüş ve Türk etnik kimliğinden farklı kimliklerin eritilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, siyasal, kültürel ve iktisadi "önlemler" alınması yoluna gidilmiştir.

Mütareke yıllarında oluşan hassasiyetler sonucunda 1930'larda tek partili Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte, sokakta kendi dillerini konuşan azınlıklara karşı "Vatandaş, Türkçe konuş!" kampanyalarının devlet politikası olarak yaygınlaşması ve varlık vergisi gibi azınlık karşıtı özellikleri ağır basan iktisat politikalarının uygulanması mümkün olabilmiştir (Aktar, 2000,58).Varlık vergisinin konulma nedeni her ne kadar ülkenin İkinci Dünya Savaşı döneminde savunma ihtiyaçlarını devamlı para basmak suretiyle karşılama yoluna gitmesi üzerine ciddi bir darboğaz içine düşmesi olsa da, varlık vergisinin salınımında Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında büyük adaletsizliklere yol açan uygulamaların olması görünürde iktisadi olan nedeni siyasallaştırdığı ve ikinci kesimi ötekileştirdiği söylenebilir. Bu sürecin ötekileştirici yönüne ek olarak, varlık vergisinin "vatan borcu" olarak nitelendirilmesi paradoksal bir biçimde her iki grubu yurttaş olarak nitelendirmeyi gerektirmiştir (Okutan, 2004,284).

Bu dönemdeki uygulamalar, hem ötekileştirici hem de olumsuz anlamıyla "birleştirici" unsurları içinde barındırmaktadır. Gayrimüslimlerin önüne konan toplumun doğu ucundan batıya geçme "şansıdır" aslında. Ancak bu sorumlulukları yerine getirdiğinizde gerçek anlamda bir yurttaş olunacağı mesajı da verilmek istenir. Ancak buradaki yurttaş olma durumunda sınırları bulunmakta, başlangıçta fiili olarak bazı görevlere getirilmeyen gayrimüslimler daha sonra bir devlet politikası olarak bu görevlerden uzak tutulmaktadır. Bu sonucun yaşanmasında, Osmanlı'daki gayrimüslimlerin devlet kurumlarındaki varlığından rahatsızlık duyma ve tekrar aynı "hatayı" işlemekten kaçınma davranışının ortaya çıkması gösterilebilir. Devlet tarafından benimsenen bu uygulama daha sonra devlet dışındaki yapılarda da yansımasını bulmuş özellikle siyasal alanda gayrimüslim kimliğin görünürlüğünden rahatsız olunmuştur. Siyasal partilerde, asker ve sivil bürokraside ve diğer toplumsal nitelikteki kuruluşlarda gayrimüslimlerin konumu ve etkinliğini düşünürsek bu savın doğru olduğu sonucunu çıkartmak mümkün olabilecektir.

Ayrıştırıcı politikaların sonucunda Türkiye'de yaşayan tüm Müslümanların aslen Türk olduğu ilan edilerek "biz"in kapsamı genişletilmiş; diğer yandan da Osmanlı döneminde bu topraklarda kendi dini ve etnik kimliklerini koruyarak yaşamış olan gayrimüslimler de kaçınılmaz olarak "diğer" veya "öteki" kategorisi içine sokulmuştur. Bu iki süreç, aslında birbirini besleyerek ve birbirine paralel olarak yürümüştür (Aktar, 2000,65-66). Bu durumu, Osmanlı'daki millet sisteminin de bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Osmanlıda, tüm Müslümanlar asli unsur görülürken, gayrimüslimler daha farklı uygulamalarla karşılaşmışlardır. Özellikle 1930'ların ardından iktisadi alanda gerçekleştirilen devletleştirme politikaları ve Türk etnik kimliğini öne çıkaran düşünceler gayrimüslimlerin öteki olarak değerlendirilmelerinin kanıtını oluşturmaktadır. Türkiye sınırları içinde yalnızca Türk kimliğinin var olduğu iddiası savaş, tehcir ve mübadele yoluyla ötekilik söylemini kuvvetlendirmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Doğu/Batı ayrımı yüzyıllardır süregelen bir ikiliği ifade etmiştir. Söz konusu ayrım, birtakım kurgusal söylemler yoluyla üretilmiş ve bu nedenle Doğu/Batı sınırı tarih boyunca değişken bir niteliğe sahip olmuştur. Bu noktadan itibaren Doğu'nun ötekileşme süreci başlayarak ayrımı keskinleştiren itici gücü oluşturmuştur. Doğu'nun, Batı'nın kültürel dışarısı olmaya başladığı, özellikle on altıncı yüzyıldan itibaren Avrupa kendisini ötekinden ayırarak self/other ikiliği yaratmıştır. Batı'yı ifade eden Avrupa'nın bir bilinç olarak gelişmesine katkıda bulunmuştur. Batı'nın sahip olduğu bu bilinç şeklinin bir sorunsal olarak incelenmesi gerektiğini düşünen bazı yazarlar Batı'nın (occident) kendisinde olan olumsuz yönlerini Doğu (orient)'e aktararak kendisine ait bir bilinç düzeyi oluşturduğunu belirtirler. Batı'nın bu tavrı efendi/köle diyalektiğine benzetilerek Batı'nın "öteki"ne yani Doğu'ya ihtiyacı olduğu ancak onun dışarıda bir yerde konumlandığı ifade edilir. Çünkü Doğu olmadan Batı olamaz ve Doğu Doğululaştırılarak Batı'nın bilinç seviyesi yükseltilir. Doğu/Batı karşılaşmasındaki tarihsel süreçler olan Feodalite, Rönesans ve Aydınlanma dönemleriyle birlikte Batı, bilinçsel bir olgunluğa ulaşır.

Oryantalizm, Batılı ulusların, Doğu toplumları ile ilgili bakış açılarını ifade etmektedir. Doğudan bakınca da Oryantalizmin, oldukça olumsuz çağrışımlara sahip olduğu görülmektedir. Bu olumsuzluğun altında, Doğulu bakışın önyargılı olanlarının payı olabileceği gibi belki daha yoğun olmak üzere, Batılı toplumların sömürgeci geçmişinin Doğu toplumlarında bıraktığı olumsuz izler yatmaktadır. Bu olumsuzluk, Batılı araştırmacıların, yazarların çalışmalarında Doğuyu küçümseyen ve aşağılayan unsurların bulunması, Doğudan Batıya bakışın oldukça en iyimser ifadeyle "ihtiyatlı" biçimde oluşmasına neden olmuştur. Batının sahip olduğu bu nitelik, doğunun da Batıya bakışını etkilemiş ve karşıt tepkilerin gelişmesine neden olmuştur. Bu "ilişkinin" sonucunda Batının oryantalizmine karşı Doğunun Oksidentalizmi ortaya çıkmıştır.

Oksidental tepkilerin oluşmasında, Batı kökenli modernleşme kuramının da etkisi olduğu açıktır. Modernite, tüm "iyiliğin" Batıdan kaynaklandığı, Batı kültürünün, yaşam biçiminin, iktisadi ve siyasal yapısının yüzyılların süzgecinden geçerek bugünkü ideal haline geldiğini varsayarak, Doğuya da bunu bir hedef olarak sunar. Modernleşme kuramı ile oryantalist bakış bu nedenle çoğu yerde aynı dili konuşmaktadır. Oryantalizm ise, tarihsel sürecin geleneksel ve modern dönemlerinde dikotomik bakış açısını büyük ölçüde sürdürmüştür. Oryantalizmin hegemonya ile ilişkisi sömürgeci dönemle özleşerek Doğu bu dönemde müdahale edilmesi gereken bir özne olarak tasavvur edilmiştir. Bilgi ve iktidar arasındaki ilişki bu dönemin belirleyici unsurudur. Oryantalizm, sömürgeciliğe Doğu hakkında yarı gerçek yarı hayali olarak ürettiği akademik bilgiyi sağlama konusunda katkıda bulunmuştur.

Geleneksel toplumların modernleşme süreci, Batıdaki modernleşme sürecinden farklıdır. Batı modernleşmesini kendi "mecrası" üzerinde uzun bir süreçte gerçekleştirirken, Doğuda ise bu süreç yapay bir görünüm almıştır. Geleneksel toplum yapısını "kötü" olarak değerlendiren Batılı toplumlar ve onlarla aynı hedefi paylaşan geleneksel toplumdaki bazı toplumsal kesimler, konumları farklı olmasına karşın "oryantalist" bakış açısını da paylaşırlar. Artık onlar "Doğu" içerisinde "Batıyı" temsil ederek "ötekilerden" ayrılırlar. Böylelikle, Batı Doğuyu farklı değerlendirirken, aynı toplum yapısı içinde birbirini benzer bakış açısıyla değerlendiren "Doğulu" ve "Batılı" kesimler de oluşmaya başlar. Sonuçta, geleneksel toplumlarda modernleşme süreci, birbirine şüpheyle bakan, "Doğu yakası" ile "Batı yakası" arasındaki gerilimli bir ilişki haline gelir. Bu gerilim bir toplumsal patlama ile sonuçlanarak Doğu-Batı arasında savaşa dönüşebileceği gibi, zamana yayılarak, arada akut alevlenmelerin yaşandığı uzun soluklu sorunlu bir ilişki haline de gelebilir.

Türkiye toplumu da çok kısa sayılmayacak bir modernleşme geçmişine sahiptir. Osmanlının son dönemlerine doğru ortaya çıkan "Batılılaşma" hareketleri, giderek toplumun bir bölümünde Batı tipi bir yaşam tarzını ve kültürü yerleştirmiş ve giderek diğer toplumsal kesimlerle de farklılaşmaya başlamıştır. Osmanlı Devletinin durumunun kötüleşmesi ile birlikte siyasal ve iktisadi olarak bozulan yapının ancak Batılılaşma sayesinde düze çıkabileceği

inancını paylaşan gruplar Batılılaşmayı hedefleyen reformların yapıcısı oldular veya onlara sahip çıktılar. Osmanlıda "Batı" bu biçimde oluşurken, geleneksel yaşam tarzına sahip olan kesimler de toplumun "Doğusunu" meydana getirdiler. Birçok ülkede, modernleşmeyi savunan kesimler, paradoksal biçimde, modernleşmenin hedefi olan demokrasi ve insan hakları gibi ideallerle, kendi "Doğusu" ile olan savaşı kazanmak adına, ilişkilerini zayıflatmak veya kesmek zorunda kalırken, anti-demokratik ve totaliteryen tutumlara da yeşil ışık yaktılar.

Diğer yandan, Batının oryantalist bakış açısı Doğulu toplumlarda Oksidentalizmi güçlendirirken, aynı biçimde modernleşme sürecindeki toplumlarda da, "modernleştiricilerin" tutumu, geleneksel kesimlerde hem Batıya hem de modernleşme sürecine yönelik bakışı olumsuz biçimde etkilenmiştir. Doğu toplumlarında ve bu toplumların moderniteye "direnen" toplum kesimlerde Batı düşmanlığı ve modernizm karşıtlığı doğal olarak aynı kaynaktan beslenmiş ve Batı kaynaklı hemen her şeye karşı olan radikal tavırların gelişmesine neden olmuştur. Bu tavır da, insan hakları, laiklik, bir arada barış içerisinde yaşama gibi, demokrasinin temel unsurlarını sırf "Batılı" olduğu gerekçesiyle reddetme davranışına doğru gidebilmektedir. Bununla birlikte, olumsuz oryantalist bakış açısı da, sırf geleneksel olduğu veya Doğuya ait olduğu gerekçesiyle, farklı kültürlerle karşıtlık ilişkisi geliştirmesi farklılıkların barış içinde yaşamasını giderek daha fazla güçleştirmektedir. Her iki yönden olumsuz etkilerin azaltılması ve Doğu ile Batının birlikte yaşayabileceği ve her ikisinin de kendine has doğrular ve yanlışlar barındırabildiğinin kabulü ile belki de daha iyi bir toplum ve dünya mümkün olabilecektir.

KAYNAKLAR

AHISKA, Meltem (2003), *Occidentalism: The Historical Fantasy of the Modern*, The South Atlantic Quarterly 102:2/3, Spring/Summer.

AHMAD, Feroz (2007), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, 6. baskı, İstanbul.

AKTAR, Ayhan (2000), *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, İletişim Yayınları, 1.baskı, İstanbul.

ÇORUK, Ali Şükrü (2007), *Oryantalizm Üzerine Notlar*, Sosyal Bilimler Dergisi, cilt:IX, sayı:2.

GÖLE, Nilüfer (2002), *Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine*, Modernleşme ve Batıcılık, cilt no:3, İletişim Yayınları, 1. baskı, İstanbul.

GÖLE, Nilüfer (1998), *Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Anlayışı*, Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik içinde, Ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

KAHRAMAN, Hasan Bülent (2002), *İçselleştirilmiş, Açık ve Gizli Oryantalizm ve Kemalizm*, Doğu-Batı sayı.20, Doğu Batı Yayınları, 2.baskı, Ankara.

KALİBER, Alper (2002), *Türk Modernleşmesini Sorunsallaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine*, Modernleşme ve Batıcılık, cilt no:3, İletişim Yayınları, 1. baskı, İstanbul.

KARPAT, Kemal H (1967), *Türk Demokrasi Tarihi*: *Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul Matbaası, İstanbul.

KEYDER, Çağlar (1998), *1990'larda Türkiye'de Modernleşmenin Doğrultusu*, Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik içinde, Ed. Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

KIM, Minjeong - Y. CHUNG, Angie, *"Consuming Orientalizm: İmages of Asian/American Women in Multicultural Advertising*, Qulitative Sociology Vol: 28, No: 1, Spring 2005

KONTNY, Oliver, *"Üçgenin Temelini Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine"*, Doğu-Batı: sayı:20, Doğu Batı Yayınları, 2.baskı, Ankara, 2002.

KÖKER, Levent (1993), *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

MAHÇUPYAN, Etyen (2005), *İçimizdeki Öteki*, İletişim Yayınları, 1.baskı, İstanbul.

MAKDİSİ, Ussama (2007), *Osmanlı Oryantalizmi*, Oryantalizm Tartışma Metinleri, Ed. Aytaç Yıldız, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

MUTMAN, Mahmut (2002), *Şarkiyatçılık/Oryantalizm*, Modernleşme ve Batıcılık, cilt no:3, İletişim Yayınları, 1. baskı, İstanbul.

MUTMAN, Mahmut, (1999), "*Oryantalizmin Gölgesi Altında: Batı'ya Karşı İslam"*, Der: Keyman/Mutman/Yeğenoğlu, *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark*, İletişim Yayınları, İstanbul

OKUTAN, M. Çağatay (2004), *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.baskı, İstanbul.

SEVİL, Muharrem (1999), *Türkiye'de Modernleşme ve Modernleştiriciler*, Vadi Yayınları, Ankara.

SWANSON, Herb, (2004),*"Said's Orientalism and The Study of Christian Missions"*, International Bulletin of Missionary Research, Vol.28 No.3, s.107.

YAVUZ, Hilmi (2002), *Modernleşme: Parça mı, Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi, Kavram mı?*, Modernleşme ve Batıcılık, cilt no:3, İletişim Yayınları, 1. baskı, İstanbul.

YILDIZ, Yavuz G., (1995), *Türk Aydını ve İktidar Sorunu*, Türk Aydını ve Kimlik Sorunu içinde, Yay.Haz.Sabahattin Şen, Bağlam Yayınları,1.baskı, Ankara.

ZEYDANLIOĞLU, Welat (2008), *The White Turkish Man's Burden: Orientalism, Kemalism and the Kurds in Turkey*, Chapter in Neo Colonial Mentalities in Contemporary Europe? Language and Discurse in the Construction of İdentities, edited by Guido Rings and Anne İfe, Cambridge Scholars Publishing.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Küreselleşme Kalkınma İlişkisi[1]

Mehmet Yunus ÇELİK[2], Hüsnü ERKAN[3]

Özet: Ülkelerin kalkınma kriterlerindeki değişimi küreselleşme süreci çerçevesinde analiz eden bu çalışmada, seçilmiş 88 ülkenin 1990–2005 dönemindeki kalkınma kriterleri ile küreselleşme endeksleri kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda küreselleşme endeksleri ve kalkınma kriterleri arasında, seçilen ülkelerin tümü ve sınıflandırılmış grupları itibariyle iktisadi açıdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, yapılan analiz sonuçları bütün olarak değerlendirildiğinde, özellikle teknolojik küreselleşme sürecinin, ülkelerin kalkınma kriterleri üzerine etkisinin, ekonomik, sosyo-kültürel ve politik küreselleşme süreçlerine oranla daha istikrarlı, anlamlı ve büyük olduğu sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kalkınma, küreselleşme endeksi, İnsani Kalkınma Endeksi, Panel Veri Analizi.

The Relationship Between Globalization and Development

Abstract: This study uses panel data analysis to determine the relationship between human development and globalization for 88 selected countries from 1990 to 2005. It is found that there is a meaningfull relation between globalization index and development criteria for all of the selected countries and their all subcategories. In addition, it is determined that technological globalization process has more important effect on development criteria than economical, socio-cultural and political globalization process. This effcet is more stable, significant and meaningfull.

Key Words: Globalization, Development, Globalization Index, Human Development Index, Panel Data Analysis

GİRİŞ

Kalkınma, klasik ekonomik anlamda refahla açıklanmaya çalışılmış ve bu refah, sanayileşmeyle eşdeğer tutulmuştur. Fakat kalkınmayı bu kadar dar bir çerçevede ele almak hatalı olmaktadır. Bu anlamda literatürde yeni ortaya çıkan tanımlarda, kalkınmanın temelinde teknoloji ve birey yer almaktadır ve beşeri sermaye, kalkınma yolunda önemli bir yatırım unsuru olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla kalkınma sadece ekonomik büyümeyi değil, insanların hayat standartlarını artıran diğer faktörleri de kapsayan bir anlama kavuşmuştur.

Bu bağlamda bilgi ve teknoloji temelli kalkınma çok tartışılan ve üzerinde önemle durulması gereken bir kavram haline gelmektedir. Bu konuda en önemli unsur ise teknolojiler ve teknolojileri kullanan insandır. Teknolojilerin kullanımı yasam kalitesini de artıracaktır. Öğrenme süreçlerini basarıyla gerçekleştiren ve insan sermayesi oluşturma yolunda yatırım yapılmış bireyler ekonomiye dinamizm kazandırabilmekte ve geliştirilen teknolojiler sayesinde, ekonomik faaliyetler kolaylaşmakta ve hızlanmaktadır. İyi eğitimli, yenilikçi ve girişimci bireylerin oluşturduğu beşeri sermayenin, ekonomik faaliyetleri de olumlu etkilemeleri aşikârdır. (Kurt, 2004: 1).

Teknolojik gelişme kalkınmanın temel itici güçlerinden birisidir. Modern teknoloji dediğimiz günümüz teknolojisi 18. yüzyılda başlamıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ise küreselleşmenin teknolojik kökenini oluşturmaktadır. Teknoloji, bilgi çağı olarak adlandırılan bu dönemde, ulusların refahı ve kalkınması için öncelikli etken olmaktadır (Kaya, 2004: 235). Teknoloji artık sanayi devriminin ortaya çıkması ve hayatımızın içine yerleşmesi ile vazgeçilmez bir hal almıştır. Dolayısıyla da kalkınma için vazgeçilmez unsur ve itici güç olmuştur. Bilgi ve

1 Bu makale, Hüsnü ERKAN'ın danışmalığında Mehmet Yunus ÇELİK tarafından hazırlanan Küreselleşme Sürecinde Seçilmiş Ülkelerin Kalkınma Kriterlerindeki Değişimin Analizi başlıklı Doktora tezinden türetilmiştir.

2 Dr. Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
3 Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

teknolojiye dayalı ekonomi kavramı, her şeyden önce üreten bir ekonominin/üretim ekonomisinin üzerinde durmaktadır (Göker, 2000). Bilgi ve teknoloji, ekonomideki geleneksel üretim alışkanlıklarını ve faktörlerini ikincil konuma itmektedir (Erkan, 2004a: 251, Sentürk, 2002: 264).

Küreselleşme ile birlikte günümüzde ekonomik şartlar, tamamen bilgi ve teknolojiye dayanmaktadır. Yeni oluşan sanayiler yüksek teknolojili ürünleri üretmeyi yeni üretim ve pazarlama tekniklerini kullanmayı gerekli kılmaktadır. Ekonomik gelişme ve ticari rekabette teknik değişimin, yenilikçiliğin ve teknolojinin önemi konusunda pek az görüş ayrılığı bulunmaktadır. Neoklâsik, Keynesyen, Marksist, Schumpeterian gibi, bütün iktisatçılar, verimlilik artısının, yeni ve gelişmiş üretim teknikleriyle yeni ürünlerin ortaya çıkmasına ve bunların bütün ekonomi sistemine etkin bir biçimde yayılmasına sıkı sıkıya bağlı olduğunu kabul ederler. İktisatçılar arasında genel olarak yaşanan görüş ayrılığı ise önde olan ülkelerin bilim ve teknoloji alanındaki dev birikimleriyle beslenen, yeni ve daha gelişmiş teknolojilerinin dayattığı ezici rekabet koşullarında, Üçüncü Dünya ülkelerinin yatırım ve kalkınma programlarını gerçekleştirmede karsılaştıkları pratik sorunlardan kaynaklanmaktadır (Freeman, 1989).

Geri kalmış ülkelerin kalkınmalarını sağlamada ve gelişmiş ülkeleri yakalamada etkili olan en önemli faktör bilgiye ve teknolojiye bağlı politikaları, yenilikçiliği, pazarlama, üretim, iletişim ve ulaşım gibi ekonominin ve hayatın her alanına uygulamadan geçtiği görüsü de hâkimdir. Bilgi ve teknolojinin özellikle de iletişim teknolojilerinin büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisi farklı durumlarda ortaya çıkmaktadır. İlk olarak, yeni ürün ve hizmetlerin (bilgisayar donanım, dijital donanım, manyetik kart makineleri ve uygulamaları, faks makineleri, cep telefonları, uydu yayınları ve yeni finansman hizmetleri gibi) üretilmesiyle toplam üretim ve büyüme artmaktadır (Kutlu, 2005: 99). Bu sektörlerde büyük bir hızla yeni iş imkânları oluşmaktadır. İkincisi, elektronik ticaret ve bilgisayar destekli robotlar gibi üretim sürecinde uygulama alanı bulan yeni yöntemlerle verimlilik artmaktadır. Üçüncüsü, internet satışları, dijital reklam, sınırlar ötesi üretim, yeni pazarlama, organizasyon ve yönetim teknikleri ile ekonomik etkinlik artmaktadır (Odyakmaz, 2000: 99).

Teknolojik gelişmeler, toplumsal alanda sosyo-kültürel etkiler yaratırken, ekonomide üretim süreçlerini ve organizasyon yöntemlerinde önemli etkiler yapmaktadır. Bu bağlamda kalıcı ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümleri de beraberinde getiren teknolojik gelişmeler insanlık tarihinde devrim etkisi yaratmaktadır. Örneğin, ateş, tekerlek, yelkenli, barut ve matbaa insanlık için önemli dönüm noktalarıdır. Çağdaş dünyanın başlangıç noktasını oluşturan sanayi devrimi ise buhar gücü ve elektrik enerjisidir. Günümüz dünyasındaki en önemli kazanım olan bilgi teknolojisi ile üçüncü asamaya girilmiştir. Sosyo-ekonomik gelişme sürecinde tarım devrimi birinci dalga, sanayi devrimi ikinci dalga, enformasyon devrimi üçüncü dalga olarak ifade edilmektedir (Kaya, 2004: 239).

Çağımızın jenerik teknolojileri, özellikle de enformasyon teknolojisi tabanında yeniden şekillenmekte olan ve bu teknolojilerin yarattığı yeni sanayi dallarını bünyesine katan; hem ürettiği ürünler hem de kullandığı üretim yöntemleri bazında, içerdiği teknoloji ile giderek artan bir sanayi söz konusudur. Onun içindir ki, gerçekte bilginin yönlendiriciliği, yalnızca parlak birkaç sanayi dalıyla sınırlı değildir; yüksek ya da düşük teknolojili olsun, bütün sanayiler için geçerlidir denmektedir. Yazılım sanayileri basta olmak üzere, prodüktif hizmet sanayileri olarak anılan yeni sanayi dalları ortaya çıkmıştır. Gen mühendisliği, doku mühendisliği gibi yeni teknolojiler, ölçek ve istihdam profili farklı yeni sanayi dalları yaratmaktadır (Göker, 2000).

1970'li yıllardan başlayarak hız kazanan ve elektronik/bilgi-işlem ve iletişim teknolojilerindeki güçlü değişimin yardımıyla bütün dünyayı tek bir pazara çeviren küreselleşme olgusunun daha önce de ifade edildiği gibi farklı bakış açıları mevcuttur. Küreselleşme; ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları asarak, dünya çapında yayılması olarak görülmektedir. (Bayraç, 2003: 46).

Bir başka ifade ile "küreselleşme olgusunu dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve iktisadi parçaların birbirleriyle ve giderek dünya piyasalarıyla eklemlenmesi ve bütün iktisadi karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi" olarak ta ifade edilmektedir. (Yeldan, 2002: 2).

Küreselleşmenin, gerçek anlamıyla küresel olmadığı, küresel olmaktan ziyade bölgesel olduğu seklinde eleştiriler de bulunmaktadır. Doğrudan yatırımlar ve bilgi teknolojileri için uygun politikaları uygulamayan, kurumsal ve fiziki altyapısını geliştiremeyen ülkelerde, doğrudan yabancı yatırımların, ticaret genişlemesinin ve uluslararası üretimin yararları da sınırlı kalmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin Batı Avrupa'da, Kuzey Amerika'da ve Doğu ve

Güneydoğu Asya'da yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Afrika'nın büyük bir bölümünün, Güney ve Batı Asya'nın ve Doğu Avrupa'nın çeşitli nedenler dolayısıyla küreselleşme sürecinin ve bilgi ve iletişim teknolojileri vasıtasıyla entegre olan dünya ekonomisinin yarattığı nimetlerden yeterince yararlanamamaktadır. Buna karsın bu bölgeler yine de küreselleşmenin yarattığı para krizleri, ürün fiyatlarındaki aşırı dalgalanmalar gibi olumsuzluklardan kaçamamaktadır (Odyakmaz, 2000: 98). Bu nedenledir ki anılan bölgelerin, gelişmişlik düzeyi yüksek ülkelerdeki, refah düzeyini yakalamaları ve bilim ve teknolojideki gelişmelerin yarattığı artı değerden arzulanan ölçüde pay almalarını sağlamak için, ihtiyaç duyulan bilgi ve teknolojiyi üretme, geliştirme, üretimde ve ticarette uygulama ve sosyo- kültürel boyutlarıyla bunları uyumlaştırma (Erkan, 1998: 92) yönünde politikalar belirlenmeli, vakit geçirilmeden tasarlanarak uygulamaya konulmalıdır.

Dünya ile bütünleşme anlamında geçmişten beri var olan bu sürecin günümüz açısından en önemli özelliklerinden birisi ise, tek dünya sisteminin geniş ve kapsamlı bir uluslar üstü hukuk sistemiyle garantiye alınmaya çalışılmasıdır. Böylelikle özellikle teknoloji üretiminin merkezde kalması, bir anlamda teknoloji üretiminin küreselleşmemesine yönelik yeni önlemlerin getirilmesi ve sıkılaştırılması da söz konusu olmaktadır (Soyak 2002: 2). Gelişmiş ülkelerdeki teknolojik üstünlüğün ellerinden gitmesini engellemektedir.

Küreselleşme bağlamında değerlendirilmesi gereken bir oluşumla, yeni stratejileri, politikaları ve hedefleri, yenlikçi gelişmenin bir aktörü olan uluslararası şirketler ve/veya uluslarüstü şirketler belirlemektedir. Özellikle, büyük boyutlarda karar alabilme gücü olan şirketler, elde ettikleri hareket kabiliyetiyle istediği ülkelere yatırım yaparak üretimi gerçekleştirirken, istihdamın kriterini de belirlemektedir. Nitekim bu durum, bilgi toplumunu sanayi toplumundan ayıran, ölçeklerin ulusal olmasından ziyade uluslararası olması özelliğiyle de örtüşmektedir (Şentürk, 2002: 265).

Bazı yazarlar teknolojinin küreselleşmesinden söz edip, özellikle yeni sanayileşen ve gelişmekte olan piyasalara sahip ülke örneklerinden hareketle, bu sürecin üretimi ve verimliliği artırması, maliyetleri düşürmesi, refahı yükseltmesi gibi artılar getirebileceğini öne sürmektedirler (Berber, 2006: 473). Ancak şu da bir gerçek ki, bu ülkelerin çoğu teknoloji stratejilerini ekonomik büyüme ve rekabetçilik üzerine kurmuş durumdadır. Dolayısıyla bu ülkeler dünya liderlerinden elde ettikleri teknolojiyi bilim ve teknolojik alt yapılarındaki yetersizlikler için kullanmak ve kısa sürede içsel teknolojik yeteneklerin geliştirilmesine ağırlık vermek seklindeki bir stratejiyi ulusal kalkınma planlarıyla hayata geçirmişlerdir (Soyak 2002: 3).

LİTERATÜR

İktisat literatüründe küreselleşmenin etkileri üzerindeki teorik tartışmalar tarihten günümüze devam etmektedir. Bu kapsamda neo-liberal teorisyenler serbest ticaret ile ekonomik küreselleşmenin her ülke için yararlı olduğunu savunurken, küreselleşme karşıtları, azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkeler tarafından kuşatılmasının az gelişmiş ülkeler için olumsuz etkileri olduğu konusunda ısrar etmektedir. Neo-liberal teorisyenler küreselleşmenin ülkelerarası yakınlaşmaya önderlik ettiği konusunda kararlıdırlar. Western Europe: Economic and Social Change Since 1945 adlı Max-Stephan Schulze tarafından derlenen eserde bulunan yazarlar bu düşünceyi temsil etmektedir. Dudley Baines "iki ülke arasında serbest ticaret olsa sermaye, ücretlerin daha düşük olduğu azgelişmiş ülkelere kayma eğilimi gösterecektir. Çünkü mallar daha ucuza üretilecek ve gelişmiş ülkelere ihraç edilebilecektir" demekle serbest ticaretin az gelişmiş ülkeler için daha yararlı olduğu sonucuna varmaktadır (Baines: 1999: 181). Schulze ise, 1945' ten beri Batı Avrupa ülkeleri arasında yaşanan ekonomik entegrasyonun yalnızca büyümeye değil, aynı zamanda KBDMG ve insani kalkınmaya ilaveten bebek ölümleri ve nüfus gibi bazı alanlarda da yakınlaşmaya neden olduğu görüşündedir (Schulze ve Baines, 1999: 162-174).

Küreselleşme karşıtlarının, küreselleşmenin maliyetlerinin ondan sağlanacak faydayı aştığı konusundaki fikirleri, literatürde yapılan birçok ampirik çalışmada küreselleşme olgusunun net etkisinin tüm ülkeler için olumlu sonuç doğuracağı şeklindeki algının geçerli olmadığını göstermiştir. Küreselleşme ve etkilerini ölçmek için yapılan çalışmaların birçoğu, sermaye akışlarını, ülkelerin dışa açıklıklarını, bilgi akışlarını, sosyo-kültürel değişim verilerini, politik verileri ve ticaret verilerini kullanmışlardır. Bear ve Boswell (2001), eşitsizlik üzerine küreselleşmenin etkilerini incelediği çalışmasında, küreselleşmenin olumlu sonuçlarını yorumlamıştır. Watanabe (2004), ekonomik küreselleşme ve insani kalkınma arasındaki korelasyonu inceleyerek ampirik olarak olumlu sonuçlara ulaşmıştır. Dolar (1992), dışa açıklığın ekonomik performans üzerindeki etkisini, Frankel ve Romer (1996) ise cari akımlar ile

ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişler ve sonuç olarak dışa açıklık ve cari akımların büyüme ile sağlıklı bir ilişkisinin olduğunu göstermişlerdir. Khan (2005), çalışmasında insani kalkınma ve küreselleşme arasındaki ilişkiyi doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile incelemiş ve DYY ile insani kalkınma arasında olumlu bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Minhaj ve diğerleri (2004), yaptıkları çalışmada, Pakistan için küreselleşme bağlamında DYY ile insani kalkınma arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemişler ve küreselleşmenin insani kalkınmayı olumlu etkilediğini tespit etmişlerdir. Dreher (2003), küreselleşmenin büyüme üzerine etkisini ampirik olarak ölçtüğü çalışmasında 123 ülkeye ait 1970-2000 arası verileri kullanmış ve küreselleşmenin büyümeyi sağladığını, fakat gelir dağılımını azaltmak anlamında yeterli seviyede olmadığını tespit etmiştir. Dreher çalışmasında özellikle bilgi akışlarının büyüme üzerinde daha etkili olduğunu ve sosyo- kültürel ve politik entegrasyonun fazla bir etkisinin olmadığını ifade etmiştir.

YÖNTEM VE VERİLER

Çalışmada iki ayrı model ve modellere uygun olarak bir bağımlı, beş bağımsız olmak üzere toplam altı değişken yer almaktadır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin doğal logaritması alınarak analizler yapılmıştır.

Logaritma alma işleminin başlıca nedenleri şunlardır;

Birincisi, iktisadi yorumları esneklikler üzerinden yapılabilmektedir.

İkincisi, iktisadi veriler gerçek değerleri üzerinde doğrusal değil, genellikle logaritmik değerleri üzerinde doğrusaldır. Bu nedenle verilerin gerçek değerleri yerine logaritması alınmış değerlerin kullanılması önerilmektedir (Williams, Goodhart ve Gowland, 1976).

Üçüncüsü, sürecin ortalaması arttıkça bireylerin değişkenliğinin de arttığı bu tür iktisadi verilerde, bireylerdeki oransal değişmeler ortalamaya göre bağımsız olduğundan logaritma alınmaktadır (Montgomery ve Johnston, 1976).

Dördüncüsü, Box ve Jenkins (1970), logaritma alma işleminin varyansı, fark alma işleminin ise ortalamayı durağan hale getireceğini ifade etmişlerdir (Box ve Jenkins, 1970).

Çalışmada yer alan değişkenlerin notasyonları ve değişkenlere ait açıklamalar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenler	Açıklama
$lhdi_{i,t}$	Ülkelerin İnsani Kalkınma Endekslerinin Logaritması
$lek_{i,t}$	Ülkelerin Ekonomik Küreselleşme Endekslerinin Logaritması
$lskk_{i,t}$	Ülkelerin Sos-Kültürel Küreselleşme Endekslerinin Logaritması
$ltk_{i,t}$	Ülkelerin Teknolojik Küreselleşme Endekslerinin Logaritması
$lpk_{i,t}$	Ülkelerin Politik Küreselleşme Endekslerinin Logaritması
$lk_{i,t}$	Ülkelerin Genel Küreselleşme Endekslerinin Logaritması

i : 1,2,….,88 uygulamaya dahil edilen ülkeleri,
t : 1990,1991,….,2005 ise, yılları İfade etmektedir.

Veri Yapısı

Çalışmada 88 ülkeye ait 1990-2005 yılları arası 16 yıllık bir dönem uygulamaya dahil edilmiştir. Bu ülkeler HDI (Human Development Index) değerlerine göre ortalamaları alınarak, HHD: Yüksek İnsani Gelişmişlik (High Human

Development), MHD: Orta İnsani Gelişmişlik (Medium Human Development) ve LHD: Düşük İnsani Gelişmişlik (Low Human Development) olarak sınıflandırılmıştır. Sınıflandırmada kullanılan kriter literatüre uygun olarak 0 - 0.499 arası LHD, 0.500 - 0.799 arası MHD, 0.800 - 1 arası HHD şeklinde belirlenmiştir. Ülkelerin sınıflandırılma işlemi sonrası, 42 ülke HHD, 29 ülke MHD, 17 ülke de LHD sınıfında yer almıştır. Öncelikle küreselleşme sürecinin ülkelerin kalkınma kriterlerine (HDI) etkisi tüm ülkeler boyutunda incelenmiş, daha sonra analiz, ülkelerin kalkınma farklılıkları dikkate alınarak her bir ülke grubu için ayrı ayrı yapılmıştır.

Çalışmada kalkınma göstergesi niteliğinde, bağımlı değişken olarak 1990-2005 yılları arası HDI rakamları kullanılmıştır. Açıklayıcı değişken olarak, ikinci bölümde ayrıntılarıyla incelenen küreselleşme endekslerinden, Dreher (Dreher, 2003, 2006) Küreselleşme Endeksi'nden elde edilen veriler ışığında 1990-2005 yılları arası, EK (Ekonomik Küreselleşme), SKK (Sosyo-Kültürel Küreselleşme), TK (Teknolojik Küreselleşme), PK (Politik Küreselleşme) ve K (Genel Küreselleşme) rakamları uygulamaya dahil edilmiştir. Dreher Endeksinin kullanılma sebebi yaygın kullanıma sahip olması ve diğer endekslere göre daha çok ülke (123 ülke) dâhilinde inceleme yapılmış olmasıdır. Aşağıda Dreher endeksi verilerinden hareketle tarafımızca elde edilen endeksler ve alt bileşenleri gösterilmiştir.

Tablo 2: Endeksler ve Alt Bileşenleri

A. Ekonomik Küreselleşme	(35%)
i) Cari Akımlar	(50%)
Dış Ticaret (GSYİH'nın Yüzdesi)	(23%)
Doğrudan Yabancı Yatırımlar (GSYİH'nın Yüzdesi)	(29%)
Portföy Yatırımları (GSYİH'nın Yüzdesi)	(27%)
Dış Ülke Vatandaşlarına Gelir Ödemeleri (GSYİH'nın Yüzdesi)	(22%)
ii) Kısıtlamalar	(50%)
Gizli ithalat Engelleri	(20%)
Ortalama Tarife Oranı	(30%)
Dış Ticaret Vergi Gelirleri (Cari Gelirin Yüzdesi)	(24%)
Sermaye Hesabı Kısıtlamaları	(26%)
B. Politik Küreselleşme	(28%)
Ülkedeki Elçilik Sayısı	(34%)
Uluslararası Organizasyonlara Üyelik	(34%)
BM Güvenlik Konseyi Kararlarına Katılım	(32%)
C. Sosyo-Kültürel Küreselleşme	(24%)
Kişisel ilişkilerle ilgili Veriler	(63%)
Telefon Trafiği	(31%)
Transferler (GSYIH'nın Yüzdesi)	(9%)
Uluslararası Turizm	(1%)
Telefonla ABD'yi Aramanın Ortalama Maliyeti	(33%)
Yabancı Nüfus (Toplam Nüfusun Oranı)	(26%)
Mc Donald's Restaurantlarının Sayısı (Kişi Başına)	(37%)
D. Teknolojik Küreselleşme	(14%)
Telefon Hattı (1000 Kişiye Düsen)	(18%)
İnternet Bağlantı Sayısı (Kişi Başına)	(15%)
İnternet Kullanıcıları (Nüfusun Yüzdesi)	(18%)
Kablolu TV (1000 Kişiye Düşen)	(16%)
Günlük Gazete (1000 Kişiye Düşen)	(16%)
Radyo (1000 Kişiye Düşen)	(17%)

Kaynak: Dreher, 2005: 24, verilerinden hareketle tarafımızdan oluşturulmuştur.

Çalışmada kullanılan veriler; IMF, UNDP, World Bank (WDI), UNESCO, CIA, ICT, OECD, ITU, UNCTAD, DTM, TUİK internet siteleri, cd ve veri tabanlarından elde edilmiştir. Verilerin analizinde Eviews 5.1 paket programı kullanılmıştır.

Çalışmada 88 ülke ve 16 zaman noktası bulunmaktadır. Bu şekildeki bir veri yapısında 5 değişken de dikkate alınırsa veri matrisinin boyutu her bir ülke için satır sayısı = 88 × 16 = 1408, sütun sayısı = 5 olmak üzere 1408 × 5 şeklinde olmaktadır.

AMPİRİK BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER

Bu kısımda öncelikle değişkenlerin durağanlıkları araştırılacaktır. Daha sonra durağan oldukları saptanan seriler kullanılarak panel veri analizi yapılarak sonuçlar yorumlanacaktır.

Birim Kök Testi Sonuçları

Durağanlık (Birim Kök) testi yapılırken MW, LLC, IPS ve PP testleri kullanılmıştır. Durağanlık testleri tüm ülkeler için ve her bir ülke grubu için ayrı ayrı yapılmıştır. Test sonuçları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 3: Panel Birim Kök Test Sonuçları (Tüm Ülkeler)

	LLC Testi		IPS Testi		MW Testi		PP Testi		Karar
Değişken	**D**	**T**	**D**	**T**	**D**	**T**	**D**	**T**	
$lhdi_{i,t}$	-7.84	-	-8.20	-	346	-	618	-	I_0
$lek_{i,t}$	-	-4.04	-	-1.60	-	222	-	228	I_0
$lskk_{i,t}$	-20.8	-	-10.1	-	291	-	344	-	I_0
$ltk_{i,t}$	-23.5	-	-25.5	-	867	-	1195	-	I_0
$lpk_{i,t}$	-5.62	-	-2.36	-	260	-	243	-	I_0
$lk_{i,t}$	-9.33	-	-2.45	-	214	-	333	-	I_0

Tabloda değişkenlere ait verilen rakamlar, en azından %1 veya %5 anlamlılık düzeyinde Ho hipotezinin yani, birim kök vardır hipotezinin reddedildiği test istatistiği değerlerini göstermektedir. D, bireysel sabitlerin, T ise bireysel sabitlerin ve trendlerin birim kök denklemine eklendiğini ifade etmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterlerine göre belirlenmiştir.

Tablo 4: Panel Birim Kök Sonuçları (HHD)

	LLC Testi		IPS Testi		MW Testi		PP Testi		Karar
Değişken	**D**	**T**	**D**	**T**	**D**	**T**	**D**	**T**	
$lhdi_{i,t}$	-4.87	-	-4.24	-	139	-	124	-	I_0
$lek_{i,t}$	-6.15	-	-2.38	-	120	-	92	-	I_0
$lskk_{i,t}$	-10.4	-	-5.86	-	134	-	204	-	I_0
$ltk_{i,t}$	-18.2	-	-18.7	-	443	-	590	-	I_0

$lpk_{i,t}$	-2.20	-	-1.47	-	122	-	115	-	I_0
$lk_{i,t}$	-8.09	-	-3.74	-	132	-	178	-	I_0

Tabloda verilen değişkenlerin LLC, MW, PP, IPS testine ait rakamlar, en azından %1 veya %5 anlamlılık düzeyinde, ancak $lpk_{i,t}$ değişkeninin IPS testine ait rakamlar ise en azından %10 anlamlılık düzeyinde Ho hipotezinin yani, birim kök vardır hipotezinin reddedildiği istatistik değerlerini göstermektedir. D, bireysel sabitlerin, T ise bireysel sabitlerin ve trendlerin birim kök denklemine eklendiğini ifade etmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterlerine göre belirlenmiştir.

Tablo 5: Panel Birim Kök Sonuçları (MHD)

	LLC Testi		**IPS Testi**		**MW Testi**		**PP Testi**		**Karar**
Değişken	**D**	**T**	**D**	**T**	**D**	**T**	**D**	**T**	
$lhdi_{i,t}$	-8.06	-	-6.17	-	138	-	237	-	I_0
$lek_{i,t}$	-	-5.78	-	-3.97	-	108	-	116	I_0
$lskk_{i,t}$	-22.1	-	-9.32	-	98	-	81	-	I_0
$ltk_{i,t}$	-11.8	-	-12.5	-	259	-	398	-	I_0
$lpk_{i,t}$	-4.99	-	-1.57	-	92	-	91	-	I_0
$lk_{i,t}$	-	-9.51	-	-5.98	-	137	-	152	I_0

Tabloda verilen rakamlar, en azından %1 veya %5 anlamlılık düzeyinde Ho hipotezinin yani, birim kök vardır hipotezinin reddedildiği istatistik değerlerini göstermektedir. D, bireysel sabitlerin, T ise bireysel sabitlerin ve trendlerin birim kök denklemine eklendiğini ifade etmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterlerine göre belirlenmiştir.

Tablo 6: Panel Birim Kök Sonuçları (LHD)

	LLC Testi		**IPS Testi**		**MW Testi**		**PP Testi**		**Karar**
Değişken	**D**	**T**	**D**	**T**	**D**	**T**	**D**	**T**	
$lhdl_{i,t}$	-	-4.99	-	-2.72	-	54	-	105	I_0
$lek_{i,t}$	-	-2.24	-	-1.76	-	48	-	54	I_0
$lskk_{i,t}$	-1.86	-	-1.48	-	58	-	59	-	I_0
$ltk_{i,t}$	-11.4	-	-12.5	-	163	-	206	-	I_0
$lpk_{i,t}$	-	-2.24	-	-2.50	-	53	-	(35)	I_0
$lk_{i,t}$	-	-6.09	-	-5.83	-	93	-	72	I_0

Tabloda verilen değişkenlerin LLC, MW, PP, IPS testine ait rakamlar, en azından %1 veya %5 anlamlılık düzeyinde, ancak $lskk_{i,t}$ değişkeninin IPS testine ait rakamlar ise en azından %10 anlamlılık düzeyinde Ho hipotezinin yani, birim kök vardır hipotezinin reddedildiği istatistik değerlerini göstermektedir. Sadece $lpk_{i,t}$ değişkeninin parantez içinde gösterilen PP testi sonucu anlamsız görülmektedir. D, bireysel sabitlerin, T ise bireysel sabitlerin ve trendlerin birim kök denklemine eklendiğini ifade etmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterlerine göre belirlenmiştir.

Tüm ülkeler ve ülke grupları açısından bütün değişkenlerin durağan oldukları, diğer bir ifadeyle I_0 koşulunu sağladıkları görülmektedir (Charemza ve Deadman, 1997). Buradan hareketle panel veri analizine geçilmiştir. Aşağıda modelleme ve panel veri analiz sonuçları verilmiştir.

Panel Veri Analizi Sonuçları

Bu kısımda tüm ülkeler ve her bir ülke grubu için küreselleşme ile kalkınma arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Analizlerde tüm ülkelerin ve ülke gruplarının HDI (1990-2005) rakamları ve Dreher endeksinde (2003-2005) yer alan verilerden yararlanılmıştır. Bu amaçla öncelikle genel küreselleşme endeksinin HDI üzerine etkisi incelenmiştir. Doğruluğu araştırılan Model 1 aşağıda gösterilmiştir.

$$\mathbf{lhdi = \beta_0 + \beta_1 lk}$$

Çalışmada ayrıca genel küreselleşme endeksinin alt bileşenleri kullanılarak HDI üzerindeki etkinin ayrıntılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla aşağıdaki Model 2 kurularak test edilmiştir.

$$\mathbf{lhdi= \beta_0 + \beta_1 lek + \beta_2 lskk + \beta_3 lpk + \beta_4 ltk}$$

Analizlerde Haussman testi yapılarak sabit ve tesadüfi etkilerin varlığı araştırılmış ve her bir analizin sonuçları ayrı ayrı verilmiştir. Söz konusu modeller ışığında yapılan panel veri analizi sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 7: Analiz Sonuçları (Tüm Ülkeler) (Bağımlı Değ. LHDI)

Bağımsız Değişkenler	**Model 1**	**Model 2**
C	-2.47 (-15.71)	-2.63 (-20.98)
LK	0.52 (13.34)	…
LEK	…	0.21 (7.65)
LSKK	…	0.06 (3.40)
LPK	…	0.05 (3.39)
LTK	…	0.34 (15.48)
R^2	0.29	0.40
HAUSSMAN	33.933	50.993
F- St.	36.193	49.35

N= 88, T= 16, Maksimum gecikme=3.
Parantez içindeki değerler hesaplanan t istatistik değerleridir.
Haussman testi sonuçlarına göre tesadüfü (random) etkiler tercih edilmiştir.
Diğer katsayılar ise teorik beklentiye uygun ya da istatistiki açıdan anlamlı (en az %1 veya %5 anlamlılık seviyesi) katsayılardır.

Tüm ülkeler için Model 1 ve Model 2 sonuçlarına baktığımızda öncelikle kurulan modellerin anlamlı olduğu f istatistiğinden görülmektedir. R kare (belirlilik katsayısı) değerleri ise model 1' de kullanılan bağımsız değişken k' nın yaklaşık yüzde 30 düzeyinde, model 2' de kullanılan bağımsız değişkenler ek, pk, skk ve tk' nın ise yaklaşık yüzde 40 bir açıklayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Model 1 için katsayıları değerlendirecek olursak HDI' nın K' ya göre değişim katsayısı 0.52 olarak hesaplanmıştır. Diğer bir ifadeyle genel küreselleşme endeksindeki yüzde 1' lik artış, insani kalkınma endeksini yüzde 0.52 oranında artırmaktadır. İki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur. Model 2 için katsayılara baktığımızda en genel ifadeyle, Tüm ülkeler için HDI üzerinde EK, PK, SKK ve TK değişkenlerinin farklı oranlarda ama pozitif bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki; EK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.21' lik bir artışa, PK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0,05' lik bir artışa, TK daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.34' lük bir artışa ve SKK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.06' lık bir artışa sebep olmaktadır. Burada göze çarpan nokta, EK ve TK' nın katsayılarının PK ve SKK' ya oranla büyük olmasıdır. Diğer bir ifadeyle tüm ülkeler dikkate alındığında, insani kalkınma endeksi üzerinde ekonomik ve teknolojik küreselleşmenin olumlu etkisi daha büyüktür. Politik ve sosyo-kültürel küreselleşmenin etkisi ise yine olumludur, ancak etkisi düşük oranda görülmektedir.

Tablo 8: Analiz Sonuçları (HHD) (Bağımlı Değişken LHDI)

Bağımsız Değişkenler	**Model 1**	**Model 2**
C	-0.34 (-5.56)	-0.19 (-3.12)
LK	0.05 (3.74)	…
LEK	…	-0.058 (-4.71)
LSKK	…	0.026 (2.88)
LPK	…	0.016 (2.90)
LTK	…	0.038 (3.57)
R^2	0.33	0.87
HAUSSMAN	17.008	11.649
F- St.	20.61	95.84

N= 42, T= 16, Maksimum gecikme=3.
Parantez içindeki değerler hesaplanan t istatistik değerleridir.
Haussman testi sonuçlarına göre tesadüfü (random) etkiler tercih edilmiştir.
Diğer katsayılar ise teorik beklentiye uygun ya da istatistiki açıdan anlamlı (en az %1 veya %5 anlamlılık seviyesi) katsayılardır.

HHD ülkeler için Model 1 ve Model 2 sonuçlarına baktığımızda, öncelikle kurulan modellerin anlamlı olduğu f istatistiğinden görülmektedir. R kare değerleri ise, Model 1' de kullanılan bağımsız değişken k' nın yaklaşık yüzde 33 düzeyinde, Model 2' de kullanılan bağımsız değişkenler ek, pk, skk ve tk' nın ise yaklaşık yüzde 87 düzeyinde bir açıklayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Model 1 için katsayıları değerlendirecek olursak HDI' nın K' ya göre değişim katsayısı 0.05 olarak hesaplanmıştır. Diğer bir ifadeyle genel küreselleşme endeksindeki yüzde 1' lik artış, insani kalkınma endeksini yüzde 0.05 oranında artırmaktadır. İki değişken arasında pozitif yönlü ama düşük düzeyde bir ilişki söz konusudur.

Model 2 için katsayılara baktığımızda en genel ifadeyle HHD ülkeler için HDI üzerinde EK hariç, PK, SKK ve TK' nın değişik oranlarda ama pozitif bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. EK ise bu ülkelerde HDI üzerinde düşük ve negatif bir etkiye sahiptir. Şöyle ki; EK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.05' lik bir azalışa sebep olmaktadır.

EK' nın HHD ülkeler için bu yönde bir etki göstermesinin bazı sebepleri olabilir. Öncelikle EK' nın alt bileşenlerinde bulunan DYY ve Portföy yatırımları HHD ülkeler için bir handikap oluşturmaktadır. Çünkü cari akım dediğimiz sermaye hareketliliğinin yönü genelde gelişmiş ülkelerden az gelişmiş ülkelere doğru olmaktadır ve bu durum gelişmiş ülkeler için, negatif ilişkiyi doğurmaktadır.

Bir başka sebep ise, bu ülkeler insani kalkınmışlık açısından tavana yakın ülkelerdir ve diğer değişkenlerin katsayıları da dikkate alındığında küreselleşme değişkenlerinin bu ülkelerdeki HDI rakamları üzerinde çok düşük bir etkisinin olduğu da aşikardır. Şöyle ki; PK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0,016' lik bir artışa, TK daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.038' lik bir artışa ve SKK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.02' lık bir artışa sebep olmaktadır.

Tablo 9: Analiz Sonuçları (MHD) (Bağımlı Değişken LHDI)

Bağımsız Değişkenler	**Model 1**	**Model 2**
C	-0.91 (-6.18)	-1.21 (-8.79)
LK	0.14 (3.69)	…
LEK	…	0.15 (3.63)
LSKK	…	0.06 (3.28)
LPK	…	0.006 (0.40)
LTK	…	0.11 (4.41)
R^2	0.73	0.76
HAUSSMAN	29.453	12.338
F- St.	42.43	42.65

N= 29, T= 16, Maksimum gecikme=3.
Parantez içindeki değerler hesaplanan t istatistik değerleridir.
Haussman testi sonuçlarına göre tesadüfü (random) etkiler tercih edilmiştir.
Diğer katsayılar ise teorik beklentiye uygun ya da istatistiki açıdan anlamlı (en az %1 veya %5 anlamlılık seviyesi) katsayılardır.

MHD ülkeler için Model 1 ve Model 2 sonuçlarına baktığımızda, öncelikle kurulan modellerin anlamlı olduğu f istatistiğinden görülmektedir. R kare değerleri ise, Model 1' de kullanılan bağımsız değişken k' nın yaklaşık yüzde 73 düzeyinde, Model 2' de kullanılan bağımsız değişkenler ek, pk, skk ve tk' nın ise yaklaşık yüzde 76 bir açıklayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Model 1 için katsayıları değerlendirecek olursak, HDI' nın K' ya göre değişim katsayısı 0.14 olarak hesaplanmıştır. Diğer bir ifadeyle genel küreselleşme endeksindeki yüzde 1' lik artış, insani kalkınma endeksini yüzde 0.14 oranında artırmaktadır. İki değişken arasında pozitif bir ilişki söz konusudur.

Model 2 için katsayılara baktığımızda en genel ifadeyle MHD ülkeler için HDI üzerinde EK, PK, SKK ve TK' nın değişik oranlarda ama pozitif bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki; EK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.15' lik bir artışa, PK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0,006' lik bir artışa, TK daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.11' lik bir artışa ve SKK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.06' lık bir artışa sebep olmaktadır. Burada göze çarpan önemli nokta MHD ülkeler için, EK ve TK' nın katsayılarının PK ve SKK' ya oranla büyük olmasıdır. Diğer bir ifadeyle tüm ülkeler dikkate alındığında, insani kalkınma endeksi üzerinde ekonomik ve teknolojik küreselleşmenin olumlu etkisi daha büyüktür. Politik küreselleşmenin etkisi pozitif ama düşük düzeyde ve t değeri dikkate alındığında anlamsız olmaktadır. Sosyo-kültürel küreselleşmenin etkisi ise yine olumludur, ancak etkisi düşük oranda görülmektedir.

Tablo 10: Analiz Sonuçları (LHD) (Bağımlı Değişken LHDI)

Bağımsız Değişkenler	**Model 1**	**Model 2**
C	-3.21 (-8.06)	-2.86 (-8.79)
LK	0.61 (5.49)	…
LEK	…	0.073 (1.39)
LSKK	…	-0.08 (-1.43)
LPK	…	0.202 (3.85)
LTK	…	0.297 (6.65)
R^2	0.70	0.73
HAUSSMAN	20.875	16.284
F- St.	35.28	35.45

N= 17, T= 16, Maksimum gecikme=3.
Parantez içindeki değerler hesaplanan t istatistik değerleridir.
Haussman testi sonuçlarına göre tesadüfü (random) etkiler tercih edilmiştir.
Diğer katsayılar ise teorik beklentiye uygun ya da istatistiki açıdan anlamlı (en az %1 veya %5 anlamlılık seviyesi) katsayılardır.

LHD ülkeler için Model 1 ve Model 2 sonuçlarına baktığımızda, öncelikle kurulan modellerin anlamlı olduğu f istatistiğinden görülmektedir. R kare değerleri ise, Model 1' de kullanılan bağımsız değişken k' nın yaklaşık yüzde 70 düzeyinde, Model 2' de kullanılan bağımsız değişkenler ek, pk, skk ve tk' nın ise yaklaşık yüzde 73 bir açıklayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Model 1 için katsayıları değerlendirecek olursak HDI' nın K' ya göre değişim katsayısı 0.61 olarak hesaplanmıştır. Diğer bir ifadeyle genel küreselleşme endeksindeki yüzde 1' lik artış, insani kalkınma endeksini yüzde 0.61 oranında artırmaktadır. İki değişken arasında pozitif ve güçlü bir ilişki söz konusudur.

Model 2 için katsayılara baktığımızda en genel ifadeyle, LHD ülkeler için HDI üzerinde SKK hariç EK, PK ve TK' nın değişik oranlarda ama pozitif bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz. SKK ise bu ülkelerde HDI üzerinde düşük ve negatif bir etkiye sahiptir. Şöyle ki; SKK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.08' lik bir azalışa sebep olmaktadır. SKK' nın LHD ülkeler için bu yönde bir etki göstermesinin bazı sebepleri olabilir. Öncelikle SKK' nın alt bileşenlerinde bulunan kişisel ilişkilerle ilgili veriler LHD ülkeler için bir handikap oluşturmaktadır. Çünkü LHD ülkeler nitelik itibariyle azgelişmiş ve fakir ülkelerdir. Bu ülkelerde toplam nüfus içindeki yabancı nüfusun payının düşük olması, demokrasi ve uluslararası turizm konusunda maddi anlamda yetersiz ve etkin olmayan politikalar söz konusudur. Bu durum azgelişmiş ülkeler için, negatif ilişkiyi doğurmaktadır. Bir başka sebep ise, bu ülkeler insani kalkınmışlık açısından dibe yakın ve genel olarak sömürülen fakir ülkelerdir. Bu tür ülkelerde teknolojik, ekonomik ve politik gelişmelerin daha öncelikli ele alınması gerekir.

Diğer değişkenlerin katsayıları da dikkate alındığında küreselleşme değişkenlerinin başta politik ve teknolojik olmak üzere bu ülkelerdeki HDI rakamları üzerinde çok büyük bir etkisinin olduğu da aşikardır. Şöyle ki; EK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.07' lik bir artışa, PK' daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0,20' lik bir artışa, TK daki yüzde 1' lik artış, HDI üzerinde yüzde 0.29' luk bir artışa, sebep olmaktadır. Burada göze çarpan önemli nokta LHD ülkeler için, PK ve TK' nın katsayılarının EK' ya oranla büyük olmasıdır. Diğer bir ifadeyle bu ülkeler dikkate alındığında, insani kalkınma endeksi üzerinde politik ve teknolojik küreselleşmenin olumlu etkisi daha büyüktür. Sosyo-kültürel küreselleşmenin etkisi negatif ama düşük düzeyde ve t değeri dikkate alındığında anlamsız olmaktadır. Ekonomik küreselleşmenin etkisi ise yine olumludur, ancak etkisi düşük oranda görülmektedir.

SONUÇ

Analiz sonuçlarına genel olarak bakıldığında, çalışmada kullanılan her iki modelin de anlamlı olduğunu fakat **lhdi= β_0 + $\beta_1$lek + $\beta_2$lskk + $\beta_3$lpk + $\beta_4$ltk** şeklinde kurulan ikinci modelin, **lhdi = β_0 + $\beta_1$lk** şeklinde kurulan birinci modele kıyasla daha iyi çalıştığını ve daha açıklayıcı olduğunu R kare değerlerini dikkate alarak söylemek mümkündür. Burada asıl önemli nokta, her iki modelin de anlamlı olmasıdır. Çünkü birinci modelin anlamlı çıkması aynı zamanda bize ikinci modelin kullanımı için fırsat vermiştir. Kurulan birinci model anlamlı çıkmamış olsaydı, bu durumda ikinci modelin uygulamaya dahil edilmesine de gerek kalmayacaktı. İkinci model, insani kalkınma endeksi ile küreselleşme arasındaki ilişkinin daha ayrıntılı incelenmesi amacıyla kurulmuş olması sebebiyle bu çalışma için daha önemli görülmektedir. Çünkü ikinci model, birinci modele göre, serbestlik derecesindeki düşüşe rağmen daha çok açıklayıcı değişkene sahiptir ve insani kalkınma ile küreselleşme arasındaki ilişkiyi açıklayıcılık noktasında daha yüksek R kare değerlerine sahiptir. Bu bağlamda, kurulan birinci model, insani kalkınma ile küreselleşme arasındaki ilişkiyi kontrol ederek ispatlamış, ikinci model ise bu ilişkiyi ayrıntılandırmıştır.

Buradan hareketle, küreselleşme endeksleri ve insani kalkınma endeksi arasında, seçilen ülkelerin tümü ve sınıflandırılmış grupları itibariyle iktisadi açıdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ancak, genel küreselleşme endeksi ve insani kalkınma endeksi arasındaki ilişkinin, ekonomik, sosyo-kültürel, politik ve teknolojik küreselleşme endeksi ile insani kalkınma endeksi arasındaki ilişkiye oranla, açıklayıcılık noktasında daha zayıf kaldığı görülmüştür. Ayrıca, seçilen ülkelerin gelişmişlik farkı gözetilmeksizin tümü ve insani kalkınma açısından gelişmişlik farklarına göre sınıflandırıldığı gruplar itibariyle küreselleşme süreci içinde yer almalarının, ülkelerin insani kalkınma seviyelerinde pozitif bir etkiye sebep olacağı görülmüştür. Sürecin insani kalkınma üzerindeki pozitif etkisinin, gelişmiş ülkelere oranla gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerde daha yüksek olduğu sonucuna varılmakla birlikte, bu farkın, gelişmiş ülkelerin zaten insani kalkınma açısından tepe noktaya yakın olmasından ve insani kalkınma haricindeki diğer değişkenlerin de süreçte etkili olmasından kaynaklanabileceği göz ardı edilmemiştir. Ayrıca, yapılan analiz sonuçları bütün olarak değerlendirildiğinde, özellikle teknolojik küreselleşme sürecinin, ülkelerin insani kalkınma endeksi üzerine etkisinin, ekonomik, sosyo-kültürel ve politik küreselleşme süreçlerine oranla daha istikrarlı, anlamlı ve büyük olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu durum teknolojik gelişmelerin, ülkelerin kalkınmasında ve küreselleşmesinde öncü ve etkin rolünü ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

BAİNES, D. (1999). *European Immigration since 1945*, **Western Europe: Economic and Social Change since 1945**, Londan and Newyork: Longman.

BAYRAÇ, N. (2003). *Yeni Ekonomi'nin Toplumsal, Ekonomik ve Teknolojik Boyutları.* **OGÜ Sosyal Bilimler Dergisi**. 4(1): 41–62.

BEER, L., BOSWELL, T. (2001). *The Effects of Globalization on Inequality: A Cross-National Analysis*, **Halle Institute Occasional Paper**.

BERBER, M. (2006). **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**. Trabzon: Derya Kitabevi.

BOX, G.E.P., JENKİNS, G.M. (1970). **Time Series Analysis, Forecasting and Control**, San Francisco: Holdan Day.

CHAREMZA, W., DEADMAN, D. F. (1997). **New Directions in Econometric Practice**, England: Edward Elgar Press.

DOLLAR, D. (1992). *Outward-Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence from 95 LDCs*, 1976-85, **Economic Development and Cultural Change**: 523-544.

DREHER, A. (2003). *Does Globalization Affect Growth*. **University of Mannheim Working Paper.**

DREHER, A. (2005). **The Influence of Globalization on Taxes and Social Policy an Empirical Analysis for OECD Countries**. Thurgau Institute of Economics, Switzerland and University of Konstanz, Department of Economics Press.

DREHER, A. (2006). *Does Globalization Affects Growth? Evidence From A New Index of Globalization.* **Applied Economics**, 38:1092-1094.

ERKAN, H. (1998) **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ERKAN, H. (2004). **Ekonomi Sosyolojisi**. İzmir: Fakülteler Kitabevi.

FRANKEL, J. A., ROMER, D. (1996). *Trade and Growth: An Empirical Investigation*, **NBER Working Paper 5476**.

FREEMAN, C. (1989). *Yeni Teknoloji ve Yetişme Sorunu.* **http://mimoza.marmara.edu.tr/~asoyak/freeman.htm** (10.09.2008).

GÖKER, A. (2000). *Bilgiye Dayalı Ekonomi ve Türkiye Açısından Durum*. **http://www.inovasyon.org/html/AYK.ODTUverim.top.Eylul00.htm** (09.07.2008).

KAYA, A. (2004). *Uygun Teknoloji Seçimi ve Kalkınma*. **Kalkınma Ekonomisi** (ss. 235-256). Derleyen Sami TABAN ve Muhsin KAR. Bursa: Ekin Kitabevi.

KHAN, M. (2005). *Human Resource Development, Competitiveness and Globalization: A South Asian Perspective*, **SAARC Journal of Human Resource Development.**

KURT, M. (2004). *Türkiye Ekonomisinin Kalkınma Sorunu İçin Bir Model Önerisi: Bilgi Temelli Kalkınma*. **http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/yazArk.php?page=http://www.bilgiyonetimi.org/cm/pages/mkl_gos.php?nt=551** (08.08.2008).

KUTLU, E. (2005). *Bilgi ve Kalkınma*, **İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü** (ss.89-114). Derleyen Muhsin KAR ve Sami TABAN, Bursa:Ekin Kitabevi.

MİNHAJ, S. Q. And OTHERS. (2004). *Globalization: Foreıgn Direct Investment and The Human Development Index: The Case of Pakıstan*, **http://www.hull.ac.uk/php/ecskrb/GDP2007/SAROSE_1589.pdf,** (12.12.2008)

MONTGOMERY, D.C., JOHNSTON, L.A. (1976). **Forecasting and Time Series Analysis,** New York: McGraw-Hill Book Company.

ODYAKMAZ, N. (2000). *Bilgi Teknolojileri, Küreselleşme Ve Kalkınma*. **Dış Ticaret Dergisi**. 2000(18): 96-113.

SCHULZE, M. (1999). *Conclusion: The Post-War European Economy in Long-Term Perspective.* **Western Europe: Economic and Social Change since 1945**, Londan and Newyork:Longman.

SOYAK, A. (2002). *Küreselleşme, Teknoloji Politikası, Türkiye: Sınai Mülkiyet Hakları ve Ar-Ge Destekleri Açısından Bir Değerlendirme*. **Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyo-politik Karşıtlıklar.** Derleyen Alkan Soyak İstanbul: Om Yayınevi. .

ŞENTÜRK, Ü. (2002). *Bilgi Toplumu Parametreleriyle Türkiye'nin Sorgulanışı*. **I.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi** (ss. 261-273). Düzenleyen Kocaeli Üniversitesi İİBF. 10-11 Mayıs 2002,

UNDP. (1990 - 2005). **Human Development Report.** New York: Oxford University Press.

WATANABE, K. (2004). *The Correlation Between Economic Globalization and Human Development*, WPSA Portland Meeting. **http://www.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/0/8/7/7/3/pages87730/p87730-1.php** (10.10.2008).

WİLLİAMS, D., GOODHART, C.A.E., GOWLAND, D.H. (1976). *Money, İncome, And Causality: The U.K. Experience*, **The American Economic Review**, 66 (3):417-423.

YELDAN, E. (2002) *Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler*. **http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Praksis-2002.pdf** (11.07.2008).

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Çok Uluslu Şirketler Türkiye Ekonomisi İçin Tehdit Mi, Fırsat Mı?

Yrd.Doç.Dr. Ümit Güner
Dumlupınar Üniversitesi Öğretim Üyesi

Alper Yılmaz
Dumlupınar Üniversitesi

Özet: Küreselleşme, ülkelerin kendi kendilerine yeterli birer yapı olmaktan çıktığı, uluslararası ticaretin ve yatırımların önündeki engellerin kalktığı, teknoloji, telekomünikasyon ve ulaştırma alanlarındaki gelişmeler sayesinde dünyanın giderek küçüldüğü, ulusal ekonomilerin birleşme eğilimine girdiği, kültürlerin birbirlerine yakınlaştığı bir süreç olarak tanımlanabilir. Küreselleşme sürecinin, sermaye birikimi ve teknolojik ilerlemeler olmak üzere iki bileşeni vardır. Bu süreçte Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ), hem sermaye dolaşımının serbestleşmesinin hem de teknolojik ilerlemelerin etkisiyle, küreselleşmenin önemli aktörlerinden biri olarak hızla çoğalarak büyümüşler ve en önemli devlet dışı aktör olarak faaliyet göstermişlerdir (Grieco ve Ikenbery, 2004;215). Bilindiği gibi küreselleşmenin kendini gösterdiği en önemli alanlardan biri doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır ve bu yatırımlar ÇUŞ'ler tarafından yerine getirilir (Bernauer ve Kaobi, 2007;3). Ancak bu noktada gelişmekte olan ülkeler, ÇUŞ'leri fırsat yerine daha çok tehdit olarak değerlendirmişlerdir. Bu durumun sebebi; gelişmekte olan ülkelerin, yerel ekonominin ÇUŞ'ler tarafından sömürülmesinden, ülkenin genel ekonomi politikalarının ulusal çıkarlardan ziyade ÇUŞ'lerin lehine olacak şekilde belirlenmesinden, ülkenin doğal kaynaklarının kontrolünün ÇUŞ'lerin eline geçmesinden ve ülkenin gelişmiş kapitalist devletlere olan bağımlılığının artmasından korkmalarıdır. Devletler ve ÇUŞ'ler arasındaki ilişkilere tarihsel süreç içinde bakıldığında, gelişmiş ülkelerin ÇUŞ'lerle ilgili politikalarda daha liberal, gelişmekte olan ülkelerin ise daha kısıtlayıcı olduklarını görülmektedir zira asıl sorun, ortadaki mevcut kaynakların nasıl kullanılacağı ve artık değerin nasıl paylaşılacağıdır. Özellikle de küreselleşmenin hız kazanması ve ÇUŞ'lerin hızla büyüyerek dünyadaki ekonomik kaynakların (sermaye, teknoloji, insan sermayesi, doğal kaynaklar gibi) çoğunu kontrol eder hale gelmesiyle, artık birer devletler üstü yapı oluşmaya başlamış ve bu da ulus devletleri tehdit eder hale gelmiştir.
Anahtar Kelimeler; Üçüncü Dünya Ülkeleri, Çok Uluslu Şirketler, Küreselleşme, Realist Perspektif, Uluslar arası İktisat,

Abstract: Globalization can be describe by which loosing self sufficientness of countries, abolishing the trade barriers on free trade, the increasing interconnectedness of people and places as a result of advances in transport, communication, and information technologies that causes political, economical, and cultural convergence. This process has two dimensions; first one is the capital accumulation that relates with libaralisation of capital flow, increasing the volume of foreign direct investment and portfolio investment and utilization from the new financial instruments. Second one is technological progress that relates with widespreadness of personal computer, progress in communication and information technologies. In globalisation process, multinational enterprises have grown rapidly as a prime actor with the help of these two dimensons. As is known, one of the most important areas which globalization asserts itself is foreign direct investment and it has mostly realized by multinational enterprises. But developing countries have regarded MNE's as threat because they are gutless on these points; the exploitaion of domestic economy, setting general economic policy in countries by in favour of multinational enterprises instead of interest of state, controlling natural resources by multinational enterprises and increasing the dependency of countries to developed countries. When we analyses the relationship between multinational enterprise and state in historical context, we have comprhended that developed countries have more liberal than developing countries on policies relates with multinational enterprises, because the main problem is how the natural resources can be use and how the surplus value can be shared. Especially with the picking up globalization and increasing the control level of multinational enterprises on natural resources in the world (e.g. capital, human capital, technology), supra-state frame has been formed and this frame become threat to the nation states.
Keywords: Developing Countries, Multinational Enterprises, Globalization, Realist Perspective, International Economy.

Giriş

ÇUŞ'ler, yabancı ülkelerde hisse senetlerinin alınıp satılması yerine doğrudan yatırımlar gerçekleştiren, üretime dönük faaliyetleri destekleyen şirketlerdir. İkinci olarak çok uluslu şirket, ortak bir yönetsel, finansal ve teknik kaynak ile birlikte, bir ana firma ile çeşitli ülkelerdeki *yan şirketler ve şubeler topluluğunun* bir birleşimidir. Ana firma topluluğun küresel stratejilerini koordine eder; Ar-Ge, satın alma, pazarlama ve üretim gibi (Gilpin, 1976;184). ÇUŞ'lerin önemli bir özelliği operasyonlarının önemli bir kısmını yurt dışında gerçekleştirmeleridir. ÇUŞ'lerin yurt dışında faaliyet göstermesinin çeşitli nedenleri vardır. Bunların en önemlileri, eldeki mevcut karların değerlendirilebileceği yeni yatırım alanları bulmak, üretim maliyetlerini düşürebilmek için daha ucuz hammadde kaynakları bulmak, daha fazla kar edebilmek için üretilen malları tekel fiyatından satabilmek, ucuz hammadde kaynaklarına ulaşmak (bunu da hammadde kaynakları üzerinde denetim kurarak veya monopson konuma gelerek yapabilir), gelişmiş batılı ülkelerdeki şirketler arası rekabet (şirket böylece hem kendi ülkesindeki rekabetten kaynaklanan düşük karlılıktan kurulabilecek hem de gittiği ülkede tekel konuma gelmeye çalışarak tekel karı elde edebilecektir), dünyada son yıllarda pazarların hacim olarak genişlemesi, büyük miktarlara ulaşan ulaştırma ve taşıma masraflarından kurtulmak ve son olarak gelişmiş batılı devletlerin çevre ülkeleri üzerindeki *siyasi ve ekonomik hegemonyasını* devam ettirme isteğidir (tıpkı XVIII. yy.'daki merkantilist dönem gibi, gelişmiş batılı devletler, ÇUŞ'lerin dünya çapındaki operasyonlarını desteklemiştir). ÇUŞ'ler belirtilen bu nedenlerden dolayı yurt dışında faaliyet göstermeye başlarken, bu faaliyetlerin özellikleri bakımından tarihsel süreç içinde büyük değişim göstermişlerdir. ÇUŞ'lerin dışa açılmalarında ilk ana tema, şirketin portföy yatırımları için sermaye ihraç ederek hedeflerine ulaşmaya çalışmasıyken, ikinci safhada çok uluslu şirket direkt üretim sürecine dahil olarak hedeflerine ulaşmaya çalışmıştır.

Sermaye Akımlarının Değişen Niteliği

Bu değişim ilk olarak XIX. yy Avrupa'sında görülebilir. XIX yy.'da Avrupa kapitalizminin gerçekleştirdiği yatırımlar daha çok portföy yatırımları, yabancı ülkelere verilen dış borçlar ve diğer sermaye ihracı hareketleri şeklindedir. Amaç Avrupa'nın ihtiyacı olan hammaddeleri, sağlayacak doğal kaynaklar alanında yaptığı yatırımlarla sağlamaktır (Alpar, 1978;3-4). Ancak ikici safhada yatırımlar hem ekonomik hem de politik açıdan farklılaşmaktadır. Yatırımlar arasındaki bu fark, politik açıdan oldukça önemlidir. İlk yatırım tipinde temel güdü büyük ölçüde finansal iken (yatırılan sermaye üzerindeki geri dönme oranını mümkün olduğu kadar arttırmak, borçların geri ödemesinde tıkanıklıkları engellemek), ikinci yatırım tipinde temel güdü pazarı ele geçirmek ve yönetimsel kontrolü sağlamaktır. Sonuç olarak her ne kadar karşılıklı ekonomik fayda ortaya çıksa da, doğrudan yabancı sermaye yatırımları daha uzun vadeli, üretime dönük ve daha önemlisi ekonomik ve politik ilişkiler ortaya çıkarır. Doğal olarak devlet ve çok uluslu şirket arasında meydana gelen bu ilişkilerin bir takım sonuçları ve etkileri olacaktır (Gilpin, 1976;184).

Çok Uluslu Şirketlerin Ekonomik Etkileri

Mikroekonomik Etkileri: Değişik açılardan bakıldığında ÇUŞ'lerin, ekonomik, politik ve sosyal konularla ilgili olmak üzere olumlu ve olumsuz etkilerinin olduğu söylenebilir. Öncelikle çok uluslu bir şirket girdiği ülkedeki endüstriyel konsantrasyonun artmasına neden olur. Böylece uzun vadede piyasada ancak çok uluslu şirketle rekabet edebilecek büyüklükte ölçek ve teknolojiye sahip yerli şirketler kalır. Bu da toplum için uzun vade de gelir dağılımının bozulması, endüstri içinse konsantrasyon endeksinin artması demektir. Diğer yandan CUŞ'ler girdiği endüstrideki Ar-Ge harcamalarında artışa neden olabilir çünkü CUŞ'ler tüm Ar-Ge faaliyetlerini merkezden gerçekleştirmez. CUŞ'ler, gittiği ülkede işe aldığı çalışanlarını eğitir, teknik bilgi ve beceri kazandırır. Bazı durumlarda işçilerine o ülkenin ortalama ücretinden daha yüksek ücret verebilir. Böylelikle girdiği ülkedeki beşeri sermayenin artmasında yardımcı olur, ancak şirketin bu noktada işçilerine verdiği eğitimin kalitesi ve bu konuda ne kadar para harcadığı önemlidir. Diğer yandan çok uluslu şirket gittiği ülkede, getirdiği teknolojiyi üretim faaliyetlerinde kullanacağı için, teknoloji düzeyinin artmasında olumlu etki yapar. Ancak gelişmekte olan ülkelerde teknolojinin adaptasyonu zor ve maliyetli olduğu için (gelişmekte olan ülkelerdeki çalışanların bilgi ve becerisi düşünülürse), çok uluslu şirketin sadece gerektiği kadar ve gereken yerlerde teknoloji transferini yapacaktır. İkinci olarak teknoloji transferlerinin niteliği gelir. ÇUŞ'ler, ülkeye teknoloji transferinde eski teknolojileri kullandığı hususunda eleştirirler, çünkü şirket öncelikle kendi karını düşünür. CUŞ'ler teknolojisini, gittiği ülkeye göre değil kendi ülkesindeki ücretlere, faktör fiyatlarına ve sermaye maliyetine göre ayarlar. Dolayısıyla sermaye yoğun teknolojileri seçerler. Böyle bir teknolojik tercih daha az istihdam yaratır. Ayrıca çok uluslu şirket zaten ülke içinde varolan bir şirketi satın alarak geliyorsa bu da istihdam yaratıcı olmayacaktır (Caves, 1996;224-231).

Makroekonomik Etkileri: Gelişmekte olan ülkelerde yapılan dolaysız sermaye yatırımları, yayılma etkisi ile milli geliri ve ekonomik büyümeyi olumlu etkiler. Örneğin ÇUŞ'ler faaliyetleri sonucu devlete yüksek miktarlarda vergi öderlerse, yaptıkları üretimi iç piyasa yerine ihracat olarak ülke dışına gönderirlerse, ülkeye kaliteli, ileri teknoloji

getirirlerse ve istihdam yaratıcı şekilde hareket ederlerse ekonomik büyüme olumlu etkilenir. Eğer tüketim mallarına daha çok yatırım yaparlarsa, dolaylı kar transferlerini yüksek tutarlarsa, eskimiş, köhne teknoloji ile üretim yaparlarsa ve özel sektör tasarruf oranlarını düşürürlerse, bu sefer ekonomik büyüme olumsuz etkilenecektir (Caves, 1996;235-236). Diğer yandan ÇUŞ'ler ulusal kalkınmayı, ekonomide yapısal veya kurumsal dengesizlikler yaratarak, saptırabilir. Örneğin yurt içi ekonomiyi, dışsal güçlere daha çok bağımlı hale getirebilir ve ülke içi denetim mekanizmalarının bu konudaki etkisi kaybolabilir. Bu süreçte ekonomik kalkınma dengesiz gerçekleşir. Belli bölgelerde, sadece o bölgede yaşayan insanların faydalandığı gelişmiş endüstriyel alanlar oluşur. Dolayısıyla bölgesel dengesizlikler artar (La Palombara ve Blank, 1979;86-87).

Çokuluslu şirketlerin ödemeler dengesi üzerindeki etkisi dolaylı ve dolaysız olmak üzere ikiye ayrılabilir. Dolaysız etki, döviz geliri olarak şirketin getirdiği yabancı sermayeyi ve yatırımın ithal ikamesini, döviz gideri olarak, elde edilen karların ve alınan lisans ücretlerinin merkeze transferi ile üretim için gerekli olan sermaye ve ara malı ithalatını kapsar. Sonuç basit negatifse, ödemeler bilânçosunu olumsuz etkilediği, pozitifse olumlu etkilediği söylenebilir. Örneğin ülkemizdeki gibi montaj sanayini ele alırsak, şirket iç pazara yönelik ve fiziki girdiler bakımından da dışa bağımlı ve üretim ithal ikamesi de sağlamıyorsa, ödemeler dengesi olumsuz etkilenir (yani gelen sermayenin artış hızı, çıkan sermayenin artış hızından azsa). Dolaylı etki ise uzun vadede belli ekonomik değişkenlerde meydana gelen değişimlerle ilgilidir. Çokuluslu şirketin yaptığı yatırımların gelir düzeyini arttırması sonucu ithalatın artması gibi (Alpar, 1978;78-80).

Üçüncü Dünya Ülkelerinin Çok Uluslu Şirketlere Karşı Tavrı

Üçüncü dünya ülkelerinin çok uluslu şirketlere olan tavrı, belirtilen bu sonuçlar doğrultusunda şekillenmiştir. Kolonyal dönemlerde az gelişmiş ülkeler zaten ekonomik ve siyasal olarak bağımsız olmadıkları için Avrupa sermayesi, karşısında ulus devletler olmadan rahat bir şekilde hareket edebilmiştir. Ancak birinci dünya savaşı öncesi durum değişmeye başlamış ve bazı gelişmekte olan ülkeler, Avrupa Sermayesini sorgulamaya başlamıştır. Örneğin 1917 yılında Rusya'da yaşanan ekim devrimi ile Rusya, ülkesindeki petrol endüstrisini millileştirmiş ve bu etkiyle az gelişmiş ülkeler ekonomide daha milliyetçi politikalara yönelmiştir (Chon, 2003;335). Zamanla gelişmekte olan ülkeler daha düzenleyici ve denetleyici ekonomi politikaları izlemeye başlamış bu da ÇUŞ'leri olumsuz etkilemiştir. Asya ve Doğu Avrupa'da komünizmin yayılması, ÇUŞ'lerin faaliyetlerini komünist ülkelerde büyük ölçüde engellemiştir. Özellikle yeni bağımsızlığa kavuşmuş ülkeler, yabancı direkt sermaye yatırımlarına kapılarını hemen açmamıştır çünkü üçüncü dünya ülkeleri her şeyden önce *kendi ülkesindeki doğal kaynakların ve bazı tekel niteliğindeki kamu hizmetlerinin (ham petrol, doğal gaz kaynakları ile elektrik ve su hizmetleri gibi)* kontrolünün yabancı bir gücün eline geçmesini istememişlerdir. Ayrıca üçüncü dünya ülkeleri, o yıllarda Avrupa sermayesini hala eski koloni günlerindeki işgalci güç olarak görmekteydiler. Ancak bu ülkeler her ne kadar siyasi olarak bağımsızlıklarına kavuşsa da ekonomik olarak hala gelişmiş batılı devletlere bağımlıdırlar. Bu ülkelerin ekonomik büyümelerini destekleyecek, yeteri kadar sermaye stoku, insan sermayesi, teknolojisi ve alt yapısı yoktur. Dolayısıyla yukarıda belirtilen engeller pek etkili olmamış ve 1950-1970 arası ÇUŞ'ler üçüncü dünya ülkelerinde hızla büyümüşlerdir (Chon, 2003;335).

1970'li yıllarda ise üçüncü dünya ülkelerinde, ÇUŞ'lere karşı yeni bir karşı koyma dalgası başlamıştır. Öncelikle ABD'nin gücünün azalması ve diğer G–7 ülkelerinin (Japonya ve Almanya) güçlenmesi, üçüncü dünya ülkeleri için, ABD'nin ÇUŞ'lerine alternatif şirketlerin güçlenmesine neden olmuş ve böylelikle üçüncü dünya ülkelerinin bu şirketler karşısında pazarlık güçleri artmıştır. GOÜ'ler, ÇUŞ'lere, yabancı direkt yatırımların maliyetlerini azaltma ve ülkeye daha çok fayda sağlama yönünde baskılarını arttırmış, ÇUŞ'ler üstündeki yönetimsel, teknolojik ve idari bakımdan yapılan düzenlemeler artmıştır. Sonuç olarak bazı üçüncü dünya ülkelerinde, özellikle madencilik ve petrol sektörlerinde millileştirmeler yeniden hızlanmıştır. 1970 yılında OPEC'in petrol fiyatlarını yükseltmesindeki başarısı ile birlikte artık üçüncü dünya ülkeleri de gelişmiş batılı devletler karşısında seslerini duyurmaya (örneğin Birleşmiş Milletler de) başlamıştır. Bu doğrultuda GOÜ'ler, ÇUŞ'lere verilen geniş hakların daraltılmasını, yerli firmalara, bu şirketler karşısında biraz daha ayrıcalık verilebilmesini ve yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ilgili anlaşmazlıkları çözebilmek için yerli otoritelere yetki tanınmasını istemişlerdir. Örneğin G–77 gurubu, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (NIEO) programı doğrultusunda 1974 yılında yayınladığı bildirgeyle, kendi devletlerinin, ÇUŞ'lerin kendi topraklarındaki faaliyetlerini tek taraflı olarak düzenleyebilmelerini istemişlerdir. Ancak bu istekleri BM'de kabul edilmemiştir (Chon, 2003;336). 1970'li yılların sonuna doğru bu katı tutum, petrol fiyatları tekrar normal fiyatına gerilemesi, OPEC'in ve petrolün uluslararası gündemdeki öneminin azalmasıyla yumuşamaya başlamıştır. İkinci olarak üçüncü dünya ülkelerindeki millileştirme hareketleri belli bir doygunluğa ulaşmıştır. Ancak doğal kaynaklar üzerinde yapılan bu millileştirmeden, sektördeki azalan verimlilik, yeni teknolojilerin zamanla devreye sokulamaması ve üretilen ürünlerin pazarlanması bakımından gelişmiş ülke

pazarlarına olan bağımlılık gibi faktörler yüzünden istenilen hedefler yakalanamamıştır. İşte tüm bu sebeplerin etkisiyle, GOÜ'deki ÇUŞ'ler tarafından sömürülme korkusu, yerini yabancı direkt sermaye yatırımlarından yeteri kadar pay alamayabilme endişesine bırakmıştır (Chon, 2003;336). 1980'li yıllarda ise üçüncü dünya ülkeleri, ÇUŞ'lere karşı daha liberal politikalar izlemişler, yabancı direkt sermaye girişlerini teşvik edici kanunlar çıkarmışlardır. 1980'li yıllarda yaygınlaşan finansal liberalizasyon politikaları sadece finansal piyasalarda değil, yabancı yatırımlar konusunda da kendini göstermiş ve bu yeni dalgada Arjantin, Şili, Kolombiya ve Venezüella tek taraflı olarak yatırım politikalarını liberalleştirmişlerdir.
Çok uluslu şirketler, bunların faaliyetleri, bu faaliyetlerinin ekonomik etkileri ve bu etkiler sonucunda devletlerin çokuluslu şirketler karşısında uyguladıkları politikalar tarihsel süreç içinde incelendikten sonra ÇUŞ'lerin politik ekonomisi, politik ekonomideki üç temel perspektif bağlamında incelenebilir.

Uluslararası Politik Ekonomideki Perspektif Açısından Konunun İncelenmesi
Politik ekonomideki üç farklı perspektif, liberalizm, marksizm ve realizm, ekonomik ilişkilerin doğası, ekonomik aktörler, ekonomik işlemlerin amacı ve ekonomi-politika ilişkisi bakımından farklılık gösterir. Tablo I 'de durum toplu olarak görülebilir.

Tablo I. Politik Ekonomideki Üç Perspektifin Karşılaştırması

	Liberalizm	Marksizm	Realizm
Ekonomik İlişkilerin Doğası	Harmonik	Çatışmacı	Çatışmacı
Ekonomik Aktörler	Hanehalkları ve Firmalar	Ekonomik Sınıflar	Ulus-Devlet
Ekonomik Aktivitelerin Amacı	Küresel Refahın Maksimizasyonu	Sınıf Çıkarlarının Maksimizasyonu	Ulusal Çıkarların Maksimizasyonu
Ekonomi ve Politika Arasındaki İlişki	Ekonomi Politikayı Belirlemelidir	Ekonomi Politikayı Belirlemelidir	Politika Ekonomiyi Belirler

Kaynak: Gilpin, R. (1976), "The Political Economy of Multinational Corporations: Three Contrasting Perspectives", **The American Political Science Review**, 70 (1):185'ten uyarlanmıştır.

Bu çalışmada konu realist perspektif açısından incelenmiştir, çünkü realist yaklaşım, ÇUŞ'ler ve devlet arasındaki ilişkiyi, liberal ve marksist perspektiflere nazaran daha iyi açıklamaktadır. Öncelikle Liberal yazarlara göre ulus devletler kaybolmakta, ortaya çıkan farklı aktörler, ulus devletin sonunu hazırlamaktadır. Bunun hazırlayıcısı olarak liberaller 1950'li yıllarda ortaya çıkan uluslararası organizasyonlara ve bunu takiben bölgesel ve fonksiyonel organizasyonlara dikkat çekerler. Geçtiğimiz üç yüz yıl boyunca ulus devletler uluslararası arenada baş aktör olmuşken, artık ÇUŞ'ler onların yerini almıştır, çünkü ÇUŞ'ler, ulus devletlerden daha başarılı ve etkindir. Devlet ve ÇUŞ birbirini destekler, birbirlerine dayanak oluşturur. Bu görüşte şirket, ulus devletlerin egemenliğinin dışında, uluslararası arenada faaliyet gösteren bağımsız birer aktördür. Bu şirketler bir kere üretim, pazarlama ve araştırma alanlarında küresel stratejiler ve dünya çapında ekonomik ve teknolojik ağlar geliştirdiklerinden beri, bu şirketlerin politikaları, ulus devletlerin bağımsızlığını sınırlandırmaktadır (Gilpin, 1976;186-187). Ancak belirtildiği şekilde ulus devletler ekonomik ve siyasi arena'daki önemini kaybetmemekte, aksine ÇUŞ'leri, bu alanlardaki ulusal hedeflerine ulaşabilmek için bir araç olarak kullanmaktadır. ÇUŞ'lerin dünya çapında büyürken kullandıkları gelişmiş pazarlama, Ar-Ge ve teknoloji alt yapısı, kendi devletlerinin desteğiyle oluşturulmuştur. Elbette ÇUŞ'ler ve devlet birbirini desteklemektedir, ancak bu noktada ÇUŞ, devletin küresel stratejilerinin dışına çıkmadan faaliyet göstermek zorundadır. Örneğin günümüzde ABD'li şirketler, kesinlikle İran ile herhangi bir mali ticari ilişkiye girmemektedir. Hatta bunun da ötesinde ABD, diğer kapitalist devletlere de aynı uygulamayı yapmaları için baskı yapmaktadır. Ayrıca liberal görüş devletler arasında, gerçek hayatta meydana gelen çatışmalara değinmemekte, sanki tüm ekonomik aktörler aynı amaç etrafında toplanmışçasına, elde edecekleri kazançların eşit olacağı varsayımına göre hareket edeceklerini varsaymaktadırlar. Oysa uluslararası ekonomik ilişkiler sıfır toplamlı bir oyundur. Tarafların bir kazanırken diğeri kaybeder.
Marksist görüşte ise ÇUŞ'ler, emperyalizmin ve sömürgeciliğin modern versiyonudur. Tıpkı ulus devletlerin kendisi gibi, ÇUŞ de uluslararası sınıf mücadelesinin bir aracıdır. Artık ulus devlette burjuvanın yerini ÇUŞ almıştır ve böylelikle gelişmiş kapitalist ekonomiler, diğer üçüncü dünya ülkelerini daha çok sömürmekte ve daha iyi kontrol etmektedir. Bu yapıda bir veya birkaç merkez ön plana çıkmakta, karar alma süreci merkezileşmekte, dünyanın geri

kalan bölgeleri bu sürecin dışında kalarak, hem faaliyetlerinin yoğunluğu hem de gelir anlamında gerilemektedirler. Bunu sonucunda da mevcut eşitsiz kalkınma devam etmekte, farklı gelişmişlikte kutuplar ortaya çıkmaktadır. Bu kutuplaşmada, kalkınmamış tarafın, kalkınmış tarafa olan bağlılığı da süreç içinde aratarak devam etmektedir, tıpkı şirketin, bir merkez ofisinin bir de şubesinin olması veya bir merkez ülkenin bir de ona bağlı alt ülkelerin olması gibi (Gilpin, 1976;187). Ancak bu görüşte sınıf çatışmaları temelinde analiz yapıldığı için, ulus-çıkar temeline dayalı devletler arası çatışmaları açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Çalışmada konu realist bakış açısından ele alınmıştır çünkü; Realistlere göre günümüz ÇUŞ'leri, merkantilist dönemin ticaret şirketlerine benzemektedir. Örneğin ABD'li ÇUŞ'ler, 19. yy.'da Britanya girişimciliğini temsil eden serbest tacirler veya finansal kapitalistlerden çok, merkantilist dönemdeki Britanya Doğu Hindistan şirketine benzemektedir. Merkantilistlere göre ÇUŞ'ler, *belirli ulus devletlerin ekonomik yayılmacılığının* günümüzdeki yansımasıdır. Nasıl ki Doğu Hindistan Şirketi, İngiltere'nin Hindistan'daki çıkarlarına hizmet etmişse, günümüzdeki ÇUŞ'ler de aynı şekilde kendi devletlerinin çıkarlarına hizmet etmektedirler. Bu yüzden ÇUŞ'ler, güçlü devletler tarafından kendi ekonomik yayılmacılıklarında kullandıkları ve diğer zayıf ulus devletleri tehdit eden birer araçtır. Dolayısıyla ulus devletler, ÇUŞ'ler karşısına dengeleyici güç olarak ortaya çıkmaktadır. Merkantilist görüşün bu noktadaki eleştirisi, bazı ulus devletlerle, kendi ÇUŞ'leri arasında çıkar yakınlaşması olduğudur. Örneğin ABD ele alınırsa, elbetteki ABD'nin dış politikası, ABD'li ÇUŞ'lerin elindeki bir araç değildir, ancak ABD'li ÇUŞ'lerle, ABD devletinin çıkarları arasında ve olaylara bakış açısında büyük paralellikler bulunmaktadır, tıpkı merkantilist dönemde olduğu gibi, ABD'li ÇUŞ'ler, ABD'nin dünya pazarlarındaki payının korunmasına yardım eden, dünyadaki diğer güçlü ekonomiler karşısındaki güçlü pozisyonunun devamını ve hammadde kaynaklarına ulaşmadaki kontrolü sağlayan bir aktördür. Daha da önemlisi, ABD'li ÇUŞ'ler ekonomik faaliyetleriyle ABD'nin zenginliğini arttırmakta, ABD'yi finanse etmektedirler. ABD bu şirketler sayesinde, güçlü askeri pozisyonu için finansal kaynak sağlamakta, tüm dünyada politik ve ekonomik gücünü arttırmaktadır. Bu şirketler olmadan ABD'nin diğer gelişmiş kapitalist devletlerle mücadele etmesi çok zordur (Gilpin, 1976;190).

Çok Uluslu Şirketler ve Devlet

Bu görüşler ışığında çok uluslu şirketler ve devlet arasındaki etkileşim nasıl yorumlanabilir. Öncelikle devletler, çokuluslu şirketlerin ekonomik etkileri dolayısıyla bazı düzenlemelere gitmişlerdir. Aslı sorun, çok uluslu şirketin yatırım yaptığı ülkedeki kaynaklar üzerindeki kontrolü ve yatırım faaliyetleri sonucu ortaya çıkan artık değerin paylaşımı üzerindedir. Bu mücadelede asıl taraflar gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdir. Gelişmiş ülkeler, ÇUŞ'ler üzerinden bu mücadeleyi yürütmektedir. ÇUŞ'ler gelişmiş ülkelerin ekonomik yayılmacılığının birer aracıdır. Örneğin ABD, günümüzde dünya üzerinde tek hegemonik güç olmasında ÇUŞ'lerin önemli katkısı vardır.

Devlet-Çokuluslu Şirket Etkileşimi

Ekonomik temelde, çokuluslu şirketlerin gelişmekte olan ülkeler üstündeki nihai etkisinin, faydalı olup olmadığı yönünde derin görüş ayrılıkları vardır. Bu konudaki tartışmalar, daha çok ekonomik kalkınmanın temel anlamı, doğası ve kalkınma sürecinin karakteristiği üzerine odaklanmıştır. Araştırmacılar, ekonomik kalkınmanın tanımından hareketle, gelişmekte olan ülkelerdeki ÇUŞ'lerin ekonomik etkilerini açıklamaya çalışırlar. Etkileşimin ikinci boyutu politiktir. Ancak belirtmek gerekir ki, ÇUŞ'lerin politik ve ekonomik etkileri birbirine paraleldir. Sonuçları olursa olsun, çokuluslu şirketlerin faaliyetlerinin, gelişmekte olan ülkelerdeki istihdam, kişi başı gelir, hayat standardı, gibi değişkenleri olumlu veya olumsuz etkileyecek kadar güçlü ve önemli boyutta olduğu gayet açıktır. İşte bu güç, çokuluslu şirketlere, hükümetlerin kendileri ile ilgili verdikleri kararlarda etkili olma yönünde güç sağlamaktadır. Ayrıca çokuluslu şirketler, gelişmekte olan ülkelerde, uzun dönemde politik yansımaları da olacak ekonomik kalkınmanın, belirli kalıplarını ve süreçlerini harekete geçirirler. Bu süreçte çokuluslu şirketler ülkedeki mevcut ikili sosyal yapının farklılaşmasını daha da pekiştirebilir. Belirli ürünleri üretirler, belirli tüketim kalıplarını teşvik ederler ve belirli teknolojilerden yararlanırlar. Tüm bunlar, önceki sürece ilaveten sosyal düalizmi, zengin-fakir veya köylü kentli hayat tarzlarını daha da farklılaştırarak şiddetlendirir. Kendi çıkarları söz konusu olduğunda güçlerini kullanarak, korumacılık, vergi indirimi, yatırım izinleri, fabrika yer seçimi ve kaynaklara ulaşım gibi konularda imtiyazlar elde etmek isterler. Çokuluslu şirketler, devlet ve iş dünyası içindeki elit kesimlerle daha çok ilişkilidirler, dışsal uyumlaştırma kalıplarını desteklerler. Böylece toplumun bu kesimleri, çoğunluğun isteklerinden ve ihtiyaçlarından uzaklaşırlar, yabancılaşırlar. Böylelikle ÇUŞ'ler, politik gelişme üzerinde önemli etkisi olan değişimin yönünü, derecesini ve faydalarından yararlanacak kesimlerin kimler olacağını tayin edebilir (Apter vd, 1980;454-459). Burada amaç, CUŞ açısından ticari kar elde etmek, CUŞ'in anavatanı olan ülke açısından ise o ülke üzerinde hakimiyet kurmak veya hakimiyetini devam ettirmektir. Ana ülke ekonomik hedeflerine zaten ÇUŞ'in faaliyetleri dolayısıyla ulaşmaktadır. İlginç olan ekonomik amaçlara ulaşmanın beraberinde siyasi amaçlara da ulaşmayı getirmesidir. Buna en güzel örnek Şili'de 1970'li yılların başlarında meydana gelen olaylardır.

Bu anlatılanlar ışığında çokuluslu şirketler ve devlet arasındaki etkileşim ülkeler bazında incelenebilir. Bu bölümde çokuluslu şirketlerin faaliyetlerinin ülke ekonomisi, ülkenin sosyal yapısı ve çevre üzerindeki etkileri incelenecek ve bu faaliyetler karşısında devletin durumunu, devletin ne derece düzenleyici ve denetleyici görevini yerine getirebildiği irdelenecektir. İncelenen ülkeler, henüz demokratik kurum ve kuruluşların tam olarak oturmadığı, çeşitli toplumsal çalkantılar ve şiddet olaylarının olduğu, milli gelir bakımından orta ve alt seviyelerde yer alan, gelişmekte olan üçüncü dünya ülkeleridir.

ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

Latin Amerika

Şili

Bazı durumlarda çok uluslu şirket, devleti belli bir politika yürütmesinde etkili olabilir. ITT (Uluslar arası Telefon ve Telgraf Şirketi) örneğine bakarsak, bu şirket 1963–1973 yılları arasında CIA ile işbirliği yaparak Şili'nin bazı ekonomi politikalarını etkilemeye çalışmıştır. İlk olarak 1964 yılında ITT şirketi, sosyalist partilere karşı Şili deki Hıristiyan Demokrat Parti'ye, CIA kanalıyla seçim yardımı yapmak istemiştir. 1970 yılında ise hem ABD hem de ITT, sosyalist Salvador Allende'nin iktidara gelmemesi için çalışmalara başlamıştır. O yıllarda hem ITT hem de ABD'li diğer ÇUŞ'ler Allende'nin iktidara gelmesi konusunda endişeliydi, çünkü Allende seçim kampanyalarında bazı sektörlerde millileştirmeye gideceğini ve özellikle de Ulusal Telefon Şirketinin millileştireceğini belirtmiştir (o yıllarda bu şirketin %70'i ITT'nin elindedir). Bunun üzerine ITT şirketi seçimlerde Allende'nin rakibi olan partilere 350 bin dolarlık yardım yapmıştır. Medya'da Allende karşıtı yayın organlarına parasal yardım yapmıştır. Ancak tüm bunlara rağmen 4 eylül 1970'de Allende başbakan olmuştur. Uyguladığı ekonomi politikalarıyla hem ABD'nin hem de ülkedeki ÇUŞ'lerin tepkisini çeken Allende 11 Eylül 1973 'teki, CIA destekli askeri darbeyle devrilmiştir. Bu darbede ITT şirketi de rol almış ve darbeyi desteklemiştir (Covert Actions in Chile 1963-1973; 1975**).** Fakat ilerleyen yıllarda ülkedeki yabancı bakır işletmelerinin, yurt içindeki merkez ve sağ gruplar nezninde desteklerini kaybetmeye başlamasıyla, bakır endüstrisinde millileştirme hareketleri başlamıştır.

ÇUŞ'lerin bu belirtilen şekilde devletlerin iç politikalarına müdahale etmesi, onları yönlendirmeye çalışması Morans'ın (1974) çalışmasında da belirtilmiştir. Bu çalışmada Şili'deki bakır endüstrisi üzerinde ITT şirketinin nasıl etkili olduğu ve ülke politikalarını, şirketin bu sektör üzerinden nasıl etkilediği belirtilmiştir. Bu çalışmada çok uluslu şirketin ülkeye müdahalesinin, özellikle devletin daha zayıf olduğu durumda, daha mümkün olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Moran's hammadde ihracatçısı olarak Şili ile, ülkeye mamul madde satan endüstrileşmiş ülkeler arasındaki ilişkiler sistemini de incelemiştir. Bu sistemde ÇUŞ'ler önemli bir aracıdır. Bu ilişkiler sistemi Moran'a göre Şili'nin ekonomik kalkınması ve büyümesi için kendi endüstrilerini kurup güçlendirmesini engellemiştir (Evans, 1981;211).

Guatemala

İkinci bir örnek Guatemala'da 1951 yılında demokratik seçimlerle iktidara gelen Jacobo Arbenz'e karşı yürütülen politikalardır. Jacobo Arbenz iktidara geldiğinde geniş bir toprak reformu uygulamaya girişmiştir. O yıllarda Guatemala'da toprak sahiplerinin %2,2'si tüm tarıma elverişli toprakların %70'ini ellerinde bulundurmaktaydı ve tarım kesiminde kişi başı milli gelir yaklaşık 87 dolardı. Toprak reformu ile 100 bin çiftçi toprak sahibi yapıldı. Ayrıca Arbenz, fakir halk kesimlerini destekleyici sosyal programlar yürüttü. Bu reformlardan olumsuz etkilenenlerin başında ABD'li çok uluslu şirket olan ''United Fruits'' şirketi geliyordu. Bu şirketin ülkede meyve sektöründe geniş yatırımları bulunuyordu. Şirket Guatemala muz sektöründe monopoldü ve ayrıca ülkede telekomünikasyon alanlarında da yatırımları vardı. Dolayısıyla toprak reformu kapsamında kamulaştırılacak topraklar, şirketin yatırımlarını tehlikeye atıyordu. Daha önceki yıllarda dönüm başı 3 dolar üzerinden Guateamala devletine vergi veren United Fruit şirketi, toprak reformu kapsamında yapılacak kamulaştırma bedeli dönüm başı 3 dolardan yapılacak olması üzerine buna itiraz etti ve dönüm başına Guatemala devletinden 75 dolar istedi. Ayrıca Arbenz bu programının başarılı olması, bölgedeki sosyalist yayılmayı büyütebileceği gerekçesiyle de ABD tarafından hoş karşılanmadı, çünkü Arbenz toprak reformunu, Guatemala komünist işçi partisi ile gizlice görüşerek ve teknik yardım da alarak yürütüyordu.

Bunun üzerine United Fruit şirketi Eisenhower iktidarı nezninde hemen lobi faaliyetleri yürütmeye başladı. Şirketin ABD kongresiyle ve diğer devlet kademelerindeki yöneticilerle de sıkı bağları vardı. Eisenhower 1953 yılında iktidara gelince CIA, Arbenzi iktidardan uzaklaştırmak için harekete geçti. Ordu içindeki sağcı subayları örgütledi ve silah yardımı yaptı. Diğer yandan halka yönelik propaganda faaliyetleri yürütüldü. United Fruit şirketi bu çalışmalar için 64 bin dolarlık yardımda bulundu. Daha sonra 1954 yılında CIA tarafından silahlandırılan sağcı MLN gurubu tarafından yapılan bir darbeyle devrildi (Saxena, 1999).

Venezüella

Venezüella'daki yabancı petrol şirketleri mümkün olabildiği ölçüde yurt içindeki çıkar gruplarıyla beraber kendi çıkarlarını tanımlamışlar ve hükümet ile özel sektör şirketleri arasındaki çatışmaları, kendi çıkarlarına uygun olacak şekilde desteklemişler ve yönlendirmişlerdir. Bu süreç çoğu zaman sancılı olmuş ve ülkede yerleşmiş oturmuş bir demokrasi anlayışı gelişememiştir. Venezüella yakın tarihinde siyasal çalkantılar, diktatörlükler ve devrimler sürekli olmuştur. 1958'den itibaren yönetimin tekrar sivillere geçmesiyle, ülkedeki petrol şirketleri, yerel elit gruplarla işbirliği yapmayı anahtar stratejisi olarak görmüşlerdir. Böylece yabancı petrol şirketleri hem daha fazla yerel görünerek olası tepkileri azaltmışlar hem de konumlarını sağlamlaştırmışlardır. Ülke sivil hükümetlerle yönetilirken, başarısız ekonomi politikaları gelir dağılımını bozmuş ve halkın hoşnutsuzluğunu arttırmıştır. Ayrıca yaşanan yolsuzluklar sistemi yozlaştırmıştır. Bu ortamda çeşitli gruplar iktidar mücadelesine girmişlerdir.

2000 Yılında oyların % 59'unu alarak yeniden başkan seçilen Devlet Başkanı Hugo Chavez, ilk olarak özellikle tarım ile petrol alanlarında büyük düzenlemeler içeren 49 kararname çıkarmış, bu da ülkedeki o ana kadar egemen olan güçler arasında tedirginlik yaratmıştır (özellikle ABD'li ÇUŞ'ler için). 2001'in Aralık ayında ülkenin büyük işveren ve işçi sendikaları genel işi bırakma eylemi girişiminde bulunmuşlardır. 2002'de ordu ile sivil toplumun bazı öğeleri Chavez'i darbe ile başkanlıktan düşürmüşler, ancak Chavez halk ve ordu desteği ile 48 saat içerisinde görevine geri getirilmiştir (Wikipedia, Venezuela). Dünyanın 5.büyük petrol ihracatçısı olan Venezüella'nın 78 milyar varillik ham petrol rezervi mevcuttur. İşte Hugo Chavez göreve gelir gelmez devletin petrol sektörü üzerindeki denetimini artırmıştır. Ülkede faaliyet gösteren batılı petrol devlerine hisselerinin çoğunu, Venezüella Devlet Petrol Şirketi olan PDVSA'ya (Petroleos de Venezuela SA) devretme zorunluluğu getirmiştir. Bu anlaşmayı reddeden Fransız Total ve İtalyan ENİ şirketlerinin işlettikleri yataklar ellerinden alınmıştır. Venezüella, 1990'larda petrol şirketlerinden %34 oranında vergi alınmaktaydı. Ancak Chavez bu oranı %50'ye yükseltmiştir. Exxon Mobil, Chevron, BP, Shell gibi petrol devleri daha yüksek vergiler ödemelerini gerektirecek anlaşmaları imzalamışlardır. Dünyanın en büyük petrol şirketi Exxon ise bu koşulu kabul etmemiş, bunun üzerine petrol bakanı Rafael Ramirez devlet televizyonunda yaptığı açıklamada "bu koşullar altında burada kalmalarını kabul edemeyiz, eğer ihtiyacımız olursa onları geri çağırırız" diyerek Exxon Mobil'e gözdağı vermiştir. Venezüella hükümeti ayrıca, BP'den ülkede 2001 ile 2004 yılı arasında yaptığı çalışmaların faturası olarak 61,4 Milyon Dolar vergi talep etmiştir (Özen, CNN Türk Özel Dosyalar, 2007).

Görüldüğü gibi Venezüella'da Hougo Chavez hareketi, Şili'deki Allende hareketine göre başarılı olmuştur. Bunda dünya petrol talebinin inelastik olmasını rolü büyüktür. Bu sayede Venezüella ÇUŞ'lere karşı, uluslar arası piyasalarla olan bağlarını zedelemeden, bağımsız hareket edebildiğini göstermiştir. Halbuki Şili sahip olduğu doğal kaynakları itibariyle uluslararası piyasalara hayli bağlıdır, çünkü sahip olduğu bakır madenlerinin talep esnekliği petrolde olduğu kadar düşük değildir. Dolayısıyla Allende hükümetinin uyguladığı politikalar hedeflerine varamamıştır. İkinci husus Venezüella'da hızlı bir şekilde gerçekleşen sosyal ve politik hareketliliktir. Günümüze kadar olan süreçte ülkedeki orta sınıflar, kırsal kesimlerdeki ve şehirlerdeki alt sınıflar merkeze doğru hareket ederek artık ulusal politikaların belirlenmesinde etkili olmaya başlamışlardır. İkincisi ülkede gelişen ve yerleşen demokrasi kültürü ve ortamı sayesinde bu gruplar kendilerini siyasi hayatta da gösterebilme şanslarına kavuşmuşlardır (Apter, 1980;468).

Asya

Endonezya

Benzer olaylar 1970'li yıllarda Endonezya'da Suharto diktatörlüğü döneminde, ülkenin Ache bölesindeki zengin gaz kaynaklarını (Exon-Mobil şirketinin toplam cirosunun %11'i) işleyip satan ABD'li dev petrol şirketi Exxon-Mobil öncülüğünde de yaşanmıştır. Endonezya, dünyanın önde gelen petrol ve doğalgaz üreticilerindendir ve bu kaynaklarının önemli bir kısmı Ache bölgesinde bulunmaktadır. Sadece Açe'nin ürettiği doğalgazın değeri yıllık 2 milyar dolar civarındadır (2003). Ache'deki doğalgaz yataklarının önemli bir kısmını ise Amerikan Exxon-Mobil şirketi işletmektedir (OPEC Annual Statistical Bulletin, 2005) Exxon Mobil 90'lı yıllar boyunca dünya çapındaki karının dörtte birini, bugün yıkıma uğrayan Endonezya'nın Ache bölgesindeki petrol yataklarından elde etmiştir. Ache'nin kuzey kıyılarındaki Lhokseumawe sanayi bölgesinde zengin Arun ve LNG gazı yatakları mevcuttur. İşte bu yataklar hem Exon-Mobil hem de Endonezya hükümeti için çok önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Endonezya ise petrol ve gaz ihracatı gelirinin yaklaşık %30'unu bu bölgeden elde etmektedir. Ancak bölge halkı bu kaynakların nimetlerinden yararlanamamış, kamulaştırma, sömürü, baskıcı yönetim ve çevre kirliliği gibi külfetlerine katlanmıştır. Örneğin şirket kendi çalışanları için özel yaşam alanları, tesisler ve yollar yapmış, bölge halkının bu imkanlardan faydalanılması engellenmiştir. Yani yaratılan dışsallıklar şirket içinde kalmış, halka yansımamıştır. Doğal gaz ve bununla ilgili diğer kimyasalların üretimi, bölge halkında bir dizi hastalıkların

görülmesine neden olmuş, köylülerin tarımsal üretimi (örn. pirinç üretimi, balık üretimi gibi) artan sanayi üretiminin yol açtığı kirlilik yüzünden büyük darbe yemiştir. 1970'den sonra bölgede bu doğal kaynakların keşfedilmesi ile birlikte Suharto'nun dikta yönetimi, bölgedeki köylülerin topraklarını bedelsiz olarak kamulaştırmış, onları göçe zorlamış, topraklarından zorla çıkarmıştır. Elde edilen geliri ise Suharto, kendi ve yandaşları arasında paylaşmıştır. Exon-Mobil tıpkı dünya'daki benzer ülkelerde yaptığı gibi burada da devlet içinde devlet olmuş, çeşitli araçları kullanarak (örn. Medya) halkın gerçekleri görmesini engellemeye çalışmıştır. Tabi ki diktatör Suharto ile ilişkilerini çok iyi tutmuştur (Renner, 2006).
Şirket, Ace'nin bağımsızlığı için mücadele eden Özgür Ace Hareketi'ni (GAM) ezmek için, Endonezya ordusuna dev çaplı kaynaklar aktarmış ve bu yardımla Endonezya ordusundan özel birlikler oluşturmuştur. Sadece 2002'de 2700 kişiyi katledilmiş; bölgede toplama kampları kurulmuş; katledilenler toplu mezarlara atılmıştır. Aceh halkı adına Uluslararası İşçi Hakları Fonu'nun ABD'de Exxon Mobil'e karşı açmış ancak bu dava ABD yönetimi tarafından engellenmiştir. Diğer yandan Endonezya'da, Exxon'a bağlı olarak faaliyet gösteren petrol firmasının, Endonezya askerlerinin Açe'li köylülere işkence yapmasına ve insan haklarına aykırı diğer faaliyetleri için tesislerini kullanmasına izin vermiştir. Uluslararası İşçi Hakları Vakfı, 11 Açeli köylü için 2001 yılında dava açmış, ancak ABD Dışişleri Bakanlığı'nın, bu davanın, ABD'nin yurtdışındaki çıkarlarına zarar verebileceği yönünde görüş bildirmesiyle engellenmiştir (Ufuk Çizgisi, 2005).

Çin

Çin Uzak Doğu Asya'daki en çok yabancı sermaye çeken ülkedir. 2005 yılında Asya'ya akan yabancı sermaye 165 milyar dolar iken (dünya toplam sermaye girişlerinin %18'i) Çin'e giren sermaye miktarı 72 milyar dolar olmuştur. Ülkede bulunan ÇUŞ'ler, petrol gaz, madencilik, çelik, metaller, ulaştırma, telekomünikasyon, elektrik, çimento ve gıda gibi pek çok sektörde faaliyetlerini sürdürmektedirler (World Investment Report, 2006) Çin hem yürüttüğü ekonomi politikalarıyla, hem de yabancı sermayeden mümkün olduğunca yararlanarak, uzun yıllar istikrarlı büyümesini korumuş (%10) ve bu gün itibariyle yaklaşık 1,3 trilyon dolarlık bir ekonomik büyüklüğe ulaşmıştır. Günümüzde Çin ekonomisi için gelinen noktaya baktığımızda, öncelikle gelir dağılımındaki bozukluk gözümüze çarpar. Son yıllarda zenginleşen Çin'in yanında bir de fakirleşen Çin vardır. Özellikle işçiler çok düşük ücretlerle, hiçbir sosyal hakları (sigorta, emeklilik, sağlık güvencesi) olmadan, uzun sürelerde (haftalık çalışma süresi 70 saate kadar çıkabilmektedir) çalıştırılmaktadır (Koldaş, 2005). Ülkede insan hakları ihlalleri hayli yaygın olduğundan çalışma koşulları daha da kötüleşmektedir. Diğer yandan bu ülkede faaliyet gösteren çok uluslu şirketler, bu ülkedeki insan hakları ihlallerine gösterilen tepkilere destek vermekten kaçınmaktadırlar, çünkü buradaki ÇUŞ'lerin hiçbiri, büyük karlar elde ettiği bu ülkenin hükümetiyle ters düşmek istememektedir (Helm, 2007). Çin ile ilgili insani gelişme endekslerine baktığımızda resmi istatistik rakamlarıyla gayri resmi istatistik rakamlarının birbirinden farklı olduğunu görürüz. Bunun en önemli nedeni Çin hükümetinin işsizlik oranlarını hesaplarken, KİT'lerden çıkarılan işçileri ve göçmen işsizleri bu hesaplamanın içine katmamasıdır (UNDP China HDR, 2005). İkinci olarak kırsal kesimlerde işsizlik oranları kentlere göre daha fazladır. Bu da kent ve kırsal kesimler arasındaki gelir uçurumunu arttırmaktadır. Tüm ülke genelinde günde bir dolardan az yaşayan kişi sayısı 2004 sonu itibariyle yaklaşık 85 milyondur. Diğer yandan bu bölgelerde yaşayan insanlar işleri olsa bile, düşük ücretlerle sigortasız işlerde çalışmakta dolayısıyla sağlık güvenceleri olmadan yaşamaktadırlar. Genel sağlık hizmetlerinden de yeteri kadar yararlanamamaktadırlar. Kentsel bölgeler ise kırsal kesimin aksine ülke gelirinden daha çok pay almaktadır ve dolayısıyla refah seviyeleri daha yüksektir (Global Policy Network, 2002;3-10).
Çin'deki Hukou (hane halkı kayıt sistemi)1950'li yıllarda uygulamaya girmiştir ve ülkeden yaşayan vatandaşların yerleşim yerlerini değiştirmesi üzerinde sınırlamalar getiren bir sistemdir (Congressional-Executive Commission on China, 2005). Bu sisteme göre kırsal kesimde yaşayan kişinin işinin olabilmesi, gıdaya ve diğer ihtiyaçlarını giderecek maddelere ulaşabilmesi için oturma izni almalıdır. Ancak, 2000'li yıllarda kabul edilen reformlarla, bireylerin göç etmesi ve çalışması için geçerli bu izin uygulaması kaldırılmış, özellikle ülkenin iç kesimlerinden kıyılara göç teşvik edilmiştir. Bunun nedeni ise kırsal kesimde yaşayan ucuz iş gücünden faydalanabilmektir. Bu çerçevede daha çok iç kesimlerde ve batıda yaşayan köylüler, doğuya göç ettirilmiştir. Sayıları 150 milyonu bulan bu göçmen işçilere oturma izni verilmemiş, her türlü sosyal haklardan mahrum bırakılarak çalıştırılmaya zorlanmıştır. Bu insanlar sadece ucuz işgücü deposu olarak görülmüş ve insanlık dışı bir hayata mahkûm edilmişlerdir (Haktan, 2007). ÇUŞ'ler ise ülkedeki inan hakları ihlalleri karşısında sessiz kalmış gelir dağılımındaki bozukluğu daha da arttırmış işsizliğe karşı etkin bir seçenek olmadığı görülmüştür. Sonuç olarak Çin'de, merkezi devlet yönetimi ve ÇUŞ'ler arasında daha çok bir çıkar birliğinin olduğunu söyleyebiliriz.

Tayland

1960"lı yıllarda ithal ikameci ekonomi politikaları uygulayan Tayland 1970"li yılların başında ihracata dayalı

kalkınma modeline geçmiştir. Bu doğrultuda Tayland ekonomide liberalleşmeye giderek ve ÇUŞ'lere bazı kolaylıklar tanıyarak dışarıdan daha çok sermaye çekmeye çalışmıştır. Böylece ülkeye giren yabancı sermaye yatırımları, Asya'nın yükselen yıldızı ile birlikte hızla artmıştır. Ancak 1997 yılında yaşanan Asya krizinden sonra yabancı sermaye yatırımları düşmeye başlamıştır. 1995 yılında 2 milyar dolar olan giriş miktarı, 1998 yılında 5,1 milyar dolara çıkmış ancak daha sonra azalarak 2006 yılı itibariyle yaklaşık 3.8 milyar dolara gerilemiştir (Brimbe ve Urata, 2006). Çin'deki üretim ilişkileri büyük ölçüde Tayland'da da geçerlidir. ÇUŞ'ler gerek direkt üretim tesisleri kurarak gerekse de sözleşmeli üretim yaptırarak ülkedeki ucuz işgücünden faydalanmaktadır. Örneğin dünyaca tanınmış markalar (Nike, Adidas, Fila gibi tekstil firmaları) yerli bir firma ile üretim sözleşmesi imzalamakta, böylelikle hem üretim riskini azaltmakta hem de üretim maliyetlerini düşürmektedirler. Yabancı şirketler için üretim yapan bu yerli firmalarda çalıştırılan işçiler kötü iş koşullarında günde 12 saat gibi uzun sürelerde çalıştırılmakta, hiçbir iş güvencesine ve sosyal sigorta güvencesine sahip olamamakta, kadın işçiler cinsel istismara uğramakta ve yerli işçilerin bu konulardaki talepleri, çok uluslu şirketler ve onların taşeronları tarafından dikkate alınmamaktadır (Yumpraset, 1999). ÇUŞ'lerin ülkedeki verimliliği ve buna bağlı olarak ücretleri arttırdığı savunulmaktadır. Ancak yabancı sahipliği ile verimlilik ve ücret arasındaki ilişkileri araştıran çalışmalarda, bu değişkenler arasında zayıf ilişki tespit edilmiştir. Bu durum Tayland imalat sanayisi içinde böyledir (Brimbe ve Urata, 2006). Öncelikle belirtmek gerekir ki ÇUŞ'lerin Asya'dan elde ettiği kar dünyanın diğer bölgelerinden elde ettikleri karlara göre daha fazladır. Bu ülkelerde ÇUŞ'ler, yerel elit kesimlerle işbirliğine giderek, ülkelerdeki düalist yapıyı belirginleştirmişler ve sosyal dengesizlikleri arttırmışlardır. Bu konuda yapılan çalışmalarda elde edilen verilere aşağıdaki tabloda özetlenmiştir. Verileri üç başlık altında toplamak mümkündür; gini katsayısı, toprak sahipliğinde adaletsizlik ve ÇUŞ'lerin kontrol gücü

Tablo II. ÇUŞ ve Sosyal Dengesizlikler

	Eşitsizlik			**Çok uluslu Şirketin Nüfuzu**					
	Hanehalkı Gelir			Hanehalkı Toprak (Gini)			Toplam ÇUŞ		
Ülkeler	<1	=196	>196	<196	=196	>196	<196	=196	>196
Bangladeş	37	35	-	47	47	57	-	5	-
Fiji	43	46	42	-	-	-	-	-	-
Hong-Kong	49	49	-	-	-	63	85	209	0
Hindistan	34	47	48	65	-	-	6	7	1
Endonezya	-	-	46	54	-	-	8	35	1
Malezya	36	55	55	47	-	-	-	158	54
Papua Y.	-	-	-	-	-	-	406	496	209
Filipinler	48	49	51	58	-	51	44	42	2
Çin	56	33	33	62	-	-	13	13	1
Singapur	-	-	-	-	-	-	117	295	0
G. Kore	27	26	30	38	-	32	3	21	0
Sri Lanka	49	45	38	-	-	-	37	31	26
Tayland	43	50	50	46	46	41	16	25	0

Kaynak: Kowalewski, Transnational Corporation and Asian Inequality

Tabloya göre ÇUŞ'lerin ekonomi üstündeki kontrol gücü, nüfus ve enerji kaynakları bağlamındadır. Bu da o ülkenin

ÇUŞ'e olan bağımlılığını gösterir. Değerler endeks verileridir. Endeks, Toplam yatırım stoku / toplam enerji tüketimi ve nüfus oranını ölçer. ÇUŞ'in yarattığı dengesizlikler toprak adaletsizliği ve gelir dağılımı bozukluğu bağlamında belirtilmiştir. Toprak adaletsizliğini belirtmek için, toprak sahipliği endeksi, gelir adaletsizliğini belirtmek için gini katsayısı kullanılmıştır (0.00 kusursuz eşitliği, 1.00 kusursuz adaletsizliği gösterir.) tabloda görüldüğü gibi gelir adaletsizliği, tabloda belirtilen Asya ülkeleri için 1967 öncesinde ortalama olarak 42,2 iken 1967 yılında 43,5'e, 1967 sonrası dönemde 43,8'e çıkmıştır. Yani gelir dağılımı bozulmuştur. Toprak sahipliği anlamında gini katsayısı ise 1967 öncesi ortalama 52,2 iken 1967 sonrası 48,8'e düşmüştür (Kowalewski, 1987-1988;578-595).

Afrika

Güney Afrika Cumhuriyeti

Güney Afrika Cumhuriyeti 1910 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. 1948 yılında ulusal parti etrafında toplanan beyaz azınlık 'apartheid'(Güney Afrika cumhuriyeti'nde 1994 yılına kadar yürürlükte olan ve beyaz olmayan ırklar arasında yasal olarak bir ayrımı öngören politika) yani ırk ayrımına dayalı bir rejim kurmuştur. Beyazların bu ilgisinin asıl nedeni ülkedeki değerli maden yataklarıdır. Ülke dünyanın en büyük altın, platin ve krom üreticisidir (Wikipedia, South Africa). Ülkedeki bu zengin yataklar ÇUŞ'lerin sahip olduğu maden şirketleri tarafından işletilmektedir, özellikle de altın madenini işleyen şirketler. Bu şirketler yıllardan beri Güney Afrika'daki altın madenlerini işlemekte, elde ettiği kazanımlara karşılık ülkedeki insan toplumuna ve eko sistem üzerine yüklediği maliyetlere (su kaynaklarının ve havanın kirlenmesi, hastalıkların artması, kötü çalışma koşulları, çocuk iş gücü kullanımı gibi) katlanmayı reddetmektedirler. Maden şirketlerinin bu olumsuz etkilerine karşı Güney Afrika hükümeti bazı yasal düzenlemelere gitmiştir. Özellikle bu şirketlerin faaliyetlerini düzenleyen, belli kurallara bağlayan ve çevreyi koruma amaçlı kuralları uygulamaya koymuştur. Ancak hükümet, elde ettiği vergi geliri ve şirketlerin yaptığı ihracat bakımından, bu maden şirketlerine fazlasıyla bağlıdır. Örneğin Güney Afrika'da faaliyet gösteren AngloGold Ashanti şirketi dünyanın en büyük altın üreticilerinden ve ihracatçılarından biridir. Dolayısıyla Güney Afrika hükümeti daha çekingen, ihtiyatlı davranmakta ve bu şirketler üstünde fazla etkili olamamaktadır. Diğer yandan bu şirketler politik arenada da etkili olmakta, kendi aleyhlerine bir takım kanunlar (vergiler, yasal düzenlemeler gibi) çıkacağı zaman meclis nezninde girişimlerde bulunarak, hükümet üzerinde baskı kurmaya çabalamaktadırlar (Munning, 2005;1-9).

Namibya

1990 yılına kadar Güney Afrika tarafından yönetilen bölge 21 Mart 1990 tarihinde tam bağımsızlığına kavuşmuştur. Namibya ekonomisi daha çok madencilik (milli gelirin %74'ü) ve imalat sanayine (milli gelirin %11'i) dayanır. Ülkede madenciliğin önemi büyüktür. Ülkedeki en önemli maden varlığı Güney Afrika'daki gibi elmas ve altındır. Katı madenler ihracatında Afrika'da dördüncü, uranyum üretiminde dünyada beşincidir. Namibya diğer Afrika ülkelerinden farklı olarak 7400 dolarlık kişi başı milli gelirle pek çok Afrika ülkesinden zengindir. Ancak ekonomideki 0,7'lik Gini katsayısı ile dünyanın en bozuk gelir dağılımına sahip ülkelerinden biridir. Nüfusun yaklaşık %76'sı yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (CIA, World Fact Book**,** 2007**).**

Ülkedeki en önemli altın madeni işletmecisi Anglogold altın şirketidir. Şirket Navachab bölgesindeki zengin altın madenlerini işletmekte ve ülkede rakibi bulunmamaktadır. Şirket bu maden yatağını 1997 yılında ele geçirmiştir. Ancak maden için işleme ruhsatının süresi 2003 yılında dolmuştur. Anglogold şirketi düşük altın fiyatlarına, sendika ile olan gergin ilişkilerine, yetkili devlet kurumlarından zorlukla alınan çalışma izinlerine ve maden ve enerji bakanlığının devam eden madencilik operasyonları ile ilgili olarak aldığı erteleme kararına rağmen şirket maden işleme ruhsatının süresini 2013 yılına kadar uzatmayı başarabilmiştir. Maden ocaklarında çalışma koşulları ise güvenlikten uzak ve sağlıksızdır. Sektörde asgari ücret uygulaması yoktur. Ücretler şirketsel bazda belirlenmektedir. Bu da ücretlerin düşük kalmasın yol açmaktadır. Ayrıca altın üretimi sırasında hem çevre kirliliği oluşmakta, coğrafi yapı değişmekte ve üretim sürecinde kullanılan siyanür, yer altı su kaynaklarını zehirlemektedir. Hükümet ise bu konularda gerekli yasal düzenlemeleri yapamamıştır, çünkü belirttiğimiz gibi şirket hem ekonomik hem de politik açıdan ülkede oldukça etkilidir. Tıpkı güney Afrika Cumhuriyetinde olduğu gibi bu şirketler, hiç yoktan ülkeye döviz girdisi sağlamakta, istihdamı arttırmakta ve milli gelirde önemli payları bulunmaktadır. Dolayısıyla hükümetlerin bu şirketler karşısındaki hareket alanı daralmaktadır (Mwilima, 2005;110-130).

İkinci örnek, İngiliz dev maden şirketi RTZ'nin (Rio Tinto) bağlı şirketi olan Rössing maden şirketidir. Bu şirket batı Namibya'da açık uranyum madenlerini işletmektedir. Bu maden kendi türünde dünyanın en büyüğüdür. Şirket Namibya'daki ırkçı rejim altında kurulmuş ve Güney Afrika'nın ülkeyi kolonyal amaçlarla işgal etmesine yardımcı da olmuştur (Rössing Uranium, 1992). Bu dönemde şirket, faaliyetleri sırasında uluslararası kuruluşların ve yerel otoritelerin maden arama ve işleme ile ilgili standartlara uymamış, üretim sürecinde kullandığı siyanür yüzünden çalışanların yüksek oranda radyasyona maruz kalmasına neden olmuş, ürettiği atıklarla (toz, toprak ve diğer atıkların

seviyesi uluslararası standartların 20-30 kat üzerine çıkmıştır.) da çevre üzerinde yıkıcı etkiler yaratmıştır. Şirket beyan ettiği şekilde sağlık ve çevre ile ilgili taahhütlerini yerine getirmemiştir. İngiliz hükümetinin de desteğini alan şirket ülkede faaliyetlerine devam etmekte, Namibia hükümeti gerekli düzenlemeleri şirket üstünde yapamamaktadır (World Views, 1997).

Kenya

Çok uluslu şirketler üretim faaliyetlerinde bulundukları ülkeye aynı zamanda teknoloji de getirirler. Böylece yatırım yapılan ülkede teknoloji seviyesinin ilerlemesine yardımcı olurlar. Ayrıca yaptıkları yatırımlarla da yeni istihdam yaratırlar. Ancak bu durum Kenya örneğinde geçerli olmamıştır. Kenya'daki sabun endüstrisine baktığımızda, çok uluslu şirketlerin ülkede bu sektörde yaptığı yatırımlar işsizliği ve bölgesel dengesizlikleri arttırmış, teknoloji seviyesinin gelişimine ve ödemeler dengesinin iyileşmesine fazla bir katkıda bulunmamış, yerel ekonomik kaynakları etkin bir şekilde harekete geçirememiştir. Ayrıca Kenya'da millileştirme ve kontrollü sanayileşme politikaları bir seçenek olmadığından, mevcut sınıfsal yapı içinde ÇUŞ'ler ve toplumdaki üst tabaka sınıflar iş birliği içinde hareket ederek çıkarlarını maksimize edebilmişlerdir (Review of African Political Economy, 1975).

Tüm incelediğimiz bu ülkelerin ÇUŞ'lerle olan etkileşiminin ekonomik ve sosyal sonuçlarını istatistiksel bazda tablolar halinde gösterebilir. 1990'dan beri her yıl UNDP İnsani Gelişme Raporu'yla, ekonomik büyüme ölçülerinin ve GSYİH'nın ötesinde daha geniş bir refah tanımı yapan İnsani Gelişme Endeksi'ni yayımlamaktadır. İnsani Gelişme Endeksi, insani gelişme konusunun üç boyutunu (sağlık, eğitim, hayat kalitesi) ölçen bir birleşik göstergedir. İnsani Gelişme Endeksi, insani refahın değişimlerini gösteren, farklı bölgelerde ve ülkeler arasında gelişmeyi karşılaştıran bir barometredir (UNDP, 2006).

Tablo III. İnsani Gelişme Endeksi

	İnsani Gelişme Endeksi (Değer)	Beklenen Yaşam Süresi (Değer)	Okur-Yazarlık Oranı (%)	Okullaşma Oranı (%)	Kişi Başı Gelir (PPPUS$)	BYS Endeksi	Eğitim Endeksi	KBG Endeksi
Venezüella	0,784	0,73	93,0	74	6043	0,80	0,87	0,68
Guatemala	0,673	67,6	69,1	66	4313	0,71	0,68	0,63
Şili	0,859	78,1	95,7	81	10,874	0,89	0,91	0,78
Çin	0,768	71,9	90,9	70	5896	0,78	0,84	0,68
Tayland	0,784	70,3	92,6	74	8090	0,75	0,86	0,73
Endonezya	0,711	67,2	90,4	68	3609	0,70	0,83	0,60
G.Afrika	0,653	47,0	82,4	77	11,192	0,37	0,80	0,70
Kenya	0,491	47,5	73,6	60	1140	0,37	0,69	0,41
Namibya	0,626	47,2	85.0	67	7418	0,37	0,79	0,72

Kaynak: Human Development Report 2006.

Tabloya baktığımızda göze çarpan ilk özellik bu ülkelerin insani gelişme endekslerinin düşük olmasıdır. Her ne kadar Şili 0,859 endeks değeriyle dünyada 38. olsa da, diğer ülkeler orta ve düşük sıralarda yer almaktadırlar. Bu noktada Venezüella 72'nci, Tayland 74'üncü, Çin 81'incidir. Geri kalan ülkeler ise, Endonezya 108'inci, Guatemala 118'inci, G. Afrika 121'inci, Namibya 125. ve Kenya 152'inci gibi düşük sıralardadırlar. Bu endekste yer alan ülkelerde beklenen yaşam süresi de gelişmiş ülkelerin gerisindedir. Yine Çin, Venezüella, Tayland ve Şili nispeten gelişmiş ülke değerlerine yakınsa da, G.Afrika, Kenya ve Namibya'da beklenen yaşam süresi dünya ortalamasının çok altındadır. Beklenen yaşam süresinin kısa olması o ülkenin refahının, ülkenin sağlık hizmetlerinin ve yaşam standartlarının kalitesinin göstergesidir.

İkinci konu kişi başı gelirdir. Dünyadaki gelişmiş ülkelerin kişi başı gelirleri 30 bin dolar seviyelerindeyken, söz konusu ülkelerde oldukça düşük kalmaktadır. Örneğin bu ülkeler içinde Şili ve G. Afrika yaklaşık 10 bin dolarlık kişi başı gelirle nispeten orta gelirli ülkeler içinde yer alırken, diğer ülkeler düşük gelirli ülkeler grubuna girmektedir.

Özellikle bu ülkeler içinde Kenya 1140 dolarlık kişi başı milli gelirle oldukça düşük seviyelerde yer almaktadır. Bu değerler satın alma gücü paritesine göre hesaplandığından, değerlerin aslında olduğundan daha düşük olduğu unutulmamalıdır.
Bu ülkelerin 1975 yılından günümüze doğru olan insani gelişme endekslerinin seyrine bakılacak olursa karşımıza şöyle bir tablo çıkar.

Tablo IV İnsani Gelişme Endeksi (Tarihsel Trend)

	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2004
Venezüela	0,719	0,734	0,742	0,760	0,768	0,774	0,784
Guatemala	0,511	0,546	0,561	0,586	0,617	0,656	0,673
Şili	0.706	0.741	0.765	0.787	0.818	0.843	0.859
Çin	0.527	0.560	0.596	0.628	0.685	0.730	0.768
Tayland	0,615	0,654	0,680	0,717	0,751	0,775	0,784
Endonezya	0,469	0,532	0,585	0,626	0,665	0,682	0,711
G.Afrika	0,653	0,673	0,703	0,735	0,741	0,691	0,653
Kenya	0,465	0,513	0,533	0,548	0,525	0,504	0,491
Namibya	-	-	-	-	0,694	0,647	0,626

Kaynak: Human Development Report 2006.

Bu ülkeler içinde sadece Endonezya, Çin ve bir nebze de Şili kayda değer bir ilerleme göstermiştir. 1975 yılında 0.469 olan Endonezya'nın insani gelişme endeksi 2004 yılında 0.711'e çıkmıştır. 1975 yılında 0.527 olan Çin'in insani gelişme endeksi 2004 yılında 0.768'e çıkarak, Çin'i 138. sıradan 81'inci sıraya yükseltmiştir. Aynı şekilde Şili de endeks değerini 0.706'dan 0.859'a çıkararak 38. konuma gelmiştir. Ancak bu ilerlemeler yeterli değildir, çünkü sanayileşmiş ülkeleri ile karşılaştırıldığında değerler düşük kalmaktadır. Ayrıca son yıllarda tüm dünyada refah ve gelir düzeyinde artış olduğu unutulmamalıdır. Diğer ülkeler içinse insani gelişme endeksi yeteri kadar artmamış aksine bazı ülkelerde düşüş göstermiştir. Örneğin Tayland'ın 1975 yılında 0.615 olan değeri 2004 yılında 0.784'e, 0.465 olan Kenya'nın değeri ise yine 2004 yılında 0.491'e çıkmıştır. Yani bu iki ülke insani gelişmişlikte fazla yol kat edememiştir. Güney Afrika ise yerinde saymış, Namibya ise şaşılacak şekilde geriye gitmiştir.

Tablo V. Yoksulluk

	İnsani Yoksulluk Endeksi(%)	Günde 1 Dolardan Daha Az Gelirle Yaşayanların Oranı(%) 1990-2004	Günde 2 Dolardan Daha Az Gelirle Yaşayanların Oranı(%) 1990-2004	Ulusal Yoksulluk Sınırının Altında Kalanlar(%) 1990-2003
Venezüela	8,8	8,3	27,6	31,1
Guatemala	22,9	13,5	31,9	56,2
Şili	3,7	2,0	9,6	17.0
Çin	11,7	16,6	46,7	4,6
Tayland	9,3	2,0	25,2	13.1
Endonezya	18,5	7,5	52,4	27,1
G.Afrika	30,9	10,7	34,0	-
Kenya	35,5	22,8	58,3	52,0
Namibya	32,5	34,9	55,8	-

Kaynak: Human Development Report 2006.
Tablo V'te ise çok uluslu şirketlerle olan ilişkilerin yoksulluk ve gelir dağılımına etkisi ifade edilmiştir. İnsani

yoksulluk endeksinde Şili haricindeki ülkeler, özellikle Guatemala, Namibya, G. Afrika ve Kenya sıralamada alt sıradadırlar. BM'nin yoksullukla ilgili uyguladığı kriterlerden biri günde 1 veya 2 dolar gelirle geçinme kriteridir. Günde 1 dolardan daha az gelire sahip olanlar, Şili, Tayland, %2 ile düşükken, Venezüella ve Endonezya'da sırasıyla %8.3 ve %7.5 ile orta derecededir. Diğer ülkelerde ise örneğin G. Afrika'da %10.7, Guatemala'da %13.5, Çin'de %16.6, Kenya'da 22.8 ve Namibya'da 34.9 ile rakamlar oldukça yüksektir. Günde iki dolardan daha az gelirle yaşamak zorunda olanların nüfusa oranına baktığımızda durumun daha da kötüleştiğini görürüz. Özellikle Endonezya, Kenya ve Namibya'da neredeyse nüfusun %50-60'ı yoksulluk sınırının altındadır. Son yıllarda başarılı ekonomik performans gösterdiği için örnek gösterilen Çin'de ise bu oran *%46,7'dir*.
Tablo VI'da ise ekonomik performanslar gösterilmiştir. Öncelikle GSYİH'lara bakacak olursak, Çin 1,9 trilyon dolarlık gelirle ilk sıradadır. Ancak bu değeri kişi başı gelire dönüştürdüğümüzde, gelirin 1400 dolarla oldukça düşük seviyelere gerilediği görülmektedir. Tablodaki ülkeler içinde Şili, 5836 dolarla sanayileşmiş ülkelere en yakın olanıdır. Diğer ülkelerde ise kişi başı gelir, Venezüella'da 4214 dolar, Guatemala'da 2233 dolar, G. Afrika'da 4675 dolar, Tayland'da 2539 dolar, Namibya'da 2843 dolar ve Endonezya'da 1184 dolardır. Kenya ise 481 dolarla en düşük seviyededir.

Tablo VI Ekonomik Performans

	GSYİH		Kişi Başı GSYİH		Kişi Başı GSYİH Yıllık Büyüme Oranı (%) 1975-2004	TÜFE Yıllık Ortalama Değişim (%) 1990-2004
	ABD Doları (Milyar)	PPP, ABD Doları (Milyar)	ABD Doları	PPP, ABD Doları		
Venezüel	110.1	157.9	4,214	6,043	-0,9	39,3
Guatema	27.5	53.0	2,233	4,313	0,4	8,8
Şili	94.1	175.3	5,836	10,874	3,9	6,7
Çin	1,931.7	7,642.3	1,490	5896	8,4	5,5
Tayland	161.7	515.3	2,539	8,090	5,0	3,9
Endonez	257.6	785.2	1,184	3,609	4,1	13,5
G.Afrika	212.8	509.3	4,675	11,192	-0,5	7,7
Kenya	16.1	38.1	481	1,140	---	12
Namibya	5.7	14.9	2,843	7,418	-0,8	---

Kaynak: Human Development Report 2006.

Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI)
ÇUŞ'ler dünya çapında faaliyet gösterirken genelde tedbirli hareket ederler, çünkü yatırımları, portföy yatırımları gibi hareketli veya sanal değildir, doğrudan yabancı sermaye yatırımıdır. Örneğin bir ülkede kurulan fabrika kolayca başka yere taşınamaz, nakledilemez. Bu yüzden çok uluslu şirketin, bir ülkede yatırım yapıp yapmama konusunda karar verirken bazı çekinceleri vardır. Örneğin kamulaştırma, belli sektörlere yapılan devlet teşvikleri ve ulus devletler tarafından ÇUŞ'lerin faaliyetlerine karşı getirilen koşullar gibi. Dolayısıyla ÇUŞ'ler kendilerini daha güvende hissetmek isterler. İşte bu noktada karşımıza çok taraflı yatırım anlaşması (MAI) çıkar. MAI, ÇUŞ'ler için bir güvence oluşturma amacındadır. Yani MAI, uluslararası yatırımcıların (CUŞ'ler), ulus devletler karşısındaki hak ve yetkilerini düzenleyen bir sözleşmedir. ABD ve 28 OECD'ye üye ülke, 1995 yılında MAI müzakerelerine başlamış ve müzakereler 26 Mayıs 1997'de tamamlanmıştır. Ancak Fransa delegasyonunun itirazı üzerine tamamlanamamıştır (Weisbrot, 1997). MAI ile ulaşılmak istenen hedefler kısaca şöyledir; Uluslararası sermaye hareketlerine yönelik tüm sınırlamaların kaldırılması ve tüm sektörlerin uluslararası yatırımlara açılarak kar transferlerinin, yatırım miktarı ve alanlarının serbest bırakılması, Yabancı yatırımcıların ürettiği ürünlerin pazarlanmasına, üretilme biçimine ilişkin sınırlandırmaların kaldırılması, Ülkelerin kalkınma stratejileri gerektirse bile kendi yatırımcılarını özendirecek ve kısmen kayıracak herhangi bir uygulamaya gitmelerinin önlenmesi, Uluslararası yatırımcıların yatırım yaptıkları ülke hükümetlerini dava ve gerektiğinde tazminat talep edebilmelerini sağlamak amacıyla bir uluslararası tahkim sisteminin kurulması (Dinçer, 2006). Böylelikle piyasanın daha etkin

işlemesi sağlanacak, devlet müdahaleleri en aza inecek, ekonomik kaynaklar daha verimli kullanılacaktır. Anlaşma ÇUŞ'leri devletlerin de üzerinde bir güç sahibi yapacaktır, çünkü MAI ile birlikte siyasi ve iktisadi gücün devletlerden ÇUŞ'lere transferi ortaya çıkacak ve bu güç transferi ile bireysel hakların ÇUŞ'lere devri söz konusu olacaktır. Devlet ve ÇUŞ arasında bir anlaşmazlık olduğunda, ülkenin kendi adalet sistemi değil, uluslararası bir arabulucu olayı çözüme kavuşturacaktır. Örneğin böyle bir durumda yatırımcı isterse yerel mahkemelere başvurabilileceği gibi isterse MAI bünyesinde oluşturulacak anlaşmazlıkların çözümü kuruluna başvurabilir ya da Milletlerarası Ticaret Hukuku Komisyonu (UNCITRAL) ve Milletlerarası Ticaret Odası Tahkim Kurulu (ICC Court of Arbitration) başvurabilir. Yani bazı durumlarda ülke kanunları değil bu anlaşmanın kanunları geçerli olabilecektir. Bu gün pek çok devletin çeşitli yargısal konularda İnsan Hakları Mahkemesine bile mesafeli yaklaştığı düşünülürse bu önemli bir noktadır. Yani o ülkenin vatandaşları tarafından seçimle iktidara gelen siyasetçilerin, ekonomik konularda aldıkları kararlarında bağımsız davranması artık söz konusu olmayacaktır. Diğer yandan devletlerin liberal politikalardan sapma göstermesi ve yatırım özgürlüğünü kısıtlayıcı kanunlar çıkarması da engellenmektedir (Albala, 1998). Son olarak dikkat çekici bir nokta, bu anlaşmaya göre uluslararası yatırımcının yatırım yaptığı bölge, o ülkenin toprağı sayılmayacak, o yatırımı yapan şirketin alanı sayılacaktır. Böylece devlet, yatırım yapılan o bölgeyi denetleyemeyecektir.

Anlaşma konu çerçevesinde değerlendirildiğinde, örneğin ülkemizde, egemenlik kayıtsız şartsız milletindir şeklindeki ifadede vücut bulan ulusal egemenlik anlayışı zedelenecektir. Bu anlayış gerek ülkemizde gerekse de tüm dünyada ulus devletlerin kökeninde yatan egemenlik anlayışıdır. Böylelikle çok uluslu şirket ile ulus devlet bu egemenlik yetkisini paylaşmakta, devlete ortak olmaktadır. Devlet, egemenlik yetkilerinin bir kısmından (özellikle ekonomik alanlarda) vazgeçmektedir (Candoğan, 2006).

Sonuç

İkinci dünya savaşından sonra, dünyada dışa açık ekonomik sistemin kurulması ve yaygınlaşması yönünde, özellikle ABD öncülüğünde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde ülkelerararası mal ve hizmet ticareti, ülkelerin uluslararası bağımlılık derecesi artmış, ekonomiler birbirlerine yakınlaşmış, sermaye akımları önündeki engeller azalmıştır. İkinci dünya savaşından sonra kurulan GATT, IMF, Dünya Bankası dünyada, gelişmiş batılı devletler, özellikle de ABD öncülüğünde, dışa açık ekonomik yapının kurulmasında önemli çalışmalar yürütmüştür. 1980'li yıllardan itibaren, karşılıklı bağımlılığın artmasına bağlı olarak, doğrudan yabancı sermaye yatırımları hızla artmıştır. Ulaştırma ve haberleşme sektörlerindeki teknolojik gelişmeler, firmaların dışa açılmalarını hızlandırmış ve ayrıca çok uluslu şirketler, yabancı pazarlara ulaşabilmek, ölçek ekonomilerinden yararlanmak, yeni karlı yatırım olanakları bulabilmek, tekel karı yakalayabilmek gibi amaçlarla da hareket ederek yabancı direkt yatırımlarını arttırmışlardır. Böylelikle gerek sayısal gerekse ekonomik değer olarak çok uluslu şirketler hızla büyümüştür. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına bakıldığında, daha çok gelişmiş ülkelerin ağırlıkta olduğu görülür. Diğer gelişmekte olan ülkeler ise payları son yıllara doğru artmakta ise de toplam içinde payları düşüktür. Bu süreçte gelişmekte olan ülkeler genellikle çok uluslu şirketlerin yatırım yaptıkları ev sahibi ülke olmuşlardır.

Ancak bu yatırımların, üçüncü dünya üzerinde önemli etkileri (dünyada gelir dağılımının daha da bozulması, üçüncü dünya ülkelerinin gelişmiş batılı devletlere daha çok bağımlı kalması gibi) olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler 1970'li yıllarda, çok uluslu şirketlerin artan yatırımları karşısında bazı çekinceler ortaya koymuşlar ve kendi ekonomileri ve doğal kaynakları üzerindeki hakimiyetleri, merkezi devlet güçlerinin azalmaması için bazı girişimlerde bulunmuşlardır. ÇUŞ'lerin, o ülkedeki faaliyetleri sırasında bir hukuksal anlaşmazlık meydana geldiğinde kimin kanunları uygulanacaktır. Çok uluslu şirketlerin faaliyetlerine o ülkenin devleti ne derece müdahale edecek veya yönlendirebilecektir. Acaba çok uluslu şirketler kendileri açısından ne kadar faydalı veya ne kadar zararlıdır. Çok uluslu şirketler gittikleri ülkelere teknolojisini, finansal sermayesini, ürünlerini ve modern yönetim tekniklerini getirmektedir. Buna mukabil çok uluslu şirketler, fakir ülkelerin adaletsiz bir şekilde dünya piyasalarına entegre olmalarına ve karar mekanizmalarının dışında kalmalarına neden olabilir. Çok uluslu şirket girdiği piyasada, o ülkenin uzun vadeli ve kendi iç dinamiklerini harekete geçirerek kalkınma ve büyümeyi sağlayacak olan genç firmaları piyasa dışına itebilir. Bu da uzun vade de ekonomik kalkınma ve büyüme açısından ülkeyi olumsuz etkiler. İkinci nokta çok uluslu şirketler her ne kadar teknolojik gelişimde yardımcı olsa da, esas teknolojik buluşları ve bunların uygulamalarını ana ülkedeki şirketinde hayata geçirebilir. Böylece çok uluslu şirketten teknolojik anlamda beklenen fayda gerçekleşmez. Ayrıca eğer çok uluslu şirket eğer sermaye yoğun üretim tekniklerini kullanırsa, o ülkede istihdama katkı anlamında beklenen fayda gerçekleşmeyecektir. Sonuç olarak ekonomik büyüme ve kalkınma, teknolojik gelişim ve yeni istihdam olanakları gibi konularda ÇUŞ'lerin yaratacağı olumsuz etkiler ulus devletin egemenliğinin aşınması ve uluslararası ilişkilerdeki zayıf pozisyonunun devam etmesi demektir.

Kaynakça

ALBALA Nuri, **The Dangers of the Multilateral Agreement on InvestmentShackling the State**, Lemond Dimlomatique, http://mondediplo.com/1998/03/08maialba, March 1998.

ALPAR Cem, **ÇUŞ'ler ve Ekonomik Kalkınma**, Ankara, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Kalite Matbaası, 1978, s. 3-4.

APTER David, GOODMAN Louis Wolf, PINELO Adalbeto J., LEONARD H. Jeffrey, **Multinational Corporation and Politics in Developing Countries,** World Politics, Vol. 32, No.3., (April 1980), p. 454-459.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Türkiye, Türkiye 177 Ülke Arasında 92. Sırada, http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=696, 2006

BERNAUER Thomas, KAOBI Vally, **Political Economy : Foreign Direct Investment and Multi National Companies**, 2007, Bernauer_poleconhttpwww.cis.ethz.cheducation Bernauer_polecon.pdf.

BRIMBE Peter, URATA Suhijiro, **Behaviour of Japanese, Western and Asian MNC"s in Thailand : Lesson for Japanese MNCs,** JCER Discussion Paper No:105, Japan Center for Economic Research, 2006.

CANDOĞAN Gökhan, **Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI) ve Özelleştirmenin Hukuki Boyutları**, Birlik Metal İşçileri Sendikası, http://members.tripod.com /~metalworkers/yayin/mai8.htm, 2006.

COHN Theodore H., **Global Political Economy**, 2nd Edition, New-Yoerk, Wesley Longman Inc. , 2003, s. 335.

CONGRESSIONAL-EXECUTIVE COMMISSION ON CHINA, **CHINA'S HOUSEHOLD REGISTRATION SYSTEM,** Sustained Reform Needed to Protect China's Rural Migrants, http://www.cecc.gov/pages/news/hukou.php, 2005.

Covert Actions in Chile 1963-1973, Staff Report of the Select Committee To Study Governmental Operations With Respect to Intelligence Activities**,** UNITED STATES SENATE**,** December 18, 1975, http:// foia.state.gov/ Reports/ ChurchReport.asp # C.%20Covert%20Action%20and% 20Multinational% 20Corporations.

DİNÇER Oğuzhan Cevat, **Çok Traflı Yatırım Anlaşması (MAI) Üzerine Bir Değerlendirme**, http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem98/coktrf.htm, 2006.

EVANS Peter B.**, Research on Multinational Corporation**, Annual Review of Sociology, Vol. 7.(1981),p.211,httpwww.jstor.orgcgibinjstorprintpage03600572di97405397p0121m0.pdfbackcontext=results&dowhat=Acrobat&0.pdf

GRIECO Joseph M., IKENBERY G. Jhon, **State Power and the World Markets, The International Political Economy**, New-York, N.W. Northon Company, 2004, p.215.

GIL Robert, GILPIN Robert, **The Political Economy of the Multinational Corporation: Three Contrasting Perspectives**, The American Political Science Review, Vol.70, 1976, p.184.

Global Policy Network, **Overview of Current Labour Market Conditions in China,** SEPI The Social and Economic Policy Institute Flat A, 15/F, Wing Wong Commercial Building, p.557-559 Nathan Road, Yaumatei, Kowloon, Hong Kong, http://www.globalpolicynetwork.org, 14 January 2002., p.3-10

HAKTAN Ural, **İşçi Göçleri**, http://www.globalinsan.net/ sosyalfanzin/ 4/hukou.html., 11 Nisan 2007.

HELM Burt, **Olimpiyatlarda PR Mücadelesi**, Business Week Türkiye, http://www.businessweek.com.tr/ general/sonsayi.asp?contID=1372 Temmuz 2007.

KOLDAŞ Serhat, **Çin Mucizesi**, http://www.marksisttutum.org/cinmucizesi.htm, Ekim 2005

KOWALEVSKI David, **Transnational Corporations and Asian Inequality**, Pacific Affairs, Vol.60, No.4, Winter 1987-1988, p. 578-595.

LaPALOMBARA Joseph, BLANK Stephen, **Multinational Corporations and Developing Countries**, New-York, The Conference Board Inc., 1979, p.86-87.

MUNNING Victor, **Between a Rock and Hard Place: Gold mines are under pressure to deal with their environmental social impacts,** African Labour Research Network, Published on Behalf of the African Labour Research Network by the National Labour and Economic Development İnstitue, ISBN 1-875043-67-5, April 2005, s.1-9.

Organization of the Petroleum Exporting Company (OPEC), **Annual Statistical Bulletin 2005**, http://www.opec.org/library/Annual%20Statistical%20Bulletin/ASB2005.htm

ÖZEN Ahmet Cem, **Petrol Siyaseti: Venezüela ve İran**, CNN Türk, Özel Dosyalar, http:// www.cnnturk.com/ OZEL_DOSYALAR / haber_detay.asp?pid =1483&haberid=180089.

RENNER Michael, **Exxon Mobil in Aceh,** By *Global Policy Forum*, Opinion Forum April 17, 2006, http://www.globalpolicy.org/opinion/ 2006/0417exxonaceh.htm

Rössing Uranium: A health and environmental disaster, published by WISE News Communique on May 22, 1992, http://www10.antenna.nl/ wise/ index.html?

Review of African Political Economy, **MNC's, Taste Transfer, Underdevelopment: Case Study Kenya,** Vol 2, No 2, Spring 1975. http://www.roape.org/cgi-bin/roape/show/0202.html

SAXENA Manu, **United Fruit and the CIA**, http://eatthestate.org/03-26/UnitedFruitCIA.htmVenezuela, Government, Politics, http://en.wikipedia.org/wiki/ Venezuela, 17 March 1999.

South Africa, http://en.wikipedia.org/wiki/South_Africa, June 2008.

Ufuk Çizgisi, http://www.ufukcizgisi.org/index.php?in=6&p=191, Haber8, http://www.8sutun.com / node / 8806, 17 Ocak 2005.

UNDP, **China Human Development Report 2005**, China Development Research Foundation, sf 38-41, http://www.undp.org.cn/ downloads/nhdr2005/ NHDR2005_complete.pdf

WEISBORT Mark, The Impact of the MAI on Employment, Growth and Income Distribution, Pramble Center, November 1997, http://www.globalpolicy.org/ socecon/bwi-wto/maiinc.htm

World Investment Report 2006, **FDI From Developing and Transition Economies: Implications for Development**, United Nations, New-York and Geneva, 2006.

WorldViews, AFRICA, Africa World Press Guide, **MINING IN AFRICA**, A wealth of mineral resources, http://worldviews.igc.org/awpguide / mines.html, 1997.

YIMPRASET Junya**, The Case of the Par Garment Manufacture** A case study by Thai Labour Campaign, 9March 1999, http://www.thailabour.org/docs/ParGarmentStudy.html

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Gelişmekte Olan Ülkelerin İncelendiği Hesaplanabilir Genel Denge Modellerine Yönelik İki Dönemli Bir Karşılaştırma: Rassal Literatür Taraması

Seçkin Sunal*

Özet: Hesaplanabilir genel denge (HGD) modellerinin kalkınma politikalarının analizinde kullanılması uzun süredir yaygın bir uygulama olarak görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin incelendiği ilk modeller 1960'lı yıllarda ortaya koyulmuştur ve o dönemden bu yana, farklı modelleme teknikleri, model yapıları ve çeşitli konular iktisatçılar tarafından yoğun şekilde değerlendirilmiştir.Bu çalışmada, söz konusu modellere yönelik bir literatür taraması yapılmış, 1990 öncesinde ve sonrasında gerçekleştirilen ve gelişmekte olan ülkelerin incelendiği HGD çalışmaları karşılaştırılmıştır. 1990 öncesine ait modellere erişim konusunda yaşanan zorluklar nedeniyle, büyük ölçüde, daha önce yapılan literatür taramalarının veri ve sonuçlarından yararlanılmıştır. 1990 sonrası dönem içinse rassal bir yöntemle seçilen 100 adet çalışma incelenmiştir. Çalışmanın ekinde, seçilen çalışmalarla ilgili bilgilerin özetlendiği ve konularına göre sınıflandırıldığı bir tabloya yer verilmiştir.İki dönemde gerçekleştirilen HGD çalışmalarının karşılaştırılmasında dikkate alınan özelliklerin bazıları, model yapıları, modelleme yaklaşımları, incelenen konular ve kullanılan teknikler şeklinde sıralanabilir.

Anahtar Kelimeler: Hesaplanabilir Genel Denge Modelleri, Gelişmekte Olan Ülkeler, Model Karşılaştırması

A Two Period Comparison of Computable General Equilibrium Models on Developing Countries: A Random Survey

Abstract: Use of computable general equilibrium (CGE) models in analyzing development policies has long been a popular approach. The first models about economic policy issues of developing countries can be dated back as far as 1960's. Since then, a wide span of modelling techniques, model specifications and a variety of subjects have extensively been utilized by economists.In this study, a literature survey of such models is performed and a comparison is made between development-oriented CGE models which have been built before and after 1990. Due to limitations on accession to publications that belong to the period before 1990, data and findings from former surveys are utilized, where necessary. Models that belong to the period after 1990 are selected by a random method. A table that summarizes and classifies these models is given at the appendix.Some of the major characteristics, used in comparison of models in these two periods are model specifications, modelling approaches, issues analyzed and techniques used.

Keywords: Computable General Equilibrium Models, Developing Countries, Model Comparison

GİRİŞ

Çok sektörlü modeller yarım yüzyılı aşkın bir süredir iktisatçılar için önemli bir çalışma alanı teşkil etmektedir. Leontief'in 1936 yılında yayınlanan ve girdi-çıktı analizinin ilk örneği olan çalışmasını takiben, ekonominin sektörel bağları ve ana blokları arasındaki akımlar yoğun şekilde incelenmeye başlamıştır. Çok sektörlü modelleri bu denli yararlı ve vazgeçilmez kılan özellik ise araştırmacının, bulanık ve başka yöntemlerle ortaya çıkarılması çok zahmetli olan iktisadi ilişkileri yakalamasına imkân sunmasıdır.

* Arş. Gör.Yıldız Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü

Çok sektörlü modellerin evrimi, statik ve dinamik girdi-çıktı modellerinden başlayıp, yine statik ve dinamik olarak kurulabilen doğrusal programlama modelleriyle devam eden ve nihayet hesaplanabilir genel denge (HGD) modellerine uzanan bir yol takip etmektedir. Ekonominin belli bir andaki durumunu resmeden statik girdi-çıktı modellerinin, yatırımların dışsal olarak ele alınmak durumunda olması gibi kimi eksiklikleri bulunmaktadır. Bu eksiklik, dinamik girdi-çıktı modellerinin oluşturulmasıyla aşılmıştır. Doğrusallık koşulları, "mark-up" fiyatlama, talebin dışsal olarak ele alınması ve üretim faktörleri ya da ara mallar arasında ikame imkânının yok sayılması (sabit katsayılı teknoloji) gibi kısıtlarına rağmen girdi-çıktı modelleri ekonominin sektörel yapısının anlaşılmasında aydınlatıcı olmuştur.

Öte yandan doğrusal programlama modelleri, matematiksel açıdan daha gelişmiş bir yöntem olarak ortaya çıkmış, Koopmans (1951) ve Kantoroviç'in (1960) birbirinden bağımsız çalışmalarıyla dünyaya tanıtılmıştır.

Bu tür modeller, matematiksel programlamanın, ilgili tüm fonksiyonların doğrusal olduğu özel durumları olarak ele alınabilir. Doğrusallık varsayımlarının bir sonucu olarak, amaç fonksiyonu ve tüm kısıtlar, katsayı ya da parametrelerle çarpılmış olan karar değişkenlerinin toplamları şeklinde ifade edilmektedir (Chowdury ve Kirkpatrick, 1994: 69). Bu modeller, iktisatçıların kurdukları ekonomi modeline bir amaç fonksiyonu eklemelerine ve istenen değişkenlere göre optimizasyon yapılabilmesine imkân vermektedir. Dolayısıyla, girdi-çıktı modellerinin aksine, planlamacının çeşitli seçimler yapabilmesi ve fizibl olanaklar kümesi içinde bir faktörü veya malı bir başkasıyla ikame etmesi mümkün olmaktadır. Doğrusal programlama modellerini girdi-çıktı modellerine kıyasla daha avantajlı kılan bir diğer unsur da kısıtların tek bir çözümü olan katı denklemler yerine, mal ya da faktör uzayında bir aralığı ya da alanı temsil eden eşitsizlikler biçiminde ifade edilmesidir.

HGD modellerinin gelişimi, girdi-çıktı ve doğrusal programlama modellerinin, içsel bir fiyat mekanizması, üretim ve talepte neoklasik ikame, tekil aktörlerin kendi amaçları doğrultusunda optimizasyon davranışı ve ekonomideki akımların eksiksiz bir tasviriyle zenginleştirilmesinin doğal bir sonucu olarak ele alınabilmektedir (Bandara, 1991: 9). Girdi-çıktı tabloları ve doğrusal programlama modelleri, ekonomideki aktörlerin optimizasyon davranışını ve piyasalar arasındaki karşılıklı etkileşimi dikkate almamaktadır. Bu özellikleri, söz konusu modelleri merkezi planlamayla yönetilen ya da devletin, ekonominin önemli bir kısmını oluşturduğu ve belirlediği, gelişmekte olan ülkeler için daha uygun hale getirmektedir. Öte yandan HGD modelleri, kendi amaç fonksiyonunu maksimize etmeye çalışan tüm aktörlerin kararlarını modelin çözümüne dahil etmektedir. Dolayısıyla HGD modelleri hem merkezi planlama ekonomilerinde hem de piyasa ekonomilerinde eşit derecede uygulama imkânına sahiptir (Mukherji, 1990: 4).

Genel denge teorisinin geliştirildiği ilk yıllarda, genel denge modellerinden özellikle iktisadi bir model için dengenin varlığı, tekliği, kararlılığı ve etkinliği, piyasa ve merkezi planlama ekonomilerinin etkinlik bakımından mukayese edilmesi gibi konuların tartışılmasında yararlanılmıştır. Kuram, hesaplanabilir genel denge modellerinin gelişmesiyle ve bilgisayar teknolojisindeki ilerlemelerin sağladığı hesaplama kolaylıklarıyla birlikte kendisine geniş bir uygulama alanı bulmuştur.

Bir hesaplanabilir genel denge modelinde yer alması gereken özellikler şu şekilde sıralanmaktadır (Robinson, 1986: 33):

i) *Modelde analiz edilecek aktör ya da ajanların belirlenmesi ve tanımlanması gerekmektedir.*

ii) *Aktörlerin davranışlarını belirleyen kurallar* [kâr maksimizasyonu, fayda maksimizasyou vb.] *açık olarak tanımlanmalıdır.*

iii) *Aktörlerin dikkate aldığı sinyaller* [esas olarak fiyatlar ve faiz oranları vb.] *tanımlanmalıdır.*

iv) *Aktörlerin tabi olduğu "oyunun kuralları"* [piyasa yapısı, kurumsal yapı vb.] *belirlenmelidir.*

HGD modellerinin oluşturulmasının altında yatan temel motiv, gerçekleştirilen ya da planlanan politika değişikliklerinin sonuçları hakkında daha hassas bir görüş elde etme ihtiyacıdır. Etkileri ancak belirli bir

sektörde değişiklik yaratan ya da diğer sektörler üzerindeki etkileri ihmal edilebilir düzeyde kalan şoklarla ilgili politika analizlerinde kısmi denge yaklaşımından yararlanılması hem pratik hem de isabetli olacaktır. Öte yandan, diğer sektörlerin fiyat ve çıktı düzeylerini de etkileyen şoklar ya da politika değişiklikleri söz konusu olduğunda, kısmi denge yaklaşımının uygulanabilirliği ortadan kalkmaktadır. Ayrıca bu tür modellerde, *ceteris paribus* varsayımı nedeniyle aynı anda birden fazla politika değişikliğinin etkilerini analiz etmek mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla HGD modelleri, politika analizinde diğer modellere kıyasla önemli avantajlar sağlamaktadır.

HGD modellerinin bu "teknik" üstünlüğüne ek olarak, ekonominin işleyişinde etkili olan nedensellik mekanizmalarının ortaya çıkarılmasında sağladığı imkânlar da dikkate alınmak durumundadır. Kalkınma için seçilen politikaların dolaylı etkileri, çoğunlukla ekonometrik tahmin yöntemlerinin ya da kuramsal sezgilerin öngörebileceğinin ötesine geçmektedir. Analitik çözüme imkân veren matematiksel modellerse kalkınma politikası gibi kapsamlı ve iddialı bir konu için fazla basit kalmaktadır. Bu nedenle sayısal olarak çözülebilen ampirik modeller (hesaplanabilir genel denge modelleri) hem planlama, hem kuram, hem de politika belirleme ve uygulama konuları arasında bir köprü vazifesi görmektedir (Derviş vd. 1982: 131).

HGD modellerini matematiksel modellere göre avantajlı kılan bir diğer özellik de matematiksel modellerin fark denklemleriyle kurulmasının çoğu zaman kaçınılmaz olmasıdır. Fark denklemleriyle ya da diferansiyel hesaplama yöntemleriyle kurulan modellerde, modellenen iktisadi olgularla ilgili değişimler ancak çok küçük (infinitesimal) artış ya da azalışlar şeklinde ele alınabilmektedir. Bu tür modellerde, varsayımsal bir denge noktası ve bu noktanın komşuluğundaki değişimler incelenebilmektedir. Büyük (ve esasen iktisadi açıdan anlam taşıyan düzeydeki) değişimler, diferansiyel hesaba dayanan modellerde sonuçların güvenilirliğini ortadan kaldırmaktadır. Öte yandan ekonomiyle ilgili parametrelerdeki artış ya da azalışlar, ancak dikkate değer büyüklükte olduklarında politika analizine konu olabilecek değişimler yaratabilmektedirler. Buna karşılık HGD modellerinde bu tür bir sakınca söz konusu olmamaktadır (Borges, 1986: 18).

HGD modelleri, ele alınan konular açısından sekiz alt gruba ayrılabilmektedir: [1]

- *i)* Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin incelendiği, dış ticaret, büyüme, ekonomik yapı ve/veya gelir dağılımı konularının ele alındığı modeller.
- *ii)* Gelişmiş ülkelerin incelendiği ve kamu maliyesiyle ilgili konuların ele alındığı modeller.
- *iii)* Dış ticaretin hacminin, yönünün ve çeşitli bölgeler üzerindeki etkilerinin incelendiği çok ülkeli modeller.
- *iv)* Enerjiyle ilgili konuların incelendiği tek ya da çok ülkeli modeller.
- *v)* Para politikası ya da finansal piyasalarla ilgili modeller.
- *vi)* Mikrosimülasyon modelleri
- *vii)* Çevre modelleri
- *viii)* Spesifik ya da yerel olguların incelendiği modeller.

1990 ÖNCESİNDE VE SONRASINDA OLUŞTURULAN MODELLERİN KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışmanın bu bölümünde, ilk olarak kullanılmasından bugüne kadar, kalkınmakta olan ya da geri kalmış ülkelere yönelik olarak gerçekleştirilmiş hesaplanabilir genel denge çalışmaları için bir karşılaştırma ve sınıflandırma yapılmıştır. Karşılaştırmada, 1960-1990 dönemi ve 1990'dan bugüne kadarki dönem esas alınmıştır. Dönemlendirmenin bu şekilde yapılmasının iki nedeni bulunmaktadır. Sebeplerden ilki, özellikle parasal modellerin kullanılma sıklığının 1990 yılıyla birlikte önemli ölçüde artmış olmasıdır. İkinci nedense, HGD modelerinin sınıflandırılmasına yönelik pek çok çalışmanın, 1990 yılını içine alan birkaç yıllık bir

[1] Belirtilen ilk dört grup, Derviş vd. (1982: 137)'de yer almaktadır. Son dört grup ise yapılan literatür taraması sonucunda yazar tarafından oluşturulmuştur. Bandara (1991: 12)'de ise farklı bir gruplandırma önerilmektedir:
i) Ticaret politikasıyla ilgili modeller, *ii)* Gelir dağılımı modelleri, *iii)* Dış şoklar ya da yapısal düzenlemelerle ilgili modeller, *iv)* Maliye politikasıyla ilgili modeller, *v)* Kalkınma stratejisi seçimi, uzun dönemde büyüme, yapısal dönüşüm gibi konularla ilgili modeller

aralıkta yoğunlaşmış olmasıdır. Dönemlendirmenin 1990 yılı esas alınarak gerçekleştirilmesi, iki dönem arasında karşılaştırma yapılmasını kolaylaştırmıştır. Kat'i bir kırılmadan bahsedilemese de 1980'lerin sonları ile 1990'ların ilk birkaç yılının, hesaplanabilir genel denge çalışmalarında bir dönüşümü temsil ettiği sonucuna varılmıştır. 1990 yılı öncesinde, nitelik olarak 1990 sonrasının özelliklerini taşıyan çalışmalara rastlanabildiği gibi, 1990 sonrası dönemde de daha eski modellere yakın nitelikte çalışmalara rastlanmıştır.

1990 öncesi döneme ait çalışmalar seçilirken, söz konusu dönemdeki HGD modellerini inceleyen literatür taramalarından (Bandara, 1991, Robinson, 1986 ve De Melo 1988) önemli ölçüde yararlanılmıştır. 1990 sonrası dönem için incelenecek çalışmalarsa, geneli temsil eden bir bibliyografya oluşturmak amacıyla, rassal bir yöntemle seçilmiştir. Bunun için, "*http://ideas.repec.org*" sitesinde, "ABI Inform Global", "Academic Search Complete", "Cambridge Journals Online", "EconLit with Full Text", "JSTOR", "Oxford University Press Journals", "ScienceDirect Journals", "SpringerLink" ve "Wiley InterScience Journals" adlı akademik veri tabanlarında, özet (abstract) ya da başlık kısmında "computable general equilibrium" ifadesi yer alan çalışmalar aranmıştır. Sorgulanan ifadeyle ilgi düzeyine göre sıralanarak rapor edilen makaleler arasından, 1990 sonrası dönemde gelişmekte olan ülkelerin konu edildiği yayınlar ayrılmış ve bu şekilde elde edilen ilk 100 çalışma incelenmiştir.

Belirtilen yöntemle seçilmiş olan modeller şu açılardan karşılaştırılmıştır:

i) Teorik paradigma
ii) Model yapıları ve modelleme teknikleri
iii) Modellenen iktisadi olgular
iv) Analiz edilen politika konuları

Her ne kadar çalışma esas olarak iki dönemdeki HGD modellerinin farklılıkları üzerinde odaklansa da ilk olarak benzerlikleri vurgulamak yararlı olacaktır. Her iki döneme ait çalışmalarda gözlemlenen ortak özellikler şu şekilde ifade edilebilir:

i) Ekonominin aktörlerinin davranışlarıyla ilgili açık tanımlamalara yer verilmektedir. Genel olarak, hane halkı fayda düzeyini maksimize eden, firmalar da kârını maksimize eden ya da maliyetlerini minimize eden aktörler olarak ele alınmaktadır. Bu modellere ayrıca devlet, sendikalar, ithalatçı ülkeler, ihracatçı ülkeler ve benzeri aktörler için de optimizasyon davranışı tanımlamaları dahil edilebilmektedir.
ii) Farklı aktörlerin, gerçekleştirdikleri arz ve talep davranışları sonucunda mal ve faktör fiyatlarını nasıl belirlediği (piyasaların nasıl dengeye geldiği) açıklanmaktadır.
iii) Sayısal sonuçlar elde edilmektedir. Bu modellerin denklemlerindeki katsayı ve parametreler, belli bir veri tabanına göre belirlenmektedir. Bir HGD modelinin veri tabanının çekirdeğini oluşturan unsur, belirli bir yıl için sektörler, hane halkı, devlet, ithalatçı ülkeler ve ihracatçı ülkeler arasındaki mal ve faktör akımlarını gösteren girdi-çıktı tablolarıdır.

Teorik Paradigma

Denge kavramı tüm modellerde katı bir şekilde Walrasgil bir formülasyonla ifade edilmemişse de neoklasik kaynak dağılımının, HGD modellerinin teorik altyapısını oluşturduğu gözlemlenmektedir (Derviş vd., 1982: 3). Bu nedenle, her iki dönemde ve özellikle ikinci dönemde çok sayıda karşı örneğe rastlansa da HGD modellerinin genellikle wlarasgil bir yapıya sahip olduğu kabul edilebilir.

Walrasgil yaklaşımdan farklılıklar iki noktadan kaynaklanmaktadır. Bu noktaların ilki denge kavramıdır. Walrasgil genel denge, esas olarak bir ekonomideki reel akımların dengesidir. "Makro denge" olarak adlandırılabilecek başka bir denge anlayışı ise finansal ya da nominal akımların dengesi üzerine kurulmaktadır. Walrasgil olmayan bir diğer denge kavramı ise varlık piyasalarındaki dengeyi esas almaktadır. Walrasgil olmayan denge kavramlarının sonuncusu, zamanlar arası denge ve farklı beklenti türleri üzerine kurulmuştur (Robinson, 1986: 41). Bu denge yaklaşımı, aynı zamanda dinamik HGD modellerinin de

altyapısını oluşturmaktadır. Nominal makro akımlarda ve varlık piyasalarında dengenin temel alındığı denge yaklaşımı ise ayrıntılarına aşağıda değinilecek olan "makro yapısal" modellerin ayırt edici özelliğini teşkil etmektedir.

Walrasgil yaklaşımdan farklılıkların görüldüğü ikinci nokta ise ekonomilere özgü yapısal unsurların HGD modellerine dahil edilmesidir. Genel kanının aksine, gelişmekte olan ülkelerin incelendiği en eski HGD modellerinde bile yapısal unsurlara rastlanmaktadır. Tam rekabetçi piyasa yapılarından sapmalar, rijitlikler ve gelişmekte olan ülkelere özgü olduğu düşünülen diğer yapısal unsurlar hem ilk dönemde hem de ikinci dönemde gerçekleştirilen çalışmalarda sıklıkla incelenmiştir. Ancak Walrasgil çerçeveden farklı ve eşit ağırlıkta bir modelleme yaklaşımından bahsedebilmek için, ekonomilere özgü yapısal farklılıkların modellere dahil edilmesi yeterli olmamaktadır. Walrasgil olmayan modeller şu şekilde sıralanmaktadır (Robinson, 1986: 16):

i) Neoklasik yapısal modeller
ii) Mikro yapısal modeller
iii) Makro yapısal modeller

Neoklasik yapısal modeller, neoklasik yapının geçerli olduğu, fakat aynı zamanda gelişmekte olan ülkelere özgü rijitliklerin de yer aldığı modellere karşılık gelmektedir. Mikro yapısal modellerse neoklasik modelden sapmaların daha belirgin olduğu, kimi durumlarda piyasaların dengede olmadığı, doğru işlemediği, hatta hiç bulunmadığı model türlerini ifade etmektedir. Buna karşılık makro yapısal modellerde üzerinde durulan konu, farklı makro büyüklükler arasındaki dengedir.

Neoklasik yapısal modellere örnek olarak Derviş vd. (1981) görülebilir. Bu stilize modelde, Türkiye'ye ait verilerin ve yapısal özelliklerin, gelişmekte olan yarı endüstrileşmiş ekonomileri temsil ettiği kabul edilmekte ve elde edilen sonuçlar genelleştirilmektedir. De Melo ve Robinson'un (1980) çalışması ise mikro yapısal modellere örnek teşkil etmektedir. Söz konusu modelde, üç farklı ekonomi türü (birincil mal ihracatçısı, imalat sanayii mamulleri ihracatçısı ve dışa kapalı) incelenmektedir.

Walrasgil paradigmadan en önemli farklılaşmaların gözlemlendiği model türü ise makro yapısal modellerdir. Ekonominin nominal cephesinin modele dahil edilmesi ihtiyacı, bu tür modellerin doğuşunun altında yatan motivasyonu oluşturmaktadır. Neoklasik ve mikro yapısal modellere her iki dönemde neredeyse eşit sıklıkla rastlamak mümkünken, makro yapısal modellerin 1990 sonrası dönemde gerek sayı gerekse çeşitlilik açısından artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Öte yandan 1990 sonrası dönemde, Walrasgil yapının önemli ölçüde korunduğu pek çok modele de rastlanmaktadır. Finansal varlıkların incelenmesi ya da mikrosimülasyon modelleme yönteminin kullanılması gibi yeniliklere rağmen, Adelman ve Yeldan (2000), Bautista ve Thomas (2000), Chitiga ve Mabugu (2008) ve Noland vd. (1996) bu tür modellere örnek olarak incelenebilir.

HGD modellerinin, kullanılan kapatma kuralına göre sınıflandırılması da mümkündür. Modelde kullanılan kapatma kuralı, elde edilen sonuçları önemli ölçüde etkilemektedir. Ancak kapatma kuralı seçimi genellikle ihtiyari bir unsurdur ve hangi tür modellerde hangi kapatma kurallarının kullanılacağını belirleyen kesin kurallar mevcut değildir. Kapatma kuralı seçimi, genellikle modelde incelenen konuya bağlı olarak incelenmektedir. Örneğin ekonominin yalnızca reel kısmını incelemek üzere oluşturulmuş bir modelde, neoklasik kapatma kuralı (tasarruf ve yatırımların birbirine eşit olması), yatırımların dışsal olarak belirlendiği bir kapatma kuralı ya da sabit tasarruf oranları üzerine kurulu bir kapatma kuralı, tamamen farklı sonuçlara ulaşmakla birlikte, model açısından aynı derecede etkin olacaktır. Yapılan literatür taraması sonucunda, oluşturulan modellerde yapısal unsurların ya da varlık piyasaları gibi kurumsal öğelerin ağırlığı arttıkça kullanılan kapatma kurallarındaki çeşitliliğin de arttığı görülmektedir.

Makro kapatma kurallarıyla ilgili literatürde, makro özelliklerin modele dahil edilmesi konusunda iki farklı yaklaşımın ön plana çıktığı görülmektedir. Bu yaklaşımlardan ilkinde, makro büyüklükler arasındaki ilişki modelde açıkça tarif edilmekte fakat bu ilişkilerin geçerliliğini doğrulayan makroiktisat teorisi modelin

dışında bırakılmaktadır. Başka bir deyişle makro model ve HGD modeli birbirinden olabildiğince ayrı ele alınmaktadır. Bu yaklaşımın en uç uygulamasında tüm makro değişkenler modele dışsal olarak tanımlanmaktadır. İkinci yaklaşımda ise HGD modeli, makro modellerde standart olarak bulunan unsurları (para, varlık piyasaları ve faiz oranları gibi) da içerecek şekilde genişletilmektedir (Robinson, 1989: 27, 30).

İlk yaklaşıma örnek olarak Zhang (2004) incelenebilir. Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasının ekonomi üzerindeki etkilerinin incelendiği modelde, talep belirlenimli bir kapatma kuralı kullanılmakta, sabit sermaye yatırımları, döviz kuru ve ücret düzeyi belirlenen değerlere eşit ve sabit olarak ele alınmaktadır. Söz konusu çalışma, eksik rekabet durumunu modele dahil etmesi açısından da ilginçtir. Neoklasik kapatma kuralının kullanıldığı modellere örnek olarak da Cororaton (2003) değerlendirilebilir. Bu çalışmada, neoklasik (tasarruf belirlenimli) kapatma kuralı kullanılarak, kamu harcamaları ve cari açığın sabitlendiği durumda çeşitli ticaret politikalarının, Filipinler ekonomisi üzerindeki etkisi incelenmektedir. Yine neoklasik kapatma kuralının, 1990 sonrası dönemde çok farklı model yapılarında yaygın olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir. Örneğin Decaluwé vd. (2005), neoklasik kapatma kuralının kullanıldığı standart HGD modelinin, genel ve grup içi gelir dağılımı gibi iktisadi olguların incelenmesine imkân tanıyan genişletilmiş bir versiyonu olarak görülebilir. Daha keynesgil karakterli bir model içinse, Bandara ve Coxhead (1999) incelenebilir. Söz konusu çalışmada, kapatma kuralı olarak reel ücret ve ticaret açığının sabit olarak kabul edildiği bir kapatma kuralı kullanılmaktadır. Aynı çalışma, teknolojik gelişmelerin ve ticaret politikalarının çevre üzerindeki etkilerini, oldukça standart bir kapatma kuralıyla ele alıyor olması bakımından da ilgi çekicidir.

Bu noktada gelişmiş ülkelerin ele alındığı modellerle gelişmekte olan ülkelerin ele alındığı modeller arasında bir ayrım yapmak yerinde olabilir. Daha önce de belirtildiği gibi, HGD modellerinde, ülkelere özgü yapısal özelliklerin analize bir şekilde dahil edilmesi, ilk uygulamalardan bu yana sıklıkla gözlenen bir olgudur. Öte yandan, kökleri Harberger (1962) ve Scarf'ın (1973) çalışmalarına dayanan bir diğer modelleme yaklaşımı, bu genel eğilime dahil olmamış ve Walrasgil çerçevenin içinde kalmıştır. Harberger'in 2 x 2 (iki sektörlü ve iki faktörlü) ve ABD'deki vergi politikasıyla ilgili analizler içeren modeli, ilk HGD modellerinden birisidir. Walrasgil genel dengenin hesaplanabilmesini sağlayan algoritmanın Scarf tarafından geliştirilmesinin ardından, Harberger'in modeline benzer pek çok vergi ya da dış ticaret modeli oluşturulmuş ve farklı ülkelere uygulanmıştır. Bu tür modellerin en bilinen örneklerinden birisi için Showen ve Whalley (1972) incelenebilir.

Scarf tarafından geliştirilen çözüm algoritması tam olarak Arrow-Debreu modeline dayalı olduğu için, bu algoritmayla çözülmek üzere oluşturulan modeller, Walrasgil genel denge anlayışının tüm özelliklerini tam olarak yansıtmaktadır. Showen ve Whalley tarafından yapılan literatür taraması ve bu çalışmada yer alan şu ifadelerden de anlaşılacağı gibi, bahsi geçen HGD modelleme geleneğinin ağırlık verdiği başlıca kavramlar arasında etkinlik, kaynak dağılımı ve çeşitli politikaların refah etkileri yer almaktadır:

> *"Bu literatürün esas amacı, Walrasgil genel denge yapısını, bir ekonominin soyut bir temsili olmaktan çıkarıp, gerçek ekonomilerin gerçekçi modellerine dönüştürmektir".*
> (Shoven ve Whalley, 1984: 1007)

Tam rekabetçi piyasa yapısından sapmalara ve neoklasik ya da Walrasgil dünyadan köklü farklılıklara ancak gelişmekte olan ülkelerde rastlandığı düşüncesi nedeniyle, bu modelleme geleneğinde daha çok gelişmiş ülkeler incelenmiştir. Dolayısıyla bu çalışma için yapılmış olan literatür taramasında incelenen çalışmaların çok büyük kısmı başka bir HGD modelleme geleneğinin örneklerinden oluşmaktadır.

Her ne kadar farklı bir modelleme yaklaşımını temsil etse de makro HGD modellerinin Walrasgil gelenekten köklü bir farklılığa karşılık gelmediği belirtilmelidir. Kimi modellerde tam rekabet, faktörler ya da mallar arasında tam ikame ve aktörlerin optimizasyon davranışı gibi temel özelliklerin bir kısmı dışlanmış olsa da talep fazlası kavramı ve denge durumunun tanımlanış biçimi Walrasgil çerçevedekiyle aynıdır. Dolayısıyla makro HGD modellerinin, bir miktar teorik tutarlılık ve sağlamlıktan vazgeçerek, karşılığında ekonomilerin gerçek durumlarına daha yakın sonuçlar elde ettiği düşünülebilir. Örneğin oluşturulmuş ilk HGD modeli olan ve Norveç ekonomisinin ele alındığı çalışmasında Johansen (1960), sermaye ve işgücünün homojen olduğunu varsaymış, fakat bu aktörlerin farklı sektörlerde farklı ücretler almasına imkân vermiştir.

Model Yapıları ve Modelleme Teknikleri

HGD modellerinin altında yatan teorik paradigmayla model yapıları ya da modelleme teknikleri arasında bir ayrım tarif etmek güç olabilmektedir. Zira teorinin, modelde kullanılan fonksiyon türleri ve kapatma kuralı üzerindeki belirleyiciliği oldukça güçlüdür. Öte yandan, teorik altyapıdan bağımsız kimi başlıklar açısından karşılaştırma yapmak mümkündür. Örneğin zaman kavramı ve dönemler arası dengenin ele alınış biçimi, 1990 öncesi ve sonrasında farklılık göstermektedir. Modellerin ayrıştırma düzeyi (sektör sayısı) ve kullanılan fonksiyon türleri de iki dönem arasında karşılaştırma yapılabilecek başlıklar olarak öne çıkmaktadır.

Modele dahil edilen değişkenler arasındaki ilişkinin zaman içindeki seyrinin incelenebilmesi, bir HGD modelinin tercih edilen özelliklerindendir. Ancak politika analizinde dinamik modellerin kullanılması, 1990 öncesi döneme ait modellerde çok sık rastlanan bir özellik değildir. Zaman kavramının bir HGD modeline iki farklı yöntemle dahil edilmesi mümkündür. Bu yöntemlerden ilki "rekürsif" (yinelemeli) ya da "miyop" dinamik yöntem olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu yöntemde "adaptif" (uyumlamacı) beklenti kavramının geçerli olduğu düşünülmekte ve model her dönem için ayrı ayrı çözülmektedir. İkinci yöntem ise "zamanlararası" dinamik yöntem olarak adlandırılmaktadır. Bu yöntemde ekonominin statik bir modeli oluşturulmakta, buna ek olarak modelin değişkenlerinin zamana bağlı davranışları ve birbirleriyle etkileşimi tanımlanmaktadır. Zamanlararası dinamik yöntemde, aktörlerin ekonomiyle ilgili tutarlı bir modele sahip olduğu ve her dönemde piyasayı dengeye getiren fiyatları oluştururken, geleceğe dönük projeksiyonlarında bu modelden yararlandıkları kabul edilmektedir.

Yapılan literatür taramasında, 1990 öncesinde ve sonrasında her iki dinamik model tipinin de kullanıldığı görülmüştür. Ancak ilk dönemde oluşturulan dinamik modellerin daha çok "rekürsif" (yinelemeli) tipte olduğu gözlemlenmektedir. Bandara (1991: 16)'da 1990 öncesine ait üç adet zamanlararası model incelenmiştir. 1990 sonrası dönemde ise dinamik modellerin (hem rekürsif hem de zamanlararası) ilk döneme göre daha sık kullanıldığı görülmektedir. 1990 sonrası dönem için yapılan literatür taramasında, beklendiği gibi daha fazla sayıda dinamik modele rastlanmıştır. Rekürsif dinamik modellere örnek olarak, Güney Afrika ekonomisinin analiz edildiği Thurlow (2004) incelenebilir. Doğal kaynaklarla (doğal gaz ve petrol) ilgili bir pozitif şokun Bolivya ekonomisindeki gelir dağılımı ve işgücü piyasası üzerindeki etkilerinin analiz edildiği Lay vd. (2008) de son dönemde oluşturulmuş rekürsif dinamik modellerin bir diğer örneğidir. Bu örneklere ek olarak, birden fazla ekonominin rekürsif dinamik bir HGD modeli ile incelendiği çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır. Literatür taraması kapsamında incelenmiş olan Wang (2003), Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmasının olası etkilerini inceleyen bu tip modellerden biridir. Kim ve Kim (2002)'de ise Kore hükümetinin uyguladığı bölgesel kalkınma planlarının etkileri, benzer bir modelle incelenmiştir.

1990 sonrasında, zamanlararası dinamik modellere, rekürsif dinamik modellerden daha sık rastlanmaktadır. Bu tür modellere örnek olarak Adelman ve Yeldan (2000), Feltenstein ve Sarangi (2002) incelenebilir. Söz konusu modellerden ilki, kamu idaresinin mali kesim üzerindeki otoritesiyle ilgili farklı varsayımlar altında, Asya krizinin meydana geldiği koşulları incelemektedir. İkinci çalışma ise kamu yatırım harcamalarında artışın ve eskisiyle aynı miktarda üretim için elektrik, su ve iletişim sektöründe %20 daha az katma değer kullanılmasını sağlayan teknolojik gelişmenin ekonomi üzerindeki dinamik etkilerini incelemektedir. Zamanlararası dinamik modellere bir diğer örnek, Türkiye'de tarım sektörünün ve tarıma verilen devlet desteğinin incelendiği Doğruel vd. (2003)'tür. Söz konusu modelde, tüm tarımsal desteklerin kaldırılması, mevcut destekleme düzeyine eşdeğer doğrudan gelir desteği uygulamasına geçilmesi ve mevcut desteğin yarısı düzeyinde doğrudan gelir desteği verilmesi senaryoları altında ekonomide meydana gelecek değişiklikler dinamik bir modelle incelenmektedir.

1990 sonrası dönemde, daha önceki dönemde hiç görülmeyen, yeni bir HGD modelleme yaklaşımı (mikrosimülasyon) geliştirilmiştir. Mikrosimülasyon modelleri 1960'lı yıllardan bu yana kullanılmaktadır. Ancak bu modellerin HGD modelleriyle bir araya getirilmesi oldukça yeni bir yaklaşımdır. Mikrosimülasyon modellerinin gelişimi ve tekniğiyle ilgili bilgi için Davies (2004)'e başvurulabilir. Mikrosimülasyon modellerinin HGD modelleriyle birleştirildiği çalışmalarla ilgili bir literatür taraması içinse Ahmed ve O'Donoghue (2007) incelenebilir.

Mikrosimülasyon modellerinin en sık kullanıldığı alan, gelir dağılımıdır. Ne var ki HGD modelleri 1970'li yıllara kadar gelir dağılımı yerine kaynak dağılımı, etkinlik, yapısal değişim ve ticaretle ilgili konuların incelenmesinde kullanılmıştır. Gelir dağılımıyla ilgili konuların incelendiği HGD modellerinin hane halkı kesimini genellikle iki ya da daha çok, fakat nadiren 10'dan fazla bölgesel, mesleki, demografik ya da sosyoekonomik alt gruba ayırdığı görülmektedir. Bu tür modellere örnek olarak, farklı ticaret politikalarının Bangladeş'teki gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin analiz edildiği Keyzer (1986) incelenebilir. Bu modelde hane halkı 10 alt gruba ayrılmıştır. Taylor vd. (1980) ve Adelman ve Robinson (1978) gelir dağılımının incelendiği ve hane halkı kesiminin çok sayıda alt gruba ayrıldığı 1990 öncesi modellere örnektir. Bu modellerden ilkinde 26 farklı ekonomi politikasının, Kore'deki gelir dağılımı üzerindeki etkileri 15 farklı hane halkı grubu kullanılarak incelenmiştir. İkinci çalışmada ise Brezilya'da gerçekleştirilen yapısal değişikliklerin gelir dağılımı üzerindeki etkileri 4 hane halkı grubu ve 25 üretici sektörle incelenmiştir.

Mikrosimülasyon modelleri ise yukarıdaki modellerden çok daha yüksek bir ayrıştırma düzeyinde analiz yapılmasını mümkün kılmaktadır. Bu tür modellerde on binlerce farklı ekonomik ajanın davranışları ve birbiriyle etkileşimi incelenebilmektedir. Ancak mikrosimülasyon yaklaşımının kullanıldığı HGD modellerin getirdiği farklılık yalnızca sektör sayısındaki artış değildir. Bunun ötesinde, alt grupların ele alınış biçimi de diğer HGD modellerinden farklıdır. Mikrosimülasyon yaklaşımının kullanılmadığı HGD modellerinde, incelenen her bir grubun homojen bireylerden meydana geldiği kabul edilmektedir. Dolayısıyla alt grup sayısı ne kadar yüksek olursa olsun, bireyler arasındaki farklılıkların ve uygulanacak politikaların farklı bireyler üzerindeki etkilerinin doğru olarak incelenmesi mümkün olmamaktadır. Başka bir ifadeyle, uygulanan bir politika belirli bir grubun gelir düzeyini artırdığında ya da azalttığında, bu grubun tüm üyelerinin tam olarak aynı şekilde etkilendiği kabul edilmektedir. Ancak uygulanan politikaların gerçek etkileri, aynı sosyoekonomik grup içinde bile kazananlar ve kaybedenler yaratmaktadır.

Buna karşılık mikrosimülasyon yaklaşımıyla oluşturulan modeller yardımıyla, ekonomi politikalarının son derece spesifik olarak belirlenmiş hane halkı kesimleri üzerindeki etkileri tespit edilebilmektedir. Çok sayıda hane halkının ele alındığı çalışmalara örnek olarak Filipinler'deki gelir dağılımının analiz edildiği Cororaton ve Cockburn (2007) incelenebilir. Bu modelin verileri, 24,797 kişinin katıldığı aile gelir ve tüketim anketindeki verilerin, sosyal hesaplar matrisiyle birleştirilmesiyle elde edilmiştir. Ancak söz konusu makalede modelle ilgili hiçbir ayrıntıya yer verilmemiştir. Modelle ilgili ayrıntılar için Cororaton ve Cockburn (2005) incelenebilir. Rutherford ve Tarr (2008)'de ise Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne girişinin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla 55,098 bireye ait bilgi modele dahil edilmiştir. Mikrosimülasyon tekniklerinin kullanıldığı HGD modellerine bir diğer örnek, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin incelendiği Hérault (2006)'dır. Bu modelde, gelir ve harcama anketlerinin yanı sıra işgücü anketlerinden elde edilen, 26,000 hane halkı mensubuna ait bilgiden yararlanılmıştır. Literatür taraması kapsamında incelenen ve mikrosimülasyon modellerine örnek teşkil eden diğer çalışmalar ise Chitiga ve Mabugu (2008), Fuji ve Roland-Holst (2008) ve Lay vd. (2008)'dir.

Dış ticaret, 1990 öncesi dönemde olduğu gibi 1990 sonrasında ve bugün de HGD modelleriyle en sık incelenen konudur. Dış ticaretin ele alınış biçiminin ve dış ticaretle ilgili varsayımların model açısından önemli sonuçları olmaktadır. Örneğin, yurtiçinde ve yurtdışında üretilen mallar arasında tam ikame ilişkisi öngören bir modelde ithalat düzeyi ya sıfır olacaktır ya da yurtiçi üretimi tamamen ikame edecektir. Diğer yandan, tam tamamlayıcılık ilişkisinin söz konusu olduğu bir modelde, ithalat düzeyi döviz kuru ya da ticaret hadleri gibi değişkenlere karşı duyarsız olacaktır. Bu sorunlara karşı, gerek 1990 öncesinde gerekse 1990 sonrasında, Armington varsayımı (yerli ve ithal malların birbirinin eksik ikamesi olması) kullanılmıştır. Böylelikle dış ticaretin ilgili değişkenlere karşı tamamen duyarsız olması ya da aşırı tepki vermesi engellenmekte, bir ülkenin aynı malı aynı yıl içinde hem ithal hem de ihraç etmesi durumu açıklanmış olmaktadır. İhracatın dışsal olarak kabul edildiği birkaç model dışında, hem 1990 öncesinde hem de 1990 sonrasında dış ticaretin Armington varsayımıyla incelendiği gözlemlenmektedir.

Her iki dönemde de modellerin ayrıştırma düzeylerinin oldukça değişken olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle ekonomilerin üretim cephesi, her iki dönemde de çeşitli ayrıştırma düzeylerinde incelenmiştir. İlk dönemde en çok üretim sektörünün yer aldığı çalışma Bourguignion vd. (1983)'tür. Bu çalışmada 65 üretici

sektör incelenmiştir. Aynı çalışma, talep cephesindeki ayrıştırma düzeyi açısından da dikkate değerdir. Bu modelde hane halkı 200 alt gruba ayrılarak incelenmiştir. İkinci dönemde ise en yüksek ayrıştırma düzeyi, yukarıda da atıfta bulunulan Fuji ve Roland-Holst (2008)'de görülmektedir. Söz konusu modelde 97 üretici sektör, 13 farklı üretim faktörü (çeşitli sermaye ve işgücü türleri), beş hane halkı tipi ve 94 dış ticaret ortağı ülke yer almaktadır. Modellerin ayrıştırma düzeyleri incelendiğinde, ikinci dönemde dikkati çeken bir diğer olgu da coğrafi bölgelere göre ayrım yönteminin izlenmeye başlamış olmasıdır. Örneğin Wang (2003)'te Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne girişinin etkileri, 17 bölge ve 25 sektörlü bir modelle incelenmektedir.

Yapılan literatür taramasında, her iki dönemde oluşturulan modellerde çeşitli fonksiyon türlerinin kullanıldığı gözlemlenmektedir. Pek çok üretim ve fayda fonksiyonu türlerinden yararlanılmakla birlikte, CES, Cobb-Douglas ve Leontief fonksiyonlarının her iki dönemde de diğerlerine göre daha sık kullanıldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca ekonomilerin üretim cephesi adı geçen standart fonksiyonlarla modellenirken, talep cephesinde daha farklı fonksiyon türlerinden de yararlanıldığı görülmektedir. 1990 öncesi döneme ait modellerin veri kaynakları, baz yılları, ayrıştırma düzeyleri, kullanılan fonksiyon türleri, incelenen konular ve yapılan simülasyonlarla ilgili bilgi için Bandara (1991)'e başvurulabilir. 1990 sonrası döneme ait aynı bilgiler için ekteki tablodan yararlanılabilir.

Modellenen Ekonomik Olgular

İki dönemde oluşturulan HGD modelleri arasındaki en önemli farklılıklardan biri, paranın ele alınış biçimiyle ilgilidir. 1990 öncesi modellere paranın dahil edilmesi sık rastlanan bir durum değildir. Bu modellerde genellikle ekonominin reel cephesindeki denge ele alınırken, paranın nötr olduğu varsayımı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu tür modellerde, üretim ve tüketimin kompozisyonu yalnızca nispi fiyatlardaki değişikliklerden etkilenmekte, para arzındaki ya da nominal fiyatlardaki değişiklikler ekonomi üzerinde herhangi bir reel etki yaratmamaktadır.

Paranın bir HGD modeline dahil edilmesi iki şekilde mümkün olmaktadır. Bunlardan ilki, fiyatlarda normalizasyona gidilmesi ve paranın "*numéraire*" mal olarak kullanılmasıdır. İkinci yöntem ise ekonominin reel kesimiyle etkileşim halinde olan bir parasal üstyapının oluşturulması ve modele eklenmesidir. Bu yaklaşımın avantajı, HGD modellerinin uygulama sahasını enflasyon, kısa dönem istikrar politikaları, nominal makro denesizlikler gibi farklı alanlara doğru genişletmesidir. (Derviş vd. 1892: 151)

1990 öncesi döneme ait parasal HGD modellerine örnek olarak Ahluwalia ve Lysy (1979) gösterilebilir. Öte yandan, 1990 sonrası dönemde parasal modellere çok daha sık rastlanmaktadır. Literatür taraması kapsamında incelenen çalışmaların bir kısmı, doğrudan finansal piyasaları incelemektedir. Bu tür modellere örnek olarak, Adelman ve Yeldan (2000), Thissen ve Lensink (2001), Yeldan (1997) ve daha birçok model gösterilebilir. Paranın yer aldığı ve 1990 sonrası dönemde oluşturulmuş modellerin önemli bir kısmı ise ekonomiyle ilgili başka konuları analiz etmek üzere oluşturulmuş olan fakat içinde para ve varlık kavramlarına da yer verilen modellerdir. Bu modellere örnek olarak Fuji ve Roland-Holst (2008) ve Cororaton (1997) gösterilebilir.

Paranın yer aldığı HGD modellerinin 1990 öncesindeki ve sonrasındaki yaygınlıklarına bakıldığında, ikinci dönemde paranın daha sık modellenen bir olgu olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Modellenen olgular açısından incelendiğinde, 1990 sonrasında oluşturulan modellerde sıklıkla ele alınan diğer konuların çevre ve enerji olduğu görülmektedir. Endüstrinin karbon emisyonlarının vergilendirilmesi, Kyoto Protokolü'nün öngördüğü koşulların sağlanması gibi çeşitli çevre ve enerji politikalarının ekonomi üzerindeki olası etkileri HGD modelleriyle incelenmektedir.

Analiz Edilen Politika Konuları

İktisatçıların ilgi alanlarındaki kaymalar, kaçınılmaz olarak modelleme çalışmalarında da çeşitli değişikliklere neden olmaktadır. Bir önceki bölümde, çevreyle ilgili konuların HGD modellerinde kendilerine 1990'dan

sonra yer bulmaya başladığı belirtilmişti. Dolayısıyla 1990'lara gelindiğinde, dış ticaret, kalkınma, yapısal dönüşüm, gelir dağılımı, para ve enerjiyle ilgili modeller daha önceki dönemde yapılan kimi çalışmaların devamı niteliğindeyken, bazı konular HGD modelleriyle ilk kez incelenmeye başlamıştır.

1990 öncesi dönem için yapılan literatür taramasında görülmüştür ki uluslararası ticaretle ilgili konular, HGD modellemecilerinin başlıca ilgi alanını oluşturmaktadır. Literatür taraması kapsamında hazırlanan ve çalışmanın ekinde yer alan tabloda da gözlemleneceği gibi, aynı durum 1990 sonrası dönem için de geçerlidir. Her iki dönemde de yapılan HGD çalışmalarının neredeyse yarısı uluslararası ticaretle ilgilidir. Diğer yandan, küresel ve bölgesel entegrasyonla ilgili modellere, 1990 öncesine göre çok daha sık rastlanmaktadır. 1990 öncesine ait literatür taramalarıyla karşılaştırıldığında, 1990 sonrası dönemde entegrasyon modellerinin sıklığının iki kattan fazla arttığı görülmektedir. Örneğin Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasının olası etkilerinin incelendiği model sayısı, diğer konularla kıyaslandığında şaşırtıcı derecede yüksektir. Bu tür modellere örnek olarak Feltenstein ve Plassmann (2008), Gan (2004), Lee vd. (2004) incelenebilir.

1990 sonrası dönemde ağırlığı artan bir diğer konu da gelir dağılımı olmuştur. Gelir dağılımıyla ilgili konular 1990 öncesi dönemde de incelenmiştir. Ancak bu konuya verilen ağırlık 1990 sonrasında önemli ölçüde artmıştır. Mikrosimülasyon modellerinin ortaya çıkışı da bu bulguyu destekler niteliktedir. Bu dönemde araştırmacılar, gelir dağılımıyla ilgili bilgilerini, geniş hane halkı kesimleri arasındaki dağılımın ötesine taşıma ve gelir dağılımıyla ilgili dinamikleri çok daha ayrıştırılmış bir düzeyde ele alabilme ihtiyacı duymuştur. İki dönem arasındaki farklılıklardan bir diğeri de gelir dağılımının incelenme biçimiyle ilgilidir. 1990 sonrasında, gelir dağılımının pek çok farklı politika başlığıyla bir arada incelendiği görülmektedir. Bölgesel entegrasyon, ticaret, kalkınma politikaları, tarım ve hatta çevre politikalarının gelir dağılımı üzerindeki etkileri bu dönemde modellemeciler tarafından yoğun şekilde incelenmiştir ve incelenmektedir. Çeşitli çevre politikalarının hane halkı geliri üzerindeki etkilerinin incelendiği bir model için Resosudarmo (2003) incelenebilir.

1990 sonrası döneme ait en ilgi çekici modeller ise son derece spesifik ya da sıra dışı konuların ele alındığı modellerdir. Bu tür modellere 1990 öncesinde hiç rastlanmamaktadır. Örneğin Pambudi vd. (2008), 2005 yılında Endonezya'nın turistik Bali adasında gerçekleştirilen bombalama olayının ekonomi üzerindeki etkisini bir HGD modeliyle incelemektedir. Strzepek vd. (2008)'de ise Aswan Barajı inşa edilmemiş olsaydı, Mısır ekonomisinin içinde bulunabileceği durum ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu tür yerel ya da spesifik modellere bir diğer örnek olan Liu (2006)'da ise Taywan'da kurulan bir teknoparkın ülke ekonomisi üzerindeki etkileri analiz edilmektedir. Literatür taraması sonucunda ulaşılan diğer örnekler ekteki tabloda özetlenmektedir.

SONUÇ

1990 öncesinde ve sonrasında oluşturulan HGD modellerinin karşılaştırılması sonucunda, teorik paradigma, model yapıları, modellenen iktisadi olgular ve analiz edilen politika konuları açısından çeşitli farklılıkların olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her iki dönemde kullanılan modellerde, gelişmekte olan ülkelere özgü olduğu düşünülen kimi yapısal unsurlara yer verilmiştir. Ancak yapısal unsurların HGD modellerine dahil edilmesi, genel denge teorisinin altyapısını oluşturan Walrasgil paradigmadan köklü ve genel bir ayrıma karşılık gelmemektedir. Öte yandan, özellikle 1990 sonrası dönemde gözlemlenen kimi modelleme denemeleri, neoklasik ya da Walrasgil çerçeveyi zorlar niteliktedir. 1990 sonrasında gözlemlenen makro yapısal modeller, Neoklasik Walrasgil modellerle kıyaslandığında en önemli farklılıkların görülebildiği model grubunu oluşturmaktadır.

Model yapıları incelendiğinde, dinamik unsurların ele alınış biçiminin de bir ayrım noktası teşkil ettiği görülmektedir. İlk döneme ait çalışmalarda, zamanla ilgili unsurların daha çok rekürsif dinamik modellerle incelendiği gözlemlenmektedir. İkinci dönemde, her iki dinamik model türünün örneklerine de rastlanmakla birlikte, zamanlararası dinamik modellerin daha sık kullanıldığı görülmektedir. İki dönemi birbirinden ayıran bir diğer özellik de gerek rekürsif gerekse zamanlararası dinamik modellerin ikinci dönemde daha yoğun olarak kullanılıyor olmasıdır.

Mikrosimülasyona dayalı HGD modelleri de modelleme çalışmaları açısından 1990 sonrası döneme özgü bir başlık olarak öne çıkmaktadır. Gelir dağılımıyla bağlantılı konulara olan ilginin artması, uygulanan politikaların bölüşümle ilgili sonuçlarının daha yakından incelenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Temsili aktörlerin varsayıldığı HGD modellerinin aksine, mikrosimülasyona dayalı HGD modellerinde, uygulanacak politikaların aynı gelir grubuna mensup farklı aktörler üzerindeki etkileri ayrı ayrı gözlemlenebilmektedir.

Her iki dönemde, HGD modellerinde çeşitli fonksiyon türlerinden yararlanılmıştır ve kullanılan üretim ya da fayda fonksiyonları açısından bir ayrım ortaya konması oldukça güçtür. Ancak her iki dönemde de ekonominin talep cephesinin, yani tüketimin, arz cephesine ya da üretime göre daha çeşitli fonksiyonlarla modellendiği görülmektedir. Hazırlanan tabloda, incelenen her bir modelde kullanılan fonksiyon türleri belirtilmiştir. Modellerin ayrıştırma düzeylerinin de iki dönemde çok fazla farklılık göstermediği gözlemlenmiştir. Ortalama olarak bakıldığında, ikinci dönemde oluşturulmuş olan modellerdeki sektör sayısının ilk dönemdeki modellere göre biraz daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıştırma düzeyi konusunda iki dönemi birbirinden ayıran asıl konu, ikinci dönemde sadece sektörel değil, bölgesel ayrımların da yaygın olarak kullanılıyor olmasıdır.

İncelenen iktisadi olgular açısından da iki dönem arasında bazı farklılıklar tarif etmek mümkündür. Para ve servet kavramlarının, 1990 öncesi dönemde oluşturulmuş modellerde de yer aldığı görülmektedir. Ancak bu nadiren rastlanan bir uygulamadır. 1990 sonrasında ise hem esas olarak parasal konuların analiz edildiği HGD modelleri hem de başka konular incelendiği halde para ve varlık piyasalarının analize dahil edildiği modellere sıkça rastlanmaktadır.

1990 sonrasına ait modellerde incelenmeye başlayan bir diğer konu da çevredir. Tamamen ikinci döneme özgü olan bu başlıkta, çeşitli çevre politikalarının ekonomi üzerindeki etkileri incelenmektedir. 1990 sonrasında ağırlık kazanan diğer konularsa küresel ve bölgesel entegrasyondur.

Gelir dağılımı ise çeşitli politika başlıklarıyla (ticaret, entegrasyon, çevre, enerji, tarım, varlık piyasaları vb.) bir arada ve 1990 öncesine göre daha yoğun olarak incelenmektedir. 1990 sonrası döneme ait en ilginç çalışmalarsa alışılmış HGD modellerine kıyasla daha yerel ya da spesifik konuların ele alındığı modeller arasından çıkmaktadır.

Ek: Rassal olarak seçilmiş,1990 sonrası döneme ait HGD çalışmalarıyla ilgili özet tablo

Çalışma No:	Yazar(lar)/Yayın Yılı	Ülke	Arz Yanı		Talep Yanı		Baz Yıl	Ana Veri Tabanı ve önemli Parametrelerin Değerleri	Politika Simülasyonları
			Üretim Fonksiyonu	Sektör Sayısı	Talep Fonksiyonları	Sektör Sayısı			
A. Dış ticaret politikalarıyla ilgili çalışmalar									
1. Genel dış ticaret politikalarıyla ilgili çalışmalar									
1	C.E. Corong/ 2003	Filipinler	CES	12	Cobb-Douglas fayda fonksiyonundan türetilmiş talep fonksiyonları	12	1994	SHM	Gümrük vergilerinde indirim.
2	G.W. Harrison v d./ 1992	Türkiye	Leontief-CES	40	Yuvalanmış CES	1	1989	Başka çalışmalar	Kota, vergi ve teşvikler gibi dış ticareti saptırıcı politikaların analizi
3	A. Cattaneo v d./ 1999	Kosta Rika	Cobb-Douglas	25	Cobb-Douglas fayda fonksiyonundan türetilmiş talep fonksiyonları	7	1991	SHM	Sabit ve değişken yuvtdış tasarruf varsayımları altında dış ticaret liberalizasyonu
4	C.-C. Chao v d./ 2006	Çin	Sabit katsayılı Leontief/CES	10 bölge, 11 sektör	Leontief	1	1997	GTAP veritabanı	i) İthal girdilerdeki gümrük tarifelerinin %25, %50, %75 ve %100 indirilmesi, ii) KD Vnin %25, %50, %75 ve %100 indirilmesi senaryolarının ihracat ve iç satışlar üzerindeki etkileri
5	R. Mabugu/ 2001	Zimbabwe	Sabit katsayı-yuvalanmış CES	4	LES	4	1990	SHM, Dış ticaret istatistikleri	i) Tüm gümrük vergilerinin belli bir oranda indirilmesi, ii) İthal girdiler üzerindeki vergiler kaldırılırken tüketim malları ithalatı üzerindeki vergilerin korunması senaryolarının üretim, gelirlere ve kamu maliyesi üzerindeki etkilerinin incelenmesi
6	G. Philippidis, A.I. Sanjuan/ 2006	Fas	Belirtilmemiş	22	Belirtilmemiş	3	2001, 2015	GTAP veritabanları	Fas ve AB arasındaki ticarete ilgili alternatif senaryoların (tarım ürünlerinde tarifelerin kaldırılması v b.) simülasyonu, tarife dışı engellerin ticaret ve büyüme üzerindeki etkileri.
7	J.M. Arvanarondchai/ 2003	Malezya, Endonezya	CES/Yuvalanmış CES	5 Bölge, 4 Sektör	Cobb-Douglas fayda fonksiyonundan türetilmiş talep fonksiyonları	1	1996	Girdi-çıktı tabloları, Dış ticaret istatistikleri Ulusalhesaplar	Tarım ve orman ürünlerinin dış ticaretinde tam liberalizasyon ve Uruguay Turu anlaşmasının uygulandığı çeşitli senaryoların analizi

Çalışma No:	Yazar(lar)/Yayın Yılı	Ülke	Arz Yanı		Talep Yanı		Baz Yıl	Ana Veri Tabanı ve Önemli Parametrelerin Değerleri	Politika Simülasyonları
			Üretim Fonksiyonu	Sektör Sayısı	Talep Fonksiyonları	Sektör Sayısı			
8	M. A. Cheminguı, S. Dessus/ 2008	Suriye	Yuvalanmış CES, Sabit katsayılı	23	CES	1	2002	SHM	Mühür kotalarının ve tarife dışı engellerin, dış ticarete refah etkileri
9	J. Zhang, J. Gan/ 2007	Çin	Yuvalanmış CES	11 Bölge 11 Sektör	CDE fayda fonksiyonundan türetilmiş talep fonksiyonları	Belirtilmemiş	2001	GTAP veritabanı	Çin'in artan orman ürünleri talebinin, ihracatçı ülkeler ve dünya ekonomisi üzerindeki etkileri
10	R. Davies v d./ 1998	Zimbabwe	Yuvalanmış CES, Leontief	5	Belirtilmemiş	1	1985	SHM	Dış ticaretin liberalleştirilmesinde uygulanan çeşitli politikaların ekonomi üzerindeki etkileri
11	R. Mabugu, M. Chitiga/ 2009	Güney Afrika	CES, Leontief	27	Belirtilmemiş	4	2000	SHM Hane halkı anketi	Verli tarım ürünlerinin ithal mallara karşı ikame olmasının gelir ve refah düzeyi üzerindeki etkilerinin incelenmesi
12	L. Söderling/ 2005	Gabon	Cobb-Douglas	2	CES	1	2000	Çeşitli istatistikler	Gabon ekonomisinin, dış finansmanın olanakları ve petrol fiyatlarındaki değişimler karşısındaki kırılganlığını ortaya koymaya yönelik simülasyonlar
13	B. Lucke v d./ 2007	Lübnan	Sabit katsayılı Leontief	3	"Ekstra tarihsel" (yalnızca cari dönem tüketim düzeyinden etkilenen) fayda fonksiyonundan türetilmiş talep fonksiyonları	1	1997	SHM	Politik şoklar ve dış ticarette serbestleşmenin ekonomi üzerindeki etkileri
2. Bölgesel entegrasyonlar ile iç ticaret çalışmaları									
14	A. Fekadu, F. Plasmans/ 2008	Asya Kaplanları	CES	7	Yuvalanmış CES ve Cobb-Douglas fonksiyonları	1	2000	Asya uluslararası girdi-çıktı tablosu	i) Serbest bölgeye üye ülkeler arasındaki tüm gümrük vergilerinin kaldırılması ii) Çin ve Kore'nin serbest bölge üyeliğine kabul edilmesi
15	S. Urata, K. Kiyota/ 2003	Doğu Asya	Yuvalanmış CES	21	Cobb-Douglas fayda fonksiyonundan türetilmiş talep fonksiyonları	1	1997	GTAP veritabanı	Bir Doğu Asya serbest ticaret bölgesinin kurulmasının, bölge ülkelerinin ticareti üzerindeki etkileri
16	D. Hartono v d./ 2007	Endonezya	CES	20	LES	20	2001	SHM, Girdi-çıktı tablosu, Ulusal hesaplar	Endonezya'nın dâhil olabileceği farklı serbest bölge seçeneklerinin olası etkileri

Çalışma No:	Yazar(lar)/Yayım Yılı	Ülke	Arz Yanı		Talep Yanı		Baz Yıl	Ana Veri Tabanı ve önemli Parametrelerin Değerleri	Politika Simülasyonları
			Üretim Fonksiyonu	Sektör Sayısı	Talep Fonksiyonları	Sektör Sayısı			
17	J. Gan/ 2004	Çin	CES	10 bölge, 7 sektör	Cobb-Douglas	-	1995	GTAP veritabanı	Çin'in DTÖ'ye üye olmasının i) DTÖ üyeliği gereği tarife olarak dış ticaretini liberalize etmesi, ii) DTÖ üyeliği + Uruguay Round bağlamında küresel ortamın ürünleri ticareti üzerindeki etkileri
18	G. W. Harrison v.d./ 2002	Şili	Leontief-CES	11 bölge, 24 sektör	CES	11 bölge, temsili hane halkı	1996	GTAP veritabanı	Farklı dış talep esnekliği değerleri altında, çeşitli dış ticaret politikalarının (Mercosur ya da NAFTA'ya serbest bölge, gümrük birliği, çeşitli oranlarda gümrük vergisi indirimi vb.) etkileri
19	H. Zhang/ 2004	Çin	İki aşamalı yuvalanmış Leontief/CES	2 bölge, 30 sektör	CES/Stone-Geary	1	1998	Günlük-plus tablosu, Makroekonomik veriler	DTÖ'ye girişinin ardından dış ticaretin liberalizasyonunun ekonomi üzerindeki etkisi
20	A. Haddad v.d/ 2002	Brezilya	Belirtilmemiş	27 Bölge 42 Sektör	Belirtilmemiş	1	1997	Başka çalışmalar, Uluslararası ve bölgeler arası ticaret verileri	i) FTAA'ya giriş ii) MERCOSUR ve AB ile serbest bölge anlaşması iii) Brezilya'nın ticaret yaptığı tüm ülkelerle ikili ticaret anlaşmaları senaryolarının GSYİH, GSMH deflatörü, istihdam, reel ücretler ve dış ticaret üzerindeki etkilerinin incelenmesi
21	S. McDonald v.d./ 2008	Hindistan, Çin ve Doğu Asya ülkeleri	CES ve Leontief	23	Toplamsal fayda fonksiyonu (Stone-Geary)	1	2001	SHM	Farklı bölgesel ticaret anlaşması senaryolarının bölge ülkeleri üzerindeki etkileri
22	X. Diao/ 2003	Çin	Belirtilmemiş	7 Bölge, 28 Sektör	Belirtilmemiş	2	1999/2000	1997 SHM, 2001 GTAP veritabanı	Çin'in DTÖ'ye üye olmasının çeşitli tarımsal sektörler ve bazı tarım dışı sektörler üzerindeki ulusal ve bölgesel etkileri.
23	Z. Wang/ 2003	Çin	Belirtilmemiş	17 Bölge 25 Sektör	ELES	Belirtilmemiş	2000	GTAP veritabanı, Çeşitli istatistikler	Çin'in Dünya Ticaret Örgütüne girmesinin, Çin ve diğer ülkeler üzerindeki etkilerinin incelenmesi
24	N. Hosoe/ 2001	Uruguay	Belirtilmemiş	3 bölge, 9 sektör	Belirtilmemiş	1	1992	Günlük-plus tablosu, GTAP veritabanı	i) Uruguay Turu ii) AB ile serbest bölge anlaşması senaryolarının üretim ve dış ticaret üzerindeki etkilerinin incelenmesi

Çalışma No:	Yazar(lar)/Yayın Yılı	Ülke	Arz Yanı		Talep Yanı		Baz Yıl	Ana Veri Tabanı ve Önemli Parametrelerin Değerleri	Politika Simülasyonları
			Üretim Fonksiyonu	Sektör Sayısı	Talep Fonksiyonları	Sektör Sayısı			
25	W.L. Maldonado v.d./ 2007	Brezilya	CES	42	LES	1	1998	SHM'ye girdi-çıktı tablosu	ABD ve ALCA ile yapılan ticaret anlaşmalarının etkileri
26	Z. Wang, E. G. Schuh/ 2002	Çin	CES	16 bölge, 21 sektör	EIES	3	1997	GTAP veritabanı	Çin ve Doğu Asya ülkeleri arasında ekonomik entegrasyonun sonuçları
27	M. E. Burniaux v.d./ 2002	Meksika, ABD, Kanada	CES	3 ülke, 26 sektör	Cobb-Douglas	3 ülke, 1 temsili hane halkı	1993	Ülkelere ait girdi-çıktı tabloları, Makroiktisadi veriler, Dış ticaret verileri	Saptırıcı (distortionary) politikaların varlığını sürdürdüğü ve ortadan kalktığı senaryolarda NAFTA'nın Meksika ekonomisi üzerindeki etkileri
28	R. Robertson/ 2005	Meksika	Spesifik (dinamik)	4 bölge	Spesifik (dinamik)	-	Belirtilmemiş	Ulusal Kentsel İstihdam Anketi, Çeşitli istatistikler	Meksika ve ABD işgücü piyasalarındaki entegrasyon, düzeyinin tespitine yönelik simülasyonlar
29	G. W. Harrison v.d./ 2004	Brezilya	Belirtilmemiş	22	CES	20	2002	GTAP veritabanı, Yaşam Standardları Ölçüm Çalışması, Çeşitli istatistikler	MERCOSUR'da gelişmekte olan, farklı dış ticaret politikalarının yoksulluk ve halkın gelirleri üzerindeki etkileri
30	S. Storm/ 2001	Hindistan	Belirtilmemiş (arz, talebe bağlı olarak belirlenmiyor)	2 bölge, 9 sektör	LES	7	1985–1986	SHM	Sıkı ve stratejik entegrasyon seçeneklerinin, kısa ve zamana yayılmış şekilde gerçekleştirilmesi senaryolarının gelir değişimi üzerindeki etkileri
31	E. Ianchovichina, W. Martin/ 2004	Çin	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	CDE	Belirtilmemiş	-	GTAP veritabanı, Çeşitli istatistikler	DTÖ üyeliğinin Çin ve ticaret ortağı ülkelerin ekonomileri üzerindeki etkileri
32	H. Lee v.d./2004	Çin, Doğu Asya ülkeleri	Yuvalanmış CES	9 bölge, 18 sektör	EIES	1	1997	GTAP veritabanı	Çin'in alternatif dış ticaret ve entegrasyon politikalarının, Çin, Japonya, ABD ve bölge ülkeleri üzerindeki etkileri
33	J. F. Francois, D. Spinanger/ 2004	Çin	Leontief-CES	23 sektör, 25 bölge	-	-	1997	GTAP veritabanı, Ulusal hesaplar	DTÖ üyeliğinin Çin'deki motorlu taşıtlar sektörü üzerindeki etkileri

Çalışma No:	Yazar(lar)/ Yayın Yılı	Ülke	Arz Yanı		Talep Yanı		Baz Yıl	Ana Veri Tabanı ve önemli Parametrelerin Değerleri	Politika Simülasyonları
			Üretim Fonksiyonu	Sektör Sayısı	Talep Fonksiyonları	Sektör Sayısı			
34	M.S.S. Perera/ 2008	Sri-Lanka	Leontief, CES	15 Bölge 27 Sektör	CES	15	2001	GTAP veritabanı	i) Sri-Lanka ve Hindistan arasındaki ticarette tam liberalleşme ii) Sri-Lanka ve Hindistan arasında serbest bölge kurulması senaryolarının refah, gelir, dış ticaret ve ücretler üzerindeki etkilerinin incelenmesi
35	G. W. Harrison v.d./ 1997	Türkiye	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	1	1993	Başka çalışmalar	Türkiye'nin dahil olacağı Avrupa Gümrük Birliğiyle ilgili i) Ürün standartlarının AB düzeyine çıkması, ii) Tarım dışı ürünlerindeki gümrük tarifelerini indirmesi, iii) GB nedeniyle üçüncü ülkelere erişim imkanının artması iv) İhracat desteklerini kaldırması v) AB ve Türkiye arasındaki ticaret maliyetlerinin düşmesi vi) Sayılan tüm durumların gerçekleşmesi senaryolarının etkileri
36	T.D. Nguyen, M. Ezzahi/ 2005	Vietnam	CES	10 Sektör 11 Bölge	Cobb-Douglas fayda fonksiyonunda türetilmiş talep fonksiyonları	20	2001	GTAP veritabanı	i) Vietnam ve ASEAN-4 arasındaki ikili ticarette gümrük vergilerinin kaldırılması ii) Vietnam'la Çin ve ASEAN-4 arasındaki ikiliticarette gümrük vergilerinin kaldırılması iii) Vietnam'la Çin, ASEAN-4 ve Doğu Asya'dakiyerel sanayileşen ülkeler arasındaki ikiliticarette gümrük vergilerinin kaldırılması iv) Vietnam'la Çin, ASEAN-4, yeni sanayileşen Doğu Asya ülkeleri, Japonya ve Kuzey Amerika arasındaki ikili ticarette gümrük verilerinin kaldırılması v) Çok taraflı ticaret liberalizasyonu
3. Entegrasyon ve gelir dağılımıyla ilgili dış ticaret çalışmaları									
37	Y. Misir/ 2008	Çin	Sabit katsayılı	57	Belirtilmemiş	1	1997	GTAP veritabanı	Buğday ve pirinçte gümrük vergilerinin kaldırılmasının hanehalkı gelir düzeyi üzerindeki etkileri

Çalışma No:	Yazar(lar)/Yayın Yılı	Ülke	Arz Yanı			Talep Yanı			Baz Yıl	Ana Veri Tabanı ve Önemli Parametrelerin Değerleri	Politika Sınamaları
			Üretim Fonksiyonu	Sektör Sayısı		Talep Fonksiyonları	Sektör Sayısı				
38	W. Naude, R. Rossouw/2008	Güney Afrika	Belirtilmemiş	32		Belirtilmemiş	6 hane halkı grubu, 4 etnik grup		2002	SHM ve ekonometrik tahminler	G. Afrika Cumhuriyetinin, Çin'den tekstil ve giyim ürünleri ithalatına koyduğu kotanın, fabrika varsayımlar altında makro iktisadi ve gelir dağılımıyla ilgili etkileri
39	S. Yao, A. Liu/ 1996	Filipinler	Belirtilmemiş	2 Bölge 9 Sektör		CES	4		1987	SHM	Dışticaret reformu ve ticaretteki liberalleşmenin olumsuz etkilerini bertaraf etmeye yönelik politikaların gıda güvenliği ve gelir dağılımı üzerindeki etkileri
40	A. Gelan/ 2002	Etiyopya	Yoğunlaşmış CES	2 Bölge 4 Sektör		Belirtilmemiş	2 (her bölgede tüm er kategori)		1996	SHM	i) Yerel para birimi nde %20'lik nominal devalüasyon ii) İthalat ve ihracat vergilerinde %50 indirim iii) Kentlerdeki reel ücretin sabitlenmesi iv) Kentlerdeki nominal ücretin, aşırı ücretlerdeki değişiklikler yoluyla artırılması
41	N. Herault/ 2006	Güney Afrika	Belirtilmemiş	43		Ekonometrik olarak tahmin edilmiş gelir ve fayda fonksiyonlarından türetilen talep fonksiyonları	4		2000	SHM, Ekonometrik tahmin	Dışticaretin liberalleştirilmesinin, çeşitli hane halkı gruplarıve mikro ara sıradaki gelir dağılımına etkileri
42	A. Suryahadi/ 2001	Endonezya	Leontief, CES	4		Cobb-Douglas, CDE	5		1992	GTAP veritabanı	i) Ticarette serbestleşme ii) Sermaye stokunda artış iii) Yanlı ve yansız teknolojik değişim senaryolarının sektör, bölge ve hane halkı gelirleri üzerindeki etkilerinin incelenmesi
43	T. F. Rutherford, D. G. Tarr/ 2008	Rusya	Belirtilmemiş	35		Cobb-Douglas	35,098 (mikrosimülasyon)		-	Girdi-çıktı tablosu, Hane halkı bütçe anketi GTAP Veritabanı	Rusya'nın DTÖ'ye girmesinin gelir dağılımı üzerindeki etkileri
44	P. Wobst/ 2005	Endonezya	Belirtilmemiş	65		LES	10		1999	SHM ve girdi-çıktı tablosu	Pirinç ithalatına %90 oranındaki ve %2.5 vergi getirilmesinin gelir dağılımı üzerindeki etkileri

Çalışma No:	Yazar(lar)/Yayın Yılı	Ülke	Arz Yanı		Talep Yanı		Baz Yıl	Ana Veri Tabanı ve önemli Parametrelerin Değerleri	Politika Simülasyonları
			Üretim Fonksiyonu	Sektör Sayısı	Talep Fonksiyonları	Sektör Sayısı			
45	T. Fujii, D. Kolard-Holt/ 2008	Vietnam	Belirtilmemiş	97	Belirtilmemiş	5	2000	SHM, tüketici bütçeleri	DTÖ'ye girişin fabrik ve gelir dağılımı üzerindeki etkileri
46	B. Decaluwé v.d./ 2005	Kamerun	CES	6	LES	4	1995–1996	Hane halkı anketleri	i) Ülkenin ihraç malının fiyatında %30'luk düşüş ii) Gümrük tarifelerinde %50'lik indirim
47	S. Chen, M. Ravallion/ 2004	Çin	Belirtilmemiş	25	Belirtilmemiş	2	1999	Kent ve kır hane halkı anketleri	DTÖ'ye girişten kaynaklanan mal ve faktör fiyatları değişimlerinin, reform öncesi ve sonrası bölgesel refah etkileri
48	C. B. Cororaton/ 2007	Filipinler	CES	12	Cobb-Douglas fayda fonksiyonundan türetilmiş talep fonksiyonları	1	1994	SHM	Sektörlerdeki gümrük vergilerinin muhtelif oranlarda düşürülmesinin hane halkı üzerindeki etkileri
49	R. A. De Santis/ 2003	Türkiye	Yurtlararası CES, Leontief	20	Cobb-Douglas fayda fonksiyonundan türetilmiş talep fonksiyonları	1	1990	Girdi-çıktı tablosu	Gümrük Birliğinin i) Harris-Todaro ii) Üret eğrisi varsayımları altında refah, üretim, işgücü, göç, sermaye ve ticaret hacmi üzerindeki etkileri.
B. Büyüme, İstihdam ve gelir dağılımıyla ilgili çalışmalar									
50	E. Kim, S. Kim/ 2002	Güney Kore	Cobb-Douglas, Sabit katsayılı Leontief	14 (bölge)	Cobb-Douglas fayda fonksiyonundan türetilmiş talep fonksiyonları	10	1995	SHM	Bölgesel kalkınma planlarının, ülkenin farklı bölgelerindeki etkileri
51	T. Abdelkhalek, J.-M. Dufour/ 1998	Fas	CES	2	Belirtilmemiş	-	1985	SHM, Başka çalışmalar	Ülkeye giren işçi dövizi miktarında yüzde 25 artış
52	S. Robinson v.d./ 1998	Endonezya	CES	21	Belirtilmemiş	8	1990	SHM	Pirinç üretiminin verimliliğinde müspet ve menfi şoklar

Çalışma No:	Yazar(lar)/Yayın Yılı	Ülke	Arz Yanı		Talep Yanı		Baz Yıl	Ana Veri Tabanı ve Önemli Parametrelerin Değerleri	Politika Simülasyonları
			Üretim Fonksiyonu	Sektör Sayısı	Talep Fonksiyonları	Sektör Sayısı			
53	H.T. Jensen, H. Tarp / 2004	Mozambik	CES/Cobb-Douglas		LES	12	1997	SHM Makroiktisadi veriler Hane halkı anketleri	Çeşitlilik kırma stratejilerinin etkileri: i) Tarım üzerindeki ii) Tarımsal kalkınmaya dayalı sanayileşme iii) İhracata yönelik
54	W. Naude, R. Coetsee / 2004	Güney Afrika	CES	16	Belirtilmemiş	4	1995	SHM	i) Sabit ortalama nominal ücret ii) Sabit ortalama reel ücret iii) Sabit istihdam düzeyi, esnek reel ve nominal ücret iv) İstihdam düzeyi ve ortalama reel ücret sabitken, işgücünün verimini artıran teknolojik gelişme senaryolarının işgücü piyasası ve büyüme üzerindeki etkileri
55	C. Nguyan v d. / 2005	Vietnam	CES	2	CES	10	1997	Başka çalışmalardan elde edilen veriler	Farklı modellerde, i) Sektörler arasında tam hareketli işgücü ii) Sektörlere göre bütünden ayrılmış işgücü piyasaları iii) Aynı işgücü piyasaları ve sektörlerde %10 uyumlama maliyeti iv) Tam fakat maliyetli işgücü hareketliliği v) İşsizliğin mümkün olduğu işgücü piyasası senaryolarının incelenmesi
56	A. Feltenstein, S. Sarangi / 2002	Tanzanya	Belirtilmemiş	27	Cobb-Douglas fayda fonksiyonundan türetilmiş talep fonksiyonları	2	1995	Başka bir ülkeye (Uganda) ait girdi-çıktı tablosu, Ekonometrik olarak tahmin edilen parametreler	i) Devlet yatırım harcamalarının GSYH içindeki payına %3 artırması ii) Elektrik-Suve iletişim sektörlerinde, aynı üretim miktarı için %20 daha az katma değer kullanılmasını sağlayacak teknolojik gelişme senaryolarının dinamik etkileri.
57	S. Yao, A. Liu / 2000	Filipinler	Spesifik	3	Spesifik	9	1987	SHM, İstatistikler, Makroiktisadi veriler	Arz, talep ve bir politikanınyla ilgili 9 farklı senaryonun fiyatlar, gelir ve dağılım üzerindeki etkileri

Çalışma No:	Yazarlar/Yayın Yılı	Ülke	Arz Yanı		Talep Yanı		Baz Yıl	Ana Veri Tabanı ve Önemli Parametrelerin Değerleri	Politika Simülasyonları
			Üretim Fonksiyonu	Sektör Sayısı	Talep Fonksiyonları	Sektör Sayısı			
58	H.S. Jung, E. Thorbecke/ 2003	Tanzanya, Zambiya	Cobb-Douglas, CES	3	Belirtilmemiş	4	1992 (Tanzanya) 1995 (Zambiya)	Başka çalışmalardan alınan SHMler Hane halka arketleri	Kamunun yaptığı reel eğitim harcamalarında %15'lik artış varsayımı altında, i) Nüfusta ve işgücü arzında %2.5'lik artış ii) Bu artıştan dolayı, nüfusun işsiz işgücü ücretlerinde meydana gelen yüksekmeden kaynaklı olarak işgücü arzının daha da artması iii) Sözkonusu eğitim harcaması artışının, fakir kesimlere yönelik olarak gerçekleştirilmesi, dolayısıyla fakir kesimin nüfusa/işgücü dönüşümün artırılması senaryolarının büyüme, ücretlere ve gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin incelenmesi
59	S. Levy/ 2007	Çad	CES	6	Belirtilmemiş	2	1996	UNDP'nin yaptığı enformel sektör anketi SHM	Parametrelerle ilgili farklı varsayımlar altında, i) Ulaşım ağının geliştirilmesi, ii) Sulama olanaklarının artırılması senaryolarının, Çad ekonomisi üzerindeki gelir ve refah etkileri.
60	A.J. Field, U. Wongsvatarasiw/ 2007	Tayland	Cobb-Douglas, CES	20	Belirtilmemiş	10	1985	SHM	i) 1981–1985 yılları arasında uygulanan sanayi politikalarının (gümrük vergileriyle korunma, ihracat teşviki ve kredisi, yatırım finansmanı desteği) simülasyonu ii) İhracat desteği ve yatırım teşviki politikalarının, ekonominin genelinde ve tek tek sektörlerüzerindeki etkilerinin incelenmesi
61	E. Yeldan/ 1997	Türkiye	Neoklasik, CES,	4	Cobb-Douglas fayda fonksiyonundan türetilmiş talep fonksiyonları	4	1987	Belirtilmemiş	i) Bütçe açığının borçlanma ya da parasallaştırmayla finanse edilmesinin reel etkileri ii) Kamunun borçlanma aracı ihraç etme koşullarının dereğülasyonunun mali piyasalar üzerindeki etkileri iii) Sürekli dış borç servisi ve devalüasyon politikasının reel ve mali piyasalar üzerindeki etkileri

Çalışma No:	Yazar(lar)/Yayın Yılı	Ülke	Arz Yanı		Talep Yanı		Baz Yıl	Ana Veri Tabanı ve Önemli Parametrelerin Değerleri	Politika Simülasyonları
			Üretim Fonksiyonu	Sektör Sayısı	Talep Fonksiyonları	Sektör Sayısı			
62	R. M. Bautista, M. Thomas/ 2000	Zimbabwe	Yuvalanmış CES, Leontief	24	LES	2	1991	SHM	Ticarette liberalizasyon, fiyat kontrolü, gelir vergisi ayarlamaları, çeşitli toprak reformları vb. senaryoların analiz edildiği 12 simülasyon
63	M. Noland v.d./1996	Kuzey Kore	Cobb-Douglas, Sabit katsayılı Leontief	8	Belirtilmemiş	1	1990	SHM	i) İthalatve ihracat kotalarının kaldırılması ii) Toplam faktör üretkenliğinde artış iii) Sermaye stokunun değersizleşmesi ve bu senaryoların farklı bileşimleri
64	B. Gibson, D. E. Van Seventer/ 2000	Güney Afrika	Spesifik	8	LES	3 işgücü kategorisi, 3 gelir grubu, 4 mk	1992	SHM	Çeşitli faiz kurve borçlarına polimhalon altında, genel nominal ücretlerde ve rastsız işgücü ücretlerinde %1.9'luk artışın yatırım, büyüme, sermaye birikimi ve istihdam üzerindeki etkileri.
65	P. Dorosh, S. Haggblade/ 2003	Sahra altı Afrika ülkeleri	Sabit katsayı/CES	Ülkelere göre değişiyor	Belirtilmemiş	Ülkelere göre değişiyor	Ülkelere göre değişiyor	Ülkelere ait farklı yılların SHMleri	Ülkelerin türdeşliğiyle ehlileşmi de dikkate alınarak, farklı sektörlere yapılan kamu kaynaklı yatırımların, gelir düzeyine bağlımı üzerindeki etkilerinin incelenmesi.
66	S. Devarajan v.d./ 1997	Bangladeş, Endonezya	CES, Cobb-Douglas	35 (Bangladeş), 30 (Endonezya)	Cobb-Douglas	3	-	Çeşitli istatistikler	Gümrük tarifelerindeki %20'lik indirimin, sırdaşlarını örgütlülüğüne, gücüne ve tutumuna (aktif-pasif) bağlı gelir ve refah etkileri
67	M. Chitiga/ 2000	Zimbabwe	Leontief-CES	5	LES	2	-	Gümrük tabloları, Ulusal hesaplar, Çeşitli istatistikler	i) Herhangi bir bütçe dengeleyici önlem almaksızın, ii) Başka derlet harcamalarına kısarak, iii) Dolaylıvre doğrudan vergileri yükselterek transfer harcamalarını artırarak en düşük gelirli kesimin gelirini %5 artırmaya yönelik simülasyonlar

Çalışma No:	Yazar(lar)/Yayın Yılı	Ülke	Arz Yanı		Talep Yanı		Baz Yıl	Ana Veri Tabanı ve Önemli Parametrelerin Değerleri	Politika Simülasyonları
			Üretim Fonksiyonu	Sektör Sayısı	Talep Fonksiyonları	Sektör Sayısı			
68	J. Lay v d./ 2008	Bolivya	Yuvalanmış CES, Leontief	21	LES	1	2001	SHM	Ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklardan (gaz/petrol) kaynaklı bir oluntu şoku, gelir dağılımı ve işgücü piyasası üzerindeki etkileri.
69	R. Mahjabeen/ 2008	Bangladeş	Cobb-Douglas-Leontief	3, genişletilmiş modelde 4	Cobb-Douglas fayda fonksiyonundan türetilmiş talep fonksiyonları	4	1999–2000	SHM	Mikro finansman kurumlarının gelir dağılımı, refah ve istihdam üzerindeki etkilerinin incelenmesi
70	S. McDonald v d/ 2006	Güney Afrika	Yuvalanmış CES	17	Stone-Geary	4	2000	SHM	Farklı büyütme kurulları altında, petrol fiyatlarına getirilen %3'lük vergi artışının bölgesel ve hane halkı grupları arasındaki gelir dağılımına etkileri
71	A. Wattanakuljarus, I. Coxhead/ 2008	Tayland	Yuvalanmış CES	4	Klein-Rubin, LES	4	2004	SHM	Turizm sektöründeki büyümenin, hane halkı grupları arasındaki gelir dağılımına etkileri
72	A. Blake v d/ 2008	Brezilya	CES	54	CES	5		SHM	Turizm sektöründeki %10'luk bir büyümenin, farklı gelir gruplarına dâhil olan hane halkı üzerindeki etkileri
73	J. Zhuang/ 1996	Çin	Cobb-Douglas	17	LES	2	1983	SHM, Ekonometrik Tahmin	Serbest piyasaya geçişin refah ve dağılım etkileri
74	M. Chitiga, R. Mabugu/ 2008	Zimbabwe	Leontief-CES	16	Stone-Geary	5	1995	Yazarın daha önceki çalışmaları	Yapılan toprak reformuyla ilgili alternatif senaryoların gelir dağılımı, fakirlik ve üretim üzerindeki muhtemel etkileri
75	H. Löfgren, M. El-Said/ 2001	Mısır	Yuvalanmış CES ve Leontief	28	Yuvalanmış AIDS ve LES	11	1996	SHM, Başka çalışmalardan elde edilen parametreler	a) Farklı gıda türleri için i) Gıda yardımlarının, hane halkı gruplarının ihtiyaç durumları gözetilerek yapılması ii) Gıda yardımlarının kaldırılması politikalarının sonuçlarının incelenmesi b) Devlet sübvansiyonu %100 buğday unu yerine %20 oranında mısır karışımının için uygulanmasının sonuçları

Çalışma No:	Yazarlar/Yayın Yılı	Ülke	Arz Yanı		Talep Yanı		Baz Yıl	Ana Veri Tabanı ve Önemli Parametrelerin Değerleri	Politika Simülasyonları
			Üretim Fonksiyonu	Sektör Sayısı	Talep Fonksiyonları	Sektör Sayısı			
76	O. Chisari v.d./ 1999	Arjantin	Sabitkatsayı/ Cobb-Douglas	21	Belirtilmemiş Yabancı tüketici: Cobb-Douglas	5 yerli, 1 yabancı tüketici grubu	1995	Farklı yıllara ait veriler	Özelleştirilen elektrik, su, gaz ve telekomünikasyon fiyatlarının i) İşsizlik ile ii) Sabit şekilde belirlenmesi senaryolarının gelir dağılımına etkileri.
C. Enerji, çevre ve tarımla ilgi çalışmalar									
77	J. H. Van Heerden v.d./ 2008	Güney Afrika	CES	39	Belirtilmemiş	-	1998	SHM	Üretimde kullanılan su miktarına konulan bir fark lı vergi nin ekonomi üzerindeki etkileri
78	Ç. Telli v.d/ 2008	Türkiye	Cobb-Douglas, CES	10	Belirtilmemiş	1	2003	Çeşitli istatistikler	Kyoto protokolüne uyum politikalarının ekonomi ve çevre üzerindeki etkilerinin incelenmesi
79	J. Xie, S. Saltzman/ 2000	Çin	Cobb-Douglas	10	Cobb-Douglas	1	1990	SHM	Çevre kirliliğine emisyon a bağlı vergi alternatiflerinin ekonomi üzerindeki etkileri
80	A. Cattaneo/ 2001	Brezilya	İki aşamalı CES	11	Cobb-Douglas	5	1995	Başka çalışmalar (Orijinal veriler: Girdi-çıktı tablosu, Makroiktisadi veriler, Tarım sayımları)	i) Tüm tarımsal destek lemeler in kaldırılması ii) Tarımsal faaliyetlere homojen vergi getirilmesi senaryolarının ormanlık alanlardaki azalma üzerine etkileri
81	J. B. Nugent, C. V. S. K. Sarma/ 2002	Hindistan	Yuvalanmış CES	15	Belirtilmemiş	2 Bölge 4 Sektör	1988/1989	SHM	i) Ölçeğe sübvansiyonu ii) Girdi sübvansiyonu iii) Enerji sübvansiyonu politikalarının uygulandığı ve kaldırıldıktan sonra elde edilen komut tasarrufunun ekonomiye yatırım olarak geri aktarıldığı senaryoların, ulusal gelir, gelir dağılımı ve çevre üzerindeki etkilerinin incelenmesi

Çalışma No:	Yazar(lar)/ Yayın Yılı	Ülke	Arz Yanı		Talep Yanı		Baz Yıl	Ana Veri Tabanı ve Önemli Parametrelerin Değerleri	Politika Simülasyonları
			Üretim Fonksiyonu	Sektör Sayısı	Talep Fonksiyonları	Sektör Sayısı			
82	G.S. Kumbaroğlu/ 2003	Türkiye	Yuvalanmış Cobb-Douglas, CES	7	Belirtilmemiş	1	1991	Çevre ve ekonomiyle ilgili çeşitli istatistikler	i) Birtonluk SO_2 emisyonu için 100 USD emisyon vergisi konması ii) Birtonluk SO_2 emisyonu için 300 USD emisyon vergisi konması iii) Birtonluk NO_x emisyonu için 100 USD emisyon vergisi konması iv) Birtonluk NO_x emisyonu için 300 USD emisyon vergisi konması v) Vakıflarda bulunan her birton sülfür için 500 USD vergi konması senaryolarının GSYH, yatırım, ithalat ve ihracat üzerindeki etkilerinin incelenmesi
83	E.P. Resosudarmo / 2003	Endonezya	Yuvalanmış CES-Leontief	18	LES	10	1990	SHM	i) Çevre kirliliğinin azaltılmasına yönelik herhangi bir politikanın uygulanmaması ii) Fırsat maliyetinin, bunun bir benzinle aynı fiyattan satılması ve arzının artırılması iii) Kamu sektörü bütçesinin politika sonucunda ortaya çıkan yeni araçlara katalitik konvertör mecburiyeti getirilmesi iv) Araçların, belirlenen araç emisyon sınırlarına uymasının zorunlu hale getirilmesi v) Benzin ve yüksek hız dizel yakıt sübvansiyonlarının oranlarının düşürülmesi vi) Karma politika senaryolarının, hane halkı geliri, çevre ve çevre kirliliğinden kaynaklanan hastalıklar üzerindeki etkilerinin incelenmesi
84	O. Kinlık/ 2003	Polonya	Yuvalanmış CES, Leontief	17	Stone-Geary fayda fonksiyonu ve LES	2	1995	Girdi-çıktı tablosu Çeşitli istatistikler	i) SO_2 emisyonlarının sınırlanması ii) SO_2 emisyonlarına herhangi bir sınırlama getirilmemesi senaryolarının büyüme, tüketim ve çevre üzerindeki etkilerinin incelenmesi

Çalışma No:	Yazarlar/Yayın. Yılı	Ülke	Arz Yanı		Talep Yanı		Baz Yıl	Ana Veri Tabanı ve Önemli Parametrelerin Değerleri	Politika Simülasyonları
			Üretim Fonksiyonu	Sektör Sayısı	Talep Fonksiyonları	Sektör Sayısı			
85	J.S. Bandara, J. Coxhead/ 1999	Sri Lanka	CES/Leontief	37	CES	1	1989	Girdi-çıktı tablosu	i) Dış ticaretin liberalizasyonu ii) Çevirimiçinde yüzde 10'luk verim artışına karşılık gelen tehdit ilerleme senaryolarının toprak erozyonu açısından sonuçları ve ekonomi üzerindeki dolaylı etkileri
86	J.E. Taylor v.d./ 1999	Meksika	Cobb-Douglas	5	Belirtilmemiş	3	1989	Hane halkı anketleri	i) Mısır üretimine verilen sübvansiyonun %40 azaltılması ii) Çiftçilerin ürettiği ana ürün fiyatındaki dışsal oranda doğrudan gelir desteği iii) Doğrudan gelir desteği olarak verilmesi gereken fonların, kısa dönemde hane halkı işgücünün satın alınmasında kullanılması iv) Fonların, uzun dönemde tarımdaki verimi %10 artırmaya yönelik olarak harcanması politikalarının sonuçları
87	F. Dogruel v.d.	Türkiye	Cobb-Douglas	6	Dönemler arası optimizasyondan elde edilen talep fonksiyonu	1	1990	Girdi-çıktı tablosu, Başka çalışmalar	i) Tarım desteklerinin tamamen kaldırılması ii) Fiyat desteği şeklinde verilen desteğe eşit miktarda DGD verilmesi iii) DGD miktarının, fiyat desteği şeklinde verilen miktarın, yansıra düşürülmesi politikalarının refah etkileri
88	B. Bashaasha v.d./ 2001	Uganda	Yuvalanmış Cobb-Douglas	6	Cobb-Douglas	3	1992	SHM, Girdi-çıktı tablosu, Ulusal hesaplar, Hanehalkı anketleri	i) %25'lik ve %50'lik verim artışları ii) Yakacak odun üretimi girdilerine vergi konması senaryolarının gelir ve toprak kullanımı üzerindeki etkileri
89	E.A. Abdelgadir, S.I. Cohen/ 2001	Sudan	Cobb-Douglas	3	Belirtilmemiş	3	1990	SHM	i) Sulu tarım ürünlerinin fiyatları üzerindeki vergiyi/sübvansiyonu azaltılması ii) Mekanize, yağmur suyundan tarım alanlarının kullanım hakkı süresinin uzatılması iii) Geçimlik tarım yapanlara temel ihtiyaçları için transfer yapılması iv) Herüç sektördeki bilgi düzeyinin (beşeri sermaye) artırılması

Çalışma No:	Yazarlar/Yayın Yılı	Ülke	Arz Yanı		Talep Yanı		Baz Yıl	Ana Veri Tabanı ve Önemli Parametrelerin Değerleri	Politika Simülasyonları
			Üretim Fonksiyonu	Sektör Sayısı	Talep Fonksiyonları	Sektör Sayısı			
90	R. A. McDougall/ 1993	Avustralya	Yuvalanmış CES-Leontief	Belirtilmemiş	Doğrusal	1	1986/ 1987	ORANI Veri tabanı, SHM	Çeşitliyakıt ve enerji türlerinin kullanımına vergi koyulması nın, karbon emisyonu ve çevre üzerindeki etkilerinin incelenmesi
91	A. Gabriş, M.J. Van Leeuwen/ 2000	Litvanya	Yuvalanmış CES, Leontief	15	LES	1	1994	Çalışma için oluşturulan 1994 yılı gmli-çıktı tablosu, Ulusal hesaplar, Çeşitli istatistikler	i) ABD'nin enerji politikalarıyla ilgili düzenlemeleri (içeriği belirtilmemiş) ii) Litvanya'daki enerji ve ısınmayla ilgili kurumların, daha önceden belirlenmiş programa göre belediyeleştirilmesi ve özelleştirilmesi, elektrik üretim, nakil ve dağıtımının bölünmesinin ayrılması iii) Yukarıdaki politikalara ek olarak ülkedeki riskleri reabtönüm devreden çıkarılması nın enerji üretimi, büyüme, karbon emisyonları ve çevre üzerindeki etkilerinin incelenmesi
II. Ekonominin Müdürünü Model Temsiyönelik Çalışmalar									
92	J. Thurlow/ 2004	Güney Afrika	CES	20	LES	14	1993 ve 2000	SHM, Başka çalışmalar	-
93	C. B. Cororatov/ 1997	Filipinler	Belirtilmemiş	34	Belirtilmemiş	10	1987	SHM	1987–1993 yılları arasında uygulanan yapısal düzenlemelerle ilgili 10 alternatif senaryonun (sabit hür, gerçek para politikası, devlet harcamalarında kesintiv.b.) reel GSMH ve fiyatlar üzerindeki etkileri

Çalışma No:	Yazarlar/Yayın Yılı	Ülke	Arz Yanı		Talep Yanı		Baz Yıl	Ana Veri Tabanı ve önemli Parametrelerin Değerleri	Politika Simülasyonları
			Üretim Fonksiyonu	Sektör Sayısı	Talep Fonksiyonları	Sektör Sayısı			
I. Para politikası ve temel piyasa aksaklıkları üzerine çalışmalar									
94	M. Thissen, F. Lensink/ 2001	Mısır	Cobb-Douglas, Doğrusal üretim fonksiyonu	3	CES	1	Belirtilmemiş	Farklı yıllara ait SHMler	Yerli para birimindeki devalüasyonun, cari hesap ve üretim üzerindeki etkisi, orta ve uzun dönem etkilerinin, beklentilerle ilgili farklı varsayımlar altında incelenmesi
95	I. Adelman, E. Yeldan/ 2000	Asya ülkeleri	Cobb-Douglas/ Sabit katsayı	3 bölge, 4 sektör	Dönemler arası toplumsal fayda fonksiyonu	3 bölge, temsili hane halkı	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	Asya krizinin i) Mal ve sermaye piyasalarının serbestleştirilmemesi ii) Mal ve sermaye piyasalarının tam liberalizasyonu, tam etkisiz devlet iii) Tam etkisiz devlet ve global istikrarsızlık senaryoları altında yeniden yaratılması
II. Spesifik bir alana ya da konuya yönelik çalışmalar									
96	M. Hornidge, G. Wittwer/ 2008	Çin	Belirtilmemiş	10 bölge, 63 sektör	Belirtilmemiş	Belirtilmemiş	2002	Sino TERM ana veri tabanı	Chongqing ve Lidoung kentleri arasında yapılacak olan demir yolunun bölgesel etkileri
97	F. Jakfar/ 2001	Endonezya	Leontief-CES, Leontief-Cobb-Douglas	5	Spesifik	1	1990	SHM ve girdi-çıktı tablosu	Kontrplak sektörü ürünlerinin ihracatıyla ilgili çeşitli politikaların refah ve gelir etkileri
98	C.C. Liu/ 2006	Tayvan	İki aşamalı Cobb-Douglas-Leontief	14	Cobb-Douglas fayda fonksiyonundan türetilmiş talep fonksiyonları	5	1999	SHM, Başka çalışmalar, Çeşitli istatistikler	Tayvan Bilimsel Sanayi Parkının kurulmasının ekonomi üzerindeki etkileri
99	K. M. Strzepek v d./ 2008	Mısır	Yuvalanmış CES	4	LES	1	1997	Ulusal hesaplar, Nil Nehri istatistikleri	Aswan barajının yapılmamış olduğu varsayımı altında ekonominin alacağı durum
100	D. Pambudi v d./ 2009	Endonezya	Belirtilmemiş	26 Bölge 19 Sektör	Belirtilmemiş	1	2000	Girdi-çıktı tabloları, Arketler	Bali adasındaki bombalama olayının, Endonezya ekonomisi üzerindeki etkileri

KAYNAKÇA

ABDELGALIL, E. A. ve COHEN, S. I. (2001). "Policy Modelling of the Trade-Off Between Agricultural Development and Land Degradation-The Sudan Case", **Journal of Policy Modeling,** 23: 847-874.

ABDELKHALEK, T. ve DUFOUR J-M. (1998). "Statistical Inference for Computable General Equilibrium Models, with Application to a Model of the Moroccan Economy", **The Review of Economics and Statistics,** 80, 4: 520-534.

ADELMAN, I. ve ROBINSON S. (1978) **Income Distribution Policy in Developing Countries: A Case Study of Korea**, Stanford, California: Stanford University Press.

ADELMAN, I. ve YELDAN E. (2000). "The Minimal Conditions for a Financial Crisis: A Multiregional Intertemporal CGE Model of the Asian Crisis", **World Development,** 28, 6: 1087-1100.

AHLUWALIA, M. ve LYSY, F. (1979). "Welfare Effects of Demand Management Policies: Impact Multipliers Under Alternative Model Structures", **Journal of Policy Modelling,** 1, 3: 317-343.

AHMED, V. ve O'DONOGHUE C. (2007) "CGE-Microsimulation Modelling: A Survey", **MPRA Paper** No. 9307.

ARUNANONDCHAI, J. M. (2003). "Applied General Equilibrium Analysis of Trade Liberalisation on Land-based Sectors in Malaysia and Indonesia", **Journal of Policy Modeling,** 25: 947-961.

BANDARA, J. S. (1991). "Computable General Equilibrium Models for Development Policy Analysis in LDC's", **Journal of Economic Surveys**, 5, 1: 3-69.

BANDARA, J. S. ve COXHEAD I. (1999). "Can Trade Liberalization Have Environmental Benefits in Developing Country Agriculture? A Sri Lankan Case Study" **Journal of Policy Modeling,** 21, 3,: 349-374.

BASHAASHA, B., KRAYBILL, D. S. ve SOUTHGATE, D. D. (2001). "Land Use Impacts of Agricultural Intensification and Fuelwood Taxation in Uganda" **Land Economics**, 77, 2, : 241-249.

BAUTISTA, R. M. ve THOMAS M. (2000). "Macroeconomic and Agricultural Reforms in Zimbabwe: Policy Complementarities Toward Equitable Growth", **TMD Discussion Paper No. 57**.

BLAKE, A., ARBACHE, J. S., SINCLAIR, M. T. ve TELES, V. (2008). "Tourism and Poverty Relief", **Annals of Tourism Research,** 35, 1: 107-126.

BORGES, A. M. (1986). "Applied General Equilibrium Models: An Assessment of their Usefulness for Policy Analysis", **OECD Economic Studies,** no. 7.

BOURGUIGNION, F., MICHEL, G. ve MIQUEU, D. (1983). "Short-run Rigidities and Long-run Adjustments in a Computable General Equilibrium Model of Income Distribution and Development", **Journal of Development Economics**, 13: 21-43.

BURFISHER, M. E., ROBINSON S. ve THIERFELDER, K. (2002), "Developing Countries and the Gains from Regionalism: Links between Trade and Farm Policy Reforms in Mexico". **American Journal of Agricultural Economics**, 84, 3: 736-748.

CATTANEO, A. (2001). "Deforestation in the Brazilian Amazon: Comparing the Impacts of Macroeconomic Shocks, Land Tenure, and Technological Change", **Land Economics**, 77, 2: 219-240.

CATTANEO, A., HINOJOSA-OJEDA R. A. ve ROBINSON S. (1999). "Costa Rica Trade Liberalization, Fiscal Imbalances and Macroeconomic Policy: a Computable General Equilibrium Model", **North American Journal of Economics and Finance**, 10: 39-67.

CHAO, C.-C., YU, E. S. H. ve YU, W. (2006). "China's Import Duty Drawback and VAT Rebate Policies: A General Equilibrium Analysis", **China Economic Review,** 17: 432-448.

CHEMINGUI, M. A. ve DESSUS, S. (2008). "Assessing Non-tariff Barriers in Syria", **Journal of Policy Modeling,** 30: 917-928.

CHEN, S. ve RAVALLION, M. (2004). "Welfare Impacts of China's Accession to the World Trade Organization", **The World Bank Economic Review**, 18, 1: 29-57.

CHISARI, O., ESTACHE, A.ve ROMERO, C. (1999). "Winners and Losers From the Privatization and Regulation of Utilities: Lessons From a General Equilibrium Model of Argentina", **The World Bank Economic Review**, 13, 2: 357-78.

CHITIGA, M. (2000). "Distribution Policy under Trade Liberalisation in Zimbabwe: CGE Analysis", **Journal of African Economies**, 9, 2: 101-131.

CHITIGA, M. ve MABUGU R. (2008). "Evaluating the Impact of Land Redistribution: A CGE Microsimulation Application to Zimbabwe", **Journal of African Economies**, 17, 4: 527-549.

CHOWDURY, A. ve KIRKPATRICK, C. (1994). **Development Policy and Planning: An Introduction to Models and Techniques**. London and New York: Routledge.

CORORATON, C. B. (1997). "Economy-Wide Model of the Philippine Economy: Preliminary Version", **Philippine Institute for Development Studies Discussion Paper Series** No. 97-07.

CORORATON, C. B. (2003). "Analyzing the Impact of Trade Reforms on Welfare and Income Distribution Using CGE Framework: The Case of the Philippines", **Philippine Institute for Development Studies Discussion Paper Series** No. 2003-01.

CORORATON, C. B. ve COCKBURN, J. (2005). "Trade Reform and Poverty in the Philippines: A Computable General Equilibrium Microsimulation Analysis", **Working Paper 05-13, CIRPEE, Université Laval, Canada**. http://www.132.203.59.36/CIRPEE/cahierscirpee/2005/files/CIRPEE05-13.pdf.

CORORATON, C. B. ve COCKBURN, J. (2007). "Trade reform and poverty-Lessons from the Philippines: A CGE-Microsimulation Analysis", **Journal of Policy Modeling**, 29: 141-163.

DAVIES, J. B. (2004). "Microsimulation, CGE and Macro Modelling for Transition and Developing Economies", **United Nations University, World Institute for Development Economics Research (UNU/WIDER) Working Paper.** http://economics.uwo.ca/faculty/Davies/workingpapers/microsimulation.pdf (08.05.2008)

DE MELO, J. (1988). "Computable General Equilibrium Models for Trade Policy Analysis in Developing Countries: A Survey**"**, **Journal of Policy Modeling**, 10, 4: 469-503.

DE MELO, J. ve ROBINSON, S. (1980). "Three Adjustment Policies and Income Distribution in Three Archetype Developing Economies", **World Bank Staff Working Paper,** No. 442.

DE SANTIS, R. A. (2003). "The Impact of a Customs Union with the European Union on Internal Migration in", **Journal of Regional Science**, 43, 2: 349-372.

DECALUWE, B., SAVARD, L. ve THORBECKE, E. (2005). "General Equilibrium Approach for Poverty Analysis: With an Application to Cameroon", **African Development Bank**: 213-243.

DERVİŞ, K., DE MELO, J. ve ROBINSON, S. (1981). "A General Equilibrium Analysis of Foreign Exchange Shortages in a Developing Economy", **The Economic Journal**, 91, 364: 891-906.

DERVİŞ, K., DE MELO, J. ve ROBINSON, S. (1982). **General Equilibrium Models for Development Policy**. Washington DC: The World Bank.

DEVARAJAN, S., GHANEM, H. ve THIERFELDER, K. (1997). "Economic Reform and Labor Unions: A General-Equilibrium Analysis Applied to Bangladesh and Indonesia", **The World Bank Economic Review**, 11, 1: 145-170.

DIAO, X. (2003). "Regional and National Perspectives of China's Integration into the WTO: A CGE Inquiry with Emphasis on the Agricultural Sector", **Review of Urban and Regional Development Studies,** 15, 2. s. 84-105.

DOĞRUEL, F., DOĞRUEL, A. S. ve YELDAN, E. (2003). "Macroeconomics of Turkey's Agricultural Reforms: an Intertemporal Computable General Equilibrium Analysis", **Journal of Policy Modeling,** 25: 617-637.

DOROSH, P. ve HAGGBLADE, S. (2003). "Growth Linkages, Price Effects and Income Distribution in Sub-Saharan Africa", **Journal of African Economies**, 12, 2: 207-235.

FELTENSTEIN, A. ve PLASSMANN, F. (2008). "The Welfare Analysis of a Free Trade Zone: Intermediate Goods and the Asian Tigers", **The World Economy,** 31, 7: 905-924.

FELTENSTEIN, A. ve SARANGI, S. (2002). "Macroeconomic Stabilization and Economic Growth: Analysis of Reform Policies in Tanzania", **Journal of Policy Modeling**, 24: 503-521.

FIELD, A. J. ve WONGWATANASIN, U. (2007). "Tax Policies' Impact on Output, Trade and Income in Thailand", **Journal of Policy Modeling**, 29: 361-380.

FRANÇOIS, J. F. ve SPINANGER, D. (2004). "Regulated Efficiency, World Trade Organization Accession, and the Motor Vehicle Sector in China", **The World Bank Economic Review**, 18, 1: 85-104.

FUJI, T. ve ROLAND-HOLST, D. (2008). "How Does Vietnam's Accession to the World Trade Organization Change the Spatial Incidence of Poverty?", **The World Bank Development Research Group, Policy Research Working Paper** No. 4521.

GALINIS. A. ve VAN LEEUWEN, M. J. (2000). "A CGE Model for Lithuania: The Future of Nuclear Energy", **Journal of Policy Modeling,** 22, 6: 691-718.

GAN, J. (2004). "Effects of China's WTO Accession on Global Forest Product Trade", **Forest Policy and Economics**, 6: 509-519.

GELAN, A. (2002). "Trade Liberalisation and Urban-Rural Linkages: a CGE Analysis for Ethiopia", **Journal of Policy Modeling**, 24: 707-738.

GIBSON, B. ve VAN SEVENTER, D. E. (2000). "Real Wages, Employment and Macroeconomic Policy in a Structuralist Model for South Africa", **Journal of African Economies**, 9, 4: 512-546.

HADDAD, E. A., DOMINGUES, E. P. ve PEROBELLI, F. S. (2002). "Regional Effects of Economic Integration: The Case of Brazil", **Journal of Policy Modeling**, 24: 453-482.

HARBERGER, A. C. (1962). "The Incidence of the Corporation Income Tax", **Journal of Political Economy**, 70, 3: 215-240.

HARRISON, G. W., RUTHERFORD, T. F., TARR, D. G. ve GURGEL, A. (2004). "Trade Policy and Poverty Reduction in Brazil", **The World Bank Economic Review**, 18, 3: 289-317.

HARRISON, G. W., RUTHERFORD, T. F. ve TARR, D. G. (1992). "Piecemeal Trade Reform in Partially Liberalized Economies, An Evaluation for Turkey", **The World Bank Policy Research Working Papers** No. 951**.**

HARRISON, G. W., RUTHERFORD, T. F. ve TARR, D. G. (1997). "Turkey's Customs Union with the EU, Economic Implications for Turkey of a Customs Union with the European Union", **European Economic Review**, 41: 861-870.

HARRISON, G. W., RUTHERFORD, T. F. ve TARR, D. G. (2002). "Trade Policy Options for Chile: The Importance of Market Access", **The World Bank Economic Review**, 16, 1: 49-79.

HARTONO, D., PRIYARSONO, D. S., NGUYEN, T. D. ve EZAKI, M. (2007). "Regional Economic Integration and its Impacts on Growth, Poverty and Income Distribution: The Case of Indonesia", **Padjadjaran University, Center for Economics and Development Studies Working Paper** No. 200702**.**

VAN HEERDEN, J. H., BLIGNAUT, J. ve HORRIDGE, M. (2008). "Integrated Water and Economic Modelling of the Impacts of Water Market Instruments on the South African Economy", **Ecological Economics**, 66: 105-116.

HÉRAULT, N. (2006). "Building and Linking a Microsimulation Model to a CGE Model for South Africa", **South African Journal of Economics,** 74, 1: 34-58.

HORRIDGE, M. ve WITTWER, G. (2008). "SinoTERM, a Multi-Regional CGE Model of China", **China Economic Review,** 19, 4: 628-634.

HOSOE, N. (2001). "A general Equilibrium Analysis of Jordan's Trade Liberalization", **Journal of Policy Modeling**, 23: 595-600.

IANCHOVICHINA, E. ve MARTIN, W. (2004). "Impacts of China's Accession to the World Trade Organization", **The World Bank Economic Review**, 18, 1: 3-27.

JAKFAR, F. (2001). "A General Equilibrium Analysis of the Economic Aspects of the Imposition of an Export Tax on the Plywood Sector in Indonesia", **J. For. Res,** 6: 73-80.

JENSEN, H. T. ve TARP, F. (2004). "On the Choice of Appropriate Development Strategy: Insights Gained from CGE Modelling of the Mozambican Economy", **Journal of African Economies,** 13, 3: 446-478.

JOHANSEN, L. (1960). **A Multi-Sectoral Study of Economic Growth**. Amsterdam: North-Holland.

KANTOROVICH, L. V. (1960). "Mathematical Methods of Organizing and Planning Production", **Management Science**, 4: 366-422.

KEYZER, M. A., (1986). "Short-run Impact of Trade Liberalization Measures on the Economy of Bangladesh: Exercises in Comparative Statics for the year 1977" in Srinivasan, T. N., Whalley, J. (eds.), **General Equilibrium Trade Policy Modeling**, Cambridge: The MIT Press: 251-282

KIM, E. ve KIM, K. (2002). "Impacts of Regional Development Strategies on Growth and Equity of Korea: A Multiregional CGE Model", **Annuals of Regional Science**, 36:165-180.

KIUILA, O. (2003). "Economic Repercussions of Sulphur Regulations in Poland", **Journal of Policy Modeling**, 25: 327-333.

KOOPMANS, T. C. (1951). "Efficient Allocation of Resources", **Econometrica,** 19, 4: 455-465.

KUMBAROĞLU, G. S. (2003). "Environmental Taxation and Economic Effects: A Computable General Equilibrium Analysis for Turkey", **Journal of Policy Modeling**, 25: 795-810.

LAY, J., THIELE, R. ve WIEBELT, M. (2008). "Resource Booms, Inequality and Poverty: The Case of Gas in Bolivia", **Review of Income and Wealth**, 54, 3: 407-437.

LEE, H., ROLAND-HOLST, D. ve VAN DER MENSBRUGGHE, D. (2004). "China's Emergence in East Asia Under Alternative Trading Arrangements", **Journal of Asian Economics,** 15: 697-712.

LEONTIEF, W. W. (1936). "Quantitative Input and Output Relations in the Economic Systems of the United States", **The Review of Economics and Statistics**, 18, 3: 105-125.

LEVY, S. (2007). "Public Investment to Reverse Dutch Disease: The Case of Chad", **Journal of African Economies**, 16, 3: 439-484.

LIU, C.-C. (2006). "A Computable General Equilibrium Model of the Southern Region of Taiwan: The Impact of the Tainan Science-based Industrial Park", **Applied Economics**, 38: 1655-1661.

LÖFGREN, H. ve EL-SAID. M. (2001). "Food Subsidies in Egypt: Reform Options, Distribution and Welfare**", Food Policy,** 26: 65-83.

LUCKE, B., SOTO B. G. ve ZOTTI, J. (2007). "Assessing Economic and Fiscal Reforms in Lebanon, A Dynamic CGE Analysis with Debt Constraints", **Emerging Markets Finance and Trade**, 43, 1: 35-63.

MABUGU, R. (2001). "Short-run Effects of Tariff Reform in Zimbabwe: Applied General Equilibrium Analysis", **Journal of African Economies**, 10, 2: 174-190.

MABUGU, R., CHITIGA, M. (2009), "Is Increased Agricultural Protection Beneficial for South Africa", **Economic Modelling,** 26, 1: 256-265.

MAHJABEEN, R. (2008). "Microfinancing in Bangladesh: Impact on Households, Consumption and Welfare", **Journal of Policy Modeling,** 30, 6: 1083-1092

MAI, Y. (2008). "Removing Border Protection on Wheat and Rice: effects on Rural Income and Food Self-sufficiency in China", **The Australian Journal of Agricultural and Resource Economics**, 52: 113-131.

MALDONADO, W. L., TOURINHO, O. A. F. ve VALI, M. (2007). "Endogenous Foreign Capital Flow in a CGE Model for Brazil: The Role of the Foreign Reserves", **Journal of Policy Modeling**, 29: 259-276.

MCDONALD, S., REYNOLDS, S. ve VAN SCHOOR, M. (2006). "Economic Impact Of A Provincial Fuel Levy: A CGE Analysis", **South African Journal of Economics**, 74, 3: 422-441.

MCDONALD, S., ROBINSON, S. ve THIERFELDER, K. (2008). "Asian Growth and Trade Poles: India, China, and East and Southeast Asia", **World Development**, 36, 2: 210-234.

MCDOUGALL, R. A. (1993). "Energy Taxes and Greenhouse Gas Emissions in Australia", **Monash University Center of Policy Studies and the Impact Project General Paper** No. G-104.

MUKHERJI, A. (1990), **An Introduction to General Equilibrium Analysis**. New Delhi: Oxford University Press.

NAUDÉ, W. ve COETZEE, R. (2004). "Globalisation and Inequality in South Africa: Modelling the Labour Market Transmission", **Journal of Policy Modeling**, 26: 911-925.

NAUDÉ, W. ve ROSSOUW, R. (2008). "South African Quotas on Textile Imports from China: A Policy Error?", **Journal of Policy Modeling**, 30, 5: 737-750.

NGUYEN, C., DUNG, T. K., GHOSH, M. ve WHALLEY, J. (2005). "Adjustment Costs in Labour Markets and the Distributional Effects of Trade Liberalization: Analytics and Calculations for Vietnam", **Journal of Policy Modeling,** 27: 1009-1024.

NGUYEN, T. D. ve EZAKI, M. (2005). "Regional Economic Integration and Its Impacts On Growth, Poverty and Income Distribution: The Case of Vietnam", **Review of Urban and Regional Development Studies**, 17, 3: 197-215.

NOLAND, M., ROBINSON, S. ve SCATASTA, M. (1996). "Modeling Economic Reform in North Korea", **Journal of Asian Economics**, 8, l:15-38.

NUGENT, J. B. ve SARMA, C.V.S.K. (2002). "The Three E's - Efficiency, Equity, and Environmental Protection in Search of 'win-win-win' Policies, A CGE Analysis of India", **Journal of Policy Modeling,** 24: 19-50.

PAMBUDI, D., MCCAUGHEY, N. ve SMYTH, R. (2009). "Computable General Equilibrium Estimates of the Impact of the Bali Bombing on the Indonesian Economy", **Tourism Management**, 30: 1-8.

PERERA, M. S. S. (2008). "Impact of the Indo-Sri Lanka Free Trade Agreement on the Sri Lankan Economy: A Computable General Equilibrium Analysis", **South Asia Economic Journal.** 9, 1: 1-50.

PHILIPPIDIS, G. ve SANJUAN, A.I. (2006). "An Examination of Morocco's Trade Options with the EU", **Journal of African Economies,** 16, 2: 259-300.

RESOSUDARMO, B. P. (2003). "Computable General Equilibrium Model On Air Pollution Abatement Policies With Indonesia As A Case Study", **The Economic Record**, 79, Special Issue, June 2003: 63-73.

ROBERTSON, R. (2005). "Has NAFTA Increased Labor Market Integration between the United States and Mexico?", **The World Bank Economic Review**, 19, 3: 425-448.

ROBINSON, S. (1986). "Multisectoral Models for Developing Countries: A Survey", **University of California, Division of Agriculture and Natural Resources Working Paper** No. 401.

ROBINSON, S. (1989). "Computable General Equilibrium Models of Developing Countries: Stretching the Neoclassical Paradigm", **Department of Agricultural and Resource Economics, Working Paper** No. 513. University of California, Berkeley.

ROBINSON, S., EL-SAID, M. ve SAN, N. N. (1998). "Rice Policy, Trade, and Exchange Rate Changes In Indonesia: A General Equilibrium Analysis", **Journal of Asian Economics,** 9, 3: 393-423.

RUTHERFORD, T. F. ve TARR, D. G. (2008). "Poverty Efects of Russia's WTO Accession: Modeling "Real" Households with Endogenous Productivity Effects**", Journal of International Economics**, 75: 131-150.

SCARF, H. E., (1973). **The Computation of Economic Equilibria**. New Heaven and London: Yale University Press.

SHOVEN, J. B. ve WHALLEY, J. (1972). "A General Equilibrium Calculation of the Effects of Differential Taxation of Income from Capital in the U.S," **Cowles Foundation Discussion Papers 328**, Cowles Foundation, Yale University.

SHOVEN, J. B. ve WHALLEY, J. (1984). "Applied General-Equilibrium Models of Taxation and International Trade: An Introduction and Survey", **Journal of Economic Litrature**, 22: 1007-1051.

SÖDERLING, L. (2005). "After the Oil: Challenges Ahead in Gabon International Monetary Fund", **Journal of African Economies,** 15, 1: 117-148.

STORM, S. (2001). "The Desirable Form of Openness for Indian Agriculture", **Cambridge Journal of Economics,** 25: 185-207.

STRZEPEK, K. M., YOHE, W., TOL, R. S. J. ve ROSEGRANT, M. W. (2008). "The Value of the High Aswan Dam for the Egyptian Economy", **Ecological Economics**, 66: 117-126.

SURYAHADI, A. (2001). "Globalization and Wage Inequality in Indonesia: A CGE Analysis", **East-West Center Working Paper** No. 26.

TAYLOR, J. E., YUNEZ-NAUDE, A. ve HAMPTON, S. (1999). "Agricultural Policy Reforms and Village Economies: A Computable General-Equilibrium Analysis from Mexico", **Journal of Policy Modeling,** 21, 4: 453-480.

TAYLOR, L., BACHA, E., CARDOSO, E. A., LYSY, F. J. (1980). **Models of Growth and Distribution for Brazil**. New York: Oxford University Press.

TELLİ, Ç., VOYVODA E. ve YELDAN, E. (2008). "Economics of Environmental Policy in Turkey: A General Equilibrium Investigation of the Economic Evaluation of Sectoral Emission Reduction Policies for Climate Change", **Journal of Policy Modeling**, 30: 321-340.

THISSEN, M. ve LENSINK, R. (2001). "Macroeconomic effects of a Currency Devaluation in Egypt. An Analysis with a Computable General Equilibrium Model with Financial Markets and Forward-looking Expectations", **Journal of Policy Modeling**, 23: 411-419.

THURLOW, J. (2004). "A Dynamic Computable General Equilibrium (CGE) Model for South Africa: Extending the Static IFPRI Model", **The Industrial Policy Strategies Working Paper 1-2004**.

URATA, S. ve KIYOTA, K. (2003). "The Impacts of an East Asia FTA on Foreign Trade in East Asia", **National Bureau of Economic Research Working Paper 10173**.

WANG, Z. ve SCHUH, E. G. (2002). "The Emergence of a Greater China and Its Impact on World Trade: A Computable General Equilibrium Analysis", **Journal of Comparative Economics**, 30: 531-566.

WANG, Z. (2003). "The Impact of China's WTO Accession on Patterns of World Trade", **Journal of Policy Modeling**, 25: 1-41.

WARR, P. (2005). "Food Policy and Poverty in Indonesia: a General Equilibrium Analysis", **The Australian Journal of Agricultural and Resource Economics**, 49: 429-451.

WATTANAKULJARUS, A. ve COXHEAD, I. (2008). "Is Tourism-based Development Good for the Poor? A General Equilibrium Analysis for Thailand", **Journal of Policy Modeling**, 30, 6: 929-955.

YAO, S. ve LIU, A. (2000). "Policy Analysis in a General Equilibrium Framework", **Journal of Policy Modeling**, 22, 5: 589-610.

YAO, S. ve LIU, A. (1996). "Agricultural Trade Liberalization in a Computable General Equilibrium Framework for the Philippines", **Economic Systems Research**, 8, 1: 3-15.

YELDAN, E. (1997)."Financial Liberalization and Fiscal Repression in Turkey: Policy Analysis in a CGE Model With Financial Markets", **Journal of Policy Modeling**, 19, 1: 79-117.

ZHANG, H. (2004). "The Impact of China's Accession to the WTO on its Economy: an Imperfect Competitive CGE Analysis", **International Economic Journal,** 18, 1: 119-137.

ZHANG, J. ve GAN, J. (2007). "Who Will Meet China's Import Demand for Forest Products?", **World Development**. 35, 12: 2150-2160.

ZHUANG, J. (1996)."Estimating Distortions in the Chinese Economy: A General Equilibrium Approach", **Economica**, 63, 252: 543-568.

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Türkiye'de Emeklilik Yatırım Fonlarının Performans Değerlendirmesi

Ayten Turan Kurtaran[**] Ahmet Kurtaran[*]

Özet: Uluslararası sermaye piyasalarında önemli bir paya sahip olan emeklilik yatırım fonları Türkiye'de henüz gelişme aşamasındadır. Bu aşamadaki fonların gösterdikleri performans hem sermaye piyasaları hem de yatırımcılar için önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki emeklilik yatırım fonlarının performanslarının ölçülmesi ve gösterge endeksi ile karşılaştırılmasıdır. Çalışmada, fonların performansları gösterge endeksi ile karşılaştırılacağından portföylerinin büyük bir kısmı hisse senedinden oluşan büyüme amaçlı hisse senedi fonları değerlendirmeye alınmıştır. Bu amaçla, öncelikle genel olarak portföy performans ölçütleri açıklanmış, daha sonra emeklilik yatırım fonlarının bu ölçütlere göre risk-getiri açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Kullanılan yöntemlere göre farklı sonuçlara ulaşılmış olmakla birlikte, değerlendirmeler sonucunda Türkiye'deki emeklilik yatırım fonlarının gösterge endeksine göre istatistiksel olarak üstün veya düşük performans göstermedikleri, bir başka deyişle performanslarının gösterge endeksiyle aynı düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Emeklilik Yatırım Fonu, Hisse Senedi Fonu, Finansal Varlık Fiyatlandırma Modeli, Performans Değerlendirmesi.

Performance Evaluation of Pension Investment Funds in Turkey

Abstract: Pension investment funds having an important part in the international capital markets are just on growing process in Turkey. The performance of these funds is quite important for both capital markets and investors. The aim of this study is to measure performance of pension investment funds in Turkey and to compare with benchmark index. In this study, equity funds consisting of stocks a major part of its portfolio have taken into evaluation, because funds performance will be compared with benchmark index. For this purpose, firstly it is explained generally portfolio performance criterions. Afterwards, pension investment funds have been evaluated according to these criterions with regard to risk and return. Different results have been reached according to implemented approaches. Nevertheless, it is appeared that pension investment funds in Turkey haven't indicated high or low performance according to benchmark statistically. In other words, pension investment funds have same performance with benchmark.

Key Words: Pension Investment Fund, Equity Fund, Capital Asset Pricing Model, Performance Evaluation.

GİRİŞ

Bir yatırım kararı alınmadan önce bu yatırımın yapılmasının karlı olup olmadığının değerlendirilmesi kadar, yatırım yapıldıktan sonra beklenen performansın gerçekleşip gerçekleşmediğinin de ölçülmesi önemli bir konudur. Ekonomi için gittikçe önemi artan emeklilik yatırım fonları, temel olarak yatırım fonlarının özelliklerini bünyelerinde taşımakta olduğundan dolayı bu fonların portföy bileşimi içinde yer alan finansal araçların zaman içinde göstermiş olduğu değişimler emeklilik yatırım fonlarının getirilerini doğrudan etkilemektedir. Bu durum emeklilik yatırımında bulunan kişilerin potansiyel getirileri üzerinde önemli bir etki yaratabilmektedir (Karacabey ve Gökgöz, 2005: 37). Bu nedenle, emeklilik yatırım fonlarının başarılı bir şekilde yönetilip yönetilmediğinin belirlenmesi gerekir. Fonların iyi yönetilip yönetilmediği ise performanslarının ölçülmesi ile anlaşılmaktadır.

Portföy performansını ölçmeye yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin, Treynor (1965)'ın çalışmasında, yatırım fonlarının ve emeklilik fonlarının performansları piyasadaki dalgalanmalar ve uygulanan farklı risk politikaları dikkate alınarak niceliksel olarak karşılaştırılmıştır. Araştırma üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, bir fonun performansı hakkında sürekli ve ayırt edici şekilde bilgi alınabilecek bir grafiksel model oluşturulmuştur. İkinci

[**] Öğr.Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon Meslek Yüksek Okulu
[*] Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

kısımda, yatırım riskini dikkate alarak fon performansının değerlendirilebileceği bir model geliştirilmiştir. Üçüncü kısımda, önceki kısımda oluşturulan grafiksel teknik kullanılarak fon yöneticilerinin performans sıralamasını veren bir ölçü geliştirilmiştir. Bu analizde, her bir fon için getiri ve risk kombinasyonuna bakılarak, bu oranların belirlenen piyasa getiri oranıyla beraber hareket ettiği belirlenmiştir. Oluşturulan grafiksel modeldeki karakteristik çizgiye dayanılarak ortaya çıkan fon sıralamaları arasındaki farkların bireysel yatırımcılar açısından oldukça önemli olduğu ve bu farklar ile piyasadaki dalgalanmalar arasında bir ilişki olmadığı ve sıralama ölçüsünün fon yöneticisinin performansını gözden geçirmek için faydalı bir temel oluşturduğu sonuçlarına varılmıştır.

Sharpe (1966) yaptığı çalışmada, 1954-1963 yılları arasında faaliyet gösteren 34 adet açık uçlu yatırım fonunun performansını incelemiştir. Yatırım fonlarının performansını ölçerken Sharpe oranı ve Treynor endeksinden yararlanmıştır. Bu çalışmada, fonların büyük bir kısmının çalışmada gösterge portföy olarak kullanılan "Dow Jones Endeksi"nin aynı dönem için hesaplanan değerinin altında bir değere sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Jensen (1968) çalışmasında, 1945-1964 yılları arasında faaliyet gösteren 115 yatırım fonunun performansını incelemiştir. Fonların performansını, fon yöneticilerinin seçicilik kabiliyetini dikkate alarak değerlendirmiştir. Çalışma sonucunda fon yöneticilerinin üstün bir performans göstermediği sonucuna ulaşmıştır.

Grinblatt ve Titman (1989) çalışmalarında, 1975-1984 yılları arasında üç aylık dönemleri dikkate alarak yatırım fonlarının getirilerini tahmin etmek için bir model geliştirmişlerdir. Modelde işlem maliyetleri, ücretler ve harcamalar hem dikkate alınarak hem de dikkate alınmadan, aktif ve pasif yatırım stratejilerine göre fonların anormal getirileri karşılaştırılmıştır. Analizde, fonların brüt karlarına bağlı olarak oluşan anormal performansın fon büyüklüğü ile ters orantılı olduğu, gerçekleşen net getirilerin gösterdiği performansın ise fonların büyüklüğü ile ilişkisiz olduğu sonucuna varılmıştır.

Blake vd. (1993) çalışmalarında, 1979-1989 döneminde faaliyet gösteren 46 tahvil yatırım fonunun performansını çoklu regresyon analizi yöntemini kullanarak ölçmeye çalışmışlardır. Çalışma sonucunda, tahvil fonlarının genel olarak örnek portföylerden daha düşük performans gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Simons (1998) yaptığı çalışmada, 1995-1997 döneminde faaliyet gösteren hem hisse senedi hem de tahvil yatırım fonlarının performanslarını iki popüler performans ölçütünü kullanarak değerlendirmiştir. Bu performans ölçütleri Sharpe oranı ve M^2 performans ölçütüdür. Analizde, hem hisse senedi hem de tahvil yatırım fonları için belirlenen performans sıralamasına göre iki performans ölçütünün de şaşırtıcı şekilde aynı sıralamayı verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Detzler (1999) yaptığı çalışmada, 1988-1995 yılları arasında 19 adet global tahvil yatırım fonlarının aylık getirilerini kullanarak risk ve getiri karakteristiklerini incelemiştir. Etkin bir şekilde yönetilen bu fonlar karşılaştırıldıkları endekslere göre iyi performans gösterememişlerdir. Fonların performanslarını fonlarla ilgili yapılan harcamaların etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca, fonlarının döviz kurundaki hareketlere karşı aşırı duyarlı olduğu bulunmuştur. Bu fonlar, Avrupa, Kanada ve ABD tahvil piyasalarında yüksek riske sahiptir ve Japon tahvil endeksi ve Japon para birimindeki hareketlere daha az duyarlıdırlar.

Bollen ve Buse (2001), 1985-1995 döneminde 230 fon üzerinde yaptıkları çalışmada yatırım fonlarının getirilerini hem günlük hem de aylık olarak analiz etmişlerdir. Bu çalışmada, günlük getiri verilerinin kullanılması durumunda portföy yöneticisinin zamanlama yeteneğinde bir değişiklik olup olmayacağını belirlemek istemişlerdir. Yöntem olarak sırasıyla Treynor ve Mazuy (1966) ile Henriksson ve Merton (1981) tarafından geliştirilen regresyon modelini kullanmışlardır. Araştırma sonucunda, fonların günlük getirileri ve aylık getirilerinin kullanılması durumunda portföy yöneticisinin zamanlama yeteneğinde fark olduğunu tespit etmişlerdir. Treynor ve Mazuy tarafından geliştirilen yöntemde aylık getiriler kullanılması durumunda fonların %11,9'unun, günlük getirilerin kullanılması durumunda ise fonların %34,2'sinin zamanlama yeteneğine sahip olduğunu bulmuşlardır. Henriksson ve Metron (1981) tarafından geliştirilen yöntem kullanılarak da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Cesari ve Panetta (2002) yaptıkları çalışmada, hem net getirileri hem de brüt getirileri kullanarak İtalyan hisse senedi fonlarının riske göre düzeltilmiş performanslarını incelemişlerdir. Analizde, hem Finansal Varlık Fiyatlandırma Modeli hem de çok faktörlü modeller yararlanılmıştır. Portföy yöneticisinin zamanlama yeteneğini test etmek için iki

farklı yöntem kullanılmıştır. İlkinde, Treynor-Mazuy (1966) ve Henriksson-Metron (1981) tarafından geliştirilen piyasa zamanlama kriterleri; ikincisinde, Grinblatt ve Titman (1989) tarafından geliştirilen ağırlıklandırılmış pozitif periyot kriteri tahmin edilmiştir. Analiz sonucunda, net getiriler ile fonların performansı arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken, brüt karlar ile fonların performansı arasında daima pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma, Grossman ve Stiglitz (1980)'in piyasa etkinliğini test etmek için yaptıkları çalışmanın sonuçlarını destekler niteliktedir.

Ippolito ve Turner (1987) yaptıkları çalışmada, emeklilik fonlarının yatırım performansını piyasadaki getirilere göre değerlendirmişlerdir. Bu analiz sonucunda, emeklilik fonlarının hem S&P 500 endeksinden hem de eşdeğerdeki yatırım fonlarından önemli derecede düşük performans gösterdiği tespit edilmiştir.

Barros ve Garcia (2006), 1994-2003 yılları arasında Portekiz Emeklilik Fonu Yönetim Şirketlerinin etkinliğini veri zarflama analizi yardımıyla test etmişlerdir. Çalışmada dört farklı veri zarflama analizi modeli kullanılmıştır. Bunlar; (i) DEA-CCR modeli (Charnes, Cooper ve Rhodes, 1978), (ii) DEA-BCC modeli (Banker, Charnes ve Cooper, 1984), (iii) Etkin olmayan DEA modeli (Sexton, Silkman ve Hogan, 1986; Doyle ve Green, 1994), (iv) Etkin DEA modeli (Anderson ve Peterson, 1993). Bu araştırmada, emeklilik fonu yönetim şirketlerinin en iyi olanları ve bu şirketlerin fonlarını nasıl yönettikleri belirlenmiştir.

Türkiye'de ise, Karacabey (1999) çalışmasında, Ocak 1997- Haziran 1999 tarihleri arasında faaliyette bulunan 7 adet A tipi hisse senedi fonunun performansını değerlendirirken, fon yöneticisinin seçicilik ve zamanlama kabiliyetlerini ayrı ayrı dikkate almıştır. Çalışma sonucunda fonların sistematik risk seviyelerinin oldukça düşük olduğu, portföy performanslarının negatif olduğu ve alfa değerlerinin %5 anlamlılık seviyesinde sıfırdan farklı olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen bir diğer sonuç ise fonların zamanlama kabiliyetine sahip olmadıklarıdır.

Gürsoy ve Erzurumlu (2001) yaptıkları çalışmada, 1998-2000 döneminde 55 adet A tipi ve 77 adet B tipi yatırım fonunun haftalık getirilerini kullanarak Sharpe, Treynor, Jensen ve Graham&Harvey yöntemlerine göre fonların performanslarını incelemişlerdir. Çalışma sonucunda A ve B tipi yatırım fonlarının analiz döneminde piyasadan daha düşük performans sergilediğini tespit etmişlerdir.

Canbaş ve Kandır (2002) yaptıkları çalışmada, 1996-2000 tarihleri arasında Türkiye'deki yatırım fonlarının gösterdikleri performansları tekli ve çoklu endeks modellerini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada, performans ölçümü sonucunda yatırım fonları iki değişkenli analizde başarılı bulunmuş, fakat üç ve dört değişkenli analizlerde yatırım fonlarının başarısız olduğu sonucu elde edilmiştir.

Kılıç (2002) yaptığı çalışmada, 1999-2001 yılları arasında faaliyet gösteren 75 A tipi ve 65 B tipi yatırım fonunun performansını incelemiştir. Bu analiz sonucunda, fonların genel olarak piyasaya göre üstün performans göstermediği ve piyasa zamanlamasının olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Emeklilik yatırım fonları ile ilgili olarak Karacabey ve Gökgöz (2005) tarafından yapılan çalışmada, 11 adet emeklilik fonu gerek portföy ağırlıklarının tahmini ve gerekse performansları ile performans devamlılıkları açısından incelenmiştir. İnceleme sonucunda fonların ağırlıklı olarak risksiz varlıklara yatırım yapma eğilimi gösterdiği ve buna bağlı olarak genelde piyasa getirisinin bir miktar üzerinde performansa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Korkmaz ve Uygurtürk (2007) yaptıkları çalışmada, Ocak 2004-Haziran 2006 tarihleri arasında faaliyet gösteren 46 emeklilik fonunun performansını ölçmeye çalışmışlardır. Fonların tekli ve iki değişkenli analizlerde başarı gösterdiği, üç değişkenli analizde ise başarısız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca fonların başarı düzeyinin değişken sayısı artıkça azaldığı tespit edilmiştir.

Yukarıda özet olarak belirtilen çalışmalara ilave olarak bu çalışmada, Aralık 2003 ve Aralık 2006 tarihleri arasında emeklilik yatırım fonlarından büyüme amaçlı hisse senedi fonlarının performanslarının çeşitli ölçütlere göre ölçülmesi amaçlanmıştır. Emeklilik yatırım fonlarının performanslarının ölçülmesi için birçok performans ölçütü geliştirilmiştir. Bu çalışmada, bu performans ölçüm teknikleri arasında en çok bilinen ve uygulama alanına sahip olan Sharpe oranı, M^2 ölçütü, Treynor endeksi, Jensen ölçütü ve Değerleme Oranı gibi geleneksel ölçüm tekniklerine yer verilmiştir.

PORTFÖY PERFORMANSI DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ

Portföy performansının ölçülmesi yatırım faaliyetlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Yatırımcıları etkilemek ve müşteri olarak devamlılıklarını sağlamak fon ya da portföy yöneticisinin performansına bağlıdır. Performans ölçülmesinde ise genel olarak kabul edilen iki temel unsur bulunmaktadır. Bunlar risk ve getiri unsurlarıdır (Moy, 2002: 226). Portföy yönetiminde risk, genelde yatırımın geçmiş getirilerinin standart sapması olarak ifade edilir. Yatırımdan beklenen getiri ise, geçmiş getirilerin ortalamasıdır.

Performans ölçümü, portföylerin belli bir dönemdeki performansını başka bir dönem ile ilişkilendirerek veya aynı dönemde farklı portföylerin performansı ile karşılaştırmak sureti ile gerçekleştirilmektedir. Performans ölçülmesi pratikte yaygın olarak fonların geçmiş getirileri temeline dayanmakla birlikte gelecekte aynı getirinin sağlanacağını ortaya koymamaktadır (Basso ve Funari, 2001: 477). Performans değerleme ölçütleri, toplam riski (standart sapmayı) ve sistematik riski (betayı) esas alan ölçütler olmak üzere iki ana başlık altında incelenebilir.

Toplam Riski (Standart Sapmayı) Esas Alan Ölçütler

Sharpe Oranı

Aşağıdaki şekilde formüle edilen ve emeklilik yatırım fonlarının performansının ölçülmesinde kullanılacak olan Sharpe oranı 1966 yılında William F. Sharpe tarafından ortaya atılmıştır.

$$\text{Sharpe Oranı} = \frac{\bar{r}_a - \bar{r}_f}{\sigma_a}$$

Formülde; r_a a portföyünün, r_f risksiz faiz oranının ortalama getirisini, σ_a a portföyünün standart sapmasını ifade etmektedir. Bu oran ne kadar yüksekse portföyün performansı o ölçüde iyidir. Ancak ne kadar başarılı olduğunun anlaşılabilmesi için diğer portföylerle veya piyasa portföyüyle karşılaştırılması gerekir. Performans sıralaması en yüksek değerden en düşük değere doğru yapılır. Böylece, diğer portföyler karşısında ilgili portföyün performansı rahatlıkla görülebilir (Dağlı, 2004: 371).

M^2 Performans Ölçütü

Sharpe oranı fonların sıralamasında oldukça yararlı bir ölçüt olmasına karşın, sıradan yatırımcı için ortaya çıkan sayısal değeri yorumlamak oldukça zordur. Bu soruna çözüm bulmak için F.Modigliani ve L.Modigliani (1997) tarafından geliştirilen M^2 performans ölçütüne göre, yine Sharpe oranında olduğu gibi risk ölçütü olarak toplam risk veya standart sapma kullanılmaktadır. Bu yöntemde, öncelikle yönetilen emeklilik yatırım fonu portföyüne hazine bonosu eklenmekte ve bu şekilde elde edilen "düzeltilmiş emeklilik yatırım fonu" piyasa ile karşılaştırılmaktadır. M^2 ne kadar büyükse portföyün performansı da o kadar yüksek demektir. M^2 ölçütü aşağıdaki gibi formüle edilmektedir:

$$M^2 = r_f + \frac{\bar{r}_a - \bar{r}_f}{\sigma_a} x \sigma_{rm}$$

veya $M^2 = r_f +$ (Sharpe oranı x σ_{rm})

Burada σ_{rm}; karşılaştırma ölçütünün getirilerinin standart sapmasını gösterir.

Sistematik Riski (Beta) Esas Alan Ölçütler

Treynor Endeksi

Emeklilik yatırım fonlarının önemli bir özelliği, çeşitlendirme ve uygun risk gruplarına göre seçme imkanı nedeniyle sistematik olmayan riski elimine edebilmeleridir. Bu durumda, iyi çeşitlendirilmiş bir portföy için geriye sadece beta tarafından temsil edilen sistematik risk kalmaktadır. Bunun sonucu olarak da piyasa ile portföy aynı hareket edecektir. Treynor (1965) bu ilişkiyi dikkate alarak Treynor endeksi olarak adlandırılan bir performans ölçütü geliştirmiştir. Herhangi bir portföy için (örneğin a portföyü) Treynor endeksi aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir.

$$\text{Treynor Endeksi} = \frac{\bar{r}_a - \bar{r}_f}{\beta_a}$$

Formülde; r_a a portföyünün ortalama getirisini, r_f risksiz faiz oranının ortalama getirisini, β_a a portföyünün sistematik riskini (betası) ifade etmektedir. Treynor endeksinde, portföyün risksiz faiz oranını aşan getirisi portföyün

sistemetik riskine oranlanmakta ve risk primi başına elde edilen ek getiri performans ölçütü olarak kabul edilmektedir.

Jensen Ölçütü

Yukarıda açıklanan Sharpe oranı veya Treynor endeksinde fonlar arasında bir karşılaştırma yapılmaktadır. Oysa, Jensen (1968) karşılaştırmalı bir performans sıralamasının yanı sıra, mutlak bir ölçüte ihtiyaç olduğunu düşünmektedir. Örneğin, A ve B olmak üzere iki fon varsa, analizci sadece bu fonlardan hangisinin üstün olduğuna değil, aynı zamanda her ikisinin de mutlak bir ölçüte göre performansının ne olduğuna bakmak durumundadır. İşte, Jensen alfası bu mutlak ölçütü vermektedir. Jensen, Finansal Varlık Piyasa Doğrusu'nu (FVPD) esas alarak portföy yöneticisinin geleceği tahmin yeteneğini açıklamaya çalışmıştır. Aşağıda formüle edilen alfa değeri ne kadar pozitif ve yüksekse, fonun performansı da o kadar yüksek demektir.

$$\alpha = \bar{r}_{a,t} - \left[\bar{r}_{f,t} + (\bar{r}_{m,t} - \bar{r}_{f,t})\beta_a\right]$$

Formülde; r_a a portföyünün ortalama getirisini, r_f risksiz faiz oranının ortalama getirisi, r_m piyasa portföyünün ortalama getirisi ve β_a a portföyünün sistematik riskini ifade etmektedir. Söz konusu formüle göre alfa, portföyün gerçekleşen ortalama getirisi ile FVPD'na göre teorik olarak olması gereken getirisi arasındaki farkı, başka bir deyişle fon ile FVPD arasındaki dikey uzaklığı temsil etmektedir (Francis, 1991: 660).

Değerleme Oranı

Gerek Jensen alfası ve gerekse Treynor endeksi, portföyün sistematik olmayan riskini dikkate almamaktadır. Değerleme oranı (appraisal ratio), portföyün alfasını portföyün sistematik olmayan riskine bölerek bu düzeltmeyi yapmaktadır (Kılıç, 2002: 62).

$$\text{Değerleme Oranı}_A = \frac{\alpha_a}{\sigma_{ep}}$$

Formülde; α_a a portföyünün Jensen alfasını, σ_{ep} sistematik olmayan riskin (spesifik risk) karekökünü ifade etmektedir.

VERİ VE YÖNTEM

Çalışmada, Aralık 2003 ve Aralık 2006 dönemleri arasında Türkiye'deki emeklilik yatırım fonlarının risk–getiri açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Değerlendirmede elde edilen sonuçlar gösterge endeksi olan İMKB Ulusal 100 endeksiyle karşılaştırılacağından, emeklilik yatırım fonlarının içinden sadece, sermaye kazancı elde etmeyi amaçlayan ve buna dayalı olarak portföylerinde daha çok hisse senedi bulunduran Büyüme Amaçlı Hisse Senedi Fonları kullanılmıştır. Çalışma kapsamı bu şekilde daraltıldığı için değerlendirilecek olan fon sayısı da azalmıştır. Söz konusu dönemde emeklilik yatırım fonları içinde 10 adet büyüme amaçlı hisse senedi fonu bulunmaktadır. Ancak bu fonların 6 tanesi çalışmanın kapsadığı dönemlerde işlem görmüştür. Türkiye'de emeklilik yatırım fonlarının geçmişinin çok az olması nedeniyle ve sağlıklı bir performans ölçümü yapabilmek için analizi yapılacak dönemin uzun tutulmak istenmesinden dolayı diğer fonlar analiz dışında bırakılmıştır. Yani, veri seti genişledikçe analiz kapsamına alınan fon sayısı da azalmıştır. Ayrıca, emeklilik yatırım fonlarının geçmişi az olduğu için gözlemler günlük baz üzerinden değerlendirilerek, hafta sonu ve tatil günleri hariç alınabilecek en uzun süre olan 771 günlük süre dikkate alınmıştır.

Emeklilik yatırım fonlarına ilişkin performans değerlemesinde esas olarak iki yaklaşım uygulanmaktadır. Birinci yaklaşım, riske göre düzeltilmiş getirilerin benzer amaçlara sahip olan diğer fonların aynı yöntemle hesaplanmış getirileri ile ya da o fonları en iyi şekilde temsil eden bir gösterge portföyünün (benchmark) getirisi ile karşılaştırılmasıdır. Bunun için bir taraftan emeklilik yatırım fonları performans sonuçlarına göre kendi aralarında bir sıralamaya tabi tutulurken, diğer taraftan her bir fonun gösterge portföyüne göre performans durumları tespit edilmektedir. İkinci yaklaşım ise, emeklilik yatırım fonları portföyünde yer alan varlıkların doğru zamanda alım satımının yapılıp yapılmadığının test edilmesidir. Piyasa zamanlaması (market timing) olarak adlandırılan bu yaklaşım, fon yöneticisinin piyasanın yönünü tahmin etme yeteneğini göstermektedir.

Emeklilik Yatırım Fonlarının Günlük Getirileri

Çalışma kapsamına alınan 6 adet büyüme amaçlı hisse senedi fonunun günlük getirileri aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanmıştır. Getirilerin hesaplanmasında kullanılan veriler Sermaye Piyasası Kurulu'nun (SPK) resmi internet sitesinden derlenmiştir.

$R_i = (R_t - R_{t-1}) / R_{t-1}$

Formülde; R_i i emeklilik yatırım fonunun günlük getirisini, R_t i emeklilik yatırım fonunun t günündeki fiyatını, R_{t-1} i emeklilik yatırım fonunun t'den bir önceki günkü fiyatını ifade etmektedir.

Risksiz Faiz Oranı

Emeklilik yatırım fonlarının, en azından tamamen güvenli ve likidite imkânına sahip bir yatırım aracının sağladığı getiriyi karşılaması gerektiği düşüncesinden hareketle performans ölçütlerinin hesaplanmasında güvenli bir yatırım aracından yararlanılmaktadır.

Bu çalışmada, günlük veriler üzerinden analiz yapıldığı için risksiz faiz oranı olarak tahvil ve bono piyasası günlük faiz oranları kullanılmıştır. Bu çerçevede, risksiz faiz oranının günlük getirisi aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanmıştır.

$R_f = [(1+R_{fy})^{1/360}-1]$

Formülde; R_f risksiz faiz oranının günlük getirisini, R_{fy} risksiz faiz oranının yıllık bileşik getiri oranını ifade etmektedir.

Piyasa Gösterge Endeksi

Analizde her bir tip fon için kullanılacak olan piyasa gösterge endeksinin veya piyasa portföyünün söz konusu fonu amaç ve portföy yapısı açısından en iyi şekilde temsil etmesi gerekmektedir. Ancak ya fonu tam olarak temsil edememe ya da yeterli tarihsel veriye sahip olmama nedenleriyle piyasa gösterge endekslerini belirlemek kolay olmamaktadır.

Emeklilik yatırım fonlarına ilişkin yapılan 771 günlük temel analizde, analize konu olarak tamamı hisse senedinden oluşan büyüme amaçlı hisse senedi fonları alındığı için gösterge endeksi olarak da İMKB Ulusal 100 Endeksi'nin alınması uygun görülmüştür. İMKB Ulusal 100 Endeksinin günlük getirileri aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanmıştır. Getirilerin hesaplanmasında kullanılan veriler ikinci seans kapanış fiyatları olup, İMKB'nin aylık bültenlerinden elde edilmiştir.

$R_e = (R_t - R_{t-1}) / R_{t-1}$

Formülde; R_e Endeksin günlük getirisini, R_t Endeksin t günündeki seans sonu değerini, R_{t-1} Endeksin t'den bir önceki günkü seans sonu değerini ifade etmektedir.

BULGULAR

Emeklilik Yatırım Fonlarının Getirileri, Riskleri ve Gösterge Endeksi ile Karşılaştırılması

Tablo 1'de analize konu olan 6 adet emeklilik yatırım fonuna ve piyasa portföyü olarak dikkate alınan İMKB Ulusal 100 Endeksine ilişkin getiri ve risk sonuçları verilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere, 6 adet emeklilik yatırım fonunun ortalama getirileri İMKB Ulusal 100 Endeksinin ortalama getirisinden daha yüksektir. Piyasa portföyü ile emeklilik yatırım fonları risk açısından karşılaştırıldığında, emeklilik yatırım fonlarının sistematik riskleri piyasa portföyünün sistematik riskinden daha düşükken, fonların sistematik olmayan riskleri piyasa portföyününkinden daha yüksektir. Emeklilik yatırım fonlarına ilişkin Beta katsayılarının piyasa portföyüne göre düşük çıkması, emeklilik yatırım fonlarının getirilerinin genel olarak piyasaya göre daha fazla değişkenliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 1: Emeklilik Yatırım Fonlarının ve İMKB 100 Endeksinin Getiri ve Risk Sonuçları

	Getiri (%)	**Risk Ölçütleri***					
	Aritmetik Ortalama	**Standart Sapma**	**Beta**	**r**	**Toplam Risk**	**Sistematik Risk**	**Spesifik Risk**
İMKB Ulusal 100 Endeksi	0,09252	1,28935	1,00000	1,000	1,66243	1,66243	0,00000
Anadolu Hayat Emekl.	0,12114	1,49040	0,01784	0,016	2,22129	0,02966	2,19163

Başak Emeklilik	0,10199	1,34335	0,01583	0,015	1,80459	0,02632	1,77827
Garanti Emekl. Hayat	0,10715	1,42542	0,01844	0,017	2,03182	0,03066	2,00116
Oyak Emeklilik	0,10518	1,36119	0,00631	0,006	1,85284	0,01049	1,84234
Vakıf Emeklilik	0,11938	1,32212	0,01295	0,013	1,74799	0,02154	1,72645
Yapı Kredi Emeklilik	0,12031	1,35957	0,00868	0,008	1,84843	0,01444	1,83399

*Beta (β_p), Portföy getirisinin İMKB endeksine olan duyarlılığını; Toplam Risk, portföy getirilerinin varyansını ifade etmektedir. Sistematik risk = $\beta_p . \sigma_m^2$ formülüyle hesaplanmıştır. Burada σ_m^2; piyasa portföyünün toplam riskini göstermektedir. Spesifik risk ise toplam riskten sistematik riskin düşülmesiyle elde edilmiştir.

Bir başka önemli tespit de, fonlara ilişkin r (korelasyon) değerlerinin oldukça düşük, yani sıfıra yakın değerler almaları ile ilgilidir. Bu durum emeklilik yatırım fonları ile piyasa portföyü arasındaki ilişkinin oldukça zayıf olduğunu yani bu portföylerin birlikte hareket etmediklerini göstermektedir.

Toplam Riski Esas Alan Ölçütlere Göre Emeklilik Yatırım Fonlarının Performans Sonuçları

Toplam riski veya standart sapmayı esas alan ölçütler, Sharpe oranı ve M^2 performans ölçütüdür. Herhangi bir fon için hesaplanan bu oranların büyük çıkmasının o fonun performansının iyi olduğunu gösterdiği daha önce belirtilmişti.Emeklilik yatırım fonlarının bu ölçütlere göre hesaplanan performans sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır. Tablodan da görüldüğü üzere her iki performans ölçütüne göre 6 adet emeklilik yatırım fonunun hepsi gösterge endeksi olan İMKB Ulusal 100 Endeksine göre daha üstün performans göstermiştir. Ancak, bütün fonların genel olarak ortalama performansına bakıldığında İMKB Ulusal 100 Endeksine çok yakın performans sergiledikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Toplam Riski Esas Alan Ölçütlere Göre Emeklilik Yatırım Fonlarının Performans Sonuçları

	Sharpe Oranı	**M^2 Performans Ölçütü**
İMKB Ulusal 100 Endeksi (Benchmark)	0,03653	0,09252
Anadolu Hayat Emeklilik B.A.H.S.	0,05081	0,11093
Başak Emeklilik B.A.H.S.	0,04211	0,09971
Garanti Emeklilik Hayat B.A.H.S.	0,04330	0,10125
Oyak Emeklilik B.A.H.S.	0,04390	0,10202
Vakıf Emeklilik B.A.H.S.	0,05594	0,11754
Yapı Kredi Emeklilik B.A.H.S.	0,05508	0,11644
Ortalama Standart Sapma	0,00726	0,00936
İMKB Endeksine Göre Daha İyi Performans Gösteren Fon Sayısı	6	6
İMKB Endeksine Göre Daha Kötü Performans Gösteren Fon Sayısı	0	0

Görüldüğü üzere, her bir fon için hesaplanan oranlar genellikle birbirine çok yakın değerler taşımaktadır. Bütün fonların performanslarını gösteren bu oranların ortalama standart sapmalarının oldukça düşük çıkması da bunun bir başka göstergesidir. Dolayısıyla, fonların birbirine mutlak olarak üstün olduklarını söylemek yerine, birbirine çok yakın oranları veren fonları aynı performansa sahipmiş gibi yorumlamak daha doğru olacaktır.

Tablo 3, analize dahil edilen fonların Sharpe oranı ve M^2 performans ölçütüne göre performans sıralamasını vermektedir. Toplam riski esas alan hem Sharpe oranı hem de M^2 performans ölçütüne göre fonlar tamamen aynı performans sıralamasını vermiştir. Buna göre, en başarılı olan fon Vakıf Emeklilik Büyüme Amaçlı Hisse Senedi fonudur. İkinci ve üçüncü sırada da sırasıyla Yapı Kredi Emeklilik Büyüme Amaçlı Hisse Senedi fonu ve Anadolu Hayat Emeklilik Büyüme Amaçlı Hisse Senedi fonu yer almaktadır.

Tablo 3: Toplam Riski Esas Alan Ölçütlere Göre Emeklilik Yatırım Fonlarının Performans Sıralaması

Performans Sıralaması	Sharpe Oranı	M^2 Performans Ölçütü
1'inci	Vakıf Emeklilik B.A.H.S.	Vakıf Emeklilik B.A.H.S.
2'nci	Yapı Kredi Emekl. B.A.H.S.	Yapı Kredi Emeklilik B.A.H.S.
3'üncü	Anadolu Hayat Em. B.A.H.S.	Anadolu Hayat Em. B.A.H.S.
4'üncü	Oyak Emeklilik B.A.H.S.	Oyak Emeklilik B.A.H.S.
5'inci	Garanti Emeklilik B.A.H.S.	Garanti Emeklilik H. B.A.H.S.
6'ncı	Başak Emeklilik B.A.H.S.	Başak Emeklilik B.A.H.S.
7'nci	Piyasa	Piyasa

Sistematik Riski Esas Alan Ölçütlere Göre Emeklilik Yatırım Fonlarının Performans Sonuçları

Sistematik riski veya Betayı esas alan ölçütler; Treynor endeksi, Jensen ölçütü (Alfa) ve Değerleme oranıdır. Herhangi bir fon için hesaplanan Treynor endeksinin büyük çıkması, daha önce de belirtilmiş olduğu üzere o fonun performansının iyi olduğunu göstermektedir. Jensen ölçütü ve Değerleme oranı ise, fonların sadece birbirine göre üstünlüklerini değil, bu fonların mutlak bir ölçüte (gösterge endeksi) göre durumunu açıklamaktadır. Bu oranların pozitif olması gösterge endeksine göre üstün performans, negatif olması ise gösterge endeksine göre düşük performans gösterdikleri anlamına gelmektedir.

Emeklilik yatırım fonlarının bu ölçütlere göre hesaplanan performans sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir. Ham rakamlar dikkate alındığında, Treynor endeksi, Jensen ölçütü (Alfa) ve Değerleme oranına göre 6 adet emeklilik yatırım fonu, gösterge endeksi olan İMKB Ulusal 100 Endeksine göre daha üstün performans göstermiştir. Treynor endeksine göre, emeklilik yatırım fonları için hesaplanan oranlar birbirine çok yakın değerler almamıştır ve ayrıca gösterge portföyüne göre daha yüksek performans göstermişlerdir. Fonların performanslarını gösteren bu oranların ortalama standart sapmalarının yüksek çıkması da bunun bir başka göstergesidir.

Jensen ölçütü ve Değerleme oranına göre fonların genel olarak ortalama performansına bakıldığında ise, bunların İMKB Ulusal 100 Endeksine yakın performans sergiledikleri görülmektedir. Bu çerçevede, Jensen ölçütü ve Değerleme oranına göre her bir fon için hesaplanan oranlar hemen hemen aynı çıktığından, burada fonların birbirine mutlak olarak üstün olduklarını söylemek yerine, birbirlerine çok yakın oranları veren fonları aynı performansa sahipmiş gibi yorumlamak gerekmektedir.

Tablo 4: Sistematik Riski Esas Alan Ölçütlere Göre Emeklilik Yatırım Fonlarının Performans Sonuçları

	Treynor Endeksi	Jensen Ölçütü(Alfa)	Değerleme Oranı
İMKB Ulusal 100 Endeksi (Benchmark)	0,04710	0,00000	0,00000
Anadolu Hayat Emeklilik B.A.H.S.	4,24415	0,07372	0,04979
Başak Emeklilik B.A.H.S.	3,57298	0,05483	0,04111

Garanti Emeklilik Hay. B.A.H.S.	3,34653	0,05969	0,04219
Oyak Emeklilik B.A.H.S.	9,46824	0,05831	0,04295
Vakıf Emeklilik B.A.H.S.	5,70916	0,07219	0,05494
Yapı Kredi Emeklilik B.A.H.S.	8,62338	0,07465	0,05512
Ortalama Standart Sapma	3,25243	0,02608	0,01896
İMKB Endeksine Göre Daha İyi Performans Gösteren Fon Sayısı	6	6	6
İMKB Endeksine Göre Daha Kötü Performans Gösteren Fon Sayısı	-	-	-

Tablo 5, analize dahil edilen fonların Treynor endeksi, Jensen ölçütü ve Değerleme oranına göre performans sıralamasını vermektedir.

Tablo 5: Sistematik Riski Esas Alan Ölçütlere Göre Emeklilik Yatırım Fonlarının Performans Sıralaması

Performans Sıralaması	Treynor Endeksi	Jensen Ölçütü (Alfa)	Değerleme Oranı
1'inci	Oyak Emeklilik	Yapı Kredi E.	Yapı Kredi E.
2'nci	Yapı Kredi E.	Anadolu Hayat E.	Vakıf Emeklilik
3'üncü	Vakıf Emeklilik	Vakıf Emeklilik	Anadolu Hayat E.
4'üncü	Anadolu Hayat E.	Garanti Emeklilik	Oyak Emeklilik
5'inci	Başak Emeklilik	Oyak Emeklilik	Garanti Emeklilik
6'ncı	Garanti Emeklilik	Başak Emeklilik	Başak Emeklilik
7'nci	Piyasa	Piyasa	Piyasa

Treynor endeksine göre en başarılı fon Oyak Emeklilik Büyüme Amaçlı Hisse Senedi fonudur. İkinci ve üçüncü sırada sırasıyla Yapı Kredi Emeklilik Büyüme Amaçlı Hisse Senedi fonu ve Vakıf Emeklilik Büyüme Amaçlı Hisse Senedi fonu yer almaktadır. Bu performans sıralamasında Oyak Emeklilik Büyüme Amaçlı Hisse Senedi fonu ve Yapı Kredi Emeklilik Büyüme Amaçlı Hisse Senedi fonu diğer fonlara ve gösterge endeksine göre çok daha yüksek performans göstermiştir. Bunun nedeni, bu fonların beta değerlerinin gösterge portföyünün ve diğer fonların beta değerlerinden oldukça düşük olmasıdır. Gösterge endeksi ile Emeklilik Yatırım Fonları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan beta katsayılarına bakıldığında, fonların betalarının 1.00'den küçük olduğu görülmektedir. Bu da, gösterge endeksinin getirisindeki bir birimlik değişme karşısında bu fonların getirilerinde bir birimden çok daha az bir değişiklik ortaya çıkacağını göstermektedir. Bu fonlar, riskleri az olduğu için tutucu fon olarak adlandırılabilirler.

Jensen ölçütüne göre en başarılı fon Yapı Kredi Emeklilik Büyüme Amaçlı Hisse Senedi fonudur. İkinci ve üçüncü sırada sırasıyla Anadolu Hayat Emeklilik Büyüme Amaçlı Hisse Senedi fonu ve Vakıf Emeklilik Büyüme Amaçlı Hisse Senedi fonu yer almaktadır. Değerleme oranına göre ise en başarılı fon Jensen ölçütünde olduğu gibi Yapı Kredi Emeklilik Büyüme Amaçlı Hisse Senedi fonudur. İkinci ve üçüncü sırada sırasıyla Vakıf Emeklilik Büyüme Amaçlı Hisse Senedi fonu ve Anadolu Hayat Emeklilik Büyüme Amaçlı Hisse Senedi fonu yer almaktadır. Bu iki performans ölçütünün verdiği sıralama birbirine yakın olmakla birlikte, tamamen aynı değildir. Çünkü bazı büyüme amaçlı hisse senedi fonlarının sistematik olmayan riski diğerlerine göre daha yüksek olduğu için, Değerleme oranına göre yapılan performans sıralamasında daha alt sıralarda yer almışlardır. Bu sonuç beklenen bir durumdur. Jensen ölçütü ve Değerleme oranına göre yapılan analizde bütün emeklilik yatırım fonlarının değerleri birbirine yakın olmakla birlikte, bu fonlar piyasa portföyünden daha iyi performans gösterdiklerinden piyasa portföyüne göre daha üst sıralarda yer almışlardır.

Daha öncede bahsedildiği gibi, Treynor endeksinde amaç, fonlar arasında performans sıralaması iken, Alfa ve Değerleme oranında amaç fonların gösterge endekslerine göre performanslarını ölçmektir.

Son olarak, alfa sonuçları anlamlılık testine tabi tutulmuştur. $(r_a - r_f) = \alpha_a + (r_m - r_f)\beta_a + u_{at}$ şeklindeki doğrusal regresyon modelinde kesme sayısı olan ve emeklilik yatırım fonunun gerçekleşen getirisi ile Finansal Varlık Fiyatlandırma Modeli'ne göre teorik olarak beklenen getirisi arasındaki farkı veren alfa sonuçlarının gerçekte anlamlı olup olmadığının istatistiksel olarak test edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla veri setine %5 anlamlılık düzeyinde "t" testi uygulanmıştır. Herhangi bir fon için hesaplanan alfa değerleri istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu takdirde ise sıfırdan farklı olduğu anlaşılacaktır. Bu durumda o fonun, pozitif değere sahip ise gösterge endeksine göre üstün, negatif değere sahip ise gösterge endeksine göre düşük performans gösterdiği sonucuna ulaşılacaktır.
Bu çerçevede, 6 adet emeklilik yatırım fonu için % 5 anlamlılık düzeyinde yapılan "t" testi sonuçları Tablo 6'da verilmektedir. Bu sonuçlara göre, emeklilik yatırım fonları için hesaplanan alfa değerleri anlamsız çıkmıştır. Bu durumda, 6 adet fonun piyasa portföyüne göre üstün veya düşük performans gösterip göstermediğini yorumlamak yanlış olacaktır.

Tablo 6: Emeklilik Yatırım Fonlarına İlişkin 771 Günlük Regresyon Sonuçları

Emeklilik Yatırım Fonları*	Alfa	Standart Hata	t Stat	P- değeri	"t" Testi (%5)
Anadolu Hay. E.	0,07372	0,054	1,372	0,170	Anlamsız
Başak Emeklilik	0,05483	0,048	1,132	0,258	Anlamsız
Garanti E. Hay.	0,05969	0,051	1,161	0,246	Anlamsız
Oyak Emeklilik	0,05831	0,049	1,188	0,235	Anlamsız
Vakıf Emeklilik	0,07219	0,048	1,515	0,130	Anlamsız
Yapı Kredi E.	0,07465	0,049	1,522	0,128	Anlamsız

*Tamamı büyüme amaçlı hisse senedi fonlarıdır.

Ayrıca, Jensen alfası için yapılan bu test sonuçları, değerleme oranı için de geçerlidir. Zira değerleme oranı daha önce de belirtildiği gibi, Jensen alfasının sistematik olmayan riskin kareköküne bölünmesi ile elde edilmekteydi. Dolayısıyla, istatistiksel olarak anlamlı olmayan alfalar değerleme oranı için de anlamlı olmayacaktır.

SONUÇ

Dünyada en büyük kurumsal yatırım ve tasarruf sistemi olarak ön plana çıkan emeklilik yatırım fonlarının toplam büyüklüğü 2005 yılında 17,9 trilyon dolara ulaşmıştır. ABD, toplamda en büyük varlık birikimine sahip olan ülkedir. Emeklilik yatırım fonu varlıklarının toplamında Birleşik Krallık, Japonya, Hollanda ve Kanada ABD'den sonra en büyük paya sahip olan ülkelerdir. Yurtdışındaki durumun tersine, Türkiye'de emeklilik yatırım fonları daha yeni kurulmuş olup yakın bir geçmişe sahiptir.

Bu çalışmada, Aralık 2003 - Aralık 2006 tarihleri arasındaki hafta sonu ve tatil günleri hariç 771 günlük veri seti esas alınarak; emeklilik yatırım fonları içerisinde sermaye kazancı elde etmek amacıyla oluşturulmuş, 6 adet büyüme amaçlı hisse senedi fonu için performans analizi yapılmıştır.Analize konu olan emeklilik yatırım fonlarının performans sonuçları genel olarak değerlendirilirken temelde aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır:

- Analizde kullanılan ölçütler emeklilik yatırım fonlarını geçmiş performanslarına göre nasıl sıralamaktadır?
- Emeklilik yatırım fonları, karşılaştırma ölçütü olarak alınan gösterge endeksine (benchmark) göre nasıl bir performans göstermiştir?

Birinci soru kapsamında yapılan değerlendirmede, performans değerleme ölçütlerinden toplam riski esas alan Sharpe oranı ve M^2 performans ölçütüne göre, fonlar tamamen aynı sıralamayı verirken; sistematik riski esas alan Treynor endeksine göre farklı bir sıralama vermiştir. Bu farklılığın nedeni, sistematik olmayan (spesifik) riskin toplam risk

içindeki payı ile ilgilidir. Örneğin, Oyak Emeklilik Büyüme Amaçlı Hisse Senedi fonu diğer performans ölçütlerine göre son sıralarda yer alırken; Treynor endeksine göre, birinci sırada yer almıştır. Bunun nedeni, bu fonun betasının diğer fonların betalarına göre çok daha düşük olmasıdır. Başka bir deyişle, Oyak Emeklilik Büyüme Amaçlı Hisse Senedi Fonunun sistematik riskinin toplam risk içindeki payı, diğerlerine göre, daha düşüktür. Ancak, Yapı Kredi Emeklilik Büyüme Amaçlı Hisse Senedi Fonu hem toplam riski esas alan ölçütlere hem de sistematik riski esas alan ölçütlere göre yapılan değerlendirmede diğer fonlara göre daha iyi performans göstermiştir. Çünkü, bu fon yatırımcısına üstlendikleri risk karşılığında daha yüksek risk primi sağlamıştır.

İkinci soru kapsamında yapılan değerlendirmede; hem toplam riski esas alan Sharpe oranı ve M^2 performans ölçütüne göre hem de sistematik riski esas alan Treynor endeksine göre analiz kapsamındaki bütün fonların İMKB Ulusal 100 endeksine göre daha iyi performans gösterdiği söylenebilir. Ancak asıl amacı fonun piyasa göstergesine göre performansını ölçmek olan Jensen ölçütü ve Değerleme oranına göre yapılan değerlendirmede, analize katılan fonların İMKB Ulusal 100 endeksine göre istatistiksel olarak anlamlı sayılabilecek derecede üstün veya düşük performans göstermedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, yapılan 771 günlük analizde elde edilen ve yukarıda kısaca özetlenen bulgular, Türkiye'deki emeklilik yatırım fonlarının istatistiksel olarak anlamlı sayılabilecek derecede üstün veya düşük performans göstermediklerini göstermektedir. Ayrıca, Türkiye'deki emeklilik yatırım fonlarının performanslarının ölçümü için hesaplanan sistematik risklerin genel olarak toplam risk içinde çok düşük paya sahip bulunması ve Treynor endeksinin gösterge endeksine daha duyarlı olması nedeniyle, bu fonların performanslarının ölçümünde toplam riski esas alan ölçütlerin (Sharpe oranı ve M^2 performans ölçütü) kullanılmasının daha uygun olduğu sonucuna varılmıştır.
Performans ölçümü ile ilgili olarak vurgulanması gereken son bir nokta, geçmiş verilere dayanılarak hesaplanan performans sonuçlarının ancak gelecekte de devam edeceği varsayımı altında bir anlam ifade edebileceğinin unutulmamasıdır.

Kısaltmalar:

İMKB	:	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
SPK	:	Sermaye Piyasası Kurulu
FVPD	:	Finansal Varlık Piyasa Doğrusu

KAYNAKÇA

ANDERSEN, P. ve PETERSEN, N. C. (1993). "*A Procedure for Ranking Efficiency Units in Data Envelopment Analysis*", **Management Science**, 39 (10): 1261-1264.

BANKER, R. D., CHARNES, A. ve COOPER, W. W. (1984). "*Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis*", **Management Science**, 30: 1078-1092.

BARROS, C.P. ve GARCIA, M.T.M. (2006). "*Performance Evaluation of Pension Funds Management Companies With Data Envelopment Analysis*", **Risk Management and Insurance Review**, 9(2): 165-188.

BASSO, A. ve FUNARI, S. (2001). "*A Data Envelopment Analysis Approach toMeasure the Mutual Fund Performance*", **European Journal of Operational Research**, 135: 477-492.

BLAKE, C.R., ELTON, E.J. ve GRUBER, M.J. (1993). "*The Performance of Bond Mutual Funds*", **The Journal of Business**, 66(3): 371-403.

BODIE, Z., KANE, A. & MARCUS, A.J. (2001). **Essentials Of Investments**, Fourth Edition, Singapore: McGraw-Hill International Edition.

BOLLEN, N.P.B. ve BUSE, J.A. (2001). "*On the Timing Ability of Mutual Fund Managers*", **The Journal of Finance**, 56(3): 1075-1094.

CANBAŞ, S. ve KANDIR, S.Y. (2002). "*Türkiye'deki Yatırım Fonlarının Performans Değerlendirmesi*", **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, 201(17): 13-19.

CESARI, R. ve PANETTA, F. (2002). "*The Performance of Italian Equity Funds*", **Journal of Banking & Finance**, 26: 99-126.

CHARNES, A. , COOPER W.W. ve RHODES, E. (19789. "*Measuring the Efficiency of Decision-Making Units*", **European Journal of Operations Research**, 2: 429-444.

DAĞLI, H. (2004). **Sermaye Piyasası ve Portföy Analizi**, 2. Baskı, Trabzon: Derya Kitabevi,

DETZLER, M.L. (1999). "*The Performance of Global Bond Mutual Funds*", **Journal of Banking & Finance**, 23: 1195-1217.

DOYLE, J. ve GREEN, R. (1994). "*Efficiency and Cross-Efficiency in DEA: Derivations, Meanings and Uses*", **Journal of the Operational Research** Society, 45 (5), 567-578.

FRANCIS, J.C. (1991). **Investments Analysis and Management**, Fifth Edition, New York: McGraw-Hill International Editions.

GRAHAM, J.R. ve HARVEY, C.R. (1996). "*Market Timing Ability and Volatility Implied in Investment Newsletters Asset Allocation Recommendations*", **Journal of Financial Economics**, 42: 397-421.

GROSSMAN, S. ve STIGLITZ, J. (1980). "*On the impossibility of informationally efficient markets*", **The American Economic Review**, 70: 393-408.

GRINBLATT, M. ve TITMAN, S. (1989). "*Mutual Fund Performance: An Analysis of Quarterly Portfolio Holdings*", **Journal of Business**, 62(3): 393-416.

GÜRSOY, C.T. ve ERZURUMLU, Y.Ö. (2001). "*Evaluation of Portfolio Performance of Turkish Investment Funds*", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 4: 43-58.

HENRIKSSON, R. ve MERTON R. (1981). "*On Market Timing and Investment Performance II: Statistical procedures for Evaluating Forecasting Skill*", **Journal of Business**, 54: 513-533.

IPPOLITE, R..A. ve TURNER, J.A. (1987). "*Turnover, Fees and Pension Plan Performance*", **Financial Analysts Journal**, 43(6): 16-26.

JENSEN, M.C. (1968). "*The Performance of Mutual Funds in the Period 1945-1964*", **The Journal of Finance**, 23(2): 389-416.

KARACABEY, A.A. (1998). "*A Tipi Hisse Senedi Fonlarının Performanslarının Değerlendirilmesi*", **Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları**, No:21, ss.84-95.

KARACABEY, A.A. ve GÖKGÖZ, F. (2005). **Emeklilik Fonlarının Portföy Analizi**, , Ankara: Siyasal Kitabevi.

KILIÇ, S. (2002). **Türkiye'deki Yatırım Fonlarının Performanslarının Değerlendirilmesi**, 1. Baskı, Ankara: İMKB Yayın Kurulu.

KORKMAZ, T. ve UYGURTÜRK, H. (2007). "*Türk Emeklilik Fonlarının Performans Ölçümünde Regresyon Analizinin Kullanılması*", **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 3(5): 37-52.

MODIGLIANI, F. ve MODIGLIANI, L. (1997). "*Risk Adjusted performance*", **Journal of Portfolio Management**, 23(2): 45-54.

MOY, R.L. (2002). "*Portfolio Performance: Illustrations From Morningstar*", **Journal of Education for Business**, 77(4): 226-229.

SHARPE, W.F. (1966). "*Mutual Fund Performance*", **The Journal of Business**, 39(1), Part 2: 119-138.

SEXTON, T. R., SILKMAN, R. H. ve HOGAN, A. (1986). Data Envelopment Analysis: Critique and Extension , in: SILKMAN, R. H., ed.. Measuring Efficiency: An Assessment of Data Envelopment Analysis (San Francisco: Jossey-Bass), 73-105.

SIMONS, K. (1998). "*Risk-Adjusted Performans of Mutual Funds*", **New England Economic Review**, (September-October): 33-49.

TREYNOR, J.L. (1965). "*How to Rate Management of Investment Funds*", **Harvard Business Review**, 43(1): 63-75.

TREYNOR, J.L. ve MAZUY K. (1966). "*Can Mutual Funds Outguess the Market*", **Harvard Business Review** 44: 131-136.

İMKB, http://www.imkb.gov.tr.

SPK,http://www.spk.gov.tr/apps/MutualFundsPortfolioValues/FundsInfos.aspx?ctype=E (Erişim tarihi: 23.04.2007).

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı 26 Nisan 2010

Şebeke Organizasyon Nedir, Ne Değildir?

Lutfiye Özdemir*

Özet: Bu araştırmanın amaçları şunlardır: (1) Yerli ve yabancı literatürde şebeke organizasyonla ilgili var olan geçerli tanımlamaları ortaya çıkarmak, (2) şebeke organizasyonların henüz tam olarak bilinmeyen boyutlarını açığa çıkarmak ve son olarak (3) "şebeke organizasyon nedir, ne değildir?" sorusunu bir model bağlamında çözümleyebilmektir. Bu amaçlarla İnternet'teki arama motorları ve üniversite kütüphanesinin abone olduğu veri tabanları vasıtasıyla pek çok kitap bölümü ve bilimsel makale toplanmıştır. Araştırmacı, gerek teorik gerekse uygulamaya dayalı olan bu bilgi kaynaklarını tam olarak irdelemeye çalışmıştır. Özellikle uygulama sonuçlarına dayanarak şebeke organizasyonlarla ilgili henüz bilinmeyen boyutları ortaya çıkarabilmek için çaba harcamıştır. "Şebeke organizasyon nedir?" sorusu bağlamında bu örgütlenme biçimiyle ilgili geçerli tanımlamalar ve açıklamalar açığa çıkarılmıştır. "Şebeke organizasyon ne değildir?" sorusu ile de bu organizasyon biçimi için geçerli olamayacak durumlar tartışmaya açılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şebeke organizasyon, şebekeleşme, işbirliği, güven, bürokrasi.

What is Network Organization, What is Not?

Abstract: The purposes of this research are; (1)The identification of local and foreign valid definitions for network organizations, (2) Identification of unknown dimensions for network organizations yet and finally (3) '' What is network organization? Or what is not?'' question will come to a solution in a model. There were collected many book sections and scientific articles via seach engines on internet and the scientific data bases which the university has a sucscription. Researcher has fully analysed both theoretical and practical knowledge sources. Especially the effort had been made to discover the dimensions yet unknown results on network organizations. Valid definitions and explanations have been discovered on this type of organization related with the question of ''What is network organization?'' The situations which is not related with this type of organization formations had been set up for new opinions with the question of '' What is not a network organization?''

Keywords: Network organization, networking, cooperation, trust, bureaucracy.

GİRİŞ

Dünyadaki küreselleşme ve teknolojideki hızlı değişmeler ve gelişmeler, ülkeleri olduğu kadar firmaları da birbirleriyle işbirliği yapmaya zorlamış ve onları gerek ulusal gerekse uluslar arası pazar alanlarında birbirlerine bağımlı hale getirmiştir. Çünkü 1960'lı yıllardan günümüze kadar geçen süre içinde dünya ticareti büyük bir gelişme göstermiş, bunun sonucu olarak iş hacmi artmış ve ticaret firmaları arasında gruplaşmalar ve yapısal bazı değişiklikler oluşmuştur. Firmaların rekabet güçlerini arttırabilmek amacıyla araştırma ve geliştirme faaliyetlerine ağırlık vermeleri onların masraflarını arttırdığı için, bu faaliyetleri belirli alanlara yöneltmeleri gereksinimini doğurmuştur. İleri teknolojiye dayalı büyük projelerin gerçekleştirilebilmesi, bir tek firmanın mali ve teknik gücünü aşmıştır. Tüm bunlar, Avrupa ve ABD firmalarını, üstlendikleri işleri gerçekleştirebilmek için kendi aralarında işbirliği yapmak zorunda bırakmıştır. Bu işbirliği, firmaların iki yöntemden birine başvurmaları yoluyla gerçekleştirilebilmekte; (1) firmaların birleşmesi ve (2) firmalar arası işbirliğidir. Bu iki yöntem yapısal olarak birbirinden farklıdır.

Bu makalede araştırmacı, "Şebeke organizasyon (ŞO) nedir, ne değildir?" başlığı altında firmalar arası işbirliği konusunu irdeler. Firmalar arası işbirliği, örgütlerin belirli bir işin ifası için bir araya gelmelerini ifade eder. Bu

* Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü.

işbirliği yerli firmalar arasında gerçekleşebileceği gibi yerli ve yabancı firmalar arasında da yapılabilir. Yerli ve yabancı firmalar arasında tek bir işin ifası için, belirli bir süre ile sınırlı olmak üzere yapılan bu girişime, "ortak macera" olarak bakılabilir. Var olan teoriye ve uygulamaya dayalı olan bu araştırma, günümüz açısından önemlidir. Çünkü: ŞO küreselleşmenin gerektirdiği bir örgütlenme biçimidir; gerek ulusal gerekse uluslar arası boyutları bulunmaktadır; teknolojinin gelişmesiyle yakından ilgilidir; organizasyon yapısını değiştirebilen bir nitelik taşımaktadır: ŞO firmaların varlıklarını sürdürebilmelerine, rekabet üstünlüğü kazanabilmelerine ve küresel piyasalara açılabilmelerine önemli katkılar sağlamaktadır; ve son olarak esnek ve sürekli olarak değişebilen bir nitelik taşımaktadır. Çünkü artık *"bürokratik çizgide iş yapan bir firma, post-endüstriyel bir ekonomide rekabet edemez"* hale gelmiştir. Sonuç olarak firmalarda iki önemli değişim gerçekleşmektedir; merkezileşmeden ademî-merkezileşmeye ve hiyerarşilerden şebekeleşmeye geçiştir. Şebekeleşmenin önceki dönemlerde de var olduğu görülebilir. Ancak ŞO'lar günümüzde küreselleşmeyle ve teknolojinin hızla ilerlemesiyle (Akdoğan, 1994:185) birlikte küresel bir nitelik kazanır ve önemi daha da artar. İşte araştırmacının bu makaleyi yazmaktaki ilgi ve merakı, ŞO konusunun bu değişen ve gelişen boyutlarını açığa çıkarabilmektir. Makale kapsamlı bir literatür araştırmasına dayanır. Makalenin amaçları tam olarak şöyle açıklanabilir: (1) Yerli ve yabancı literatürde ŞO'larla ilgili var olan geçerli tanımlamaları ortaya çıkarmak, (2) ŞO'ların henüz tam olarak bilinmeyen boyutlarını açığa çıkarmak ve son olarak (3) "ŞO nedir, ne değildir?" sorusu bağlamında bir model geliştirmektir. Araştırmacının literatür taraması sonucu verilecek olursa; ŞO'lar konusunda bir çok farklı sınıflandırma olduğu görülebilir: Bu sınıflandırmalar, normal olarak yapıya, sürece ve güce dayalıdır. Sınıflandırmalardan bazıları şunlardır: ŞO konusunda önemli araştırmaları bulunan Snow vd. (1992: 11, 12, 13, 14)'in sınıflandırmasına göre ŞO'lar; içsel şebeke, sabit şebeke ve dinamik şebeke olmak üzere üçe ayrılır. Varadarajan ve Cunningham (1995), şebekeleri dört grup altında sınıflandırmaktadır:

(1) *Fonksiyonel:* Ortak üretim, pazarlama ya da ürün geliştirme ile sonuçlanan organizasyonların işlevsel boyutlarını birbirine bağlamadır. Bu şebekeler, bilgiyi, bilişimi ve kaynakları paylaşma eğilimindedirler.
(2) *Örgüt-içi:* Gerek ulusal gerekse uluslar arası ilişkileri geliştirmeye yöneliktir. Bu şebekeler, bilişimi paylaşırlar.
(3) *Endüstri-içi:* Kaynak havuzu oluşturmak suretiyle ilişkiler kurmaya önem verir. Bu şebekeler, kaynakları paylaşırlar.
(4) *Güdüleyici:* Pazarlamanın ve teknolojik know-how'un paylaşılması esastır. Bu şebekeler, sadece bilgiyi paylaşma eğilimindedirler.

İş örgütlerinde şebekeler, merkezi olarak koordine edilmiş ve geleneksel hiyerarşik yapılardan daha bütünleşik, uyumlu, esnek ve hareketli örgütsel tasarımlara doğru bir girişim olarak ortaya çıkar. ŞO, bir modern örgütsel tasarım olmasına rağmen, bu kavramın kökeni 1980'li yıllara kadar uzanır. ŞO'ların gelişimi genel olarak şu üç değişim ile açıklanabilir: (1) İşyerlerinde karmaşık ve yüksek teknolojilerin ortaya çıkışı, (2) İtici gücünün müşteriler olduğu küresel ekonomi, (3) Pek çok firmanın son yılda örgütsel yapılarında meydana gelen evrim niteliğindeki değişim; mekanik yapıdan organik yapıya geçmeleridir. Yeni ekonominin getirdiği ŞO tam olarak yeni bir örgütsel tasarım biçimidir (Miles ve Snow, 1992; 1995: 5). ŞO'lar, yetenekleri ve kaynakları azami ölçüde kullanabilmek ve değiştirmek amacıyla birlikte çalışan firmalar ve birbirine bağlı insanlar ağı olarak açıklanır. ŞO'larda üye firmalar ve birimler arasındaki karşılıklı dayanışmaya dikkat çekilir ve "ŞO, firmaların hiçbirinin tek başlarına ulaşamayacakları amaçları birlikte başarabilen bağımsız örgütler grubu" olarak tanımlanır. Piyasada ŞO'lar, çeşitli iş birlikleri ve endüstri değer zinciri (Miles ve Snow, 1995: 5) -hammadde sağlayanlar, montaj ya da dağıtım dahil- ve sözleşmeye dayalı ilişkilerle uğraşırlar (Miles vd., 1997).

1970'li ve 1980'li yıllarda, örgütler, artan bir şekilde üretim süreçlerini dağıtırlar ve örgütsel etkinliğin temel araçları olarak stratejik işbirliklerini -DKK, birleşme ve ele geçirme- kullanmaya başlarlar. ŞO'lar, 'çok biçimli' (Miles ve Snow, 1992: 55; 1995) örgütsel tasarımlar olarak tanımlanabilir; çünkü bir ŞO biçimi büyük ölçüde firmanın stratejik işbirliklerine bağlıdır.

Miles ve Snow, bugün için gerçekten iyi bilinen ve örgütsel teori alanında yaygın kullanılabilen ŞO'lar hakkında şu açıklamalarda bulunurlar: ŞO'ların birimleri eş zamanlı olarak dışarıda olduğu kadar içeride de işbirliği ederler ve müşterilerine -iç ve dış müşteriler- en iyi hizmeti ve çözümü sunma konusunda rekabet ederler. Ayrıca ŞO'lar, yeni ürünlerin uygunluğunu tam zamanında araştırırlar ve başarıyı doğrudan müşteri tatminine, ürünün kalitesine ve satışlara bağlarlar (Miles vd., 1997). Birimler bunu yatay ilişkiler vasıtasıyla ve esasında işgücünü değiştirmek

suretiyle sağlarlar. ŞO'lar, öz-teknolojileri, kapasiteleri ve süreçleri birbirlerine bağlı esnek firmalar olarak davranırlar (Miles ve Snow, 1992: 8; 1995; Miles vd., 1997). ŞO'lar, var olan kapasitelerini koruyabilme ve örgütsel yeteneklerini canlandırabilme fırsatına sahiptirler. Böylece çevrenin gereksinimlerini aktif bir şekilde karşılayabilirler. ŞO'lar, dış çevredeki değişimlere hızla uyum sağlayabilirler. Şebeke ortaklarının gerek örgütün içine doğru gerekse dışına doğru ilişkileri güvene (Higgins ve Maciariello, 2004: 226) dayalıdır ve vizyonu birbirleriyle işbirliği yapmak isteyen ve birbirlerine bağımlı olan üyelere, birimlere ve firmalara ilişkindir. ŞO'lar, içeriye olduğu kadar dışarıya doğru da gerçek ilişkiye dayalı olan esneklik geliştirirler. Böylece bu ilişkiler vasıtasıyla örgüt üyeleri, ortaklar ve stratejik işbirlikleri, bilgiyi paylaşırlar ve ürünlerini ya da hizmetlerini ihtiyaçlara göre yeniden tasarlayabilirler.

Bu araştırmada ŞO'un ne olduğu, ŞO'un dünü-bugünü, ŞO'ların neden oluştukları, ŞO'ların niteliklerinin neler olduğu ve ŞO'ların nasıl yönetilebileceği irdelenmiştir. Ayrıca tartışma başlığı altında "ŞO nedir, ne değildir?" sorusu bir model ile irdelenmiştir.

ŞEBEKE ORGANİZASYON NEDİR?

Günümüzde ŞO'lar giderek periyodik olarak incelenen konular arasında yer almaktadır. Miles (1989: 9), ŞO'ları 21. yüzyılın örgütlenme biçimi olarak açıklar. Çünkü bilişim çağında bilgi, güçtür. Firmalar bu gücü ŞO'lar vasıtasıyla daha kolay elde edilebilirler. Ayrıca ŞO'lar, belirsiz ve çalkantılı çevrelere uygulanabilecek çözümler olarak görülürler (Miles ve Snow, 1986).

Bilim adamları tarafından ŞO'larla ilgili olarak pek çok tanımlama yapılmıştır. Ancak belki bu tanımlamalara geçmeden önce ŞO'ları hibrid organizasyonlarla birlikte ele almak daha uygun olur. Çünkü ŞO kavramı çoğu zaman hibrid organizasyon ile birlikte kullanılabilmektedir (Jarillo, 1988; Thorelli, 1986). Bazı bilim adamları şebekeleri piyasa ile hiyerarşi arasındaki bir hibrid organizasyon şekli olarak ifade ederler (Jarillo, 1988: 34, 35; Thorelli, 1986: 37; Williamson, 1991: 270, 271); fakat yönetim ve organizasyon alanındaki literatür, hibrid organizasyonları ŞO'lardan ayırmaktadır. Çünkü hibridler çoğu zaman formel organizasyonları (joint ventures gibi) ve formel ilişkileri (lisans anlaşmaları ve tedarikçi sözleşmeleri) (Borys ve Jemison, 1989: 235; Miles ve Snow, 1986: 64) ifade ederlerken ŞO'lar, formel ekonomik organizasyonlardan ve düzenlemelerden çok informel niteliği bulunabilen ve gelişmekte olan sistemlerdir.

ŞO, birbirleriyle yinelenen değişim ilişkilerini sürdüren aktörlerin toplamı ($N \geq 2$) olarak tanımlanır. Ancak ŞO'larda üyeler arasındaki değişim ilişkileri esnasında ortaya çıkabilecek sorunları çözümleyebilmek ve aracılık edebilmek için gerekli olan bir yasal örgütsel yetki söz konusu değildir. ŞO'un bu tanımı; ortak yatırım, stratejik işbirlikleri, iş grupları, franchising, araştırma konsorsiyumu, ilişkisel sözleşmeler ve DKK düzenlemelerini kapsar. "Karşılıklılık" düşüncesinin ŞO'un temelini oluşturan bir rehber ilke olduğunu tartışılır. Şebekenin her üyesi, kurulacak olan güvenden dolayı bir üstünlük elde etme isteğinden çok diğer taraflara karşı bir sorumluluk duygusu hisseder. Wernerfelt (1984: 172, 173)'e göre, ŞO, örgüte maddi ya da maddi olmayan kaynaklar getirebilen iki ya da daha fazla firmadan oluşur. Bir sistem olarak ŞO'daki ortak firmalar, nispeten birbirine bağlı bir parça ya da alt sistem olarak tanımlanabilir. ŞO, mal veya hizmet üretebilen bağımsız firmalar arasındaki tekrara dayalı değişim sistemleriyle ilgili ilişkiler olarak tanımlanır. ŞO'larda firmalar arasında tekrara dayalı değişimler söz konusudur. Şebeke kavramı, firmalar arasındaki değişimleri koordine etmede ve denetlemede sosyal ilişkilere vurgu yapar. ŞO içinde süre gelen ilişkiler, sosyal etkileşimdeki değişimleri yerleştirirler ve değişimi izleyebilmek için sosyal denetim imkânı verebilirler. Değişimlerin firmalar arasında mı yoksa firma içinde mi gerçekleştirildiği ve değişimin tekrara dayalı olup olmadığı konusu, değişim üzerinde geçerli olan denetim biçimini belirler. Çünkü değişim ilişkisi, taşaron sözleşmesi olarak da tanımlanabilmektedir. US yasasına göre (Masten, 1988: 186) bir işverenin sadece sonucu değil ayrıca işçilerin işlerini yaparlarken kullandıkları araçları da denetleme hakkı vardır.

Gerek piyasalar gerekse şebekeler, bağımsız firmalar (Koçel, 2001: 321-323) tarafından nitelendirildiği için ŞO'ların piyasalardan ayırt edilmesi gereklidir. Piyasalar, başkalarının kimliğiyle ilişkilendirilmeyen ticari malları kapsar. Çünkü değişimler, pek çok var olan ortak arasında gerçekleşir ve bu değişimler, geçici olma eğilimdedirler. Karşıt olarak ŞO'lar, küçük bir dizi potansiyel ortak arasındaki yinelenen, uzun dönemli değişimlerle ilişkilidir. Değişim esnasında diğer tarafın kimliğine sürekli bir ilgi vardır. Süregelen ilişkileri koruyabilmek amacıyla çoğu zaman dönüşümü belirgin yatırımlar yapılır. Bu, fiyat rekabetinden sosyal kontrole kadar uzanan tüm değişimlerle ilgili

denetim biçimini değiştirir. ŞO'lar, mal ve hizmet üretimiyle ilgili ekonomik faaliyeti kapsar. ŞO'lar, çoğu zaman kişiler arası ilişkileri açıklayabilen sosyal şebekelerle ilişkilidir. ŞO'lar, ekonomik rollerle ve faaliyetlerle örtüşen arkadaşlıkları artırabilmesine rağmen, onun amacı sosyal değil, ekonomiktir. Örgütsel üyelerdeki örtülü bilgi, ŞO yönetiminin merkezi yönünü oluşturur (Bravo, 2001: 118). Şebekeler, sözleşme ve rekabet gibi piyasa mekanizmalarını kullanmaya yönelirler (Miles ve Snow, 1986: 65, 66). Snow vd. (1992: 11)'in şebeke kavramıyla ilgili mutlak tanımı, "dış kaynak kullanımı"na gitme derecesidir. Pek çok çabalara rağmen hâlâ şebekenin bir piyasadan nasıl farklılaşabileceği konusu tam olarak açıklanmış değildir. Hatta bir şebeke, değişimlere dayalı ilişkiler olarak ifade edilebilir; bu değişimlerde şebekenin işlevlerini etkili bir şekilde gerçekleştirebilmesi açısından güven, gerçekten çok önemlidir (Jarillo, 1990: 498, 499, 498; 1988: 36, 37; Ring ve Van de Ven, 1992: 488, 489). Hâlâ, antropologlar ve sosyologlar, piyasayı sosyal ilişkileri kaynaştırma ve sosyal dayanışmayı kurma olarak açıklarlar. Hatta bazı ekonomistler, güveni tüm değişim ilişkileri için bir ön gereklilik olarak görürler. İşte bu yüzden gerek piyasa gerekse şebeke, birbirlerinin alternatifi olmaktan çok birbirine benzeyen örgüt biçimleri olarak görülürler. Sonuç olarak bu organizasyonların yasal uygulamadan çok güven esasına dayandığı ve psikolojik sözleşmenin esas olduğu söylenebilir.

Williamson (1991: 287), ŞO'larla ilgili olarak dört değişkeni değerlendirir: Varlık hakları, sözleşme yasası, çevresel belirsizlik ve ün. Varlık hakları, varlık sahipliğinin belirlenmesini ifade eder; varlıkları kullanma, değiştirme hakkı gibi. Sözleşme yasası, değişimi denetleyebilen kuralları ve düzenlemeleri ifade eder. Williamson (1991:291), değişik yönetim biçimlerini destekleyen farklı sözleşme yasalarını açıklar; klasik, neo-klasik ve kendi-kendini denetim gibi. Daha önce ifade edildiği gibi, çevresel belirsizlik daha çok ve daha fazla sonuca bağlı karışıklıkları kapsar. Williamson (1991: 291)'un tanımladığı gibi ün (isim) etkisi, değişim ortakları hakkında elde edilen iyi bilginin bir sosyal sistem vasıtasıyla akmasını kolaylaştırır. Sonuç olarak Williamson (1991: 291) şu açıklamada bulunur: *"şebeke, hiyerarşik olmayan sözleşmeye dayalı bir ilişkidir; bu ilişkide isim etkisi hızlı ve doğru olarak iletilebilir."* İsim etkilerinin uygulandığı bir işlemde taraflar, sadece kendi deneyimlerinden değil başkalarının tecrübelerinden de yararlanabilirler. İsim etkilerinin daha büyük olmasıyla şebekelerin işlem maliyetleri azaltılabilir; çünkü fırsatçılık dürtüleri zayıflatılır.

Bilgiyi şebeke içinde bir sosyal sistem vasıtasıyla hızlı bir şekilde aktarabilme yeteneği, onun sosyal yapısına bağlıdır. Zayıf ve güçlü bağlar, bilginin nasıl sosyal sistem vasıtasıyla kapsamlı olarak dağıtılabileceğini gösterir. Güçlü bağlar, bilgiyi grup içinde hızlı bir şekilde yayar. Buna karşılık zayıf bağlar, bilgiyi grubun sınırının ötesine götürür. İşte bu yüzden zayıf bağlar içinde yok olan sosyal sistem, parçalanabilir ve uyumsuz hale gelebilir.

ŞEBEKE ORGANİZASYONLARIN DÜNÜ-BUGÜNÜ

ŞO, fütüristler için bir vizyon olarak başlar, firma kuramcıları açısından gerçekleştirilebilir bir olgu haline gelir ve bugün için ŞO firma yöneticileri açısından bir ekonomik gereklilik olur. Şebekeler, yeni bir örgütsel yapı olarak ortaya çıkmış ve 1980'li yılların ortalarına kadar ekonomilerde egemenliklerini sürdürmüş olan hiyerarşik firmaların yerini almıştır. 1980'li yıllarda dünyadaki piyasalar, hızlı bir şekilde değişmiş; -ki teknolojiler, bu piyasalara hizmet etmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Bugün firmalar, piyasanın baskılarına ve rakiplerin yeniliklerine karşı daha hızlı hareket ederek ve ürün ya da hizmet maliyetlerini eşzamanlı denetleyerek ve hatta gerektiği zaman fiyatları düşürerek piyasaya uyum sağlayabilir hale gelmişlerdir. Organizasyonları yönetmede geleneksel mantığın, doğrusal ve hiyerarşik yaklaşımın yerine giderek ilişkiler ağı kurma yönünde artan bir eğilim vardır. Firmalar, giderek ademi-merkezi bir yapıya kavuşmaktadırlar. Çalışanlar, karşı karşıya oldukları belirli koşullar altında uygun kararlar alma konusunda güçlendirilmektedir. Ortak bir amaca bağlı olmaya dayalı olan motivasyon konusuna artan bir ilgi vardır (Burnes ve Hakeem, 1995). Çalışanlar gerek firma içinde gerekse firma dışında bir şebeke sözleşmesi kurarak güçlerini artırabilirler ve rollerini tam olarak tanımlayabilirler (Gharajedaghi ve Ackoff, 1984). Bu bağlamda bir organik örgütsel yapının ortaya çıktığı söylenebilir; -ki bu yapıda organizasyon, hiyerarşi yerine birbirine bağlı bir süreçler akışı olarak tasarlanır. Bu organik modelin temel varsayımı, firmanın ayakta kalabilmesi için geniş bir çevresel güç dizisine uyum sağlayabilmesidir. Bu karışıklıklarla baş edebilmek için karar alma kadar araştırma ve öğrenme süreçleri de geliştirilebilmelidir. Firmanın her bir üyesi değişimi öğrenebilme ve uyum sağlayabilme kapasitesini genişletmelidir.

Küresel rekabet ve hızlı teknolojik değişimler, endüstrileri baştan aşağı yeniden yapılanmaya zorlamaktadır. Çünkü geleneksel olarak büyük firmalar, bir endüstri zincirinin pek çok aşamasını –hammaddelerden son ürün dağıtımına

kadar- dikey olarak bütünleştirmişlerdi; bu, işlemler üzerinde doğrudan denetime yol açabilmekte ayrıca süreç içinde hantal biçimde yığın halinde yapılar oluşturmaktaydı. Buna karşılık 1990'lı yıllarda hızlı bir şekilde büyüyebilen birçok firma; genel masrafları aşağı çekebilmek, yeni teknolojileri elde edebilmek, müşterilerin gereksinimlerine hızlı cevap verebilmek, yeni piyasalara girebilmek ve genelde esnekliklerini artırabilmek amacıyla stratejilerinin bir parçası olarak diğer organizasyonlarla bir dizi anlaşmalara girerek bu süreci tersine çevirirler. Bu firmaların pek çoğu, yönetim hiyerarşilerini azaltarak ve bir dizi faaliyetleri stratejik olarak DKK'na devrederek öz-yetkinliklerini küçültmektedirler (Miles ve Snow, 1992: 55, Powell, 1987: 77; Quinn ve Hilmer, 1994; Snow vd., 1992: 6). Sonuç olarak sayıları giderek artmakta olan bu organizasyonlar, gerek yerli gerekse yabancı firmalarla olan ilişkiler için bir bağlantı oluşturarak çok örgütlü niteliğe bürünmektedirler. Örgütsel şebeke ile sonuçlanan bu düşünce –esasında sınırları günlük işlemlerle birlikte bulanıklaşan organizasyonlar grubu-, US firmalarının küresel ekonomi içindeki pozisyonlarını güçlendirebilmeleri açısından güçlü bir araç olarak giderek stratejik kavramlarla ifade edilmektedir. İş ve pazarlar artık coğrafik sınırlara hapsedilememektedir. Ayrıca onlar, karmaşık ve küresel bir ağa bağlı duruma gelmektedirler. Uluslar arası iş çevresinin karmaşıklığı, firmaları tedarikçileriyle, müşterileriyle, rakipleriyle ve müttefikleriyle işbirlikçi anlaşmalar yapmaya zorlamaktadır. Bu gibi anlaşmalarla firmalar, karmaşık iş ilişkilerinden oluşan bir şebeke meydana getirirler ve bu örgütsel ilişkiler küreselleşmenin ayrılmaz bir parçası olur. Merger, joint-venture, işbirlikçi serbest anlaşmalar ve firmalar arasındaki kısa dönemli ya da uzun dönemli anlaşmalar (Dennis, 2000; Zeffane, 1995: 27), bugünün iş dünyasını nitelendirmektedir.

Büyük ve dikey olarak bütünleşik firmanın geleneksel örgütsel modeli, artık iş dünyasını alt-edebilmek için geçerli değildir. Firmalar, şebekeleşmeye dayalı daha karmaşık yapılara geçmek zorunda kalmaktadırlar. Örneğin işbirliğinin ve rekabetin bir arada olduğu, firmaların birbirlerine bağlandığı karmakarışık bir ağın oluşumu gibi. Yeni örgütsel şebeke modelleri, büyük firmalar arasındaki birleşmeleri içerir; bu birleşmeler, ademi-merkezileşme, bağımsızlık, katılım ve onun iş öğelerinin koordinasyonu ile nitelendirilebilen bir yatay firma şebekesinden oluşur. Ayrıca büyük firmalar, KOBİ'lerle taşaron sözleşmesine girebilirler. Bu şebeke modelinde KOBİ'ler, "*büyük firmaların denetimi ya da finansal/teknolojik egemenliği altındadır…*". Bu durumda ŞO; stratejik bir merkez ve çevresindeki bir grup ortak ile hareket eden bir firmadan oluşur. Fakat KOBİ'ler, büyük firmalarla taşeron sözleşmeleri şeklinde düzenlemelere girmeksizin diğer teşebbüslerle kendi yatay şebekelerini geliştirebilirler. Bu model, çok-boyutlu şebeke olarak bilinir ve bu model, firmaların uygun Pazar yerleri bulabilmelerine, venture'larla birlikte hareket edebilmelerine yardımcı olmak ve KOBİ'lerin uluslar arası alanda rekabet edebilmelerini kolaylaştırmak amacıyla oluşturulurlar.

Küreselleşme, şebeke kullanımının beklenenin üzerinde bir artış gösterdiği anlamına gelmektedir ve şebeke, varolan küresel ekonomiyle baş edebilmek için en uygun örgütsel düzenleme biçimi olarak görülebilir (Zeffane, 1995: 32). ŞO, küreselleşmenin ayrılmaz bir parçası olmaktadır. Bir şebeke yaklaşımını kabul eden firmalar, büyüme üstünlüğüne ve fırsatlarına sahip olabilir: ŞO, ulusal ve bölgesel sınırların dışında yeni piyasalar, yeni bölümler ve yeni uygun yerler bulabilmeleri konusunda firmaları destekler ve onlar, iş değişikliklerini düşük bir maliyetle hızlı bir şekilde karşılayabilirler. Şebeke, ekonomik faaliyetleri organize etmenin farklı bir yolunu oluşturur. Çünkü yeni ekonomide firmaların yaşamları için önemli başarı faktörlerinden biri; küresel şebeke oluşturabilme kapasitesidir (Lloyd, 1996).

ŞEBEKE ORGANİZASYONLAR ACABA NEDEN ÖNEMLİDİR?

Piyasanın ve hiyerarşinin olmadığı bir değişim biçimi olarak ŞO, belirli bir ortak faaliyet biçimini gösterir; burada etkili bir düzenleme olarak kabul edilen ve uzunca bir zaman sürdürülebilen bir işbirliği söz konusudur. Şebekeler, bilginin yayılması ve öğrenme açısından bir güdüleme aracıdırlar; böylece düşüncenin hızlı bir şekilde faaliyete dönüştürülebilmesine imkân verebilirler. Eğer kaynaklar değişken ve çevre belirsiz ise, açık-uçlu şebeke biçimi daha faydalı olabilecektir. Şebekeler, örtülü bilgi ve teknolojik yenilik gibi maddi olmayan varlıkları kullanabilmek ve zenginleştirebilmek için çok esnek araçlar sunabilirler. Örgütsel karar alıcıların piyasadaki değişimler sonucunda ortaya çıkan belirsizliğin ve güvensizliğin üstesinden gelebilmeleri için sosyal şebekeleri kullanmaları gereklidir. Çünkü bu şekilde sosyal şebekeler işlem maliyetinin düşmesinde bir araç durumuna gelirler.

Şebekelerin günümüz açısından neden önemli oldukları konusunda literatürde çeşitli açıklamalar vardır. Her şeyden önce çevre hızlı bir şekilde değişmekte ve gelişmektedir. İşte *"Çevre ne kadar dinamik ve karmaşık olursa, şebekelere duyulan gereksinim o kadar çok olmakta ve şebekelerin önemi o derece artmaktadır"*. Çünkü belirsiz ve

karmaşık olan bir çevrede firmaların tek başlarına başarılı olabilmeleri gerçekten çok zordur. O halde firmalar, başarılı olmak istiyorlarsa, onların tedarik zinciri ortaklarıyla birlikte daha büyük bir çevikliğe ulaşmaları gereklidir. Hodgson (1998), firmaların dönüşümleri gerçekleştirme ve denetleme maliyetlerini azaltabilmeleri için de ŞO'a gereksinim duyduklarını ifade eder. Gilliland ve Bello (1997: 25, 29) ise, yapıyı denetleme gereksiniminin bir kaynağı olarak teknolojik belirsizliğe ve pazarın uçuculuğuna işaret ederken, Tikkanen (1998) örgütsel yapıyı piyasa yapısına göre yeniden düzenleme gereksinimine dikkat çeker. Örgütler arası bağların öneminin artması, sadece örgütlerin ekonomik olarak etkileşimde bulunması gerektiği anlamına gelemez. Çünkü "*ticareti yapılamayan birbirine bağımlılıklar*" da vardır. Şebekeler olarak ifade edilen örgütler arası bağlar, niteliği gereği formel ya da informel olabilir. Achrol ve Kotler (1999:147), formel düzeydeki bağlarla ilgili şu açıklamada bulunur: "*Şebekeler daha esnektirler ve daha kolay uyum sağlayabilirler; çünkü onlar, bilişime açıktırlar ve bilişimi kavrayabilirler.*" Şebekeler, fonksiyonel öğeleri geliştirerek ve organize ederek çevrelerindeki değişimleri öğrenebilme ve uyum sağlayabilme konusunda daha iyi bir mekanizma sunarlar. Bilişimin tek yönlü olarak aktığı ve üyelerin ayni şekilde hareket ettikleri hiyerarşik yapılara benzemeyen şebekeler, bilişimin çok boyutlu akışına imkân verebilir ve böylece her bir birim, çevresel karışıklıklara tepki gösterebilir. Şebekeler gerekli olan bilişimi sağlamanın yanı sıra, çoğu zaman üyeleri açısından meşruluğu da temin edebilirler. Hizmet sunan firmalar ve onun somut nitelikteki ürünleri açısından firmanın imajı ve itibarı önemlidir; çünkü müşteriler çok nadir olarak satın almadan önce ürünleri test edebilirler ya da denetleyebilirler. İşte şebeke üyeliği çoğu zaman bu imajı potansiyel müşterilerine ulaştırabilir. İnformel düzeyde firmalar, bilgiyi ve deneyimi paylaşma şeklinde birbirleriyle etkileşirler; -ki bu etkileşim, bir yönetim biçiminden çok karşılıklı güvene dayalıdır. İnformel etkileşim; müşterileri ya da tedarikçileri (Premaratne, 2001) ve hatta aile ve arkadaşları kapsayabilir (Premaratne, 2001: 364).

ŞEBEKE ORGANİZASYONLARININ NİTELİKLERİ NELERDİR?

Bir ŞO'un taşıması gerekli belirli nitelikler vardır. Bu niteliklerden bazıları şunlardır:

(1) Normlar ve değerler, ŞO'lar açısından çok önemlidir. Çünkü bunlar, potansiyel aktörlerin hangilerinin ŞO üyesi olabilme şartını taşıyıp hangilerinin taşımadıklarını ortaya çıkarırlar. Özellikle şebeke içinde uyumu ve işbirliğini sağlayabilmek açısından üyeler tarafından paylaşılan bir vizyon ve değerler dizisi geliştirebilmek önemlidir (Ataman, 2001: 391). Bu normlar ve değerler, açık ve herkes tarafından kabul edilebilir olmalıdır. Bu normlar ve değerler üyeler tarafından kabul edilebilirse, yönetim ve denetim gereksinimi azalır; çünkü herkes aynı yapı içinde hareket edebilir. Denetim, güven ile yer değiştirir. Pek çok girişimci, işbirliğinin güvene ve güvenilir olmaya dayanması gerektiğini ifade eder (Genç, 2004: 168, 170). Özellikle denetimi sağlamanın olası olmadığı zamanlarda, ortak normların ve değerlerin önemi açığa çıkar. Ademi-merkeziyetçilik gereklidir (Bolat, 2005: 91); çünkü bir şebeke esas olarak bir çok küçük birimlerden oluşan bir organizasyon biçimidir.

(2) Şebekeyi oluşturan firmaların yönetimi birbirinden bağımsız olup, aralarında herhangi bir iletişim mevcut değildir: Çünkü firmaların yapılan sözleşmeler dışında birbirlerine yasal bir bağımlılıkları söz konusu değildir (Eren, 2001: 270, 271).

(3) ŞO'da karma liderlik rolleri vardır; çünkü şebekedeki liderlik, hiyerarşi ile nitelendirilmeyen anlamda dinamiktir. Liderin organizasyon içindeki rolü değişebilir. Bu organizasyon biçiminde pek çok aktör vardır; bu aktörler, ticari ilgiye, firmanın büyüklüğüne ya da belirli sorunlara dayalı olan küçük ilgi gruplarında çalışmak isterler. Böyle bir süreç, gündemi belirleyebilen merkezi bir lidere başvurmaktan daha fazlasına gerektirir.

(4) Bir şebeke içinde çalışmak, gerek içsel gerekse dışsal olarak esnek örgütsel sınırları beraberinde getirir. Çünkü ŞO içinde sınırlar, çok azdır. Organizasyon dışında tedarikçilere ve müşterilere göre sınırlar, esnek ve informeldir.

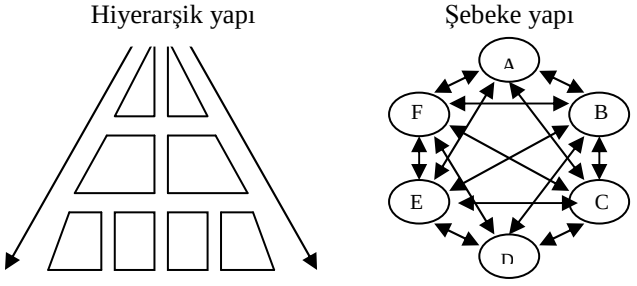
Bir ŞO kurmak, yüksek ölçüde bir karşılıklı bağımlılığı anlatır ve katılan tüm üyelerin gerek içsel gerekse dışsal olarak organizasyona bağımlılıklarının farkında olmalarını gerektirir. Çünkü firmalar sadece diğer firmaları etkileyebildikleri ölçüde vardırlar. Bir firma diğer firmalarla ilişkileri vasıtasıyla bilgisini geliştirebilir ve kalitesini iyileştirebilir.

ŞEBEKE ORGANİZASYONLAR NASIL YÖNETİLEBİLİR?

Öncelikle ŞO'ların tasarımında ve yönetiminde karşılaşılabilecek sorunlara değinmekte fayda var. ŞO'ların tasarımındaki tüm sorunlar, örgütün esas kapasitesinin gelişimine göre açıklanmaktadır. Bu şekilde ŞO'lar, işlerini daha hızlı, daha etkili ve daha az maliyetlerle düzenleyebilirler (Miles vd., 1997). Fakat finansal amaçların ötesinde ŞO'ları tam olarak gerçekleştirebilme zorlukları sayısızdır. Önemli bir yönetim sorunu; "güvene dayalı ilişkiler üretebilmek ve başkaları için yönetimin anlamını sunabilmek"tir. ŞO'ların tasarlanması sırasında karşılaşılabilecek başka engeller de vardır: ŞO'ların "sosyal varlıklar" olduklarının farkına varılamaması ve onların tam olarak formel yapılarmış gibi görülmesidir. Oysa ŞO'lar, faaliyetleri koordine edebilen, bilgiyi paylaşabilen ve kaynakları ve yetenekleri sürekli olarak görüşen insanlardan (ya da firmalardan) oluşan bir şebeke ya da seçilmiş insanlardan oluşan bir takımdır. ŞO'larda faaliyetler, daha çok görüşmelere dayalı olarak gerçekleştirilir. İnformel ilişkiler, örgüt içinde enformasyonu ve bilgiyi üretmede ve aktarmada proaktif bir rol oynar ve bu rolü görememe ŞO'ların tasarımında ve uygulanmasında bir sınırlama oluşturabilir. Bu sorunların dışında ŞO'ların tasarımındaki ve yönetimindeki esas meydan okuma, entelektüel sermayenin var olup olmasıyla ilgilidir. Bu şu anlama gelmektedir: Örgüt üyeleri "yeni bir zihinsel temsile", "yeni bir işlevsel mantığa" ve "yeni bir firma eşitliğine" açık olabilmelidirler. Bu ise çağdaş bir ŞO'da bireyin olması ve çalışması anlamına gelir. Literatürdeki (Miles ve Snow, 1992; 1995: 5; Miles vd., 1997) bu yeni tutum, örgüt ve yönetim düşüncesinde köklü bir değişimi gerektirebilir. Hatta "yönetsel ve örgütsel tasarımda bu yeni tutumu acaba ne tam olarak karşılayabilir?" sorusu akla gelebilir ve daha ileri düzeylerde araştırmaların yapılmasını gerektirebilir. Görüldüğü gibi, ŞO'lar tam olarak yeni bir "yönetim ve tasarım düşüncesini" gerektirir. Liderler ve örgütsel üyeler açısından bu yeni düşünce, geleneksel yönetsel yapıların sınırlarının ötesinde araştırma yapma ve dağıtılan işlerin yeni yöntemlerini üretebilmede proaktif olma anlamına gelir. Ayrıca yeni firma modellerine aktif bir şekilde yatırım yapma ve ekonomik mantığın ötesine geçme anlamına gelir ve böylece yönetim ve organizasyon alanına içten yayılır (Miles ve Snow, 1995). ŞO'ların temel mantığı, dışarıdan ya da üst yönetim yapısından gelen faaliyet biçimlerini zorla kabul ettirmek veya davranışları denetlemek yerine girişimci katılımcılığa ve dağıtılmış liderliğe dayalı organizasyonlar kurmaktır. Bu, ortaklar ve üstleniciler arasındaki anlaşmaların ve örgütsel üyeler arasındaki işbirliğine dayalı ilişkilerin açık olması anlamına gelir. Genelde ŞO'ları uğraştıran şey, kendi-kendini yönetebilen ve yeniden yapılandırılabilen bir işgücü yaratmaktır. ŞO üyeleri dikey yapıdaki örgüt üyelerine benzemezler; çünkü dikey yapıda örgüt üyelerinin soru sormama tutumları ve edilgen davranışları benimsenmiştir. Buna karşılık ŞO üyeleri ortak olmak ve örgütün gelişimi kadar kendi gelişimlerinin de proaktif yaratıcısı olmak konusunda davranış sergilerler. Kişilerin zeki oldukları, eşsiz ortaklar oldukları ve iç müşteriler oldukları farzedilir; ki onlara hizmetler dağıtılır ve sorunlarına çözümler üretilir. ŞO, insana yatırım felsefesi üzerine kurulmuştur (Miles ve Snow, 1995: 6). Ayrıca ŞO'lar, esas temsilci olarak işlerinin ve çevrelerinin yaratıcısı olarak görülebilirler.

ŞO'lar; düğümlerden veya pozisyonlardan (firmalar, stratejik iş birimleri, ticari birlikler ve diğer organizasyon çeşitleri) ve pozisyonlar arasındaki etkileşimlerle ortaya çıkan bağlardan oluşur (Thorelli, 1986: 38). Bu bağlar genellikle ilişkiler olarak isimlendirilir. Herhangi bir şebekeye faaliyetlerine, kaynaklarına ve aktörlerine göre yaklaşılabilir (Harrison ve Hakansson, 2006: 232). İki farklı ilişkide faaliyetler ve kaynaklar birbirini tamamlayabilir ya da onlar birbirlerine rakip olabilirler. Benzer şekilde aktörler, birbirleriyle etkileşime girdikleri zaman farklı biçimlerdeki ilişkilerinde tamamlayıcılık ya da rekabetçilik yeteneğini kullanabilirler. Şebekeler, organizmalarını değiştirerek dinamikleşmektedir; onların dinamik olmaları, zamanla aktörlerin, ilişkilerin, sorunların, gereksinimlerin, becerilerin ve kaynakların değişmesi gerçeğine yol açmaktadır. Geleneksel yapıdan şebeke yapıya geçiş, Şekil 1'de görülebilir.

Şekil 1: Geleneksel Yapıdan Şebeke Yapıya Geçiş

Şekil 1'de görüldüğü gibi, geleneksel yapıda yukarıdan aşağıya doğru tek yönlü emir-komuta zinciri mevcuttur. Şebeke yapı, ilişkilerin ve işbirliğinin karşılıklı olduğu, sınırların tam olarak çizilemediği dinamik bir oluşumdur. ŞO'ların yönetimine katkıda bulunabilmek amacıyla geleneksel firma yapısının ŞO'a geçişiyle birlikte ne gibi değişimlerin ortaya çıkabileceği Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Geleneksel İlişkiden Şebeke İlişkisine Geçiş

	Geleneksel ilişki	**Şebeke ilişkisi**
Zaman yapısı	Kısa dönemli, yenilenebilir	Uzun dönemli, güçlendirilebilir
Stratejik yönelim	Taşeron sözleşmesi	Stratejik DKK
Firmalar arası ilişki	Üst-ast	Lider-takım üyesi
Bilgi akışı	Tek-yönlü	İki-yönlü
Karar verme	Doğru, tek taraflı	Sorunun ana noktaları, iş birimleri arasında, anlaşmaya yönelik
Planlama	Birkaç yönetici ve uzmanlar	Pek çok yönetici, hat ve staff personel arasında
Ürün iyileştirme	Sözleşmeyle tanımlanan	Hep değişen, akışkan
Denetim	Geleneksel hiyerarşi	Çok-disiplinli takım çalışması
Ana amaç	Fiyat	Kalite, fiyat, zamanlama
Kâra yönelme	Denetlenen müşteri	Karşılıklı olarak denetleme

Kaynak: Anderson ve Narus (1991)

Tablo 1'de görüldüğü gibi, geleneksel hiyerarşik firmaların ŞO yapısına dönüşebilmesi için ilişkiler, planlama, denetim ve diğer boyutlar açısından önemli değişimlerin yapılması gereklidir. Bu değişimler, doğrudan ya da dolaylı olarak ŞO'ların yönetimini de etkileyebilmektedir.

ŞO'ların sınırları tam olarak çizilemez (Anderson, Hakansson ve Johanson, 1994: 2). Fakat yönetimin bakış açışından firmanın çabasını şebekenin belirli anlamlı parçaları üzerine yöneltmesi gereklidir. Şebeke yönetiminde bu şekilde çabanın bir noktaya yöneltilmesi, literatürde çok nadir olarak ifade edilir. Örneğin, Möller ve Halinen (1999: 418) ilişki portföyünün yönetimini tartışır.

Literatürde ŞO'ların yönetimi konusunda çok az araştırma ve kaynak vardır. Üstelik bunların bir kısmı da eleştirilmektedir. Thorelli (1986: 45, 46)'ye göre, ŞO'ların yönetimi; genel ve kişiler arası ilişkiler kadar pazarlamayı, teknoloji transferini, bilişim değişimini, muhasebe ve finansmanı kapsar. Harrison ve Hakansson (2006: 232)'a göre ise ŞO'larda değişimin en önemli boyutu; ilişkiler sırasında faaliyet bağlarının, kaynak bağlarının ve aktör bağlarının gelişimi ile ilgilidir. Bir firma yeni bağlar ve kaynaklar yaratarak şebekelerde değişimler oluşturabilir. Bir şebeke stratejisi geliştirebilmek için öncelikle şunlar belirlenmelidir:

- Stratejik durumun neyi analiz edeceği,
- Hangi aktörlere odaklanılacağı,
- İlişkilerin niteliğini kimin belirleyebileceği,
- Her aktörün şebekenin hangi parçasıyla faaliyet gösterebileceği,
- Her aktörün hangi güce ve hangi yönlendirme potansiyeline sahip olduğu.

Möller ve Halinen (1999: 417) şebeke yönetiminin dört temel düzeyi kapsadığını ileri sürer:

- Şebeke düzeyi olarak endüstriler; şebeke vizyonunu oluşturmayı kapsar.
- Şebeke düzeyindeki firmalar; net yönetimini kapsar.
- İlişki portföy düzeyi, portföy yönetimini kapsar.

- Değişim ilişkisi düzeyi; ilişki yönetimini kapsar.

Şebekelerdeki yönetimin; şebeke düşünlerini, şebekeleşmeyi ve şebeke sonuçlarını kapsayacağı söylenir. Şebeke düşünleri; bir şebekedeki katılımcılar tarafından inanılan şebeke düşüncelerini ifade eder. Şebeke düşünceleri; şebekedeki davranışların ve tepkilerin ve onlar etrafında gerçekleşen aktörlerin görüşlerinin esasıdır. Şebekeleşme, şebeke içinde bir firmayla ya da bir kişiyle olan tüm etkileşimleri kuşatır. Pek çok şebeke sonuçları, sürekli olarak şebekeler tarafından üretilir ve şebeke sonuçlarının niteliği üç boyuta göre anlaşılabilir: Aktörler, faaliyetler ve kaynaklar. Ojasalo (2004: 195), şebeke yönetim düşüncesini genişletir ve şu şekilde sınıflandırır:

- Bir kilit şebeke belirleme,
- Bu kilit şebekenin aktörlerini yönetebilmek için stratejiler seçme,
- Bu kilit şebekenin aktörlerini yönetebilmek için işlevsel düzeyde yöntemler geliştirme ve uygulama.

Literatür, şebeke genelinde yenilik üzerine odaklaşan bazı araştırmaları kapsar. Bu araştırmalarda; şebekelerde yeniliklerin yönetimi için beş önemli başarı faktörü ele alınır. Bunlar: taraflar arasında işbirliği, faaliyetlerin koordinasyonu, insanlar arasındaki iletişim, yaratıcılık ve karışıklık düzeyi. İşbirliğinin üstünlüğü; her bir tarafın en iyi yaptığı şeyi yapmasıdır. İlgili taraflar, üstlendikleri faaliyetleri etkin ve etkili bir şekilde koordine ettikleri zaman işbirliğinin faydaları ortaya çıkabilecektir. Başarılı koordinasyonun önemli bir önkoşulu, iyi ve zamanında örgüt içi ve örgütler arası iletişimleri sağlamayı gerektirir. İşbirliğinin, koordinasyonun ve iletişimin bir yenilik sürecindeki karışıklık düzeyini azaltabileceği ve böylece başarılı yenilikler geliştirme olasılığını artırabileceği ileri sürülür.

ŞO'ların yönetimi, bir dizi karmaşık yetenek ve becerileri gerektirir; -ki bu beceri ve yetenekler, ilişkiler kurabilmeyi, karşılıklı olarak ödüllendirme çabalarını görüşmeyi, değerlere ve amaçlara uygun *"doğru"* ortaklar bulabilmeyi ve serbestliğin ve denetimin dengeli olduğu organizasyonlarla ortaklık kurmayı kapsar. ŞO'ların yönetiminde yöneticilerin sahip olmaları gerekli beceriler, şunlardır:

- Diğer firmalarla ilişkiler kurabilen ve yönetebilen kişiler olarak hareket etmek,
- Bilgiyi paylaşmak, karşılıklı dayanışma kurmanın farkına varmak ve ortaklarla işbirliğinde bulunma istekliliğinde olmak,
- Şebekedeki konumlarını sürdürebilmek için ürünlerini ya da hizmetlerini sürekli olarak müşteri isteklerine göre uyarlamak,
- Firma içi yeteneklerin, beşeri kaynakların ve bireysel, takım, firma ve şebeke düzeyinde güvenin gelişmesine yatırım yapmak,
- Başka ŞO'larla başarılı bir şekilde rekabet etmek zorunda kalacaklardır (Miles ve Snow, 1992; 1995; Powell, 1987).

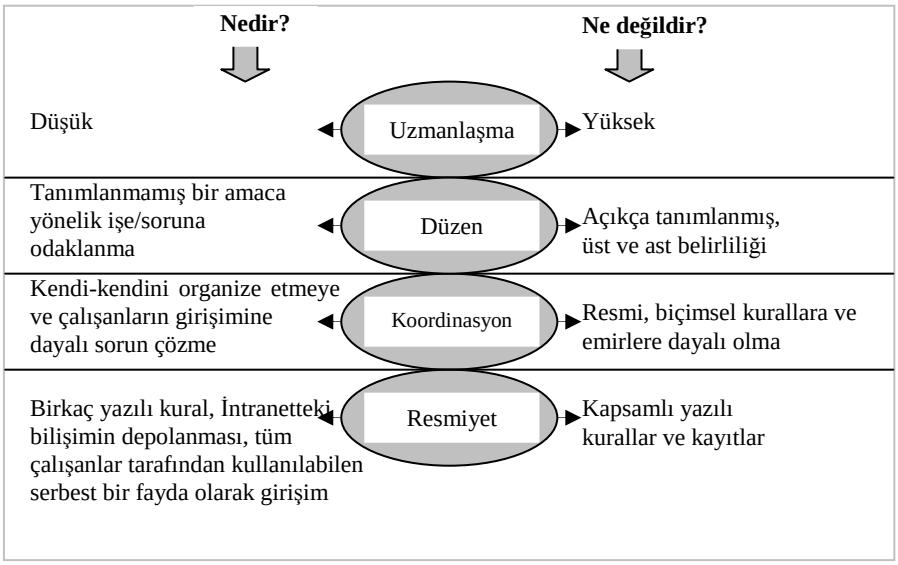
ŞO'lar; tedarikçilerden çıkabilecek rekabete karşı güç duruma düşebilirler, üretim süreçleri üzerinde daha az denetime sahiptirler, tasarım ve üretim konusundaki uzmanlıklarını kaybedebilirler, arzın güvenliği daha azdır ve bir çok etik şüpheler ortaya çıkabilir (Snow vd., 1992). Böylece örtülü birim dinamiklerini ve etkileşimlerini yönetebilme yeteneğini anlama ve geliştirme, bu gibi stratejik ortaklıkların başarısı açısından yaşamsal olur. Bu nedenle bu yeni örgüt biçimi, yönetim danışmanları için yeni meydan okumalar ve fırsatlar üretebilir.

Örgütsel şebekeler, bir firmanın geleneksel sınırlarını yeniden tanımlarlar. Şebeke üyeleri arasında çok sık işbirliğinin ve daha fazla ortak çalışmanın olması, bu sınırları çizmeyi zorlaştırır; çünkü bir firmanın sınırının bittiği yerde öteki firmanın sınırı başlar. Gerçekten şebekeyle sonuçlanan firma, nadiren ayrı bir girişim olarak ortaya çıkarken, çoğu zaman geniş bir çatının ortasında öz-yetkinlikleri sürekli değişen bir grup olarak görülebilir. Paylaşılmış bir vizyon, açık iletişim, örtülü-firma güvenini oluşturabilme ve ikna edici bir iş stratejisi içinde yer alabilen uzmanlığın işbirliği yapılarak paylaşılması; başlangıçta oluşturulması gereken bir ilkedir. Bu yüzden girişim, stratejik işbirliği sürecinin üç tamamlayıcı öğesinin tam olarak incelenmesine dayalıdır; yaratma/stratejik sorunları, sürdürme/ilişki sorunları ve başarı/değerlendirme sorunları. Örgütsel üyelerdeki örtülü bilgi, ŞO yönetiminin merkezi yönünü oluşturur.

TARTIŞMA

Yönetim literatüründe ŞO kavramı, organizasyonların esneklik ya da uyum sağlayabilme yeteneklerini artırabilen bürokratik organizasyonlara karşı bir model olarak verilir. ŞO, birbirlerine bağlı uzmanlardan oluşan bir takım olarak düşünülebilir. ŞO'da bilişimin değiştirilmesi ve iletilmesi söz konusudur. ŞO, Intranet ağı içindeki e-mail ve bütünleşik doküman yönetim sistemleri gibi modern bilişim teknolojileri ile desteklenebilir. Bu modern bilişim teknolojilerinin bilişimin değişim hızını artırdığı söylenir. Bilişim teknolojisindeki yeni gelişmeler nedeniyle hiyerarşi ve uzmanlaşma gibi geleneksel organizasyonun belirli boyutlarının iletişimin sağlanması ve bilişimin değişimi üzerindeki etkilerinin çoğu yok olacaktır ya da en azından azalacaktır (Ahuja ve Carley, 1999: 744, 745). "ŞO nedir, değildir?" sorusu için geliştirilen model, Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2: "Şebeke Organizasyon Nedir, Ne Değildir?" Modeli

Şekil 2'deki modelde görüldüğü gibi, ŞO 'nedir?', 'ne değildir?' sütunlarındaki açıklamalar arasında önemli farklılıklar vardır. 'ŞO ne değildir?' sütununda yer alan açıklamalar, daha çok bürokratik organizasyon niteliklerini yansıtır. Bürokratik organizasyonlar için geçerli olabilecek uygulamalar, ŞO'lara aktarılamaz. Aksi halde dış çevredeki belirsizliklere ve karışıklara meydan okuyabilmek amacıyla ortaya çıkmış olan ŞO işlevlerini gerçekleştiremez. ŞO'larda gücün kaynağı, bürokratik organizasyonlarda olduğu gibi formel yasallığa dayanmaktan çok takımlar olmalıdır. Statü farklılıkları tarihe karışmalı ve formel hiyerarşilerin neden olduğu fonksiyonel olmayan etkiler, giderilmeli ya da en azından bilişimin ve know-how'ın hızlı yayılabilmesi için azaltılmalıdır. ŞO'larda formel kuralların yerini paylaşılmış normlar ve değerler ve güven gibi güçlü bir örgüt kültürü almalıdır (Gallivan, 2001: 279, 280). Önemli normlar, resmi olmamadır. Çünkü resmi olmamanın bir organizasyonun uyum sağlayabilme yeteneğini artırabileceği söylenir. İdeal bir ŞO'da tüm üyeler bütünleşiktir. Biçimsel pozisyona, coğrafik yere ya da belirli bir piyasaya dayalı olan gruplar ya da formel sınıflar, etkileşim açısından önemli engellerdir. ŞO, katı bir emir-komuta zinciri yerine piyasa mekanizmaları tarafından koordine edilen uzmanlaşmış birimler ya da firmalar grubu olarak değerlendirilebilir (Miles ve Snow, 1992: 53). ŞO pek çok müşteriden ve öz işleri destekleyen hizmet sunucularından oluşur. Bu bağlamda ŞO'lar, formel pozisyona, coğrafik yere ya da hizmete odaklanma olmaksızın ilgili işyeri fonksiyonlarından oluşur.

SONUÇ: ŞEBEKE ORGANİZASYON NEDİR, NE DEĞİLDİR?

Kapsamlı literatür araştırmasına dayanan bu makalede ŞO'ların 21. yüzyıla uygun bir örgütlenme biçimi olduğu görülmüştür. Çünkü küreselleşme ve hızlı teknolojik değişmeler karşısında firmaların varlıklarını sürdürebilmeleri

ancak dış çevrede meydana gelen değişmelere ve gelişmelere uyum sağlayabilmelerine bağlıdır. İşte bu yüzden eğer firmalar kendilerini sömürmeyecek başka işletmelerle işbirliği yaparlarsa ve güçlerini birleştirirlerse, dış çevredeki değişmelere ve karışıklıklara daha kolay uyum sağlayabilirler. "ŞO nedir, ne değildir?" sorusu bağlamında genel olarak şu sonuçlara ulaşılabilmiştir:

S1. Eğer ŞO, pek çok firma arasında uzun vadeli bir işbirliği ve etkileşimi ifade ediyorsa, katı bir örgütsel yönetim söz konusu olamaz.
S2. Eğer ŞO, üyelerinin örtülü bilgilerinin, becerilerinin ve deneyimlerinin paylaşımını gerektiriyorsa, tek yönlü bir iletişim gerçekleştirilemez.
S3. Eğer ŞO, sosyal ilişkilere dayalı ise, o zaman çok katı formel ilişkiler olamaz.
S4. Eğer ŞO, karşılıklı ve çok boyutlu bir iletişimi gerektiriyorsa, o zaman hiyerarşik yapı kurulamaz.
S5. Eğer ŞO'da bir firmanın sınırının bittiği yerde öteki firmanın sınırı başlıyorsa, o zaman sınırlar tam olarak belirlenemez.

Sonuç olarak organizasyonlar, şebeke katılımcılarıyla olan ilişkilerinde başarılı olmak istiyorlarsa, ŞO'nun güvene, karşılıklı normlara, ortak amaçlara, örgütsel olarak birbirine bağlı olma anlayışına ve *"ortak-kader"*e göre yapılandırılmaları gerekir. Bu alanda araştırma yapmak isteyen bilim adamlarına ŞO'larda güven, sosyal sermaye ve liderlik konularını incelemeleri önerilebilir.

KAYNAKÇA

ACHROL, R. S. ve KOTLER, P. (1999). *"Marketing In The Network Economy"*, **Journal of Marketing**, 63: 146-163.

AHUJA, M. K. ve CARLEY, K. (1999). *"Network Structure In Virtual Organizations"*, **Organization Science**, 10(6): 741-757.

AKDOĞAN, A. A. (1994). *"Network Organizations (A Comparison Between Traditional Oragnization Forms and Network Form As A Non-Traditional Form"*, **Erciyes Üniversitesi İİBF**, 11: 183-198.

ANDERSON, J. C. ve NARUS, J. A. (1991). *"Partnering As A Focused Market Strategy"*, **California Management Review**, 33(3): 95-113.

ANDERSON, j. C., HAKANSSON, H. ve JOHANSON, J. (1994). *"Dyadic Business Relationships Withing A Business Network Context"*, **Journal of Marketing**, 58(4): 1-15.

ATAMAN, G. (2001). **İşletme Yönetimi Temel Kavramlar & Yaklaşımlar**, Türkmen Kitabevi: İstanbul.

BOLAT, T. (2005). *"Çok Uluslu İşletmeler ve Şebeke Örgütlenme Modeli"*, Oya Aytemiz SEYMEN ve Tamet BOLAT (Ed.) **Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmecilik**. Ankara: Nobel Yayım Dağıtım, 89-110.

BORYS, B. ve JEMISON, D. B. (1989). *"Hybrid Arrangements As Strategic Alliances: Theoretical Issues In Organizational Combinations"*, **Academy of Management. The Academy of Management Review**, 14(2): 234-249.

BRAVO, P. R. (2001). **The Individual Leader In 21st Century Network Organizations: An Exploratory Study**, Unpublished Doctorate Dissertation, The Faculty of The California School of Professional Psychology at San Francisco.

BURNES, B. ve JAMES, H. (1995). *"Culture, Cognitive Dissonance and The Management of Change"*, **International Journal of Operations & Production Management**, 15(8): 14-33.

DENNIS, C. (2000). *"Networking For Marketing Advantage"*, **Management Decision**, 38(4), 287-292.

EREN, E. (2001). **Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Kültürel Yaklaşımlar)**. 5. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

GALLIVAN, M. J. (2001). *"Striking A Balance Between Trust and Control In A Virtual Organization: A Content Analysis of Open Source Software Case Studies"*, **Information Systems Journal**, 11: 277–304.

GENÇ, N. (2004). **Yönetim ve Organizasyon-Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar**. 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

GHARAJEDAGHI, J. ve ACKOFF, R. (1984). *"Mechanisms, Organisms and Social Systems"*, **Strategic Management Journal**, 5(3): 289-300.

GILLILAND, D. I. ve BELLO, D. C. (1997). *"The Effect of Output Controls, Process Controls, and Flexibility On Export Channel Performance"*, **Journal of Marketing**, 61(1): 22-38.

HARRISON, D. ve HAKANSSON, H. (2006). *"Activation In Resource Networks: A Comparative Study of Ports"*, **Journal of Business & Industrial Marketing**, 21(4): 231-238.

HIGGINS, K. L. ve MACIARIELLO, J. A. (2004). *"Leading Complex Collaboration In Network Organizations: A Multidisciplinary Approach"*, **Advances In Interdisciplinary Studies of Work Teams**, 10: 203-241.

HODGSON, G. M. (1998). *"Evolutionary and Competence-Based Theories of The Firm"* **Journal of Economic Studies**, 25(1): 25-56.

JARILLO, J. C. (1988). *"On 'Transaction Strategic Networks"*, **Strategic Management Journal**, 9: 31-41.

JARILLO, J. C. (1990). *"Comments On 'Transaction Costs and Networks"*, **Strategic Management Journal**, 11: 497-499.

KOÇEL, T. (2001). **İşletme Yöneticiliği**. 8. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

LLOYD, B. (1996). *"The Outlook For Globalization"*, **Leadership & Organization Development Journal**, 17(5): 18-23.

MASTEN, S. E. (1988). *"A Legal Basis For The Firm"*, **Journal of Law, Economics, & Organization**, 4(1): 181-198.

MILES, R. E. (1989). *"Adapting To Technology and Competition: A New Industrial Relations System For The 21st Century"*, **California Management Review**, 31(2): 9-28.

MILES, R. E. and SNOW, C. C. (1986). *"Organizations: New Concepts For New Forms"*, **California Management Review**, 28(3): 62-74.

MILES, R. E. and SNOW, C. C. (1995). *"The New Network Firm: A Spherical Structure Built On A Human Investment Philosophy"*, **Organizational Dynamics**, 23(4): 4-18.

MILES, R. E. ve SNOW, C. C. (1992). *"Causes of Failure In Network Organizations"*, **California Management Review**, 34(4): 53-72.

MILES, R. E., SNOW, C. C. ve MATHEWS, J. A. (1997). *"Organizing In The Knowledge Age: Anticipating The Cellular Form"*, **The Academy of Management Executive**, 11(4): 7-20.

MÖLLER, K.E. ve HALINEN, A. (1999). *"Business Relationships and Networks: Managerial Challenge of Network Era"*, **Industrial Marketing Management**, 28: 413-27.

OJASALO, J. (2004). *"Key Network Management"*, **Industrial Marketing Management**, 33: 195-204.

POWELL, W. W. (1987). *"Hybrid Organizational Arrangements: New Form Or Transitional Development?"*, **California Management Review**, 30(1): 67-87.

PREMARATNE, S. P. (2001). *"Networks, Resources, and Small Business Growth: The Experience In Sri Lanka"*, **Journal of Small Business Management**, 39(4): 363-371.

QUINN, J. B. ve HILMER, F. G. (1994). *"Strategic Outsourcing"*, **Sloan Management Review**, 35(4): 43-55.

RING, P. S. ve VAN DE VEN, A. H. (1992). *"Structuring Cooperative Relationships Between Organizations"*, **Strategic Management Journal**, 13(7): 483-498.

SNOW, C, C., MILES, R. E. ve COLEMAN, H. J. (1992). *"Managing 21st Century Network Organizations"*, **Organizational Dynamics, American Management Association**, (3)5: 5-16.

THORELLI, H. B. (1986). *"Networks: Between Markets and Hierarchies"*, **Strategic Management Journal**, 7(1): 37-51.

TIKKANEN, H. (1998). *"The Network Approach In Analyzing International Marketing and Purchasing Operations: A Case Study of A European SME's Focal Net 1992-95"*, **The Journal of Business & Industrial Marketing**, 13(2): 109-131.

VARADARAJAN, P. R. ve CUNNINGHAM, M. (1995). *"Strategic Alliances: A Synthesis of Conceptual Foundations"*, **Journal of The Academy of Marketing Science**, 23(4): 282-296.

WERNERFELT, B. (1984). *"A Resource-Based View of The Firm"*, **Strategic Management Journal**, 5(2): 171-180.

WILLIAMSON, O. E. (1991). *"Comparative Economic Organization: The Analysis of Discrete"*, **Administrative Science Quarterly**, 36(2): 269-296.

ZEFFANE, R. (1995). *"The Widening Scope of Inter-Organizational Networking: Economic, Sectoral and Social Dimensions"*, **Leadership & Organization Development Journal**, 16(4): 26-33.